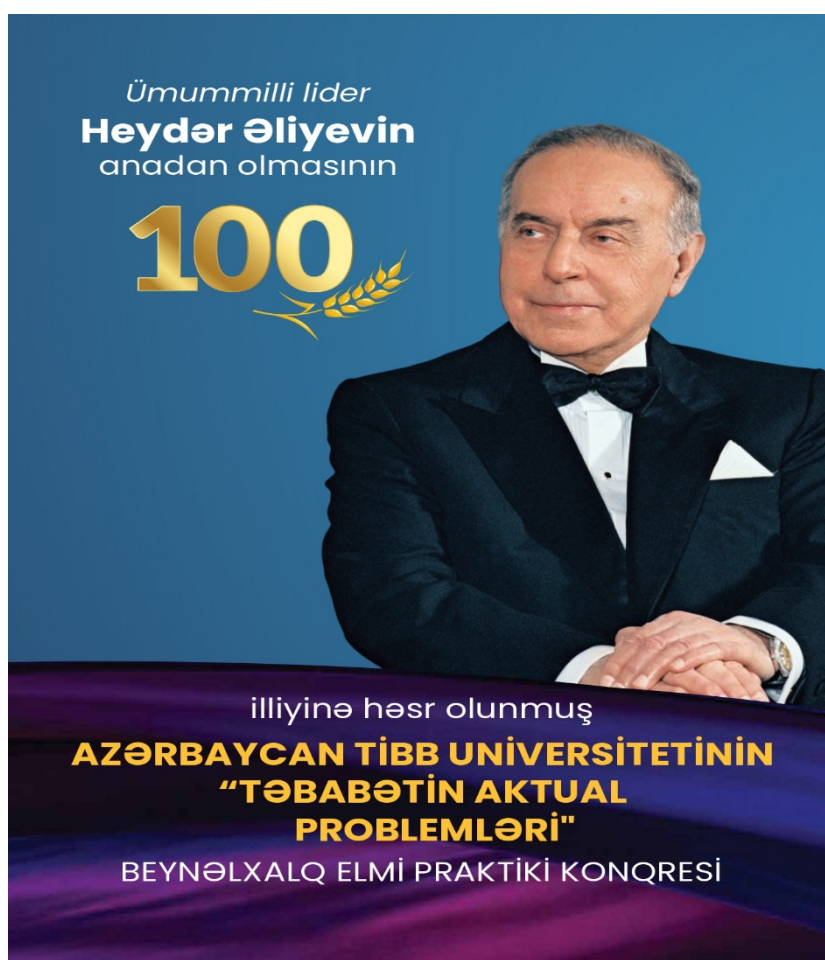

Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 illiyinə həsr olunmuş “TƏBABƏTİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ” üzrə BEYNƏLXALQ KONQRES Tezis Topplusu

3-6 may 2023-ci il. Bakı Azərbaycan

Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 100 illiyinə həsr olunmuş “TƏBABƏTİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ” üzrə BEYNƏLXALQ KONQRES

Təşkilat Komitəsi

Konfransın Sədri	Prof. Gəray Gəraybəyli
Konfransın Sədr Müavini	Prof. Sabir Əliyev
Konfransın Müavini	Prof. Rauf Bəylərov
Konfransın Müavini	Dos. Zülfüqar Musabəyov
Konfransın Müavini	Dos. Orxan İsayev
Konfransın Müavini	Dos. Elşad Novruzov
Konfransın Müavini	Prof. Nazim Pənahov

Konfransın Elmi Komitəsi

Prof. Rauf Bəylərov-sədr	Prof. Həqiqət Qədirova
Prof. Elçin Ağayev	Prof. Vəsadət Əzizov
Prof. Nuru Bayrımov	Prof. Tahir Süleymanov
Prof. Ramiz Poluxov	Prof. Eldar Qasimov
Prof. Nazim Pənahov	Prof. Eldar Qarayev
B.ü.e.d. Rəna Cəfərova	Dos. Müşfiq Həsənov
Prof. Aytən Məmmədbəyli	Dos. Fuad İslamzadə
Prof. Bilal Əsədov	
Prof. Səfixan Həsənov	

Təşkilat Komitəsi

Dos. Törə Sadıova	Rəna İskəndərova
Dos. Cəmilə Əliyeva	Sevil Əsədova
Bəxtiyar Əliyev	t.ü.f.d. Sevinc Muxtarova
Namiq Xəlilov	Nailə İsmayılova
B.ü.f.d. Aytəkin Həsənova	Nailə Mirzəyeva

MÜNDƏRİCAT

ATUJ001 .CƏRRAHIYYƏBARIATRİK ƏMƏLIYYATDAN SONRA TROAKAR YERİNDƏ ƏMƏLƏ GƏLƏ BİLƏCƏK YIRTIQ PROFİLAKTIKASI.....	22
ATUJ002 .FASILƏSİZ MÜSARIQƏDAXILI BLOKADA VƏ LIMFATROP TERAPIYA ÜSULU İLƏ TERMINAL ENTERO-ENTEROANASTOMOZLARDA TIKIŞ TUTMAZLIĞININ PROFİLAKTIKAS.....	23
ATUJ003 .MİRİZZI SİNDROMU İLƏ AĞIRLAŞMIŞ ÖD DAŞI XƏSTƏLIYINƏ GÖRƏ APARILAN LAPAROSKOPIK XOLESISTEKTOMIYALAR ZAMANI CƏRRAHI TAKTIKANIN BƏZI ASPEKTLƏRİ.....	24
ATUJ004 .SÜD VƏZİ XƏRÇƏNGİ XƏSTƏLƏRİNDƏ CA 15-3 ONKOMARKERİNİN XƏSTƏLIYIN MƏRHƏLƏSİNDƏN ASILI OLARAQ DƏYİŞİLMƏSİ.....	25
ATUJ005 .KƏSKİN QASTRODUODENAL QANAXMALAR ZAMANI CİFT QANI KÖK HÜCEYRƏLƏRİNİN TRANSPLANTASIYASININ CƏRRAHI MÜALİCƏNİN NƏTİCƏLƏRİNƏ TƏSİRİ.....	27
ATUJ006 .MELASON MƏDƏ VƏ ONİKİBARMAQ BAĞIRSAQ XORASI FƏSADLARININ PROFİLAKTIKASI KİMİ.....	28
ATUJ007 .KREDİT ÜSULLA TƏHSİL ALAN TƏLƏBƏ QIZLARIN AYBAŞI FUNKSIYASININ XÜSUSIYYƏTLƏRİ.....	29
ATUJ008 .HAMİLƏLIYI HİPERTENZİV VƏZİYYƏTLƏR FONUNDA KEÇƏN, MİOPİYASI VƏ TOR QIŞANIN ANGIOPATİYASI OLAN HAMİLƏLƏRDƏ AKTOVEGİN PREPARATI İLƏ MÜALİCƏNİN EFFEKTLİLİYİ.....	30
ATUJ009 .PERİMENOPAUZAL DÖVRDƏ ENDOMETRİUMUN HİPERPLASTİK PROSESLƏRİNDƏ D VİTAMİNİ VƏ ZN KORELYASIYA ƏLAQƏLƏRİ.....	31
ATUJ0010 .UŞAQLIQ BOYNU XƏRÇƏNGİNİN SKRİNİNGİNDƏ KOLPOSKOPİYA VƏ BİOPSİYANIN ROLU.....	32
ATUJ0011 .RESİDİV SİDİKLİK-UŞAQLIQ YOLU FİSTULLARININ CƏRRAHI MÜALİCƏSİ.....	32
ATUJ0012 .NEOADYUVANT KİMYƏVİ MÜALİCƏNİN QASTREKTOMİYANIN YAXIN NƏTİCƏLƏRİNƏ TƏSİRİ.....	33
ATUJ0013 .LAPAROSKOPIK XOLESISTEKTOMİYA ƏMƏLIYYATININ ÇƏTİNLİK DƏRƏCƏLƏRİNDƏN ASILI OLARAQ MÜALİCƏNİN NƏTİCƏLƏRİ.....	34
ATUJ0014 .SÜMÜKDAXİLİ HEMANGİOMALARDA MÜALİCƏ TAKTIKASI.....	36
ATUJ0015 .SÜD VƏZİ XƏRÇƏNGİNİN NEOADYUVANT KİMYƏVİ MÜALİCƏSİNDƏN SONRA ONKOPLASTİK ƏMƏLIYYATLAR.....	37
ATUJ0016 .REZUS İZOİMMUNİZASIYA OLMAYAN QADINLARDA HAMİLƏLIYIN VƏ DOĞUŞUN GEDİŞATI XÜSUSIYYƏTLƏRİ.....	37
ATUJ0017 .TƏBİL BOŞLUĞUNUN ŞUNTLANMASINA RASİONAL YANAŞMA.....	38
ATUJ0018 .BURUN BOŞLUĞU KONXALARININ HƏCMİNİN KİÇİLDİLMƏSİ.....	40
ATUJ0019 .ONURĞANIN BEL NAHIYYƏSİNİN STENOZLARI ZAMANI CƏRRAHI MÜALİCƏ.....	41
ATUJ0020 .KOLOREKTAL XƏRÇƏNGİN PROFİLAKTIKASI.....	42
ATUJ0021 .BURUN-UDLAĞIN XRONİK İLTİHABININ DİAQNOSTİKA VƏ MÜALİCƏSİ.....	43
ATUJ0022 .GİCGAH-ÇƏNƏ OYNAĞININ ARTROZLARINDALABORATOR DİAQNOSTİKANIN ROLU.....	44
ATUJ0023 .BAŞ VƏ BOYUN DƏRİSİNİN YASTIHÜCEYRƏLİ XƏRÇƏNGİNİN MÜALİCƏ ALQORİTMİ.....	44
ATUJ0024 .HAMİLƏLƏRDƏ D VİTAMİNİNİN ROLU.....	45

ATUJ0025. SÜMÜK SARKOMALARINDA ORQANSAXLAYICI MÜALİCƏNİN MÜASİR PRİNSİPLƏRİ.....	46
ATUJ0026. YUMŞAQ TOXUMA BƏDXASSƏLİ FİBROZ HİSTİOSİTOMADA (YTBFH) PROQNOSTİK MEYARLARIN DƏYƏRLƏNDİRİLMƏSİ.....	47
ATUJ0027. PROSTAT VƏZİ XƏRÇƏNGİNİN SÜMÜK METASTAZLARI OLAN XƏSTƏLƏRDƏ PSA DİNAMİKASI	48
ATUJ0028. ÜZ-ÇƏNƏ VƏ BOYUN NAHIYƏLƏRİ DƏRİSİNİN YERLİ-YAYILMIŞ ŞİŞLƏRİNİN CƏRRAHİ MÜALİCƏSİNDƏ REKONSTRUKSIYA ÜSULLARININ EFFEKTİVLİYİ	49
ATUJ0029. HİPEREMEZİS GRAVIDARUM ZAMANI QALXANABƏNZƏR VƏZİN FUNKSİYASINDA GEDƏN DƏYİŞİKLİKLƏR.....	50
ATUJ0030. XRONİK TONZİLLİTİN İMMUNOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	50
ATUJ0031. ADENOMİOZUN PATOGENEZİNDƏ İMMUNOLOJİ AMİLLƏRİN ROLU	51
ATUJ0032. YAYILMIŞ PERİTONİTLİ XƏSTƏLƏRDƏ T- VƏ B- İMMUNITETİN VƏZİYYƏTİ	52
ATUJ0033. PATOHİSTOLOJİ RƏYDƏ GÖZLƏNİLMƏZ SÜRPRİZ: SOXULCANABƏNZƏR ÇIXINTININ ŞİŞİ	53
ATUJ0034. KƏSKİN DAŞLI XOLESİSTİT VƏ ONUN AĞIRLAŞMALARINI ZAMANI BƏZİ KLİNİK-LABORATOR GÖSTƏRİCİLƏR İLƏ SİSTEM İLTİHABİ REAKSIYA SİNDROMUNUN AĞIRLIĞI ARASINDA ƏLAQƏ.....	54
ATUJ0035. KƏSKİN DAŞLI XOLESİSTİTLİ XƏSTƏLƏRDƏ MÜXTƏLİF BİOMÜHİTLƏRDƏ LİPOPEROKSİDLƏŞMƏ MƏHSULLARI SƏVİYYƏSİNİN MÜQAYİSƏLİ QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.....	55
ATUJ0036. QARACİYƏRDƏN XARİC ÖD YOLLARININ İATROGEN ZƏDƏLƏNMƏLƏRİNİN PROFİLAKTİKASI.....	56
ATUJ0037. GÖZ YUVASININ AŞAĞI DİVARININ “BLOW OUT” TIPLİ SINIQLARININ CƏRRAHİ MÜALİCƏSİNDƏ YENİ YANAŞMALAR	57
ATUJ0038. ÇANAĞIN AĞIR MÜŞTƏRƏK TRAVMALARINI ZAMANI SİRKƏ KASASININ SİNİĞİNDƏ DİSTRAKSİON OSTEOSİNTEZİN TƏTBİQİ.....	58
ATUJ0039. ERKƏN ZAHİLİQ DÖVRÜNDƏ HİPOTONİK QANAXMALARLA GÖRƏ YÜKSƏK RİSK QRUPU OLAN QADINLARDA HAMILƏLİYİN GEDİŞİNİN NƏTİCƏLƏRİ.....	59
ATUJ0040. QALXANABƏNZƏR VƏZİNİN CƏRRAHİ ƏMƏLİYYATLARINDA AĞIRLAŞMALARIN PROFİLAKTİKASI.....	60
ATUJ0041. METASTATİK HORMONPOZİTİV SÜD VƏZİ XƏRÇƏNGİ MÜALİCƏSİNİN UZAQ NƏTİCƏLƏRİ.....	61
ATUJ0042. ENDOMETRİUM XƏRÇƏNGİ ZAMANI TƏCİLİ PATOHİSTOLOJİ MÜAYİNƏ NƏTİCƏLƏRİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ ƏSASINDA CƏRRAHİ ƏMƏLİYYAT HƏCİMİNİN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ	62
ATUJ0043. İKİNCİ MƏRHƏLƏ ENDOMETRİUM XƏRÇƏNGİ ZAMANI MÜALİCƏYƏ TƏSİR EDƏN AMİLLƏR.....	63
ATUJ0044. TİBB MÜƏSSİSƏLƏRİNİN QULAQ, BURUN, BOĞAZ XƏSTƏLİKLƏRİ ŞÖBƏLƏRİNDƏ İNFEKSİON TƏHLÜKƏSİZLİYİN TƏMİN EDİLMƏSİ.....	64
ATUJ0045. LAPAROSKOPIK NEFREKTOMİYA - ETİOLOJİ FAKTORLARIN CƏRRAHİ MÜALİCƏNİN NƏTİCƏLƏRİNƏ TƏSİRİ	65
ATUJ0046. GENİTAL PROLAPS OLAN XƏSTƏLƏRDƏ CƏRRAHİ KORREKSİYADAN ƏVVƏL VƏ SONRA ÇANAQ ORQANLARIN DİSFUNKSİYASININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	66
ATUJ0047. 12 BARMAQ BAĞIRSAGIN FƏSADLAŞMIŞ XORASINA GÖRƏ APARILAN MƏDƏ REZEKSİYASININ XRONİKİ PANKREATİTİN KLİNİK GEDİŞİNƏ TƏSİRİ	67

ATUJ0048. QAMIŞ SÜMÜYÜNÜN DİAFİZİNİN ORTA AŞAĞI 1/3-İNİN SINIQLARINDA CƏRRAHİ MÜALİCƏ ZAMANI FİKSATORUN SEÇİLMƏSİ PRİNSİPLƏRİ.....	68
ATUJ0049. YAŞLI İNSANLARDA SAİD SÜMÜKLƏRİNİN DİSTAL UCUNUN SINIQLARININ MÜALİCƏ TAKTİKASI	69
ATUJ0050. VARİKOZ XƏSTƏLİYİNİN MÜALİCƏSİNİN MÜASİR PARADİQMASI.....	70
ATUJ0051. QIRTLAĞIN SƏS BAĞLARI ŞÖBƏSİNİN T2n0m0 XƏRÇƏNGİ OLAN XƏSTƏLƏRDƏ ORQANSAXLAYICI ƏMƏLİYYATLARIN NƏTİCƏLƏRİ.....	71
ATUJ0052. ARTERİYALARIN DİSTAL STENO-OKKLÜZİYA SƏBƏBİNDƏN ƏTRAFLARIN KRİTİK İŞEMİYASI OLAN XƏSTƏLƏRDƏ REGIONAR QAN DÖVRANININ STİMULYASIYASI (korrelyasion-statistik təhlil).....	72
ATUJ0053. YUMURTALIĞIN AŞAĞI DİFFERENSİASİYALI SEROZ KARSİNOMASINDA PD-L1 TƏYİNİNİN PROQNOSTİK ƏHƏMİYYƏTİ	73
ATUJ0054. POSTMENOPAUZAL DÖVRDƏ YUMURTALIQ XƏRÇƏNGİ OLAN QADINLARDA CƏRRAHİ MÜDAXİLƏNİN NÖVÜ VƏ HƏCMINİN SEÇİLMƏSİ	74
ATUJ0055. PROSTOQLANDİN TÖRƏMƏLƏRİ İLƏ MÜALİCƏ OLUNAN QLAUKOMALI XƏSTƏLƏRDƏ KATARAKTA ƏMƏLİYYATI SONRASI KİSTOİD MAKULA ÖDEMİNİN PROFİLAKTİKASINDA NEPAFENAKIN ROLU.....	75
ATUJ0056. İNKİŞAF ETMİŞ YUMURTALIQ XƏRÇƏNGİ OLAN XƏSTƏLƏRDƏ HORMONAL BALANS	76
ATUJ0057. AĞIR FORMALI YUMURTALIQLARIN HİPERSTİMULYASIYASI SİNDROMU OLAN PASİENTLƏRDƏ QALXANABƏNZƏR VƏZİNİN FUNKSİONAL AKTİVLİYİNİN DƏYƏRLƏNDİRİLMƏSİ	77
ATUJ0058. SÜD VƏZİSİ XƏRÇƏNGİNDƏ ORQANQORUYUCU ƏMƏLİYYATLARDA REZEKSİYA KƏNARLARININ HİSTOLOJİ ANALİZİNİN ƏHƏMİYYƏTİ.....	78
ATUJ0059. SÜD VƏZİSİ XƏRÇƏNGİNDƏ ORQANQORUYUCU ƏMƏLİYYATLARIN TƏTBİQİ.....	79
ATUJ0060. YUMURTALIQLARIN XƏRÇƏNGİ RESİDİVLƏRİNİN MÜALİCƏSİ	80
ATUJ0061. XRONİKİ POLİPOZ İRİNLİ RİNOSİNUSİTİN FƏSADLAŞMIŞ FORMALARININ KOMPLEKS MÜALİCƏSİNİN ƏNG CİBLƏRİNİN YERLİ İMMUNİTETİNƏ VƏ MİKROFLORASINA TƏSİRİ.....	81
ATUJ0062. KƏSKİN HAYMORİTLƏR ZAMANI ALLERGİK FAKTORUN ROLUNUN ƏNG CİBİ MÖHTƏVİYYATININ İMMUNOSİTOKİMYƏVİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ İLƏ TƏYİNİ.....	82
ATUJ0063. AŞAĞI ƏTRAFLARIN VARİKOZ XƏSTƏLİYİNİN MÜALİCƏSİ ZAMANI QISA STRİPPİNQ VƏ ENDOVENOZ LAZER ABLASIYASI NƏTİCƏLƏRİNİN MÜQAYİSƏSİ.....	83
ATUJ0064. XRONİKİ MƏDƏ XORASI OLAN XƏSTƏLƏRİN MÜALİCƏSİNDƏ ENTEROXROMAFFİN HÜCEYRƏLƏRİN ROLU	84
ATUJ0065. AŞIRI PİYLƏNMƏNİN MÜALİCƏSİNDƏ İNTRAQASTRİK BOTULOTOKSİN İNYEKSIYASININ ROLU	85
ATUJ0066. KLİMAKTERİK SİNDROMUN MÜALİCƏSİNDƏ ƏVƏZƏDİCİ HORMON TERAPİYANIN ROLU.....	85
ATUJ0067. PUBERTAT DÖVRDƏ VAXTINDAN QABAQ CİNSİ YETİŞKƏNLIYİN SƏBƏBLƏRİ... 86	86
ATUJ0068. SİRKƏ KASASI SINIQLARI ZAMANI TOTAL BUD-ÇANAQ ARTROPLASTİKASI	87
ATUJ0069. UŞAQLARDA BURUN TƏNƏFFÜSÜNÜN ÇƏTİNLƏŞMƏSİ ZAMANI APARILAN CƏRRAHİ ƏMƏLİYYATLAR	88
ATUJ0070. QARACİYƏRİN BƏDXASSƏLİ ŞİŞLƏRİNİN MÜALİCƏSİNİN ƏSASLARI	89
ATUJ0071. POSTMENOPAUZAL DÖVRDƏ YUMURTALIQLARIN POLİKİSTOZU SİNDROMU VƏ HİPERANDROGENİYANIN KLİNİK-DİAQNOSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	90

ATUJ0072 .ALT DODAQ XƏRÇƏNGİ OLAN XƏSTƏLƏRDƏ PROFİLAKTİK BOYUN DİSSEKSIYALARI.....	91
ATUJ0073 .ERXPQ-dən SONRAKI PERFORASIYALARIN MÜAYİNƏSİ VƏ MÜALİCƏSİ	92
ATUJ0074 .NEYROGEN VƏ YATROGEN MƏNŞƏLİ HİPERPROLAKTİNEMİYANIN GEDİŞATININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ, YARANMA SƏBƏBLƏRİ, KLİNİKASI VƏ DİAQNOSTİKASI	92
ATUJ0075 .GENİTAL ENDOMETRİOZUN FORMALAŞMASINDA SİTOKİN EKSPRESSİYASININ ROLU.....	93
ATUJ0076 .ENDOMETRİUM XƏRÇƏNGİNİN İNKİŞAFINDA XOŞXASSƏLİ.....	94
ŞİŞLƏRİNİN ROLU	94
ATUJ0077	95
ATUJ0078 .SİDİK TURŞUSU DİATEZİNİN MÜAYİNƏ PLANI VƏ METAFİLAKTİKASI.....	96
ATUJ0079 .MƏRCANVARI VƏ ÇOXLU NEFROLİTİAZIN METAFİLAKTİKASINDA DAŞIN MİNERALOJİ TƏRKİBİNİN TƏYİNİNİN ƏHƏMİYYƏTİ	97
ATUJ0080 .DODAQ VƏ DAMAQ YARIĞI İLƏ XƏSTƏLƏRİN CƏRRAHİ MÜALİCƏDƏN SONRA HƏYAT KEYFİYYƏTİ.....	98
ATUJ0081 .KƏSKİN XOLESİSTİTİN MÜALİCƏSİNDƏ ERKƏN LAPAROSKOPIK XOLESİSTEKTOMİYANIN GECİKMİŞ LAPAROSKOPIK XOLESİSTEKTOMİYADAN ÜSTÜNLÜKLƏRİ.....	99
ATUJ0082 .СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ТАКТИКИ ДИАГНОСТИКИ И ЛЕЧЕНИЯ АУТОИММУННОГО ТИРЕОИДИТА	100
ATUJ0083 .ГНОЙНО-ВОСПАЛИТЕЛЬНЫЕ ЗАБОЛЕВАНИЯ МОЛОЧНОЙ ЖЕЛЕЗЫ ФИБРОАДЕНОМАТОЗ.	101
ATUJ0084 .НЕЛАКТАЦИОННЫЙ МАСТИТ_КЛИНИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ.....	102
ATUJ0085 .ПЛОСКОКЛЕТОЧНЫЙ РАК КОЖИ ГОЛОВЫ И ШЕИ: ОБЗОР ДИАГНОСТИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ, ХИРУРГИЧЕСКОГО ЛЕЧЕНИЯ И РЕКОНСТРУКТИВНЫХ МЕТОДОВ.....	103
ATUJ0086 .ГАНГРЕНА ФУРЬЕ У БОЛЬНЫХ САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ	104
ATUJ0087 .ТРЕНИРОВОЧНОЕ И МЕДИКАМЕНТОЗНОЕ ЛЕЧЕНИЕ СПАЗМА АККОМОДАЦИИ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ ГОРОДА БАКУ	105
ATUJ0088 .ОСОБЕННОСТИ ПАТОЛОГИИ ЭНДОМЕТРИЯ В ПРЕ- И ПОСТМЕНОПАУЗАЛЬНОМ ПЕРИОДАХ.....	106
ATUJ0089 .ОСОБЕННОСТИ ТЕЧЕНИЯ РЕЦИДИВИРУЮЩИХ ФОРМ НАРУЖНОГО ГЕНИТАЛЬНОГО ЭНДОМЕТРИОЗА.....	107
ATUJ0090 .РЕКОНСТРУКТИВНО-ПЛАСТИЧЕСКИЕ ОПЕРАЦИИ В ЛЕЧЕНИЕ БОЛЬНЫХ С МЕСТНОРАСПРОСТРАНЕННЫМИ ОПУХОЛЯМИ ЧЕЛЮСТНО-ЛИЦЕВОЙ ОБЛАСТИ	108
ATUJ0091	109
ATUJ0092 .БЛИЖАЙШИЕ И ОТДАЛЕННЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ЛЕЧЕНИЯ ГРЫЖ ПИЩЕВОДНОГО ОТВЕРСТИЯ ДИАФРАГМЫ	110
ATUJ0093 .ПОКАЗАНИЯ К ХИРУРГИЧЕСКОМУ ЛЕЧЕНИЮ ПРИ АСЕПТИЧЕСКИХ ФОРМАХ ОСТРОГО ПАНКРЕАТИТА.....	111
ATUJ0094 .ОЦЕНКА ИНТЕНСИВНОСТИ БОЛИ В РАННЕМ ПОСЛЕОПЕРАЦИОННОМ ПЕРИОДЕ	112
ATUJ0095 .ПУТИ СНИЖЕНИЯ ПЕРИНАТАЛЬНОЙ СМЕРТНОСТИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	113
ATUJ0096 .ЭВОЛЮЦИЯ УЧЕНИЯ О «ТРАВМАТИЧЕСКОМ ШОКЕ» И СОВРЕМЕННЫЙ ВЗГЛЯД К ЭТОЙ ПРОБЛЕМЕ В ХИРУРГИИ ТЯЖЁЛЫХ ПОВРЕЖДЕНИЙ КОНЕЧНОСТЕЙ	114

ATUJ0097.	ЛЕЧЕНИЯ НЕЙРОПАТИЧЕСКОЙ ФОРМЫ ДИАБЕТИЧЕСКОЙ СТОПЫ ПРЕПАРАТАМИ ЛИПОВОЙ КИСЛОТЫ	117
ATUJ0098.	ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ПРЕПАРАТА РЕТИНАЛАМИНА У ПАЦИЕНТОВ С КОМПЕНСИРОВАННОЙ ПЕРВИЧНОЙ ОТКРЫТОУГОЛЬНОЙ ГЛАУКОМОЙ ПРИ РАЗЛИЧНЫХ ПАТОЛОГИЯХ СЕТЧАТКИ	119
ATUJ0099.	СОСТОЯНИЕ ДИНАМИЧЕСКОЙ РЕФРАКЦИИ ПРИ АМЕТРОПИЯХ В УСЛОВИЯХ ОДНОВРЕМЕННОГО ЦВЕТОВОГО КОНТРАСТА	120
ATUJ0100.	РЕЗУЛЬТАТЫ ЛЕЧЕНИЯ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ СО ЗЛОКАЧЕСТВЕННЫМИ НОВООБРАЗОВАНИЯМИ ЯИЧНИКОВ В НАЦИОНАЛЬНОМ ЦЕНТРЕ ОНКОЛОГИИ	121
ATUJ0101.	НАШ ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ УЛЬТРАЗВУКОВОГО СКАЛЬПЕЛЯ ПРИ ЛЕЧЕНИИ ГЕМОРРОЯ	122
ATUJ0102.	КОМПЛЕКСНЫЙ ПОДХОД В ПРОФИЛАКТИКЕ СПАЕЧНОЙ БОЛЕЗНИ	123
ATUJ0103.	ДИАГНОСТИКА И ЛЕЧЕНИЕ ХРОНИЧЕСКОГО КОПРОСТАЗА	124
ATUJ0104.	ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОЗОНОВЫХ РАСТВОРОВ ПРИ ХИРУРГИЧЕСКОМ ЛЕЧЕНИИ БОЛЬНЫХ ЭХИНОКОККОЗОМ ПЕЧЕНИ	125
ATUJ0105.	ЛОСКУТЫ АВВЕ И ESTLANDER В РЕКОНСТРУКТИВНОЙ ХИРУРГИИ РАКА НИЖНЕЙ ГУБЫ	126
ATUJ0106.	ПРИМЕНЕНИЕ ЭХОГРАФИИ ПРИ ЗАБОЛЕВАНИЯХ СИГМОВИДНОЙ КИШКИ	127
ATUJ0107.	ТЕРАПЕВТИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЦИНКА ПРИ АДЕНОМИОЗЕ	127
ATUJ0108.	СРАВНИТЕЛЬНАЯ ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПЕРИОПЕРАЦИОННОГО ОБЕЗБОЛИВАНИЯ У БОЛЬНЫХ С ХРОНИЧЕСКИМ ГЕМОРРОЕМ	129
ATUJ0109.	ОСОБЕННОСТИ КЛИНИКИ ГОЛОВНЫХ БОЛЕЙ ПРИ МАЛЬФОРМАЦИИ КИАРИ 1 ТИПА	130
ATUJ0110.	ABOUT THE RESULTS OF SURGICAL TREATMENT OF CERVICAL SPINE INTERVERTEBRAL DISK HERNIATIONS	131
ATUJ0111.	ASSESSMENT OF ABSORPTION BAND PEAKS IN SPECTRAL ANALYSIS OF UTERINE MYOMA	131
ATUJ0112.	OUR INITIAL EXPERIENCE OF LAPAROSCOPIC LYMPH NODE MAPPING USING INDOCYANINE GREEN (ICG) IN GASTRIC CANCER SURGERY	132
ATUJ0113.	OUR FIRST PIPAC EXPERIENCE IN AZERBAIJAN USING STANDARDIZED TECHNIQUE WITH THE TOPOL® NEBULIZER DEVICE	133
ATUJ0114.	ROLE OF CD 133 MARKER IN COLORECTAL POLYPS CARCINOGENESIS	133
ATUJ0115.	AZHEPOFİT FİTOKOMPLEKSİNİN ALKOHOL HEPATİTİ OLAN XƏSTƏLƏRDƏ QARACİYƏR FİBROZUNA TƏSİRİ	134
ATUJ0116.	GENİTAL ENDOMETRİOZDA RADILOJİ ƏLAMƏTLƏRİN CA-125 ONKOMARKERİ İLƏ KORRELYASIYASI	135
ATUJ0117.	AZƏRBAYCANIN PENİTENSİAR MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ HİV-Ə YOLUXAN XƏSTƏLƏRDƏ NEVROLOJİ POZULMALAR	136
ATUJ0118.	АТОРІК BRONХІАL АСТМАЛІ УŞAQLARDA SPELEOTERAPİYA	137
ATUJ0119.	ŞƏKƏRLİ DİABET II TİP İLƏ YANAŞI GEDƏN HİPERTONİYALI XƏSTƏLƏRDƏ 25 MQ-LIQ KАРТОPRİL PREPARATININ TƏTBİQİ VƏ ALINAN NƏTİCƏNİN TƏHLİLİ	138
ATUJ0120.	DƏRMANLARA REZİSTENT AĞCİYƏR VƏRƏMİ TİBBİ-SOSIAL PROBLEMDİR	139
ATUJ0121.	DƏRMANLARA REZİSTENT AĞCİYƏR VƏRƏMİNİN MÜALİCƏSİNİN EFFEKTİVLİYİ	
ATUJ0122.	TAM ÇIXAN LÖVHƏLİ PROTEZLƏRİN İSTİFADƏSİ ZAMANI YARANAN TRAVMATİK ZƏDƏLƏNMƏLƏR	141
ATUJ0123.	KOSMETOLOJİ KLİNİKALARA MÜRACİƏT EDƏN ŞƏXSLƏR ARASINDA BƏDƏN DİSMORFİK POZUNTUNUN SİMPTOMLARININ YAYILMASI VƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	142

ATUJ0124.	AZƏRBAYCAN TİBB UNIVERSİTETİNİN TİBB VƏ SAĞLAMLIQ ELMLƏRİ TƏHSİLİ KAFEDRASINDA KEÇİRİLƏN “TƏMƏL HƏYAT DƏSTƏYİ” KLİNİKİ BACARIQ DƏRSİNİN NƏZƏRİ VƏ PRAKTİKİ ÜSULLARLA KEÇİRİLMƏSİNİN MÜQAYİSƏLİ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ: İLKİN NƏTİCƏLƏR	144
ATUJ0125.	COVID-19 KEÇİRMİŞ UŞAQLARDA MULTİSİSTEM İLTİHABİ SİNDROMUN KLİNİK-İMMUNOLOJİ TƏZAHÜRLƏRİ VƏ GEDİŞ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	145
ATUJ0126.	ŞİZOFRENIYA XƏSTƏLƏRİNİN AİLƏ ÜZVLƏRİNDƏ TƏŞVİŞ VƏ DEPRESSİYA SİMPTOMLARININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	146
ATUJ0127.	AZƏRBAYCANDA QƏSDƏN ÖZÜNÜ ZƏHƏRLƏMƏLƏR: EPIDEMIOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏR VƏ KLİNİK NƏTİCƏLƏR	146
ATUJ0128.	SKLEROATROFİK LİXENİN DERMATOSKOPIK DİAQNOZ İMKANLARI	148
ATUJ0129.	HERPETİK İNFEKSİYA	149
ATUJ0130.	HAMILƏLİYİN FİZİOLOJİ VƏ PATOLOJİ GEDİŞATINDA STOMATOLOJİ XƏSTƏLİKLƏRİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ	150
ATUJ0131.	METANFETAMİN VƏ AMFETAMİN İSTİFADƏÇİLƏRİNDƏ DEPRESSİYA VƏ TƏŞVİŞ POZUNTULARININ PSİXOLOJİ TƏSVİRİ	150
ATUJ0132.	XRONİKİ BÖYRƏK XƏSTƏLƏRİNDƏ HEMODİALİZ MÜALİCƏSİNİN MÜXTƏLİF MƏRHƏLƏLƏRİ ZAMANI DEPRESSİYA VƏ TƏŞVİŞ SƏVİYYƏSİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ	151
ATUJ0133.	PARKİNSON XƏSTƏLİYİ ZAMANI RİSK AMİLLƏRİ	152
ATUJ0134.	COVID-19 XƏSTƏLƏRİNDƏ İKİNCİLİ MİKROFLORA	152
ATUJ0135.	UŞAQLAR VƏ YENİYETMƏLƏRDƏ PULPİTİN MÜALİCƏSİNİN NƏTİCƏLƏRİ	154
ATUJ0136.	UŞAQLARDA PARODONTUN İLTİHABİ XƏSTƏLİKLƏRİNİN MÜALİCƏSİNİN UZAQ NƏTİCƏLƏRİ	154
ATUJ0137.	ŞƏKƏRLİ DİABETLİ UŞAQLARDA PARODONT XƏSTƏLİKLƏRİNİN RASTGƏLMƏ TEZLİKLƏRİ	155
ATUJ0138.	HEYDƏR ƏLİYEVİN MİLLİ DÖVLƏTÇİLİK FƏLSƏFƏSİ AZƏRBAYCANIN ƏVƏZSİZ İRSİDİR	156
ATUJ0139.	KİÇİK BƏDƏN KÜTLƏSİ İLƏ DOĞULAN UŞAQLARDA NEONATAL ADAPTASIYANIN XÜSUSİYYƏTLƏRİ	158
ATUJ0140.	İNSAN SAĞLAMLIĞI HAQQINDA	159
ATUJ0141.	AİLƏ HƏKİMİNİN TƏCRÜBƏSİNDƏ KONYUNKTİVİTLƏR VƏ FARMAKOTERAPİYASINA MÜASİR YANAŞMALAR	160
ATUJ0142.	VAXTINDAN ƏVVƏL DOĞULAN UŞAQLARDA ENSEFALOPATİYA ZAMANI SEREBRAL OKSİMETRİYANIN KLİNİK ƏHƏMİYYƏTİ	161
ATUJ0143.	YENİYETMƏLƏRDƏ NATAMAMLIQ KOMPLEKSİNİN SOSIAL ADAPTASIYAYA TƏSİRİ	162
ATUJ0144.	ÇƏKİSİ ARTIQLAN QADINLARDA DEPRESSİYA VƏ TƏŞVİŞİN QIDA POZUNTUSUNA TƏSİRİNİN ARAŞDIRILMASI	163
ATUJ0145.	ALMANİYADA YAŞAYAN MİQRANTLARDA AKULTURASIYANIN EMOSİONAL VƏZİYYƏTƏ TƏSİRİNİN TƏDQIQI VƏ MÜƏYYƏN OLUNMASI	164
ATUJ0146.	QALXANABƏNZƏR VƏZİ XƏSTƏLİKLƏRİNDƏ DEPRESSİYA VƏ AQRƏSSİYA SƏVİYYƏSİNİN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ	164
ATUJ0147.	ERKƏN YAŞLI UŞAQLARDA İNKİŞAF ÇƏTİNLİKLƏRİNİN AŞKARLANMASI	165
ATUJ0148.	AZƏRBAYCANDA UŞAQ SEREBRAL İFLİCİN YAYILMASININ REGIONAL ASPEKTLƏRİ	167
ATUJ0149.	BLAND –UAYT-QARLENDƏ SİNDROMU	168

ATUJ0150. MÜASİR DÖVRDƏ HƏKİM-XƏSTƏ MÜNASİBƏTLƏRİ VƏ ONUN YENİ MODELƏRİNİN TƏTBİQİNİN VACİBLİYİ	169
ATUJ0151. POST KOVİD DÖVRDƏ ÜRƏKDƏ AĞRI OLAN UŞAQLARDA MİOKARDDA DƏYİŞİKLİKLƏRİN DƏYƏRLƏNDİRİLMƏSİNDƏ HOLTER EKQ APARILMASININ VACİBLİYİ VƏ DİAQNOSTİK ƏHƏMİYYƏTİ	169
ATUJ0152. ORTODONTİK MÜALİCƏNİN MÜXTƏLİF DÖVRLƏRİNDƏ PARODONT TOXUMALARININ İLTİHABİ XƏSTƏLİKLƏRİNİN YAYILMASININ TƏYİNİ	170
ATUJ0153. HİPERTROFİK KARDİOMİOPATİYASI OLAN UŞAQLARDA APOPTOZ DƏYİŞİKLİKLƏRİ	171
ATUJ0154. UŞAQLARDA XRONİKİ ÜRƏK ÇATMAMAZLIĞI İLƏ MÜŞAİYYƏT OLUNAN RESTRIKTİV KARDİOMİOPATIYA ZAMANI APOPTOZUN XÜSUSİYYƏTLƏRİ	172
ATUJ0155. COVID-19 PNEVMANİYALI UŞAQLARDA D VİTAMİNİNİN ROLU	173
ATUJ0156. UŞAQLARDA COVID-19- UN DIAQNOSTİKASINDA SİTOKİNLƏRİN ROLU	174
ATUJ0157. KİÇİK BƏDƏN KÜTLƏSİ İLƏ DOĞULAN UŞAQLARDA KATALESİDİNİN NEONATAL DÖVRDƏ SƏVİYYƏSİ	175
ATUJ0158. YENİDOĞULANLARDA NEKROTİK ENTEROKOLİT ZAMANI ABDOMİNAL OKSİMETRİYANIN KLİNİK ƏHƏMİYYƏTİ	176
ATUJ0159. QARACİYƏRİN QEYRİ-ALKOQOL PİY XƏSTƏLİYİ OLAN XƏSTƏLƏRDƏ XOLELİTİAZ	176
ATUJ0160. ANKİLOZEDİCİ SPONDİLİTLİ XƏSTƏLƏRİN KOMPLEKS FİZİOTERAPEVTİK VƏ TİBBİ REABİLİTASIYASI	177
ATUJ0161. QONARTROZLU XƏSTƏLƏRİN KOMPLEKS FİZİOTERAPİYA VƏ TİBBİ REABİLİTASIYASI	178
ATUJ0162. VAXTINDAN ƏVVƏL DOĞULAN KÖRPƏLƏRDƏ ABDOMİNAL OKSİMETRİYA GÖSTƏRİCİLƏRİ İLƏ FİZİKİ İNKİŞAF GÖSTƏRİCİLƏRİ ARASINDA KORRELYASIYA ƏLAQƏLƏRİ	179
ATUJ0163. STATİN TERAPİYASI QƏBUL EDƏN TİP 2 DİABETLİ XƏSTƏLƏRDƏ ATEROSKLEROZ RİSKİ	180
ATUJ0164. II QARABAĞ MÜHARİBƏSİ QAZILƏRİNƏ BAXIM XİDMƏTİNİ TƏMİN EDƏN ŞƏXSLƏRDƏ SOMATİZASIYA VƏ ALEKSİTİMİYANIN TƏŞVİŞ SƏVİYYƏSİNƏ TƏSİRİNİN ARAŞDIRILMASI	181
ATUJ0165. COVID-19 PANDEMİYA ZAMANI HAMILƏLƏ VƏ ZAHİ QADINLARIN EMOSİONAL VƏZİYYƏTİNİN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ	182
ATUJ0166. UŞAQLARDA ÜRƏYİN MƏDƏCİKDAXİLİ KEÇİRİCİLİYİNİN İDEOPATİK POZULMASI ZAMANI KARDİORİTMLƏRİN VARIABELLİYİNİN VƏZİYYƏTİ	183
ATUJ0167. ÜRƏYİNDƏ SOL MƏDƏCİYİN KİÇİK İNKİŞAF ANOMALİYASI OLAN UŞAQLARDA FENOTİPİN POLİMORFİZMİ	184
ATUJ0168. CÜDO İDMANÇILARINDA TƏŞVİŞ, KOPİNQ STRATEGİYALARININ VƏ DAYANIQLILIĞIN PERFORMANSA TƏSİRİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ	186
ATUJ0169. UNİVERSİTET TƏLƏBƏLƏRİNDƏ BAĞLANMA STİLLƏRİNİN ŞƏXSİYYƏTLƏRARASI PROBLEMLƏRƏ VƏ STRESS SƏVİYYƏSİNƏ TƏSİRİ	186
ATUJ0170. PSİXİ SAĞLAMLIQ İŞÇİLƏRİNDƏ QAVRANILMIŞ STRESS, DEPRESSİYA VƏ TÜKƏNMİŞLİYİN KORRELYASIYASININ ÖYRƏNİLMƏSİ	187
ATUJ0171. PSİXİ SAĞLAMLIQ İŞÇİLƏRİNDƏ DEPRESSİYA, TƏŞVİŞ, STRESS VƏ HƏYAT MƏMNUNİYYƏTİ SƏVİYYƏLƏRİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ	188
ATUJ0172. ÜRƏYİN KƏSKİN İŞEMİK XƏSTƏLİYİNDƏ ATIM FRAKSİYASININ AŞAĞI OLMASININ PROQNOSTİK ƏHƏMİYYƏTİNƏ DAİR	189

ATUJ0173. PSIXOAKTİV MADDƏ ASILILIĞI OLAN ŞƏXSLƏRDƏ KOPİNQ STRATEGİYALAR VƏ ALEKSİTİMİYANIN KONTROL QRUPLA MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ.....	190
ATUJ0174. DİABET NEFROPATİYASI XƏSTƏLƏRİNDƏ FGF-23-ün ENDOTELİN DİSFUNKSİYASININ İNKİŞAFINDA ROLU	190
ATUJ0175. XRONİK DESTRUKTİV AĞCIYƏR VƏRƏMİ ZAMANI AĞCIYƏRLƏRİN XRONİK OBSTRUKTİV XƏSTƏLİYİNİN GEDİŞİ	191
ATUJ0176. İNFİLTRATİV AĞCIYƏR VƏRƏMİ OLAN XƏSTƏLƏR ARASINDA DƏRMANLARA DAVAMLILIĞIN AŞKARLANMASI VƏ ONUN XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ	192
ATUJ0177. PNEVMOTORAKSLA AĞIRLAŞMIŞ BULYOZ DƏYİŞİKLİKLƏRƏ GÖRƏ APARILMIŞ ƏMƏLİYYATLARIN YAXIN VƏ UZAQ NƏTİCƏLƏRİ.....	193
ATUJ0178. REVMATOİD ARTRİTLİ XƏSTƏLƏRİN KOMPLEKS MÜALİCƏSİNDƏ NAFTALAN BALZAMININ BƏZİ BİOKİMYƏVİ VƏ İMMUNOLOJİ GÖSTƏRİCİLƏRƏ TƏSİRİ	194
ATUJ0179. ŞİX HİDROGEN SULFİDLİ VANNALARIN KOMPLEKS ŞƏKİLDƏ SİDİK TURŞUSUNUN MÜBADİLƏSİNİN POZULMASINDA TƏMZİMLƏYƏN ROLU	195
ATUJ0180. MÜXTƏLİF ÖLÇÜ QAŞIQLARINA ÖLÇÜ MATERIALININ RETENSİYASININ QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.....	196
ATUJ0181. AZƏRBAYCAN TİBB UNİVERSİTETİNİN MÜALİCƏ – PROFİLAKİTA FAKÜLTƏSİNİN II KURS TƏLƏBƏLƏRİNİN DƏRMAN TƏTBİQLƏRİ MÖVZUSUNDA BACARIQ DƏRSİNİN İLKİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.....	197
ATUJ0182. AZƏRBAYCAN TİBB UNİVERSİTETİNİN MÜALİCƏ - PROFİLAKİTA FAKÜLTƏSİNİN II KURS TƏLƏBƏLƏRİNİN DƏRMAN TƏTBİQLƏRİ MÖVZUSUNDA BACARIQ DƏRSİNİN İLKİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ.....	198
ATUJ0183. LATENT VƏRƏM İNFEKSİYASININ FƏALLAŞMASININ BƏZİ ASPEKTLƏRİ.....	200
ATUJ0184. KO-DİOVAN PREPARATININ HİPERTONİYA XƏSTƏLİYİNİN MÜALİCƏSİNDƏ TƏTBİQİ.....	201
ATUJ0185. DƏRƏCƏSİNİN VƏ MÜDDƏTİNİN AĞCIYƏRLƏRİN VENTİLYASIYA FUNKSİYASINA TƏSİRİ.....	202
ATUJ0186. UŞAQLARDA KƏSKİN BAĞIRSAQ İNFEKSİYALARININ MÜALİCƏSİNDƏ ENTEROFURİL PREPARATININ EFEKTLİYİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	203
ATUJ0187. BÖYÜK YAŞLI UŞAQLARDA EV PNEVMONİYALARININ GEDİŞ XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ MÜALİCƏ TAKTİKASI	203
ATUJ0188. UŞAQLARDA HİŞPRUNQ XƏSTƏLİYİNİN RENTGENOLOJİ MÜAYİNƏSİ	204
ATUJ0189. HƏKİMLƏR VƏ TİBBİ PERSONAL ARASINDA EMOSİONAL YANMA SİNDROMUNUN TƏDQIQI VƏ ONUN HƏYAT KEYFİYYƏTİNƏ TƏSİRİ	205
ATUJ0190. METADON İLƏ ƏVƏZEDİCİ TERAPİYA PROQRAMI VƏ ONUN XƏSTƏLƏRİN HƏYAT KEYFİYYƏTİNƏ TƏSİRİ.....	206
ATUJ0191. II QARABAĞ MÜHARİBƏSİ İŞTİRAKÇILARININ SOSİODEMOQRAFİK GÖSTƏRİCİLƏRİ İLƏ POSTTRAVMATİK STRESS POZUNTUSU ARASINDA ƏLAQƏ	207
ATUJ0192. PSIXOAKTİV MADDƏ ASILILIĞINA GÖRƏ XƏSTƏXANADA MÜALİCƏ OLUNAN ŞƏXSLƏRDƏ DİQQƏT ƏKSİKLİYİ VƏ HİPERAKTİVLİK POZUNTUSUNUN ƏLAMƏTLƏRİNİN ARAŞDIRILMASI	208
ATUJ0193. ŞƏKƏR XƏSTƏLİYİNDƏN ƏZİYYƏT ÇƏKƏN XƏSTƏLƏRDƏ DİETİK QIDA QƏBULUNUN STRES SƏVİYYƏSİ VƏ YAŞAM MƏMNUNİYYƏTİ İLƏ ƏLAQƏSİNİN TƏHLİLİ	209
ATUJ0194. BEYİN QAN DÖVRANININ KƏSKİN POZULMALARI ZAMANI RESPIRATOR AĞIRLAŞMALARIN İNKİŞAF ETMƏ SƏBƏBINİN VƏ SƏCİYYƏVİ XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ.....	209

ATUJ0195. BAKI ŞƏHƏRİNDƏ PSIXOAKTIV MADDƏLƏRDƏN ASILILIĞIN YAYILMASININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	210
ATUJ0196. AĞIZ BOŞLUĞUNDA HERPES SİMPLİKS VİRUSU	211
ATUJ0197. UŞAQLARDA PSORIATİK ARTRİTİNİN MÜASİR GEDİŞİNİN BƏZİ KLİNİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	212
ATUJ0198. UŞAQLARDA PARODONT TOXUMALARININ VƏZİYYƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	213
ATUJ0199. METABOLİK SİNDROM OLAN VƏ OLMAYAN POSTMENOPAUZA DÖVRÜNDƏKİ QADINLARDA ARTERIAL TƏZYİQİN SUTKALIQ MONİTORİNG NƏTİCƏLƏRİNİN MÜQAYİSƏLİ ÖYRƏNİLMƏSİ	214
ATUJ0200. DİSTAL DİŞLƏMİN MÜALİCƏSİNDƏ İSTİFADƏ EDİLƏN MODİFİKASİYALI TVİNBLOK VƏ DAYNAMAKS APARATLARININ OKKLÜZİYAYA TƏSİRİ	215
ATUJ0201. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ƏRAZİSİNDƏ VƏRƏM XƏSTƏLİYİ İLƏ YANAŞI COVID-19 İNFEKSİYASI ÜZRƏ 2020-2021-Cİ İLLƏRDƏ APARILAN TƏDQIQATIN NƏTİCƏLƏRİ	
ATUJ0202. UŞAQLIQ ANOMALİYALARININ VƏ BORULARININ KEÇİRİCİLİYİNİN RENTGENOLOJİ MÜAYİNƏDƏ TƏTBİQİ	217
ATUJ0203. AUTİSTİK SPEKTR POZUNTUSUNUN UŞAQLARIN VALİDEYNLƏRİNİN HƏYAT KEYFİYYƏTİNƏ VƏ PSIXOSOSIAL DİNAMİKASINA TƏSİRİ	218
ATUJ0204. MAJOR DEPRESSİV EPİZOD DİAQNOZU ALAN ANALARIN ÖVLADLARININ ÜMUMİ PSIXOPATOLOJİ POZUNTULARI	219
ATUJ0205. AUTİZM SPEKTR POZUNTUSU OLAN UŞAQLARIN VALİDEYNLƏRİNDƏ OBSESSİV-KOMPULSİV POZUNTUNUN SIXLIĞI	220
ATUJ0206. İNCİK SİNİRİNİN TRAVMATİK NEYROPATİYASININ GECİKMİS DİAQNOSTİKASI (KLİNİK MÜŞAHİDƏ)	220
ATUJ0207. TRASTUZUMAB İLƏ ADYUVANT TERAPİYA ALAN XƏSTƏLƏRDƏ KARDİOTOKSİKLYİN DİAQNOSTİKASI VƏ QARŞISININ ALINMASI	221
ATUJ0208. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA VƏRƏMLİ XƏSTƏLƏRDƏ M.TUBERCULOSİS ŞTAMMLARININ GENETİK POLİMORFİZMİNİN TƏDQIQI	222
ATUJ0209. KORONOVİRUS PNEVMONİYASININ RADIOLJİ MEYARLARI	224
ATUJ0210. YOĞUN BAĞIRSAĞIN DİVERTİKULYOZUNDA KOMPÜTER TOMOQRAFIYA MÜAYİNƏSİNİN DİAQNOSTİK ƏHƏMİYYƏTİ	224
ATUJ0211. ATOPIK FORMA BRONXIAL ASTMALI UŞAQLARIN İMMUN SİSTEMİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ VİTAMİN D-nin ROLU	225
ATUJ0212. İNSULİNDƏN ASILI ŞƏKƏRLİ DİABETİ OLAN UŞAQLARDA DENSİTOMETRİK MÜAYİNƏNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	227
ATUJ0213. FƏAL VƏRƏMİN BAKTERİOLOJİ TƏSDİQ EDİLMƏSİNİN SPESİFİK PROSES YAYILMA SƏVİYYƏSİNDƏN ASILILIĞI	228
ATUJ0214. NEFROTİK SİNDROMU OLAN UŞAQLARDA SÜMÜK TOXUMASININ BİOKİMYƏVİ MARKERLƏRİ	229
ATUJ0215. EPİDEMİOLOJİ GƏRGİNLİYİN YARANMASINDA VƏRƏMİN DƏRMANLARA DAVAMLI FORMALARININ ROLU	230
ATUJ0216. DAĞINIQ SKLEROZU İMMİTASİYA EDƏN XƏSTƏLİKLƏR ZAMANI DİFERENSİAL DİAQNOSTİKA	231
ATUJ0217. FİBROMİALGİYA SİNDROMUNUN YENİ DİAQNOSTİK KRİTERİYALARI	232
ATUJ0218. ANCA-ASSOSİASİYALI BİRİNCİLİ VASKULİTLƏR	232
ATUJ0219. ÖZÜNƏ QƏSD ETMİŞ VƏ PSIXİATRİYA STASİONARDA MÜALİCƏ OLUNMUŞ QADINLARIN ƏSAS PSIXIKI POZUNTULARI	233

ATUJ0220 . GENİTAL ORQANLARININ VƏRƏMİNİN DİAQNOSTİKASININ KOMPLEKS MÜAYİNƏSİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ QADIN SONSUZLUĞUNUN İNKİŞAFINDA ROLU ...	234
ATUJ0221 . СЛУЧАЙ ГИПЕРТЕРМИЧЕСКОЙ РЕМИССИИ ПРИ ЭПИЛЕПСИИ.....	235
ATUJ0222 . К ВОПРОСУ ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНОЙ ДИАГНОСТИКИ И ТЕРАПИИ ЭПИЛЕПСИИ С ГЕНЕРАЛИЗОВАННЫМИ ТОНИКО-КЛОНИЧЕСКИМИ ПРИСТУПАМИ.....	236
ATUJ0223 . РЕГУЛЯРНОСТЬ МЕХАНИЧЕСКОЙ ЧИСТКИ ЗУБОВ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЖЕВАТЕЛЬНЫХ РЕЗИНОК ШКОЛЬНИКАМИ.....	237
ATUJ0224 . ПОБОЧНЫЕ РЕАКЦИИ АНТИБАКТЕРИАЛЬНЫХ ПРЕПАРАТОВ У БОЛЬНЫХ С УСТОЙЧИВЫМИ ФОРМАМИ ТУБЕРКУЛЕЗА.....	239
ATUJ0225 . ЛЯМБЛИОЗ В ЭТИОПАТОГЕНЕЗЕ АТОПИЧЕСКОГО ДЕРМАТИТА У ДЕТЕЙ.....	240
ATUJ0226 . ПРОГНОСТИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРОКАЛЬЦИТОНИНА ПРИ COVID19.....	223
ATUJ0227 . СЛУЧАИ COVID-19 У ПРИВИТЫХ ОТ НЕГО ЛИЦ.....	243
ATUJ0228 . РЕЗУЛЬТАТЫ ИЗУЧЕНИЯ ПОРАЖЕНИЯ КАРИЕСОМ ПОСТОЯННЫХ ЗУБОВ У ДЕТЕЙ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В г. БАКУ.....	244
ATUJ0229 . НОВЫЙ ПОДХОД В ТЕРАПИИ ПЕМФИГУСА (ИСТИННОЙ АКАНТОЛИТИЧЕСКОЙ ПУЗЫРЧАТКИ).....	245
ATUJ0230 . ЧАСТОТА АНЕМИИ У БОЛЬНЫХ САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ 1 ТИПА.....	246
ATUJ0231 . СОПОЧНАЯ ГРЯЗЬ В ТЕРАПИИ ХРОНИЧЕСКОГО ПРОСТАТИТА.....	247
ATUJ0232 . РОЛЬ ГЕНЕТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА В ДИАГНОСТИКЕ И ЛЕЧЕНИИ РЕЗИСТЕНТНЫХ ЭПИЛЕПСИЙ. СИНДРОМ ДРАВЕ.....	248
ATUJ0233 . ОСОБЕННОСТИ КЛИНИЧЕСКОГО ТЕЧЕНИЯ КОЖНОГО ЛЕЙШМАНИОЗА.....	249
ATUJ0234 . ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ДОКСОФИЛЛИНА ПРИ ПОСТКОВИДНОМ РЕСПИРАТОРНОМ СИНДРОМЕ У ПАЦИЕНТОВ С ПРОДОЛЖАЮЩИМСЯ И ДОЛГИМ КОВИДОМ.....	251
ATUJ0235 . КЛИНИКО-ПСИХОПАТОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПСИХИЧЕСКОЙ ПАТОЛОГИИ У ЛИЦ ПРИЗЫВНОГО ВОЗРАСТА.....	253
ATUJ0236 . ЗАБОЛЕВАЕМОСТЬ ПЛЕВРОПУЛЬМОНАЛЬНЫМИ ПАТОЛОГИЯМИ ДЕТЕЙ ПЕРВОГО ГОДА ЖИЗНИ.....	254
ATUJ0237 . КОМПЛЕКСНОЕ ЛЕЧЕНИЕ ДЕТЕЙ С МЕЗИАЛЬНОЙ ОККЛЮЗИЕЙ.....	255
ATUJ0238 . ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ОТДЕЛЬНЫХ ФИЗИОТЕРАПЕВТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ В СОЧЕТАНИИ С ЛЕКАРСТВЕННОЙ ТЕРАПИЕЙ У БОЛЬНЫХ С КТС И АС.....	256
ATUJ0239 . ВЛИЯНИЕ КОМПЛЕКСНОГО ПРИМЕНЕНИЯ ЭЛЕКТРОСТИМУЛЯЦИИ И НАФТАЛАНОТЕРАПИИ НА БОЛЕВОЙ СИНДРОМ У БОЛЬНЫХ С СИНДРОМОМ ЗАПЯСТНОГО КАНАЛА.....	257
ATUJ0240 . ВЗАИМОСВЯЗЬ ТЕСТОСТЕРОНА С ЭХОКАРДИОГРАФИЧЕСКИМИ ПОКАЗАТЕЛЯМИ У ПАЦИЕНТОВ С ДОБРОКАЧЕСТВЕННОЙ ГИПЕРПЛАЗИЕЙ ПРЕДСТАТЕЛЬНОЙ ЖЕЛЕЗЫ И НЕСТАБИЛЬНОЙ СТЕНОКАРДИЕЙ.....	258
ATUJ0241 . ГУМОРАЛЬНЫЙ ЭФФЕКТ ЭНАЛАПРИЛА У БОЛЬНЫХ СЕРДЕЧНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТЬЮ В РЕЗУЛЬТАТЕ РЕЗИСТЕНТНОЙ ГИПЕРТОНИЧЕСКОЙ БОЛЕЗНИ.....	259
ATUJ0242 . УПРАВЛЕНИЕ ГЕМОДИНАМИКОЙ ВО ВРЕМЯ АНЕСТЕЗИИ У ПАЦИЕНТОВ С ПЕРЕНЕСЕННЫМ ОСТРЫМ НАРУШЕНИЕМ МОЗГОВОГО КРОВООБРАЩЕНИЯ.....	260
ATUJ0243 . КАНДЕСАРТАН ПРИ ЛЕЧЕНИИ АРТЕРИАЛЬНОЙ ГИПЕРТОНИИ, ОСЛОЖНЕННОЙ СЕРДЕЧНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТЬЮ.....	261

ATUJ0244. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АКУПUNKТУРЫ И ИНФРАКРАСНОГО ОБЛУЧЕНИЯ В ЛЕЧЕНИИ И РЕАБИЛИТАЦИИ БОЛЬНЫХ РЕВМАТОИДНЫМ АРТРИТОМ	263
ATUJ0245. АНТЕНАТАЛЬНЫЕ ФАКТОРЫ РИСКА ГИПОКСИЧЕСКИ-ИШЕМИЧЕСКОЙ ПОРАЖЕНИЙ ЦЕНТРАЛЬНОЙ НЕРВНОЙ СИСТЕМЫ.....	264
ATUJ0246. СВЯЗЬ ИНСУЛИНА И ПРОЦЕССОВ КОСТНОГО РЕМОДЕЛИРОВАНИЯ ПРИ СИНДРОМЕ ПОЛИКИСТОЗНЫХ ЯИЧНИКОВ В ПОСТМЕНОПАУЗЕ	265
ATUJ0247. ХЛОРТАЛИДОН В КОМБИНИРОВАННОМ ЛЕЧЕНИИ АРТЕРИАЛЬНОЙ ГИПЕРТЕНЗИИ ПРИ ПРОГРЕССИРУЮЩЕЙ ХРОНИЧЕСКОЙ БОЛЕЗНИ ПОЧЕК	266
ATUJ0248. ЛЕЧЕНИЕ ПАЦИЕНТОВ С ДИЛАТАЦИОННОЙ КАРДИОМИОПАТИЕЙ С ПРИМЕНЕНИЕМ КИНЕЗО- И ЛАЗЕРОТЕРАПИИ НА ФОНЕ МЕДИКАМЕНТОЗНОГО ЛЕЧЕНИЯ	268
ATUJ0249. КЛИНИЧЕСКИЕ ПРОЯВЛЕНИЯ МИАСТЕНИИ У ДЕТЕЙ	269
ATUJ0250. ВЛИЯНИЕ И ЗНАЧИМОСТЬ ФАКТОРОВ РИСКА НА ТЕЧЕНИЕ ПЕМФИГУСА	270
ATUJ0251. ПАТОМОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ЭПИДЕРМИСЕ И ИХ ЗНАЧИМОСТЬ В ПАТОГЕНЕЗЕ У БОЛЬНЫХ ИСТИННОЙ АКАНТОЛИТИЧЕСКОЙ ПУЗЫРЧАТКОЙ	271
ATUJ0252. СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА БЕРЕМЕННЫХ ЖЕНЩИН С СИФИЛИТИЧЕСКОЙ ИНФЕКЦИЕЙ.....	272
ATUJ0253. ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ЭЛЕКТРОФОРЕЗА ДЕКСАМЕТАЗОНА В КОМПЛЕКСНОМ ЛЕЧЕНИИ УВЕИТОВ ПРИ ИММУНОВОСПАЛИТЕЛЬНЫХ РЕВМАТИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЯХ.....	273
ATUJ0254. НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ НАЧАЛЬНЫХ КЛИНИЧЕСКИХ ПРОЯВЛЕНИЙ СИСТЕМНОЙ КРАСНОЙ ВОЛЧАНКИ У ПАЦИЕНТОВ РАЗНОГО ПОЛА	274
ATUJ0255. ВЛИЯНИЕ ПРЕПАРАТА «НАФТАЛАНОВОЕ МАСЛО» НА КЛИНИКО-ИММУНОЛОГИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ У БОЛЬНЫХ	275
ATUJ0256. ДАКРИОЦИСТИТ И ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ЛЕЧЕНИЯ У НОВОРОЖДЕННЫХ	278
ATUJ0257. КИСТОЗНО-АДЕНОМАТОЗНАЯ МАЛЬФОРМАЦИЯ ЛЕГКИХ У НОВОРОЖДЕННЫХ И ДЕТЕЙ	279
ATUJ0258. БРОНХИАЛЬНАЯ АСТМА У ДЕТЕЙ ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ РИСКА.....	280
ATUJ0259. СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ АРТЕРИЙ РАЗЛИЧНЫХ СОСУДИСТЫХ БАССЕЙНОВ У БОЛЬНЫХ С САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ ТИПА 2 И ЕГО СОЧЕТАНИЕМ С МЕТАБОЛИЧЕСКИМ СИНДРОМОМ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ СТЕПЕНИ КОМПЕНСИРОВАННОСТИ САХАРНОГО ДИАБЕТА (ПО УРОВНЮ ГЛИКИРОВАННОГО ГЕМОГЛОБИНА).....	282
ATUJ0260. СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ АРТЕРИЙ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ СТЕПЕНИ КОМПЕНСИРОВАННОСТИ САХАРНОГО ДИАБЕТА.....	283
ATUJ0261. ЛЕЧЕНИЕ ПОСТИНСУЛЬТНОЙ ЭПИЛЕПСИИ (КЛИНИЧЕСКИЙ СЛУЧАЙ).....	284
ATUJ0262. ВАРИАБЕЛЬНОСТЬ СЕРДЕЧНОГО РИТМА И ДИАСТОЛИЧЕСКАЯ ФУНКЦИЯ СЕРДЦА У БОЛЬНЫХ АРТЕРИАЛЬНОЙ ГИПЕРТЕНЗИЕЙ С КОМОРБИДНОЙ ПАТОЛОГИЕЙ	284
ATUJ0263. ЛЕКАРСТВЕННО-УСТОЙЧИВЫЙ ТУБЕРКУЛЕЗ:ВОЗМОЖНОСТИ ЛЕЧЕНИЯ.....	285
ATUJ0264. ЗНАЧЕНИЕ МРТ ИССЛЕДОВАНИЯ В ДИАГНОСТИКЕ СИНУСИТОВ У БОЛЬНЫХ С ЦЕФАЛГИЧЕСКИМ СИНДРОМОМ	286
ATUJ0265. СИМБИОТИКИ В КОМПЛЕКСНОМ ЛЕЧЕНИИ АТОПИЧЕСКОГО ДЕРМАТИТА У ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА.....	287

ATUJ0266. ОПИСАТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА БОЛЬНЫХ ТУБЕРКУЛЕЗОМ С ШИРОКОЙ ЛЕКАРСТВЕННОЙ УСТОЙЧИВОСТЬЮ ВОЗБУДИТЕЛЯ.....	288
ATUJ0267. ВЛИЯНИЕ ДПП-4 НА ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ МИОКАРДА У БОЛЬНЫХ САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ ТИПА 2	289
ATUJ0268. ПАРОДОНТАЛЬНЫЙ СИНДРОМ КАК ЭЛЕМЕНТ СИМПТОМОКОМПЛЕКСА СИСТЕМНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ.	290
ATUJ0269. СЕЙСМОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СМЕРТНЫХ СЛУЧАЕВ В ИСМАИЛЛИНСКОМ РАЙОНЕ	291
ATUJ0270. CONSULTING SERVICES AGENCIES FOR MEDICAL ORGANIZATIONS (HOSPITALS).....	293
ATUJ0271. PULMONARY HEMORRAGE IN CRITICAL NEWBORN.....	294
ATUJ0272. DIAGNOSTIC SIGNIFICANCE OF THE SPECTRUM OF REFLUX OF GASTROEOSOPHAGEAL REFLUX PATIENTS	295
ATUJ0273. CORRELATION OF THE FREQUENCY OF NOCTURNAL HYPOGLYCEMIA AND THE LEVEL OF GLYCOLATED HEMOGLOBIN IN CHILDREN AND ADOLESCENTS WITH TYPE 1 DIABETES MELLITUS.....	296
ATUJ0274. OBELİONUN SİNOSTOZLAŞMASINA DAİR.....	297
ATUJ0275. ALİ MƏKTƏBLƏRDƏ TƏHSİLİN MƏZMUNU ANLAYIŞI.....	298
ATUJ0276. DATURA İNOXİA Mİİ. TOXUMLARINDAN ALINMIŞ ALKALOİD MƏCMUSUNUN XRONİKİ TOKSİKLİYİNİN SIÇOVULLAR ÜZƏRİNDƏ ÖYRƏNİLMƏSİ.....	298
ATUJ0277. MÜXTƏLİF KONSTITUSİYALARA AİD 16-17 YAŞLI QIZLARDA ÇANAĞIN EN ÖLÇÜSÜ GÖSTƏRİCİLƏRİNİN QIYMƏTLƏRİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	300
ATUJ0278. MÜXTƏLİF KONSTITUSİYA QRUPUNA MƏNSUB 18-20 YAŞLI QIZLARDA ÇANAĞIN EN ÖLÇÜSÜ QIYMƏTLƏRİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİNƏ DAİR	300
ATUJ0279. “44 GÜNLÜK VƏTƏN MÜHARİBƏSİ ” ndə QARIN BOŞLUĞU YARALANMALARININ STATİSTİKASI.....	301
ATUJ0280. HİDROGEN SULFİD QAZININ TİROİD VƏZİLƏRİNİN FUNKSİYASINA TƏSİRİ	302
ATUJ0281. HEDYSARUM ATROPATANUM BOISS. BİTKİSİNİN OTUNUN TƏRKİBİNDƏ FLAVONOİDLƏRİN YEMX ÜSULU İLƏ MİQDARI TƏYİNİ.....	303
ATUJ0282. YOĞUN BAĞIRSAGIN SİNİR KƏLƏFİ QANQLİONLARININ QAN VƏ LİMFA DAMARLARININ QURULUŞ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	304
ATUJ0283. ETANOLUN XRONİKİ TƏYİNİ FONUNDA DİŞİ AĞ SIÇOVULLARIN QANINDA LH-UN QATILIĞININ DƏYİŞİLMƏSİNƏ ADİ GÖYRÜŞDƏN ALINMIŞ BİOLOJİ QARIŞIĞIN TƏSİRİNİN TƏDQIQI	305
ATUJ0284. XOLİNORESEPSİYASININ TƏBİƏTİ HAQQINDA	306
ATUJ0285. “LEVOTİROKSİN POLİMER” BİRLƏŞMƏSİNİN YÜKSƏK EFFEKTİLİ MAYE XROMATOQRAFİYA İLƏ QAN NÜMUNƏLƏRİNDƏ ANALİZİ.....	307
ATUJ0286. YENİYETMƏLƏRİN SAĞLAMLIQ VƏZİYYƏTİNƏ İBTİDAİ PEŞƏ TƏHSİLİ ŞƏRAİTİNİN TƏSİRİ.....	291
ATUJ0287. COVID-19 PANDEMİYASI ZAMANI ONLAYN TƏHSİLİN TƏHSİLƏNLƏRİNİN HƏYAT TƏRZİ VƏ SAĞLAMLIĞINA TƏSİRİ.....	309
ATUJ0288. QƏRB BÖLGƏSİNİN FERMER TƏSƏRRÜFATLARINDA YAYILMIŞ HELMİNTLƏR	309
ATUJ0289. EKSPERİMENTAL ŞƏKƏRLİ DİABETİN MÜALİCƏSİNDƏ UROKİNAZA VƏ ANTİDİABETİK LİMFATROP YİĞİNTİNİN QANIN LAXTALANMASINA TƏSİRİ.....	310
ATUJ0290. MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN ƏCZAÇILIĞININ YENİ DÖVR İNKİŞAFIININ ÖYRƏNİLMƏSİ.....	311

ATUJ0291. XRONİKİ B VİRUS HEPATİTİNİN XOLESTATİK FORMASINDA ASPARON PREPARATININ EFFEKTİVLİYİ	312
ATUJ0292. AZƏRBAYCAN ƏCZAÇILIQ BAZARINDA BİOLOJİ FƏALLIĞA MALİK QIDA ƏLAVƏLƏRİNİN MARKETİNG TƏHLİLİ	313
ATUJ0293. HALİNİN SAĞLAMLIĞININ ÖZÜNÜ QIYMƏTLƏNMƏSİNƏ TƏSİRİ	314
ATUJ0294. II TİP ŞƏKƏRLİ DİABET XƏSTƏLƏRİNİN QANINDA TREONİN, FENİLALANİN, METİONİN, LİZİN, HİSTİDİN, ARGİNİN AMİNTURŞULARININ ÖYRƏNİLMƏSİ	315
ATUJ0295. UŞAQLARDA POSTKOVID SİNDROM	316
ATUJ0296. FeCl³ VƏ ZnSO⁴-ÜN MÜXTƏLİF QATILILARININ PAMBIQ BİTKİSİNDƏ ZÜLALLARIN MİQDARINA VƏ NİTRATREDUKTAZA FERMENTİNİN AKTİVLİYİNƏ TƏSİRİ ..	317
ATUJ0297. HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEYASI HAQQINDA	318
ATUJ0298. ŞƏKƏRLİ DİABET FONUNDA SÜMÜKDƏ YARANAN METABOLİK POZULMALAR VƏ HEMOSTAZ SİSTEMİNDƏKİ DƏYİŞİKLİKLƏR	320
ATUJ0299. EKSPERİMENTAL ŞƏKƏRLİ DİABET ZAMANI LİPİD MÜBADİLƏSİNİN VƏ LİMFANIN DAMARDAXİLİ LAXTALANMASININ POZULMASI	321
ATUJ0300. SƏRBƏST RADİKALLARIN DİABETİK HEPATOPATİYARIN PATOGENEZİNDƏ ROLU	322
ATUJ0301. MEŞƏ ALMASINDAN (<i>MALUS SYLVESTRIS</i>) PEKTİNİN ALINMASINA TƏSİR GÖSTƏRƏN TEXNOLOJİ AMİLLƏR	323
ATUJ0302. NORMADA İNSANIN QARA CİYƏRDAXİLİ ÖD AXACAQLARININ LİMFOİD STRUKTURLARININ MAKROTOPOQRAFİYASININ ÖYRƏNİLMƏSİNİN NƏTİCƏLƏRİ	324
ATUJ0303. NEFT EMALI SƏNAYESİNDƏ KOMPÜTER TEXNİKASI ÜZRƏ ƏMƏK FƏALİYYƏTİ ZAMANI İSTEHSALAT STRESSLƏRİ	325
ATUJ0304. XƏZƏR ZƏFƏRANI (<i>CROCUS CASPIUS</i>) BİTKİSİNİN İSTİFADƏ PERSPEKTİVLƏRİ	326
ATUJ0305. EKSPERİMENTDƏ ANAFİLAKTİK ŞOK YARADILMIŞ HEYVANLARIN QANINDA VƏ LİMFASINDA BƏZİ İMMUN GÖSTƏRİCİLƏRİN DƏYİŞİKLİKLƏRİ	327
ATUJ0306. “44 GÜNLÜK VƏTƏN MÜHARİBƏSİ” ZAMANI III-cü SƏVİYYƏLİ TİBBİ YARDIM MƏRHƏLƏSİNDƏ HAVA NƏQLİYYATI VASİTƏSİLƏ TƏXLIYƏ OLMUŞ YARALILARIN ÇEŞİDLƏNMƏSİ VƏ TƏXLIYƏSİ	328
ATUJ0307. XƏRÇƏNGİN MÜALİCƏSİNDƏN YARANAN YAN TƏSİRLƏRİN DƏRMAN BİTKİLƏRİ VASİTƏSİLƏ MUALİCƏSİ ¹ M.Əmirova, ¹ G.Əzizova, ² M.Vəliyeva, ¹ E.Hüseynova, ¹ A.Dadaşova	
ATUJ0308. BİRLƏŞDİRİCİ TOXUMANIN İRSİ DİSPLAZİYASININ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ RAYONLARI ÜZRƏ PAYLANMASI	330
ATUJ0309. TƏBABƏTİN PRİORİTET SAHƏLƏRİNDƏN BİRİ OLAN ANTİOKSİDANT TƏSİRLİ MADDƏLƏRİN FARMAKOLOJİ TƏDQIQI	331
ATUJ0310. KÖK HÜCEYRƏLƏRİ MƏNŞƏLİ EKZOSOMLARIN BAŞ BEYİNDƏ İNKİŞAF EDƏN XRONİKİ NEYROİLTİHABDA EFFEKTİVLİYİ	333
ATUJ0311. SÜMÜKLƏRİN METABOLİZM MARKERLƏRİ VƏ TƏNZİMLƏYİCİLƏRİ ARASINDA KORELYASIYA ƏLAQƏSİ	334
ATUJ0312. YUMURTALILARIN XƏRÇƏNGİNİN PATOGENEZİNDƏ METALLO-PROTEİNAZA-7-NİN ROLUNUN ÖYRƏNİLMƏSİ	334
ATUJ0313. OLANZAPİNİN KİMYƏVİ-TOKSİKOLOJİ ANALİZİ	335
ATUJ0314. <i>Vicia faba L.</i> XAMMALININ ƏDƏDİ GÖSTƏRİCİLƏRİNİN TƏYİNİ	336
ATUJ0315. PARTLAYIŞ YARALANMALARINDA EKSTERNAL FİKSATORUN TƏTBİQİNƏ MÜASİR YANAŞMA	337
ATUJ0316. HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN SƏHİYYƏSİ	338

ATUJ0317. YARALILARDA QAN SİSTEMİNDƏ BAŞ VERƏN DƏYİŞİKLİKLƏRİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ	340
ATUJ0318. MÜASİR DƏRMAN DİZAYNINDA KOMPYUTER PROQRAMLARININ ƏHƏMİYYƏTİ	341
ATUJ0319. MINIMAL İNVAZİV CƏRRAHİ ÜSULLARIN TƏHLİLİ, AÇIQ CƏRRAHİ ÜSULLARLA MÜQAYİSƏSİ, YENİ ÜSULLARIN TƏTBİQİ	342
ATUJ0320. STASİONAR MÜALİCƏ ALAN XƏSTƏLƏRİN KLİNİK NÜMUNƏLƏRİNDƏN İZOLƏ EDİLƏN QRAM MƏNFİ BAKTERİYALARIN İDENTİFİKASİYASI VƏ ANTİBİOTİKLƏRƏ HƏSSASLIQLARININ ÖYRƏNİLMƏSİ	343
ATUJ0321. ƏCZAÇILIQ MÜƏSSİSƏLƏRİNİN KORPORATİV SOSIAL MƏSULİYYƏT ANLAYIŞINA MÜNASİBƏTİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ	344
ATUJ0322. GÖY-GÖL RAYONUNDA YAŞAYAN HERONTOLOJİ YAŞ QRUPLARINDA ARTERIAL QAN TƏZYİQİNİN TƏDQIQI	345
ATUJ0323. GƏNCƏ ŞƏHƏRİNDƏ YAŞAYAN HERONTOLOJİ YAŞ QRUPLARINDA QANDA ŞƏKƏRİN SƏVİYYƏSİNİN TƏDQIQI	346
ATUJ0324. BEYNİN YUXARI SAGİTTAL CİBƏ AÇILAN SƏTHİ VENALARININ FƏRDİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ HAQQINDA	347
ATUJ0325. PARAZİTAR XƏSTƏLƏNMƏNİN YEKUN GÖSTƏRİCİLƏRİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ	347
ATUJ0326. EKSPERİMENTAL ŞƏRAİTDƏ MİS KUPOROSU (CUSO ₄ X ₅ HO) İLƏ XRONİKİ İNTOKSİKASİYAYA ZAMANI AĞ SIÇOVULLARIN HƏZM ORQANLARINDA BAŞ VERƏN HİSTOLOJİ DƏYİŞİKLİKLƏR	348
ATUJ0327. BAĞIRSAQ KEÇMƏZLİYİ MODELİ ZAMANI ÜMUMİANTİOKSİDANT FƏALLİĞİNİN VƏZİYYƏTİ	332
ATUJ0328. UŞAQLARDA AĞIRLAŞMIŞ KƏSKİN RESPIRATOR VİRUS İNFEKSİYALARININ MÜALİCƏSİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ	350
ATUJ0329. İNTERFERON-ALFA VƏ GEMSİTABİN KOMBİNASİYASININ MƏDƏALTI VƏZİ XƏRÇƏNGİNDƏ ŞİŞ HÜCEYRƏLƏRİNƏ TƏSİRİNİN ARAŞDIRILMASI	351
ATUJ0330. KOKSAKİ VİRUS B (CVB) İNFEKSİYASININ TİP I DİABETİN (T1D) QARŞISININ ALINMASINDA ROLU	352
ATUJ0331. KALİUM- PERMANQANATIN SPEKTOFOTOMETRİYA ÜSULU İLƏ MİQDARI TƏYİNİ	354
ATUJ0332. BƏZİ DƏRMAN PREPARATLARIN RƏQƏMSAL POLYARİMETRİYA İLƏ TƏYİNİ	354
ATUJ0333. İNYEKSİYAYA ÜÇÜN “QLUTATİON” PREPARATINDA QLUTATİONUN MİQDARI TƏYİNİ	355
ATUJ0334. “APİLAK” PREPARATININ ANALİZ ÜSULLARI	356
ATUJ0335. ASKORBİN TURŞUSUNUN KEYFİYYƏTİNİN POLYARİMETRİYA	357
ÜSULU İLƏ TƏYİNİ	357
ATUJ0336. ADENOHIPOFİZ-BÖYRƏKÜSTÜ VƏZİ SİSTEMİ HORMONLARININ FƏALLIĞINA AĞIR METALIN TƏSİRİ	358
ATUJ0337. KALSİUM ANTAQONİSTLƏRİNİN HAMILƏLİK ZAMANI İSTİFADƏSİ	359
ATUJ0338. ŞƏKƏRLİ DİABETDƏ ANTİOKSİDANT TERAPİYASI	360
ATUJ0339. FERULA PERSİCA WILD. NÖVÜNÜN FİTOKİMYƏVİ TƏDQIQI	361
ATUJ0340. YENİDOĞULANLARIN SEPSİSİ ZAMANI BİOKİMYƏVİ MARKERİN, ENDOTOKSİNİN PROQNOSTİK ƏHƏMİYYƏTİ	362
ATUJ0341. ÜZ KANALI GİRƏCƏYİNİN MORFOMETRİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ	363
ATUJ0342. ATMOSFER HAVASINDA HİDROGEN SULFİD QAZININ TƏSİRİNDƏN GÖRMƏ FUNKSİYASINDA BAŞ VERMİŞ DƏYİŞİKLİKLƏR	364

ATUJ0343. ONURĞA BEYİNİ QIŞALARINDA BİOLOJİ SƏDD ROLUNU OYNAYAN STRUKTURLARIN HİSTOTOPOQRAFIYASI, ULTRASTRUKTUR VƏ İMMUNHİSTOKİMYƏVİ QURULUŞ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	365
ATUJ0344. PARAZİT NEMATODLARDA QEYRİ-HÜCEYRƏVİ STRUKTURLAR.....	366
ATUJ0345. ONTOGENEZİN BİRİNCİ UŞAQLIQ ,YENİYETMƏ VƏ GƏNCLİK DÖVRLƏRİNDƏ BOYUN KƏLƏFİNİN KÖRPÜCÜKÜSTÜ ŞAXƏSİNİN KÖTÜKDAXİLİ QURULUŞU VƏ MİELOARXİTEKTONİKASININ DİNAMİKASI	367
ATUJ0346. TARİXİ YADDAŞ PROBLEMİ.....	368
ATUJ0347. YENİDOĞULMUŞLARDA UDLAĞIN KİÇİK EKZOKRİN VƏZİLƏRİNİN LOKALİZASIYASININ YAŞ XÜSUSİYYƏTLƏRİNƏ DAİR	368
ATUJ0348. YEDDİDİLİM ACIÇIÇƏK BİTKİSİNİN FARMAKOPEYA MƏQALƏSİNİN HAZIRLANMASI.....	369
ATUJ0349. UROGENİTAL İNFEKSİYALAR VƏ ONLARIN TÖRƏDİCİLƏRİNİN ANTİBİOTİKLƏRƏ DAVAMLILIQ PROBLEMİNİN BƏZİ ASPEKTLƏRİ	370
ATUJ0350. BİTKİ EKSTRAKTLARI ƏSASINDA HAZIRLANMIŞ PREPARATIN ANTİMİKROB XÜSUSİYYƏTLƏRİ.....	371
ATUJ0351. ÇOXDÜYÜNLÜ TOKSİKİ ZOB ZAMANI QALXANABƏNZƏR VƏZİDƏ TÖRƏNƏN MORFOLOJİ STRUKTUR DƏYİŞİKLİKLƏRİ	372
ATUJ0352. BƏZİ AĞIZ BOŞLUĞU XƏSTƏLİKLƏRİNİN TÖRƏDİCİLƏRİNİN MİKROBİOLOJİ VƏ İMMUNOLOJİ SƏCİYYƏLƏNDİRİLMƏSİ	374
ATUJ0353. POLİKLİNİKA İNFORMASIYA SİSTEMİ	375
ATUJ0354. İCBARİ TİBBİ SİĞORTA SİSTEMİNDƏ BAKI ŞƏHƏRİ SƏHİYYƏSİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ	376
ATUJ0355. COVID-19 XƏSTƏLİYİNƏ QARŞI MÜBARİZƏDƏ İSTİFADƏ OLUNAN BİYAN TƏRKİBLİ DƏRMAN VASİTƏLƏRİNİN BAZARININ ARAŞDIRILMASI.....	377
ATUJ0356. MS FONUNDA GEDƏN AP VƏ AH-DAN ƏZİYYƏT ÇƏKƏN XƏSTƏLƏRİN ORQANİZMİNDƏ LİPİD MÜBADİLƏSİNİN POZULMALARININ MÜQAYİSƏLİ BİOKİMYƏVİ TƏDQIQI	378
ATUJ0357. MEKSİDOLUN TƏYİNİ FONUNDA ETANOLUN DİŞİ SİÇOVULLARA XRONİKİ VERİLMƏSİNİN ONLARDAN DOĞULAN NƏSLİN KƏMİYYƏT VƏ ANATOMİK GÖSTƏRİCİLƏRİNİN DƏYİŞİLMƏSİNƏ TƏSİRİNİN TƏDQIQI	379
ATUJ0358. ETANOLUN ERKƏK SİÇOVULLARA XRONİKİ TƏYİNİ FONUNDA ONLARDAN TÖRƏYƏN NƏSLİN KƏMİYYƏT VƏ ANOTOMİK GÖSTƏRİCİLƏRİNİN DƏYİŞİLMƏSİNƏ MEKSİDOLUN TƏSİRİNİN TƏDQIQI	380
ATUJ0359. BƏZİ ALFA-ADRENOBLOKATORLARIN SPEKTROFOTOMETRİK ANALİZ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	
ATUJ0360. BƏZİ PROTON POMPASI İNHİBİTORLARININ SPEKTROFOTOMETRİYA İLƏ TƏYİNİ	
ATUJ0361. DİABETİK NEFROPATİYALARIN PATOGENEZİNDƏ BƏZİ SİTOKİNLƏRİN ROLU VƏ KORREKSİYASININ ÜMUMİ PRİNSİPLƏRİ.....	384
ATUJ0362. TƏRKİBİNDƏ EFİR YAĞLARI SAXLAYAN DƏRMAN BİTKİLƏRİ ƏSASINDA BƏZİ MÜALİCƏVİ KOSMETİK FORMALARIN TEXNOLOGİYASININ İŞLƏNİB HAZIRLANMASI.....	385
ATUJ0363. SİNTETİK POLİMER DAŞIYICILAR ƏSASINDA KOSMETİK VASİTƏLƏRİN TEXNOLOGİYASININ İŞLƏNİB HAZIRLANMASI.....	386
ATUJ0364. QRANDAKSİNİN KİMYƏVİ-TOKSİKOLOJİ ANALİZİ.....	387
ATUJ0365. UŞAQLARDA ARTIQ ÇƏKİ VƏ PİYLƏNMƏYƏ SƏBƏB OLAN BƏZİ AMİLLƏR HAQQINDA	388

ATUJ0366. AĞ MƏRYƏMNOXUDU (TEUCRIUM POLIUM L.) BİTKİSİNİN ETNOBOTANİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ ELMI TƏBABƏTDƏ İSTİFADƏSİ	389
ATUJ0367. QISA MÜDDƏTLİ İŞEMİYADAN SONRA BAŞLANAN REPERFUZİYANIN QARACİYƏR TOXUMASININ STRUKTURUNA TƏSİRİ	390
ATUJ0368. ORTA MÜDDƏTLİ İŞEMİYADAN SONRA BAŞLANAN REPERFUZİYANIN ANTIOKSİDANT MÜDAFİƏ SİSTEMİNƏ TƏSİRİ	391
ATUJ0369. ARIÇILIQ MƏHSULLARININ TİBBDƏ İSTİFADƏSİ.....	392
ATUJ0370. 1918-1920-ci İLLƏRDƏ AZƏRBAYCANDA DAŞNAK-BOLŞEVİKLƏR TƏRƏFİNDƏN HƏYATA KEÇİRİLMİŞ SOYQIRIM SİYASƏTİ TÜRKİYƏ TARİXŞÜNASLIĞINDA	393
ATUJ0371. GİLƏMEYVƏLİ QARAÇÖHRƏ BİTKİSİNİN İLKİN FİTOKİMYƏVİ TƏDQIQI.....	394
ATUJ0372. YENİDOĞULMUŞLARDA GÖZ YUVASININ DİVARLARININ SƏCİYYƏVİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ	395
ATUJ0373. BAĞIRSAQ İNFEKSİYASI OLAN UŞAQLAR ARASINDA MÜXTƏLİF.....	396
ATUJ0374. SİMPTOMLARIN RAST GƏLİNMƏSİ.....	396
ATUJ0374. ƏCZAÇILIQ MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ İQTİSADI MÜNASİBƏTLƏRİN YARANMASINDA MANEƏLƏR	396
ATUJ0375. TİKİŞ İSTEHSALINDA PEŞƏ RİSKİNİN FORMALAŞMASINA ƏMƏK ŞƏRAİTİNİN TƏSİRİ.....	397
ATUJ0376. 15-17 YAŞLI MƏKTƏBLİLƏRDƏ HEMODİNAMİK VƏ SOMATOMETRİK GÖSTƏRİCİLƏRİN NORMAL VƏ NORMADAN YÜKSƏK QİYMƏTLƏRİ ARASINDA KROSSKORRELYASIYA DƏYİŞİKLİKLƏRİ HAQQINDA	398
ATUJ0377. UŞAQLARDA BAĞIRSAQ İNFEKSİYALARININ ETİOLOGİYASI VƏ TÖRƏDİCİLƏRİNİN ANTİBİOTİKLƏRƏ HƏSSASLIĞININ MONİTORİNGİ.....	399
ATUJ0378. ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN ŞƏRƏFLİ ÖMRÜ XALQIN SAĞLAMLIĞI KEŞİYİNDƏ.....	381
ATUJ0379. MÜXTƏLİF YAŞ DÖVRLƏRİNDƏ İNSAN BƏDƏNİNDƏ BİOMEXANİK XÜSUSİYYƏTLƏRİN PATOLOJİ PROSESLƏR ZAMANI TƏSİR MEXANİZMİNİN ÖYRƏNİLMƏSİNİN ƏHƏMİYYƏTİ	401
ATUJ0380. BAŞ BEYİNİN SENSOMOTOR SAHƏSİNDƏ NEYRONLARIN İNTEQRATİV FƏALİYYƏTİNİN ELEKTROFİZİOLOJİ VƏ NEYROKİMYƏVİ TƏDQIQI.....	402
ATUJ0381. HEYDƏR ƏLİYEVİN “AZƏRBAYCAN TARİXİ” HAQQINDA	403
ATUJ0382. ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN TƏHSİL SİYASƏTİ	404
ATUJ0383. <i>CAMPANULA SAXIFRAGA SUBSP. MEYERIANA</i> BİTKİSİNİN KÖKÜNDƏ FLAVONOİDLƏRİN TƏDQIQI.....	405
ATUJ0384. SİÇOVULLARDA XRONİKİ STRES TƏSİRİNDƏN HEMATOLOJİ MARKERLƏRİN MİQDARININ DƏYİŞMƏSİ.....	406
ATUJ0385. ANTİHELMİNT XÜSUSİYYƏTLƏRƏ MALİK BİTKİLƏRİN HELMİNTLƏRƏ TƏSİRİ....	407
ATUJ0386. HEYDƏR ƏLİYEV: “TARİX OLDUĞU KİMİ YAZILMALIDIR”	408
ATUJ0387. BAĞIRSAQ PATOGENLƏRİNƏ QARŞI SÜD-TURŞU BAKTERİYALARININ TƏSİRİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ	409
ATUJ0388. SOSIAL ƏDALƏT PRİNSİPİ (etik-fəlsəfi təhlil)	409
ATUJ0389. NEFT TULLANTILARI İLƏ ÇİRKLƏNMİŞ ƏRAZİLƏRDƏ ZƏRƏRLİ AMİLLƏRİN MÜŞTƏRƏK TƏSİRİNƏ DAİR	410
ATUJ0390. <i>VERBASCUM STACHYDIFORME</i> - XAMMALININ İRİDOİD TƏRKİBİNİN TƏDQIQI	411
ATUJ0391. İYA İLƏ ANALİZİ.....	412
ATUJ0392. DƏRMAN GÜLXƏTMI-ALTHAEA OFFİCİNALİS L. XAMMALINDA POLİSAXARİDLƏRİN MİQDARI TƏYİNİ	413

ATUJ0393 .EPILOBIUM DODONAEI XAMMALINDA FLAVİNOİDLƏRİN MİQDARI TƏYİNİ	414
ATUJ0394 .SİROLİMUSUN QAN PLAZMASINDA YÜKSƏK EFFEKTİLİ MAYE XROMATOQRAF POLİSAXARİDLƏRİN MÜASİR ANALİZ ÜSULLARI.....	415
ATUJ0395 .ORDUDA BƏZİ AKTUAL İNFEKSİYALARA QARŞI APARILAN PROFİLAKTİK VƏ ƏKSEPIDEMİK TƏDBİRLƏRİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ	416
ATUJ0396 .KLOPİDOQREL PREPARATININ QANDA LİPİD MÜBADİLƏSİNƏ TƏSİRİ.....	417
ATUJ0397 .PTERİONUN ANATOMİK TIPLƏRİ	417
ATUJ0398 .YARALILARDA STRES XORALARI.....	418
ATUJ0399 .VİSCUM ALBUM (AĞ ÖKSƏOTU) BİTKİSİNİN FARMAKOKİMYƏVİ TƏDQIQI	419
ATUJ0400 .İNULİN ƏSASINDA II TİP ŞƏKƏRLİ DİABETDƏ İSTİFADƏ OLUNAN FİTOQRANULLARIN ALINMA TEXNOLOGİYASININ İŞLƏNİLİB HAZIRLANMASI	420
ATUJ0401 .STRESS ƏLEYHİNƏ FİTOMİKROSFERLƏRİN HAZIRLANMASI VƏ ONLARIN MİKROİNKAPSULLAŞDIRILMASI	421
ATUJ0402 .ALINMASINDA YENİ XAMMAL MƏNBƏYİ KİMİ.....	421
ATUJ0403 .HEYDƏR ƏLİYEV GÖRKƏMLİ SİYASİ XADİM KİMİ MÜASİR AZƏRBAYCAN TARİXİNDƏ PARLAQ SİMADIR	422
ATUJ0404 .TARİXİMİZƏ YENİ BAXIŞ	424
ATUJ0405 .İNFEKSİON XƏSTƏLİKLƏRİN KLİNİKASINDA BÖYRƏK ZƏDƏLƏNMƏLƏRİ.....	425
ATUJ0406 .QIDA TOKSİKOİNFEKSİYALARINDA ERKƏN DİAQNOZUN PROQNOSTİK ƏNƏMİYYƏTİ	426
ATUJ0407 .HEYDƏR ƏLİYEV BÜTÖV MÜSTƏQİL AZƏRBAYCANIN ƏBƏDİYAŞAR LİDERİDİR.....	427
ATUJ0408 .ONKOLOJİ XƏSTƏLİKLƏRİN PROFİLAKTİKA VƏ MÜALİCƏSİ ÜÇÜN TÜKSİÜZ BİYANIN ƏSASINDA DƏRMAN FORMALARININ İŞLƏNİB HAZIRLANMA TEXNOLOGİYASI	428
ATUJ0409 .VAZOPROSTATIN İMMUN SİSTEMİNDƏ ROLU	429
ATUJ0410 .ÜRƏK-DAMAR XƏSTƏLİKLƏRDƏ FLAVONOİDLƏRİN ROLU.....	430
ATUJ0411 .ПАТОЛОГИЧЕСКАЯ ФИЗИОЛОГИЯ САХАРНЫЙ ДИАБЕТ В ПЕРИОД ИНФАРКТА МИОКАРДА	431
ATUJ0412 .ЛЕКАРСТВЕННО-РАСТИТЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ АЗЕРБАЙДЖАНА КАК ИСТОЧНИК ГЕПАТОПРОТЕКТОРНЫХ СРЕДСТВ.....	432
ATUJ0413 .ВЛИЯНИЕ ПОДВЕРЖЕННОСТИ ПАССИВНОМУ КУРЕНИЮ НА ЗДОРОВЬЕ ОКРУЖАЮЩИХ	433
ATUJ0414 .ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТРАНСФУЗИОННЫХ ВИРУСНЫХ ИНФЕКЦИЙ, НА ПРИМЕРЕ ВИРУСНОГО ГЕПАТИТА С	434
ATUJ0415 .О ПРИРОДЕ ХОЛИНО РЕЦЕПЦИИ НЕЙРОННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СЕНСОМОТОРНОЙ ОБЛАСТИ КОРЫ БОЛЬШИХ ПОЛУШАРИЙ ГОЛОВНОГО МОЗГА ...	435
ATUJ0416 .ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ СТАБИЛЬНОСТЬ КАК ФАКТОР СОЦИАЛЬНОГО ЗДОРОВЬЯ ОБЩЕСТВА.....	436
ATUJ0417 .ИЗУЧЕНИЕ СТРОЕНИЯ И ТОКСИЧНОСТИ ПЛЛАДИЙ СОДЕРЖАЩИХ СОЕДИНЕНИЙ ЦИСТЕИНА.....	438
ATUJ0418 .СИНТЕЗ И ИССЛЕДОВАНИЕ КООРДИНАЦИОННЫХ СОЕДИНЕНИЙ ПЛАТИНЫ(II) С МЕРКАМИНСОДЕРЖАЩИМИ ЦИТРАТАМИ	439
ATUJ0419 .ФИЗИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТОЙ СИСТЕМЫ ШКОЛЬНИКОВ	440
ATUJ0420 .НЕКОТОРЫЕ МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СОБСТВЕННЫХ ЖЕЛЕЗ ПИЩЕВОДА В ОБЛАСТИ ГЛОТОЧНОГО СУЖЕНИЯ ЭТОГО ОРГАНА	441
ATUJ0421 .ТОКСИЧЕСКИЕ ЭФФЕКТЫ СОЛЕЙ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ ПРИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМ АТЕРОСКЛЕРОЗЕ	442

ATUJ0422 . ДИНАМИКА ЭЛЕКТРОЭНЦЕФАЛОГРАФИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ПРИ РАЗЛИЧНЫХ ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ СОСТОЯНИЯХ У ЗДОРОВЫХ ЮНОШЕЙ	443
ATUJ0423 . К ВОПРОСУ БИОИНДИКАЦИИ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ В ОБЪЕКТАХ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ	444
ATUJ0424 . ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОСТЫХ ЗРИТЕЛЬНО-МОТОРНЫХ РЕАКЦИЙ (ПЗМР) ПИЛОТОВ НА СИМУЛЯТОРАХ	445
ATUJ0425 . ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПЕННОГО ЧИСЛА ТРАВЫ ОРТОСИФОНА ТЫЧИНОЧНОГО	446
ATUJ0426 . МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ГЛАЗОДВИГАТЕЛЬНОГО НЕРВА С ЧЕРЕПНЫМИ НЕРВАМИ	447
ATUJ0427 . ЭЛЕКТРОФИЗИОЛОГИЧЕСКОЕ И НЕЙРОХИМИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ИНТЕГРАТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НЕЙРОНОВ СЕНСОМОТОРНОЙ ОБЛАСТИ КОРЫ ГОЛОВНОГО МОЗГА.	448
ATUJ0428 . МАКРО-МИКРОСКОПИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЩИТОВИДНОЙ ЖЕЛЕЗЫ У ИНТАКТНЫХ ЖИВОТНЫХ.....	448
ATUJ0429 . СОСТОЯНИЕ ЗДОРОВЬЯ РАБОТНИКОВ ПРОИЗВОДСТВА НЕФТЯНОГО БИТУМА	449
ATUJ0430 . ПРИМЕНЕНИЕ СТАФИЛАКОККОВОГО БАКТЕРИОФАГА В ЛЕЧЕНИИ ОСТРОГО И РЕЦИДИВИРУЮЩЕГО СИНУСИТА	450
ATUJ0431 . СОСТОЯНИЕ ЗАБОЛЕВАЕМОСТИ СИНДРОМОМ РАЗДРАЖЕННОГО КИШЕЧНИКА ВОЕННОСЛУЖАЩИХ И ЧЛЕНОВ ИХ СЕМЕЙ	451
ATUJ0432 . МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВЕРХНЕГО НИСХОДЯЩЕГО БРОНХИАЛЬНОГО НЕРВА У ПОДРОСТКОВОГО И ЮНОШЕСКОГО ВОЗРАСТОВ.....	452
ATUJ0433 . МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВЕРХНЕГО НИСХОДЯЩЕГО БРОНХИАЛЬНОГО НЕРВА У ПЛОДОВ.....	453
ATUJ0434 . СТРУКТУРНЫЕ И РАЗМЕРНЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ ЖЕЛЕЗ И ЛИМФОИДНЫХ ОБРАЗОВАНИЙ ПРЕДДВЕРИЯ ВЛАГАЛИЩА У ЖЕНЩИН РАЗНОГО ВОЗРАСТА В НОРМЕ.	454
ATUJ0435 . INTRATRUNK STRUCTURE OF THE OPHTHALMIC AND RECURRENT LARYNGEAL NERVES OF PEOPLE.....	455
OF MATURE AGE	455
ATUJ0436 . SUGGESTIONS FOR STOPPING TUBERCULOSIS IN THE MILITARY	455
ATUJ0437 . ULTRASTRUCTURAL CHANGES OF LUNG ALVEOLI AND COMPONENTS OF AERO-HEMATIC BARRIER UNDER EFFECT OF "MACROPHAGE MIGRATION INHIBITOR FACTOR (MIF)"	456
ATUJ0438 . SIGNIFICANCE OF LYMPHSTIMULATING CORRECTION	457
IN THE TREATMENT OF DIABETIC NEPHROPATHY	457
ATUJ0439 . ADAPTOGENIC PROPERTIES OF MEDICINAL HERBS GROWING IN AZERBAIJAN	
ATUJ0440 . FORENSIC MEDICAL EXPERTISE IN FALLING FROM OWN'S HIGH POSITION	459
ATUJ0441 . EFFECT OF METHYLPYRROLPYRROLIDONE STRUCTURE COMPOUNDS ON HEMATOLOGICAL PARAMETERS IN HEMIC HYPOXIA.....	460
ATUJ0442 . REMDESIVIR AS A TREATMENT OF COVID-19 INFECTION	461
ATUJ0443 . ORGANIZATION OF REMOTE CARDIOLOGY CARE IN WARTIME.	462
ATUJ0444 . INVESTIGATION OF ALKALOID CHEMICAL COMPOSITION OF VARIOUS ORGANS OF THALICTRUM MINUS L. FROM AZERBAIJAN FLORA	462
ATUJ0445 . ASSESSMENT OF THE LEVEL OF IRON METABOLISM PROTEINS.....	463
IN ANEMIA OF PREGNANCY	463

ATUJ0446 .THE RELATIONSHIP BETWEEN THE IMMUNE SYSTEM AND COAGULATION CASCADE DURING THE RECOVERY PERIOD AFTER REANIMATION.....	464
ATUJ0447 THE SPECIFICS OF ELECTROENCEPHALOGRAPHIC AND HEMODYNAMIC EFFECTS OF PAIN AND HYPOTHALAMIC IRRITATION.....	465

ATUJ001.

CƏRRAHIYƏBARIATRİK ƏMƏLIYYATDAN SONRA TROAKAR YERİNDƏ ƏMƏLƏ GƏLƏ BİLƏCƏK YIRTIQ PROFILAKTIKASI

E.Ə.Abdinov, S.İ.Hadiyev, K.H.Sarıyeva,
V.Ş.Abbasov

II Cərrahi Xəstəlikləri kafedrası

Giriş: Morbid piylənmənin əsas müalicə vasitəsi olaraq bariatik cərrahiyyə əməliyyatları bu gün bir mənalı şəkildə qəbul edilmişdir. Bu məqsədlə müxtəlif əməliyyat növləri təklif edilmişdir ki, onlardan biri və son illərdə daha çox icra ediləni laparoskopik “sleeve gastrectomy” (LSG) əməliyyatıdır. Lakin bütün cərrahi əməliyyatlardan sonra olduğu kimi, LSG əməliyyatının icrasından da sonra bir sıra ümumi və spesifik fəsadlar baş verə bilər ki, bunlardan biri də troakar yeri yırtıqlarıdır.

Tədqiqatın məqsədi: LSG əməliyyatından sonra rast gəlinən fəsaddan olan troakar yeri yırtıqlarının profilaktikası.

Tədqiqatların material və metodları.

Tədqiqatlar 2014-2019-cu illərdə Azərbaycan Tibb Universitetində və Bakı “City Hospital”da III dərəcəli morbid piylənməsi olan və LSG əməliyyatına məruz qalan 100 xəstə üzərində aparılıb. Xəstələrin 12 (12%) kişi, 88 (88%) qadın, orta yaş 35 il (20-63 yaş), orta bədən kütləsi - 145kq (bədən kütləsi 98 - 190kq), orta bədən kütləsi indeksi - 58 kq/m² (BMI 42 ilə 70 kq/m²) olmuşdur. Bütün xəstələrdə LSG əməliyyatı beynəlxalq standartlara

uyğun olaraq aparılıb. Əməliyyatlar eyni cərrahi briqada tərəfindən ümumi anesteziya altında icra olunub. Stepler xətti əlavə olaraq 3/0 Vikril sapla fasiləsiz sera-seroz tikişlərlə közənib. Metilen abısı testi ilə mədə güdülünün hermetikliyi yoxlanılıb, sol diafraqma altı nahiyə 16 № drenaj boru ilə drenləşdirilərək əməliyyat yekunlaşdırılıb. 10 mm-lik və bundan böyük ölçülü troakar dəlikləri səhih şəkildə, sorulmayan (1.0 prolen) sapla kip tikilib. Əməliyyat və əməliyyatdan sonrakı dövr fəsadsız və qənaətbəxş olmuşdur. Letallıq qeydə alınmayıb. Qarın boşluğuna yerləşdirilmiş drenaj boru bir sutka sonra xaric edilmişdir. Klinikada qalma müddəti 2-3 gün olub.

Nəticələr: Laparoskopiyadan sonrakı troakar yeri yırtıqlarının rastgəlmə tezliyi 0,14%lə 20% arasında təəddüd edir və səbəblərini morbid piylənmə, qarın divarının zəifliyi, qarındaxili təzyiğin artması (qəbzlik, meteorizm, öskürək), troakar dəliyinin açıq saxlanması, yaranın irinləməsi və digər amillərlə əlaqələndirilir. Bizim klinik müşahidəmizdə olan xəstələrdə əməliyyatdan sonra ventral yırtıq qeydə alınmayıb.

Yekun: Beləliklə, 10 mm-lik və bundan böyük defektlər səhih şəkildə, sorulmayan sapla kip tikilməsi, qarındaxili təzyiğin profilaktikası, troakar yaralarının birincili sağalması postoperasion yırtıqların əmələ gəlməsinin qarşısını alır.

Açar sözlər: Piylənmə, ventral yırtıq, laparoskopik sleeve gastrectomy.

ATUJ002.

FASILƏSİZ MÜSARIQƏDAXILI BLOKADA VƏ LIMFATROP TERAPIYA ÜSULU İLƏ TERMINAL ENTERO- ENTEROANASTOMOZLARDA TIKIŞ TUTMAZLIĞININ PROFILAKTİKASI

E.K.Ağayev, A.B.Həsənov, M.O.Yusubov,
Z.E.İsmayılova

Ümumi cərrahlıq kafedrası

Bağırsaqların təcili və təxirəsalınmaz rezeksiyasından sonra nazik bağırsağın terminal hissəsində qoyulan birincili anastomozlarda tikiş tutmazlığı aktual problem olaraq qalmaqdadır. İleosekal nahiyənin mühüm funksional əhəmiyyətini və sağtərəfli hemikolektomiyanın daha travmatik əməliyyat olmasını nəzərə alsaq, o zaman qalça bağırsağın terminal hissəsinin kəskin cərrahi patologiyaları zamanı orqanqoruyucu əməliyyatların nə dərəcədə vacib olduğu aydın olur. Lakin bağırsaqların təcili və təxirəsalınmaz rezeksiyası zamanı birincili terminal entero-enteroanastomozlarda tikiş tutmazlığı ehtimalı yüksək olur. Bu baxımdan kor bağırsağ yaxınlığında (kor bağırsaqdan 3-12 sm. məsafədə) qoyulan birincili bağırsağ anastomozlarında tikiş tutmazlığının profilaktikası olduqca vacibdir.

Tədqiqatın məqsədi – bağırsaqların təcili və təxirəsalınmaz rezeksiyası zamanı terminal entero-enteroanastomozlarda tikiş tutmazlığının profilaktikasında fasiləsiz müsariqədaxili blokada və limfatrop müalicənin əhəmiyyətinin araşdırılmasından ibarətdir. **Tədqiqatın material və metodları.** Bağırsaqların təcili və təxirəsalınmaz rezeksiyası aparılmaqla nazik bağırsağın

terminal hissəsində birincili anastomozlar qoyulmuş 97 xəstə üzərində kliniki müşahidələr aparılmışdır. Bunlardan 54-ü əsas qrup, 43-ü isə müqayisə qrupunu xəstələrini təşkil etmişdir. Anastomozlar kor bağırsaqdan 3-12 sm məsafədə qoyulmuşdur. Bağırsağ rezeksiyasına göstərişlər bitişmə mənşəli kəskin bağırsağ keçməzliyi, boğulmuş yırtıqlar, bağırsağ burulması, nazik-nazik bağırsağ invaginasiyası, bağırsaqların odlu silah yaralanmaları və perforasiyası olmuşdur. Əsas qrup xəstələrindən 19-da (35,2%) anastomozlar uc-uca, 35-də (64,8%) isə yan-yana olaraq formalaşdırılmışdır. Müqayisə qrupunda isə bu rəqəmlər müvafiq olaraq 38 (88,4%) və 5 (11,6%) olmuşdur.

Əsas qrup xəstələrdə əməliyyat zamanı nazik bağırsağ müsariqəsi kökünə yerləşdirilmiş kateterlə əməliyyatdan sonrakı dövürdə 5-7 gün müddətində, tərkibi novokain (0,5% - 7 ml/kq/sut.), heparin (150 tv/kq/sut.), prozerin (0,03 mq/kq/sut.) və seftriaksondan (15 mq/kq/sut.) ibarət olan infuzatla gün ərzində 4-6 dəfə fasiləsiz müsariqədaxili blokada və limfotrop müalicə aparılmışdır.

Nəticələr. Tikiş tutmazlığı əsas qrupda 2 (3,7%), müqayisə qrupunda isə 6 (14%) xəstədə müşahidə edilmişdir. Əsas qrup xəstələrində daha uğurlu nəticələrin əldə olunmasının əsas səbəbi anastomoz tikişləri tutmazlığının profilaktikası məqsədilə tətbiq etdiyimiz fasiləsiz müsariqədaxili blokada və limfotrop müalicə olmuşdur. Üsulun tətbiqi zamanı bağırsaqların və anastomoz xəttinin arterial qan təchizatı, venoz axın və limfodrenajı yaxşılaşır. Bauqin qıfının spazminin götürülməsi sayəsində nazik bağırsağın terminal hissəsində olan möhtəviyyatın yoğun bağırsağa ötrülməsi

sürətlənir və sinxronlaşır, nəticədə bu seqmentdə bağırsaqdaxili təzyiq enmiş olur ki, bu da anastomozların regenerasiyası və birincili sağalması üçün olduqca vacibdir. Fasiləsiz müsariqədaxili blokada sayəsində qarın boşluğunda olan ağrı ciddi şəkildə azalmış olur, bu da xəstələrə davamlı ağrıkəsicilərin, o cümlədən narkotik analgetiklərin vurulmasına olan ehtiyacı ciddi şəkildə azaltmış olur.

Yekun. Aparılan tədqiqatların nəticəsi olaraq qeyd edə bilərik ki, təcili və təxirəsalınmaz əməliyyatlar zamanı nazik bağırsağın terminal hissəsində qoyulan birincili anastomozlarda tikiş tutmazlığının profilaktikası məqsədilə fasiləsiz müsariqədaxili blokada və limfotrop müalicə üsulunun tətbiqi məqsədəuyğundur. Üsul olduqca sadədir və istənilən cərrahi klinikada təcili və təxirəsalınmaz müdaxilələr zamanı geniş tətbiq oluna bilər.

ATUJ003.

MIRIZZI SINDROMU İLƏ AĞIRLAŞMIŞ ÖD DAŞI XƏSTƏLIYINƏ GÖRƏ APARILAN LAPAROSKOPIK XOLESISTEKTOMİYALAR ZAMANI CƏRRAHI TAKTİKANIN BƏZİ ASPEKTLƏRİ

E.K.Ağayev, A.B.Həsənov, S.B.İsrafilova,
E.M.Qasimov

Ümumi cərrahlik kafedrası

Giriş. Statistik araşdırmalara görə dünya əhalisinin yetgin qisminin təxminən 10-12%-ində öd daşı xəstəliyi mövcuddur. Hazırda ABŞ-da təxminən 15 milyon insan öd daşı xəstəliyinə düçar olmuşdur. Öd daşı xəstəliyinin müalicəsində laparoskopik xolesistektomiya qızıl

standart sayılır. Lakin bəzi hallarda, xüsusən də Mirizzi sindromu zamanı bu əməliyyatların laparoskopik icrası texniki cəhətdən çətinlik təşkil edir və bəzən ciddi fəsadlara yol açır. Əksər hallarda isə cərrahi giriş konversiya olunaraq əməliyyat açıq üsulla davam etdirilir. Bu baxımdan əksər tədqiqatçılar Mirizzi sindromu ilə ağırlaşmış öd daşı xəstəliyinin cərrahi müalicəsinin açıq üsulla aparılmasını tövsiyə edirlər.

Tədqiqatın məqsədi Mirizzi sindromu ilə ağırlaşmış öd daşı xəstəliyinə görə aparılan laparoskopik xolesistektomiya əməliyyatlarının icrasının mümkünliyünün araşdırılmasından və optimal cərrahi taktikanın müəyyənəndirilməsindən ibarət olmuşdur.

Material və metodlar. Tədqiqata tərəfimizdən Mirizzi sindromu ilə laparoskopik xolesistektomiya əməliyyatına məruz qalmış 14 xəstə daxil edilmişdir. Xəstələrdən 9-u qadın, 5-i kişi, orta yaş həddi 64 olmuşdur. 14 xəstədən 13-də I tip, 1-də isə II tip Mirizzi sindromu müşahidə olunmuşdur.

Nəticələr. İlk öncə qeyd etmək istərdik ki, xəstələrin əksəriyyətində Mirizzi sindromu laparoskopik xolesistektomiya əməliyyatının gedişində müəyyən edilmişdir ki, bu da arzulanan hal sayılmır. Əməliyyat olunan xəstələrin USM raporlarının incələnməsi zamanı məlum olur ki, xəstələrdən yalnız birində Mirizzi sindromunun mövcudluğu barədə şübhənin olduğu bildirilmişdir. Qalan 13 xəstədə yalnız öd daşı xəstəliyi diaqnozu qeyd olunmuşdur.

Laparoskopik xolesistektomiya müdaxiləsinin ilkin təftiş mərhələsində Mirizzi sindromu şübhəsi yarandığından 14 xəstənin hər birində öd kisəsi axarının,

arteriyasının axtarılıb aşkarlanması deyil, Qartman cibi üzərindən elektrokoagulyator vasitəsilə həlqəvi kəsiyin aparılması və sonradan kisə daxilindən laparoskopun kamerası ilə baxılmaqla kisə axarının və ya Qartman cibi ilə ümumi öd axarı arasındakı fistul dəliyinin aşkarlanmasına çalışılmışdır. Bu növ yanaşma sayəsində xəstələrdən 13-də fistul dəliyinin olmadığını (I tip Mirizzi sindromu), 1-də isə olduğunu (II tip Mirizzi sindromu) öncədən müəyyən etmək mümkün olmuşdur. Kisə daxilindən vizualizasiyadan sonra I tip Mirizzi sindromu olan 13 xəstədə kisə axarı dəliyi Qartman cibinin daxilindən (qismən Qartman cibi divarı da tikişə alınmaqla) tikilərək qapadılmışdır. II tip Mirizzi sindromu olan xəstədə isə fistul dəliyindən Dolotti üsulu ilə 12 Ch ölçülü Nelaton kateteri xoledoxa yeridilmiş, ətrafında fistul dəliyi tikişlərlə daraldmış, kateter ətraf toxumalara sorulan saplarla təsbit edilmiş və port dəliyindən çıxarılaq dəriyə fiksə olunmuşdur. Yekun. Son olaraq bildirmək istərdik ki, Mirizzi sindromu ilə ağırlaşmış öd daşı xəstəliyinin cərrahi müalicəsində Laparoskopik yanaşma mümkündür. Lakin bu taktika III və IV tip Mirizzi sindromunda yüksək risk təşkil edir və bu hallarda əməliyyatın açıq üsulla icrası məqsədəuyğundur. Laparoskopik xolesistektomiyə əməliyyatının ilkin təftiş mərhələsində Mirizzi sindromuna şübhə yaranarkən öd kisə boynuna müdaxilə edərək kisə axarının və kisə arteriyasının axtarışı yolverilməzdir. Belə ki, bu halda müxtəlif struktur elementlərinin, o cümlədən ümumi öd axarının zədələnmə ehtimalı yüksəkdir. Bu zaman öd kisəsinin mənfəzi elektrokoagulyator vasitəsilə Qartman cibinin orta və üst qismi

səviyyəsində açılmalı, mənfəzdən kisə axarı və ya kisə-ümumi öd axarı fistul dəliyi təyin edilməli və sonrakı taktika buna uyğun müəyyənləşdirilməlidir. Əgər, görüntü zamanı xəstədə I tip Mirizzi sindromu aşkarlanarsa, bu zaman qalınlaşmış öd kisə divarı da (Qartman cibinin saxlanılmış distal qismi) tikişə alınmaqla dəlik qapadılır. Amma görüntü II tip Mirizzi sindromuna uyğun gələrsə (Qartman cibi ilə xoledox arasında fistul dəliyi) bu zaman laparoskopik yolla xoledoxa Dolotti üsulu ilə 12 Ch ölçülü Nelaton kateteri yeritməli və sorulan saplarla fiksə edilməlidir. Qaraciyəraltı nahiyə ayrılıqda drenləşdirilir və hər iki dren port dəliyindən qarının ön divarına çıxarılır.

ATUJ004.

SÜD VƏZİ XƏRÇƏNGİ XƏSTƏLƏRİNDƏ CA 15-3 ONKOMARKERİNİN XƏSTƏLİYİN MƏRHƏLƏSİNDƏN ASILI OLARAQ DƏYİŞİLMƏSİ

C.N.Axundova

Azərbaycan Tibb Universitetinin Onkoloji klinikası

Giriş. Süd vəzi xərçəngi (SVX) qadınlar arasında ölüm hallarının əsas səbəblərindən biridir. SVX-nin erkən dövrdə aşkarlanması və xəstəliyin metastazverməsinin qarşısının alınması müasir tibbin ən aktual problemlərindən biridir. Bu baxımdan yüksək həssaslığa və informativliyə malik göstəricilərin xəstəliyin mərhələsindən və klassifikasiyasından asılı olaraq öyrənilməsi böyük praktiki əhəmiyyət kəsb edə bilər. CA 15-3 onkomarkeri SVX-nin monitorinqində, proqnozlaşdırılmasında və aparılan müalicənin effektivliyinin izlənilməsində ən geniş

istifadə edilən yüksək spesifiklikli biokimyəvi göstəricidir. CA 15-3 molekul kütləsi 300 kDa olan musin tipli qlipoprotein olub, əsasən süd vəzisinin şiş hüceyrələrində sintez olunur. Sağlam insanların qanında bu onkomarkerə cüzi miqdarda rast gəlinir. Bu onkomarkerin təyini xəstəliyin gedişi, xüsusilə də metastazverməsi haqqında daha dəqiq məlumat əldə etməyə imkan verir. Spesifik CA 15-3 onkomarkerinin qanda artması residiv və metastazvermənin klinik simptomlarının yaranmasından 6-9 ay öncə müşahidə edilə bilər. SVX-nin metastazları, xüsusilə də aksilyar limfa düyünlərinə metastazlar zamanı bu onkomarkerin səviyyəsi əhəmiyyətli dərəcədə arta bilər. Eyni zamanda bu onkomarkerin səviyyəsi şişin ölçüsündən və xəstəliyin mərhələsindən asılı olaraq dəyişir.

Tədqiqat işinin məqsədi SVX olan xəstələrdə CA 15-3 onkomarkerinin səviyyəsinin xəstəliyin mərhələsindən asılı olaraq öyrənilməsidir.

Material və metodlar. Tədqiqat işində Azərbaycan Tibb Universitetinin Onkoloji klinikasında müayinə və müalicə alan 61 nəfər SVX diaqnozu qoyulmuş qadının qan nümunələrində CA 15-3 onkomarkerinin səviyyəsi öyrənilmişdir. Xəstələrin diaqnozu və mərhələsi kliniki-radioloji və patomorfoloji müayinələr əsasında təsdiq edilmişdir. Xəstələrin yaş həddi 40-65 arasında dəyişir. Kontrol qrupunu müvafiq yaş hədlərində 20 nəfər SVX olmayan və süd vəzində patoloji dəyişikliklər aşkar edilməyən praktiki sağlam qadınlar təşkil edir. Qan serumunda CA 15-3 onkomarkerinin səviyyəsi "Roche HITACHI" firmasına məxsus tam avtomat immunoferment analizatorunda təyin edilmişdir.

Nəticələr və müzakirəsi. Kontrol qrupunda CA 15-3 onkomarkerinin səviyyəsi 5-23 U/ml arasında dəyişir və bu da ümumi qəbul olunmuş normativlərə uyğundur. Tədqiq edilən SVX xəstələri arasında 30 nəfərdə CA 15-3 onkomarkerinin səviyyəsi norma daxilində olmuşdur. Bu xəstələrdən 18 (29,5%) nəfəri - T2, 4 (6,5%) nəfəri – T3, 8 (13,1%) nəfəri –T4 mərhələsindədir. SVX olan 31 xəstənin qanında isə CA 15-3 onkomarkerinin səviyyəsinin kontrol qrupla müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə artması müşahidə edilmişdir. Bu xəstələrdən 25 (41%) nəfərdə CA 15-3-ün səviyyəsi 40-100 U/ml hədlərində dəyişir, 4 (6,5%) nəfərdə 100 U/ml-dən, 2 (3,3%) nəfərdə isə 300 U/ml-dən yüksək olmuşdur. Onkomarkerin səviyyəsi yüksək olan xəstələrdən 10 (16,4%) nəfərdə - T2, 5 (8,2%) nəfərdə - T3, 16 (26,3%) nəfərdə - T4 mərhələsi müəyyən edilmişdir. Onkomarkerin səviyyəsi 100 U/ml-dən yüksək olan xəstələrin 1 nəfəri - T2, 3 nəfəri - T4; 300 U/ml –dən yüksək olan xəstələrdən biri - T2, digəri isə T4 mərhələsində olmuşdur. Nəticələrdən görüldüyü kimi, xəstəliyin T4 mərhələsində CA 15-3 onkomarkerinin səviyyəsinin əhəmiyyətli dərəcədə artması müşahidə edilir. Belə ki, SVX-nin gecikmiş mərhələsində şişin ölçülərinin böyüməsi ilə yanaşı CA 15-3 onkomarkerinin səviyyəsi də artır. Xəstələrin əksəriyyətində ilkin mərhələdə süd vəzisinin şiş hüceyrələrində bu onkomarkerin sintezi zəif olur. CA 15-3-ün səviyyəsinin artması aksilyar limfa düyünlərinə, sümüklərə və qaraciyərə metastazları göstərir. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, CA 15-3-ün normal səviyyəsi metastatik süd vəzi xərçəngini inkar etmir.

Yekun. SVX xəstələrinin əksəriyyətində (34,4%) CA 15-3 onkomarkerinin səviyyəsi ilə xəstəliyin gecikmiş metastatik mərhələsi arasında nəzərə çarpan asılılıq müəyyən edilmişdir.

ATUJ005.

KƏSKİN QASTRODUODENAL QANAXMALAR ZAMANI CİFT QANI KÖK HÜCEYRƏLƏRİNİN TRANSPLANTASIYASININ CƏRRAHI MÜALİCƏNİN NƏTİCƏLƏRİNƏ TƏSİRİ

V.A.Allahverdiyev

Ümumi cərrahlıq kafedrası

Giriş: Müasir təbabətin və tibbi texnologiyanın hərtərəfli inkişafına baxmayaraq, xora mənşəli kəskin gastroduodenal qanaxması (KQDQ) olan xəstələrin müalicəsi bu gün də abdominal cərrahlığın ən aktual problemlərindən biri olaraq qalır. Dünya əhalisinin ~10%-də rast gəlinən mədə və onikibarmaq bağırsağın xora xəstəliyi 40-45% hallarda KQDQ ilə müşayiət olunur. Xora mənşəli KQDQ zamanı ümumi letallıq 5-16%, əməliyyatdansonrakı ölüm isə 5,5-25%-ə çatır ki, bu da problemin nə qədər aktual olduğunu sübut etməklə, hüceyrə səviyyəsində gedən pozuntuların adekvat, patogenetik əsaslara söykənən tənzimlənməsini tələb edir.

İşin məqsədi: Xora mənşəli KQDQ-nın cərrahi müalicəsi zamanı cift qanı progenerator kök hüceyrələri transplantasiyası vasitəsi ilə immun sistemə təsir göstərərək müalicənin nəticələrinin yaxşılaşdırılması.

Material və metodlar: Qarşıya qoyulmuş məqsədə nail olmaq üçün 24 xəstə üzərində tədqiqatlar aparılmışdır. Xəstələr 2 qrupa ayrılmışdır. I (müqayisə) qrupuna daxil olan 14 xəstədə icra edilmiş müxtəlif

cərrahi müdaxilələrdən sonra ənənəvi müalicə aparılmaqla immunitetin həm hüceyrə, həm də humoral həlqələrində baş verən dəyişikliklər əməliyyatdan əvvəl və əməliyyatdansonrakı 1, 3, 7-ci sutkalarda dinamikada öyrənilmişdir. II (əsas) qrupa isə əməliyyatdan 1 sutka sonra vena daxilinə 20·10⁶ sayda cift qanının progenerator kök hüceyrələri köçürülmüş və dinamikada immun göstəriciləri öyrənilmiş 10 xəstə daxil edilmişdir. Norma olaraq 10 praktik sağlam şəxsin göstəriciləri götürülmüşdür.

Nəticələr: Tədqiqat nəticəsində məlum olmuşdur ki, I qrup xəstələrində normada 53,8% olan CD3+ limfositlərin səviyyəsi əməliyyatdan əvvəl 28,2% səviyyəsinə enmişdir. Cərrahi əməliyyatdan sonra aparılan ənənəvi müalicə hesabına bu göstəricidə artım müşahidə olunsada, tədqiqatın sonunda normadan 35,3% aşağı olaraq qalır. Eyni nəticələr CD4+, CD8+ kimi göstəricilərdə də müşahidə olunmuşdur.

Humoral immunitet göstəricilərindən olan CD19+ normadan 63,4% artaraq 20,9% olmuşdur. Əməliyyatdansonrakı dövrdə ənənəvi bazis müalicə fonunda tədqiqatın sonuna azalma müşahidə edilsədə, 7-ci sutkada 19,9%, yəni normadan 55,9% yüksək olaraq qalır.

II qrupa daxil olan xəstələrdə CD3+ səviyyəsi əməliyyatdan əvvəl I qrup xəstələri ilə eynilik təşkil etsədə, cift qanının progenerator kök hüceyrələrinin köçürülməsi hesabına tədqiqatın sonuna normadan cəmi 8,1% az olmuşdur. Analoji vəziyyət CD4+ və CD8+ limfositlərdə də qeyd edilmişdir. CD19+ limfositlərin səviyyəsi isə əməliyyatdan əvvəl 66,2% normadan artıq olsa da, kök hüceyrələri köçürülməsi hesabına daha

çevik azalaraq tədqiqatın sonuna normadan 11,2% yüksək olmuşdur.

I qrupa daxil olan xəstələrdən 1-də (7,1%) ölüm qeydə alınmışdır. II-i qrup xəstələrində ölüm halı olmamışdır.

Yekun: Beləliklə, aparılan tədqiqatlar sübut edir ki, bazis terapiya tədbirləri fonunda cift qanınin kötük hüceyrələrinin köçürülməsi patogenetik əsaslara söykənməklə, qısa müddətdə dərin immunçatmazlıq halını aradan qaldırmağa və cərrahi müalicənin nəticələrini yaxşılaşdırmağa imkan verir.

ATUJ006.

MELASON MƏDƏ VƏ ONİKİBARMAQ BAĞIRSAQ XORASI FƏSADLARININ PROFİLAKTİKASI KİMİ

V.A.Allahverdiyev, M.O.Yusubov,
A.A.Kosayev, L.M.Hüseynov
| Ümumi cərrahlik kafedrası

Giriş. Mədə və onikibarmaq bağırsağın xora xəstəliyi dünya əhalisinin 8 – 13%-də təsadüf edir ki, bu da müasir gastroenterologiyanın uğurlarına və xora əleyhinə preparatların tətbiqinə baxmayaraq 40 – 55% hallarda müxtəlif ağırlaşmalarla müşayiət olunur. Ağırlaşmalar zamanı letallıq 20 – 26%-ə çata bilir. Ənənəvi xora əleyhinə preparatlar çox vaxt ağırlaşmaların qarşısını ala bilmir, bəzi hallarda isə H. pylori kontaminasiyasına görə istifadə olunan antibakterial preparatlara qarşı mikroorqanizmin rezistentliyi yaranır ki, buda konservativ müalicənin effektivliyini kölgədə qoyur.

Melatonin hormonu mədə və onikibarmaq bağırsağın bir çox hüceyrələrində sintez olunur ki, bu da həzm traktının motorikasına, selikli qişalarının mikrosirkulyasiyasının yaxşılaşmasına və

proliferasiyasına pozitiv təsir göstərir. Odur ki, qastroduodenal xoralar zamanı melatonin əsaslı sintetik preparatların istifadə edilməsinə olan tələbat problemin aktuallığından xəbər verir.

İşin məqsədi. Qastroduodenal xoralar zamanı baş veən ağırlaşmaların qarşısının alınmasında melatoninin sintetik analoqu olan melason preparatının effektivliyinin öyrənilməsi və geniş praktikada tətbiqinin əsaslandırılması.

Tədqiqatın material və metodları.

Tədqiqata mədə və onikibarmaq bağırsağ xorası diaqnozu ilə müalicə olunmuş 54 xəstə daxil edilmişdir. Xəstələr iki qrupa bölünmüşdür. I qrupa (nəzarət qrupu) ənənəvi konservativ müalicə (H2 reseptorların blokatorları, proton pompası inhibitorları, H.pylori eradikasiyası və s.) alan 26 xəstə daxil edilmişdir. II qrupa daxil olan 28 xəstədə isə ənənəvi müalicə tədbirləri fonunda hər gün bir dəfə olmaqla 3 mq dozada 20 gün müddətində melason həbləri ilə müalicə aparılmışdır. Melason preparatının antioksidant təsirini nəzərə alaraq müalicənin 1, 7 və 14-cü sutkalarında qanda malon dialdehidi (MDA), dien konyuqatları (DK), katalaza (KAT) və superoksiddismutaza (SOD) və qlütqion peroksidaza (QP) səviyyələri dinamik olaraq öyrənilmişdir.

Nəticələr. Aparılan tədqiqatlar nəticəsində məlum olmuşdur ki, müalicənin birinci sutkasında həm I, həm də II qrupun göstəricilərində ciddi bir fərq müşahidə edilməmişdir. Lakin 7-ci sutkada aparılan müayinələr və müqayisəli təhlil zamanı I qrup xəstələrindən fərqli olaraq II qrupda MDA və DK göstəricilərində azalma, KAT, SOD və QP kimi göstəricilərdə isə daha çevik artım müşahidə edilmişdir. Tədqiqatın

14-cu sutkasında bütün göstəricilərdə nisbətən yaxşılaşma müşahidə olunsada, davam edən disbalans hələ də saxlanılmışdır. Lakin I qrupla müqayisədə daha yaxşı nəticələr II qrupa daxil olan xəstələrdə müşahidə olunmuş, demək olar ki, normaya tam yaxındır.

I qrupa daxil olan xəstələrdən 7-də (26,9%) müalicə fonunda qanaxma, 1-də (3,9%) onikibarmaq bağırsağ xorasının perforasiyası, 2 (7,7%) xəstədə isə pilorostenoz qeydə alınmışdır. II qrupun 28 xəstəsindən 3-də (10,7%) konservativ müalicə fonunda qanaxma, 1 (3,6%) xəstədə pilorostenoz olmuş, digər ağırlaşma müşahidə olunmamış, müalicə alan xəstələrdə endoskopik müayinə zamanı tam sağalma müşahidə edilmişdir.

Yekun: Beləliklə, mədə və onikibarmaq bağırsağın kəskin xoraları zamanı xora əleyhinə ənənəvi müalicəyə sutkada bir dəfə olmaqla 3mq melason preparatının daxil edilməsi lipoperoksidləşmə proseslərini tənzimləməklə ağırlaşmaların rastgəlmə tezliyini 2,7 dəfə azaltmağa imkan verir və bu preparatın klinik praktikada geniş istifadəsi məqsəduyğundur.

ATUJ007.

KREDİT ÜSULLA TƏHSİL ALAN TƏLƏBƏ QIZLARIN AYBAŞI FUNKSIYASININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

A.M.Bağirova, E.M.Əliyeva, N.N.Həsənova, T.F.Cəfərova

I Mamalıq və Ginekologiya kafedrası

Aktuallıq. Müasir dövrdə tələbə qızların aybaşı funksiyasına bir sıra amillər təsir edir: gərgin təhsil rejimi, sosial faktorlar

və s. Bu amillər tələbə qızlarda müxtəlif aybaşı disfunksiyaları yaradır.

Tədqiqatın məqsədi. Kredit sistemi ilə təhsil alan tələbə qızlarda aybaşı funksiyasının araşdırılması.

Material və metodlar: Tədqiqata kredit üsulla təhsil alan 42 tələbə qız daxil olunmuşdur. Qızlarda sorğu zamanı aybaşı tsiklinin xüsusiyyətləri araşdırılmışdır.

Nəticələr. Aparılan tədqiqatda müqayisəli qrupa kredit sistemi ilə təhsil alan müalicə və stomatologiya fakültələrində təhsil alan 42 tələbə qız daxil edilmişdir.

Kredit sistemi ilə təhsil alan tələbə qızların yaşı: $20,95 \pm 0,16$ (18-23) təşkil etmişdir. Keçirilən somatik xəstəliklər o, cümlədən uşaq infeksiyon xəstəliklər ənənəvi üsulla təhsil alan tələbə qızların tezliyindən fətlənmirdilər. O cümlədən, müayinə olunan tələbə qızların antropometrik ölçüləri ənənəvi üsulla təhsil alan tələbə qızların ölçülərindən fətlənmirdilər. Qızların çəkisi $54,9 \pm 0,21$ (45-80) boyu isə $160,8 \pm 0,13$ sm (140,0-180,0) olmuşdur.

Kredit sistemilə təhsil alan qızların menarxesi $12,19 \pm 0,16$ (11-14) yaşda olmuşdur. Aybaşının müddəti $5,2 \pm 0,19$ (3-7) gün olmuşdur. Aybaşı tsiklinin müddəti isə $29,3 \pm 0,11$ gün (25-35) müəyyən edilmişdir. Müayinə aparılan zaman 42 tələbə qızın 36-da (85,7%) aybaşı requlyar, 6-da isə (14,3%) qeyri requlyar olmuşdur. Müəyyən olmuşdur ki, tələbə qızların 6-da (14,3%) opsomenoreya təyin edilmişdir.

Kredit sistemi ilə təhsil alan tələbə qızların 42-dən 20-də (47,6%) aybaşı ağırlı, 22-də isə (52,4%) ağırsız olmuşdur. Kredit sistemi ilə təhsil alan tələbə qızlarda reproduktiv orqanların xroniki iltihabi xəstəliklərinin tezliyi 62,3%

qeyd olunur. Ginekoloji, endokrinoloji xəstəliklərin tezliyi 23,3% təyin olunmuşdur.

Beləliklə, kredit sistemi ilə təhsil alan tələbə qızların ənənəvi üsulla təhsil alan tələbə qızlarla müqayisədə xroniki iltihabi xəstəliklərinin tezliyinin 44,4%-dən 62,3%-ə qədər artması, dishormonal pozulmaların isə 28,4%-dən 23,3%-ə qədər azalması qeyd edilmişdir.

Yekun. Tədqiqat əsasında müəyyən olunmuşdur ki, təhsil müddətində tələbə qızların reproduktiv sisteminin patologiyalarının aşkarlanması və vaxtında müalicəsi sonsuzluğun və mamalıq fəsadlarının azalmasında vacib amillərdən biridir.

ATUJ008.

HAMİLƏLİYİ HİPERTENZİV VƏZİYYƏTLƏR FONUNDA KEÇƏN, MİOPIYASI VƏ TOR QIŞANIN ANGIOPATİYASI OLAN HAMİLƏLƏRDƏ AKTOVEGİN PREPARATI İLƏ MÜALİCƏNİN EFFEKTİLİYİ

H.F.Bağirova, S.K.Bağirova, R.Ş.Vəzirova, N.F.Əlişova

II mamalıq-ginekologiya kafedrası

Aktuallıq. Miopiya reproduktiv yaşda olan qadınlarda gözün patoloji prosesləri içərisində rastgəlmə tezliyinə görə ikinci yeri tutur. Reprodaktiv yaşda qadınlarda 25-30%-i orta dərəcəli miopiyadan, 7,4-18,2%-i isə yüksək dərəcəli miopiyadan əziyyət çəkirlər.

Bu günə qədər miopiyası olan, xüsusilə hamiləliyi hipertenziv vəziyyətlər fonunda keçən qadınlarda doğuşun idarə olunmasının optimal kriteriyaları işlənilməmişdir. Belə ki, bir çox

müəlliflər, o cümlədən A.N.Strijakov və V.A.Lebedeva doğuşun abdominal yolla, Q.M.Savelyeva isə vaginal yolla aparılmasına üstünlük verirlər.

Tədqiqatın məqsədi hipertenziv vəziyyətin kompleks müalicəsi fonunda aktovegin preparatının göz dibinin damarlarına təsirinin effektivliyinin müqayisəli öyrənilməsidir.

Material və müayinə üsulları. Tədqiqat obyektinə hipertenziv vəziyyətin müxtəlif ağırlıq dərəcəsi, hestasiyanın müddəti 39-40 həftə olan 28 hamilə daxil edilmişdir. Pasiyentlərin yaşı 19-dan 30-a qədər olmuşdur. Hamilələrin hamısında miopiyanın müxtəlif dərəcələri və göz dibinin dəyişiklikləri – qanla dolu venaların genişlənməsi və burulmuş arteriyaların daralması aşkar edilmişdir, hamiləlik kesar kəsiyi əməliyyatı (KKƏ) ilə başa çatdırılmışdır.

Müayinə olunan pasiyentlər 2 qrupa bölünmüşlər: I qrupa hipertenzianın eyni ağırlıq dərəcəsi və refraksiya pozulması olan 14 hamilə daxil edilmişdir. Bu qrupa daxil edilən qadınlara KKƏ-dən 1 həftə qabaq 3 gün 200 mq aktovegin 5%-li 400 ml qlükoza məhlulunda vena daxilinə vurulmuşdur. II qrupa (nəzarət qrupu) daxil olan 14 pasiyentə hipertenziv vəziyyətə görə kompleks patogenetik müalicə aparılmış, lakin aktovegin vurulmamışdır. Bütün pasiyentlərə ənənəvi mamalıq-ginekoloji müayinələr, eləcə də oftalmoloqun dinamik müşahidəsi aparılmışdır.

Aktoveginin göz dibinin damarlarına təsiri preparat vurulmazdan əvvəl və vurulandan 3 saat sonra, eləcə də kompleks müalicənin 1, 2, 3-ü, zahılıq dövrünün 1-ci və 5-ci sutkalarında öyrənilmişdir. Nəzarət qrupunda isə oftalmoloji müayinə hər gün aparılmışdır.

Alınan nəticələr və onun müzakirəsi. Alınan nəticələrin təhlili göstərdi ki, I qrupa daxil olan pasiyentlərin zahılıq dövrünün 1-ci, 5-ci sutkalarında göz dibində dəyişiklik müşahidə olunmamışdır. II qrupa daxil olan pasiyentlərin hamısında angiopatiya müşahidə olundu. Beləliklə, apardığımız tədqiqatın təhlilinə əsasən belə nəticəyə gəlmək olar ki, aktovegin preparatının

ATUJ009.

PERİMENOPAUZAL DÖVRDƏ ENDOMETRİUMUN HİPERPLASTİK PROSESLƏRİNDƏ D VİTAMİNİ VƏ ZN KORELYASIYA ƏLAQƏLƏRİ.

H.F.Bağirova, S.A.Əliyeva, F.V.Abdıyeva
II mamalıq-ginekologiya kafedrası

Aktuallığı. Son vaxtlar dövrü ədəbiyyatlarda perimenopauzal dövrdə endometriumun hiperplastik proseslərinin rastgəlmə tezliyinin artması barədə məlumatlar verilir. Elmi araşdırmalar göstərir ki, etiopatogenetik amillərin müxtəlifliyi, qanaxmanın intensivliyinin aşkarı, bir çox əlavə müayinələrin, xüsusilə vitaminlərin qan zərdabında miqdarının öyrənilməsi zərurəti endometrium hiperplaziyalarının yeni müalicə növünün seçilməsini tələb edir. Müxtəlif tədqiqatlar nəticəsində, endometrium patologiyalarında steroid hormon olaraq, D vitaminin və sinkin təsiri öyrənilməkdədir. Sink (Zn) bütün bədən toxumalarında və mayələrində reproduktiv və perimenopauzal dövrdə olan qadınların hüceyrə böyüməsinə, hormonların və immunoloji reaksiyaların tənzimlənməsinə cavabdehdir.

Tədqiqatın məqsədi perimenopauzal dövrdə qan zərdabında D vitamini və sinkin miqdarı ilə endometriumun

kurs müalicəsi ana orqanizminin kompensator imkanlarını artırır, eyni zamanda göz dibinin damarlarında qan axınını normallaşdırır.

Yekun. Qeyd etmək lazımdır ki, hipertenziv vəziyyət fonunda keçən hamiləliklərdə aktovegin göz dibində baş verən angiopatiyanın profilaktikasında yüksək effektivliyə malik olan seçim preparatıdır.

hiperplastik prosesləri əlaqəsinin öyrənilməsidir.

Material və metodlar. Tədqiqat kontingentinə ATU-nun Onkoloji klinikasına və ATU- nun II mamalıq-ginekologiya kafedrasına 2018-2021 –ci illərdə perimenopauzal dövrdə müraciət edən endometriumun hiperplastik proseslərindən əziyyət çəkən 36 qadın daxil edilmişdir. Pasientlərin yaşı 45 ilə 55 yaş arasında təbəddüd etmişdir. Tədqiqata daxil olan qadınlar kompleks klinik, laborator, biokimyəvi müayinələrdən keçmiş, bütün hallarda diaqnoz morfoloji olaraq təsdiq edilmişdir. Bütün qadınlara USM aparılmışdır, endometriumun qalınlığı 13-21 mm aralığında qeydə alınmışdır. Tədqiqatın nəticələri göstərmişdir ki, 36 perimenopauzal dövrdə olan qadınların 6-da (16,7%) qan serumunda sinkin miqdarı normadan yüksək, lakin bu xəstələrdə D vitaminin miqdarı normada olmuşdur. Tədqiqata daxil olan 30 xəstədə (83,3) isə qan serumunda D vitaminin miqdarı normadan aşağı olmuşdur.

Beləliklə, tədqiqatın nəticələri göstərmişdir ki, perimenopauzal dövrdə endometriumun hiperplastik prosesləri olan qadınlarda D vitamini və Zn (sink) səviyyəsinin qiymətləndirilməsi və gələcəkdə daha da tədqiqat və təhlilə ehtiyacı olan sahələrdən biridir.

ATUJ0010.**UŞAQLIQ BOYNU XƏRÇƏNGİNİN
SKRİNİNGİNDƏ KOLPOSKOPIYA VƏ
BİOPSIYANIN ROLU**

Ş.H.Bağirova

| Onkologiya Kafedrası

Aktuallıq. Uşaqlıq boynu xərçənginin vaxtında diaqnozu hazırda ciddi problem olaraq qalır. Uşaqlıq boynu xərçəngi reproduktiv orqanların bədxassəli şişləri arasında ikinci yeri tutur. Son illərdə qadınlar arasında nəinki reproduktiv əhəmiyyətli, həm də sosial cəhətdən aktiv olan gənc qadınlar arasında uşaqlıq boynu xərçənginə tutulma hallarının artması həyəcanverici siqnallara səbəb olmuşdur. Servikal xəstəliklərin diaqnostikasının dəqiqləşdirilməsi üsulları kolposkopiya və histoloji müayinədir.

İşin məqsədi. Uşaqlıq boynu xərçənginin müayinəsində kolposkopiya və biopsiyanın effektivliyini qiymətləndirilməsi.

Material və metodlar. Tədqiqat ATU-nun Onkoloji Klinikasında 27 qadın arasında aparılmışdır. Uşaqlıq boynunun şübhəli invaziv zədələnmələri olan bütün xəstələr sirkə turşusu ilə vizual müayinə ilə kolposkopiya keçmiş və uşaqlıq boynunun biopsiyası aparılmışdır.

ATUJ0011.**RESİDİV SİDİKLİK-UŞAQLIQ YOLU
FİSTULLARININ CƏRRAHİ MÜALİCƏSİ**

Ə.A.Bağışov

| Urologiya kafedrası

Bütün sidik-cinsiyyət fistullarından sidiklik-uşaqlıq yolu (veziko-vaginal) fistulu rastgəlmə tezliyinə görə üstünlük təşkil edir. Bu fistullar əsasən mama-ginekoloji

Nəticələr və onların müzakirəsi.

Kolpospiya ilə 27 qadın müayinə olunmuş və bütün xəstələrə uşaqlıq boynunun invaziv zədələnmələrinə şübhə ilə biopsiya aparılmışdır. Xəstələrin yaşı 35-66 arasında tərəddüt etmişdir. Kolposkopiya zamanı 7 (25,9%) xəstədə aşağı dərəcəli, 15 (55,6%) xəstədə yüksək dərəcəli zədələr və 5 (18,5%) xəstədə invaziv xərçəng aşkar edilmişdir. Histopatoloji müayinə zamanı 9 (34%) xəstədə yüngül displaziya, 16 (59%) xəstədə yüksək dərəcəli displaziya və 2 (7%) xəstədə in-situ və ya invaziv karsinoma müşahidə olunmuşdur. Kolposkopiya zamanı yüksək dərəcəli zədələnmələr 44-55 yaşlı qadınlarda 35-43 yaşlı qadınlara nisbətən daha çox rast gəlinmişdir.

Yekun. Kolposkopiya servikal invaziv zədələnmələrin yüksək həssas skrining üsuludur və skrining hədəfi kimi daha tez-tez istifadə edilməlidir. Histoloji müayinə servikal patologiyasının dəqiq diaqnozu üçün qızıl standartdır. Yüksək məlumat məzmununa baxmayaraq, nəzərdən keçirilən diaqnostik üsulların məhdudiyətləri vardır və yalnız onların birgə istifadəsi uşaqlıq boynunun vəziyyətinin qiymətləndirməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

praktikada doğuş zamanı işemiya və ya yatrogen travma nəticəsində əmələ gəlir. Azərbaycan Tibb Universitetinin Uroloji klinikasında son 31 il (1991-2022 illər) ərzində sidiklik-uşaqlıq yolu fistulu ilə 201 xəstə cərrahi müalicə almışdır. Xəstələrin yaşı 17 ilə 57 arasında dəyişmiş, orta yaş isə 32 olmuşdur. Xəstəlik 2-3 aydan 31 ilə qədər davam etmişdir. Sidikliyin zədələnməsinin etioloji faktoru kimi mamalıq travmaları - 45,5%, ginekoloji

əməliyyatlar - 55,8%, məişət travması - 0,2%, avtotravmalar - 0,2% təşkil etmişdir.

Dünyanın ixtisaslaşdırılmış klinikalarının məlumatlarına görə veziko-vaginal fistuloplastikanın nəticələri 85-92% hallarda uğurlu olur. Əməliyyatdan sonra makrohematuriya 2%, yaranın irinləməsi 1,2%, fistulun residiv verməsi 8-15% təşkil edir.

Residiv fistulun müalicəsi xüsusilə çətinidir. Fistulun hər bir residiv halı, yerli toxumalarda qan dövranının pozulması ilə müşayiət olduğundan təkrar fistuloplastikanın effektiv olması şansı daha aşağı olur. Bu səbəbdən sidiklik-uşaqlıq yolu fistullarının cərrahi müalicəsi xüsusi bacarıq və təcrübə tələb edir. Fistulun xarakterindən asılı olaraq əməliyyatın gedişində çox vaxt cərrahi yaradıcılıq köməyə gəlir.

201 xəstədən 17 xəstədə fistul residiv olmuşdur. Klinikamıza daxil olana qədər 2 nəfərə 4 dəfə, 5 nəfərə 2 dəfə, 2 qadına 1 dəfə effektiv fistuloplastika əməliyyatları aparılmışdır. Qeyd etmək istəyirik ki, 4 dəfə residiv fistul ilə olan bir qadın 2 dəfə Rusiyada (Moskva şəhərində), 1 dəfə Ukraynada (Kiyevdə) və sonuncu dəfə Bakıda özəl klinikaların birində əməliyyat olunmuşdur.

Xəstələr fistulların sidiklik divarında lokalizə olunmasına görə fərqlənmişdir.

Belə ki, 17 xəstədən 5 nəfərdə fistullar mamalıq travmasından əmələ gəlmiş üçün əsasən sidikliyin boynu və Leto üçbucağı nahiyəsində, 12 nəfərdə ginekoloji fistullar olduğu üçün uşaqlıq yolunun güdülündə və tağ hissələrində yerləşmişdir. Sidiklik-uşaqlıq yolu fistulu 16 xəstədə tək, 1 qadında bir neçə (çoxlu) olmuşdur.

31 il ərzində klinikamızda icra edilən bütün fistulorafiya əməliyyatları uğurlu olmuş və 100% sağalma müşahidə edilmişdir. Hərçənd ki, 3 xəstəmiz sidikliyin residivləşən fistuluna görə tərəfimizdən təkrar fistuloplastikaya məruz qalmışdır.

Beləliklə, nəticələrimiz sevindirici olmuşdur.

ATUJ0012.

NEOADYUVANT KİMYƏVİ MÜALİCƏNİN QASTREKTOMİYANIN YAXIN NƏTİCƏLƏRİNƏ TƏSİRİ

R.B.Bayramov, S.E.Hüseynova, F.R.Bayramlı
| Onkologiya kafedrası

Giriş: Mədənin yuxarı və orta üçdə bir hissələrinin xərçəngi olan xəstələr bir çox hallarda lokal inrezektabel mərhələdə (qonşu üzvlərə invaziya və/ya konqlomerasiya olunmuş metastatik regional limfa düyünləri hesabına) müraciət edirlər. Müvafiq xəstələrdə şiş prosesini rezektabel mərhələyə qaytarmaq üçün yeganə ümidverici müalicə üsulu kimyəvi müalicədir. Yaxın və uzaq dövrdə toksiki effektə malik olan kimyəvi müalicənin qastrektomiyadan əvvəl tətbiqinin postoperasion ağırlaşma və ölüm tezliyinə təsiri barədə fikirlər ziddiyyətlidir.

Tədqiqatın məqsədi: Hazırkı tədqiqatın məqsədi lokal inrezektabel mədə xərçənginə görə aparılan neoadyuvant kimyəvi müalicənin qastrektomiyanın yaxın nəticələrinə təsirini öyrənməkdən ibarətdir.

Material və üsullar: Hazırkı tədqiqatın kontingentini 2015-ci ilin yanvar ayından 2021-ci ilin dekabr ayınadək Azərbaycan Tibb Universitetinin Onkoloji Klinikasında

mədə xərçənginə görə qastrektomiya aparılmış 177 xəstə (yaşları 26-82, orta yaş 60.5) təşkil etmişdir. Qeyd edilən xəstələrin 151-də qastrektomiya ilk müalicə üsulu kimi tətbiq edilmiş, 26-da isə şiş prosesinin lokal inrezektabel olması səbəbindən neoadyuvant kimyəvi müalicədən sonra icra edilmişdir. Neoadyuvant kimyəvi müalicənin aparıldığı xəstələrin yaşı ≤ 70 olmuşdur. Xəstələrin hamısında D2 limfadiisseksiya aparılmışdır. Neoadyuvant kimyəvi müalicənin qastrektomiyanın yaxın nəticələrinə təsirini öyrənmək üçün, müvafiq olaraq, iki qrup xəstələrdə (yaşı ≤ 70 olan, müvafiq olaraq, 26 və 140 xəstədə) postoperasion ağırlaşma və ölüm tezlikləri (Clavien-Dindo təsnifatına əsasən III-V sinif ağırlaşmalar) müqayisəli şəkildə təhlil edilmişdir. Keyfiyyət göstəriciləri arasındakı fərq Pirsonun χ^2 meyarının hesablanması yolu ilə əldə edilmişdir. P təsadüfilik ehtimalının < 0.05 qiyməti statistik cəhətdən etibarlı qəbul edilmişdir.

Nəticələr: Ümumilikdə, 11 xəstədə postoperasion ağırlaşma inkişaf etmiş və 4 xəstədə postoperasion ölüm baş vermişdir. Postoperasion ağırlaşma neoadyuvant kimyəvi müalicə aparılmış qrupda 2 xəstədə (7.7%) və digər qrupda isə 9 xəstədə (6.4%) müşahidə edilmişdir ($p > 0.05$). Postoperasion ölüm neoadyuvant kimyəvi müalicə aparılmış qrupda 1 xəstədə (3.8%), digər qrupda isə 3 xəstədə (2.1%) baş vermişdir ($p > 0.05$).

Yekun: Neoadyuvant kimyəvi müalicə mədə xərçənginə görə icra edilən qastrektomiyadan sonrakı ağırlaşma və ölüm faizini əhəmiyyətli dərəcədə artırmır. Ona görə də, fikrimizcə, neoadyuvant kimyəvi müalicənin aparılması zəruri olan

xəstələrdə qeyd edilən müalicə üsulu inamla tətbiq edilə bilər.

ATUJ0013.

LAPAROSKOPIK XOLƏSİSTEKTOMIYA ƏMƏLIYYATININ ÇƏTİNLİK DƏRƏCƏLƏRİNDƏN ASILI OLARAQ MÜALİCƏNİN NƏTİCƏLƏRİ

N.Y.Bayramov, A.Ə.İbrahimova, E.M.İsazadə
I cərrahi xəstəliklər kafedrası

Açar sözlər: Kəskin xolesistit, xroniki xolesistit, laparoskopik xolesistektomiya
Aktuallıq. Laparoskopik xolesistektomiya (LXE) hazırda öd kisəsinin həm xroniki, həm də kəskin xəstəliklərinin cərrahi müalicəsində "qızıl standart" kimi hamılıqla ümumi qəbul olunmuşdur və son 30 ildə ən çox yerinə yetirilən cərrahi əməliyyatların siyahısında ön mövqələrdə durur. Yeni laparoskopik cərrahi texnologiyaların praktik cərrahiyədə geniş tətbiqinə və cərrahların əməli vərdişlərinin yüksəlməsinə baxmayaraq əməliyyatdaxili ağırlaşmaların rastgəlmə tezliyi azalmağa meyilli deyildir.

İşin məqsədi. LXE əməliyyatının çətinlik dərəcələrindən asılı olaraq müalicənin nəticələrinin tədqimi

Material və metodlar. Tədqiqatda 2006-2022-ci illərdə LXE olunmuş 1995 xəstənin (1374-ü qadın; 621-i kişi;) müalicəsinin nəticələri klinik təhlil edilmişdir. Cərrahi əməliyyatlar Səhiyyə Nazirliyinin Mərkəzi Klinik xəstəxanası, Dövlət Gömrük komitəsinin Mərkəzi hospitalı, akademik M. Topçubaşov adına Elmi Cərrahiyyə Mərkəzi və Azərbaycan Tibb Universitetinin Tədris Cərrahiyyə Klinikasında aparılmışdır. Xəstələrin yaş həddi 14-91 yaş arasında dəyişmişdir (orta yaş – $47,4 \pm 8,8$ il). Cərrahi

əməliyyatlara göstərişlərə xroniki daşlı xoleisitit (1381), kəskin daşlı xolesistit (531), öd kisəsinin polipi və polipozu (83) aid edilmişdir. Kəskin daşlı xolesistitdə standart yanaşmamız 12-24 saat ərzində LXE icra etməkdən ibarət olmuşdur ("axşam gələnə səhər, səhər gələnə axşam əməliyyat etmək"). Xoledoxolitiazla ağırlaşmış hadisələrdə ilk seçim kimi birmərhələli (eynimomentli) LXE, xoledoxotomiya və xoledoxoskopik xoledoxolitotomiya tətbiq edilmişdir. LXE əməliyyatı standart 4 portla yerinə yetirilmişdir.

Nəticələr. LXE əməliyyatın çətinlik dərəcələri bu əməliyyatın əvvəllər tərəfimizdən təklif edilmiş çətinlik dərəcələri üzrə təsnifatı əsasında müəyyənləşdirilmişdir: 44% xəstələrdə I, 35,9%-də II, 14,9%-də III və 4,9%-də IV çətinlik dərəcəsi. Xəstələrin böyük əksəriyyətində (79,9%) LXE standart və ya bəsit əlavə işləmlərlə (Ə) tamamlanmışdır. Ümumilikdə 3894 Ə yerinə yetirilmişdir: 3043 (78,1%) bəsit, 658 (16,8%) riskli işləmlər və 193 (4,9%) əlavə (yardımçı) əməliyyatlar. Bəsit Ə-lər arasında ən çox yerinə yetiriləni kisənin ön səthindəki omental bitişmələrin ayrılması (572), yağlı və ya ödematoz Calot bölgəsinin disseksiyası (549), öd kisəsi və qaraciyəri qaldırma işləmləri (455) istifadə olunmuşdur. Riskli Ə-lər arasında əsas yeri kisəətrafı sahələrdə fibrotik bitişmələrin ayrılması təşkil etmişdir (507). Xoledoxolitiaz (65), pankreatit (36), portal hipertenziya (PH) mənşəli qanaxmalar (24) və fibrotik bitişmələrə (19) bağlı Ə-lər ən çox rast gəlməmişdir və bir sıra hadisələrdə alternativ əməliyyatların icrası tələb olunmuşdur. Həmin əməliyyatlar işərisində xoledoxotomiya, xoledoxun drenajı (98)

və parsial xolesistektomiyanın (31) icra tezliyi çox yüksək olmuşdur.

Öd kisəsinin ön səthinin (divarının) bitişmələrdən, yapışıqlardan, duodenumdan ayrılması (926), Calot sahəsinin disseksiyası (840) və kisənin yataqdan ayrılması (813) mərhələlərində problemlər daha çox rast gəlməmişdir. Kisənin ön divarının ayrılması (711), Calot sahəsinin disseksiyası (640) və kisənin qaldırılmasında (455) bəsit Ə-lər xeyli çox tətbiq edilmişdir. Riskli işləmlər əsasən ön divarın ayrılması (208+) və Calot sahəsinin disseksiyası (177) zamanı istifadə olunmuşdur. Əlavə əməliyyatlar intraoperasion ağırlaşmaların profilaktikası, aradan qaldırılması, təhlükəli qüsurların (orqan zədələnmələri, qanaxmalar) ləğvi (111), Calot sahəsinin (23) və kisə yatağının (23) disseksiyası proseslərində identifikasiya və ayırma problemləri ilə əlaqədar yerinə yetirilmişdir. Əməliyyatdaxili ağırlaşmalar 75 xəstədə (4,4%) baş vermişdir. Onların əksəriyyətini (86,6%) qanaxma təşkil etmiş, damar və orqan zədələnməsi hadisələri isə 10 xəstədə rast gəlməmişdir (onikibarmaq bağırsağın zədələnməsi - 6, hepatik arteriyanın zədələnməsi - 2, xoledoxun zədələnməsi - 2). 3 xəstədə konversiya yerinə yetirilmişdir (qanaxma-1, xoledoxun -1 və onikibarmaq bağırsağın zədələnməsi-1).

Yekun. Öd kisəsində, kisə ətrafı kəskin və xroniki patoloji iltihabi-fibrotik dəyişikliklər, anatomik variasiyalar və anomaliyalarla bağlı identifikasiya, disseksiya və əlavə işləmlərini həll etmək üçün tətbiq etdiyimiz cərrahi işləmlərin (fəndlərin, manevrlərin) xarakterinə əsaslanmış təsnifata görə LXE-nin 4 ağırlıq dərəcəsi üzrə xəstələrin qruplaşdırılması (sinifləndirilməsi)

əməliyyatdaxili çətinliklərin müəyyənləşdirilməsi, əməliyyatın gedişində korrektələr edilməsi və adekvat Əİ-lərin seçilməsində mühüm rol oynayır. Bu tədbirlər əməliyyatdaxili ağırlaşmaların rastgəlmə tezliyinin azalmasına səbəb olur.

ATUJ0014.

SÜMÜKDAXİLİ HEMANGİOMALARDA MÜALİCƏ TAKTİKASI

S.Y.Bilalzadə, Y.Ə.Yusubov, M.S.Əliyeva, A.A.Yusubov A.A.

Ağız və üz-çənə cərrahiyyəsi kafedrası

Giriş. Üz-çənə nahiyəsində yumşaq toxumalarla yanaşı, sifət skeleti sümüklərində də damar mənşəli patologiyalara - hemangiomalara rast gəlinir. Əksər hallarda yumşaq toxuma hemangiomalı olan xəstələrin sümük strukturunun da prosesə cəlb olunması müşahidə edilir. Bəzən isə şiş ancaq sümükdə yerləşərək simptomuz inkişaf edir və odontogen mənşəli şikayətlərlə stomatoloqlara müraciət etdikdə təsadüfən aşkarlanır. Birincili klinik əlamətlər bəzən təsadüfi diş çıxarmalarında proffuz qanaxma ilə, bəzən də sümükdə deformasiya, həmin nahiyədə olan dişlərin laxlaması, dişəti məməciyinin hiperemiyası ilə müşahidə edilir. Diaqnostikada R-ji müayinə əsas rol oynayır və sümükdə olan müxtəlif ölçülü boşluqlarla və flebolitlərlə özünü biruzə verir.

Tədqiqatın məqsədi. Sümükdaxili hemangiomalının müalicəsində radikal cərrahi əməliyyat aparmadan sümükvəzedicilərin istifadəsi ilə effektiv nəticələrin alınması.

Material və metodlar. Kombinəolunmuş və təcridolunmuş sümükdaxili hemangioması olan 14 xəstə üzərində sümükdəki destruktiv boşluq təyin edilmiş. Bəzi xəstələrdə isə yumşaq toxumalarda olan hemangiomanın həmin boşluqla əlaqəsi aşkarlanmışdır, 2 xəstədə isə əvvəllər başqa klinkalarda aparılmış cərrahi əməliyyat residivinin, əsas mənbənin ləğv edilməməsi ilə əlaqəli olması təsdiqlənmişdir. Tərəfimizdən tətbiq edilən üsulla əng və çənədə olan boşluqlara xüsusi manipulyasiya ilə hidroksiapatitin cərrahi cipslə qarışığı yeridilərək doldurulmuşdur. Həmin zaman aparılan R-ji müayinə ilə sümükdaxili boşluqlara yeridilmiş materialın tam dolması və orada baş verən patoloji qan dövranının pozulması təsdiqlənmişdir. Həmin xəstələrdə 3,6,9,12 ay sonra təkrari R-ji müayinə aparılaraq sümükvəzədilmə prosesinin uğurla getdiyi müşahidə olunmuşdur. İcra olunan üsula Avro-Asiya patenti alınmışdır (EAPO N008096).

Nəticələr. Yumşaq toxuma hemangiomalı ilə müayinə olunan xəstələrin 12%-də sümükdaxili formalara rast gəlinmişdir. Həmçinin təcridolunmuş və kombinəolunmuş sümükdaxili hemangioması olan xəstələrin müalicəsində təklif olunan üsulun tətbiqi bütün xəstələrdə yüksək müalicə effektivliyini almasında rol oynamışdır.

Yekun. Sümükdaxili hemangiomalarda tətbiq olunan bu üsul, xəstələrdə hər hansı radikal cərrahi əməliyyat aparmadan lazımi funksional və estetik nəticələri əldə etməyə tam yetərlidir.

ATUJ0015.**SÜD VƏZİ XƏRÇƏNGİNİN
NEOADYUVANT KİMYƏVİ
MÜALİCƏSİNDƏN SONRA
ONKOPLASTİK ƏMƏLIYYATLAR**

A.S.Cabbarova

Onkologiya kafedrası

Müasir kimyəvi terapiyanın imkanları SVX-nin şişəleyhinə müalicəsində əksər qrup xəstələrdə hissəvi yaxud tam reqress əldə etməyə imkan verir. Belə olan halda, orqanı qorumaq və müxtəlif növ onkoplastik əməliyyatlar icra etmək imkanı yaranır.

Tədqiqatın məqsədi. Neoadyuvant kimyəvi terapiya almış SVX xəstələrində müxtəlif növ onkoplastik əməliyyatların tətbiqinin effektivliyi.

Tədqiqatın material və metodları. Tədqiqata 2020-2021-ci illərdə SVX diaqnozu ilə ATU Onkoloji Klinikasında neoadyuvant müalicədən sonra orqanqoruyucu cərrahi müdaxiləyə məruz qalmış 14 xəstə daxil edilmişdir. Xəstələrin yaş həddi 29-64 yaş arası tərəddüd etmişdir. 5-də II (T2N0-1M0), 11-də isə III (T2-4N0-3M0) mərhələ olmuş, hamısına 8 kurs NAKT (4 AC+4TP) aparılmışdır. 14 halın 9-u luminal, 3-ü Her-pozitiv və 3 tripl-neqativ xərçəng olmuşdur. Ki-67 göstəriciləri 5-85% arasında dəyişmişdir. 5 halda şiş yuxarı-içəri, 2-də aşağı-içəri, 2-də aşağı-bayır və 5-də yuxarı-bayır kvadrantda yerləşmiş, əksəriyyətində II-III dərəcəli ptoz müşahidə edilmişdir. Xəstələrin 13-də hissəvi, 1-də tam kliniki reqress əldə olunmuşdur. Bütün əməliyyatlar orqanqoruyucu olmuş, əməliyyat zamanı hər bir halda cərrahi sərhədlər, tumorun sərhəddən uzaqlığı, subareolyar

nahiyədən frozen biopsiya və izosulfan ilə SLNB icra edilmişdir. 12 xəstədə əks süd vəzinin simmetrizasiyası aparılmışdır.

Tədqiqatın nəticələri. 7 halda Wise (invers T, superior yaxud inferior ayaqcıqla) üsulu ilə onkoplastika, 2-də J-mammoplastika, 4-də raket-mammoplastika və 2-də raund-blok texnikasından istifadə olunmuşdur. Əməliyyat zamanı icra olunan frozen-biopsiyada cərrahi sərhəd pozitivliyi müşahidə edilməmişdir, min məsafə 5 mm olaraq götürülmüş, subareolyar sahə biopsiyası 1 xəstədə pozitiv olmuşdur (bu zaman areolyar kompleks xaric edilmişdir). SLNB nəticəsi yalnız 1 halda pozitiv olmuş, və tam limfodiseksiyaya ehtiyac olmuşdur. Əməliyyatdan sonra bütün xəstələr adyuvant şüa müalicəsi almışdır. Müşahidə dövründə (6-24 ay) xəstələrdə residiv qeyd edilməmişdir. Nəticələrin müzakirəsi. Beləliklə, onkoplastik əməliyyatların icrası onkoloji prinsipləri təmin edərək, şişin tam eradikasiya olunmasına imkan verir və radikal müalicə standartlarına cavab verir. Təbii ki, onkoplastik rezeksiyalar düzgün xəstə kontingentində aparılmalı, konkret bir nəticə üçün daha geniş miqyasda araşdırılmalıdır.

ATUJ0016.**REZUS İZOİMMUNİZASIYA OLMAYAN
QADINLARDA HAMILƏLİYİN VƏ
DOĞUŞUN GEDİŞATI
XÜSUSIYYƏTLƏRİ**

T.Q.Canbaxışov, E.M.Əliyeva,

A.R.Səfərəliyeva, F.Y.Abbasova

I Mamalıq və Ginekologiya kafedrası

Giriş. Dölün hemolitik xəstəliyin diaqnostikası, müalicəsi, dölün

vəziyyətinin öyrənilməsi aktual problem olaraq qalır. Müasir elmi tədqiqatlara əsasən dölün hemolitik xəstəliyinin rastgəlmə tezliyi 3-6% təşkil edir. Bu fəsad nəticəsində yeni doğulmuşun ölüm tezliyi 2,5% qeyd olunur (Мамедалиева Н.И., и соавт., 2015; Ляльков и соавт., 2012).

Problemin aktuallığının nəzərə alaraq tədqiqatın məqsədi təyin edilib.

Tədqiqatın məqsədi: Rezus izoimmunizasiya olmayan qadınlarda hamiləliyin və doğuşun gedişat xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi olmuşdur.

Kliniki material və metodlar: Tədqiqatın məqsədinə uyğun olaraq 77 rezus (-) mənfi olan hamilələr müayinə edilmişdir. Hamilələrin orta yaşı $30,53 \pm 0,61$ yaş olmuşdur və 18-43 qədər tərəddüt etmişdir. Müayinə olunan 77 xəstənin 64-də (83,1%) rezus konfliktə baxmayaraq izosensibilizasiya təyin edilməmişdir (əsas qrup), 13-də (16,9%) isə rezus konfliktin nəticəsində dölün hemolitik xəstəliyinin müxtəlif formaları aşkar edilib və dölə bətdaxili hemotransfuziya aparılmışdır (2-ci əsas qrup).

Nəticələr: Rezus izosensibilizasiyası olmayan qadınlarda hamiləliyinin gedişatında:

-I-ci trimestrdə 27,3% tezliklə anemiya, 21,2%-də erkən toksikoz, 17,4%-də simptomuz bakteriyuriya, 14,4%-də düşük təhlükəsi təyin edilmişdir; II-ci trimestrdə 28,6% anemiya, 21,4% simptomuz bakteriyuriya, 15,7% düşük təhlükəsi, 12,9% xroniki piyelonefritin bəkinləşməsi, 10% yüngül preeklampsiya fəsadlar izləmişdir; III-cü trimestrdə 22,6% uşaqılıq çapığının cırılma təhlükəsi, 18,5% vaxtıdan qabaq doğuş təhlükəsi, 16,9% tezliklə kəskin respirator virus infeksiyası təyin edilmişdir.

Hamiləliyin $28,7 \pm 0,09$ həftəsində anti-D immunoqlobulinə immunizasiya aparılmışdır. Rezus sensibilizasiyası olmayan qadınlarda qeysəriyyə kəsiyinin rast gəlmə tezliyi 73,4%, təbii yolla doğuşun 26,52% olmuşdur. Vaxtıdan qabaq doğuşların tezliyi (təbii yolla və qeysəriyyə kəsiyi ilə) 15,62% olmuşdur. Yenidoğulmuşlardan 75% kafi, 18,8% orta-ağır, 6,3% ağır vəziyyətdə doğulmuşdur. Yenidoğulmuşların 62,3%-də erkən neonatal dövrün fəsadsız, 37,7%-də dölün xroniki hipoksiyadan sonrakı vəziyyət (10,4%), respirator distress sindrom (14,3%), morfofunksional yetişkəsliq (5,2%), beyin qan dövranının I və II dərəcəli pozulması (5,2%) və bətdaxili infeksiyalaşmanın əlamətləri (2,6%) təyin edilmişdir.

Yekun: Rezus mənfi olan qadınlarda hamiləlik müddətində anti-D immunoqlobulin ilə immunizasiyanın aparılması rezus konfliktin effektiv profilaktikasıdır.

ATUJ0017.

TƏBİL BOŞLUĞUNUN ŞUNTLANMASINA RASİONAL YANAŞMA

C.S.Cəlilov, C. L.Qasimov, R.Ş.Talışinskiy,
A.C.Sücəddinova

Qulaq, burun, boğaz xəstəlikləri kafedrası

Giriş. Burun tənəffüsünün çəinliyi ilə bərbər, konduktiv tip ağır eşitməyə səbəb olan uşaq patologiyalarından biri də adenoid vegetasiyasıdır. Udlaq badamcığının nazofarinksdə yerləşmə yerindən və ölçüsündən asılı olaraq eşitmə borusunun təbii dəliyinin hissəvi və ya tam tutulması baş verir. Nəticədə orta qulaqda təzyiqlər fərqi və maye

yiğintisi əmələ gəlir ki, bu da öz növbəsində keçirici tip ağır eşitməyə səbəb olur. Məhz buna görə də adenotomiya əməliyyatı ilə bərabər, orta quluqdan mayenin kənar edilməsi üçün parasentez (mirinqotomiya) və təbil boşluğunun şuntlanması (VT- hava tüpünün taxılması) tövsiyə olunur. Əksər hallarda valideynlərin bir çoxu qulaqda aparılacaq hər hansı bir müdaxiləyə razı olmurlar. Uzun müddət mayenin təbil boşluğunda qalması, onun qatılaşmasına və çapıqların əmələ gəlməsinə səbəb olur ki, bu da qalıcı konduktiv tip ağır eşitməyə səbəb ola bilər. Təbil boşluğunun şuntlanmasına əsas göstəriş orada olan mənfi təzyiq və əlbətdə ki, maye yiğintisidir. Əksər hallarda otoskopiya zamanı nazik təbil pərdəsi arxasında maye və hava qabarcıqlarını görmək olur, lakin təbil pərdəsi qalın və tutqun olarsa vizualizasiya çətinləşir. Belə olan halda orta qulaqdakı vəziyyəti qiymətləndirmək üçün timpanometriyadan istifadə olunur. Alınan "B" tip timpanoqram təbil boşluğunda mayenin olmasına dəlalət edir. Standart timpanometriya testi son zamanlar geniş tətbiq edilsə də, bəzi çatışmayan məqamları qeyd etmək lazımdır. Belə ki, bu test həyata keçirilən zaman əsasən bir tezlikdən istifadə (1 tezlik 220-226 hs) olunur. Aparılan ədəbiyyat araşdırmaları klassik timpanometriyada müsbət nəticələrin 42%-dən çox olmadığını göstərir. Bizim təcrübədə də "B" tip timpanoqramması olan bəzi xəstələrdə parasentez zamanı maye alınmır. Bütün bunlar orta qulağın vəziyyətini daha dəqiq qiymətləndirmək üçün başqa etibarlı metodların tətbiqinə ehtiyac yaradır. Bununla əlaqədar hal-hazırda innovativ və yüksək həssaslığa malik metod hesab olunan geniş

spektorlu timpanometriya üsulu tətbiq olunmağa başlanmışdır. Klassik timpanometriyadan fərqli olaraq 226 hs ilə 8000 hs arası tezlikli səslərlə stimule olunur, 60-a yaxın müxtəlif tezliklərdən istifadə olunmaqla 30-a yaxın timpanoqram əldə edilir ki, bunlar da cəmlənərək 3 müstəvi üzərindəki proeksiyaları cihazın ekranında əks etdirilir.

İşin məqsədi: Adenoid vegetasiyası olan xəstələrdə, təbil boşluğunun şuntlanmasına göstərişlərin müqaisəli qiymətləndirilməsi.

Material və metod: Müxəlif dərəcəli adenoid vegetasiyası olan 48 uşaqda klassik timpanometriya (timpanometr AC 220) geniş spektrli timpanometriya (timpanometr Titan İMP-40) və qulağın otoendoskopiyası (0 dərəcəli 2,7 mm endoskop "Karl Stors") aparılmışdır.

Nəticə: Müşahidəmiz altında olan 48 uşaqdan 28-i (18 oğlan, 10 qız) 3-5 yaş arası, 20 nəfəri isə (12 qız, 8 oğlan) 5-7 yaş arası olmuşdur. 16 nəfərdə II dərəcəli, 32 nəfərdə isə III dərəcəli adenoid vegetasiyası aşkar edilmişdir. 11 xəstədə isə udlaq badamcığının hipertrofiyası ilə yanaşı adenoiditə rast gəlinmişdir. 48 xəstəyə burun boşluğu və burun-udlağın endoskopiyası aparılmışdır. Onların 24-ə klassik, digərlərinə isə geniş spektrli timpanometriya tətbiq edilmişdir. Klassik timpanometriya aparılan xəstələrdə B tip timpanoqram alınmasına baxmayaraq, 33% hallarda parasentez zamanı maye alınmamışdır, yəni təbil boşluğunun şuntlanmasına ehtiyac olmamışdır. Geniş spektrli timpanometriya aparılan xəstələrdə isə mirinqotomiya zamanı maye alınmış və şuntlanma tətbiq edilmişdir.

Yekun: Udlaq badamcığının hipertrofiyası ilə yanaşı ağırəşitmə şikayəti olan uşaqlarda geniş spektrlu timpanometriyanın aparılması daha məqsədə uyğundur.

ATUJ0018.

BURUN BOŞLUĞU KONXALARININ HƏCMİNİN KİÇİLDİLMƏSİ

C.S.Cəlilov, V.M.Pənahian, R.Ş.Talışinskiy, A.C.Süccəddinova

Qulaq, burun, boğaz xəstəlikləri kafedrası

Giriş: İnsaların həyat fəaliyyətinə təsir edən faktorlardan biri də burun tənəffüsüdür. Orqanizmin normal fəaliyyəti üçün burun tənəffüsünün rolu çox qiymətlidir. Tənəffüs yolları, ürək-damar və həzm sistemi xəstəliklərinin etiopatogenezinə normal burun tənəffüsü böyük əhəmiyyət kəsb edir. Burun boşluğunun bir sıra xəstəlikləri tənəffüsün çətinləşməsinə səbəb olur. Bu xəstəliklərdən tez-tez rast gəlinəni xroniki hipertrofik rinitdir. Son dövrlərdə ekoloji amillərin pisləşməsi və onların burun boşluğunun selikli qişasına neqativ təsiri burun balıqqulağında iltihaba və onun xronik hala keçməsinə gətirir. Balıqqulaqların həcmi böyüyür – hiperplaziya, hipertrofiya baş verir. Aparılan medikamentoz müalicə tam nəticə vermədiyindən, müxtəlif yarım-cərrahi və cərrahi metodlardan istifadə edilir. Bunlara kauterizasiya, kriotəsir, ultrasəsli dezinteqrasiya, radiofrikans və konxaların hissəvi rezeksiyası aiddir. Sadalanan metodlar aşağı konxaların həcmi kiçiltəndə, mukosiliar klirensin fəaliyyətini həyata keçirən kirpikli səyrici epitelə mənfi təsir göstərir. Nəticədə burun boşluğunda

quruluq və diskanfort hissi yaranır. Tərəfimizdən təklif olunan metod konxaların həcmi kiçildərək, səyrici-kirpikli epitelin fəaliyyətinə heç bir neqativ təsir göstərmir. Belə ki, dental iyne vasitəsilə 2%-li 1-1,5 ml jetokain məhlulu aşağı konxanın kütləsinə yeridilir, konxanın ön ucundan daxil olunaraq sümük hissə çıxarılır (bunu “şeyver” vasitəsilə də etmək mümkündür). Kiçildilmiş konxa burun boşluğunun lateral divarına doğru sıxılır. Ümumi burun keçəcəyi genişləndirilir, konxanın sərbəst kənarı intakt qalır və burun tənəffüsü bərpa edilir.

İşin məqsədi: Aşağı burun balıqqulağının sərbəst səthini saxlamaqla həcmi kiçildilməsi metodunun işlənilib hazırlanması.

Matrial və metodlar: Xroniki hipertrofik riniti olan 85 xəstə, 0-30°-li 4mm-lik endoskopl (Karl-Ştors), şeyver, radiofrikans, ultratezlikli dezinteqrator, qalvanokauter, saxarin probası, rinopnevmetr istifadə olunmuşdur.

Nəticə: Müşahidəmiz altına 25-62 yaş arası 53 kişi və 32 qadın olmaqla xroniki hipertrofik riniti olan 85 xəstə alınmışdır. 48 xəstədə xroniki rinitin diffuz, 37 xəstədə isə məhdud forması aşkar edilmişdir. Bütün xəstələrə əməliyyatdan əvvəl və sonra burun tənəffüsünün və mukosiliar klirensin vəziyyətini öyrənmək üçün rinopnevmetriya və saxarin sınağı tətbiq edilmişdir. Xəstələr 5 qrupda 17 nəfər olmaqla cəmlənmişdir. I qrupa konxaları hissəvi rezeksiya olunan, II qrupa konxaların kauterizasiyası, III qrupa ultrasəsli dezinteqrasiya, IV qrupa isə radiofrikans tətbiq olunmuş xəstələr aid edilmişdir. Sonuncu olan V qrupda isə, aşağı burunbalıqqulaqları bizim təklif etdiyimiz metodla kiçildilən xəstələr

yerləşdirilmişdir. Xəstələrə post-op dövrdə 14 gün müddətində gündə bir dəfə aşağı konxaların üzərinə “bepanten” məlhəmi ilə aplekasiya tövsiyə olunmuşdur. Bu məlhəm selikli qışa üzərindəki qartmaqların daha tez ayrılmasına və yara səthinin tez bərpa olmasına şərait yaradır. Müalicənin 7, 14 və 21-ci günlərində burun boşluğunun endoskopiyası aparılmış və konxaların

ATUJ0019.

ONURĞANIN BEL NAHIYYƏSİNİN STENOZLARI ZAMANI CƏRRAHİ MÜALİCƏ

¹S.A.Etibarlı, ¹C.N.İskəndərov, ¹İ.C.

Qarayev, ²S.S.Etibarlı

¹Azərbaycan Tibb Universiteti
Neyrocərrahiyyə kafedrası
²Bakı Sağlamlıq Mərkəzi

Onurğanın bel nahiyəsinin stenozu degenerativ xəstəliklərdən ən çox rast gəlenidir. Bu xəstəlik inkişaf etdikcə hərəkət hissi pozğunluqlarla əlaqədar əlilliyə səbəb olur. Bu qrup xəstələr əksər hallarda cərrahi müdaxiləyə məruz qalırlar.

İşin məqsədi: Onurğanın bel nahiyəsinin stenozları zamanı cərrahi müdaxilənin effektivliyini təyini.

Materiallar və metodlar: Azərbaycan Tibb Universitetinin Tədris Cərrahiyyə Klinikası və Bakı Sağlamlıq Mərkəzində 2016-2021-ci illər ərzində onurğanın bel nahiyəsinin stenozuna görə görə 204 xəstə müayinə və cərrahi müdaxilə olunmuşdur. Xəstələrin 40% də monosegmentar, 60% də isə polisegmentar stenoz müşahidə edilmişdir. L3-L4 və L4-L5 fəqərəarası

vəziyyəti qiymətləndirilmişdir. İkinci ayın sonunda burun tənəffüsü rinopnevmetriyanın nəticələri əsasında qiymətləndirilmişdir.

Yekun: Alınan nəticələrin müqaisəli təhlili əsasında tərəfimizdən təklif olunmuş metodla konxaların kəçildilməsi qısa müddətə burun tənəffüsünün və mukosiliar klinrensin bərpasına səbəb olmuşdur.

sahələrdə stenoz daha çox müşahidə edilmişdir.

Operasiyadan əvvəl bütün xəstələrə spodiloqafiya, kompyuter tomoqrafiya və maqnit-rezonans tomoqrafiya müayinələri edilmişdir. Xəstələrimizin 82% stenoz nahiyəsində fəqərəarası disk yırtığı da olmuşdur. Xəstəliyin kliniki mənzərəsində 87% mono-poliradikulyar sindrom, 86 % yerişin çətinləşməsi, 76% bel ağrıları, 36% qeyri-iradi sidik ifrazı müəyyən edilmişdir. Bütün xəstələrə stenoz nahiyəsində dekompressiv laminektomiya və transpedikulyar fiksasiya əməliyyatı icra edilmişdir.

Nəticələr: Alınan nəticələr demək olar ki, bütün hallarda cərrahi müdaxilənin effektivliyinin yüksək olduğunu göstərir. Xəstələrin 80% də yerişin əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşmasını, ağrı sindromunun və nevroloji əlamətlərin reqress etməsi müşahidə edilmişdir. 2% xəstədə qonşu seqmentlərdə qeyri-stabilliyin və foramenal stenozun artmasına görə xəstə təkrari əməliyyat dekompressiya və stabilizasiyanın 1-2 seqmen uzadılması icra edilmişdir. Osteoparozla əlaqədar 5% xəstələrdə fiksasiya edilmiş fəqərələrə vertebroplastika edilməsi zəruriyyəti yaranmışdır. Ağır çəkili (120-130 kq) xəstələrdən 2% də 2 seqmentli fiksasiyadan sonra fəqərə qövsündə sınıq

olduğu üçün əlavə 2 qonşu seqmentə transpedikulyar fiksasiya edilməli olmuşdur.

Yekun: onurğanın bel nahiyəsinin stenozları zamanı optimal cərrahi üsul – dekompressiv-laminektomiya və transpedikulyar fiksasiyadır. Cərrahi müdaxiləni planlaşdırarkən “qonşu səviyyənin xəstəliyini”, fəqərənin osteoparozunu və xəstənin konstitusional xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır.

ATUJ0020.

KOLOREKTAL XƏRÇƏNGİN PROFİLAKTİKASI

K.Ə.Eyvazova, Ə.M.Məmmədov,
L.V.Lətifova, Z.İ.Rzayev, A.M.Abasəliyeva
| III Cərrahi xəstəliklər kafedrası

Aktuallıq: Kolorektal xərçəng dünyada qadınlarda ikinci, kişilərdə isə üçüncü ən çox rast gəlinən xərçəng növüdür. Erkən xərçəngin skriningi və ya xərçəngönü poliplərin çıxarılması xərçəngə yoluxma və ölüm hallarının azalmasını təmin edir

Tədqiqatın məqsədi. Nəcisdə gizli qan və kolonoskopiya müayinələrindən istifadə etməklə erkən mərhələdə kolorektal xərçəngin aşkarlanması və ya poliplərin vaxtında çıxarılması ilə kolorektal xərçəngin müalicə nəticələrini yaxşılaşdırmaq.

Material və metodlar. Mədə-bağırsaq şikayətləri ilə klinikaya müraciət edən, 45-50 yaş arasında 93 xəstə xəstə tədqiqata daxil edilmişdir. Xəstələr 2 qrupa bölünmüşdür. I qrupa ailədə kolorektal xərçəngi olan 30 xəstə, II qrupa isə ailə anamnezi olmayan 60 xəstə daxil edilmişdir.

Nəticələr. I qrupa daxil olan xəstələr kolonoskopiya müayinəsindən keçmişdir. II

qrupa daxil olan xəstələr 3 dəfə nəcisdə gizli qan testindən (Qreqers sınağı) keçmiş, nəticəsi pozitiv olan xəstələrdə kolonoskopiya müayinəsi aparılmışdır. Ailə anamnezi olan xəstələrdən 13-də (43,3%) yoğun bağırsağın müxtəlif nahiyələrdə polip aşkarlanmışdır. Aşkarlanan poliplərin 70%-i bağırsağın sol yarısında, 20%-i bağırsağın sağ nahiyəsində lokalizasiya olmuşdur. Poliplər müxtəlif üsullarla “Hot biopsiya” və “Snare polipektomiya” üsulu ilə çıxarılmış, histoloji müayinəyə göndərilmişdir. Xaric edilmiş poliplərin 83,6%-i adenomatoz, 9,0%-i infiltrativ, 0,3%-i yuvenil, 7,1%-i hiperplastik histoloji qurluşda olmuşdur. 5 xəstədə “in situ” şiş aşkarlanmışdır. İn situ şiş aşkarlanmış xəstələrdən 3-ü kişi, 2-si qadın olmuşdur. II qrupa daxil olan xəstələrdən 14-də nəcisdə gizli qan testi (Qreqers sınağı) müsbət olmuş, kolonoskopiya icra edilmişdir. Bu xəstələrdən 12-də polip aşkarlanmışdır. Aşkar olunmuş poliplərin ölçüləri 20 % -də 1,5-2,0 sm arasında, 80 %-də 1,0 sm dən kiçikdir. Poliplər histoloji olaraq 8,0%-i villoz, 12%-i tubulovilloz adenoma, 73 %-i adenomatoz ,7%-i serrated adenoma olmuşdur.

Yekun. Yoğun bağırsaq xərçəngindən qorunmaq üçün 40-45 yaş arasındakı əhəlinin profilaktika tədbirlərinə nəcisdə gizli qan və kolonoskopiya müayinəsinin daxil edilməsi, xəstələrdə vaxtında polip və ya ilk mərhələdə bəd xassəli şişin (in situ) aşkarlaşmasına imkan verir ki, bununla vaxtında adekvat müalicə apararaq xəstələrin ömürlərinin uzadılmasına nail olmaq olar.

ATUJ0021.

BURUN-UDLAĞIN XRONİK İLTIHABININ DİAQNOSTİKA VƏ MÜALİCƏSİ

F.A.Əbilova, V.M.Pənahian, A.M.Xudiyev,
A.A.Şadlinskaya

Qulaq, Burun, Boğaz xəstəlikləri kafedrası

Giriş: Burun-udlağın iltihabı xəstəlikləri uşaqlarda patologiyanın digər formaları arasında aparıcı yer tutur. Eyni zamanda, uşaqlarda ən çox yayılmış LOR-patologiyası, hipertrofiya və iltihab xəstəliklərindən – limfadenoid halqasının xəstəlikləridir. Bu problemin aktuallığı, həm də otorinolaringologiyadan kənara çıxması, orqanizmin allergizasiyası, yerli və humoral orqanizmdəki dəyişikliklərlə sıx əlaqəli olması ilə əlaqədardır.

Tədqiqatın məqsədi: burun-udlaq iltihabı xəstəliklərinin diaqnostikası və müalicəsinin səmərəliyinin artırılması.

Material və metodlar: 1 il müddətində nəzarətimiz altında 3-15 yaş arasında 88 xəstə olmuşdur. Xəstələrin əsas şikayətləri burun tənəffüsünün çətinləşməsi, burundan ifrazat, burunda tutqunluq, tez-tez xəstələnmə, eşitmənin pisləşməsi, qulaqda küy, baş ağrıları, xoruldama, yuxunun pozulmasından olub. Bütün xəstələrə LOR baxış, burun və burunudlağın endoskopik müayinəsi, göstərişi olan xəstələrə əlavə olaraq KT-müayinəsi (kompyuter tomoqrafiya) aparılmışdır.

Müayinə zamanı məktəbəqədər 3 yaşdan 6 yaşadək uşaqda (25 xəstə) 3-cü dərəcəli adenoid, 50 xəstədə udlaq badamcığının hipertrofiyası damaq badamcığının hipertrofiyası ilə birlikdə rast gəlinmişdir. Kiçik məktəb yaşında, 2 xəstədə 3-cü dərəcəli adenoidlər, xronik

tonzillit, burun arakəsməsinin əyriliyi ilə birlikdə müşahidə olunmuşdu. 2 xəstədə adenotomiya əməliyyatı aparıldığına baxmayaraq, damaq badamcığının hipertrofiyası qeyd olunurdu. Orta məktəb qrupunda, 12 yaşlı uşaqda - 3-cü dərəcəli adenoid və xronik tonzillit, 13 yaşlı uşaqda - 3-cü dərəcəli adenoid, burun arakəsməsinin əyriliyi ilə, 14 yaşlı xəstədə 3-cü dərəcəli adenoid burun arakəsməsinin əyriliyi, vazomotor rinitlə birlikdə müşahidə olunub.

Endoskopik müayinədə adenotomiya əməliyyatı keçirmiş 6 xəstədə əməliyyatdan sonrakı dövrdə, residivləşən kəskin orta otit, eksudativ orta otit, tez-tez rinosinusitlər qeyd olunmuşdur.

Nəzarətimiz altında olan xəstələrə cərrahi əməliyyatlar göstəriş üzrə icra olunmuşdur. 25 xəstədə adenotomiya, 63 xəstədə adenotomiya ilə birlikdə müxtəlif əməliyyatlar aparılmışdır. Əməliyyatdan sonrakı dövrdə xəstələrin burun tənəffüsünün yaxşılaşması qeyd olunmuşdur. 1 il sonra aparılan optik endoskopiya məlumatlarına görə, 1 xəstədə adenoidlərin residivi aşkar edilmişdir.

Nəticə: Alınan məlumatlar əsasında, burun və burunudlağın patologiyasını vaxtında aşkar olunması, differensial diaqnostika metodlarının aparılması, müalicə tədbirlərinin fərdi taktikasını planlaşdırmağa imkan verən bir diaqnostika alqoritmi hazırlanmışdır.

Yekun: Burun və burun-udlağın patoloji dəyişikliklərinin bir anlıq cərrahi müalicəsi, katamnestik olaraq təsdiqlənmiş və davamlı bir klinik effekt əldə etməyə imkan verir.

ATUJ0022.

GİCGAH-ÇƏNƏ OYNAĞININ ARTROZLARINDA LABORATOR DİAQNOSTİKANIN ROLU

E.T.Əhmədov, M.Ə.Cəfərov, V.Q.Əliquliyev,
Q.İ.Qurbanəliyeva

Ağız və üz-çənə cərrahiyyəsi kafedrası

Giriş. Gicgah-çənə oynaqının xəstəliklərinin və zədələnmələrinin müalicəsi müasir stomatologiyanın, ağız və üz-çənə cərrahiyyəsinin aktual problemlərindən biri olaraq qalır. Oynaqın patologiyaları içərisində artrozlar diaqnostikasının çətinliyinə, müalicəyə davamsızlığına və klinikasının mürəkkəbliyinə görə digər üz-çənə xəstəliklərindən kəskin fərqlənir. Artrozlar zamanı çənənin hərəkətlərində məhdudluğun, sürtünmənin, krepitasiyanın, küyün əmələ gəlməsi, danışıq və qida qəbulunun pozulması xəstələri çox narahat edir və onların həyat keyfiyyətini pozur. Artrozların diaqnostikasında kliniki, laborator və rentgenoloji metodlar istifadə edilir. Klinik və rentgenoloji metodlardan fərqli olaraq laborator metodların öyrənilməsi diaqnostikada böyük əhəmiyyətə malikdir. Retrospektiv tədqiqatların nəticələri göstərir ki, belə mürəkkəb patologiya zamanı kliniki praktikada laborator diaqnostika üsullarına çox az üstünlük verilir və ya ümumi olaraq istifadə edilmir. Bu isə diaqnozun dəqiqləşdirilməsində və gələcək müalicə prosesində mühüm çətinliklər yaradır. Müalicə prosesinin düzgün aparılmaması isə tibbi-sosial problemlərə səbəb olur. Bütün bunlar isə problemin aktuallığını sübut etmiş və yeni diaqnostika üsullarının axtarışına təkan vermişdir.

Tədqiqatın məqsədi. Gicgah-çənə oynaqının artrozlarında müxtəlif laborator diaqnostika göstəricilərinin qiymətləndirilməsi.

Material və metodlar. Tədqiqatın materialı ATU TCK-nın ağız və üz-çənə cərrahiyyəsi şöbəsində müalicə olunacaq 70 xəstəni əhatə edəcək. Bütün xəstələrdə qanın ümumi analizi, revmatoloji patologiyalarda əhəmiyyət kəsb edən iltihabın aktiv faza göstəriciləri və patoloji seroloji proteinlər – ASL-O, CRZ, RF parametrləri təhlil ediləcək.

Əlavə olaraq xəstələrdə yeni laborator diaqnostika metodları tətbiq ediləcək. Gicgah-çənə oynaqının qığırdaq matriksi əsas maddədən əlavə kollagen və elastindən ibarətdir. Destruksiya prosesində rola malik polimorfonuklear elastaza fermentinin aktivliyi dinamik olaraq periferik qanda öyrəniləcək. Neytrofil elastaza – PMNE birləşdirici toxuma strukturlarının və çoxlu bioloji substratların dağıdıcı proseslərinin informativ göstəricisidir.

Sümük mübadilə proseslərində vacib rol oynayan sümük qələvi fosfotaza – BAP və β -cross laps – BCL osteomarkerləri müalicədən əvvəl və sonra dinamik olaraq tədqiq olunacaq. Son üç marker patogenetik müalicəni təmin edəcək.

ATUJ0023.

BAŞ VƏ BOYUN DƏRİSİNİN YASTIHÜCEYRƏLİ XƏRÇƏNGİNİN MÜALİCƏ ALQORİTMİ

N.Q. Əlibəyli, N.M. Əmirəliyev, C.B. Camalov,
A.T. İskəndərova

Azərbaycan Tibb Universitetinin Onkoloji
klinikası

Giriş. Dərinin yastihüceyrəli xərçəngi rastgəlmə tezliyinə görə bazal hüceyrəli

xərçəngdən sonra ikinci yeri tutur. Baxmayaraq ki, dəri xərçənginin bu iki morfoloji tipi ümumi risk amillərinə malikdir, onlar müxtəlif kliniki gedişləri, müalicə xüsusiyyətləri və proqnozu ilə fərqlənirlər. Dərinin yastıhüceyrəli xərçəngi zamanı şişin kliniki-morfoloji xüsusiyyətlərindən və xəstənin statusundan əlavə, onun proqnozuna təsir edən əsas amillərdən biri müalicə üsuludur.

Məqsəd. Baş və boyun dərisinin yastıhüceyrəli xərçənginin müasir müalicə alqoritminin qiymətləndirilməsi.

Material və metodlar. Tədqiq olunan problem üzrə elmi ədəbiyyat araşdırılmış, bu zaman Medline, PubMed, eLibrary.ru elektron mənbələrindən istifadə edilmişdir.

Nəticələr. Dərinin yastıhüceyrəli xərçənginin aparıcı müalicə metodu cərrahi əməliyyatdır. Cərrahi əməliyyat şişin kliniki sərhədləri nəzərə alınmaqla kəsilib götürülməsi və ya mikroqrafik Mohs texnikası vasitəsilə həyata keçirilir. Dərinin yastıhüceyrəli xərçənginin yüksək proqnostik risk amilləri (şişin ölçüsünün 2sm-dən böyük olması, aşağı diferensiasiyalı, perinevral böyümə, dərialtı piy təbəqəsinin sərhəddindən kənara invaziya) olan xəstələrin cərrahi eksiziyasından sonra yerli residivlərin tezliyi yüksək olub 15%-ə qədərə çatır. Mohs mikroqrafik cərrahiyyəsindən istifadə patohistoloji müayinə yolu ilə əməliyyatdaxili real zaman rejimində cərrahi rezeksiyanın periferik və dərinin kənarlarının hertərəfli qiymətləndirilməsinə imkan verir, yüksək lokal nəzarəti təmin edərək yerli residiv tezliyini 0-4%-ə qədər azaldır. DYHX radioterapiya kiçik ölçülü şişlərdə sərbəst, yerli-yayılmış şişlərdə isə cərrahi

əməliyyatdan sonra adyuvant rejimdə istifadə edilir. Adyuvant şüa müalicəsinin aparılmasına əsas göstərişlər cərrahi rezeksiya kənarlarının pozitivliyi və boyun limfa düyünlərində müəyyən edilən metastazlardır. Dərinin kiçik ölçülü və aşağı risk qrupu olan xərçəngində kriodestruksiya, fotodinamik terapiya, küretaj və elektrodiseksiya kimi metodlardan da istifadə edilə bilər.

Yekun. Dərinin yastıhüceyrəli xərçənginin diaqnostika imkanlarının genişlənməsi, proqnostik yüksək risk qrupunun identifikasiyasının dəqiqliyinin artması və müalicə taktikasının təkmilləşdirilməsi xəstəliyin onkoloji, funksional və estetik nəticələrinin yaxşılaşdırılmasına imkan verir.

ATUJ0024.

HAMILƏLƏRDƏ D VİTAMİNİNİN ROLU

P.İ.Əliyeva

II məmaliq ginekologiya kafedrası

Hamiləlik zamanı D vitamininə olan adekvat tələbat ana və körpə sağlamlığı üçün çox vacibdir. Bu vitaminin funksiyası geniş təsirə malikdir və mürəkkəbdir, hamiləlik və döşlə qidalanma zamanı isə həyati vacib olan kalsiumun uşağın skletin inkişafı üçün anadan ona ötürülməsini təmin edir. Bütün dünyada epidemioloji məlumatlar hamilə qadınlarda D vitamininin səviyyəsinin azlığının geniş yayılmasını göstərir. D vitaminin defisiti infeksiyanın, bakterial vaginozun, preeklampsianın, yenidoğulmuşun qan zərdabında onun aşağı səviyyədə olmasına səbəb ola bilər. D vitaminin orqanizmdə defisiti bütün dünyada epidemik miqyasda bir sağlq sualı olaraq qalır. Vitamin D-nin

sağlam hamiləliyi dəstəkləməsində rolunu son illər həkimlərin və tədqiqatçıların marağına səbəb olmuşdur. Tədqiqat işi ATU-nun II mamalıq-ginekoloji kafedrasının nəzdində olan Ş.Ələsgərova adına 5 saylı doğum evinə müraciət edən hamilə qadınlar üzərində aparılmışdır. Bütün hamilə qadınlarda hamiləliyin I yarısında və II yarısında skrining olaraq qanda HİV, RW, HCV, HbsAg müayinə olunmuşdur. Həmçinin USM, Dopplerografiya, KTQ müayinələri də aparılmışdır. Müayinə I nəzarət qrupunda 21 sağlam hamilə olmayan qadın, II qrupda 30 hamiləliyi normal keçən qadınlar, III qrupda isə hamiləliyi anemiya ilə keçən 80 qadın olmuşdur. Tədqiqat zamanı D vitamini bərkfazlı immunoferment metoduna əsasən (ELİSA) tədqiq olunmuşdur. Alınan nəticələr diskriminant (chi-square Pearson) və variasiya (t-Stüdent-Bonferroni) analiz üsulları ilə SPSS-26 statistik paketində aparılmışdır. D vitamininin miqdarı III trimestrdə müqayisə qrupunda $30,1 \pm 1,6$ Me=32,7(28,1-33,4), əsas qrupda isə $14,2 \pm 0,4$ Me=13,5(12,9-15,6) $pH < 0,001$, nəzarət qrupu ilə müqayisədə $p < 0,001$ olmuşdur. D vitamininin miqdarının hamiləliyin müddətindən və anemiyanın ağırlıq dərəcəsindən asılı olaraq defisiti müəyyən olunmuşdur. Hamiləlik və laktasiya kritik pəncərə təşkil edir və ilin bütün fəsilərini əhatə edir, analıq statusunun gedişində bu vitamin potensial olaraq yenidoğulmuşun sağlamlığına uzun müddətli təsir edir. Qadınlar antenatal dövrdə adətən Ca, vitamin D əlavəsi qəbul etsə bu kritik pəncərə və anada D vitamininin qiymətləndirilməsinin ardıcılığı məhdudlaşar. D vitaminin hamiləlikdə əlavə olunması hamiləliyin

xoşagəlməz nəticəsindən qorunmaq üçün müdaxilə kimi hesab olunur. Vitamin D-nin, kalsiumun və fosfatın homeostazda klassik rolunu qaçılmazdır və bəllidir ki, D vitamininin ciddi defisiti neonatal hipokalsiemiya, raxit və osteomalyasiya ilə nəticələnir.

ATUJ0025.

SÜMÜK SARKOMALARINDA ORQANSAXLAYICI MÜALİCƏNİN MÜASİR PRİNİPLƏRİ

Ə.T.Əmiraslanov, E.E.İbrahimov,
A.Ə.Əmiraslanov, Ş.D.Tağiyev
| Onkologiya kafedrası

Giriş: Sümük sarkomalarının onkoloji xəstəliklər arasında faizlə payı cəmi 1% təşkil etsə də, əsasən cavanlarda rast gəlinməsi, hematogen metastazverməyə meyilli olması və aqressiv klinik gedişi bu qrup şişlərin diaqnostika və müalicəsini klinik onkologiyanın mühüm sahələrindən birinə çevirmişdir.

Tədqiqatın məqsədi: Sümük sarkomalı xəstələrdə orqansaxlayıcı müalicənin üstünlüyünü və nəticələrini göstərmək.

Material və metodlar: Tədqiqat kontingentinə Azərbaycan Tibb Universitetinin Onkoloji klinikasında son 10 ildə sümük sarkomalarına görə orqansaxlayıcı əməliyyat aparılmış 297 xəstə daxil edilmişdir. Xəstələrin 206-ı kişi, 91-i qadın olmuşdur. 10-35 yaş arasında olan xəstələr üstünlük təşkil etmişlər. Xəstələrin 209 (70.4%)-da osteogen sarkoma, 49 (16.5%)-da xondrosarkoma, 31 (10.4%)-də Yuiq sarkoması (o cümlədən PNET), 8 (2.7%)-də isə bədxassəli fibroz histiositoma diaqnozu histoloji təsdiq edilmişdir. İcra olunmuş əməliyyatlar: diz oynaqının

endoprotezləşdirilməsi – 174 (58.6%) xəstə, bazu oynağının endoprotezləşdirilməsi – 30 (10.1%) xəstə, döş-kürəkərası rezeksiya – 35 (11.8%) xəstə, döş qəfəsi divarının rezeksiyası və torakoplastika – 22 (7.4%) xəstə, körpücük, kürək, incik sümüklərinin rezeksiya və ekstriyasiyaları və digər əməliyyatlar – 36 (12.1%) xəstə.

Nəticələr: Orqansaxlayıcı əməliyyat olunmuş xəstələrin əksəriyyətində qənaətbəxş funksional nəticələr müşahidə olunur. Bu müalicə üsulu onkoloji xəstələrin həyat keyfiyyətini, şiş əleyhinə müalicənin funksional və psixoloji nəticələrini yaxşılaşdırmaqla yanaşı, xəstəliyin proqnozuna mənfi təsir göstərmir.

Yekun: Erkən və dəqiq diaqnostika sümük sarkomalı xəstələrdə orqansaxlayıcı əməliyyatların faizini artırır. Bu qrup xəstələrin müayinə və müalicəsi yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin və hazırlıqlı tibb personalının çalışdığı müvafiq klinikalarda aparılmalıdır.

ATUJ0026.

YUMŞAQ TOXUMA BƏDXASSƏLİ FİBROZ HİSTİOSİTOMADA (YTBFH) PROQNOSTİK MEYARLARIN DƏYƏRLƏNDİRİLMƏSİ

Ə.T.Əmiraslanov, S.V.Abdiyeva,
E.E.İbrahimov, A.Ə.Əmiraslanov

Onkologiya kafedrası.

Yumşaq Toxuma Bədxassəli fibroz histiositoma (YTBFH) böyüklərdə yumşaq toxuma şişlərinin 15-20%-ni təşkil edir. Müasir morfoloji diaqnostikanın əsas məqsədi nəinki şişlərin histoloji variantının və şişlərin diferensiasiya dərəcəsinin təyinindən, həmçinin

xəstəliyin proqnozu və dərman terapiyası seçiminin təyinindən ibarətdir.

Tədqiqatın məqsədi: YTBFH diaqnozu ilə olan xəstələrdə immunhistokimyəvi göstəricilər əsasında proqnostik meyarların öyrənilməsi.

Material və metodlar: Hazırkı tədqiqatımıza Azərbaycan Tibb Universitetinin Onkoloji Klinikasında YTBFH diaqnozu ilə müayinə və müalicə olunmuş 104 (100%) xəstənin materialları daxil edilmişdir. YTBFH histoloji variantlarına əsasən 5 növə bölünmüşdür. Bizim tədqiqatda 41 xəstədə (39,4±4,8%) pleomorf, 24 (23,1±4,1%) xəstədə angiomotoid, 11 (10,6±3,0%) xəstədə nəhəng hüceyrəli, 21 (20,2±3,97%) xəstədə miksoid, 7(6,7±2,5%) xəstədə isə iltihabi BFH-ya rast gəlinmişdir.

Yekun və nəticələr: Müəyyən etdik ki, YT miksoid variant BFH-da CD31 immunfenotipik hüceyrələr nisbətən iri olub, orta hesabla 11,4±0,56% mkm, damarların miqdarı toxuma kəsiyinin 1 mm² də orta hesabla 9,24±0,72% təşkil edir və koagulyasion nekroz sahələrinin (KNS) ölçüləri patoloji ocagın 11,14±0,59%-ni təşkil edir. YT nəhəng hüceyrəli variant BFH-da CD31 pozitiv hüceyrələr polimorfdur, ölçüləri 10,73±0,91% mkm, damarların miqdarı toxuma kəsiyinin 1 mm² sahəsində 15,64±0,97% təşkil edir və KNS ölçüləri patoloji ocagın 17,45±1,28%-ni təşkil edir. İltihabi variant BFH zamanı damarların miqdarı toxuma kəsiyinin 1 mm² sahəsində 20,29±1,19% civarında. KNS ölçüləri patoloji ocagın 59,71±1,60%-ni təşkil edir. YT angiomotoid variant BFH-da CD31 pozitiv hüceyrələr, orta hesabla 10,9±0,46% mkm, damarların miqdarı toxuma kəsiyinin 1mm² sahəsində

8,63±0,71% civarında və KNS ölçüləri patoloji ocağın 9,08±0,44%-ni təşkil edir. YT pleomorf variant BFH–da pozitiv hüceyrələrin ölçüləri opta hesabla 7,56±0,27% mkm, damarların miqdarı toxuma kəsiyinin 1 mm² sahəsində 12,4±1,7% civarında və KNS ölçüləri patoloji ocağın 13,37±0,50%-ni təşkil edir. Beləliklə, YTXFH-dan fərqli olaraq YT bədxassəli neoplazmalarda KNS ölçülərinin artması, yeni yaranan damarların miqdarının sürətlə artması, endotelial qatında CD31 təyin edilən damarlarda və şiş toxumasının stromal elementlərində tədqiq edilən reseptorun yüksək çox yüksək ekspressiyası, nəticədə prosesin anaplastik, aşağı histodifferensiasiyalı transformasiyası kimi bir çox önəmli fərqi yaranmasına səbəb olur.

ATUJ0027.

PROSTAT VƏZİ XƏRÇƏNGİNİN SÜMÜK METASTAZLARI OLAN XƏSTƏLƏRDƏ PSA DİNAMİKASI

Ə.T. Əmiraslanov, L.A.Salayeva

ATU-nun Onkoloji klinikası

Məlum olduğu kimi, kişilərdə sümük metastazlarının böyük əksəriyyəti prostat vəzi xərçəngi (PVX) zamanı təsadüf edir. PVX-nin sürətli artım tendensiyasını, daha çox 60 və yuxarı yaş kateqoriyasında rastgəlməsini nəzərə alsaq, PVX-nin sümük metastazlarının erkən diaqnostikasının və effektiv müalicə strategiyasının hazırlanmasının həm onkoloji baxımdan, həm də sosial-psixoloji baxımdan böyük əhəmiyyət kəsb edir. Kiçik metastatik ocaqların kliniki əlaməti olmaması, başqa sözlə, uzun müddət subklinik xarakter daşması, digər

tərəfdən PSA-nın yüksək həssaslıq və spesifikliyə malik olması bu göstəricini ən etibarlı prediktiv marker kimi tətbiq etməyə istiqamətləndirir. Ədəbiyyat məlumatlarına əsasən, PSA-nın PVX-nin radikal müalicəsindən sonra ≥20 nq/ml yüksəlməsi metastatik ocaq mövcudluğunun işarəsi ola bildiyi halda, ≤10 nq/ml olması isə sümük metastazlarını inkar edir. PSA-nın 100 nq/ml-dən çox olması isə sümük metastazlarına böyük ehtimalla dəlalət edir.

Tədqiqatın məqsədi. Prostat vəzi xərçənginə görə müalicə almış xəstələrdə sümük metastazlarının diaqnostikasında PSA təyininin rolunun öyrənilməsi.

Tədqiqatın material və metodları. Tədqiqata PVX-nə görə ATU Onkoloji Klinikasında 2017-2021 ci illər arasında müayinə və müalicə olmuş və sümük metastazları (SM) olan 41 xəstə daxil edilmişdir. Xəstələrin yaşı 51-79 arasında tərəddüd edir. Bütün xəstələrə kontrol müayinədə PSA təyini aparılmış, yüksək olduğu təqdirdə SM aşkarlanması məqsədi ilə müvafiq göstəriş əsasında KT, MRT və yaxud NaF-PET/KT müayinəsi aparılmışdır.

Tədqiqatın nəticələri. Ümumi metastatik ocaqların sayı 73, onlardan 2-si tək, 71 isə çoxsaylı (2 və daha çox) olmuşdur. Quruluş tipinə görə 28-də osteolitik, 13-də osteoplastik və 32-də qarışıq tipli ocaqlar aşkar edilmişdir. SM-rı fəqərələrdə 27, çanaq sümüklərində 19, döş qəfəsinin digər sümüklərində 13, ətraf sümüklərində 9, kəllə sümüklərində isə 5 halda təsbit edilmişdir. Onurğa sütunu və çanaqda əksəriyyət osteolitik metastazlar təşkil etmişdir. PSA səviyyəsi xəstələrin hamısında yüksək olmuş (≥20 nq/ml), lakin metastaz sayına görə dəyişmişdir.

Belə ki, tək ocaq zamanı PSA səviyyəsi 20-30 nq/ml, 5-10 sayda və 10-dan çox ocaq olduqda isə 100 nq/ml üzərində olmuşdur. Əldə olunan məlumatlara əsasən, 41 xəstədən 30-da məhz kontrol müayinələrdə PSA-nın normadan yüksək olması (≥ 10 nq/ml) SM-nın aşkarlanmasına səbəb olmuşdur, digərlərində isə müvafiq şikayətlər əsasında mümkün olmuşdur. Yekun. Beləliklə, prostat xərçənginin SM-nın diaqnostikasında PSA səviyyəsinin təyini mühüm göstərici kimi, məqsədyönlü müayinə aparılması üçün əsas götürülə bilər.

ATUJ0028.

ÜZ-ÇƏNƏ VƏ BOYUN NAHIYƏLƏRİ DƏRİSİNİN YERLİ-YAYILMIŞ ŞİŞLƏRİNİN CƏRRAHİ MÜALİCƏSİNDƏ REKONSTRUKSIYA ÜSULLARININ EFFEKTİVLİYİ

K.N.Əmirəliyev, Ç.R.Rəhimov,
N.M.Əmirəliyev, E.H.Mehdiyeva,
A.T.İskəndərova

Azərbaycan Tibb Universitetinin Onkoloji klinikası

Azərbaycan Tibb Universitetinin Tədris-Cərrahiyyə klinikası

Aktuallıq. Vizual lokalizasiyalı olmasına baxmayaraq, üz-çənə və boyun nahiyəsi dərisinin bədxassəli şişləri olan xəstələrin müəyyən qismi ixtisaslaşmış klinikalara şiş prosesinin gecikmiş mərhələlərində müraciət edirlər. Bu qrup xəstələrdə icra edilən radikal rezeksiyalardan sonra geniş ölçülü şiş qüsurları əmələ gəlir ki, bu da onların birincili bərpasını tələb edir.

Məqsəd. Üz-çənə və boyun nahiyəsinin geniş həcmli onkoloji qüsurlarının bərpasında regionar rekonstruksiya üsullarının effektivliyinin öyrənilməsi olmuşdur.

Material və metodlar. Tədqiqatın kliniki materialının əsasını Azərbaycan Tibb Universitetinin Tədris-Cərrahiyyə klinikasının ağız və üz-çənə cərrahiyyəsi və Onkoloji klinikanın baş və boyun şişlərinin cərrahiyyəsi şöbələrində 2015-2022-ci illərdə üz-çənə və boyun nahiyəsinin yerli-yayılmış şişlərinin radikal rezeksiyasından sonra əmələ gələn qüsurların birincili rekonstruksiyası aparılmış 69 xəstə təşkil etmişdir. Tədqiqat işində demoqrafik məlumatlar, şişin lokalizasiyası, qüsurun növü, rekonstruksiya variantları və əməliyyatdan sonrakı yerli ağırlaşmaların tezliyi araşdırılmışdır.

Nəticələr. Tədqiqat işinə daxil olan xəstələrdə şişin radikal rezeksiyasından sonra əmələ gələn yumşaq toxuma qüsurları birincili rekonstruksiya edilmişdir. Birincili şişin yayılma dərəcəsi 27 xəstədə – T3, 42 xəstədə – T4 olmuşdur. Şişin lokalizasiyasına görə 37 xəstədə – burun dərisinin, 18 xəstədə – yanaq dərisinin, 10 xəstədə – göz qapağı dərisinin və 4 xəstədə – boyun dərisinin yerli-yayılmış xərçəngi müşahidə edilmişdir. Qüsurun rekonstruksiyası zamanı alın (40 xəstə), burun-dodaq (12 xəstə), boyun (7 xəstə), supraklavikulyar (6 xəstə), dərialtı əzələ (2 xəstə) və submental (2 xəstə) dilimlərdən istifadə edilmişdir. Tərəfimizdən yumşaq toxuma qüsurları ancaq dəri (58 xəstə) və açıq-dəri və selikli qişa (11 xəstə) qüsurları kimi təsnif edilmişdir. Yerli ağırlaşmaların ümumi tezliyi 30,4% təşkil etmişdir. Dilimin total nekrozu – 1 xəstədə, hissəvi nekrozu – 4 xəstədə, kənarı nekrozu – 6 xəstədə, tikişlərin çatışmazlığı – 10 xəstədə müşahidə edilmişdir.

Yekun. Üz-çənə və boyun nahiyəsi dərisinin geniş onkoloji qüsurlarında

regionar dilimlər effektiv rekonstruksiya üsulu olub, qənaətbəxş funksional və estetik nəticələri təmin edir.

ATUJ0029.

HİPEREMEZİS GRAVIDARUM ZAMANI QALXANABƏNZƏR FUNKSIYASINDA DƏYİŞİKLİKLƏR VƏZİN GEDƏN

N.A.Əsgərova

II Mamalıq-Ginekologiya kafedrası

Giriş: Hiperemzis gravidarum qusmanın ağır forması olub, hamiləlikdən əvvəlki çəkinin 5%-in itirilməsi ilə nəticələnən, 20-ci həftədən öncə özünü bürüzə verən və hamilənin xəstəxanaya yer-ləşdirilməsi ilə nəticələnən patoloji bir vəziyyətdir. Hiperemzis Gravidarumun hamilə qadınların 0,3-3%-də baş verdiyi bildirilir. İnsan xorionik qonadotropini tiroid vəzin stimulyatorudur. Hamiləlik zamanı qanda XQ səviyyəsi artdıqca TSH miqdarında azalma və sərbəst T4 miqdarında artma müşahidə olunur, bəzən də əksi olur. Hiperemzis Gravidarum aşkarlanan hamilələrin əksəriyyətində yaranan bu vəziyyətə tranzitor hipertiroidizm və ya hipotiroidizm deyilir.

İşin məqsədi: Tiroid funksiyanın pozulması olan hamilələrdə həddindən artıq qusma zamanı hamiləliyin gedişi və nəticələrinin öyrənilməsi, diaqnostik və müalicə alqoritminin tərtib edilməsi və informativ skrining sxeminin hazırlanmasından ibarətdir.

Material və metodlar: Azərbaycan Tibb Universiteti Tədris Cərrahiyyə Klinikası və Mərkəzi Gömrük Hospitalında 18-40 yaş arası 30 nəfər həddindən artıq qusması olan hamilədə qan zərdabının, sidiyin laborator müayinələri aparılmışdır. Qanda TSH, sərbəst T3, sərbəst T4, Anti TPO, Anti TQ, TRAb, XQ, progesteron

hormonları analiz olunmuşdur. Hormonlar ECLIA-Electrochemiluminescence immunoassay üsulu ilə Cobas E411 cihazında təyin olundu. Müayinələrə əsasən 26 hamilədə qalxanabənzər vəzin disfunksiya əlamətləri aşkarlandı.

Nəticə: 22 (73%) hamilədə hipotireoz (16 nəfərdə (72,7%) tranzitor hipotiroidizm, 5 nəfərdə (22,7%) Haşimoto tiroiditi), 4 (13,3%) hamilədə isə tranzitor hipertiroidizm aşkarlandı. Graves xəstəliyi TSH reseptor anticismnin neqativ nəticəsinə əsasən heç bir hamilədə aşkarlanmadı. 4 (13,3%) hamilədə isə tiroid disfunksiya ümumiyyətlə aşkarlanmadı.

Yekun: Beləliklə, məhdud sayda aparılmış müayinə nəticələrinə əsasən Hiperemzis Gravidarumu olan hamilələrin əksəriyyətində qalxanabənzər vəzin funksiyasının müxtəlif formada pozulmalarına rast gəlmək olur. Bu da, yeni müalicə metodlarını işləməklə gələcəkdə mamalıq fəsadlarının azalmasına və qarşısının vaxtında alınmasına şərait yaradacaqdır.

ATUJ0030.

XRONİK TONZİLLİTİN İMMUNOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

A.Ə.Əzizov

Otorinolarinqologiya kafedrası

Xronik tonsillit (XT) uzun müddətli subfebril temperatur, tez yorulma, tərləmə, iş qabiliyyətinin azalması ilə müşayiət olunur. Badamcıqların şişkinliyi və bərkləşməsi, badamcıqların ön və arxa qövslərlə bitişməsi, bərkləşmiş regionar limfa düyünlərinin böyüməsi nəzərə çarpır. Tonzillitin tez-tez baş verən

residivləri intoksikasiya sindromu, burun tənəffüsünün pozulması, fiziki və psixomotor inkişafdan geri qalma, koqnitiv funksiyaların zəifləməsi ilə müşayiət edilir.

Tədqiqat işinin məqsədi: Xronik tonzillit olan uşaqlarda immun statusun dəyişikliklərinin öyrənilməsidir.

Tədqiqatın material və metodları: Xronik tonzillit olan 5 yaşdan 15 yaşa qədər uşaqlar qrupu (n=56) müayinə edilmişdir ki, onlarda tez-tez baş verən tonzillitlər, boğazda acışma, subfebril temperatur qeydə alınmışdır. Həmçinin 5 yaşdan 15 yaşa qədər sağlam uşaqlar qrupu (n=24) müayinə edilmişdir. Müayinə metodlarına anamnezin, klinik məlumatların öyrənilməsi, damaq badamcıqlarının lakunalarının mikroflorasının bakterioloji müayinələri, revmatoid sınaqları, qanın göstəricilərinin müayinəsi daxildir. Hər iki qrupda qanın ümumi müayinəsi və immun statusun tədqiqi həyata keçirilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri. Xronik tonzillitli uşaqların qrupunda tonzillitin kəskinləşməsi dövründə EÇS-nin yüksəlməsi, neytrofil leykositoz, monositoz, həmçinin qanın mənzərəsinin sola doğru yerdəyişməsi nəzərə çarpmışdır. Xronik tonzillitli uşaqlarda CD25+ limfositlərin göstəricisinin, yeni aktivləşmiş T-hüceyrələrin azalması, təbii killerlərin (CD16+), T-helperlərin (CD4+), sitotoksik T-limfositlərin (CD8+) sayının azalması aşkar edilmişdir. XT lizosimin və tüpürcəyin sekretor IgA –nin yerli səviyyəsinin azalması ilə müşayiət olunur. Sekretor IgA əmələ gəldikdə badamcıqlar və adenoidlər, onlarda isə tonzilyar rüşeym mərkəzləri müxtəlif mukozal effektor

zonalar üzrə paylanması üçün sələf hüceyrələrin mənbəyi sayılırlar. Badamcıqlarda lakunar və follikulyar anginalar zamanı plazmatik hüceyrələrin sayı kəskin artır ki, bu da badamcıqlarda mikrob antigenlərinin sayının çox olması və antitelogeneze onun stimulyasiyaedici təsiri ilə bağlıdır.

ATUJ0031.

ADENOMİOZUN PATOGENEZİNDƏ İMMUNOLOJİ AMİLLƏRİN ROLU

M.E.Əzizova

II mamalıq və ginekologiya kafedrası

Son illər adenomiozların patogenezinə sistemli və lokal immun mexanizmlərin rolunun öyrənilməsi istiqamətində geniş tədqiqatlar aparılır. Yaxşı məlumdur ki, hormonal və immun sistemin funksiyaları öz aralarında sıx bağlıdırlar. Cinsi hormonlar limfositlərin üzərində yerləşmiş reseptorlar vasitəsilə limfoid hüceyrələrin funksional fəallığını dəyişdirə bilərlər. Müasir təsəvvürlərə əsasən, orqanizmin sistemli və lokal immunoloji funksiyalarının pozulması endometriozun patogenezinin mühüm mexanizmlərindən hesab edilir. Qan zərdabında estradiolun miqdarı və T-killerlərin fəallığı, progesteronun miqdarı və sitokinlərin sintezi arasında əlaqə müşahidə edilir.

Tədqiqatın məqsədi adenomiozun patogenezinə immunoloji amillərin rolunun öyrənilməsi olmuşdur.

Material və metodlar. Hazırkı tədqiqat işində adenomioz diaqnozu olan 30 yaşdan 50 yaşa qədər 68 pasiyentin (əsas qrup) müşahidə və müayinəsinin nəticələri təqdim olunmuşdur. Kontrol qrupa reproduktiv yaşlı, müntəzəm

ovulyator aybaşı tsiklinə malik, anamnezdə ginekoloji xəstəlikləri olmayan 24 qadın daxil olmuşdur. Periferik qanın limfositlərinin subpopulyasiya tərkibinin axar sitometriya metodu ilə müayinəsi xəstəliyin klinik gedişinin müxtəlif variantları olan diffuz adenomioz ilə xəstələrin immun sisteminin vəziyyətinin qiymətləndirilməsi üçün aparılmışdır. Tədqiqat işinin məlumatları ümumi qəbul edilmiş statistik metodlarla işlənmişdir.

Nəticələr. 68 əməliyyat olunmuş xəstələrdən 21 qadında morfolojiyanın məlumatlarına əsasən (33,87%) I dərəcəli adenomioz, əməliyyat olunmuş 47 (66,13%) pasiyentdə isə morfoloji olaraq II–III dərəcəli adenomioz verifikasiya olunmuşdur. Aparılan müayinələr nəticəsində adenomiozun zəif nəzərə çarpan simptomatikası olan pasiyentlər qrupunda – onlarda adenomioz kəskin klinik əlamətlərlə özünü büruzə vermişdir - B-limfositlərin (CD3–CD19+) miqdarında dürüst fərqlər aşkar edilmişdir ($p < 0,05$). T-limfositlərin (CD3+CD19⁻), T-limfosit-helperlərin (CD4+CD8⁻), sitotoksik limfositlərin (CD4⁻CD8+), T-killerlərin (CD3+CD (16+56)+) və təbii (natural) killerlərin (CD3⁻CD (16+56)+) miqdarında dürüst fərqlər aşkar edilməmişdir ($p > 0,05$). Həyata keçirilən müayinələr periferik qanda limfositlərin subpopulyasiya tərkibi ilə diffuz adenomiozun morfoloji forması arasında qarşılıqlı əlaqəni müəyyən etməyə imkan vermişdir.

Yekun. Periferik qanda limfositlərin subpopulyasiya tərkibində aşkar edilmiş kənarçıxmalar klinik əlamətlərlə: menometrorragiyaların olması, xəstəliyin şiddətlənməsi, adenomiozun proliferasiya edən formalarının olması ilə

müşayiət olunan xəstəliyin gedişi zamanı nəzərə çarpmışdır. Xəstəliyin inkişaf etməsi zamanı meydana çıxan limfositlərin subpopulyasiyalarının nisbi miqdarının pozulması miometriumdə baş verən şiş prosesinin inkişaf etməsinin əksi hesab edilir.

ATUJ0032.

YAYILMIŞ PERİTONİTLİ XƏSTƏLƏRDƏ T- VƏ B- İMMUNİTETİN VƏZİYYƏTİ

N.C.Hacıyev

Ümumi cərrahlıq kafedrası

Giriş. Peritonit problemi çağdaş dövrdə də öz aktuallığını qoruyub saxlayır, lakin bəzi məsələlərə kifayət qədər diqqət verilmir. Belə məsələlərdən biri də yayılmış peritonitli (YP) xəstələrdə immun sistemin rolunun yetərinə qiymətləndirilməməsidir.

Məqsəd. YP-li xəstələrdə immunitetin T- və B-həlqəsində baş verən dəyişikliklərlə Manheymin peritoneal indeksi (MPI) üzrə ağırlıq dərəcəsi arasındakı əlaqənin öyrənilməsi.

Material və metodlar. Bu məqsədlə YP diaqnozu ilə cərrahi müdaxilə keçirmiş 180 xəstədə tədqiqatlar aparılmışdır və periferik qanda CD3+, CD4+, CD8+, CD11a+, CD19+, Ig A, Ig M, Ig G, Fə (faqositar ədəd), Fİ (faqositar indeks), FBI (faqositozun başa çatma indeksi), DİK (dövredən immun kompleks) və DİKK (DİK konstant) öyrənilmiş, həmçinin immunrequlyator indeks (CD4+/CD8+ nisbəti) təyin edilmişdir.

YP-nin ağırlıq dərəcəsi MPI-yə əsasən təyin edilmişdir: MPI I – 81 (45,0±3,7%), MPI II – 49 (27,2±3,3%) və MPI III – 50 (27,8±3,3%) xəstədə olmuşdur.

Nəticələr və onların müzakirəsi. YP ilə daxil olmuş xəstələrdə immunitetin hər iki

həlqəsində ciddi dəyişikliklər aşkarlanmışdır, lakin bu dəyişikliklərin

dərinliyi YP-nin MPI üzrə ağırlığından asılı olmuşdur (cədvəl).

Cədvəl

YP-li xəstələrdə qanda T- və B-immunitet göstəricilərinin MPI-dən asılı olaraq dəyişməsi

Göstərici	Norma	MPI-I	MPI-II	MPI-III
CD3+, %	52,0±1,3	50,5±1,1	36,5±0,6***	26,3±0,7***
CD4+, %	33,2±0,9	30,3±0,8*	20,9±0,6***	14,6±0,5***
CD8+, %	18,8±0,6	20,2±0,7	15,7±0,16***	11,7±0,4***
CD4+/CD8+, %	1,78±0,05	1,53±0,06**	1,33±0,03***	1,26±0,05***
CD19+, %	12,3±0,6	18,8±0,6***	24,4±0,8***	25,8±0,7***
Ig A, q/l	2,45±0,16	3,91±0,14***	1,78±0,05***	1,39±0,04***

Dürüslük: Normaya nisbətən: *-p<0,05; **-p<0,01 və ***-p <0,001

Həmçinin qanın neytrofil qranulositlərinin faqositar aktivliyi də xəstələrdə YP-nin MPI üzrə ağırlıq dərəcəsiindən asılı olaraq dəyişmişdir.

Yekun. Beləliklə, xəstələrdə klinikaya daxil olarkən immunitetin öyrənilməsi göstərmişdir ki, immunitetin hər iki həlqəsində, eləcə də orqanizmin qeyri-spesifik müdafiəsi göstəricilərində – qranulositar-neytrofil-faqositar həlqəsində baş verən dəyişikliklərin dərinliyi YP-nin MPI üzrə ağırlığından birbaşa asılıdır.

ATUJ0033.

PATOHİSTOLOJİ

GÖZLƏNİLMƏZ

SOXULCANABƏNZƏR ÇIXINTININ ŞİŞİ

RƏYDƏ

SÜRPRİZ:

C.N.Hacıyev, E.Q.Tağıyev, A.X.Məmmədov, S.Ə.Paşayev

Ümumi cərrahlıq kafedrası

Məqsəd: Soxulcanabənzər çıxıntının şişləri olduqca nadir rast gəlinir. Neoplaziya appendektomiya nümunələrinin təxminən 1%-də aşkar

edilir. Bütün mədə-bağırsaq xərçənglərinin 0,4%-i soxulcanabənzər çıxıntının payına düşür. Ən çox yayılmış qrup karsinoid şişlər adlanan yüksək differensasiya etmiş neyroendokrin neoplazmalardır. Bu araşdırmada, kəskin appendisit şübhəsi ilə cərrahi müdaxiləyə məruz qalan xəstələrdə əməliyyatdan sonra rastlaşdığımız təsadüfi appendisit yenitörəmələrinin xüsusiyyətlərini qiymətləndirməyi qarşımıza məqsəd qoyduq.

Material-metodlar: 2017-ci ilin yanvar ayından 2022-ci ilin dekabr ayına qədər klinikamızda kəskin appendisit diaqnozu ilə əməliyyat olunmuş 180 xəstənin sənədləri retrospektiv şəkildə nəzərdən keçirilmişdir. Tədqiqata patoloji nəticələri appendiks neoplaziyası kimi qiymətləndirilən on xəstə daxil edilib. Xəstələrin yaşı, cinsi, şiş xüsusiyyətləri və cərrahi əməliyyat üsulları qeydə alınıb. Tədqiqata daxil edilən xəstələrin orta yaşı 52,7 il olub, xəstələrin 80%-i qadın, 20%-i isə kişi olub. Bütün xəstələrə əməliyyatdan əvvəl USM və ya KT görüntüləmə aparılmışdır.

Soxulcanabənzər çıxıntının diametri orta hesabla 12,7 mm olaraq ölçülmüşdür. Bir xəstədə qaraciyərdə çoxlu metastazlar və karsinoid sindromu var idi. Bütün xəstələrə appendektomiya əməliyyatı aparılıb. Patohistoloji hesabatlar araşdırıldıqda 3 xəstədə (75%) karsinoid şişlər, 1 xəstədə (25%) adenokarsinoma aşkar edilmişdir. 2 xəstədə appendektomiyadan sonra sağ tərəfli hemikolektomiya aparılıb. Sağ hemikolektomiya əməliyyatı keçirən xəstələrdən birinə adjuvant kimyaterapiya verilmişdir.

Müzakirə və nəticə: Kəskin appendisitlə əməliyyat olunan xəstələrin patoloji nəticələrində appendiks şişinə nadir hallarda rast gəlinir. Appendiksin neoplazmaları əməliyyatdan əvvəlki dövrdə ümumiyyətlə asemptomatikdir. Çox vaxt, şiş tərəfindən soxulcanabənzər çıxıntının mənfəzinin tıxanması səbəbindən kəskin appendisit klinikası ilk və yeganə əlamətdir. Karsinoid sindromu qaraciyər metastazları inkişaf etdikdən sonra baş verir və bütün karsinoidlərin 10% -ində baş verir. Ən əhəmiyyətli tapıntılar qızartı, ishal, dəri təzahürləri (məsələn, pellagra), bronxospazm və kəskin ürək çatışmazlığıdır. Bu səbəbdən kəskin appendisit klinikası ilə müraciət edən xəstələrin əməliyyatdan əvvəl qiymətləndirilməsi yaxşı aparılmalı, patoloji hesabatlara əməl edilməli, nəticəyə uyğun olaraq lazımi müalicə variantları təyin edilməli və kolorektal yenitörəmələrin birgə mövcud olub-olmaması üçün müayinədən keçirilməlidir.

ATUJ0034.

KƏSKİN DAŞLI XOLESİSTİT VƏ ONUN AĞIRLAŞMALARINI ZAMANI BƏZİ KLİNİK-LABORATOR GÖSTƏRİCİLƏR İLƏ SİSTEM İLTIHABI REAKSIYA SİNDROMUNUN AĞIRLIĞI ARASINDA ƏLAQƏ

C.N.Hacıyev, N.C.Hacıyev, Z.B.Məmmədova

Ümumi cərrahlik kafedrası

Giriş. Hazırda iltihabi prosesə sistem iltihabi reaksiya sindromu (SİRS) nöqtəyindən baxılır və bir çox intraabdominal infeksiyalar SİRS və abdominal sepsislə ağırlaşan zaman qaraciyərin fermentativ funksiyasında və antioksidant sistemdə baş verən dəyişikliklər öyrənilsə də, KDX SİRS-lə ağırlaşan hallarda bu məsələlər araşdırılmamış qalır.

İşin məqsədi. KDX zamanı bəzi klinik-laborator göstəricilər ilə SİRS-in ağırlıq dərəcələri arasındakı əlaqəni aşkarlamaq.

Material və metodlar. Xəstələrdə SİRS-in olması ACCP/SCCM Razılaşma Konfransının (Çikaqo, 1992) təklif etdiyi meyarlar əsasında müəyyən edilmişdir. KDX və onun ağırlaşmaları olan 68 xəstədən 24-də (35,3±,8%) SİRS-in 2 əlamətinə (SİRS 2 – yüngül dərəcəli), 26-da (38,2±5,9%) 3 əlamətinə (SİRS 3 – orta ağırlıqlı dərəcə) və 18-də (26,5±5,4%) 4 əlamətinə (SİRS 4 – ağır dərəcəli) təsadüf edilmişdir. 68 xəstədən 63-də KDX-nin destruktiv formaları və onların ağırlaşmaları olmuşdur. İrinli-iltihabi ağırlaşmalar fonunda SİRS 3 olan 4 xəstənin və SİRS 4 olan 8 xəstənin vəziyyəti klinik mənzərə, bir sıra laborator markerlər, sitokin disfunksiyası və orqan disfunksiyası nəzərə alınmaqla tərəfimizdən sepsis kimi

dəyərləndirilmişdir.

Xəstələrdə qaraciyərin funksional göstəriciləri, CRP, lipoperoksidləşmə prosesləri parametrləri, ümumi zülal, albumin, ümumi bilirubin, qalıq azot, kreatinin, sidik cövhəri və orta molekullu peptidlər (OMP) öyrənilmişdir.

KDX SİRS-lə ağırlaşmamış (SİRS 0) 14 xəstəni nəzarət qrupu kimi götürmüşük.

Nəticələr və onların müzakirəsi. SİRS-in ağırlığı artdıqca klinik göstəricilərdə də ciddi dəyişikliklər baş verir: sistolik və diastolik arterial təzyiqin və sutkalıq diurezin azalması fonunda nəbzın və tənəffüsün dəqiqlik sayının, eləcə də bədən temperaturunun artması. KDX sepsislə ağırlaşan xəstələrdə isə bu yuxarıda sadalanan klinik göstəricilərdəki dəyişikliklər daha da dərinləşir. SİRS meyarlarının (taxikardiya, taxipnoe, qızdırma) klinik qabarıqlığının artımı hipotoniya ilə özünü bildiren ürəyin nasos funksiyasının azalması ilə müşayiət edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, SİRS meyarlarının sayı artdıqca – sistem iltihabi reaksiyası dərinləşdikcə lipoperoksidləşmə proseslərinin intensivliyi də artır, qaraciyərin fermentativ və digər funksiyaları əhəmiyyətli dərəcədə pozulur, endogen intoksikasiya və böyrək-qaraciyər çatmazlığı əlamətləri dərinləşir. Bu sadalanan dəyişikliklər KDX sepsislə ağırlaşan xəstələrdə daha nəzərəçarpan olur.

Yekun. SİRS-lə müşayiət olunan KDX və onun ağırlaşmaları zamanı lipoperoksidləşmə proseslərinin dərinliyi, qaraciyərin funksional göstəricilərində baş verən dəyişikliklərin və endogen intoksikasiyanın səviyyəsi ilə SİRS-in ağırlıq dərəcələri və sepsis arasında birbaşa əlaqə vardı.

ATUJ0035.

KƏSKİN DAŞLI XOLESİSTİTLİ XƏSTƏLƏRDƏ BİOMÜHİTLƏRDƏ LİPOPEROKSIDLƏŞMƏ SƏVIYYƏSİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

C.N.Hacıyev, Ş.X.Qasımova

Ümumi cərrahlik kafedrası

Giriş. Normada sağlam orqanizmdə vacib metabolik həlqə olan lipidlərin peroksidləşməsi (LPO) iltihab zamanı kəskin yüksələrək hədsiz miqdarda sərbəst radikallar əmələ gətirməklə oksidləşmə stresinə gətirib çıxarır, nəticədə LPO istər hüceyrələri, istərsə də üzvlərdəki toxumaları zədələyən universal mexanizm rolunu oynayır.

Məqsəd. Kəskin daşlı xolesistitli (KDX) xəstələrdə qanda, qaraciyər toxumasında və öddə LPO məhsullarının miqdarının müqayisəli öyrənilməsi.

Material və metodlar. 30 xəstədə klinikaya daxil olarkən eritrositlərdə, əməliyyat zamanı qaraciyər toxumasından götürülmüş biopatlarda və kisə ödündə malon dialdehidi (MDA, L.İ. Andreyeva və həmm., 1998), katalaza (KAT, S. Çevəri və həmm., 1991) və orta molekullu peptidlər (OMP, V.V. Nikolayçik və həmm., 1991) öyrənilmişdir. Həmçinin plazmada OMP miqdarı təyin edilmişdir.

Nəticələr və onların müzakirəsi. Ümumilikdə xəstələrdə qaraciyər toxumasında MDA səviyyəsinin normadan statistik dürüst 3 dəfə, OMP miqdarının isə 50,6% ($p < 0,001$) artması fonunda KAT aktivliyi 12,8% az olmuşdur. Kisə ödündə isə MDA – $43,02 \pm 5,15$ nmol/ml-ə, OMP – $1,33 \pm 0,11$ q/l-ə, KAT aktivliyi isə $61,95 \pm 6,82$ BV/ml-ə bərabər

olmuşdur. Eritrositlərdə DK və MDA səviyyəsi müvafiq olaraq normadan 2,4 ($p<0,001$) yüksək, hüceyrədaxili antioksidant ferment olan KAT aktivliyi isə 15,5% az olmuşdur. Plazmada OMP səviyyəsi $0,91\pm 0,06$ q/l-ə bərabər olmuşdur – normadan 78,7% ($p<0,001$) çox. Bu üç biomühitdə öyrənilən göstəricilərin müayisəli təhlili eritrositlərə nisbətən qaraciyər toxumasında və öddə MDA və OMP səviyyəsinin daha çox, əksinə KAT aktivliyinin az olmasını aşkarlamışdır. İltihabın destruktiv formasında aşkarlanan dəyişikliklər daha dərin olmuşdur.

KDX mexaniki sarılıq və irinli xolangitlə müşayiət edilən xəstələrin qaraciyər toxumasında MDA miqdarı $30,8\pm 1,74$ nmol/q toxuma (norma – $6,24\pm 0,27$), OMP səviyyəsi $3,37\pm 0,08$ q/toxuma (norma – $1,8\pm 0,1$) olduğu halda, KAT aktivliyi normadakı $74,68\pm 2,04$ BV/q toxumadan azalaraq $47,51\pm 1,69$ BV/q toxumaya enmişdir. Bu xəstələrdə öddə MDA miqdarı $69,61\pm 409$ nmol/ml, OMP – $1,87\pm 0,06$ q/l və KAT aktivliyi isə $33,57\pm 1,41$ BV/ml səviyyəsində olmuşdur.

Yekun. Aparılmış tədqiqatlar KDX zamanı LPO proseslərinin yerli – orqan və sistem – orqanizm səviyyəsində pozulduğunu göstərmişdir. Bu dəyişiklərin dərinliyi öd kisəsindəki iltihabın dərinliyindən, eləcə də mexaniki sarılıq və irinli xolangit kimi ağırlaşmalardan asılı olmuşdur.

ATUJ0036.

QARACİYƏRDƏN XARİC ÖD YOLLARININ İATROGEN ZƏDƏLƏNMƏLƏRİNİN PROFİLAKTİKASI

C.N.Hacıyev, E.Q.Tağıyev, N.C.Hacıyev,
A.X.Məmmədov

Ümumi cərrahlıq kafedrası

Aktuallıq. Uzun müddətli xolelitiyaz - öd daşı xəstəliyi (ÖDX) ekstrahepatik öd yollarının normal anatomiyasının dəyişməsinə səbəb ola biləcək infiltrat və abses (2,5-11%), patoloji öd fistulları (0,2-10%) şəklində paravezikal ağırlaşmaların yaranmasına səbəb olur. Bu vəziyyətdə laparoskopik xolesistektomiyanın (LX) aparılması hepatikokoledoxun zədələnməsinə səbəb ola bilər.

Tədqiqatın məqsədi: ÖDX-in ağırlaşmış formalarının keyfiyyətli diaqnostikası və müvafiq cərrahi müalicə üsulunun seçimi ilə öd yollarının zədələnməsinin qarşısını almaqla ağırlaşmaların baş verməsini azaltmaq və müalicəsinin nəticələrini yaxşılaşdırmaq.

Materiallar və metodlar. ÖDX-in mürəkkəb forması olan 113 xəstənin cərrahi müalicəsinin nəticələri təhlil edilmişdir: paravezikal infiltrat (PVI) – 62 - də (54,9 %), paravezikal abses - 25-də (22,1%), öd kisəsi sklerozu (ÖKS) - 13-da (11,5%)), Mirizzi sindromu tip 1 - 6 (5,3%), tip 2 - 7 (6,2%) xəstədə. Xəstələr ümumi klinik, biokimyəvi qan testləri, qarın boşluğu orqanlarının ultrasəs müayinəsi və ERPXQ göstəricilərə uyğun olaraq aparılmışdır.

Müzakirə. 62 PVI olan xəstələr arasında 46 (74,1%) xəstədə LXE, 7 (11,3%) xəstədə konversion xolesistektomiya əməliyyatı icra olunmuşdur. Bunlardan 5 xəstə isə öd kisəsinin təcrid edilməsindəki çətinliklərlə əlaqədar 1 xəstədə koledoxun zədələnməsi baş vermişdir. Əməliyyatdan sonrakı dövrdə laparoskopik yolla əməliyyat olunan 46 xəstədən 1-nə

əməliyyatdan sonra xoledoxun zədələnməsi diaqnozu qoyulmuş və o xəstəyə relaparotomiya əməliyyatı icra olunmuşdur. 19 (16,8%) xəstədə açıq xolesistektomiya əməliyyatı icra olunub. Əməliyyatdan əvvəl paravezikal abses diaqnozu qoyulmuş 25 xəstənin 18-də (72%) açıq xolesistektomiya əməliyyatı aparılıb. Bu xəstələrdən 8-də (32%) LXE başlanılıb lakin, sonradan 5 halda konversiya edilib, bunlardan 2-də hepatikokoledoxun zədələnməsi baş verib.

Əməliyyatdan əvvəl öd kisəsinin sklerozu diaqnozu qoyulmuş 13 xəstədən 5-də (38,5%) açıq xolesistektomiya əməliyyatı icra olunub. Diaqnostik laparoskopiyadan sonra 8 xəstədən 4-ə konversion xolesistektomiya, 3-ə laparoskopik xolesistektomiya əməliyyatı aparılıb, 1 xəstədə hepatikokoledoxun zədələnməsi olub.

Mirizzi tip 1 sindromu olan 6 xəstədən 4-də (66,6%) öd kisəsi boynunun infiltratı ilə müşayiət olunan kəskin xolesistit təyin edilib. Bu xəstələrə açıq xolesistektomiya əməliyyatı aparılıb. Kəskin böyümüş öd kisəsi ilə hepatikokoledoxun sıxılması olan 2 (33,3%) xəstədə LXE aparılmışdır. 2-ci tip Mirizzi sindromu olan 7 xəstədən 6-da (85,7%) açıq müdaxilə, xolesistektomiya və hepatikoxoledoxun plastikası əməliyyatı aparılıb. 1 xəstədə laparoskopik xolesistofistulolitotomiya ilə öd yollunu tutan daşın çıxarılması əməliyyatı aparılmışdır.

Beləliklə, ÖDX-in ağırlaşmış mürəkkəb formalarının diaqnozunun vaxtında qoyulmaması 1,9% hallarda öd yollarının zədələnməsinə səbəb olur.

Nəticə. ÖDX-in ağırlaşmış mürəkkəb formalarında öd yollarının iatrogen zədələnməsinin qarşısını almaq üçün

adekvat cərrahi müdaxiləni seçmək üçün fəsadın növünü bilmək lazımdır.

ATUJ0037.

GÖZ YUVASININ AŞAĞI DİVARININ “BLOW OUT” TIPLİ SINIQLARININ CƏRRAHİ MÜALİCƏSİNDƏ YENİ YANAŞMALAR

F.İ.Həsənov, S.E.İsgəndərova

Ağız və üz-çənə cərrahiyyəsi kafedrası

Giriş: Adətən orbitanın aşağı divarı almacıq sümüyü ilə birlikdə sınırlanır, lakin son zamanlar tərəfimizdən izolə edilmiş göz yuvasının aşağı divarının sınıqları müayinə və müalicə edilmişdir. “Blow out” sınıqları zamanı əsas klinik əlamətlər: diplopiya, göz alması hərəkətlərinin məhdudluğu, gecikmiş hallarda enoftalm müşahidə edilir. Ona görə də bu patologiyanın müalicəsində cərrahi müdaxilə tələb olunur.

Tədqiqatın məqsədi: Sınıq nahiyəsində defektin uğurlu bağlanması və postoperativ ağırlaşmaların qarşısının alınmasından ibarətdir.

Müalicənin materialı və metodları: Cərrahi müalicə zamanı orbitanın aşağı divarının rekonstruksiyası üçün titan torlu lövhələrdən istifadə olunur. Bizim praktikamızda 2021-2022-ci illərdə “göz yuvasının aşağı divarının titan torlu lövhə ilə rekonstruksiyası” əməliyyatı icra edilmiş 9 xəstədən 3-də əməliyyatdan 2 həftə sonra yenidən diplopiyanın qayıtması müşahidə edilmişdir və yenidən cərrahi müalicə tələb olunmuşdur. Bu zaman həmin nahiyədəki əzələ və piy toxumasının titan torlu lövhə içərisinə sirayət etdiyi qeyd olunmuşdur. Həmin xəstələrdən 2-si yenidən əməliyyat üçün müraciət etmiş və bu zaman bu kimi

ağırlaşmanın yenidən yaranmaması üçün həmin xəstələrdə dental implantasiyada istifadə olunan kollagen membranın torlu lövhə üzərinə istifadəsi tətbiq edilmişdir. 4 xəstədə isə ilk əməliyyat zamanı kollagen membran tətbiq edilmişdir.

Nəticələr və müzakirələr: həmin xəstələr ilk 1,3 və 6-cı aylarda təkrari müayinə üçün çağırılmış və heç bir ağrılaşma qeyd edilməmişdir. Cəmi 13 xəstədən azyaşlı olan (7 yaşdan kiçik) 2-si titan vintlərin çıxarılması üçün müraciət etmişdir, bu zaman əməliyyatdaxili lövhə üzərində kollagen membranın kortikal sümük təbəqəsi ilə əvəz olunması qeyd edilmişdir. Nəticədə kollagen membranın istifadəsi həm ağırlaşmaların qarşısını alaraq qaranti faizini artırır və sümükəmələgəlmə funksiyasını induksiya edir.

ATUJ0038.

ÇANAĞIN AĞIR MÜŞTƏRƏK TRAVMALARI ZAMANI SİRKƏ KASASININ SINIĞINDA DİSTRAKSİON OSTEOSİNTEZİN TƏTBİQİ

N.H.Həsənov, İ.A.İsayev, A.M.Əkbərov,
İ.İ.Mətiyev

Travmatologiya və ortopediya kafedrası

Texnologiyanın inkişafına və müasir təbabətin naliyyətinə baxmayaraq çanağın ağır müştərək travmalarında ölüm 27-70 % və əlillik 12-50 % təşkil edir. Çanağın ağır müştərək travması zamanı sirkə kasasının sınığı, xüsusən budun çıxığının müalicəsinin nəticəsində bud sümüyünün başının nekrozu, deformasiya edici koksartrozu inkişaf edir. Hal- hazırda müalicənin konservativ və ya cərrahi üsulun seçilməsində bir

mənəli fikir yoxdur.

Çanağın ağır, müştərək travması zamanı xəstənin ümumi vəziyyətinin ağırlığı, kəllə-beyin travmaları, döş, qarın, çanaq boşluğu orqanların və skelet zədələnmələrində diaqnostikanın, cərrahi əməliyyatın həcmi, ardıcılığı, müddəti və taktikasının seçilməsi çətinlik törədir. Çanağın müştərək travmaları zamanı sirkə kasasının sınıqlarının diaqnostika və müalicəsinin konsepsiyasında xarici və ya daxili fiksasiya tətbiq olunmasında yekdil fikir yoxdur, diskusiyaya tələb edir. Bu problem aktual olaraq qalmaqdadır.

İşin məqsədi: Çanağın ağır müştərək travması zamanı sirkə kasasının sınığında distraksion osteosintezin tətbiqində müalicənin effektivini artırmaq

Tədqiqatın metodu və materialları:

Son 10 ildə Xarkov şəhəri TTYX-da və ATU- nun tədris cərrahiyyə klinikalarında çanağın polistruktur zədələnməsi ilə 216 xəstə müalicə olmuşdur. Travmaların əsas səbəbi yol nəqliyyat hadisəsi 62,8%, katatravma 13,1%, istehsalat travması 10,5%, məişət travmaları və s. 13,6% təşkil edir. Xəstələrin 66,5% kişi, 33,5% qadın, orta yaş 20-55 təşkil edir. Müalicə olunan 216 xəstədən 86-da sirkə kasasının sınığı olunmuşdur. Onlardan 28 xəstəyə distraksion osteosintez tətbiq olunmuşdur. Biz praktikada AO təsnifatından istifadə edərək sınıqları A- tip 47%, B tip- 31%, C tip -22%.

Tədqiqatın nəticələri və onların

müzakirəsi: Xəstəyə alqoritmə əsasən sirkəkassasının zədələnmələri olan xəstəyə göstərilən yardım diaqnostika- müalicə tədbirləri ilə yanaşı ümumi

klirik müayinə, çanağın, döş qəfəsinin R- qrafiyası, laporosentez, torakosentez, həyati vacib orqanların funksiyasını bərpa etmək, skeletin kobud deformasiyası aradan qaldırılır, çıxıq yerinə salınır, skelet dartması qoyulur. Hemodinamikanın stabilləşəndən sonra mövcud KT məlumatına əsasən sterjn vasitəsilə xarici fiksasiya aparatına (XFA) AO detallarından istifadə edərək üçbucaq formada konfiqurasiya yaradılaraq əməliyyat həyata keçirilir. Aparatı montaj etmək üçün ortopedik stolda ЭОП- nəzarəti altında aparılır. Distraksion strejn aparatının komponovkası praktiki olaraq standartdır: hər iki qalça sümüyünün qanadına və cisminə 1 sterjin yeridilir. Zədələnmiş tərəfdən burma altı nahiyədən 1 distraksiyon sterjin və bud sümüyünün aşağı 1/3- nə 1 sterjin yeridilir. Metal lövhə ilə osteosintez 18, distraksion osteosintez 28 xəstəyə tətbiq olunub. Xəstəyə sirkə kasasının osteosintezi olunduqdan sonra skelet dartmasına alternativ olaraq distraksion XFA və ya gips sarğısı qoyulur. Əməliyyatdan sonra erkən fəsadlar sterjin ətrafı yumşaq toxumanın irinləməsi 2%, diz və bud çanaq oynaqının kontrakturası 1,5%, tromboflebit – 2%, nevroloji ağırlaşmalar 1% təşkil edir. Gecikmiş fəsadlar inkişafı 1,5- 3 ilə kimi deformasiya edici koksartroz 7% və bud sümüyünün başının aseptik nekrozu 3%- təşkil edib. Oynaqda olan degenerativ və distrofik dəyişikləri olan xəstələrin hamısı da bud çanaq oynaqının endoprotezləşməsi olmuşdur.

Nəticə: Distraksion osteosintez üçbucaqlı formada konfiqurasiya yaratmaqla XFA sirkə kasasının

sınıqlarının müalicəsində bir metod kimi seçilə bilər. Xüsusən sirkə kasasının sınığı və budun çıxığında üç bucaq formalı konfiqurasiyalı XFA möhkəm fiksasiya etməklə yanaşı distraksiya nəticəsində qığırdağın regenerasiyasını sürətləndirir ki, bu da bud çanaq oynaqının protezləşməsinə baza yaratmış olur. Bu zaman xəstə mobilləşir, diaqnostika- müalicə tədbirlərini, ağciyər, tromboemboliya, yataq yarasının profilaktikasını və xəstəxanada qalma müddətini, skelet dartmasında 45-60 gün qalmalı olduğu halda, tətbiq etdiyimiz üsulla 10-12 gündən sonra xəstə ambulator müalicə üçün evə yazılır.

ATUJ0039.

ERKƏN ZAHILIQ DÖVRÜNDƏ HİPOTONİK QANAXMALARA GÖRƏ YÜKSƏK RİSK QRUPU OLAN QADINLARDA HAMILƏLIYIN GEDİŞİNİN NƏTİCƏLƏRİ

S.Ş.Həsənova, E.M.Əliyeva,
Ş.Z.Əmiraslanova, N.N.Həsənova

I Mamalıq və Ginekologiya kafedrası

Giriş. Ədəbiyyat məlumatlarına görə hər il 127 000 qadın qanaxmadan dünyasını dəyişir. Bu da ana ölümünün 25%-ni təşkil edir. Erkən zahılıq dövründə qanaxmalar ən ağır mamalıq fəsadları hesab olunur. Bu qanaxmaların tezliyi 0,47%-1,44% arasında təəddüd edir. Tədqiqatın məqsədi erkən zahılıq dövründə hipotonik qanaxmalara görə yüksək risk qrupu olan qadınlarda hamiləliyin gedişinin nəticələrinin öyrənilməsi olmuşdur.

Klinik materialları. Aparılan tədqiqatda klinik materiala 85 erkən zahılıq dövründə

hipotonik qanaxmalara görə yüksək risk qrupuna aid olan hamilələr daxil edilmişdir.

Nəticə. Hamiləliyin I trimestrində müayinə olan 85 hamilədən 62-də (72,9%) anemiya, 42-də (49,4%) uşaqlıqda çapıq, 17-də (20%) uşaqlığın mioması, 17-də (20%) piylənmə təyin edilir. Hamiləliyin II trimestrində 85 erkən zahılıq dövründə hipotonik qanaxmalara görə yüksək risk qrupuna aid olan hamilə qadınların 21-də (24,7%) qorxulu düşük, 38-də (44,7%) anemiya, 11-də (12,9%) orta ağır və ağır preeklampsiya qeyd olunur. Eyni zamanda hamilələrin 42-də (49,4%) uşaqlıqda çapıq, 17-də (20%) piylənmə, 17-də (20%) uşaqlığın mioması, 6-da (7%) xarici cinsiyyət üzvlərinin və aşağı ətraf venalarının varikoz genəlməsi, 4-də (4,7%) normal yerləşmiş ciftin vaxtından qabaq ayrılması, 2-də (2,4%) cift gəlişləri, 2-də (2,4%) çoxdöllü hamiləlik təyin edilir. Hamiləliyin III trimestrində erkən zahılıq dövründə hipotonik qanaxmalara görə risk qrupuna aid olan 85 hamilədən 42-də (49,4%) uşaqlıqda çapıq, 35-də (41,2%) anemiya, 26-da (30,6%) dölün xroniki hipoksiyası, 18-də (21,2%) döl qişalarının vaxtından əvvəl yırtılması, 17-də (20%) vaxtından qabaq doğuş təhlükəsi, 17-də (20%) uşaqlığın mioması, 17-də (20%) piylənmə, 11-də (12,9%) orta ağır və ağır preeklampsiya, 11-də (12,9%) dölün hipotrofiyası, 9-da (10,6%) çanaq gəlişləri, 6-da (7,1%) xarici cinsiyyət üzvlərinin və aşağı ətraf venalarının varikoz genəlməsi, 5-də (5,9%) dölün köndələn vəziyyəti, 4-də (4,7%) normal yerləşmiş ciftin vaxtından qabaq hissəvi ayrılması olmuşdur.

Yekun. Beləliklə, erkən zahılıq dövründə hipotonik qanaxmaların ehtimalın artıram mamalıq fəsadları və ekstragenital

patologiyalarından uşaqlıqda çapıq, anemiya, uşaqlığın mioması, piylənmə, döl qişalarının vaxtından əvvəl yırtılması, vaxtından qabaq doğuş təhlükəsi aiddir. Bu da vaxtında profilaktik tədbirlərin aparılması zəruriyyətini yaradır.

ATUJ0040.

QALXANABƏNZƏR VƏZİNİN CƏRRAHİ ƏMƏLİYYATLARINDA AĞIRLAŞMALARIN PROFİLAKTİKASI

A.F.Hümmətov,
E.T*.Məmmədova

A.H.Abbasov,

Azərbaycan Tibb Universitetinin I və III*
cərrahi xəstəliklər kafedrası

Giriş. Qalxanabənzər vəzi (QV) üzərində cərrahi əməliyyatların tezliyi, xüsusilə endemik bölgələr olan ölkələrdə ön sıralarda durur. Cərrahi üsullar və cərrahi təcrübədən asılı olaraq həmin ağırlaşmaların rastgəlmə tezliyi dəyişməkdədir. Funksional baxımdan əhəmiyyətli orqan kimi QV-də cərrahi əməliyyatlar xüsusi bacarıq, səriştə, texniki vərdişlər (fəndlər) və zəngin təcrübə tələb edir.

Məqsəd. Qalxanabənzər vəzi üzərində cərrahi əməliyyatlarla bağlı ağırlaşmaların xarakteri və inkişaf tezliyinin, onlara təsir edən amillərin araşdırılması və profilaktik tədbirlərin işlənilməsi

Material və metodlar. Tədqiqatda 2015–2021-ci illərdə Azərbaycan Tibb Universitetinin Tədris Cərrahiyyə Klinikasında və “Real hospital”da (Bakı şəhəri) Qalxanabənzər vəzinin xoş- və bədxassəli xəstəliklərinə görə TE əməliyyatı keçirmiş 481 xəstənin cərrahi müalicəsinin nəticələri retrospektiv olaraq araşdırılmışdır. Əməliyyatlar eyni endokrinoloji cərrahi briqada tərəfindən

icra edilmişdir. Xəstələr klinik diaqnoz, icra edilmiş cərrahi əməliyyat üsulu və müalicə müddətlərinə (il) görə qruplara bölünmüşdür. Nozoloji vahidlər üzrə: düyünlü ur 15 (9,04%), çoxdüyünlü ur 13 (7,03%), autoimmun tiroiditin düyünlü forması 6 (13,9%), Graves xəstəliyi 13 (31,7%), Haşimoto xəstəliyi 1 (14,3%), residiv ur 10 (50,0%) və düyünlü ur + paratiroid adenoması 3 xəstədə (60,0%) cərrahi əməliyyatlardan sonra müxtəlif ağırlaşmalar müşahidə edilmişdir.

Nəticə. Tədqiqatda illər üzrə 2015-ci ildə 8 xəstədə (19,5%), 2016-cı ildə 11-də (25,0%), 2017-ci ildə 10-da (11,8%), 2018-ci ildə 15-də (15,8%), 2019-cu ildə 8-də (12,7%), 2020-ci ildə 3-də (8,8%) və 2021-ci ildə isə 6-da (5,1%) postoperasion ağırlaşmalar müşahidə edilmişdir. Tədqiqatımızda qayıdan qırtlaq sinirinin (QQS) müvəqqəti və daimi zədələnmələri ümumilikdə, 2,7% və 4,0% hallarda müşahidə edilmişdir. Postoperativ dövrdə 13 pasiyentdə (2,7%) səs telinin müvəqqəti iflici aşkar olunmuşdur. Həmçinin təkrar əməliyyatlardan sonra QQS-nin zədələnməsi 4 (0,83%) və hipokalsemiya 5 xəstədə (1,03%) olmuşdur. Tədqiqat işimizdə QV-in karsinoması, residiv ur və autoimmun tiroidit xəstəliklərinə görə total tiroidektomiya əməliyyatı, xüsusilə cərrahın təcrübəsi QQS-nin və paratiroidin zədələnmə riskini artıran əsas amillər olması aşkar edilmişdir.

Yekun. Beləliklə, illər üzrə ağırlaşmalara nəzər yetirdikdə cərrahi briqadanın artan təcrübəsi və cərrahiyyədə müasir texnikaların istifadəsi ağırlaşmaların rastgəlmə tezliyinin azalmasına gətirib çıxarmışdır.

ATUJ0041.

METASTATİK HORMONPOZİTİV SÜD VƏZİ XƏRÇƏNGİ MÜALİCƏSİNİN UZAQ NƏTİCƏLƏRİ

E.R. Hüseyinov, S.V. Abdiyeva, S.A. İmanova
Azərbaycan Tibb Universitetinin Onkoloji
Klinikası, Onkologiya Kafedrası

Giriş. Rastgəlmə tezliyinə onkoloji xəstəliklər arasında birinci yerdə olmasına baxmayaraq süd vəzi xərçəngi (SVX) digər çox rast gəlinən bəzi onkoloji xəstəliklərlə (ağciyər xərçəngi, mədə xərçəngi, kolorektal xərçəng, qaraciyər xərçəngi və s.) müqayisədə nisbətən daha yaxşı yaşama göstəriciləri ilə xarakterizə olunur. Xüsusilə, hormonpozitiv (luminal A və luminal B qrupundan olan) SVX halları bu mənada nisbətən daha qənaətbəxş yaşama göstəricilərinə malikdir.

Tədqiqatın məqsədi. Metastatik hormonpozitiv (luminal) SVX-nin müxtəlif antihormonal müalicəsinin digər müalicə metodları (kimyəvi dərman müalicəsi, şüa müalicəsi, immunterapiya və s.) kombinasiyası variantlarının erkən və uzaq müalicəsi nəticələrinin müqayisəli təhlili.

Material və metodlar. Tədqiqata 5 il ərzində retrospektiv metastatik hormonpozitiv (luminal A və B) SVX diaqnozu ilə müxtəlif kompleks və kombinə (o cümlədən antihormonal müalicə) müalicə almış 68 xəstə daxil edilmişdir. Metastazlara görə sümük (65%), visseral (21%), uzaq (qeyri-regional) limfa düyünləri (10%) və baş beyin (4%) qrupları, hormonal statusa görə isə premenopozal (19%) və postmenopozal (81%) qruplar ayrılmışlar. Xəstələr hamısı müxtəlif hormonal və

kimyəvi dərman müalicəsi, 8 xəstə isə həmçinin (12%) palliativ şüa müalicəsi qəbul etmişdir. Kimyəvi dərman müalicəsinə görə xəstələr, yalnız antrasiklinlər ($\pm$ capesitabine) və antrasiklinlərlə taksanların kombinasiyası ($\pm$ capesitabine) olmaqla 2 qrupa ayrılmışlar. Premonopozal xəstələrin hamısında, postmenopozal xəstələrin yalnız 14-də kimyəvi dərman müalicəsi antrasiklinlərlə taksanların kombinasiyası ilə aparılmışdır (digər 41 metastatik hormonpozitiv postmenopozal xəstə yalnız antrasiklinlər $\pm$ capesitabine müalicəsi). Antihormonal müalicə premenopozal (esterogen reseptor blokatorları, lüteinləşdirici hormon relizinq blokatoru) və postmenopozal (aromataza inhibitorları, $\pm$ esterogen reseptor blokatoru, $\pm$ CDK inhibitorları) olmaqla 2 qrupa təsnif edilmişdir. Ümumilikdə və hər bir qrupda ayrıca yaşama göstəriciləri hesablanaraq müqayisəli təhlil edilmişdir.

Nəticələr. Ümumi ortalama yaşama göstəricisi 31 ay olmuşdur ki, premenopozal bu göstərici 22 ay, postmenopozal qrupda isə 33 ay olmuşdur. Metastazın xarakterinə görə yaşama göstəricisinin nəticələri azalan sırayla belə olmuşdur: sümük metastazları, qeyri-regional limfa düyünlərinə metastazlar, visseral metastazlar və baş beyin metastazları. Postmenopozal qrupda müalicə nəticələrinə görə ən yaxşı nəticələr CDK inhibitorları ilə müalicə almış xəstələrdə (6 xəstə) müşahidə edilmişdir.

Yekun. Müəyyən edilmişdir ki, metastatik hormonpozitiv SVX-də postmenopozal status, sümük metastazları və CDK inhibitorları ilə müalicə müsbət proqnostik faktorlar olmaqla ümumi yaşama göstəricilərini artırır.

ATUJ0042.

ENDOMETRİUM XƏRÇƏNGİ ZAMANI TƏCİLİ PATOHİSTOLOJİ MÜAYİNƏ NƏTİCƏLƏRİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ ƏSASINDA CƏRRAHİ ƏMƏLİYYAT HƏCMINİN MÜƏYYƏNLƏŞDİRİLMƏSİ

Ə.M. İbrahimov, A.Y. Qazıyev

Onkologiya kafedrası

Giriş: Uşaqlıq cisminin bədxassəli şişləri 90% hallarda endometriumdən inkişaf edir. İnkişaf etmiş ölkələrdə uşaqlıq cismi xərçəngi (endometrial karsinoma) ən çox rast gəlinən ginekoloji xərçəngdir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə isə uşaqlıq boynu xərçəngindən sonra ən çox təsadüf edilən ginekoloji bədxassəli şişdir. Uşaqlıq cismi xərçəngi üçün orta yaş 63 təşkil edir, xəstələrin 75%-i postmenopauzal dövrdə olur. Məlumdur ki, uşaqlıq cismi xərçənginin əsas müalicə növü cərrahi üsuldur. Hazırda uşaqlıq cismi xərçənginin müalicəsində müəyyən nəticələr əldə edilsə də, bəzi məsələlər mütəxəssislər arasında müzakirə olunur. Bunlar arasında şişin morfoloji seçiyyəsinə xarakterizə edən göstəricilərin təhlili xüsusi əhəmiyyət kəsb edir ki, bu da cərrahi əməliyyat növünün və həcmnin seçilməsi kimi mühüm məsələnin həlli nöqtəyi-nəzərdən böyük aktualıq kəsb edir.

Tədqiqatın məqsədi. Hazırkı tədqiqatın məqsədi uşaqlıq cismi xərçəngi zamanı təcili patohistoloji müayinə ilə aşağı və yüksək riskli xəstə qruplarını müəyyən etməklə cərrahi əməliyyatın həcmnin müəyyənəndirilməsini əsaslandırmaqdan ibarət olmuşdur.

Tədqiqatın material və metodları. Tədqiqat qrupuna Azərbaycan Tibb

Universitetinin Onkoloji Klinikasında 2018-2022 illər ərzində uşaqlıq cisminin xərçənginə müayinə və müalicə olunan 139 xəstə daxil edilmişdir. Xəstələr klinik, laborator və xüsusi müayinələrdən (USM, KT, MRT, PET-KT) keçmiş, diaqnoz bütün hallarda morfoloji olaraq təsdiq edilmişdir. Tədqiqata daxil olan xəstələrdə şişin ölçüsü, miometrial invaziya, histoloji alt tip, grade və uşaqlıq boynuna invaziya meyarları təhlil edilmişdir. Materialın statistik işlənməsi riyazi statistikanın ənənəvi üsulları ilə aparılmışdır.

Tədqiqatın nəticələri və müzakirəsi. Materialın riyazi statistik işlənməsi zamanı təcili və yekun patohistoloji müayinə nəticələri arasında grade, miometrial invaziya, histoloji alt tip, şişin ölçüsü və uşaqlıq boynuna invaziya üçün uyğunluq nisbəti müvafiq olaraq 82,1% (123/139), 82,4% (124/139), 80,8% (113/139), 95,8% (100/139) və 83,4% (118/123) təşkil etmişdir. Əldə edilən nəticələrin etibarlılığı 95% ($p < 0.05$) olmuşdur. Tibbi ədəbiyyatlara nəzər saldıqda bu göstəricilər 65-98,7% arasında dəyişir. Tədqiqatımızın nəticələri təcili patohistoloji müayinənin aşağı və yüksək riskli xəstə qruplarının ayırd edilməsində və bunun əsasında cərrahi əməliyyatın həcminin müəyyənləşdirilməsində effektiv metod olduğunu göstərmişdir. Qiymətləndirilən meyarlar endometrium xərçəngində əməliyyat zamanı limfodisseksiya qərarını vermək üçün faydalı meyarlar hesab edilir.

ATUJ0043.

İKİNCİ MƏRHƏLƏ ENDOMETRIUM XƏRÇƏNGİ ZAMANI MÜALİCƏYƏ TƏSİR EDƏN AMİLLƏR

Ə.M. İbrahimov, A.Y. Qaziyev

Onkologiya kafedrası

Giriş: Endometrium xərçəngi qadınlar arasında geniş yayılan onkoginekoloji xəstəliklərdən biridir. Hazırda uşaqlıq cismi xərçənginin müalicəsində müəyyən nəticələr əldə edilsə də, bəzi məsələlər araşdırılmaqdadır. Belə ki, xəstəliyin müxtəlif mərhələlərində tətbiq edilən müalicə üsullarının nəticələri, kompleks müalicədə bu və ya digər müalicə üsulunun yeri mütəxəssislərin daim diqqət mərkəzində olan məsələlərdir.

Tədqiqatın məqsədi. Hazırkı tədqiqatın məqsədi Beynəlxalq Ginekologiya və Mamalıq Federasiyası (FIGO) tərəfindən 2010-cu ildə yenilənən təsnifata görə II mərhələdə aşkar edilən uşaqlıq cismi xərçəngi zamanı histoloji amillərin, eləcə də cərrahi və adyuvant müalicələrin yaşama göstəricilərinə təsirlərini araşdırmaqdan ibarət olmuşdur.

Tədqiqatın material və metodları. Tədqiqat qrupuna Azərbaycan Tibb Universitetinin Onkoloji Klinikasında 2017-2021 illər ərzində endometrium xərçəngi diaqnozu ilə müayinə və müalicə olunan 250 xəstə daxil edilmişdir. Xəstələr klinik, laborator və xüsusi müayinələrdən (USM, KT, MRT, PET-KT) keçmiş, diaqnoz bütün hallarda morfoloji olaraq təsdiq edilmişdir. 203 (81,2%) xəstədə endometrioid və 47 (18,8%) xəstədə qeyri-endometriod histoloji tip müəyyən edilmişdir. 199 (79,6%) xəstədə I tip histerektomiya, 51 (20,4%) xəstədə isə radikal histerektomiya icra olunmuşdur. 208 (83,2%) xəstədə əlavə olaraq adyuvant şüa terapiyası və kimyəvi terapiya aparılmışdır. Materialın statistik işlənməsi riyazi statistikanın ənənəvi üsulları ilə aparılmışdır.

Tədqiqatın nəticələri və müzakirəsi. 29 (11,6%) xəstədə residiv müşahidə edilmişdir. 5-illik residivsiz yaşama və ümumi yaşama göstəriciləri müvafiq olaraq 82% və 85% təşkil etmişdir. Statistik analiz zamanı remissiya dövrünə təsir edən vacib amil ($P=0.001$; risk nisbəti 4,02; 95% etibarlılıq, 1,72-9,36) yalnız adyuvant müalicə üsulunun tətbiqi olmuşdur. Statistik analizə uyğun olaraq yaşın 60-dan çox olması xəstələrin yaşama göstəricisinə təsir edən vacib amil olmuşdur. Lakin şişin histoloji dərəcəsi, tipi, ölçüsü, histerketomiyanın

tipi və adyuvant müalicə xəstələrin ümumi yaşama göstəricilərinə əhəmiyyətli təsir etməmişdir. II mərhələdə olan endometrium xərçəngi zamanı adyuvant şüa terapiyası residivsiz yaşama dövrünü artırmış, lakin ümumi yaşama göstəricisinə təsir etməmişdir. Yalnız yaş amili ümumi yaşama göstəricisinə təsir edən amil kimi müəyyənləşdirilmişdir. Bizim tədqiqatımızda histerektomiyanın tipi, şişin histoloji tipi və diferensiasiya dərəcəsi xəstələrdə remissiya və ümumi yaşama göstəricilərinə təsir etməmişdir.

ATUJ0044.

TİBB MÜƏSSİSƏLƏRİNİN QULAQ, BURUN, BOĞAZ XƏSTƏLİKLƏRİ ŞÖBƏLƏRİNDƏ İNFEKSİON TƏHLÜKƏSİZLİYİN TƏMİN EDİLMƏSİ

Ş.R.İbrahimov

| Qulaq, burun, boğaz xəstəlikləri kafedrası

Giriş. Tibb müəssisələrində infeksiya ağırlaşmalar öz aktuallığını saxlamaqda davam edir. Tibbi yardımın keyfiyyətinə təsir edən infeksiyaların proqnozlaşdırılması və qarşısının alınması ölkəmizin və dünya səhiyyəsinin öncül vəzifələrindən sayılır. Müalicə müəssisələrinin maddi-texniki təminatının yaxşılaşdırılmasına və antibakterial terapiya metodlarının təkmilləşdirilməsinə baxmayaraq, infeksiya ağırlaşmalar (İA) yenə də azalmamışdır.

Stasionarda başlıca infeksiya mənbələri pasiyentlər, ətraf mühit obyektləri və tibb işçiləri hesab edilirlər. Bəzən infeksiya mənbəyi stasionara gələn şəxslər də ola bilər. Hospital mühitinin mikroorqanizmləri arasında uzun müddət həyat qabiliyyətini

saxlamaqla yanaşı, artıb-çoxalmağa qadir olan çoxlu sayda törədicilər vardır.

Tədqiqat işinin məqsədi. Tibb müəssisələrinin Qulaq, burun, boğaz xəstəlikləri (QBB) şöbələrində infeksiya təhlükəsizliyinin təmin edilmə sistemini işləyib hazırlamaq olmuşdur.

Material və metodlar. Qarşıya qoyulan məqsədi həyata keçirmək üçün klinik-laborator kriteriyalar əsasında QBB-şöbələrində müalicə olunan və İA kimi təsnif edilən 148 hadisə öyrənilmişdir. Bu əsas qrupla yanaşı əlavə olaraq kontrol qrup kimi ki, QBB-patologiyası olmayan, praktik sağlam 50 pasiyent götürülmüşdür.

İA-nın epidemiologiyasında daxili risk amilləri – orqanizmin vəziyyəti və xarici risk amilləri – müalicə-diaqnostik prosesin xüsusiyyətləri həlledici əhəmiyyətə malikdir.

Nəticə və yekun. Monitoring zamanı irinli-septik infeksiyaların əlamətləri olan xəstələr mütləq bakterioloji müayinələrə cəlb edilməlidirlər. Çox yüksək dərəcəli kolonizasiyaya məruz qalan bioloji materiallar müayinə obyektləri kimi götürülür. Aşkar edilmiş törədicilərin

strukturunda *Staphylococcus aureus* (24,0%), *Streptococcus pneumoniae* (18,0%), *Streptococcus pyogenes* (12,0%), *Klebsiella pneumoniae* (11,0%), *Pseudomonas aeruginosa* (9,0%), *Enterococcus faecalis et faecium* (8,0%), *Escherichia coli* bağırsağ çöpü (7,0%), *Proteus mirabilis et vulgaris* (6,0%) üstünlük təşkil etmiş, digər növ törədicilərin payına 5,0% düşmüşdür.

Böyük xəstəxana komplekslərində tibb heyətinin yüksək sıxlığı, xəstəxanadaxili hərəkətliliyin intensivliyi, kabinetlərin qapalı olması sıx ünsiyyət şəraitində hava-damcı və təmas-məişət yolunun fəallaşmasına gətirib çıxarır ki, bu da stasionarda pasiyentlər arasında infeksiyaların artmasına səbəb olur.

ATUJ0045.

LAPAROSKOPIK NEFREKTOMİYA - ETİOLOJİ FAKTORLARIN CƏRRAHİ MÜALİCƏNİN NƏTİCƏLƏRİNƏ TƏSİRİ

S.B.İmamverdiyev, R.N.Nağıyev

Urologiya kafedrası

Giriş. Laparoskopik nefrektomiya (LN) açıq üsulla müqayisədə bir çox üstünlüklərə malikdir - əməliyyatdaxili qan itkisinin az olması, əməliyyatdan sonrakı ağrıların azalması, xəstəxanada qalma müddətinin qısa olması, sürətli reabilitasiya və yaxşı kosmetik effekt.

Məqsəd. Tədqiqatımızın məqsədi böyrək funksiyasının itirilməsinə səbəb olan etioloji faktordan (kalkulyoz və qeyri-kalkulyoz) asılı olaraq transperitoneal və retroperitoneal yanaşmalarla aparılan LN-nin əməliyyatdaxili və əməliyyatdan sonrakı erkən nəticələrini müqayisə etmək idi.

Material və metodlar. Tədqiqat işinə 2011 - 2019-cu illər ərzində LN əməliyyatı keçirmiş böyrək funksiyası olmayan 115 xəstənin nəticələrinin retrospektiv təhlili daxildir. Xəstələr 2 qrupa bölünmüşdür: 1-ci qrupa sidik daşı xəstəliyi səbəbindən böyrək funksiyası olmayan - 63 xəstə, 2-ci qrupa böyrək funksiyasının itirilməsinə səbəb olan digər etioloji amilləri olan 52 xəstə daxil edildi.

Nəticələr. Müvafiq olaraq 1 və 2 qruplardakı xəstələrdə əməliyyat müddəti $108,9 \pm 4,0$ dəq. və $106,7 \pm 5,0$ dəq., əməliyyat zamanı qan itkisinin həcmi $92,9 \pm 8,4$ ml və $86,8 \pm 8,4$ ml olmuş, 10-400 ml və 200-250 ml arasında dəyişmişdir. İki xəstədə əməliyyatdaxili ağırlaşmalar müşahidə edilmişdir: 1-ci qrup - 1 xəstə ($1,6 \pm 1,6\%$), 2-ci qrup - 1 xəstə ($1,9 \pm 1,9\%$). Konversiya 1-ci qrupda 3 xəstədə ($4,8 \pm 2,7\%$), 2-ci qrupda isə 2 xəstədə ($3,8 \pm 2,7\%$) müşahidə edilmişdir. 1-ci qrupda 11 ($17,5 \pm 4,8\%$) və 2-ci qrupda 2 xəstədə ($3,8 \pm 2,7\%$) Clavien-Dindo təsnifatına görə əməliyyatdan sonrakı müxtəlif fəsadlar müşahidə edilmişdir ($p < 0,05$). Xəstəxanada hospitalizasiya müddəti orta hesabla $4,10 \pm 0,33$ və $3,85 \pm 0,42$ gün olmuşdur.

Yekun. Perioperativ parametrlərin qiymətləndirilməsi mütləq böyrək funksiyasının itirilməsinə səbəb olan etioloji amil nəzərə alınmaqla aparılmalıdır. Kalkulyoz etiologiyalı böyrək funksiyası olmayan xəstələrdə aparılan laparoskopik və retroperitoneoskopik nefrektomiya texniki cəhətdən daha mürəkkəbdir və əməliyyatdan sonrakı dövrün idarə olunmasında daha diqqətli yanaşma tələb edir.

ATUJ0046.

GENİTAL PROLAPS OLAN XƏSTƏLƏRDƏ CƏRRAHİ KORREKSİYADAN ƏVVƏL VƏ SONRA ÇANAQ ORQANLARIN DİSFUNKSIYASININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

S.S.Imanova

I cərrahi xəstəliklər kafedrası

Açar sözlər: Genital prolaps, çanaq orqanların disfunksiyası, həyat keyfiyyəti şkalaları

Aktuallıq. Müxtəlif dərəcəli genital prolaps (GP) mühüm tibbi və sosial-dövlət problemidir. GP-sın əsas klinik təzahürlərinin əsasında çanaq orqanlarının disfunksiyası durur. Genital sallanmalar orta hesabla bütün ginekoloji xəstələrin 25%-də, zahı qadınların 32%-də müəyyən olunur.

Tədqiqatın məqsədi. Genital prolapsı olan xəstələrdə cərrahi korreksiyadan əvvəl və sonra çanaq orqanların disfunksiyasının klinik xüsusiyyətlərinin dinamikada qiymətləndirilməsi

Material və metodlar. 2012-2022-ci illər arası dövrdə ATU-nun I cərrahi xəstəliklər kafedrasının bazalarında müalicə olunmuş 22-86 yaşlı (orta yaş $42,2 \pm 9,9$ il,) yanaşı patologiyaları olan 388 xəstə üzərində (342 qadın, 88,1%) prospektiv qeyri-pandomizə tədqiqat aparılmışdır. Xəstəliyin mövcudluq müddəti 1 ildən 20 ilə qədər dəyişmişdir. Tədqiqat qrupları POP-Q sistemi ilə təsnif edilmiş, yalnız II-IV dərəcəli GP olan xəstələr tədqiqata cəlbə olunmuşdur. Rutin müayinələr və göstərişlərə görə endorektal USM, RH-ji defekoqrafiya, o cümlədən digər spesifik müayinə metodları aparılmışdır: uşaqlıq yolunun müayinəsi, düz bağırsağın barmaqla müayinəsi, uşaqlıq yolunun

möhtəviyyatının və sidiyin bakterioloji müayinəsi, rektoromonoskopiya, histeroskopiya, dinamik proktoqrafiya, elektromioqrafiya, sfinkteromanometriya (dinamikada), rektal-anal refleksin təyini və kolposkopiya. Cərrahi müalicədən əvvəl və sonra çanaq orqanların disfunksional klinik təzahürləri klinik-laborator və instrumental müayinələrin nəticələrinə əsaslanmaqla dinamikada öyrənilmişdir. Cərrahi müalicənin nəticələrinin qiymətləndirilməsi üçün xəstələrin həyat keyfiyyəti ÜST-HK-26, EQ-5D-5L, SF-36 şkalaları üzrə anket sorğularının nəticələri əsasında dinamikada (əməliyyatdan əvvəl və 6 ay sonra), fekal inkontinensiya dərəcəsi isə həmin müddətlərdə Cleveland Klinik İnkontinans Şkala sistemi ilə qiymətləndirilmişdir.

Nəticələr. Cərrahi müalicədən əvvəl çanaq orqanlarının disfunksiyasını xarakterizə edən əsas şikayətlər və simptomlar - aralıq nahiyəsində ağrılar və diskomfort (345 xəstədə; 89%), sidiyin saxlanılmaması (108; 28%), sidik ifrazının ağrılı olması və tezləşməsi (88; 23%), düz bağırsağın natamam boşalma hissiyyəti (196; 51%), qəbizlik (322; 83%), fekal inkontinensiya (78; 20,1%), defekasiya zamanı ağrılar (201; 52%), uşaqlıq yolundan ağ ifrazat xaric olması (25; 6,4%), vaginal qaşınma (301; 77,6%) və quruluq (37; 9,6%) aşkar olunmuşdur. Həmçinin (133; 34,5%) cinsi sferanın pozulmaları ilə bağlı şikayətlər, 322 (83%) xəstədə defekasiya aktının uzanması (10 dəqiqədən 60 dəqiqəyə qədər) qeydə alınmışdır. II-III dərəcəli rektosele və uşaqlıq yolunun arxa divarının III dərəcəli sallanmasından əziyyət çəkən 273 qadında (70,4%) eyni zamanda düz bağırsağın sallanması (mukozal

sallanmalar, düz bağırsağın 5-sm-ə kimi və 5-sm-dan çox sallanmaları ilə müşahidə olunmuşdur. 192 xəstə (51,1%) mütəmadi təmizləyici imalələr etmiş, 59,9% isə daim işlədici vasitələr qəbul etmişlər. 223(70%)xəstədə pelvik orqanların müştərək disfunksiyaları müəyyən edilmiş və bu patologiyaya görə simultan korreksiyaedici əməliyyatların nəticələri uğurlu olmuşdur. Əməliyyatdan 6 ay sonrakı sorğuların nəticələri şkalalar üzrə belə olmuşdur: UST-HK26 şkalasına görə 371 xəstə (95,6%) hazırkı sağlamlıq vəziyyətini 80-100 arası qiymətləndirmiş, 17 xəstədə (4,4%) qarının aşağı hissəsində ağrılar və rahatsızlıq hissi qalmışdır. EQ-5D-5L şkalası üzrə sorğu aparılmış 100 xəstədən 96-nın (96%) həyat keyfiyyəti qənaətbəxş olmuş, SF-36 şkalası üzrə sorguda iştirak etmiş 156 xəstə xəstədən 149-da (95,5%) yaxşı nəticələr alınmışdır. Fekal inkontinensiya 4 xəstədə (5,1%) müəyyən edilmiş və Cleveland şkalasına görə II dərəcə (7-14 bal) qiymət-ləndirilmişdir. Həyat keyfiyyətinin aşağı göstəriciləri və II dərəcəli fekal inkontinensiya cərrahi ağırlaşmalar və residiv hadisələri ilə əlaqədar meydana çıxmışdır.

Yekun. GP qadınların həm həyat keyfiyyətini, həm də ictimai-sosial adaptasiyasını aşağı salır və bu patologiyanın ixtisaslaşmış mərkəzlərdə və şöbələrdə təcrübəli mütəxəssislər tərəfindən adekvat müalicəsinin nəticələri əksər xəstələrdə qənaətbəxş olur.

ATUJ0047.

12 BARMAQ BAĞIRSAĞIN FƏSADLAŞMIŞ XORASINA GÖRƏ APARILAN MƏDƏ REZEKSİYASININ XRONİKİ PANKREATİTİN KLİNİK GEDİŞİNƏ TƏSİRİ

H.B.İsayev, Yu.D.Əliyev

M.A.Topçubaşov adına Elmi Cərrahiyyə Mərkəzi

Giriş. Bir sıra klinisistlərin fikrincə mədə xorası və xroniki qastritli xəstələrdə 14% halda xroniki pankreatit, yarısında isə pankreas disfunksiyası inkişaf edir. Cərrahi stasionarda mədə və duodenum xorası ilə müalicə olunan xəstələrin 80%-də mədəaltı vəzinin zədələnməsi əlamətləri aşkar edilə bilər. Onikibarmaq bağırsağın soğanağının capıq-xoralı deformasiyasında xroniki pankreatitin rastgəlmə tezliyi 3 dəfə artır. Duodenum mənfəzində H.Pylory etiologiyalı turşuluğun səviyyəsinin yüksəlməsi Fater məməciyinin ödeminə və papillitə gətirib çıxara bilər.Papillit isə öz növbəsində mədəaltı vəzi üçün təhlükə törədən patoloji amildir; belə vəziyyərdə pankreasın ekzogen funksiyası pozulur. Məqsəd - xora xəstəliyi fonunda baş verən xroniki pankreatitin gedişində mədə rezeksiyasının effektivliyini müəyyən etmək idi.

Material və metodlar. Son 5 il ərzində xroniki pankreatitlə yanaşı gesən 12 barmaq xorası olan 22 xəstə bizim müayinə və müalicəmizdə olmuşdur. Bütün xəstələr 37-53 yaş arası kişilərdir. Anamnestik məlumatlara görə mədə xorasının müddəti 5 ildən 7 ilə qədər 11 xəstədə, 6 xəstədə 7 ildən 12 yaşa qədər və 5 xəstədə 12 ildən yuxarıdır.22 xəstədən 14-ü xora əleyhinə pəhrizə riayət edib.22 xəstədən yalnız 1-i siqaret çəkməyib; 5 xəstə spirtli içkilərdən çox istifadə edib, 7 xəstə spirtli içki qəbul etməyib, 10 xəstə isə nizamsız olaraq spirtli içki qəbul edib. İyirmi xəstə 14 gün ərzində gündə iki dəfə 20 mq omeprazol, daha sonra 14 gün ərzində gündə bir dəfə

20 mq omeprazol qəbul etmişdir. Duodenum xorası olan 22 xəstədən 7-də mədədə H.pylori infeksiyası aşkar edilərək onlara eradikasiya terapiyası aparılıb, duodenum xorasının ağırlaşmalarının inkişafı ilə əlaqədar cərrahi müalicəyə göndərilib. Bütün xəstələr protokola uyğun olaraq klinik, laborator və instrumental tədqiqatlardan keçiblər. Toxuma homojenliyinin göstəricilərinin müəyyən edilməsi ilə mədəaltı vəzinin ultrasəs müayinəsi yerinə yetirilib.

Nəticələr. Müayinə edilən 22 xəstədən 19-da duodenum xorasının çapıq deformasiyası və mədə çıxacağıının kompensasiyaedici stenozu, 3 xəstədə isə duodenum soğanağının qanaxan xorası və çapıq deformasiyası təyin edilədir. 22 xəstədən 17(77,3%-)də duodenum xorası ilə yanaşı gedən xroniki pankreatit aşkar edilədir. Bütün xəstələrə protokola uyğun olaraq (pankreas inhibitorları da daxil olmaqla) operasiyaönu hazırlıqdan sonra mədənin Bilrot-2 üsulu ilə rezeksiyası yerinə yetirilibdir. Operasiyalardan sonra ağırlaşmalar qeyd edilməyibdir. Əməliyatın 7 ci günü mədəaltı vəzinin funksiyalarını əks etdirən biokimyəvi analizlərin nəticələrində əməliyatöncəsi səviyyələrə nisbətən yaxşılaşma qeyd edilədir(qan plazmasında amilazanın səviyyəsi 36 v/ml-dən 12 v/ml-ə, lipazanın səviyyəsi 14,4v/ml-dən 4,8 v/ml-ə və tripsinin səviyyəsi 42 v/ml-dən 12 v/ml-ə qədər azalmışdır)

Nəticə: 12 barmaq xorasının ağırlaşmaları mədəaltı vəzinin ekzokrin funksiyasına təsir edərək xroniki pankreatitin baş verməsinə səbəb olur. Patoloji prosesin cərrahi yolla aradan

qaldırılması Fater məməciiyin funksiyasının bərpasına , mədəaltı vəzin şirələrinin duodenuma sərbəst daxil olmasına imkan yaradaraq xroniki pankreatitin kliniki gedişinin yaxşılaşmasına səbəb olur.

ATUJ0048.

QAMIŞ SÜMÜYÜNÜN DİAFİZİNİN ORTA AŞAĞI 1/3-İNİN SINIQLARINDA CƏRRAHİ MÜALİCƏ ZAMANI FİKSATORUN SEÇİLMƏSİ PRİNSİPLƏRİ

İ.A.İsayev, N.V.Əliyeva, F.Ə.Əyyubov, A.Ş.Məmmədov

Travmatologiya və Ortopediya kafedrası

Giriş. Qamış sümüyünün sınıqları böyük qüvvənin təsiri zamanı meydana gəlir. Bu sınıqlar daha çox yol-nəqliyyat hadisələri zamanı müşahidə edilir. Dayaq-hərəkət sistemi sınıqlarının 23%-i qamış sümüyü sınıqlarının payına düşür. Rast gəlinmə tezliyinin çox olması, qamış sümü-yü qidalanmasının qənaətbəxş olmaması qamış sümüyünün konsolidasiya müddətinin çox vaxt aparması müalicənin çox sayda fəsadlarla yekunlaşmasına səbəb ola bilər. Çoxlu sayda fəsadların baş verməsi müalicənin və müalicə zamanı fiksatorların seçilməsinin aktual olduğunu göstərir.

Tədqiqatın məqsədi. Qamış sümüyünün orta-aşağı 1/3-inin sınıqlarında müalicə zamanı baş verə biləcək fəsadların qarşısını almaq və xəstənin erkən aktivliyini təmin etmək.

Material və metodlar. Tədqiqat materialı 2016-2021-ci illər ərzində 1 saylı Kliniki Mərkəz-də və ATU-nun Tədris-Cərrahiyyə Klinikasının travmatologiya şöbəsində müalicə almış 112 xəstə üzərində aparılmışdır. Xəstələrin 69,6%-i

(78 nəfər) kişi, 30,4%-i (34 nəfər) qadın olmuşdur. Travmaların 72,3%-i (81) yol-nəqliyyat hadisələri, 16,9%-i (19) məişət, 10,8%-i (12) işə is-tehsalat travmaları olmuşdur. Xəstələr 18-72 yaşları əhatə etmişdir. Sınıqların 59,8%-i (67) açıq, 40,2%-i (45) qapalı olmuşdur. Tədqiqat qrupu xəstələrinin 55,3%-ində (62) müştərək travma, 28,5%-ində (32) çoxsaylı travma, 16,2%-ində (18) təcrid edilmiş travma müşahidə edilmişdir. Xəstələrin 47,3%-inə (53) İlizarov aparatı, 35,7%-inə (40) metal plastin lövhə, 17%-inə (13) me-tal ştift tətbiq edilmişdir. Açıq sınıqla olan xəstələrin 92,9%-inə (54) xarici fiksasiya aparatı tətbiq edilmişdir. Açıq zədələnmələrin 7,1%-i (8) 3-4 həftə ərzində skelet dartması və ya gips sarğısı ilə müalicə almış və yara sağalandan sonra ekstramedulyar osteosintez icra edilmişdir.

Nəticələr. Tədqiqat zamanı irinli fəsadlar, oynaqların kontrakturası, yalançı oynaqlar təhlili aparılmışdır. Belə ki, irinli fəsad İlizarov aparatı ilə müalicə zamanı 3,8% (2) xəstədə, ekstramedulyar osteosintezdə 7,5% (38) xəstədə, intramedulyar osteosintezdə 5,2% (1) xəstədə müşahidə edilmişdir. Kontrakturalar əsasən diz oynağında müşahidə edilmiş və yalnız 2,5% (1) halda eks-tramedulyar osteosintez icra edilmiş xəstədə olmuşdur. Yalançı oynaq analogi olaraq 3,8% (2), 2,5% (1), 0% olmuşdur. Xəstələrin aktivliyi əməliyyatdan sonra analogi olaraq 1-2 həftədən, 1,5-2 aydan, 3-4 həftədən baş vermişdir.

Yekun. Qamış sümüyünün diafizinin orta-aşağı 1/3-inin sınıqlarında osteosintez zamanı sınığın və travmanın xarakterindən, xəstənin yaşından asılı olaraq fiksator seçilir və seçilən fik-sator

sınığın stabilliyini və xəstənin erkən aktivliyini təmin etməlidir.

ATUJ0049.

YAŞLI İNSANLARDA SAİD SÜMÜKLƏRİNİN DİSTAL UCUNUN SINIQLARININ MÜALİCƏ TAKTİKASI

İ.A.İsayev, İ.İ.Mətiyev, A.Ş.Məmmədov, F.Ə.Əyyubov

Travmatologiya və Ortopediya kafedrası

Giriş. Said sümüklərinin metaepifizar sınıqları ilin istənilən fəslində müşahidə edilən, tez-tez rast gəlinən sınıqlardandır. Yol-nəqliyyat hadisələri və yıxılmalar zamanı çox müşahidə edilir. Xüsusilə yaşlı insanlar arasında yüksək rast gəlinmə tezliyinə malikdir. Bütün sınıqların 15%-ini, said sümüklərinin 70-90%-ini təşkil edir. Qadınlarda kişilərə nisbətən çox müşahidə olunur.

Tədqiqatın məqsədi. Yaşlı insanlarda said sümüklərinin distal ucunun sınıqlarında az travmatik optimal müalicənin seçilməsi.

Material və metodlar. Tədqiqat işi 2015-2021-ci illər ərzində Klinik Tibbi Mərkəzdə və ATU-nun tədris-cərrahiyyə klinikasında müalicə almış müvafiq patologiyalı 67 xəstə üzərində aparılmışdır. Xəstələrin 62,6%-i (42 nəfər) qadın, 37,4%-i (25 nəfər) kişidir. Yaş həddi 61-82 arasında müşahidə edilmişdir. Sınıqların 65,7%-i (44) qapalı, 34,3%-i (23) açıq olmuşdur. Sınıqlar 83,5% (56) təcrid edilmiş, 16,5% (11) müştərək travma şəklində müşahidə edilmişdir. Xəstələrin 73,1%-i (49 nəfər) klinikalara təcili, 26,9%-i (18 nəfər) işə planlı müraciət etmişlər. Xəstələrin 53,8%-i (36 nəfər) konservativ, 46,2%-i (31 nəfər) operativ müalicə almışdır. Konser-vativ müalicə zamanı yerdəyişən

sınıqlar qapalı repozisiya edilmiş və gips sarğıları ilə immo-bilizasiya edilmişdir. Sınıqların 16,4%-i (11) yerdəyişməyən, 83,6%-i isə (56) yerdəyişən sınıqlar olmuşdur. Açıq yerdəyişmiş sınıqlar, qapalı yerdəyişmiş çoxqəlpəli konservativ müalicəyə tabe olmayan sınıqlar əməliyyat olunmuşdur. 31,3% (21) xəstə xarici fiksasiya aparatları ilə (İli-zarov aparatı) osteositez edilmiş, 8,9% (6) xəstəyə ekstramedulyar osteosintez (metal anatomik lövhə) edilmiş, 5,9% (4) xəstədə diafiksasiya əməliyyatı (İlizarov milləri ilə) icra edilmişdir.

Nəticələr. Xəstələrin müalicəsindən sonra 4-8 ay ərzində müşahidələr aparılmışdır. Konser-vativ müalicə almış xəstələrin 8,3%-ində (3 nəfər) qeyri-düzgün bitişmə, 2,7%-ində (1 nəfər) bitişməyən sınıq, 11,1%-ində (4 nəfər) mill-bilək oynaqının postravmatik deformasiyaedici artrozu müəyyən edilmişdir. Əməliyyat edilmiş xəstələrdə isə İlizarov aparatının tətbiqindən sonra ana-loji olaraq fəsadlar 6,5% (2), 0%, 6,5% (2) olmuşdur. Ekstramedulyar osteosintez və diafiksa-siyadan sonra müvafiq fəsadlar müşahidə edilməmişdir.

Yekun. Yaşlı insanlarda said sümüklərinin distal ucunun sınıqlarında müalicə taktikası ilk növbədə sınığın xarakterinə və xəstənin vəziyyətinə uyğun seçilməlidir. Xəstənin ümumi vəziyyətinə uyğun az travmatik müalicə taktikası üstünlük təşkil etməlidir.

ATUJ0050.

**VARİKOZ
MÜALİCƏSİNİN
PARADİQMASI**

**XƏSTƏLİYİNİN
MÜASİR**

^{1,2}M.M.Kərimov, ^{1,2}A.B.Həsənov, ²S.M.Rəşido
va

Azərbaycan Tibb Universiteti¹, Bakı
Sağlamlıq Mərkəzi ²

Məqsəd – varikoz xəstəliyinin müalicəsində N-2 -Butil Sianakrilat (NBSA) VenaBLOCK sisteminin tətbiqinin erkən nəticələrinin öyrənilməsi və endovenoz lazer ablasiyasının nəticələri ilə müqayisəli analizi.

Tədqiqatın məqsədinin birincili son nöqtəsi ablasiyaya məruz qalan mastral venalarının tam okkluziyası dərəcəsi, ikinci dərəcəli son nöqtələri isə əməliyyat müddəti, ağrıların intensivliyi, ekximoslar, dərin vena trombozu, pulmonar tromboemboliya, flebit, yanıq və sinir zədələnmələri, eləcə də həyat keyfiyyətinin varikozun klinik ağırlıq dərəcəsi (VCSS) və Aberdin şkalası üzrə qiymətləndirilməsi olmuşdur.

Material və metodlar: Tədqiqata ATU-nun Tədris Cərrahiyyə Klinikası və Bakı Sağlamlıq Mərkəzində 2 il ərzində (dekabr 2019 - dekabr 2021 ci il) NBSA– əsas qrup və endovenoz lazer ablasiyası (EVLA) ilə müalicə olunmuş – kontrol qrup aşağı ətraflarında varikoz olan pasientlər daxil edilmişdir. Əsas qrupda cərrahi əməliyyat VenaBLOCK (INVAMED, Türkiyə) sistemi ilə, (EVLA isə 1400 nm dalğa uzunluqlu Biolitec avadanlığı ilə icra edilmişdir. Əsas qrupa 152 xəstə daxil edilmişdir (184 ətraf, 207 vena). Onlardan: qadın-124 (81,6%), kişi-28 (19,4%), yaş 20-79 arasında (orta – 41,2±13,6), C2-C3 klass üzrə-137 (90,1%), C4-C6 – 15 (9,9%), böyük dərialtı vena (BDV) – 101 (66,4%), kiçik dərialtı vena (KDV) – 23 (15,1%), BDV+ KDV – 28

(19,6%), venanın maksimal diametri - 5,5-17 mm, o cümlədən safeno-femoral bitişmə nahiyyəsində 4,8 – 15,4 mm arasında dəyişmişdir. Kontrol qrupa daxil olan xəstə sayı- 154 (180 ətraf, 209 damar), qadın – 125 (81,2%), kişi – 29 (18,8), yaş 24-78 arasında, (orta– 43,6±15,5), C2-C3 klass üzrə- 136 (90,7%), C4-C6 – 28 (9,3%), venanın maksimal diametri - 6-18,1 mm, o cümlədən safeno-femoral bitişmə nahiyyəsində 4,5 – 14,6 mm arasında dəyişmişdir. Hər iki qrupda cərrahi əməliyyatlar beynəlxalq standart kimi qəbul olunmuş üsullarla yerinə yetirilmişdir. Əsas qrupda xəstələrdə tumessent anesteziya və əməliyyatdan sonra (6-8 həftə) kompression trikotajdan istifadə olunmamışdır.

Alınan nəticələr: Əməliyyatın icra müddəti əsas qrupda $13,4 \pm 2,5$, kontrol qrupda $31,2 \pm 5,7$ dəq ($p < 0,001$), periprocedural ağrılar müvafiq olaraq $3,1 \pm 1,6$ və $6,5 \pm 2,3$ gün ($p < 0,001$) olmuşdur. Kontrol qrupda termiki faktorun təsirindən yaranan çoxsaylı ekximozlar sianoakrilat ablasiya qrupunda demək olar ki, rast gəlinməmiş ($< 0,001$), eləcə də həmin qrupda və əsasən də 5 KDV varikozlu xəstədə rast gəlinən müvəqqəti paresteziya əsas qrupda heç bir halda ($p = 0,015$) qeyd edilməmişdir ($p < 0,001$). 1, 3, 12 və 24 aylar ərzində okklüziya göstəricisi endovenoz lazer ablasiyası üçün 95,1%, 94,7%, 92,2%, 92,1%, sianakrilat ablasiya qrupunda isə 97,7%, 96,6%, 95,8% və 93,8% təşkil etmişdir. Göründüyü kimi qruplar arasında ilk vaxtlardan qeyd edilən fərq cüzi də olsa sona

qədər izlənməkdədir. Hər iki qrupda dərin vena trombozu və ağ ciyər arteriyasının tromboemبولiyası qeyd edilməyib. Səthi və məhdud sahədə flebit əsas qrupda 4 xəstədə qeyd edilmiş və onlar qısamüddətli (1həftə) iltihab əleyhinə preparatların tayıni ilə aradan götürülmüşdür. Əsas qrupda varikoz klinikasının ağırlıq göstəricisi (VCSS) $5,43 \pm 0,87$ – dən $0,6 \pm 0,75$ -ə qədər, Aberdin sorğusu balı isə $18,32 \pm 5,24$ – dən $4,61 \pm 1,42$ -ə qədər azalmışdır, nəzarət qrupunda da buna bənzər müsbət dəyişiklik baş vermiş və ona görə qruplar arasında statistik əhəmiyyətli fərq qeyd edilməmişdir ($p=0,064$).

Nəticələr:

1. Varikoz xəstəliyinin NBSA (VenaBLOCK sistemi) ilə müalicəsi qeyri-termal, qeyri-tumessent ablasiyası yüksək effektiv, təhlükəsiz müalicə metodu sayıla bilər.
2. NBSA tumessent anesteziya və kompression trikotaj geyinmək tələb etməyən, qısa müddətdə icra edilən, postoperativ dövrün daha az fəsadla keçməsi ilə səciyyələnən müasir az invaziv müalicə üsuludur.
3. Yekun rəyin formalaşması və həmçinin NBSA-nın müalicəvi rolunun tam aydınlaşması üçün uzaq nəticələrin öyrənilməsinə, daha böyük və çoxmərkəzli tədqiqatların aparılması vacibdir.

ATUJ0051.

QIRTLAĞIN SƏS BAĞLARI ŞÖBƏSİNİN T2n0m0 XƏRÇƏNGİ OLAN XƏSTƏLƏRDƏ ORQANSAXLAYICI ƏMƏLİYYATLARIN NƏTİCƏLƏRİ

N.V.Kərimova, N.M.Əmirəliyev

Azərbaycan Tibb Universitetinin Onkoloji klinikası

Giriş. Erkən qırtlaq xərçəngi olan xəstələrin əksəriyyətində şiş prosesi səs bağları şöbəsində müşahidə edilir. Bu qrup xəstələrin müalicəsində radioterapiya və transoral lazer cərrahiyyəsi ilə bərabər orqansaxlayıcı açıq cərrahi əməliyyatlardan da geniş istifadə edilir.

Məqsəd. Qırtlağın səs bağları şöbəsinin T2N0M0 xərçəngi olan xəstələrdə orqansaxlayıcı açıq cərrahi əməliyyatların onkoloji və funksional nəticələrinin öyrənilməsi.

Material və metodlar. Azərbaycan Tibb Universitetinin Onkoloji klinikasında 2007-2018-ci illərdə qırtlağın səs bağları şöbəsinin T2N0M0 xərçəngi olan 69 xəstədə açıq orqansaxlayıcı cərrahi əməliyyat icra edilmişdir. Xəstələrin hamısına müalicənin ilkin etapında müxtəlif həcmli orqansaxlayıcı əməliyyatlar (42 xəstədə fronto-lateral, 27 xəstədə - lateral rezeksiya) icra edilmiş, əməliyyatdan sonrakı dövrdə xəstələrin 18-də adyuvant şüa terapiyası aparılmışdır.

Nəticələr. Əməliyyatdan sonrakı dövrdə yaranın birincili sağlması 54 xəstədə (79,2%) qeydə alınmış, yerli ağırlaşmalar 13 xəstədə (18,8%) müşahidə edilmişdir. Funksional nəticələrin tədqiqi göstərmişdir ki, qırtlağın səs və ayırıcı funksiyası xəstələrin hamısında, tənəffüs funksiyası isə 64-də (92,8%) bərpa edilmişdir.

Müalicənin onkoloji nəticələrinin tədqiqi göstərmişdir ki, şişin davam edən böyməsi və residivi 9 xəstədə (13,0%) müəyyən edilmiş, beşillik residivsiz və ümumi yaşama göstəriciləri müvafiq

olaraq 87,0% (69 xəstənin 60-da) və 89,9% (69 xəstənin 62-də) təşkil etmişdir. Bu göstərici cərrahi əməliyyat icra edilmiş 51 xəstənin 44-də (89,9%), kombinə olunmuş müalicə aparılmış 18 xəstənin 16-da (88,9%) qeydə alınmışdır. **Yekun.** Qırtlağın səs bağları şöbəsinin T2N0M0 xərçəngi olan xəstələrdə açıq orqansaxlayıcı əməliyyatlar effektiv funksional və onkoloji nəticələrə malik olub, bu qrup xəstələrdə radioterapiya və transoral lazer cərrahiyyəsinə alternativ, bir sıra hallarda isə seçim müalicə metodu olaraq qalır.

ATUJ0052.

ARTERİYALARIN DİSTAL STENO-OKKLÜZIYA SƏBƏBİNDƏN ƏTRAFLARIN KRİTİK İŞEMİYASI OLAN XƏSTƏLƏRDƏ REGIONAR QAN DÖVRANININ STİMULYASIYASI (korrelyasion-statistik təhlil)

C.V.Kosayev, N.S.Abişov, M.B.Əhmədov, Q.M.Zeynalova

Akad.M.A. Topçubaşov adına Elmi Cərrahiyyə Mərkəzi PHŞ

Aktuallıq. Aşağı ətrafların kritik işemiyası(AƏKİ) zamanı əsas müalicə üsulu birbaşa revaskulyarizasiyadır. Arteriyaların distal steno-okklüziyası zamanı isə birbaşa revaskulyarizasiya heç də həmişə effektiv olmur. Bu zaman amputasiya əməliyyatına alternativ olaraq dolayı revaskulyarizasiya(DRV) əməliyyatları göstərişdir.

Tədqiqatın məqsədi. Arteriyaların distal steno-okklüziyası fonunda AƏKİ olan xəstələrdə DRV - bel simpatektomiyası(BSE)+revaskulyarizasiy aedici osteotrepansiyası(ROT) ilə regionar qan dövrəninin(RQD) stimulyasiyasının xüsussiyətlərini öyrənmək olmuşdur.

Tədqiqatın material və metodları.

Tədqiqat arteriyaların distal steno-okklüziyası fonunda AƏKİ inkişaf etmiş 86 xəstədə aparılmışdır. 48 xəstədə ənənəvi konservativ və cərrahi müalicə aparılmış(nəzarət qrup), 38 xəstədə RQD stimulyasiyası məqsədi ilə BSE+ROT əməliyyatı icra olunmuşdur(əsas qrup). Xəstələrdə ayaq üstə və uzanmış halda venoz-arterial indeks(VAİ), regionar sistolik təzyiq qradiendi(RSTQ), postokklüzion venoz təzyiq qradienti(POVTQ) təyin edilmişdir. Bu parametrlər 48 praktiki sağlam şəxslərin göstəticiləri ilə müqayisə edilmişdir(referens qrup). Nəticələr parametrik və qeyri-parametrik üsullar ilə təhlil edilmişdir.

Alınmış nəticələr və müzakirə. Xəstələr klinikaya daxil olan zaman hər iki qrupda referens qrupla müqayisədə VAİ ayaq üstə, VAİ uzanmış, RSTQ və POVTQ durust olaraq artmışdır(uyğun olaraq $p < 0,001$; $p < 0,001$; $p < 0,05$ və $p < 0,001$). Stasionar müalicənin sonunda nəzarət qrupu xəstələrində ilkin müayinə ilə müqayisədə VAİ ayaq üstə və VAİ uzanmış vəziyyətdə, RSTQ və POVTQ uyğun olaraq 13,0% ($t=1,25$; $p > 0,05$), 6,8% ($t=0,56$; $p > 0,05$), 2,3% ($t=0,20$; $p > 0,05$) və 8,7% ($t=0,80$; $p > 0,05$) azalmışdır. İlkin müayinə ilə müqayisədə əsas qrup xəstələrdə stasionar müalicənin sonunda VAİ ayaq üstə və VAİ uzanmış vəziyyətdə, RSTQ və POVTQ uyğun olaraq 34,2% ($t=3,51$; $p < 0,01$), 23,9% ($t=2,23$; $p < 0,05$), 19,5% ($t=1,85$; $p > 0,05$) və 30,4% ($t=3,09$; $p < 0,01$) azalmışdır. Arteriyaların distal steno-okklüziyası fonunda AƏKİ inkişaf etmiş xəstələrdə regionar arterial və venoz qan dövranı statistik dürüst olaraq pisləşir. Nəzarət qrupunda RQD

göstəricilərində yalnız müsbət dinamika müşahidə olunur. Əsas qrup xəstələrində RQD-nın arterial və venoz parametrləri dürüst olaraq stimulyasiya olunur.

Nəticə: AƏKİ olan xəstələrdə bel simpatektomiyası+revaskulyarizasiyaedici osteotrepansiya əməliyyatı patogenetik əsaslandırılmış müalicə üsuludur.

ATUJ0053.

YUMURTALIĞIN AŞAĞI DİFFERENSİASİYALI SEROZ KARSİNOMASINDA PD-L1 TƏYİNİNİN PROQNOSTİK ƏHƏMİYYƏTİ

¹T.N.Kosayeva, ¹N.İ.Mehdiyeva, ²B.E.Abbasov

v

¹Azərbaycan Tibb Universitetinin
Onkologiya kafedrası

²Milli Onkologiya Mərkəzi

Giriş: Yumurtalıqın bədxassəli şişləri (YBŞ) arasında praktik-elmi nöqtəy-nəzərdən ən geniş yayılan formalarından epitelial şişləri göstərmək olar ki, bunlar YBŞ-nin 90%-ni təşkil edirlər. Yumurtalıq xərçəngi qadın reproduktiv sistemin bədxassəli şişləri arasında ən çox letallıq (30.8%) göstərən növlərdən hesab edilir, buna görə də erkən diaqnostikası və proqnostik dəyərləndirilməsinin adekvat metodlarının işlənilib hazırlanması müasir səhiyyənin əsas istiqamətlərindən biridir.

Tədqiqatın məqsədi: Aşağı differensiasiyalı seroz karsinomada (HGSC, high grade serous carcinoma) PD-L1 (proqramlaşdırılmış hüceyrə ölümü liqandı-1) ekspressiyasının proqnostik amil kimi öyrənilməsi.

Material və metodlar: Tədqiqatda HGSC diaqnozu ilə cərrahi müdaxiləyə məruz qalmış 25 xəstənin preparatlarından

istifadə edilmişdir. Əldə olunmuş kəsiklərdə deparafinizasiyadan sonra Ventana immunboyama cihazında SP263 antikoru istifadə edilməklə standartlaşdırılmış immunhistokimyəvi təhlillərdə PD-L1 statusu dəyərləndirilmişdir. Reaksiya nəticələri boyanan hüceyrə sayına görə aşağıdakı kimi dəyərləndirilir: PD-L1 neqativ – ekspressiya 1 %-dən azdır; PD-L1 pozitiv – ekspressiya 1 %-dən çoxdur.

Nəticələr: Xəstələrin yaşı 51 ilə 76 arasında tərəddüd edir, orta yaş həddi 61.2 olmuşdur. Xəstələrin əksəriyyətini 51-70 yaş arası qadınlar təşkil etmişdir – 23 nəfər (92%), onlardan 13-ü (56.5%) 51-60 yaş arası qadınlardır. 71-75 yaş arasında isə HGSC diaqnozu ilə yalnız 2 xəstə təsadüf etmişdir (8%). Xəstələrin 14-də (56%) PD-L1 pozitiv olmuşdur. PD-L1 pozitiv qrupda progressiyasız yaşama göstəricisi PD-L1 neqativ qrupla müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə aşağı olmuşdur ($p < 0.05$), lakin ümumi yaşama göstəricisi ilə PD-L1 arasında əlaqə tapılmamışdır ($p > 0.05$). Belə ki, PD-L1 pozitiv qrupda 12 xəstədə radikal müalicə planı yekunlaşandan sonra 1 il ərzində xəstəliyin progressiyası baş verdiyi halda, PD-L1 neqativ qrupda bu hal 3 xəstədə baş vermişdir ($p = 0.0003$).

Yekun: PD-L1 yumurtalıqın aşağı differensiasiyalı seroz karsinoması olan xəstələr üçün perspektivli terapevtik hədəfə çevrilə bilər. Gələcəkdə PD-L1 nəzarət nöqtəsinin inhibitorlarından faydalanmaq üçün onun proqnoza təsiri ətraflı şəkildə tədqiq olunmalıdır.

ATUJ0054.

POSTMENOPAUZAL DÖVRDƏ YUMURTALIQ XƏRÇƏNGİ OLAN QADINLARDA CƏRAHİ MÜDAXİLƏNİN NÖVÜ VƏ HƏCMINİN SEÇİLMƏSİ

M.A.Qaraşova, E.M.Əliyeva,
L.C.Məmmədova, S.Ş.Məmmədova
I Mamalıq və Ginekologiya kafedrası

Giriş. Yumurtalıqların şişləri, əsasən, 50-70 yaşında olan qadınlarda yüksək tezliklə rast gəlinir. Statistika əsasən, qadın reproduktiv orqanların şişləri arasında yumurtalıqların xərçəngi III yerdə olsa da, ginekoloji xərçəngdən ölüm səbəbi kimi ilk pillədədir. Yumurtalıq xərçənginin müalicəsi xəstəliyin mərhələsi, yayılması və şişin morfoloji xüsusiyyətlərindən asılı olaraq kompleks şəkildə aparılmalıdır. Lakin yumurtalıq xərçənginin aparıcı müalicə üsulu kimi cərrahi əməliyyat və kimyavi terapiya hesab olunur.

Tədqiqatın məqsədi postmenopauzal dövrdə yumurtalıq xərçəngi olan qadınlarda cərrahi müdaxilənin optimal taktikasının və həcmnin seçilməsini olmuşdur.

Tədqiqatın materialı: Tədqiqata postmenopauzal dövrdə yumurtalıq xərçəngi diaqnozu qoyulan 97 qadın daxil olmuşdur. Kompleks klinik-diaqnostik tədqiqat üsullarının icrasından sonra yumurtalıq xərçəngi olan qadınlarda planlaşdırılmış müalicənin taktikası təyin olunmuşdur. 97 xəstədən 89 (91,8%) operativ müdaxilə icra olunmuşdur. 97 yumurtalıq xərçəngi olan xəstədən 6 (6,2%) qeyri-adyuvant kimyəvi terapiya və sonrakı operativ müdaxilə təyin olunmuşdur. 2 (2,1%) xəstə müalicədən imtina etmişlər.

Nəticələr: 55,7% (n=54) yumurtalıq xərçəngi olan xəstələrdə uşaqlığın artımlarla ekstirpasiyası və böyük piyliyin xaric olunması/rezeksiyası (omentektomiya) icra olunmuşdur. 20,6% (n=20) xəstədə böyük həcmli əməliyyatlar icra olunmuşdur: uşaqlıq artımlarla birgə ekstirpasiyası ilə yanaşı omentektomiya, regional limfa düyünlərinin xaric olunması, apendektomiya, peritonektomiya və splenektomiya, yoğun bağırsağın rezeksiyası və kolostomanın çıxarılması. 13,4% (n=13) xəstədə residiv şişin çıxarılması, 1,0% halda isə palliativ əməliyyat olaraq uşaqlıq yolu üstü amputasiyası və uşaqlığın artımlarla birgə ekstirpasiyası icra olunmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, əməliyyatdan sonrakı dövrdə xəstələrin ölümü ilə nəticələnən fəsadlar qeyd olunmamışdır. Cərrahi müdaxilənin davamiyyəti orta hesabla 210 dəqiqə təşkil etmişdir. Əməliyyatdan sonrakı ağırlaşmalar 10,1% halda müşahidə olunmuşdur, onlardan 4 (4,5%) xəstədə yara nahiyəsinin irinləməsi və nekrozu, 2(2,2%)-də sidik kisəsinin zədələnməsi, 1(1,1%) xəstədə mədə-bağırsağ qanaxması, 1(1,1%) xəstədə isə nazik bağırsağın fistulası ilə fəsadlaşan bağırsağ keçməməzliyi kimi fəsadlar yaranmışdır.

Yekun. Yumurtalıq xərçəngi olan xəstələrdə operativ müdaxilənin növü və həcmi xəstəliyin mərhələsinə və şiş prosesinin yayılmasına uyğun olaraq seçilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, yumurtalıq xərçəngi 66% halda xəstəliyin gecikmiş mərhələsində aşkar olunur, və bu da xəstəliyin müalicəsinin vaxtında aparılmasını əngəlliyir və xəstəliyin proqnozunu qeyriqənaətbəxş edir.

ATUJ0055.

PROSTOQLANDİN TÖRƏMƏLƏRİ İLƏ MÜALİCƏ OLUNAN QLAUKOMALI XƏSTƏLƏRDƏ KATARAKTA ƏMƏLİYYATI SONRASI KİSTOİD MAKULA ÖDEMİNİN PROFİLAKTİKASINDA NEPAFENAKIN ROLU

H.M.Qəhrəmanov, Q.Q.Zülfiyev,
Q.M.İsmayılov, S.M.Şahbazova,
F.M.Həsənova

Azərbaycan Tibb Universiteti,
Oftalmologiya kafedrası

Açar sözlər: travaprost, qlaukoma, nepafenak, kistoid makula ödem

Giriş: Prostoqlandin törəmələrinin qlaukomalı xəstələrdə göz daxili təzyiqi (GDT) effektiv olaraq azaltmasına baxmayaraq bir iltihab mediatoru olaraq katarakta əməliyyatı sonrası psevdofakik kistoid makula ödem (PKMÖ) riskini artırması da məlumdur. PKMÖ riskinin azaldılmasında qeyri steriod iltihab əleyhi preparatların rolu təsdiq olunmuşdur.

Məqsəd: Bu retrospektiv çalışmada prostoqlandin törəmələri ilə (travaprost) müalicə olunan birincili açıq bucaqlı qlaukomalı xəstələrdə katarakta əməliyyatı sonrası PKMÖ inkişafı riskinin azaldılmasında nepafenakın rolunun dəyərləndirilməsi olmuşdur.

Material və metodlar: Araşdırmaya klinikamızda 2016-2019-cu illərdə rutin fəsadsız katarakta (FAKO) əməliyyatı olunmuş travaprost ilə müalicə olunan 14 birincili açıq bucaqlı qlaukomalı xəstə (9 qadın və 5 kişi xəstə, 14 göz, orta yaş 66 (57-71)) daxil edilmişdir. Daxil edilmə kriteriyaları: qlaukomanın başlanğıc və inkişaf etmiş stabil mərhələsi (1-ci və 2-ci mərhələ), GDT-in 20 mm.c.s. altında

olması, kataraktası ekstraksiya olunan gözdə qlaukomadan savayı hər hansı digər patologiyanın olmaması. Dəyərləndirmə görmə itiliyi, fundus müayinəsi və mərkəzi makula qalınlığının (MMQ) optik koherent tomoqrafiya (OKT) ilə müəyyən olunması əsasında aparılmışdır. Postop müşahidə dövrü 6 ay olmuşdur. Xəstələr 2 qrupa ayrılmışdır: 1-ci qrup – həm preop (2 həftə) həm də postop dövrdə travaprostla yanaşı nepafenak qəbul edən xəstələr (8 göz), 2-ci qrup – yalnız preop dövrdə nepafenak qəbul edən xəstələr (6 göz).

Nəticələr və müzakirə: Bütün xəstələrdə erkən postop dövrdə görmə itiliyi 0.5 üzərində olmuş, fundus müayinəsində makulada dəyişiklik qeyd olunmamış, postop MMQ (OKT-də) preop dövrdəkindən fərqlənməmişdir. 1-ci qrupa daxil olan gözlərdə bütün müşahidə dövründə görmə itiliyi, MMQ və fundus görüntüsü sabit qalmışdır. 2-ci qrupa daxil olan gözlərdən 1-də postop 3-cü həftədə, 2-cisində postop 6-cı həftədə görmə itiliyi 0.1-ə qədər azalmış, fundus müayinəsində makulyar ödem, OKT-də MMQ-nın artması (müvafiq olaraq 290 və 330mk) qeyd olunmuşdur. Hər iki gözə nepafenakın daha uzun müddətli təyini (8 həftə) və subtenon triamsinolon inyeksiyası sonrası görmə itiliyi erkən postop dövründəki səviyyəyə yüksəlmiş, makula ödemi sorulmuş və MMQ ilkin ölçülərinə qayıtmışdır. Prostoqlandinlər (travaprost) bir iltihab mediatoru olaraq damar keçiriciliyini pozaraq MMQ artmasına (PKMÖ) səbəb olurlar. Ancaq qlaukomalı gözlərdə əməliyyat öncəsi təyin olunan nepafenak iltihab riskini azaldaraq PKMÖ-ni qarşısını ala bilir.

Yekun: prostoqlandin törəməsi alan qlaukomalı gözlərdə katarakta əməliyyatı

sonrası PKMÖ-nin qarşısının alınmasında əməliyyat öncəsi təyin olunan nepafenak damcısının rolu böyükdür. Preop və postop dövrdə OKT ilə MMQ-nın ölçülməsi PKMÖ-nin düzgün yönləndirilməsində vacib rol oynayır.

ATUJ0056.

İNKİŞAF ETMİŞ YUMURTALIQ XƏRÇƏNGİ OLAN XƏSTƏLƏRDƏ HORMONAL BALANS

N.Q.Qibləliyeva

Onkologiya kafedrası

Aktuallıq. Yumurtalıq xərçəngi (YX) əksər hallarda menopozdan sonra inkişaf edir. Buna baxmayaraq son illər YX reproduktiv yaşda olan, o cümlədən doğmamış gənc qadınlarda da aşkar edilir.

Tədqiqatın məqsədi yumurtalıqlarda sintez olunan cinsi steroidlərin nisbətindən asılı olaraq, reproduktiv yaşda olan yumurtalıq xərçəngi diaqnozu qoyulmuş xəstələrdə fertillik səviyyəsini öyrənmək olmuşdur.

Material və metodlar. Yumurtalıqların bədxassəli şişləri (T3-4N1-2M0) olan $43 \pm 2,15$ yaşlı 38 xəstədən əməliyyat zamanı alınan yumurtalıq toxuması tədqiq edilmişdir. Morfoloji olaraq seroz sistadenokarsinoma diaqnozu qoyulmuşdur. Eyni yaşda olan 31 xəstədə uşaqlıq fibromioması üçün cərrahiyyə əməliyyatı zamanı çıxarılan vizual olaraq dəyişməmiş yumurtalıqlar şərti sağlam toxuma kimi araşdırılmışdır.

Nəticələr və onların müzakirəsi. Tsiklin fazasından asılı olmayaraq hər iki yumurtalıqda şiş toxuması arasında estradiol (E2) və progesteron (P4) səviyyəsində heç bir fərq aşkar

edilməmişdir. Menstruasiya dövrünün birinci fazasında yumurtalıqlarda E2-nin tərkibi dominant bütöv yumurtalıqdan orta hesabla 3,7 dəfə az, ovulyasiya olunmayan yumurtalıqdan isə 2 dəfə yüksək olmuşdur. I fazada şiş toxumasında P4 səviyyəsi hər iki yumurtalıqdan 2,6 dəfə, II fazada isə dominantdan 35,8 dəfə, passivdən isə 6,9 dəfə aşağı olmuşdur. Bədxassəli toxumada testosteronun (T) konsentrasiyası dövrün birinci mərhələsində şərti olaraq bütöv yumurtalıqlardakı məzmandan fərqlənmir, ikinci fazada dominant birinə uyğun gəlir. Yəni, menstrual dövrün fazaları hormonal spesifikliyini itirmişdir. E2/P4 nisbətini əmsallarını nəzərdən keçirərkən, dövrün 1-ci mərhələsində göstəricinin passiv vizual olaraq dəyişməmiş yumurtalıqdakı dəyərlərə uyğun olduğu qeyd edilmişdir. E2/T nisbəti toxumanın hiperestrogenləşməsi istiqamətində cinsi hormonların həddindən artıq balansını göstərmişdir - passiv yumurtalığın şərti olaraq intakt toxumasına nisbətən 2,2 dəfə yüksək olmuşdur. Şiş toxumasında dövrün ikinci mərhələsində həm passiv, həm də dominant yumurtalıqlara münasibətdə E2/P4 nisbətində 5,3 dəfə artım baş vermişdir. E2/T nisbətini passiv yumurtalıq toxuması ilə müqayisədə 3,3 dəfə azaldığı müəyyən olunmuşdur.

Yekun. Reproduktiv yaşda olan qadınlarda yumurtalıqların bədxassəli şişlərinin böyüməsi yerli səviyyədə estrogen və progestinlərin, həmçinin estrogen və androgenlərin nisbətində balanssızlıq fonunda baş verir. Müalicə olunan xəstələrdə inkişaf etmiş YX ilə menstrual funksiya qorunub saxlanılmışdır. Yumurtalıqların heç

birində sintez edilmiş toxuma cinsi hormonlarının səviyyəsi deterministik fizioloji funksiyanı təmin etməmişdir.

ATUJ0057.

AĞIR FORMALI YUMURTALIQLARIN HİPERSTİMULYASIYASI SİNDROMU OLAN PASİENTLƏRDƏ QALXANABƏNZƏR VƏZİNİN FUNKSIONAL AKTİVLİYİNİN DƏYƏRLƏNDİRİLMƏSİ

İ.A.Quliyeva, N.F.Əlişova, N.A.Həmidova

Ə.Əliyev adına Azərbaycan Dövlət Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutu, mamalıq və ginekologiya kafedrası.

Azərbaycan Tibb Universiteti, II mamalıq-ginekologiya kafedrası

Ağır formalı yumurtalıqların hiperstimulyasiyası sindromu olan pasientlərdə (YHSS) tiroid funksiyası da daxil olmaqla, bütün orqanizmin homeostazının pozulması ilə müşayiət olunan, superovulyasiya induksiyasının yatrogen, potensial həyati təhlükəsi olan bir komplikasiyasıdır.

Tədqiqatın məqsədi: ağır formalı YHSS olan hamilə qadınlarda tiroid funksiyasının dəyişilməsini qiymətləndirmək.

Material və tədqiqat metodları: Qalxanabənzər vəzinin patologiyası olmayan $29 \pm 5,5$ yaşda sonsuzluq müddəti $3,9 \pm 2,5$ il olan, IVF və PE proqramında induksiya edilmiş hamiləlik olan 17 xəstə müayinə edilmişdir. Qrup 1 ağır YHSS olan 11 hamilə qadınlardan, qrup 2 - YHSS əlamətləri olmayan 6 hamilə qadınlardan ibarət idi. Qan zərdabında qalxanabənzər vəzin hormonlarının (TSH, T4), estradiolun (E2) və progesteron (P) səviyyələrinin stimullaşdırılmadan əvvəl, embrion köçürülməsindən sonra 14-cü

gündə və hamiləliyin 6-7-ci həftəsində dinamikasını öyrəndik.

Tədqiqatın nəticələri: tədqiq olunan qrupların bütün xəstələrində stimullaşdırılma başlamazdan əvvəl ilkin hormonal parametrlər tiroid vəzinin normal funksional fəaliyyətinə uyğundur. 1-ci qrupda TSH-nin səviyyəsi $2,2 \pm 1,4$ mU/l, 2-ci qrupda $1,9 \pm 0,61$ mU/l; T4 səviyyəsi – müvafiq olaraq $17,7 \pm 3,8$ pmol/l və $16,7 \pm 1,1$ pmol/l. YHSS-nin klinik simptomlarının dinamik təzahürü insan xorionik gonadotropinin ovulyator dozasının tətbiqindən orta hesabla $7,8 \pm 3,6$ gün sonra qeyd edildi. Embrionun köçürülməsindən sonra 14-cü gündə YHSS olan 1 qrup xəstələrdə TSH səviyyəsi əhəmiyyətli dərəcədə artaraq $5,5 \pm 3,9$ mU/l-ə qədər artdı, 2-ci qrup qadınlarda isə əvvəlki səviyyədən fərqlənmədi və $2,0 \pm 0,8$ mU/L təşkil etdi. T4 konsentrasiyası. əhəmiyyətli dərəcədə dəyişilməyərək, $16,1 \pm 2,6$ pmol/l və $17,8 \pm 2,98$ pmol/l təşkil etdi. 6-7 həftəlik hamiləlikdə YHSS əlamətləri olan xəstələrdə TSH səviyyəsi $3,5 \pm 1,1$ mU/L-ə qədər yüksəlmişdir. YHSS əlamətləri olmayan qadınlar qrupunda hormonal konsentrasiyada əhəmiyyətli dərəcədə dəyişilmə qeyd edilmədi ($1,1 \pm 0,5$ mU/l). T4 səviyyəsi tədqiq edilən qrupların xəstələrində variasiya etməyərək orta hesabla $14,3 \pm 2,3$ və $13,7 \pm 2,1$ pmol/l təşkil etdi. 1-ci qrup xəstələrdə bu dəyişikliklər orta hesabla hamiləliyin 8-10 həftəsinə qədər YHSS təzahürlərinin tam aradan qaldırılmasına qədər davam etdi. Müayinə olunan qrupların xəstələrində cinsi steroid hormonlarının konsentrasiyasının müqayisəli təhlili göstərdi ki, əgər YHSS olan qadınlarda ilkin səviyyə ilə müqayisədə E2 səviyyəsi təxminən 160 və ya 100 dəfə,

progesteron səviyyəsi 29-30 dəfə artarsa, onda 2-ci qrupda hormon sekresiyasında artım müşahidə edilməmiş, aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir: E2 səviyyəsi 10-15 dəfə, progesteron səviyyəsi isə 30 dəfə artmışdır.

Yekun: Ağır formalı YHSS ilə tiroid patologiyası olmayan xəstələrdə hamiləlik qalxanabənzər vəzinin əhəmiyyətli hiperstimulyasiyası ilə müşayiət olunur ki, bu da OHSS ilə müşayiət olunan ağır hiperestrogenizmlə əlaqədardır. Beləliklə, YHSS simptomları tamamilə aradan qaldırılana qədər tiroid funksiyasının dinamik öyrənilməsi aparılmalıdır, bundan sonra da tiroid vəzinin hiperstimulyasiyası qorunub saxlanıldıqda, tiroid hormon preparatları ilə terapiyanın məqsədəuyğunluğu məsələsi həll edilməlidir.

ATUJ0058.

SÜD VƏZİSİ XƏRÇƏNGİNDƏ ORQANQORUYUCU ƏMƏLİYYATLARDA REZEKSIYA KƏNARLARININ HİSTOLOJİ ANALİZİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

T.S.Quliyeva

| Onkologiya kafedrası

Aktuallıq. Mamoqrafiyasının geniş tətbiqi, xəstə kontingentinin əhəmiyyətli dərəcədə "cavanlaşması" süd vəzisi xərçəngi (SVX) üçün orqanqoruyucu əməliyyatların (OQƏ) aktuallığını artırdı. SVX-nin OQƏ müxtəlif variantları yaxşı məlumdur: radikal rezeksiya, kvadrantektomiya, lampektomiya və digər plastik və rekonstruktiv əməliyyatlar. Radio- və kimyoterapiya protokollarının təkmilləşdirilməsi SVX olan xəstələrin kombinə edilmiş və kompleks müalicə

çərçivəsində müalicəsinin effektivliyini daha da artırmağa imkan vermişdir. Xəstələrin yaşı, xəstəliyin mərhələsi, şişlərin molekulyar bioloji xüsusiyyətləri, əməliyyatdan sonrakı radioterapiyanın mümkünlüyü, həmçinin rezeksiyanın kənarlarının intraoperativ qiymətləndirilməsi kimi fərdiləşdirmə amillərini də nəzərə almaq lazımdır. İntraoperativ kənar reviziyası yaşama göstəricisinə təsiri haqqında müxtəlif müəlliflərin məlumatları mövcuddur.

İşin məqsədi. Süd vəzisi xərçəngində orqanqoruyucu əməliyyatlarda rezeksiya kənarlarının histoloji analizinin əhəmiyyətinin qiymətləndirilməsi.

Material və metodlar. 2018-2022-ci illər ərzində OQƏ aparılmış 311 xəstənin məlumatlarını təhlil edilmişdir. I qrupa əməliyyatdaxili kənar qiymətləndirməsi aparılmış 205 xəstə daxildir; II qrupa onsuz 106 xəstə daxil idi. I qrupdakı xəstələrin orta yaşı 61,5 yaş; II qrupda - 69 yaş. Kliniki mərhələlərə görə bölgü: I mərh. - 122 (59,6%), IIA mərh. - 62 (30,2%), IIB mərh. - 21 (10,2%); II qrupda - I mərh. - 56 (52,8%), IIA mərh. - 41 (38,8%), IIB mərh. - 9 (8,4%). Bütün xəstələr kompleks müalicə almışlar. 11 (3,5%) xəstə radioterapiyadan imtina edib.

Nəticələr. I qrupda residivlər 2 (0,97%) xəstədə, II qrupda 5 (4,71%) xəstədə müşahidə edilmişdir. I qrupda uzaq metastazlar – 9 (4,4%) xəstədə, II qrupda 9 (8,4%) xəstədə müşahidə edilmişdir. I qrupda 3 (1,46%) xəstə, II qrupda 2 (1,89%) xəstə xəstəliyin progressiyasından vəfat etmişdir. I qrupda residivsiz yaşama göstəricisi – 203 (99,02%) xəstə, ümumi yaşama göstəricisi – 202 (98,5%) xəstə. II qrupda

müvafiq olaraq – 101 (95,28%) və 104 (98,11%) xəstə.

Nəzarət qrupunda (4,71%; 8,49%) residivlər və uzaq metastazlar əsas qrupdan (0,98%; 4,4%) daha çox olmuşdur. Əsas qrupun xəstələrində residivsiz yaşama göstəricisi nəzarət qrupuna nisbətən 8,5% yüksək olmuşdur. Ümumi yaşama göstəricisini təhlil edərkən statistik cəhətdən əhəmiyyətli fərq müşahidə edilməmişdir.

Yekun. Rezeksiyanın kənarlarının histoloji qiymətləndirilməsi, zəruri hallarda rerezeksiyanın tətbiqi əməliyyatın radikalizmini təmin edən, ümumi yaşama göstəricilərinə təsir etmədən residivsiz yaşama göstəricilərini artıran ilkin şərtidir.

ATUJ0059.

SÜD VƏZİSİ XƏRÇƏNGİNDƏ ORQANQORUYUCU ƏMƏLİYYATLARIN TƏTBİQİ

T.S.Quliyeva

Onkologiya kafedrası

Aktuallıq. Süd vəzi xərçəngi əksər ölkələrdə qadın əhalisi arasında xəstələnmə və ölüm göstəricilərinə görə birinci yerdədir. Bu patologiyanın müalicəsində cərrahi üsul ənənəvi olaraq tanınır. Müayinənin skrininq üsulu kimi mamografiyanın aktiv istifadəsi və nəticədə erkən mərhələdə şişlərin aşkarlanmasının artması, eləcə də gənc xəstələrin sayının artması orqanqoruyucu əməliyyatların aktiv tətbiqinə ehtiyac yaradır.

İşin məqsədi. Süd vəzisi xərçəngi diaqnozu ilə orqanqoruyucu əməliyyat keçirmiş xəstələrdə onkoloji nəticələrin (residiv nisbəti, ümumi və residivsiz sağ qalma), əməliyyatdan sonrakı

ağırlaşmaların və estetik məlumatların qiymətləndirilməsi.

Material və metodlar. 2018-2022-ci illər ərzində ATU-nun Onkoloji Klinikasında kompleks müalicə alan süd vəzi xərçəngi olan 209 xəstənin məlumatları qiymətləndirilib. Xəstələrin orta yaşı 56-dır. 209 xəstədən: 83 xəstədə radikal rezeksiya, 4 xəstədə limfa düyünlərinin disseksiyası ilə kvadrantektomiya, 122 xəstədə limfa düyünlərinin disseksiyası ilə lumpektomiya əməliyyatı aparılıb. Eyni zamanda 83 xəstəyə qarşı tərəf süd vəzinin simmetrifikasiya məqsədi ilə reduksiyası, daxili kvadrantda lokalizasiyası olan 12 xəstədə əmələ gələn qüsurun doldurulması üçün toxuma dislokasiyası aparılıb.

Xəstələrin mərhələlər üzrə bölgüsü: mərhələ 0 - 2 (0,96%) xəstələr, mərhələ I - 89 (42,6%), IIA mərhələ - 76 (36,4%), IIb 23 (11%), mərhələ IIIA 18,8 (8,6%), IIb mərhələ 1 (0,44%) xəstələr. Histoloji forma: infiltrativ xərçəng - 129 (61,7%) xəstə, intraduktal xərçəng - 64 (30,6%), infiltrativ-lobulyar - 11 (5,3%), qarışıq formalar - 5 (2,4%) xəstə. Hormonal vəziyyət: luminal A tip - 81 (38,8%), luminal B tip - 64 (30,6%), HER2-neo pozitiv tip - 33 (15,8%), üçlü mənfi tip - 31 (14,8%) xəstə. Əməliyyatdan sonrakı dövrdə bütün xəstələrə radioterapiya aparılmışdır. 97 xəstəyə NPKT aparılıb, onlardan: 15 (15,5%) - luminal A tipi, 18 (18,5%) - luminal B tipi, 33 (34,0%) HER2neo növü, 31 (32,0%) - üçlü mənfi tip. Hormon müsbət olan 103 xəstəyə antihormonal terapiya, 58 nəfərə (56,3%) tibbi kastrasiya təyin edilib.

Nəticələr. 5 il ərzində 6 (2,8%) xəstədə residiv müşahidə olub: 1 (0,45%) xəstə I mərhələ, 4 (1,9%) II mərhələ, 1 (0,45%) III mərhələ. Mənfi proqnostik faktorları:

infiltrativ axacaq karsinoması G2, G3, peritumoral damarlarda şiş embolların olması, şiş ətrafında mikrokarsinoma ocaqlarının olması.

Yekun. 5-illik müşahidə zamanı orqanqoruyucu əməliyyatlardan sonra 6 (2,8%) pasiyentdə residivlər müşahidə olunmuş, onların tezliyi şişin histoloji strukturundan, xəstəliyin mərhələsindən asılı olmuşdur.

ATUJ0060.

YUMURTALIQLARIN XƏRÇƏNGİ RESİDİVLƏRİNİN MÜALİCƏSİ

R.Ş.Qurbanova

Onkologiya kafedrası

Aktuallıq. "Residiv" termini kifayət qədər şərtidir və obyektiv kliniki remissiyadan sonra xəstəliyin təkrar inkişafını nəzərdə tutur.

Tədqiqatın məqsədi. Yumurtalıqların xərçəngi residivləri olan xəstələrdə təkrar sitoreduktiv əməliyyatların və kimyəvi terapiyanın ikinci xəttinin aparılması üçün göstərişlərin işlənib hazırlanması.

Material və metodlar. Bizim araşdırmamıza 6 ay və daha çox müddətdə inkişaf edən yumurtalıq xərçənginin histoloji təsdiq olunmuş residivləri olan 144 xəstə daxil edilmişdir. Xəstələr 2 qrupa ayrılmışdır: I qrup – kombine müalicə almış (əməliyyat + kimyəvi terapiya və ya kimyəvi terapiya + əməliyyat) 67 xəstə, II qrup – yalnız kimyəvi terapiya alan 77 xəstə. Hər 2 qrupda kimyəvi terapiya sxemi: CP (sisplatin 100 mq/m², siklofosfan 800 mq/m²) və CAP (sisplatin 80 mq/m², adriamisin 50 mq/m², siklofosfan 600 mq/m²) – 41 xəstə. Taksol 135 mq/m² + sisplatin 75-100 mq/m², taksol 175

mq/m²; taksoter 75-100 mq/m² + sisplatin 75mq/m²” və ya karboplatin 400-450 mq/m² – 36 xəstə.

Nəticələr. I qrupun 18 xəstəsinə I mərhələdə göstərilən sxemlərdən biri üzrə sonrakı kimyəvi terapiya ilə təkrar sitoreduktiv əməliyyat icra olunmuşdur. Müalicənin effektivliyi 55.5%, tam reqressiya (TR) – 22.2 % təşkil etmişdir. Qalan 49 xəstəyə I mərhələdə sonrakı təkrar sitoreduktiv əməliyyatla kimyəvi terapiya aparılmışdır. Həmin yarımqrupda müalicənin effektivliyi 59.2% , TR – 28.5% təşkil etmişdir. Kombinə edilmiş terapiyadan ümumi effektivlik 67 xəstədə 58.2%, TR – 26.8% təşkil etmişdir. II qrupda yalnız kimyəvi terapiya aparılmışdır. Ümumi effektivlik 46.7%, TR – 15.6% təşkil etmişdir. Taksanların istifadəsi ilə müalicə olunmuş 36 xəstədə effektivlik 52.7%, TR – 22.2% təşkil etmişdir.

Yekun. Əldə edilən məlumatlar yumurtalıqların kombinə edilmiş müalicəsinin müəyyən üstünlüklərini göstərir və bu kateqoriyanın xəstələrində təkrar sitoreduktiv əməliyyatları daha geniş tətbiq etməyə imkan yaradır.

ATUJ0061.

XRONİKİ POLİPOZ İRİNLİ RİNOSİNUSİTİN FƏSADLAŞMIŞ FORMALARININ KOMPLEKS MÜALİCƏSİNİN ƏNG CİBLƏRİNİN YERLİ İMMUNİTETİNƏ VƏ MİKROFLORASINA TƏSİRİ

Ş.İ.Quvalov, C.L.Qasimov, R.Y.Qurbanov, M.Ə.Hüseynova

Qulaq, burun, boğaz xəstəlikləri kafedrası

Giriş. Burunətrafı ciblərin polipoz xəstəlikləri və onların fəsadlaşmaları

otorinolarinqoloji xəstəliklər arasında xüsusi yer tutur.

İşin məqsədi xroniki polipoz irinli rinosinusitlərin fəsadlarının azaldılmasında immunomodulyator və topik kortikosteroidlərin kompleks müalicəsinin əhəmiyyətinin öyrənilməsidir.

Material və metodlar. Nəzarətimiz altında xroniki polipoz irinli rinosinusitlərin ağırlaşmaları olan 15 xəstə olmuşdur. Cərrahi əməliyyatdan sonrakı dövrdə müalicə kompleksinə immunomodulyator – timalin və topik qlükokortikoidlər əlavə edilmişdir.

Müalicədən əvvəl bütün xəstələrin əng cibindən götürülmüş sekretdə qeyri-spesifik müdafiə faktorları – SigA-nın miqdarı 0,09+0,008 q/l-ə, lizosimin fəallığı isə 49,93+0,82 mkq/ml-ə bərabər olmuşdur. Lakin müalicədən sonra SigA-nın miqdarı 29,1%, lizosimin fəallığı isə 11,8% artaraq müvafiq olaraq göstəricilər 0,12+0,004 q/l-ə və 55,51+0,78 mkq/ml-ə çatmışdır. Mikrofloralarının göstəriciləri – St. Aureus-6 xəstədə; St. Epidermidis - 5 xəstədə; Difteroid qram (+) və diplokokk qram (-) 2 xəstədə; B.Proteus - 1 xəstədə. 1 xəstədə mikroflora aşkar edilməmişdir. Müşahidə olunan xəstələrin 40%-də St.Aureus, 33,33%-də St.Epidermidis, 13,33%-də Qram(+) difteroid ilə Qram(-) diplokokk, 6,66%-də B.Proteus tapılmışdır. Müalicənin 20-21-ci günündə 12 xəstənin əng ciblərindən götürülmüş sekretin mikroflorasında dəyişik qeyd olunmuşdur. Belə ki, müayinə olunan xəstələrin 16,66%-də (2 xəstədə) St.Epidermidis tapılmış, 8 xəstədə (66,66%) mikroflora aşkar edilməmişdir.

Nəticə və yekun. Tədqiqatlar sübut edir ki, xroniki polipoz irinli rinosinusitlərin

fəsadları zamanı orqanizmin immun sistemində əsaslı dəyişikliklər baş verir. Cərrahi müdaxilə və ənənəvi müalicə 18-20 gün ərzində orqanizmin immun reaktivliyini stimulyasiya edə bilmir, yerli immun müdafiə mexanizmlərinə immunosupressiv təsir göstərir, bu da xəstəliyin təkrarlanmasına şərait yarada bilər. Lakin ənənəvi üsullarla aparılan müalicəyə immunomodulyator – timalin və topk kortkosteroidlərin əlavə edilməsi immun sistemdə baş vermiş depressiya vəziyyətini aradan götürməyə kömək edir və immun reaktivliyini artırır. Bu da xəstəliyin residivləşməsinin qarşısını almağa və eyni zamanda patogen mikrofloranın məhv olmasına kömək edir.

ATUJ0062.

KƏSKİN HAYMORİTLƏR ZAMANI ALLERGIK FAKTORUN ROLUNUN ƏNG CİBİ MÖHTƏVİYYATININ İMMUNOSİTOKİMYƏVİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ İLƏ TƏYİNİ

Ş.İ.Quvalov, C.L.Qasimov, R.Y.Qurbanov,
Ş.R.İbrahimov

Qulaq, burun, boğaz xəstəlikləri kafedrası

Giriş. Burunətrafı ciblərin iltihabi xəstəlikləri otorinolarinqoloji xəstəliklər arasında xüsusi yer tutur. Kəskin haymoritlər mənşəyinə görə polietioloji olsa da, onların əmələ gəlməsinin əsasını orqanizmin allergizasiyası, infeksiyon allergik iltihab və autoimmun pozğunluqlar təşkil edir. Bu da xəstəliyin uzun müddət davam etməsinə və residivləşməsinə səbəb olur.

Burunətrafı ciblərin selikli qişası orqanizmə daxil olan antigenlərin qarşısını alan baryer funksiyasını oynayır

və onun çıxarılması yerli və immun sistemində bir sıra çatışmamazlıqların baş verməsinə səbəb olur.

Ədəbiyyatda burunətrafı ciblərdə, xüsusilə əng ciblərin selikli qişasında olan limfoepitelial baryerin sekresiya etdiyi anticisim təsirinə malik olan immunoqlobulinlər vasitəsilə antigenləri neytrallaşdırır. Ona görə də kəskin haymoritlər zamanı onun selikli qişasında gedən immun pozğunluqları və immunsitokimyəvi xüsusiyyətləri öyrənmək və bu baxımdan müalicəni optimallaşdırmaq mühüm məsələ kimi qarşıda durur.

İşin məqsədi kəskin haymoritlər zamanı əng ciblərinin selikli qişasında və möhtəviyyatında gedən sitokimyəvi, immunsitokimyəvi dəyişikliklərin xüsusiyyətlərini öyrənməkdir.

Metodlar. Əng ciblərindən götürülmüş möhtəviyyatlarda immunoqlobulinlərin təyini üçün qırıqotu peroksidazası – antiperoksidaza (PAP) mexanizmi ilə immunositoimyəvi reaksiyalar qoyulmuş və onların vasitəsilə nəticələr öyrənilmişdir. İg müsbət (+) və mənfi (-) hüceyrələrin sayı, immunoqlobulinlərin rənglənmə intensivliyi və səpələnməsi yoxlanılmışdır. İki qrup İg (produsen və reagent) müsbət hüceyrələr müəyyənləşdirilmişdir. Produsentlərin reagentlərlə müqayisədə bir qədər çox olması ilə yanaşı onların yalnız plazmosidlərdən ibarət olması qeyd olunmuşdur. Onların ümumi miqdarı kataral xarakterli iltihabi prosesdə $69,0 \pm 3,9$ hüç./mm², irinli prosesdə isə $61,0 \pm 3,0$ hüç./mm² təşkil etmişdir. Hər iki iltihabi prosesdə İgA ($26,0 \pm 1,5$; $21,0 \pm 1,0$ hüç./mm²), İgE ($23,0 \pm 1,1$; $1,9 \pm 1,0$ hüç./mm²) və İgM ($7,0 \pm 0,6$; $7,0 \pm 0,3$ hüç./mm²) produsentlərin

sitoplazmasında, toz şəklində, nüvə ətrafında sıx yerləşmiş, PAP-pozitiv supstrat aşkarlanmışdır ki, bunu da spesifik İg toplantıları kimi qiymətləndirmişik.

Kəskin haymoritlər zamanı əng cibi möhtəviyyatından hazırlanan sitoqrammalarda reagentlərin miqdarının produsentlərdən bir qədər az olması qeyd edilmişdir. Bununla yanaşı digərləri ilə müqayisədə produsentlərin üstülük təşkil etdiyi müəyyən edilmişdir. İg-pozitiv elementlərin sayı isə çoxdur. Belə ki, İg-reagentlərin populyasiyası kataral və irinli proseslərdə müvafiq olaraq $57,0 \pm 2,9$ və $50,0 \pm 2,8$ hüc./mm² olmuşdur. Bunların içərisində İgA-pozitivlər kataral iltihab zamanı $14,0 \pm 0,7$ hüc./mm², irinli prosesdə $12,0 \pm 0,9$ hüc./mm², İgE-pozitivlər müvafiq olaraq $21,0 \pm 1,0$ və $18,0 \pm 0,8$ hüc./mm², İgG-pozitivlər isə $19 \pm 0,9$ və $16,0 \pm 0,8$ hüc./mm² təşkil etmişdir. İgM-birləşdirən faqositlərin və histiositlərin miqdarı kəskin haymoritlər zamanı 2-3 hüc./mm² olmuşdur.

Nəticə. Beləliklə, kəskin haymoritlər zamanı burunətrafı ciblərinin möhtəviyyatından hazırlanmış yaxmaların immunositokimyəvi müayinələri xəstələrdə irinli-eksudativ prosesin mövcudluğunu, İgA və İgE – pozitiv hüceyrələrin hiperfunksiyasını sübut edir. Normal halda da, selikli qişa səviyyəsində digər immunoqlobulinlərlə müqayisədə İgA-nın yüksək olmasını nəzərə alınmaqla, İgE-nin miqdarının artması, kəskin haymoritlər zamanı baş verən proseslər içərisində allergik faktorun üstünlük təşkil etdiyini və toxumadanəli leykositlərin antigen asılı deqranulyasiyası üçün lazımı şəraitin mövcud olmasını göstərir.

ATUJ0063.

AŞAĞI ƏTRAFLARIN VARİKOZ XƏSTƏLİYİNİN MÜALİCƏSİ ZAMANI QISA STRİPPİNQ VƏ ENDOVENOZ LAZER ABLASIYASI NƏTİCƏLƏRİNİN MÜQAYİSƏSİ

L.V.Lətifova, K.Ə.Eyvazova, M.M.Mürsəlov, G.X.Abdıyeva

III cərrahi xəstəliklər kafedrası

Hazırda endovenoz lazer ablyasiyası varikoz xəstəliyi zamanı vertikal reflüksün əsas ləğvi üsulu hesab olunur. Lakin hələ də bütün dünyada stripping öz əhəmiyyətini itirməyib. Bununla bağlı reflüksün optimal ləğvi üsulunun seçimi aktual problem olaraq qalır.

Tədqiqatın məqsədi. Qısa stripping (QS) və EVLA metodlarının yaxın nəticələrinin müqayisəsi ilə varikoz xəstəliyinin cərrahi müalicə nəticələrini yaxışdırmaq.

Material və metodlar. Tədqiqata böyük dərialtı vena (BDV) kötüyünün qapaq çatışmazlığı olan 86 pasient - 93 aşağı ətraf daxil edilmişdir. Operativ əməliyyat üsulunun seçimi random olaraq aparılmışdır. BDV-nin endovenoz ablyasiyası (apparat LAXTA MİLON 1470 nm dalğa uzunluğu ilə) tumessent anesteziya, qısa strippingi isə spinal və ya tumessent anesteziya altında icra edilmişdir. 44 (51,2%) xəstəyə EVLA, 42 (48,8%) xəstəyə isə QS həyata keçirilib. Hər iki qrupda bütün xəstələrdə qapaq çatışmazlığı olan yan şaxələr miniflebektomiya, perforantlar isə liqasiya olunmuşdur. Əməliyyatdan sonra 5 və 10 gün, 1, 3 və 6 ay sonra nəticələrin klinik və ultrasəs dəyərləndirilməsi aparılmışdır. Həmçinin, hər iki qrupda əməliyyatdan sonrakı müxtəlif dövrlərdə ağırlaşmaların (hematomalar, trombozlar, flebitlər, paresteziyalar) orta tezliyi, ağrı səviyyəsi,

CİVİQ-14 şkalasına görə həyat keyfiyyəti öyrənilmişdir.

Nəticələr. EVLA-dan sonra bütün xəstələrdə budda BDV kötüyünün okklyuziyası müşahidə olunmuşdur. Əməliyyatdan sonra ilk 10 gün ərzində QS qrupunda ağrı sindromu EVLA qrupuna nisbətən yüksək olmuşdur. Hematomalar, flebitlər, ekximozlar və paresteziyalar şəkildə əməliyyatdan sonrakı ağırlaşmaların miqdarına görə qruplar arasında əhəmiyyətli fərq olmamışdır: QS qrupunda – 29 (65,8%) və EVLA qrupunda. Həyat keyfiyyətinin CİVİQ-14 şkalasına görə də hər iki qrupda əhəmiyyətli fərq müşahidə edilməmişdir: QS qrupunda -3,28 (-4,85-12,40) və EVLA qrupunda -1,45 (-6,12-12,35); (p=0,32).

Yekun. Əməliyyatdan sonrakı 6 aya qədər müddətdə aparılan müşahidə müqayisə olunan QS və EVLA qruplarından heç birinin digəri üzərində üstünlüyünün olmadığını göstərdi. 6 aya qədər müşahidə dövründə QS və EVLA eyni effektivliyə malikdir.

ATUJ0064.

XRONİKİ MƏDƏ XORASI OLAN XƏSTƏLƏRİN MÜALİCƏSİNDƏ ENTEROXROMAFFİN HÜCEYRƏLƏRİN ROLU

A.İ.Məmmədov, İ.F.Neymətov, M.C.Həsənov, Ə.C.Cavadov

Ümumi cərrahlıq kafedrası

Giriş: Mədənin xora xəstəliyi adətən uzun müddətli xroniki gedişə malik olduğu üçün xora anamnezi müxtəlif olan xəstələrdə digər apudositlərlə yanaşı enteroxromaffin EC-hüceyrələrin-də xronoloji baş verən morfohistokimyəvi

dəyişikliklərin xəstəliyin gedişinə və son nəticədə müalicə metodunun seçilməsinə təsirinin olduğunu söyləmək olar.

Tədqiqatın məqsədi: Xroniki mədə xoralı xəstələrdə enteroxromaffin EC-hüceyrələrində xro-noloji baş verən morfohistokimyəvi pozğunluqların və neyrosekretor funksiyaların kəmiyyət dəyişikliklərini müəyyən etməklə belə xəstələrdə onların müalicə metodunun seçilməsində rolunu öyrənmək.

Material və metodlar: Tədqiqat mədənin xroniki xorası olan 76 xəstə üzərində aparılmışdır. Xəstələr xəstəliyin müddətinə görə 3 qrupa (xora anamnezi 5 ilə qədər, 5-10 il və 10 ildən artıq) bölünmüşdür. EC-hüceyrələri endoskopik müayinə zamanı və operasion materialda bilavasitə ulseroz, periulseroz və xoradan nisbətən uzaq-intakt zonalardan götürülmüş bioptik materiallar üzərində morfohistokimyəvi öyrənilmişdir. Histokimyəvi reaksiya məhsullarının hüceyrə daxili miqdarı və paylanması (sekretor aktivlik) vizual olaraq 3 ballı şkalaya görə qiymətləndirilmişdir: 1+ - aşağı, 2+ - mülayim və 3+ -yüksək.

Nəticələr və onların müzakirəsi: Mədənin xora xəstəliyi zamanı EC-hüceyrələrinin morfo-struktur dəyişiklikləri və funksional aktivliyi hər şeydən əvvəl kliniki gedişin müddəti ilə müəy-yən olunan faza xarakteri daşıyır. I və II qrup xəstələrdə EC-hüceyrələrində baş verən morfo-struktur dəyişikliklər kompensator xarakter daşıyır və geridönəndir, yəni konservativ üsullarla korreksiya oluna bilər. III qrup xəstələrdə isə EC-hüceyrələrində baş verən histokimyəvi, morfo-struktur və morfofunksional dəyişikliklər dərin patoloji dekompensasiya mərhələsinə uyğun gələn geridönməz xarakter daşıyır, ona

görə də konservativ yolla bərpa oluna bilməz. Odur ki, bu qrup xəstələrdə digər kliniki göstərişlər olduğu hallada cərrahi yolla müalicə haqda düşünmək düzgün olardı.

Yekun: Mədə lokalizasiyalı xorali xəstələrdə müalicə taktikası secərkən digər kliniki göstəricilər ilə yanaşı endoskopik müayinə zamanı xora, xora ətrafı və intakt zonalardan alınmış bioptik materialda gastroenteropankreatik zonanın digər apudositləri ilə yanaşı EC-hüceyrələrinin də morfohistokimyəvi analizinin nəticələri nəzərə alınmalıdır.

ATUJ0065.

AŞIRI PIYLƏNMƏNİN MÜALİCƏSİNDƏ İNTRAQASTRİK BOTULOTOKSİN İNYEKSİYASININ ROLU

S.Y.Məmmədova, S.A.Əliyev, T.M.Rzayev,
N.Y.Bayramov

I cərrahi xəstəliklər kafedrası

Aktuallıq. Son illər ərzində morbid piylənmənin müalicəsində qeyri-operativ üsulun - botulin toksininin mədə divarına inyeksiyasına həsr olunmuş tədqiqat işlərinin nəticələri müzakirə olunur. Lakin botulinoterapiyanın bariatrik effektinin mübahisəli olması ilə əlaqədar qeyd olunan üsulun morbid piylənmənin müalicəsində əhəmiyyətini qiymətləndirmək çətindir.

Tədqiqatın məqsədi. Botulin toksininin endoskopik üsulla intraqastral inyeksiyasının bariatrik effektinin təqdim edilməsi

Material və metodlar. Prospektiv tədqiqat işinin əsasını son 1 il ərzində (2022) III dərəcəli morbid piylənmədən (BKİ ≥ 40 kq/m²) əziyyət çəkən 12 xəstədə botulin toksininin endoskopik

üsulla mədə divarına inyeksiyasının nəticələrinin təhlili təşkil etmişdir. Bütün xəstələrə rutin klinik-laborator, antropometrik və instrumental müayinələr aparılmışdır. 12 saatlıq aclıqdan sonra xəstələrə anesteziya fonunda gastroskopiya olunmuş və 500 U BoNT_A 10 ml 0.9% -li fizioloji məhlulda həll edildikdən sonra submukozal qabarıqlıq əmələ gətirəcək şəkildə mədənin antral, fundal hissələrinə və böyük əyriliyinə inyeksiya edilmişdir.

Nəticələr. Botulin inyeksiyasından əvvəl $122,25 \pm 14,02$ kq səviyyəsində qeyd olunan orta çəki, botulinoterapiyadan 12 ay sonra $98,92 \pm 11,68$ kq səviyyəsinə enmişdir, bu da 11 kq çəki itkisini və BKİ-nin təxminən 3 vahid azalmasını nümayiş etdirir. Maksimal çəki itkisinə sərf olunan müddət isə 60 ± 37 gün təşkil etmişdir. Anorektiv effekt və erkən toxluq hissi 11 xəstədə qeyd edilmişdir. Ağırlaşma qeyd edilməmişdir. Yekun. Botulin toksininin endoskopik intraqastral inyeksiyası aztravmatik və minimal invaziv üsul olub, 12 ay müddətində faktiki çəkini 19% endirməyə imkan verir.

ATUJ0066.

KLİMAKTERİK SİNDROMUN MÜALİCƏSİNDƏ ƏVƏZƏDİCİ HORMON TERAPİYANIN ROLU

X.M.Mirzəyeva, S.Ə.Mürsəlova,
C.B.Paşayeva, S.S.Vəliyeva

I Mamalıq-Ginekologiya Kafedrası

Giriş: Menopauzada klimakterik sindromla əlaqədar olan vegetativ pozğunluqlar və nevroloji dəyişikliklər qadınların sağlamlığına, həyat keyfiyyətinə mənfi təsir edir. Problemlə

bağlı ədəbiyyatda çoxsaylı müalicə metodlarına aid məlumatlar vardır.

İşin məqsədi: Klimakterik sindromun (KS) müalicəsində əvəzləyici hormon terapiyanın aparılması fonunda genital, ürək-qan damar sisteminin vəziyyətinin öyrənilməsi, müalicədə Femoston 1/10 preparatının klinik effektivliyinin araşdırılması olmuşdur.

Material və metodlar: Patoloji klimaksın nəzərəçarpan kliniki əlamətlərinin təhlili, qanda hormonların, lipid spektrinin, biokimyəvi göstəricilərin analizi, EKQ, Exo-KQ nəticələrinin menopauzada olan 23 qadında qiymətləndirilməsi aparılmışdır. (orta yaş 57.6) Onlara Femoston 1/10, fasiləsiz rejimdə gündə 1 dəfə olmaqla, 3-6 ay ərzində per.os təyin olunmuşdur. Kliniki-laborator, ginekoloji müayinələr, qanda FSH, LH, E2 təyini, biokimyəvi analiz, koaquloqramma, lipid spektoru, qarın boşluğu və kiçik çanaq orqanlarının USM yanaşı qadınlarda EKQ çəkilmişdir.

Müzakirələr: Qadınların əsas şikayəti terləmə, ürək döyünmə yuxusuzluq, aşırı əsəbilik, emosional lıyabillik, vulvada quruluq, atrofik kolpitle yanaşı AT yüksək olması, ürək tutmaları olmuşdur. KS-nin ağırlıq dərəcəsi menopauzal indeks (MI) əsasında qiymətləndirilmişdir. (MI_{orta} =44.7) Qadınların 73%-də zəif dərəcəli KS, 64.3%-də müxtəlif dərəcəli hiperlipidemiya, metabolik pozğunluqlar, 6%-də isə şəkərli diabet qeyd olunmuşdur. Qadınların 68.5%-də EKQ-də dəyişikliklər, əsasən ürəyin dəqiqəlik həcmnin artması, miokardın yığılma xüsusiyyətlərinin (58.5%) pozulması aşkarlanmışdır. Pasientlərə kardioloqun konsultasiyası aparılmışdır. KS-da qadınların şikayətləri 3-cü aydan etibarən azalmış, AT normallaşmış, qadınların

nevro-vegetativ statusu, psixoloji vəziyyəti yaxşılaşmışdır.

Nəticə: Femostonla aparılan hormon terapiya nəticəsində menopauzada olan qadınlarda KS simptomlarının azalması, onların ürək-qan damar sistemində müsbət dəyişikliklər görülmüşdür. Yekunda, Femoston 1/10 ilə aparılan terapiya KS gedişinə müsbət təsir edərək, kompleks müalicənin əsas tərkib hissəsi kimi istifadəsi məqsədə uyğun hesab edilmişdir.

ATUJ0067.

PUBERTAT DÖVRDƏ VAXTINDAN QABAQ CİNSİ YETİŞKƏNLİYİN SƏBƏBLƏRİ

İ.R.Mustafayeva, E.M.Əliyeva,
F.A.Qurbanova, Ş.Ş.Əsədova

Azərbaycan Tibb Universiteti, I Mamalıq və Ginekologiya kafedrası,
Naxçıvan Dövlət Universiteti, Tibb fakultəsinin Təməl tibb fənləri kafedrası

Giriş. Vaxtından qabaq cinsi yetişkənlik (VQCY) qızlarda II cinsi əlamətlərin 8 yaşına qədər təzahür olunması qeyd edilir (Fahmy J.L., et.al., 2000; Dixon J.R., et.al., 2007).

Pubertat dövrdə VQCY-nin 2 növü təyin edilir: mərkəzi periferik və mənşəli. VQCY hər 2 növünün əsası hipotalamus-hipofiz-yumurtalıq sistemin pozulması təşkil edir. Hipotalamusda qonadotropinrilizinq hormonu ifraz olunur və hipofizin aktivləşməsi nəticəsində qonadotropinlər, o cümlədən follikulostimuləedici (FSH) və lüteinləşdirici (LH) hormonlar sintez olunur. Bu hormonların təsiri altında yumurtalıqlarda cinsi hormonların sintezi başlayır.

Tədqiqatın məqsədi pubertat dövrədə VQCY səbəblərinin və rastgəlmə tezliyinin öyrənilməsi olmuşdur.

Klinik material və metodlar. Məqsədə uyğun olaraq pubertat dövrədə 37 VQCY-in kliniki, funksional, hormonal, rentgenoloji əlamətləri olan qızlar daxil edilmişdir.

Nəticələr. Aparılan tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, qızların yaşı $14,36 \pm 0,22$ (7-15) yaş olmuşdur. Qızların çəkisi $57,93 \pm 2,57$ (40-102) kq, boyu $1,58 \pm 0,01$ (1,45-1,91) sm olmuşdur. Tədqiqata daxil olan qızların analarının anamnezin öyrənərkən müəyyən edilmişdir ki, anaların doğuşları fəsadlı keçmişdir. Bu doğuşlarda I-li və II-li sançı zəifliyi, doğuş fəaliyyətinin olmaması, nəticədə doğuşların stimulyasiyası və induksiyası aparılmışdır. Eyni zamanda analarda vaxtından qabaq doğuşlar, iri döl, dölün intranatal hipoksiyası, yenidoğulmuşun asfiksiyası qeyd olunmuşdur. Nəticədə erkən neonatal dövrdə müxtəlif dərəcədə beyin qan dövranının pozulması qeyd onmuşdur və yenidoğulmuşlara müalicə aparılmışdır. Növbəti dövrlərdə doğulan qızlar nevropatoloqun nəzarətində olmuşdur. Tədqiqata daxil olan qızların doğularkən çəkisi $3151,43 \pm 94,32$ (2000-4000) q olmuşdur. Aparılan tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, 31 qızda (83,8%) mərkəzi mənşəli, 6 qızda isə (16,2%) periferik mənşəli VQCY olmuşdur. Mərkəzi mənşəli VQCY idiopatik xarakter, periferik mənşəli isə yumurtalıqların şişləri və şişəbənzər törəmələri olmuşdur.

Yekun. Pubertat dövrədə VQCY səbəblərindən analarda doğuşların patoloji gedişatı, nəticədə dölün və yenidoğulmuşun beyin qan dövranının pozulması təyin edilir. Mərkəzi mənşəli

VQCY tezliyi 83,8% qeyd olunur və idiopatik xarakter daşıyır. Periferik mənşəli VQCY tezliyi 16,7% qeyd olunur və yumurtalıqlarda şiş və şişəbənzər törəmələrin nəticəsində təyin edilir.

ATUJ0068.

SİRKƏ KASASI SINIQLARI ZAMANI TOTAL BUD-ÇANAQ ARTROPLASTİKASI

C.Ə.Nəsirli, B.M.Məmmədov,
E.S.İsmayılov, N.C.Xəlilov

ATU-nun TCK, Travmatologiya və ortopediya və uşaq cərrahlığı kafedrası kafedrası

Giriş: Total bud-çanaq artroplastikası asetabulyar sınıqlardan sonra əmələ gələn koksartroz üçün üstün qəbul edilmiş müalicə üsuludur. Konservativ şəkildə idarə olunan və ya əməliyyat olunan bir asetabulyar sınıq non-union/malunion-a doğru irəliləyirsə, ən axırda o total bud-çanaq artroplastikasına göstəriş olan ikincili koksartroza irəliləyə bilər. Həmçinin, son illərdə sınığın əvvəlcədən mövcud olan bud-çanaq artritilə birlikdə özünü göstərdiyi, açıq reduksiya və daxili fiksasiya ilə müalicəsi mümkün olmayan və ya fiksasiyadan sonra pis proqnozun gözləndiyi şəraitlərdə erkən total bud-çanaq artroplastikası böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatın məqsədi: Asetabulyar sınıqların müalicəsi üçün yerinə yetirilən bud-çanaq artroplastikasının funksional və klinik nəticələrinin qiymətləndirilməsi
Material və metodlar: Tədqiqat ATU-nun Tədris Cərrahiyyə Klinikasında 2018-2022 tarixləri müddətdə, asetabulum sınığı diaqnozu qoyulmuş və

erkən total bud-çanaq artroplastikası ilə müalicə olunan 27 xəstənin üzərində aparılmışdır. Ümumilikdə xəstələrin 19-u kişi, 8-i qadın olub, orta yaş 58-dir (aralıq: 29-80 yaş). Travma ilə əməliyyat arasında keçən vaxt orta hesabla 15 gün (diapazon: 3-27 gün), müşahidə dövrü ortalamada 51 ay (diapazon: 25-72 ay). Orta "Harris Hip" göstəricisi 88 (aralıq: 70-100). Bu xəstələrdə bud-çanaq oynağında rentgenoqrafiya və KT müayinələri aparılmışdır. Bütün xəstələrdə cərrahi göstərişlərdəki əsas səbəb ağrı olmuşdur.

Nəticə: 27 xəstə üzərində bud-çanaq oynağının total artroplastikası əməliyyatı icra olunmuşdur. 24 xəstədə HHS skoru yaxşı və ya əla idi. 21 xəstədən cəmi 17-si travmadan əvvəlki işlərinə qayıtdı. İşə qayıtmaq üçün orta müddət 8,2 ay (aralıq: 1,5-24 ay) olaraq müəyyən edilmişdir. Ümumilikdə 10 (40%) xəstəyə Brooker Təsnifatına əsasən heterotopik ossifikasiya diaqnozu qoyulmuşdur. Ağırlaşma olaraq 1 xəstədə keçici oturaq sinir paralizi qeydə alınmışdır.

Yekun: Asetabulum sınığından sonra düzgün göstəricilər və uyğun xəstə ilə erkən total bud-çanaq artroplastikası erkən mobilizasiya, işə erkən qayıtma, təkrar əməliyyat riskinin azalması və ağrısız bud-çanaq oynağı ilə nəticələnir.

ATUJ0069.

UŞAQLARDA BURUN TƏNƏFFÜSÜNÜN ÇƏTİNLƏŞMƏSİ ZAMANI APARILAN CƏRRAHİ ƏMƏLİYYATLAR

V.M.Pənahian, F.A.Əbilova, A.M.Xudiyev,
A.A.Şadlinskaya

Qulaq, burun, boğaz xəstəlikləri kafedrası

İşin aktuallığı. Bir çox müəlliflərin məlumatına görə, adenoid toxuması maksimal inkişafına 4-5 yaşlarında çatır. Uşaq LOR həkimlərinin praktik fəaliyyətində burun-udlağın limfoid toxumasının xronik xəstəlikləri arasında xronik adenotonzillit 20-50% təşkil edir. İşin məqsədi: uşaqlarda adenotomiya və adenotonzillotomiya əməliyyatlarının aparılmasının tezliyinin öyrənilməsi.

Material və metod: Bizim nəzarətimiz altında 1 il ərzində, 2-13 yaş arasında 300 xəstə olmuşdur. Bunlardan 250 xəstədə adenotomiya, 50 xəstədə isə adenotonzillotomiya əməliyyatı aparılmışdır. Əməliyyatdan əvvəl xəstələrə burun boşluğunun və burun-udlağın endoskopiyası aparılmışdır. Endoskopiya zamanı müayinə olunan xəstələrin hamısında adenoid hipertrofiyası II-III dərəcəli, 50 xəstədə ağız-udlaqda damaq badamcıqlarının III dərəcəli hipertrofiyası aşkar olunmuşdur. Əməliyyat olunmuş xəstələrdə yaş xüsusiyyətlərinə görə analiz etdikdə, 180 xəstədə (72%), adenotomiya əməliyyatı 3-6 yaş arasında aparılmışdır (3 yaşda – 45; 4 yaşda – 53; 5 yaşda – 59; 6 yaşda – 23 xəstədə). Adenotonzillotomiya əməliyyatı 39 xəstədə (78%), 3-5 yaş arasında aparılmışdır. Ayrı yaş qruplarında adenotonzillotomiya əməliyyatı hər yaşda 1-2 xəstədə aparılmışdır. Əməliyyata əsas göstərişlər tez-tez təkrarlanan KRVİ, burun tənəffüsünün çətin olması, xoruldama, yuxu pozğunluğu, residivləşən kəskin irinli orta otit, eşitmənin zəifləməsi olmuşdur.

Nəticə: Uşaq yaşlarında aparılan adenotomiya və adenotonzillotomiya əməliyyatları daha çox 3-5 yaş aralarına təsadüf edirdi.

Yekun: Bu yaşlarda aparılan əməliyyatlar, udluq limfadenoid halqasının fizioloji hiperplaziyası dövrü ilə üst-üstə düşürdü.

ATUJ0070.

QARACİYƏRİN BƏDXASSƏLİ ŞİŞLƏRİNİN MÜALİCƏSİNİN ƏSASLARI

D.M.Pənahov, L.V.Lətifova, H.F.Abbasova, K.Ə.Eyvazova

III Cərrahi xəstəliklər kafedrası

Aktuallıq. Anatomiya və fiziologiya xüsusiyyətlərinə görə qaraciyərin bədxassəli şişlərinin müalicəsi onkologiyanın mürəkkəb sahələrinə aid edilir. Şiş müəyyən olunduqdan sonra 5-illik yaşama müddətinə görə qaraciyər, yemək borusu və mədə karsinomaları ən aqressiv hesab olunurlar. Diaqnoz qoyulduqdan sonrakı 1 il ərzində xəstələrin 77,0%-i ölür. Son onilliklərdə kliniki onkologiyaya USM, RKT, MRT və şiş markerlərinin təyin edilməsi kimii yüksək informativlikli qeyri invaziv müayinə üsullarının daxil edilməsi ilə əlaqədar olaraq qaraciyər şişlərinin də diaqnostikası yaxşılaşmışdır. Belə yüksək həssaslıqlı müayinə üsullarından istifadə olunması nəticəsində əksər hallarda qaraciyərin bədxassəli şişlərinin diaqnozu erkən inkişaf mərhələlərində təsdiq olunur ki, bu da şişəleyhinə xüsusi müalicənin aparılmasına və xəstələrin ömürlərinin uzadılmasına imkan yaradır. Şüa müalicəsi, regional kimyəvi terapiya az səmərəlidir. Yalnız erkən inkişaf mərhələlərində diaqnoz qoyulması xəstələrin yaşama müddətini yaxşılaşdıran radikal cərrahi müalicə aparmaq üçün əsas ola bilər. Xəstəliyin

inkişaf dərəcəsiindən və digər individual faktorlardan asılı olaraq radikal cərrahi müalicə aparmaq mümkün olmadığı hallarda xəstələrdə müxtəlif variantlarda kimyəviterapiya tətbiq olunur. Eyni zamanda radikal əməliyyat aparıldığı hallarda xəstələrin individual xüsusiyyətləri əhəmiyyət kəsb edir.

Məqsəd. Bunları nəzərə alaraq işin məqsədi qaraciyərin bədxassəli şişlərinə görə xüsusi şişəleyhinə müalicə almış xəstələrdə müalicənin nəticələrinin öyrənilməsi və ona təsir edən morfoloji faktorların araşdırılması olmuşdur.

Material və metod. Qaraciyər sirrozunun bu xəstəliyin inkişafında ciddi əhəmiyyəti olduğundan sirrozun və müşaiyət edən hepatitin müalicə almış xəstələrin yaşama müddətinə təsiri öyrənilmişdir. Şişəleyhinə radikal cərrahiyyə və kimyəvi terapiya müalicəsi almış xəstələrin yaşama müddətləri dəqiqləşdirilmiş və kumulyativ yaşama göstəriciləri hesablanmışdır. Xəstələrin yaşamasının öyrənilməsində həm də (life-table) adlanan yaşaya bilmə cədvəli qurulmasından istifadə edilmişdir. Alınan nəticələrin dürüstlüyü Student kriteriyasına görə qiymətləndirilmişdir.

Nəticə. Müxtəlif həcmli qaraciyər rezeksiyası aparılmış, radikal cərrahi müalicə almış xəstələrin (n=100) makropreparatlarının histoloji müayinəsi zamanı 9 xəstədə sirroz, 91-də isə sirrozun olmadığı təsdiqlənmişdir. Əməliyyatdan sonrakı ölüm və yaşama müddətlərinin analizi bu faktorun göstərilən parametrlərə təsirini aşkar etmişdir. Onlarda 3-illik yaşama göstəriciləri müvafiq olaraq 35,8% və 49,5%, 5-illik yaşama göstəriciləri isə 19,4% və 35,2% olmuşdur. Qeyd etməliyik ki, müqayisə olunan göstəricilər

arasındakı fərq statistik düzgün olmamışdır və informativ xarakter daşıyır. Şişəleyhinə kimyəviterapiya aparılmış xəstələrin (n=211) biopsiya materiallarının histoloji müayinəsi zamanı 36 xəstədə sirroz təsdiqlənmiş, 175 xəstədə isə sirroz əlamətləri tapılmamışdır. Sirroz olan xəstələrdə 6-aylıq yaşama 38,9%, olmayanlarda 40,6% və 12-aylıq yaşama müddəti müvafiq olaraq 11,1% və 16,9% təşkil etmişdir. Radikal cərrahi müalicə almış xəstələrin (n=55) makropreparatlarının histoloji müayinəsinin nəticəsində 38 xəstədə hepatitin olduğu, 17 xəstədə bunun əksi təsdiqlənmişdir. Hepatitli xəstələrin yaşama müddətinin göstəricilərinin bütün nəzarət dövrü ərzində hepatit müəyyən olunmayan xəstələrin yaşama müddətindən aşağı olduğu qeyd olunmuşdur. Müvafiq olaraq 3-illik yaşama göstəriciləri 41,9% və 46,7% ($p < 0,05$), 5-illik yaşama isə 23,7% və 39,5% olmuşdur ($p < 0,05$).

Şişəleyhinə kimyəviterapiya aparılmış xəstələrin biopsiya materiallarının histoloji müayinəsi zamanı 29 xəstədə hepatit, 23 xəstədə isə aktiv hepatit prosesinin olmadığı təsdiqlənmişdir. Hepatitli xəstələrin yaşama müddətinin göstəricilərinin nəzarət dövrü ərzində hepatit müəyyən olunmayan xəstələrin yaşama müddətindən aşağı olduğu qeyd olunmuşdur. Müvafiq olaraq 6-aylıq yaşama göstəriciləri 21,1% və 40,9% ($p < 0,05$), 12-aylıq yaşama isə 8,7% və 23,2% olmuşdur ($p < 0,05$).

Yekun olaraq qeyd edə bilərik ki, qaraciyərin bədxassəli şişlərinə şişəleyhi xüsusi müalicə aparan zaman şişin yayılma mərhələsi ilə yanaşı həm də xəstələrin və xəstəliyin individual xüsusiyyətləri, o cümlədən morfoloji

əlamətləri nəzərə.

ATUJ0071.

POSTMENOPAUZAL DÖVRDƏ YUMURTALIQLARIN POLİKİSTOZU SİNDROMU VƏ HİPERANDROGENİYANIN KLİNİK-DİAQNOSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

V.V.Rəhimova, E.M.Əliyeva, Z.S.Muradova, F.M.Baxşəliyev

I Mamalıq və Ginekologiya kafedrası

Giriş. Postmenopauzal dövr qadın həyatını əhatə edən müəyyən dövrüdür. Yumurtalıqların funksional aktivliyi, o cümlədən estrogenlərin azalması fonunda qadın orqanizmində neyrohormonal dəyişikliklər postmenopauzal dövrün gedişatına təsir edir. Bu dəyişikliklərdən biri də müxtəlif mənşəli hiperandrogeniyadır. Müəyyən edilmişdir ki, postmenopauzal dövrdə olan qadınlarda qeyri şiş (funksional) və şiş mənşəli hiperandrogeniya qeyd olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, bu günə qədər postmenopauzal dövrdə yumurtalıqların polikistozu sindromunun patogenezi və klinik-diaqnostik əlamətləri öyrənilməyib. Problemin aktuallığını nəzərə alaraq tədqiqatın məqsədi təyin edilib.

Tədqiqatın məqsədi: postmenopauzal dövrdə yumurtalıqların polikistozu sindromu (YPS) və hiperandrogeniyanın (HA) klinik və diaqnostik təzahürlərinin öyrənilməsi olmuşdur.

Kliniki material və metodlar. Məqsədə uyğun olaraq postmenopauzal dövrdə YPS və HA olan 38 qadın müayinə olunmuşdur. Tədqiqata daxil olan qadınlarda klinik, hormonal, biokimyəvi, funksional müayinələr aparılmışdır.

Aparılan tədqiqatlar nəticəsində təyin edilmişdir ki, postmenopauzal dövrdə

YPS fonunda HA olan qadınların orta yaşı $64,1 \pm 1,5$ (44-80) yaş olmuşdur.

Nəticələr. Postmenopauzal dövrdə YPS olan qadınların anamnezindən müəyyən olunmuşdur ki, reproduktiv dövrdə bu qadınların 58,5%-də YPS-in müalicəsində menopauzal, rekombinant qonadotropinlərdən, qonadotropin relizinq hormonun aqonistlərindən istifadə edilmişdir. YPS və HA olan qadınların postmenopauzal dövrün müddəti $9,63 \pm 0,76$ (2-22) il olmuşdur. Modifikasiya olunmuş Menopauzal İndeksi $65,2 \pm 0,7$ bal olmuşdur, bu da bu qadınlarda klimakterik sindromun ağır dərəcəsini göstərir. Postmenopauzal dövrdə YPS və HA olan qadınlarda hirsut rəqəm $20,9 \pm 0,24$ (16-30) bal, bu da hirsutizmin orta ağır dərəcəsini əks edir. Postmenopauzal dövrdə YPS və HA olan qadınlarda FSH, LH, E2, E1, T, qlükozanın ac qarnına və oral qlükozanın tolerant testdən sonra statistik dürüst dərəcəsinin artması qeyd olunur ($P < 0,05$). Postmenopauzal dövrdə YPS və HA olan qadınlarda uşaqlığın uzunluğu, ön-arxa ölçüsü və endometriumun qalınlığının statistik dürüst dərəcədə postmenopauzal dövrdə HA olmayan qadınların göstəricilərindən yüksək olması qeyd olunur. Uşaqlığın eninin isə azalması təyin olunur ($P < 0,05$).

Yekun. Aparılan tədqiqatlar əsasında postmenopauzal dövrdə yumurtalıqların polikistozu sindromu və hiperandrojeniya olan qadınlarda endometriumun preinvaziv və invaziv xəstəliklərinin yaranmasında risk amili kimi qeyd etmək olar.

ATUJ0072.

ALT DODAQ XƏRÇƏNGİ OLAN XƏSTƏLƏRDƏ PROFİLAKTİK BOYUN DİSSEKSIYALARI

M.Ə.Rüstəmzadə,
C.B.Camalov

N.M.Əmirəliyev,

ATU-nin Onkoloji Klinikası

Giriş: Alt dodaq xərçənginin ən vacib proqnostik amili boyun limfa düyünlərinə metastazvermə, bu xəstəlikdən ölümün əsas səbəbi isə realizə olunmuş regional metastazlardır. Birincili şişlə bərabər aşkar olunmuş regional metastazların (N+) müalicəsinin qızıl standartı terapevtik boyun disseksiyalarıdır. Boyun limfa düyünlərində kliniki müəyyən edilən metastazlar olmadığı təqdirdə isə (cNo) profilaktik boyun disseksiyasının icrası nəzərdə tutulur ki, onun hansı hallarda aparılması haqqında fikirlər təzadlıdır.

Məqsəd: Alt dodaq xərçəngiolan xəstələrdə profilaktik boyun disseksiyalarının məqsəd uyğunluğunun qiymətləndirilməsi.

Material və metodlar: Tərəfimizdən alt dodaq xərçəngi zamanı profilaktik boyun disseksiyalarının roluna həsr edilmiş elmi ədəbiyyat icmalı medline, pubMed, elibrary.ru elektron mənbələrindən istifadə edilməklə tətqiq edilmişdir.

Nəticələr: Alt dodağın ölçüsü 3 sm-dən kiçik şişlərinin regional boyun limfa düyünlərinə metastazvermə riski az olması səbəbindən profilaktik boyun disseksiyası həmişə özünü doğrultmur. Bunu nəzərə alaraq alt dodağın ölçüsü 3 sm-ə qədər olan şişlərində profilaktik boyun disseksiyasının icrasına digər kliniki-morfoloji proqnostik amillər nəzərə alınmaqla qərar verilməlidir. Bu proqnostik amillərə ilk növbədə şişin infiltrativ böyümə xarakteri, aşağı histoloji

differentiasiya dərəcəsi, invaziya dərinliyinin 5 mm-dən çox olması, perinevral invaziya aiddir.

Yekun: Alt dodaq xərçəngi torpid kliniki gediş xüsusiyyətinə malik şişlər qrupuna aid olub boyun limfa düyünlərinə yüksək metastazvermə qabiliyyətinə malik deyildir. Bunu nəzərə alaraq deyə bilərik ki, alt dodaq xərçənginin T3 - T4 (cNo) şişlərində profilaktik boyun disseksiyası göstərişdir. Lakin, alt dodaq xərçənginin erkən (T1-T2 No) şişlərində isə yüksək proqnostik risk qrupunda profilaktik boyun disseksiyası, digər hallarda isə dinamik müşahidə məqsədəuyğundur.

ATUJ0073.

ERXPQ-dən SONRAKI PERFORASIYALARIN MÜAYİNƏSİ VƏ MÜALİCƏSİ

T.M.Rzayev, N.M.Xıdırova, N.Y.Bayramov

I cərrahi xəstəliklər kafedrası

Açar sözlər: Xoledoxolitiaz, ERXPQ, perforasiya

Aktuallıq. Endoskopik retrograd xolangipankreatikoqrafiya (ERXPQ) öd yolları və mədəaltı vəzin xəstəliklərində əsas müayinə və müalicə üsulu hesab edilir. ERXPQ zamanı duodenumun perforasiyaları nadir rast gəlinə də letallığı yüksək olan təhlükəli ağırlaşmalardan hesab edilir. Ədəbiyyat məlumatlarına görə ERXPQ-ni bu ağırlaşmasının rastgəlmə tezliyi təxminən 0,33-1,1% təşkil edir və əsasən sfinkterotomiyadan sonra baş verir.

İşin məqsədi. ERXPQ zamanı duodenumun perforasiyalarının rastgəlmə tezliyinin, müayinə və müalicəsinin nəticələrinin təqdimatı

Material və metodlar. Biz 2010-2022-ci illər arası dövrdə ERXPQ icra edilmiş 749 xəstənin (83,3% qadınlar) müalicəsinin nəticələrini araşdırmışıq. Xəstələrin orta yaş həddi 58,4 olmuşdur. Araşdırma zamanı 8 (0,9%) xəstədə perforasiya qeyd edilmişdir. Müayinə 520 xəstədə (69,4%) xoledoxolitiaz, 229-da isə (30,6%) xoledoxun distal daralmasına görə icra edilmişdir.

Nəticələr. Bu xəstələrdən 5-də mikroperforasiya (Stapfer təsnifatına görə IV tip) və 3 xəstədə periampulyar retroduodenal perforasiya (II tip) olmuşdur. IV tip xəstələr konservativ, II tip xəstələrdən 2-i radioloji müdaxilə ilə və 1 xəstədə isə duodenal fistula formalaşdıqdan sonra endoskopik müdaxilə olunmaqla sağalmışlar. Ölüm hadisəsi qeyd edilməmişdir.

Yekun. ERXPQ sırası duodenal mikriperforasiyalar digər perforasiyalarla müqayisədə daha çox rast gəlinir və adekvat konservativ müalicə ilə xəstələr sağalı

ATUJ0074.

NEYROGEN VƏ YATROGEN MƏNŞƏLİ HİPERPROLAKTİNEMİYANIN GEDİŞATININ XÜSUSİYYƏTLƏRİ, YARANMA SƏBƏBLƏRİ, KLİNİKASI VƏ DİAQNOSTİKASI

A.V.Rzayeva, E.M.Əliyeva, S.M.İsmayılova,
L.İ.Əliyeva

I Mamalıq və Ginekologiya kafedrası

Giriş. Hiperprolaktinemiya-hipotalamus-hipofizar sistemin ümumi endokrin xəstəliyidir. Ümumi populyasiyada HP-nin rastgəlmə tezliyi 1%-ə qədərdir. Prl-nin qanda normal səviyyəsi 1-25 ng/ml-dir, Beynəlxalq vahidlərə görə isə 500 İU/ml-

dir. Bəzi preparatların qəbulu fonunda HP müşahidə oluna bilər. Bu preparatlara qaloperidol, metoklopramid, resperidon, olanzapin, klozapin, aripiprazol, gitiapin, domperidon, veropamil aiddir. Müəlliflər antipsixotik preparatların təyinindən öncə Prl-nin miqdarının təyini mütləq bilirlər. Eyni zamanda The Pituitary Society tərəfindən bu preparatların qəbulu fonunda bazal Prl-nin səviyyəsinin, aybaşı xüsusiyyətlərinin, psixoseksual fəaliyyətin qiymətləndirilməsi məsləhət görülür. Antipsixotik preparatların qəbulu fonunda qadınlarda baş ağrısı və görmə qabiliyyətinin pozulması qeyd olunur.

Tədqiqatın məqsədi. Neyrogen və yatrogen mənşəli hiperprolaktinemiyanın gedişatinin xüsusiyyətləri, yaranma səbəbləri, klinikasi və diaqnostikasının öyrənilməsi olmuşdur.

Klinik material və metodlar. Aparılan tədqiqatda 69 müayinə olunan qız və qadınlardan 16-da (23,2%) neyrogen mənşəli, 9-da (13%) yatrogen mənşəli simptomatik HPHQ təyin edilmişdir.

Nəticələr. Neyrogen mənşəli HPHQ olan qız və qadınların anamnezində psixiki xəstəlikləri olan qadınlar, o cümlədən psixoz, şizofreniya, baş beyin travmalarından sonra olan 5 (31,3%) xəstə, depressiv vəziyyətdə olan 6 (37,5%) qadın, idman zamanı döş qəfəsində zədələnmə olan 4 (25%), 1 (6,3%) xəstədə posttravmatik ensefalopatiya aid edilmişdir. Neyrogen mənşəli simptomatik HPHQ olan qız və qadınların 75%-də aybaşı funksiyasının opzulması qeyd olunur və özünü II-li amenoreya (31,3%), opsomenoreya (37,5%), menorragiya (6,3%) ilə biruzə verir. Yatrogen mənşəli HPHQ olan 9 xəstənin 5-də (55,6%) psixiki xəstəliklərə görə antipsixotik preparatlar, 2 (22,2%)

xəstədə Dopegit, 2 (22,2%) qadında epilepsiya əleyhinə preparat qəbulu fonunda HP qeyd olunmuşdur.

Yekun. Neyrogen mənşəli HP olan qız və qadınlarda HP fonunda HA, hipoestrogeniya və tireotoksikoz əlamətləri qeyd olunur. Təyin edilmişdir ki, bu qadınlarda uşaqlığın və hər iki yumurtalığın exoqrafik göstəricilərinin statistik dürüst dərəcədə azalması, endometriyumun qalınlığının artması qeyd edilir. Yatrogen mənşəli simptomatik HPHQ olan xəstələrdə hipoestrogeniya, hiperandrojeniya və T4-ün artması qeyd olunur, bu da qəbul olunan preparatların qalxanabənzər vəzinin funksional aktivliyinə təsir edən amil kimi göstərmək olar.

ATUJ0075.

GENİTAL ENDOMETRİOZUN FORMALAŞMASINDA SİTOKİN EKSPRESSİYASININ ROLU

S.A.Sevdimaliyeva

II Mamalıq və Ginekologiya Kafedrası

Giriş. Genital endometrioz zamanı immun homeostaz pozğunluqları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və müxtəlif tədqiqatlar immun tarazlığın pozulmasının endometriozun inkişafına səbəb olduğunu sübut edir.

Tədqiqatın məqsədi. Hazırkı tədqiqatın məqsədi genital endometriozu olan qadınlarda iltihabi prosesin gedişinə autoimmun antitellərin səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi olmuşdur.

Material və metodlar. Tədqiqata genital endometriozlu 100 reproduktiv yaşlı qadın daxil edilmişdir. Tədqiqata daxil olan bütün qadınlarda iltihabi sitokinlər olan TNF- α və IL-6 səviyyələri və

antiendometrial anticisimlərin (AEA) periferik qandakı səviyyələri immünferment ELİSA metodu ilə təyin edilmişdir. Bu göstəticilər arasında olan olan asılılıq Spearman korrelyasiya analizi ilə təyin edilmişdir.

Nəticələr. AEA və İL-6 arasında korrelyasiya əmsalı $r=0,89$ ($p<0,05$) olub, müəyyən spesifikliklə immunreaktivliyin kənarçıxmalarını əks etdirir. Həmçinin AEA və TNF- α arasında da müsbət korrelyativ əlaqənin olduğu müəyyən edilmiş və korrelyasiya əmsalı $r=0,85$ ($p<0,05$) olaraq hesablanmışdır. Tədqiqatın gedişində TNF- α ilə İL-6 arasında olan korrelyasiya əlaqəsi də araşdırılmış və korrelyasiya əmsalı $r=0,79$ müəyyən edilmişdir.

Yekun. TNF- α və İL-6 genital endometriozun formalaşmasında və inkişafında mühüm rol oynayır. Belə ki, sitokinlər lokal (hormonlardan fərqli olaraq) hüceyrəarası təsirə malikdir və böyük ehtimalla endometrioid heterotopiyanın böyüməsi və yayılmasına gətirib çıxarır. Tədqiq olunan elmi iş zamanı aşkara çıxarılan TNF- α və İL-6-in balansının pozulması onu göstərir ki, xarici endometrioz ocaqlarının avtonom inkişafı proliferasiya və hüceyrə heteropatiyasının diferensiasiyasına nəzarətin itməsindən birbaşa asılıdır. AEA, TNF- α və İL-6 arasında müəyyən olunmuş müsbət korrelyativ əlaqə onu sübut edir ki, mövcud sitokinlər autoimmun antitellərin sintezini stimulyasiya etməklə B-limfostləri aktivləşdirir, onlar da öz növbəsində orqanizmi patogen başlanğıc aqressiyasından qoruyur, endometrium hissəciklərinin qarın boşluğunda implantasiyası üçün şərait yaradır.

ATUJ0076.

ENDOMETRIUM XƏRÇƏNGİNİN INKİŞAFINDA XOŞXASSƏLİ

ŞİŞLƏRİNİN ROLU

S.İ.Səfərova

| Onkologiya kafedrası

Aktuallıq. Uşaqlıq mioması fonunda endometrium xərçəngi (EX) kifayət qədər tez-tez rast gəlinir. Hiperplastik proseslərin və EX-nin uşaqlıq mioması ilə birlikdə yüksək tezliyi bu kombinasiyanın patogenetik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinin zəruriliyini göstərir.

İşin məqsədi. Tədqiqatın məqsədi endometrium xərçənginin inkişafında xoşxassəli şişlərin (uşaqlıq mioması) rolunu müəyyən etmək idi.

Material və metodlar. Tədqiqata EX və xərçəngönü xəstəliklər diaqnozu qoyulmuş 167 xəstə daxil edilmişdir. Əməliyyatdan əvvəlki mərhələdə bütün xəstələrə ultrasəs və MRT, həmçinin uşaqlıq yolunun diaqnostik qaşintısı, sonra materialların histoloji və elektron mikroskopik müayinəsi aparılmışdır. Bütün xəstələrə uşaqlığın artımlarla birlikdə ekstirpasiyası həcmində cərrahi müalicə aparılmışdır. Xəstələr 2 qrupa bölünmüşdür: əsas qrupa EX diaqnozu qoyulmuş 132 xəstə, nəzarət qrupuna endometrial hiperplaziya diaqnozlu 35 xəstə daxil edilmişdir.

Nəticələr və onların müzakirəsi. Xəstələr arasında 132-də müxtəlif formada EX, 35-də atipik endometrial hiperplaziya (EH) diaqnozu qoyulmuşdur. Əsas qrupda uşaqlıq mioması $40,9\pm 2,8\%$ (54 halda), nəzarət qrupunda $20,0\pm 1,7\%$ (7 halda), $p<0,05$. Əsas qrupda əksər hallarda - $29,5\pm 1,1\%$ (39 xəstə) çoxlu düyünlər, nəzarət qrupunda $14,3\pm 3,9\%$ (5

xəstə) mioma diaqnozu qoyulmuşdur, $p < 0,05$. Əsas qrupda xoşxassəli şişlərin orta ölçüsü $3,4 \pm 0,9$ sm, nəzarət qrupunda $2,6 \pm 0,8$ sm, $p < 0,05$ olmuşdur. Əsas qrupa daxil olmuş xəstələrin $86,4 \pm 2,7\%$ (114) və nəzarət qrupuna daxil olmuş xəstələrdə $82,9 \pm 2,3\%$ (29) menstrual funksiyanın başlanğıcı 10-13 yaşlarında müşahidə edilmişdir; EX olan qadınlarda $13,6 \pm 3,9\%$ (18) və EH olan qadınlarda $17,1 \pm 3,4\%$ (6 halda) - 11 yaşında, $p > 0,05$. Uşaqlıq mioması və EX-nin kombinasiyası olan əsas qrupda nulliparların nisbəti $14,4 \pm 3,4\%$ (19), nəzarət qrupunda $14,3 \pm 2,5\%$ (5 xəstə) təşkil etmişdir. Hər iki qrupdakı qadınların əksəriyyətində (əsas $67,4 \pm 2,5\%$ (89); nəzarət $71,4 \pm 1,7\%$ (25) menopozdan əvvəl və postmenopozal dövrdə qanla qarışmış kiçik selikli qişa və ya sarımtıl axıntıların xarakterik şikayətləri olmuşdur $p > 0,05$.

Uşaqlıq mioması AH olan xəstələrə nisbətən EX olan xəstələrdə əhəmiyyətli dərəcədə daha çox yayılmışdır ($40,9 \pm 2,8\%$ və $20,0 \pm 1,7\%$). Bundan əlavə, miomaların nisbəti əsas qrupda nəzarət qrupuna nisbətən daha yüksək olmuşdur (müvafiq olaraq $29,5 \pm 1,1\%$ və $14,3 \pm 3,9\%$). Müqayisə edilən qruplarda miomanın orta ölçüsü də əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənmişdir - əsas və nəzarətdə müvafiq olaraq $3,4 \pm 0,9$ sm və $2,6 \pm 0,8$ sm.

Yekun. Beləliklə, araşdırmalarımızdan sonra deyə bilərik ki, endometriyumun bədxassəli yenitörəmələrinin təxminən üçdə biri uşaqlıq mioması ilə birləşir.

ATUJ0077.

BITİŞMƏ XƏSTƏLİYİNİN MÜALİCƏSİNİN MÜASİR ASPEKTLƏRİ

M.Ə.Şükürov, P.H.Nəcəfzadə

II Cərrahi xəstəlikləri

Bitişmə mənşəli bağırsağ keçməməzliyi abdominal cərrahiyyənin qaçılmaz bir ağırlaşmasıdır. Əməliyyatlardan sonra xəstələrin 20-80%-də qarın boşluğunda bitişmələr əmələ gəlir. Qarın boşluğunda əməliyyatların sayının və həcmnin daim artması səbəbindən onun əhəmiyyəti artmaqdadır. Bitişmə xəstəliyinin yüksək rastgəlmə tezliyini nəzərə alaraq, problem hazırda aktual olaraq qalır və buna görə də məhz bitişmə xəstəliyi olan xəstələrin müalicəsi problemi onların diaqnostikası və müalicəsinə kompleks yanaşmanı tələb edir.

Material və metodlar: 2013-2021-ci illər arasında 5 sayılı Şəhər Klinik Xəstəxanasında bitişmə mənşəli bağırsağ keçməməzliyi ilə olan 87 xəstə nəzarətimizdə olub. Xəstələrin 57-si qadın, 30-u kişidir. Appendektomiya əməliyyatlarından sonra 28 xəstədə; yoğun bağırsağ əməliyyatlarından sonra (kolorektal cərrahiyyə) – 26 xəstədə; ginekoloji əməliyyatlardan sonra 20 xəstədə; 7 xəstədə mədə əməliyyatlarından sonra; yırtıq əməliyyatlarından sonra 6 xəstədə itişmə mənşəli bağırsağ keçməməzliyi baş verib. Nəzarətimizdə olan 87 xəstəyə ilk növbədə mədə zəndu qoyulub, onların bir qismi xəstəxanaya yerləşdirilib, mədə və bağırsaqlarda yığılmış mayələr çıxarılıb. Bütün xəstələrə venadaxili müxtəlif infuzion məhlullar köçürülərək maye və duz (elektrolit) acığı aradan qaldırılıb. Konservativ müalicəyə bağırsağın təmizlənməsi, antiinflamatuar, antibakterial və antispazmotik dərmanlar daxil edilmişdir. Bu cür qeyri-cərrahi yanaşma ilə bitişmə mənşəli bağırsağ

keçməməzliyi 74 xəstədə müalicə olunub. 13 xəstədə 72 saat ərzində bu tip müalicəyə heç bir reaksiya olmamış, qarın ağrısı və həssaslığın artması səbəbindən cərrahi əməliyyat aparılmışdır. 13 xəstədən 5-də laparoskopik adezioliz əməliyyatı aparılıb. Keçmişdə üç və ya daha çox açıq qarın əməliyyatı (laparotomiya) olmuş və rentgenoqrafiyada nazik bağırsağın diametri 4 sm-dən çox olan 8 xəstədə laparoskopiyaya yerinə açıq əməliyyata (laparotomiyaya) üstünlük verilmişdir. Əməliyyatdan sonra xəstələrə 3 ay müddətində vobenzim tabletləri verilmiş və gələcəkdə itişmə aşkar edilməməşdir.

Nəticə: Müşahidələrimizə görə, laparoskopik adezioliz əməliyyatı bağırsağ bitişmələri üçün daha az invaziv, daha az travmatik cərrahiyyə olduğundan, bitişmə riskini əhəmiyyətli dərəcədə azaldır və xəstələrin tez bir zamanda xəstəxanadan evə buraxılmasını təmin edir. Əməliyyat zamanı minimal toxuma travması, diqqətli hemostaz, əməliyyatdan sonra qarın boşluğunun drenajının bərpası bitişmələrin qarşısının alınmasında əsas elementdir. Əməliyyatdan sonrakı dövrdə Wobenzym-in istifadəsi gələcək yapışmaların meydana gəlməsinə əhəmiyyətli dərəcədə maneə törədir.

ATUJ0078.

SİDİK TURŞUSU DİATEZİNİN MÜAYİNƏ PLANI VƏ METAFİLAKTİKASI

T.A.Talıbov
| Urologiya kafedrası

Giriş. Purin mübadiləsinin pozulması zamanı sidik turşusu diatezi əmələ gəlir.

Bu zaman sidiklə 97 % sidik turşusu və 3% onun duzları xaric olur. Uraturiya böyrəkdə urat daşlarının əmələ gəlməsinə səbəb olur. Sidik turşusu diatezi zamanı ən çox maraq kəsb edən patologiyalardan biri də podaqradır.

Tədqiqatın məqsədi. Sidik turşulu diatezin müayinə planı və sidik turşusu daşları zamanı metaflaktik tədbirlərin işlənilib hazırlanması

Material və metod. Mərcanvari nefrolitiya görə müşahidə etdiyim xəstələrdə əməliyyatdan əvvəl və sonra sidiyin umumi və qanın biokimyəvi müayinəsi aparılmışdır. Xəstələrin 66 (23,5±2,6%) nəfərində qanda sidik turşusu, kalsium, natrium və fosfat yoxlanılmışdır. Sidik turşusu 34 (12,1±1,9%) xəstədə normadan yüksək olmuşdur. Onların 18(6,4±1,4%) nəfəri podaqradan əziyyət çəkmiş, 8 (2,8±1,0%) nəfərində podaqranın zəif simptomları müşahidə edilmişdir.

Sidik turşusu diatezi olan xəstələrin müayinə planı aşağıdakı kimi aparılır.

– qan zərdabının müayinəsi sidik turşusunun, kaliumun səviyyəsinin qiymətləndirilməsi.

– PH-in sutkalıq dəyişmə əyrisinin, xüsusi çəkinin müəyyən edilməsi ilə sidiyin müayinəsi, sutkalıq sidiyin həcmnin qiymətləndirilməsi, sidik turşusu miqdarının təyini.

Müzakirə. Sidik turşusu tərkibli daşların metafilaktikası uzunmüddətli müalicədən ibarətdir. Bu qrup xəstələrin xüsusi metafilaktik tədbirləri əsasən purinlərin məhdudlaşdırılması ilə qidalanma, tərkibində bikarbonatların miqdarı çox olan mineral sular, sitrus şirələri, sidiyin medikamentoz qələviləşdirilməsi – alkollaşdıran sitrat qarışıqları, hiperurikemiya, hiperurikozuriya aşkar

edilərkən allopurinolun qəbul edilməsi ilə aparılmalıdır

Bundan əlavə metafilaktikanın əsas faktorlarından biri sidiyin pH-nın 6,5-7,0-yə qədər qaldırılmasıdır. Həmçinin sutka ərzində sidiyin xüsusi çəkisi 1010 – dan aşağı olan xəstələrdə 2-2,5 l həcmdə sidiyin xaric olmasını təmin edən su rejiminə riayət edilməsi, bədən çəkisini azaltmaq nəzərdə tutulur. Sidiyin göstərilən miqdarı ən vacib metafilaktik tədbirlərdən biridir.

Bədən çəkisinin normallaşması da əsas faktorlardan biridir. Lakin çəkinin azalması ekstremal aclıq yolu ilə olmamalıdır. Belə ki, bu zaman endogen zülalın parçalanması hesabına sidik turşusunun ekskresiyasının yüksəlməsi baş verir. Bu kateqoriya xəstələr üçün bədən tərbiyəsi çox faydalıdır.

Tədqiqatın nəticəsi. Sidik turşusunun ekskresiyasının azalması onun endogen istehsalının ingibisiyası və purin tərkibli qidaların azalması hesabına əldə olunur.

Yekun. Sidik turşusu əmələ gəlməsini ingibisiya edən, hipoksantin ksaninə (ksantinoksidaza fermentinin inhibitoru) və sonra sidik turşusuna çevrilməsinin qarşısını alan preparat allopurinoldur

ATUJ0079.

MƏRCANVARI VƏ ÇOXLU NEFROLİTAZIN METAFİLAKTİKASINDA DAŞIN MİNERALOJİ TƏRKİBİNİN TƏYİNİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

T.A.Talıbov, İ.F.Mahmudov

Urologiya kafedrası

Giriş. Müasir dövrdə destruksiyası və eliminasiyasına yönəlmiş cərrahi üsullar mırcaı nefrolitiazın (MN) müalicəsində

əsas yerlərdən birini tutur. Lakin metaflaktikasız 5 il ərzində xəstələrin demək olar ki, yarısında mərcanvari daş (MD) yenidən əmələ gəlir. Residivlərin 60% çoxu birincili daşların xaric edilməsindən 3 il sonra baş verir. Bununla əlaqədar olaraq son illərdə urolitiazın müasir tədqiqatçıların marağı yalnız MN müalicəsinə deyil, həmçinin residiv daşəmələgəlmənin qarşısının alınmasına yönəlmişdir.

Tədqiqatın məqsədi. MÇN zamanı daşların mineraloji tərkibinin öyrənməklə orqanizmdə gedən mübadilə dəyişikliklərini qiymətləndirmək və əməliyyatdan sonra bu istiqamətdə metafilaktik tədbirlərin aparılması.

Material və metod. MÇN zamanı xüsusi metaflaktik tədbirləri daşların mineraloji tərkibindən asılı olaraq aparılır. Sidik daşlarının müayinəsinin bir neçə üsulu vardır. Tədqiqatlar göstərir ki, bu üsullar içərisində ən müasiri daşların rentgen difraktometrik analizi üsuludur.

Müşahidəmizdə 2005-2021-ci illər ərzində ikitərəfli MÇN əməliyyat keçirmiş 280 nəfər xəstədən 66(23,5±2,6%) nəfərində daşların mineraloji tərkibi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Geologiya İnstitutunun analitik laboratoriyasında öyrənilmişdir.

Tədqiqatın müzakirəsi. Araşdırmalar göstərir ki, mineraloji tərkibi öyrənilmiş daşların əsasını kalsium- oksalat duzları təşkil edir. Bundan başqa daşın tərkibinə maqnezium- oksalat, natrium-oksalat, natrium-fosfat, maqnezium-fosfat, dəmir oksalat da daxildir. Tərkibinin əsasını oksalat və kalsium-fosfat, maqnezium, dəmir təşkil edən daşlarda mikroelementlər nəzərə çarpmayan miqdarda (0,0005-0,0008) olur.

Müşahidəmizdə 8 ($3,2 \pm 1,1\%$) xəstədə daşları əsasını sidik turşusu təşkil etsə də daşın tərkibində kalsim-oksalat, maqnezium, dəmir, natrium və kalim kimi mikroelementlər də aşkarlanmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, müayinə edilən daşların tərkibində çox az miqdarda mis nikel ($0,0006$ mq mis, $0,003$ mq nikel) aşkar edilsə də, sink, qurğuşun kimi mikroelementlərin bu daşlarda aşkarlanmamışdır.

Tədqiqatın nəticəsi. Müayinələrdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, MÇN olan xəstələrdə təmiz daşlara rast gəlinmir. Bu xəstəliyin uzun müddətli olması, sidiyin infeksiyalaşması ilə əlaqədardır.

Yekun. Beləliklə, daşların mineroloji tərkibini öyrənməklə mübadilə prosesini korreksiya edə bilən müalicənin tətbiqi böyük inamla residiv daşəmələgəlmənin metaflaktikasına xidmət edir.

ATUJ0080.

DODAQ VƏ DAMAQ YARIĞI İLƏ XƏSTƏLƏRİN CƏRRAHİ MÜALİCƏDƏN SONRA HƏYAT KEYFİYYƏTİ

Y.Ə.Yusubov, S.Y.Bilalzadə, A.A.Yusubov
Ağız və üz-çənə cərrahiyyəsi kafedrası

Giriş: Uşaqlarda anadangəlmə dodaq və damaq yarığı ən çox rast gəlinən ağır patologiyadır, kompleks anatomik və funksional pozğunluqlar yaranır, üzün orta zonasının təzahür deformasiyasına gətirib çıxarır. Bu qüsurla doğulan uşaq ilk gündən problemlərlə qarşılaşır, birinci növbədə qida qəbulunun pozulması, ağızın açıq qalması ilə bağlı respirator xəstəliklərlə xəstələnməsi baş verir. Bu kateqoriyalı xəstələrin tibbi və sosial reabilitasiyası mürəkkəb problemlərdən biri olaraq qalır və bunun həllində qarşıda

duran məsələlərdən, dodaq və damağın anatomik formasını, nitqin keyfiyyətli olmasını və əngin normal inkişafını əldə etməkdir. Bu nəticələrə nail olmaq üçün üz-çənə cərrahisi, ortodont, loqoped tərəfindən birgə müntəzəm kompleks müalicə və reabilitasiya tədbirlərinin aparılması lazımdır.

Müasir dövüdə şərti məhdud imkanlarla yaşayan xəstələrə tibbi və sosial yardım və qayğı ilə yanaşmaqla onlara cəmiyyətdə özünü realizədən və inteqrasiya olan fəal subyekt kimi baxılması bu problemi daha da aktuallaşdırır.

Axır zamanlar elmi tədqiqat işlərində insanın xəstəliklə həyat keyfiyyətini xarakterizə edən parametrlərə böyük diqqət yetirilir.

Beynəlxalq səhiyyə təşkilatı ilə təyin edilən həyat keyfiyyəti- xəstənin fiziki, psixoloji, emosional və sosial funksionları subyektiv başa düşməsi, dərk etməsi əsasında xarakterizə olunur.

Tədqiqatın məqsədi: Xeylouranoplastika əməliyyatından sonra pasientlərdə həyat keyfiyyətini qiymətləndirmək olmuşdur.

Material və metodlar: Xüsusi sorğu vərəqəsi- anket işlənilib hazırlanmışdır. Ən çox istifadə olunan sorğu anketi EUROQOI, MOS SF-36. Bu anket xəstələrdə həyat tərzini öyrənən inamlı alət hesab olunur. Bizim tədqiqatda 78 - xəstədə uranostafiloplastika əməliyyatından sonra 18-30 yaşda həyat keyfiyyəti araşdırılmışdır.

Nəticə: Sorğu vərəqəsi əsasında alınan nəticələrə görə 82,6 % pasientlərdə həyat tərzini qeyri kafi olduğu qeyd edilib. 42 nəfərdə ($53,8 \pm 5,64$) nitq kafi olmuşdur, 36 ($46,2 \pm 5,34$)-da nitq pozulmuş vəziyyətdə qalıb. Yalnız ($21,8 \pm 5,34$)-da nəfər loqopeddə müalicə alıb, onlardan

16,7±4,22% şəhərdə yaşayan, 5,1±4,12% kənddə yaşayan olublar. 21.8% pasientlər ortodontun müalicəsində olublar. Tam orta məktəb təhsili alanlar 26 nəfər olub, ali təhsil alan olmayıb.

Yekun: Bu nəticələr bir daha təsdiq edir ki, bu istiqamətdə elmi tədqiqat və ən vacib də təşkilati işlərin aparılması bu günün tələbatıdır.

ATUJ0081.

KƏSKİN XOLESİSTİTİN MÜALİCƏSİNDƏ ERKƏN LAPAROSKOPIK XOLESİSTEKTOMİYANIN GECİKMİŞ LAPAROSKOPIK XOLESİSTEKTOMİY ADAN ÜSTÜNLÜKLƏRİ

S.M.Zeynalov, B.M.Zeynalov,
M.G.Mahmudov, Ə.M.Rüstəm, N.Y.Bayramov
I cərrahi xəstəliklər kafedrası

Açar sozlər: Kəskin xolesistit, laparoskopik xolesistektomiya, sürətli sağalma

Aktuallıq. Kəskin xolesistitdə laparoskopik xolesistektomiyanın optimal vaxtı hələ də müzakirə mövzusu olaraq qalmaqdadır.

İşin məqsədi. Kəskin xolesistitin müalicəsində erkən və gecikmiş laparoskopik xolesistektomiyanın nəticələrinin müqayisəli təqdimatı

Material və metodlar. 2018-2022-ci illərdə Azərbaycan Tibb Universitetinin Tədris Cərrahiyyə Klinikasında kəskin xolesistitə (KX) görə cərrahi müalicə olunmuş 285 xəstənin (198 qadın; 69,5%, 87 kişi; 30,5%) müalicəsinin nəticələri tədqiq edilmişdir. Xəstələrin orta yaşı 45,1±3,6 il təşkil etmişdir. Əməliyyatönu hazırlıq dövründə xəstələrin əksəriyyətinin (89%) vəziyyəti ASA-I və II

qiymətləndirilmişdir. KX-in diaqnozu Tokio-2013 konsensusuna uyğun olaraq yerli fiziki əlamətlər, sistem simptomları, laborator və öd kisəsi və öd yollarının radioloji görüntülərinə əsasən qoyulmuşdur. Xəstələr əməliyyatın vaxtına əsasən 2 qrupa bölünmüşdür: simptomların başlanmasından ilk 3 gün ərzində (I qrup) 168 (59%), 4 gündən sonra (II qrup) cərrahi əməliyyat olunmuş 117 xəstə (41%). Əsas qiymətləndirmə meyarları kimi əməliyyatdan sonrakı ağırlaşmaların rastgəlmə tezliyi və onların ağırlıq səviyyəsi seçilmişdir.

Nəticələr. I qrupda orta əməliyyat müddəti 50 (55-65), II qrupda 70 dəqiqə (60-90) təşkil etmişdir. Intraoperasion qan itkisi, müvafiq surətdə 50 ml (30-60 ml) və 250 ml (50-400 ml) olmuşdur. Qruplar arasında əməliyyatdan sonrakı ağırlaşmalar və stasionar müalicə müddətlərinə görə statistik etibarlı fərq müəyyən edilməmişdir. KX-in ağırlıq dərəcəsi ilə əməliyyatdaxili ağırlaşmaların inkişafı arasında müstəqil amillər xüsusi rol oynamışdır: bitişmələr, kisətrafı və Calot bölgəsinin infiltrasiyası, anatomik dəyişikliklər. I qrupda 1 (0,6%), II qrupda 3 xəstədə (2,6%) açıq xolesistektomiyaya konversiya edilmişdir. Konversiyanın səbəbləri I qrupda intraoperativ intensiv dayandırılma bilməyən qanaxma, II qrupda isə Calot üçbucağının kəskin infiltrasiyası, birləşmələrlə bağlı ciddi anatomik dəyişikliklərə görə borulu strukturların zədələnməsi (xoledox -1) və ya yüksək zədələnmə (xoledox – 1, diodenum – 1) riski olmuşdur.

Yekun. Kəskin xolesistitin müalicəsində LXE ixtisaslaşmış briqada tərəfindən hətta gecə saatlarında təhlükəsiz şəkildə yerinə yetirilə bilər. Erkən LXE gecikmiş

əməliyyatla müqayisədə qan itkisinin, əməliyyat müddətinin, artan konversiya dərəcəsinin azalmasına, sağalmanın sürətlənməsinə, əməliyyatdan sonra ağrıların az olmasına, xəstəxanada qalma və tibbi reabilitasiya müddətlərinin qısalmasına səbəb olur.

ATUJ0082.

СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ТАКТИКИ ДИАГНОСТИКИ И ЛЕЧЕНИЯ АУТОИММУННОГО ТИРЕОИДИТА

Р.М.Агаев, Ф.Г.Садыхов, Ф.Ч.Алиев, А.Д.Халилов

Научный Центр Хирургии им. Академика М.А.Топчубашова

Аутоиммунный тиреоидит является самым распространенным заболеванием щитовидной железы и составляет 46% всей тиреоидной патологии. Отчетливая тенденция роста заболеваемости, трудности диагностики, противоречивые мнения исследователей в подходах к лечению данной категории больных свидетельствуют об актуальности этой проблемы и необходимости разработки новых методов лечения. Целью исследования является изучение особенностей клинического течения, разработка оптимального алгоритма диагностики и улучшение результатов лечения больных аутоиммунным тиреоидитом путем внедрения современной лазерной технологии.

Материал и методы. Работа основана на изучении результатов обследования и лечения 481 больного. Для разработки оптимального алгоритма диагностики аутоиммунного

тиреоидита проанализированы результаты диагностики и лечения. Женщин было 438 (91,1%), мужчин 43 (8,9%) в возрасте от 27 до 73 лет. Больные разделены на группы с учетом примененных методов лечения: первая группа 129 (29,19%) больных, вторая группа 106 (23,98%) больных и третья группа 207 (46,83%) больных. Исследованы и сравнены показатели концентрации гормонов щитовидной железы, гипофиза и антител к тканям щитовидной железы в сыворотке крови пациентов до начала, а затем на 15 сутки после лечения. Исследование проводилось над пациентами первой (50 (38,8%) из 129) и второй (40 (37,7%) из 106) группы ($\chi^2=5,1$, $p=0,050$). Изучение отдаленных результатов лечения проведено у 340 (70,7±2,1) больных с учетом перенесенных ими различных методов лечения ($t=8,8$, $p\leq 0,001$).

Результаты. На основании результатов обследования можно прогнозировать вероятность проведения хирургического лечения, а также выделить группу больных, у которых в тиреоидном остатке могут прогрессировать аутоиммунные процессы, способствующие развитию послеоперационного рецидива болезни или вызывающие его атрофию. Фотодинамическая терапия в сочетании с сеансами внутривенного лазерного облучения крови низкоинтенсивным лазерным излучением способствовала нормализации показателей уровней гормонов (ТТГ, св. Т4 и св. Т3) щитовидной железы на 15 день лечения.

Заключение. Потенцирование консервативного лечения больных аутоиммунным тиреоидитом фотодинамической терапией позволяет получить хорошие и удовлетворительные результаты в 77,5% наблюдений. На основании полученных результатов исследования разработан оптимальный алгоритм диагностического поиска.

ATUJ0083.

ГНОЙНО-ВОСПАЛИТЕЛЬНЫЕ ЗАБОЛЕВАНИЯ МОЛОЧНОЙ ЖЕЛЕЗЫ ФИБРОАДЕНОМАТОЗ.

Д.А.Акюзь, А.Ш.Касимов, И.А.Шафиев, А.Х.Алиев

Кафедра хирургических болезней-3

Актуальность проблемы.

Распространённость доброкачественных заболеваний молочной железы (МЖ) среди женского населения чрезвычайно велика.

Цель исследования. По данным клинического и инструментального обследования, доброкачественные опухоли и опухолеподобные заболевания МЖ выявляются у 20-60% женщин в возрасте 30 лет и старше, их частота продолжает расти. Определить значение гнойно-воспалительных заболеваний МЖ в формировании и течении фиброаденоматоза (ФАМ) с целью улучшения результатов лечения больных.

Результаты и обсуждение. В подростковом и юношеском возрасте эти заболевания МЖ составляют от 5,5% до 13%, при микроскопическом исследовании биоптатов обнаружение

гиперпластических процессов в МЖ в этих возрастных группах достигает 60-86,7%.

По-прежнему остаётся высокой частота воспалительных заболеваний МЖ - маститов. В послеродовом периоде острые воспаления МЖ возникают у 0,5-18% женщин. И не случайно многие исследователи находят патогенетическую связь между перенесёнными в прошлом гнойно-воспалительными заболеваниями МЖ и развитием ФАМ.

К настоящему времени не сформирован единый подход к решению проблем диагностики и рациональной терапии мастита в сочетании с ФАМ. Исходя из этого, мы считаем необходимым выделить некоторые ключевые аспекты взаимосвязи воспалительных заболеваний МЖ и ФАМ.

Перенесённый мастит может быть причиной возникновения некоторых форм мастопатии. В частности, рубцовые изменения (после оперативных вмешательств или вследствие воспалительных изменений) могут приводить к нарушению проходимости протоков МЖ. В свою очередь, может сопровождаться возникновением кист. Причинами таких изменений могут быть гнойные формы маститов в послеродовом периоде, вне периода лактации. По данным некоторых авторов, субареолярные очаги воспаления являются причиной дуктэктазии - одной из форм мастопатий, сопровождающейся выделениями из соска и патологическим расширением крупных протоков МЖ. Это заболевание имеет

отчётливую склонность к затяжному, рецидивирующему течению. Не исключается возможность, что острые лактационные маститы играют существенную роль в этиологии мастопатий. Имеются сведения о совпадении возрастных пиков заболеваемости воспалительными процессами МЖ на фоне лактации и диффузных форм ФАМ, что тоже может говорить о единых этиопатогенетических механизмах указанных заболеваний.

Выводы. 1. При динамическом диспансерном наблюдении женщин с гинекологическими заболеваниями для прогнозирования и ранней диагностики патологии молочных желез рекомендуется сочетанное использование разработанных клинических, ультразвуковых, гормональных, биохимических критериев; 2. Для формирования групп повышенного риска маммарных заболеваний предлагается использование «Шкалы балльной оценки факторов риска возникновения и развития патологии молочных желез на фоне гинекологических заболеваний»

ATUJ0084.

НЕЛАКТАЦИОННЫЙ МАСТИТ КЛИНИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ

Д.А.Акюзь, А.Ш.Касимов, И.А.Шафиев,
Т.Дж.Амиров

Кафедра хирургических болезней-3

Актуальность проблемы. Появление большого числа новых антибактериальных препаратов, гнойно-воспалительные заболевания

мягких тканей продолжают занимать ведущие позиции в структуре ургентной хирургической патологии. Лечение этих пациентов, характеризуется длительностью, нередко неудовлетворительными функциональными и косметическими результатами. Все это связано с ее анатомо-физиологическими особенностями и косметической значимостью. В зависимости от функционального состояния молочной железы, на фоне которого развивается воспалительный процесс, выделяют две основные формы мастита: лактационный и нелактационный. Хирургическое лечение гнойно-деструктивных форм нелактационного мастита проводится иногда без учета особенностей течения патологического процесса как неадекватные с точки зрения объема вмешательства, которые не позволяют ликвидировать воспалительный процесс и приводят к необходимости выполнения повторных операций, так и чрезмерно радикальные.

Цель исследования. Улучшить результаты лечения больных с различными формами нелактационного мастита на основе изучения особенностей течения, совершенствования методов диагностики и хирургического лечения.

Результаты и обсуждение. Наряду с общеклиническими методами исследования, обследование пациенток включало ряд методов инструментальной (ультразвуковое исследование молочных желез, фистулография при наличии свища) и лабораторной (качественное и количественное микробиологическое

исследование, патогистологическое исследование интраоперационно полученного материала) диагностики, а также статистическую обработку результатов исследования.

Выводы. В результате проведенного лечения «хорошие» и «удовлетворительные» ближайшие результаты лечения получены у большинства больных – 62,0% и 34,0% соответственно. Наибольшее число «хороших» ближайших результатов отмечено у пациенток, оперированных по поводу локальных форм нелактационного мастита. Обширные резекции ткани молочной железы, встречающиеся при инфильтративно-гнойных формах мастита, значительно чаще сопровождались формированием выраженных деформаций молочной железы, а перифокальные воспалительно-инфильтративные изменения ее ткани могли быть субстратом для рецидива заболевания

ATUJ0085.

ПЛОСКОКЛЕТОЧНЫЙ РАК КОЖИ ГОЛОВЫ И ШЕИ: ОБЗОР ДИАГНОСТИЧЕСКОЙ СТРАТЕГИИ, ХИРУРГИЧЕСКОГО ЛЕЧЕНИЯ И РЕКОНСТРУКТИВНЫХ МЕТОДОВ

Н.Г.Алибейли, Н.М.Амиралиев,
А.Т.Искендерова

Онкологическая клиника АМУ

Введение. Голова и шея является наиболее частой локализацией рака кожи. Задачей лечения плоскоклеточного рака кожи (ПКРК) является полное излечение больного с наилучшими функциональными и эстетическими результатами.

Цель. Целью данного обзора является обсуждение хирургического лечения ПКРК головы и шеи с акцентом на методы диагностики, хирургической эксцизии и реконструкции.

Материалы и методы. Анализированы последние данные доступной литературы по данной проблеме с использованием электронных ресурсов – PubMed, MedLine, eLibrary.ru.

Результаты. Первым шагом к диагностике ПКРК является использование нескольких неинвазивных методов диагностики, среди которых наиболее часто используется дерматоскопия. Следующим этапом в диагностическом алгоритме является биопсия опухоли. После гистологического подтверждения диагноза, при подозрении на кожную инвазию следует использовать компьютерную томографию, а при подозрение на поражение мягких тканей или периневральной области – магнитно-резонансную томографию. Значение биопсии сторожевых лимфатических узлов при плоскоклеточном раке кожи до сих пор неясно из-за недостаточности доказательств, подтверждающих, что она улучшает результаты выживаемости.

Хирургическое лечение является наиболее эффективным методом лечения ПКРК головы и шеи. Целью хирургического лечения является удаление опухолевого очага с свободными от опухоли краями. Это может быть достигнуто путем хирургического иссечения с клиническими краями или микрографической хирургией Mohs.

После удаления ПКРК и шеи часто требуется реконструкция дефекта для восстановления как функции, так и внешнего вида. Успешная реконструкция зависит от анализа дефекта и хирургического плана, который индивидуально к размеру, глубине и локализации дефекта. Реконструкция каждой локализации опухоли кожи головы и шеи должна быть адаптирована к характеристикам дефекта, ожиданиями пациента и опыту хирурга.

Заключение. В результате примененных методов диагностики, хирургия является метом выбора ПКРК головы и шеи. Реконструктивные операции этой области представляют собой сложную задачу, однако, обеспечивают оптимальных функциональных и эстетических результатов

ATUJ0086.

ГАНГРЕНА ФУРНЬЕ У БОЛЬНЫХ САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ

С.А.Алиев, Т.К.Алиев

Кафедра хирургических болезней №1

Актуальность. Одной из тяжелых разновидностей гнойно-некротического поражения мягких тканей и фасциальных структур является некротизирующий фасциит. К специфическим вариантам некротизирующего фасциита относится генитальная гангрена, именуемая в специальной литературе как гангрена Фурнье (ГФ), которая отличается тяжелым клиническим течением и высокой летальностью, колеблющейся от 17,6 до 40%.

Цель исследования - анализ результатов лечения ГФ у больных, страдающих сахарным диабетом (СД) 2 типа.

Материалы и методы. За период с 1986 по 2017 гг. на клинических базах кафедры хирургических болезней N.1 Азербайджанского медицинского университета пролечено 31 больной с ГФ. Все пациенты были мужского пола в возрасте от 32 до 86 лет. У 13 (42%) из 31 больного коморбидный соматический статус был отягощен СД 2-ого типа, которому сопутствовали ишемическая болезнь сердца, гипертоническая болезнь и неалкогольная жировая болезнь печени. У 9 больных длительность СД варьировала от 5 до 15 лет. У 4 пациентов диабет был выявлен впервые в процессе обследования. Нозологическими причинами ГФ у 29 пациентов являлись колоректальные (19) и урогенитальные (10) патологии. У 2 пациентов развитию ГФ предшествовали закрытая травма (1) и огнестрельное ранение (1) мошонки. Правильный диагноз до госпитализации был поставлен лишь у 3 больных. 10 пациентов были направлены в клинику с различными диагнозами: острый орхит (4) и орхоэпидидимит (5), флегмона мошонки (1), некротический дерматит (3). Алгоритм обследования включал рутинные общеклинические, лабораторные и современные неинвазивные диагностические технологии (УЗИ, МРТ).

Результаты. Всем больным проводилась мультимодальная антибактериальная, многокомпонентная интенсивная инфузионно-трансфузионная,

детоксикационная и корригирующая терапия, являющаяся базовой основой предоперационной подготовки.

Приоритетом лечения больных с ГФ является «агрессивная хирургия», предусматривающая широкое иссечение всех некротизированных и девитализированных тканей с последующим проведением этапных санационных некрэктомий.

Генерализация гнойно-некротического процесса на соседние анатомические области (промежность, внутренняя поверхность бедра, подвздошно-паховая область, передняя брюшная стенка) после радикальной хирургической обработки первичного некротического очага наблюдали у 3 больных вследствие ишемически-реперфузионных повреждений мягкотканых и фасциальных структур, развившихся после восстановления кровотока в пораженной зоне. Эти больные умерли от полиорганной недостаточности, вызванной септическим шоком, что составило 23% от суммарного числа больных. После появления репаративных процессов в ране у 7 пациентов выполнено пластическое замещение дефектов покровных тканей. При этом реконструкцию мошонки осуществляли путем наложения вторичных швов на раневые дефекты, у 3 - методом аутодермальной пластики обширных дефектов перианальной зоны и промежности

Выводы. 1. ГФ является грозным осложнением колоректологических и урологенитальных патологий, диагностика и лечение которой требует мультидисциплинарного подхода.

2. Ранняя диагностика, радикальная хирургия хирургическая обработка с максимально широким иссечением некротизированных и девитализированных тканей с последующим проведением этапных санационных некрэктомий, мультимодальная антибактериальная и поликомпонентная инфузионная терапия являются ключевыми компонентами, влияющими на результаты лечения и прогноз болезни.

3. Пластическое замещение утраченных покровных тканей и аутодермопластика дефектов, ускоряя период послеоперационного восстановления, обеспечивает полноценную реабилитацию больных.

ATUJ0087.

ТРЕНИРОВОЧНОЕ И МЕДИКАМЕНТОЗНОЕ ЛЕЧЕНИЕ

СПАЗМА АККОМОДАЦИИ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ ГОРОДА БАКУ

С.Т.Алиева, З.А.Кулиева, С.М.Шахбазова
Кафедра офтальмологии

Ключевые слова: аккомодация, спазм, тренировка

Охрана зрения детей и, в частности, профилактика школьной близорукости является одной из важнейших проблем офтальмологии. Как отмечено многими авторами, близорукость формируется в основном в школьном возрасте вследствие перенапряжения аккомодационного аппарата глаза.

Цель исследования явилось проведение тренировочных

упражнений для цилиарной мышцы с помощью аккомодоконвергенттренера по методике, предложенной в МНИИ глазных болезней им.Гельмгольца.

Материалы и методы исследования: Исследование проводилось 185 учащимся общеобразовательных школ г.Баку в возрасте от 7 до 16 лет (срок наблюдения 3 года).

Исследовалась острота зрения до циклоплегии и после нее, без коррекции, статистическую рефракцию определяли на авторефрактометре после 3-х разовой инстилляции 1% раствора мидриацила.

Одновременно с тренировочными упражнениями для аккомодационной мышцы назначали инстилляции 1% раствора мезатона через день на ночь в течении 2-3 месяца и медикаментозное лечение – вазодилататоры (никошпан, галидор) и ангиопротекторы (рутин, продектин), витамины группы В, С АТФ, тканевые препараты. Тренировку проводили в весенние, зимние и осенние каникулы.

Результаты и следования и их обсуждение. Анализ наших материалов позволяет отметить, что до лечения спазма аккомодации острота зрения 0,2-0,3 отмечалось у 10,8% школьников, 0,4-0,6 – у 32,4%, 0,7-0,8 – у 36,7%, 0,8-1,0 – у 20%.

После проведенного ортоптического и медикаментозного лечения у этой группы школьников острота зрения 0,2-0,3 осталось лишь у 2,1% детей, 0,4-0,6 у 11,3%, 0,7-0,8 – у 28%, а число детей с остротой зрения 0,8-1,0 увеличилось до 71,3%.

Выводы. Таким образом, тренировка цилиарной мышцы являются

эффективным методом профилактики спазма аккомодации и могут быть рекомендованы для широкого применения

ATUJ0088.

ОСОБЕННОСТИ ПАТОЛОГИИ ЭНДОМЕТРИЯ В ПРЕ- И ПОСТМЕНОПАУЗАЛЬНОМ ПЕРИОДАХ

Фидан Т.Алиева

Кафедра акушерства и гинекологии №1 Института клинической медицины им.Н.В.Склифосовского ФГАОУ ВО Первый Московский государственный медицинский университет им И.М.Сеченова, Минздрава России (Сеченовский университет) 1119991, Москва, ул.Трубецкая, 8/2, Российская Федерация

Актуальность. Гиперпластические процессы эндометрия являются гинекологической патологией частота, которых увеличивается с увеличением возраста женщины и длительности постменопаузального периода.

Цель исследования. Определить значение современных методов исследования в диагностике патологии эндометрия в пре- и постменопаузальном периодах.

Материал и методы исследования. Обследовано 164 пациентки, находящихся в пре- и постменопаузальном периодах. Пациентам, включенным в данное исследование, были проведены клинические, функциональные, гормональные, иммунологические, эндоскопические, гистологические исследования. Впервые был применен экспресс метод диагностики патологии

эндометрия методом поверхностно-усиленного рамановского рассеивания (ПУРР, Surface-Enhanced Raman Scattering, (SERS)).

Результаты исследования. Патология эндометрия в пременопаузе сопровождается системным снижением содержания трансформирующего фактора роста бета1 и повышением уровня гликоделина А в сыворотке крови, что является информативным, прогностическим и диагностическим критерием. В постменопаузальном периоде при патологии эндометрия отмечается увеличение экспрессии генов трансформирующего фактора роста - бета 1 и фактора некроза опухоли альфа в тканях эндометрия.

Экспресс диагностика патологии эндометрия методом поверхностно-усиленного рамановского рассеивания в пре- и постменопаузальном периодах в плазме крови позволяет с высокой точностью диагностировать полип и гиперплазию эндометрия, что позволяет использовать данный скрининговый метод в диагностике патологии эндометрия.

Заключение. Установлено, что высокая прогностическая и диагностическая значимость иммунологических методов исследования, определение трансформирующего фактора роста бета1 и гликоделина А в сыворотке крови методом поверхностно-усиленного рамановского рассеивания плазмы крови, что позволяет с высокой специфичностью определить патологию эндометрия

ATUJ0089.

ОСОБЕННОСТИ ТЕЧЕНИЯ РЕЦИДИВИРУЮЩИХ ФОРМ НАРУЖНОГО ГЕНИТАЛЬНОГО ЭНДОМЕТРИОЗА

Фарах Т.Алиева

Кафедра акушерства и гинекологии №1
Института клинической медицины
им.Н.В.Склифосовского ФГАОУ ВО
Первый Московский государственный
медицинский университет им
И.М.Сеченова, Минздрава России
(Сеченовский университет) 1119991,
Москва, ул.Трубецкая, 8/2, Российская
Федерация

Актуальность. Эндометриоз – одно из распространенных гинекологических заболеваний после воспалительных процессов органов репродуктивной системы и миомы матки и составляет 10% в структуре общей заболеваемости (Оразов Н.Р., и соавт., 2019).

Риск рецидива НГЭ, возникновение новых очагов эндометрия, клинических проявлений варьирует от 10 до 15% и с каждым годом увеличивается на 10% (Elman G.A., et.al., 2014; Vimberger P, et.al., 2014).

Целью исследования явилось изучение особенностей течения рецидивирующих форм наружного генитального эндометриоза (НГЭ).

Материал и методы исследования. Обследовано 59 больных с рецидивирующим наружным генитальным эндометриозом (НГЭ). Были проведены клинические, функциональные, эндоскопические, иммунологические, гистологические, иммуногистохимические и лазерные методы исследования.

Результаты исследования.

Установлено, что при рецидивирующем наружном генитальном эндометриозе отмечается существенное увеличение онкомаркеров СА 125 ($30,6 \pm 2,9$ МЕ/мл), HE4 ($39,8 \pm 1,9$ пмоль/л), СА 15-3 ($15,02 \pm 0,25$ МЕ/мл), СА 19-9 ($15,87 \pm 0,69$ МЕ/мл), PЭА ($0,89 \pm 0,19$ МЕ/мл) и индекса ROMA ($6,1 \pm 0,89\%$) по сравнению с показателями онкомаркеров пациенток без наружного генитального эндометриоза. Отмечается также существенное увеличение С-реактивного белка ($1,3 \pm 0,1$ мг/л) по сравнению с пациентками без наружного генитального эндометриоза ($P < 0,05$). При рецидивирующем наружном генитальном эндометриозе в эпителии эндометриоидных кист яичника отмечается статистически достоверное увеличение экспрессии ER- α ($237,5 \pm 27,5\%$) и PR-A ($240,0 \pm 25,3\%$) по сравнению с показателем при впервые выявленном наружном генитальном эндометриозе, что является диагностическим маркером рецидива.

Заключение. При рецидивирующем НГЭ отмечается существенное увеличение онкомаркеров и С-реактивного белка, а также увеличение экспрессии эстрогеновых и прогестероновых рецепторов в эпителии эндометриоидных кист яичника.

ATUJ0090.

РЕКОНСТРУКТИВНО-ПЛАСТИЧЕСКИЕ ОПЕРАЦИИ В ЛЕЧЕНИЕ БОЛЬНЫХ С МЕСТНОРАСПРОСТРАНЕННЫМИ

ОПУХОЛЯМИ ЧЕЛЮСТНО-ЛИЦЕВОЙ ОБЛАСТИ

К.Н.Амиралиев, Ч.Р.Рагимов,
А.Т.Амирасланов, Н.М.Амиралиев,
Н.В.Керимова, Дж.Б.Джамалов
| Онкологическая клиника АМУ

Актуальность. Основной контингент больных раком челюстно-лицевой области обращаются в специализированные клиники на поздних стадиях. После радикальной резекции у этой категории больных возникают обширные дефекты, требующие первичной реконструкции.

Цель. Представить результаты реконструкции онкологических мягкотканых дефектов челюстно-лицевой области с использованием локо-регионарных лоскутов.

Материалы и методы. Проведен анализ собранных данных пациентов, перенесших радикальную резекцию с последующей реконструкцией с лоскутами на питающей ножке по поводу метснораспространенного рака челюстно-лицевой области с 2015 по 2022 гг. Были проанализированы демографические данные, первичная локализация опухоли, тип дефекта, вариант лоскута и частота осложнений, функциональные и эстетические показатели.

Результаты. Первичная реконструкция мягкотканых дефектов после радикальной резекции опухоли проведено 150 пациентам. Распространенность первичной опухоли были Т3 – в 88, Т4 – в 62 случаях. Первичная локализация опухоли была – полость рта ($n=56$), нижняя губа ($n=20$), кожа лица и шеи ($n=69$), гортань ($n=5$). Используемые

для реконструкции локо-регионарные лоскуты были: лобный лоскут (n=40), носогубной лоскут (n=33), субментальный лоскут (n=26), супраклавикулярный лоскут (n=22), лоскут на подкожной мышце (n=10), лоскут на кивательной мышце (n=7), шейный лоскут (n=7) и лоскут на большой грудной мышце (n=5). Мы классифицировали типы мягкотканых дефектов на слизистую (n=53), кожную (n=58) и слизистую с кожей (n=39). Общая частота осложнений при использовании лоскутов составила 39,3%. Тотальный некроз лоскута наблюдалось у 2 пациентов, частичный некроз выявлен у 11, краевой у 18, несостоятельность швов – у 28.

Заключение. При мягкотканых онкологических дефектах челюстно-лицевой области локо-регионарные лоскуты являются эффективным методом реконструкции с приемлемыми функциональными и эстетическими результатами. Хорошие и удовлетворительные, функциональные и эстетические результаты получены у 96,1% и 89,4% пациентов соответственно.

ATUJ0091.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ МЕТОДА ALL-ON-6 ИМПЛАНТАЦИИ ПРИ ПОЛНОЙ АДЕНТИИ НА ВЕРХНЕЙ ЧЕЛЮСТИ

А.А.Гусейнов, М.С.Алиева, Н.Н.Гасимова, Г.И.Гурбаналиева

Кафедра хирургии полости рта и челюстно-лицевой области

Введение. Возможности современной стоматологии при полной адентии на верхней челюсти многогранно широки. При полной адентии зубов пациенты

жалуются на нарушение речи, эстетики и жевательной функции. Индивидуальный план лечения зависит от: клинической картина полости рта, возможности пациента, выбора конструкции и сроков лечения. Анатомическая особенность верхней челюсти — это наличие носовых и придаточных пазух носа, которые являются причиной некоторых сложностей при установке зубных имплантов. По этой причине часто требуются операции синус-лифтинг или инновационные скуловые имплантаты Zygoma, которые довольно дорогостоящие и достаточно травматичны. Также основным недостатком этих методик восстановления зубного ряда является сроки лечения (от 3-12 месяцев) и невозможность раннего использования временных протезов.

Цель исследования: повысить эффективность лечения больных при полной адентии методом All-on-6 имплантации.

Материалы и методы. Исследования проводились на 14 пациентах с полной адентией на верхней челюсти. Одной из методик лечения при полной адентии на верхней челюсти является техника All-on-6, это усовершенствованная версия имплантации All-on-4. По протоколу устанавливаются 6 имплантатов используя хирургический шаблон, который позволяет добиться максимальной параллельности и точности позиционирования. Два имплантата устанавливаются во фронтальный отдел челюсти, а еще два в боковой. Имплантаты в латеральном отделе обычно ставятся

под углом в 30-45 градусов. При проведении данной операции у имплантолога есть возможность предварительно запланировать установку имплантов в наиболее приемлемых участках челюсти, тем самым обходя анатомические образования, препятствующие установке имплантов. Такое позиционирование позволяет обеспечить более высокую стабильность ортопедической конструкции и проводить лечение при минимальном объеме костной ткани.

Результаты исследования. В данной конструкции распределение жевательной нагрузки происходит равномерно на всех имплантах, следовательно, резорбция костной ткани вокруг имплантата во время функциональной нагрузки отсутствует или минимальна. Важно, что концепция All-on-6 позволяет использовать немедленную нагрузку на импланты временным протезом. Также данная концепция является одной из лучших в плане цена-качество. Не все пациенты могут позволить себе установить 10-12 имплантатов, поэтому All-on-6 может стать хорошей альтернативой.

ATUJ0092.

БЛИЖАЙШИЕ И ОТДАЛЕННЫЕ РЕЗУЛЬТАТЫ ЛЕЧЕНИЯ ГРЫЖ ПИЩЕВОДНОГО ОТВЕРСТИЯ ДИАФРАГМЫ

Ф.Г.Джамалов, А.Дж. Абдуллаев,
Э.В.Набиева, С.А.Алекберова

Кафедра хирургических болезней III

Частота ГПОД (грыжи пищеводного отверстия диафрагмы) в структуре патологии желудочно-кишечного тракта колеблется от 3 до 33%, занимая 3-е место после желчнокаменной болезни, язвенной болезни желудка и 12-перстной кишки. Наиболее распространённым методом оперативного лечения ГПОД в настоящее время является лапароскопическая задняя фундопликация по Ниссену с крурорафией. Показанием к хирургическому лечению ГПОД является наличие их клинических и инструментальных проявлений. Развитие острых осложнений — ущемление ГПОД, непроходимость при ГПОД — является показанием к неотложной операции

Цель исследования-определение эффективности хирургического лечения ГПОД у разной категории больных.

Материал и метод исследования. В исследования вошли 72 больных, среди них женщин-47, мужчин-42. Возраст больных колебался от 24 до 68 лет (средний возраст 42,9+6,2) Показаниями к оперативному лечению были: неэффективность консервативной терапии ГПОД (32,9%), рецидивирующий рефлюкс-эзофагит (29,9%), степень ГПОД по данным дополнительных методов исследования (37,2%). Содержимое грыжевого мешка было представлено у 57,1% кардиальным отделом желудка, у 40,4% — дном и телом желудка, у 2,5% содержало весь желудок, петли тонкой или толстой кишки. У всех больных коррекция ГПОД проводилась с формированием циркулярной

фундопликационной манжеты. Ближайшие результаты лечения (через 6 мес.) оценены у 49 пациентов. Оказалось, что ближайшие отличные и хорошие результаты лечения по клиническим данным имели место в 93% случаев, на долю удовлетворительных и неудовлетворительных результатов пришлось соответственно 5,5 и 1,5% случаев. По результатам инструментального обследования показатели отличных и хороших результатов составили соответственно 40,6 и 54%. Отдаленные результаты в сроки от 24 до 36 мес. изучены у 32 пациента с использованием тех же критериев. По клиническим данным отличные и хорошие результаты выявлены в 57,2 и 33,3% случаев; удовлетворительные — в 9,5% случаев. Интраоперационные осложнения выявлены у 4 больных, у которых диагностирован правосторонний пневмоторакс, связанный с повреждением медиастинального листка париетальной плевры. Во всех случаях интраоперационные осложнения не повлияли на выполнение запланированного объема операции. Полученные результаты подтверждают данные литературы, свидетельствующие, что ГПОД чаще проявляется у женщин, чем у мужчин. Считается, что основными клиническими проявлениями ГПОД являются пищеводные симптомы, обусловленные течением неэрозивного и эрозивного рефлюкс-эзофагита: изжога, ретростернальные боли, дисфагия, отрыжка и

регургитация. Проведенное исследование подтвердило преобладание пищеводных симптомов у больных с ГПОД, которые выявлялись у 95% пациентов. Внедрение лапароскопических техник в хирургии позволило снизить число ранних и поздних послеоперационных осложнений при лечении ГПОД.

ATUJ0093.

ПОКАЗАНИЯ К ХИРУРГИЧЕСКОМУ ЛЕЧЕНИЮ ПРИ АСЕПТИЧЕСКИХ ФОРМАХ ОСТРОГО ПАНКРЕАТИТА

Ш.Ф.Ибрагимли, Х.Ф.Аббасова,
Ф.Г.Джамалов, И.Т.Ахундов, Ш.Г.Гусейнов
Кафедра хирургии 3

Введение. Острый панкреатит (ОП) является наиболее тяжелым ургентным заболеванием органов брюшной полости. В настоящее время по частоте встречаемости данная патология занимает третье место в мире, уступая лишь острому аппендициту и холецистититу. По поводу тактики лечения больных с инфицированными формами ОП среди хирургов разногласий не существует. Предметом дискуссии до сих пор является выбор тактики лечения больных с асептическими формами ОП.

Материал и методы. Проведен анализ клинического материала, включавшего 25 больных ОП, находившихся на лечении в хирургическом отделении РКБ им. акад. М.А.Мир-Касимова. Результаты и их обсуждения. На основании анализа результатов

комплексного (клинического, лабораторного и инструментального) обследования больных ОП нами разработаны следующие показания и объем хирургического лечения при данной патологии:

Острый ферментативный деструктивный холецистит у больных ОП, независимо от наличия или отсутствия камней в желчном пузыре, является показанием к срочной операции холецистэктомии с дренированием холедоха через пузырный проток.

Холедохолитиаз, осложненный механической желтухой и/или холангитом, при ОП является показанием к выполнению эндоскопической папиллосфинктеротомии с литоэкстракцией.

Вколоченный камень большого дуоденального соска, осложненный ОП, является показанием к выполнению эндоскопической папиллотомии с литоэкстракцией для восстановления пассажа желчи и панкреатического сока.

Острое жидкостное скопление, располагающееся в сальниковой сумке и сопровождающееся механической желтухой, выраженным болевым синдромом, сдавлением соседних органов, подлежит пункционному удалению жидкости трансдермальным или трансгастральным способом под контролем УЗИ или КТ.

Острое жидкостное скопление в свободной брюшной полости, в том числе наличие признаков панкреатогенного ферментативного перитонита является показанием к выполнению дренирования брюшной

полости под контролем УЗИ или КТ, или лапароскопической ее санации с последующим дренированием.

Абдоминальный компартмент-синдром при наличии интраабдоминальной «катастрофы» в рамках ОП диктует необходимость зондовой декомпрессии желудка, разрешения пареза кишечника, продленной ИВЛ, а при необходимости применение миниинвазивного дренирования брюшной полости или декомпрессионной лапаростомии.

Заключение. Таким образом, данная методика восстановления зубных рядов при полной адентии на верхней челюсти на наш взгляд является функциональным и приоритетным методом лечения.

ATUJ0094.

ОЦЕНКА ИНТЕНСИВНОСТИ БОЛИ В РАННЕМ ПОСЛЕОПЕРАЦИОННОМ ПЕРИОДЕ

Г.А.Мамедова

Кафедра акушерства и гинекологии II

Актуальность. Увеличение объема количества выполнения хирургических вмешательств при патологиях органов брюшной полости и малого таза неуклонно растет, что вызывает необходимость более детального изучения течения послеоперационного периода. Одним из наиболее часто встречающихся процессов, является наличие боли различной интенсивности и продолжительности в раннем послеоперационном периоде. Данная проблема является актуальной как социальной так и медицинской точки зрения.

Цель исследования: Выявление и оценка интенсивности боли в раннем послеоперационном периоде пациенток, у которых были произведены хирургические вмешательства лапароскопическим доступом, на фоне выявленной патологии органов брюшной полости и малого таза.

Материалы и методы исследования: В наше исследование были включены 30 женщин, у которых были произведены оперативные вмешательства на органах брюшной полости и малого таза. Оценка интенсивности боли, была произведена с помощью 10 балльной рейтинговой шкале.

Результаты исследования: Данные полученные в процессе выполнения нашего исследования у пациенток в раннем послеоперационном периоде были следующие.

Невыносимая боль (10 баллов) впервые сутки послеоперационного периода была выявлена у $1,4 \pm 1,2\%$. Выраженная боль (от 7-9 баллов) впервые сутки послеоперационного периода, была выявлена у $18,5 \pm 2,6\%$. Умеренная боль (от 4-6 баллов) впервые сутки послеоперационного периода, была выявлена у $12,5 \pm 1,8\%$. Незначительная боль (от 1-3 баллов) впервые сутки послеоперационного периода, была выявлена у $25,4 \pm 3,2\%$. У $42,3 \pm 5,4\%$ пациенток раннем послеоперационном периоде боль не выявлена.

Заключение. Таким образом, наличие боли разной интенсивности была выявлена у пациенток в первые сутки послеоперационного периода.

ATUJ0095.

ПУТИ СНИЖЕНИЯ ПЕРИНАТАЛЬНОЙ СМЕРТНОСТИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

С.Н.Мамедова, Э.М.Алиева,

С.Г.Султанова, И.А.Султанова

Кафедра Акушерства и гинекологии 1

Введение. Актуальной проблемой перинатальной медицины в современных условиях является снижение частоты перинатальной заболеваемости и перинатальной смертности. Известно, что перинатальные показатели зависят от состояния здоровья супружеской пары, от особенностей течения беременности, от наличия акушерских осложнений и частоты обострения хронических соматических заболеваний, включая хронические воспалительные процессы.

Цель исследования. Изучение научно-обоснованных мероприятий для уменьшения перинатальной смертности в условиях г.Баку.

Материал и методы исследования. В проспективный материал были включены 6078 родов женщин, родивших в РПЦ города Баку с 2015-2017 гг, начиная с 22-х недель беременности.

Результаты исследования. При проведении настоящего исследования впервые в условиях Азербайджанской Республики, у новорожденных родившихся в состоянии средней тяжести, тяжелом и критическом состояниях с наличием респираторного дистресс синдрома, был применен препарат «Куросурф» с предварительной коррекцией ацидоза,

гипотензии, гипогликемии, гипотермии. После применения «Курсорфа» недоношенным детям проводилась оценка эффективности применения данного препарата в зависимости от срока гестации и массы новорожденного. Было установлено увеличение эффективности применения данного препарата с 34,9% при очень ранних преждевременных родах до 74,6% при собственных преждевременных родах. При этом отсутствие эффекта от «Курсорфа» коррелировало с увеличением срока гестации: при очень ранних преждевременных родах неэффективность составила 65,1%, при собственных преждевременных родах данный показатель снизился до 25,4%. Аналогичная закономерность эффективности применения «Курсорфа» определялась в отношении зависимости от веса новорожденного. При весе плода до 1000 г эффективность «Курсорфа» составила 44,2%, с увеличением данного показателя 2000-2499 г до 78,2% и соответственно снижением отсутствия эффективности с 55,8% до 21,8%.

Заключение. Установлено, что улучшение антенатальной, интранатальной и постнатальной помощи беременным, роженицам и новорожденным, а также кардинальное изменение оказания помощи недоношенным новорожденным позволило снизить частоту ПС с 121,5% до 78,5% в период с 2015-2017-ые годы.

ATUJ0096.

ЭВОЛЮЦИЯ УЧЕНИЯ О «ТРАВМАТИЧЕСКОМ ШОКЕ» И СОВРЕМЕННЫЙ ВЗГЛЯД К ЭТОЙ ПРОБЛЕМЕ В ХИРУРГИИ ТЯЖЁЛЫХ ПОВРЕЖДЕНИЙ КОНЕЧНОСТЕЙ

*М.О.Масимов, Г.М.Масимов, А.М.Масимова

Азербайджанский Медицинский Университет, кафедра травматологии и ортопедии*

Из литературы известно, что актуальность проблемы объясняется тем, что в настоящее время травма занимает третье место, как основная причина смертности и инвалидности. На протяжении столетий прочно сформировалось мнение о том, что смертельный исход в остром периоде травмы наступает в основном вследствие тяжёлого травматического шока. Сущность этого понятия в 1737 г. впервые описал французский военный хирург Henri Le Dran («secouse», фр. – удар, потрясение), а сам термин «шок» появился при переводе его произведения на английский язык («shock» – англ.; Джеймс Латт, 1793 г.). При систематизации научных трудов выделяются следующие эпохи развития учения о «шоке»: 1) накопления клинического материала и формирования «шоковой доктрины» (весь XIX век); 2) выдвижения противоречивых теорий (1900-1950 г. г.) – токсической, вазомоторной, стрессовой, нервно-рефлекторной, кровоплазмопотери, акапнии; 3) фундаментальных исследований и объективной оценки существующих теорий (1960-1990 г. г.), которые объясняют лишь те

или иные аспекты этой проблемы; 4) установления «относительной истины» (1990-2010 г. г.), заключающейся в признании теории кровоплазмпотери.

Цель работы: улучшение исходов лечения тяжёлых повреждений конечностей путём разработки и внедрения новой концепции патогенетически обоснованных методов лечения с уточнением сущности понятия «травматический шок» с клинических позиций.

Материал и методы исследований. Сообщение основано на результатах анализа собственных клинических наблюдений (n=1000) из двух групп пациентов трудоспособного возраста с травмами конечностей и их последствиями.

Первую группу (n=477) составили пациенты, которые поступили на лечение с различными последствиями посттравматических гнойно-некротических осложнений: хроническими фистулёзными остеомиелитами, инфицированными псевдоартрозами с рубцово-трофическими язвами и костно-мягкоткаными дефектами, гнойными артритами и остеоартритами, оститами, а также сегментарными дефектами длинных трубчатых костей. Этой группе пациентов на предыдущих этапах лечения проводилась общепринятая методика медицинской помощи.

Вторую группу (n=523) составили пострадавшие со «свежими» тяжёлыми и крайне тяжёлыми боевыми повреждениями, в том числе и с сочетанными политравмами (32,5%). В этой группе у 71,7% пациентов были

диагностированы переломы длинных трубчатых костей, у 23,1% – контактные взрывные ранения с отрывом конечностей, а у 5,2% – глубокие субфасциальные обширные ранения мягких тканей. Лечение раненых осуществлялось в рамках разработанной нами новой системы ортопедохирургической реабилитации пострадавших в соответствии с концепцией о «ранней специализированной хирургической помощи». Лечебно-эвакуационные мероприятия состояли всего из двух этапов: в 93,1% наблюдениях – «КМП→СМП», а в 6,9% – «первая врачебная помощь → СМП». Ортопедохирургическая реабилитация наряду с разработанной нами дифференцированной тактикой лечения включала новые способы общей и местной патогенетической терапии, позволяющие оптимизировать течение реактивно-воспалительного процесса и нормализовать адапционно-трофическую функцию ЦНС путём ликвидации парабиоза нервных волокон в очаге поражения и патологической доминанты в центрах симпатической нервной системы (патенты РФ №2166286 и №2185781), а также новые методы реконструктивно-восстановительных операций с использованием аутоканей с повышенной устойчивостью к циркуляторным и гнойным осложнениям вследствие их адаптации к гипоксии («способ хирургической обработки ран конечностей при минно-взрывной травме», патент РФ №2158544; «способ лечения минно-взрывного

ранения конечностей с отрывом и размождением одной, переломом костей и дефектом тканей другой», патент РФ №2200491; «способ лечения гнойных осложнений и заболеваний костей с дефектом тканей, патент РФ №2106121»). В работе были использованы современные методы клинических, инструментально-лабораторных и статистических исследований.

Обсуждение результатов исследования. При ретроспективном анализе причин последствий тяжёлых гнойно-некротических осложнений у пациентов I группы было установлено, что наряду с тактическими и техническими ошибками, допущенными во время оперативных вмешательств в остром периоде травмы, своевременная остановка массивных кровотечений, а также адекватная анестезия не была достигнута, также как и восполнение ОЦК. У данного контингента пострадавших в этом периоде травмы (первые 2-3 часа ± 40-45 мин.) были отмечены клинические симптомокомплексы шока I-II степени, а по истечении указанного срока – III-IV ст., подтверждающиеся показателями гемодинамики и гематокрита. В последующем (первые сутки), несмотря на восстановление гемодинамических показателей, восполнение ОЦК, устранение гиповолемического синдрома, т.е. на выведение пострадавших из этого состояния, которое ошибочно рассматривалось как осложнение травмы, у них развились ранние (3-6 сутки) общие и местные тяжёлые гнойно-некротические процессы,

которые из-за безуспешности его лечения переходили в хроническую форму. По этой причине выполнение ранних реконструктивно-восстановительных операций не представлялось возможным, а достигнутый морфофункциональный исход травмы оказался – неудовлетворительным.

У пациентов II группы травмы носили более тяжёлый характер, причём, по всем показателям. В соответствии с вышеуказанной концепцией о «ранней специализированной хирургической помощи», на этапах медицинской эвакуации мы приоритетное значение придавали максимальному сокращению сроков (максимум до 2-3 час.) временной и окончательной остановки кровотечения, болевой афферентации, устранения гиповолемического синдрома, в том числе и восполнения ОЦК. Благодаря этому у наблюдавшихся раненых характерный симптомокомплекс для шока I-II ст. не переходил в клиническую картину шока III-IV степени, что способствовало успешному применению новой технологии ортопедохирургической реабилитации раненых. В результате в абсолютном большинстве случаев удалось предупредить или ликвидировать общие и местные осложнения, осуществлять ранние реконструктивно-восстановительные операции, снизить летальность до 4,4%, сохранить оставшиеся сегменты и смежные суставы в 87 % случаев взрывных отрывов конечностей, а при тяжёлых переломах костей сохранить конечность при наличии относительных показаний к

ампутациям, причём, с достижением в 96,8% случаев положительных морфофункциональных исходов.

Выводы: 1) выделение «травматического шока», как самостоятельной нозологии, а равно и как осложнение после травмы – не оправдано; 2) теорию кровоплазмопотери не целесообразно воспринимать в «чистом» виде, т.к. это способствует к недооценке роли болевой афферентации; 3) развитие реакции организма на травму следует рассматривать в двух вариантах: а) при повреждениях тканей, сопровождающихся уменьшением ОЦК и болевой афферентацией, превышающих порог чувствительности нервных центров серого вещества спинного мозга, возникает многоуровневый комплекс компенсаторных реакций механизмов срочной адаптации организма в течение первых двух-трёх часов ($\pm 30-40$ минут) после травмы, что является «эквивалентом» клинической картины шока I-II степени; б) в случаях продолжения воздействия указанных факторов, вследствие уменьшения перфузии тканей и истощения энергетических ресурсов защитных механизмов, происходящие процессы переходят вначале в фазу субкомпенсации, а затем и декомпенсации (эквивалент шока III-IV степени), что в конечном итоге может привести к «критической» дисфункции клеток и замкнутому кругу взаимообусловленных реакций – «метаболический ацидоз $\leftrightarrow$ ДВС синдром $\leftrightarrow$ коагулопатия $\leftrightarrow$ гипотермия $\leftrightarrow$ поли-органная недостаточность», что по сути является началом

травматической болезни или даже причиной летального исхода.

ATUJ0097.

ЛЕЧЕНИЯ НЕЙРОПАТИЧЕСКОЙ ФОРМЫ ДИАБЕТИЧЕСКОЙ СТОПЫ

ПРЕПАРАТАМИ ЛИПОВОЙ КИСЛОТЫ

М.М.Мурсалов, Ф.Г.Джамалов, А.Г.Алиев,
*Н.Дж.Халилов

Кафедра хирургических болезней III,
*Кафедра детской хирургии

Введение. СДС – одно из самых распространённых осложнений сахарного диабета. В зависимости от вида патологического процесса выделяют основные клинические формы диабетической стопы: нейропатическую, ишемическую и нейро – ишемическую. Согласно проведенным эпидемиологическим исследованиям, частота трофических поражений нижних конечностей составляет около 20%. Из них приблизительно 45% - нейропатические язвы нижних конечностей, 52% - нейроишемические и 3% - ишемические. Ведущей причиной развития синдрома СДС и последующей ампутации является диабетическая полинейропатия нижних конечностей. Диабетическая полинейропатия, нижних конечностей является основным фактором развития гангрены и ампутации нижней конечности в 87% случаев.

Цель исследования. Изучит влияние препаратов альфа – липоидной кислоты (ПАЛК) на лечение диабетической нейропатии у пациентов, страдающих гнойно –

некротическими формами синдрома диабетической стопы.

Материалы и методы. Исследование выполнено в отделении хирургии УХК. Проанализированы результаты лечения 123 больных (83 (67,%) женщин, 40 (32,5%) мужчин) с СДС, наблюдавшихся с 2016 по 2021 год.

У 30 пациентов (24,4% от общего числа больных) была диагностирована нейропатическая инфицированная форма. Эти пациенты явились основным объектом данного исследования. Контрольную группу составили 22 (17,9% от общего числа) пациента с нейропатической формой СДС без язвенных поражений. Определялась степень тяжести нейропатии, ее клинические проявления, наличие язвенно – некротической поражений, их происхождение, наличие сопутствующей макроангиопатии нижних конечностей, состояние костей стопы, наличие проявлений микроангиопатии. Было также проведено исследование эффективности и переносимости больными разных доз ПАЛК (600, 900 и 1200 мг в сутки), которую использовали для этиотропного лечения нейропатии. Для определения эффективности разных доз ПАЛК (Берлитон, Тиоктацид, Тиогама, Эспа – липон) больные основной (1) и контрольной (2) группы были разделены на подгруппы (А,Б,В) в зависимости от назначенной внутривенно дозы препаратов: А – 600 мг, Б – 900 мг, В – 1200 мг в сутки. Курс лечения больных подгруппы А состоял из назначения ПАЛК по 600 мг/сутки в/в N10, а затем по 600 мг/сутки per os N60

(рекомендуемый стандарт). Пациенты подгруппы Б получали по 900 мг/сутки в/в N10, а затем по 600 мг/сутки per os N60. Все больные контрольной и основной группы кроме ПАЛК, также получали стандартную сосудистую терапию, а больные основной группы еще и антибактериальную терапию в связи с язвенно – некротическими поражениями стоп.

Результаты и их обсуждение. Оценку переносимости и клинический эффективности у всех больных проводили на 21 - 28 день и через 3 месяца от начала лечения. Эффективность определяли по уменьшению болевого синдрома, улучшению вибрационной чувствительности, а при условии наличия язвенно – некротического процесса – по исчезновению сопутствующего целлюлита и отека тканей, очищения раны от гнойного содержимого, скорости заживления ран и восстановлению структуры костей. Внутривенное введение ПАЛК в дозах 900 и 1200 мг/сутки (группы 1Б, 2Б, 2В) привело к значительному сокращению времени заживления язвенно – некротических дефектов, уменьшению жалоб на боль в нижних конечностях по сравнению с группами 1А и 2А. Определенная позитивная динамика привела к значительному улучшению самочувствия больных и качества их жизни, позволила уменьшить угрозу ампутации.

Выводы.

1. Внутривенное капельное введение ПАЛК в дозах 900 и 1200 мг/сутки с последующим применением 600 мг/сутки перорально в комплексном лечении позволяет достичь заметно

более быстрого уменьшения клинических проявлений диабетической полинейропатии нижних конечностей и достоверного сокращения сроков заживления язвенно – некротических дефектов, что дает возможность значительного уменьшения сроков пребывания больного в стационаре, снижения риска инвалидизации пациентов вследствие СДС.

2. Парентеральное введение ПАЛК в дозе 600 мг, 900 и 1200 мг в сутки одинокого хорошо переносится больными и не вызывает достоверно значимых побочных эффектов.

3. Применение ПАЛК в дозах 600 мг, 900 и 1200 мг в сутки внутривенно капельно с последующим применением 600 мг/сутки перорально рекомендуется при лечении больных с СДС, особенно осложненного язвенно – некротическим процессом.

АТУJ0098.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ПРЕПАРАТА РЕТИНАЛАМИНА У ПАЦИЕНТОВ С КОМПЕНСИРОВАННОЙ ПЕРВИЧНОЙ ОТКРЫТОУГОЛЬНОЙ ГЛАУКОМОЙ ПРИ РАЗЛИЧНЫХ ПАТОЛОГИЯХ СЕТЧАТКИ

П.И.Мусаев, С.Т.Алиева, З.А.Кулиева,
С.М.Шахбазова

| Кафедра офтальмологии

В последние годы терапевтические мероприятия, направленные на предотвращение гибели нейрональных клеток, приобретают все большее значение. В основе изменений изменений тактики лечения лежат результаты мультицентровых

международных исследований, свидетельствующие о том, что даже при эффективном снижении ВГД возможно дальнейшее прогрессирование функциональных глаукоматозных нарушений. Комплекс мер, целями которого являются уменьшение дальнейшей дистрофии аксонов и сохранение структуры неповрежденных нейрональных клеток, носит название «нейротекция». Причем клеточные изменения при глаукоме не сводятся только к глаукомной оптической нейропатии – в патологический процесс вовлечены и клетки сетчатки.

Целью исследования явилось изучение эффективности препарата РЕТИНАЛАМИНА при заболеваниях сетчатки на фоне традиционной терапии и оценить эффективность 10-дневного курса лечения Ретиналамином при внутримышечном введении у пациентов с компенсированной ПОУГ в амбулаторной практике

Материалы и методы исследования: в исследование включали пациентов с ПОУГ- стадий с компенсированным уровнем внутриглазного давления (ВГД). Ретиналамин назначался по 5мг внутримышечного в течение 10 дней. Весь период наблюдения составил 3 мес. Проводилось комплексное обследование при скрининге, через 10 дней, 1 и 3 мес. после начала лечения, включающее оценку остроты зрения, тонометрию по методу Маклакова, периметрию и офтальмоскопию.

Результаты исследования и их обсуждение: проводился анализ данных (25 пациентов ПЛУГ, 50 глаз). Улучшение показателей (острота

зрения, поля зрения, ВГД) после курса Ретиналамина происходит в течение 3-х мес. Наибольшая эффективность нейротекторной терапии была зафиксирована у пациентов с I и II стадией ПОУГ.

Выводы: полученные достоверные результаты исследования позволяют рекомендовать назначение Ретиналамина у пациентов с глаукомой I-III стадий. Причем для повышения эффективности и увеличения длительности сохранения эффекта лечения нейротекторная терапия должна быть начата в наиболее ранние сроки после стабилизации ВГД.

Ретиналамин отвечает всем современным требованиям к фармакологическим критериям выбора нейротекторов в офтальмологии.

ATUJ0099.

СОСТОЯНИЕ ДИНАМИЧЕСКОЙ РЕФРАКЦИИ ПРИ АМЕТРОПИЯХ В УСЛОВИЯХ ОДНОВРЕМЕННОГО ЦВЕТОВОГО КОНТРАСТА

П.И.Мусаев, С.Т.Алиева, С.М.Шахбазова, З.А.Кулиева

Кафедра Офтальмологии

Имеется ряд наблюдений, указывающих на прямое влияние факторов цвета на рефракцию и аккомодацию.

Техническими средствами, позволяющими проводить часть этих исследований, являются дуохромные тесты и кобальторефрактометрия.

Цель. В аккомодоконвергенттренинге введение сменного периферического цветового фона дало возможность разработать новую клиническую

методику – хромоаккомодометрию, позволяющую выявлять и количественно оценивать с помощью воздействия периферических цветовых стимулов тип динамической рефракции у испытуемых.

Материалы и методы исследования. Метод был апробирован при исследовании 230

здоровых лиц в возрасте от 9 до 20 лет с корригированной остротой зрения не менее 0,7 на каждый глаз. У 30 из них была гиперметропическая рефракция средней степени (2,5-6,5дптр), у 70 – эмметропия и у 130 миопическая рефракция средней степени (3,5-6,5дптр).

Исследование проводилось монокулярно на аккомодоконвергенттренинге.

При сохранении освещения текст-объекта в белом свете, но одновременно меняя цветовой фон по периферии было возможным определять сдвиги в положении либо дальнейшей, либо ближайшей точек ясного видения под влиянием хроматических факторов и по характеру наблюдающихся изменений определить тип динамической рефракции глаза у пациента.

Результаты исследования и их обсуждение. Наши данные показали, что предъявление тестов в условиях одновременного цветового контраста вызывает изменения динамической рефракции глаза, наблюдающиеся в зонах дальнейшего и ближайшего видения. Эти изменения при близорукости и дальнорукости отличаются характерными особенностями.

В зоне ближайшего и в зоне дальнейшего видения ответы динамической рефракции и гиперметропического и миопического глаз на хроматические стимулы прямо противоположны. Красный и желтый цвета усиливают динамическую рефракцию при гиперметропии и ослабляют ее при близорукости.

При эмметропии оптическая установка глаза в дальнейшей точке ясного видения инертна к цветовому контрасту, а в ближайшей точке аналогична в большинстве случаев дальнорукости.

По иному происходит оптическая установка глаза при смене периферического цветового фона на зеленый и синий.

При имевшихся случаях патологии аккомодационного аппарата изменение динамической рефракции в ответ на действие цветовых стимулов становятся значительными не только в качественном, но и в количественном отношении, достигая нескольких диоптрий.

Выводы. Это дает основание считать, что метод хромоаккомодометрии глаза является весьма перспективным не только для изучения динамической рефракции при аметропиях, но и особенно, при различных формах заболеваний органа зрения.

Изменения динамической рефракции глаза при применении периферического цветового фона специфичны для каждого вида рефракции.

Метод исследования динамической рефракции глаза в условиях цветового контраста может быть использован для

оценки тонких изменений аккомодации и диагностики ее нарушений.

ATUJ0100.

РЕЗУЛЬТАТЫ ЛЕЧЕНИЯ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ СО ЗЛОКАЧЕСТВЕННЫМИ НОВООБРАЗОВАНИЯМИ ЯИЧНИКОВ В НАЦИОНАЛЬНОМ ЦЕНТРЕ ОНКОЛОГИИ

Г.В.Набиева, Р.С.Исмаил-заде,
Л.П.Халафова
| Национальный Центр Онкологии, г.
| Баку

Введение. Частота встречаемости злокачественных новообразований яичников (ЗНЯ) у детей и подростков очень невысока (до 3,3%). Гистологические типы и стадии распределения по возрасту довольно разнообразны, но преобладают неэпителиальные опухоли, большую часть от которых представляют герминогенные опухоли (ГО) яичников. Герминогенные опухоли яичников наиболее часто встречаются в возрасте от 12 до 18 лет.

Цель исследования. Изучить структуру заболеваемости и результаты комплексного лечения детей и подростков с ЗНЯ в Национальном Центре Онкологии Азербайджанской Республики.

Материалы исследования. В период с 2018 по 2022 год в детскую клинику Национального Центра Онкологии Азербайджанской Республики поступило 16 пациентов с ЗНЯ, в возрасте от 6 до 17 лет. Наиболее часто ЗНЯ девочек встречались в возрастной группе 10-14 лет (56%).

Лечение больных проводилось согласно рекомендациям программы MAKEУ 2005. Хирургическое лечение у девочек заключалось в тубоовариоэктомии, а также иногда оментэктомии при подозрении его вовлечения в опухолевый процесс. Блоки адъювантной химиотерапии состояли из схем PEI (цисплатин, вепезид, ифосфамид), PE (цисплатин, вепезид) и BEP (блеомицин, вепезид, цисплатин).

Результаты. Все больные удовлетворительно перенесли оперативное лечение и химиотерапию. Из 16 пациентов, у 14 (87,5%) было достигнуто полное выздоровление, а у 2 (12,5%) была достигнута стабилизация процесса. Распределение пациенток по стадиям заболевания по классификации FIGO составила 8 человек с I-II стадией, а также 8 человек с III-IV стадией. Среди девочек отмечены случаи: дисгерминома 11 случаев, тератома – 1, опухоль стромы полового тяжа-2, смешанный вариант ГО-2.

Вывод. Таким образом, полученные данные убедительно свидетельствуют о высокой эффективности и безопасности терапевтического подхода MAKEУ 2005 при лечении злокачественных новообразований яичника, и заслуживают его дальнейшего широкого применения.

ATUJ0101.

НАШ ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ УЛЬТРАЗВУКОВОГО СКАЛЬПЕЛЯ ПРИ ЛЕЧЕНИИ ГЕМОРРОЯ

Э.В.Набиева, А.Дж. Абдуллаев,
Г.Х.Абдиева, К.А.Эйвазова

Кафедра хирургических болезней III

При геморрое наиболее распространенной является операция, направленная на ликвидацию трех основных геморроидальных узлов. Эта операция предложена Milligan E., Morgan G. Однако до сих пор после геморроидэктомии у 34-41% пациентов возникает болевой синдром, у 2% - кровотечения, у 15-26% - дизурические расстройства. Развитие новейших технологий придало новое направление в развитии хирургической техники. В литературе появились публикации об успешном применении ультразвукового гармонического скальпеля при самых разнообразных операциях в хирургии и колопроктологии, в том числе и для хирургического лечения геморроя.

Целью исследования являлся сравнительный анализ геморроидэктомий, выполненных ультразвуковым скальпелем и способом по Миллигану-Моргану.

Материал и методы исследования. Мы проанализировали результаты оперативного лечения 65 больных осложненным геморроем III—IV стадий. В основную группу вошли 17 пациентов в возрасте от 21 до 71 лет (43,2±9,2), которым геморроидэктомия была выполнена с использованием ультразвукового скальпеля. Контрольную группу составили 28

больных в возрасте от 27 до 67 лет (49,1+8,9), которым проводилась традиционная закрытая геморроидэктомия по Миллигану—Моргану. Использовался ультразвуковой скальпель ULTRACISION фирмы “Этикон Эндохирургия” (США), который состоит из высокочастотного микропроцессорного генератора и рабочего узла с пьезоэлектрическим элементом и коагуляционными ножницами, которые позволяют коагулировать ткани с последующим рассечением (возможна коагуляция сосудов до 5 мм в диаметре).

Полученные нами результаты свидетельствуют о высокой эффективности и малой травматичности геморроидэктомии с применением ультразвукового скальпеля. Благодаря внедрению этого метода удалось в несколько раз сократить продолжительность оперативного вмешательства, снизить выраженность послеоперационного болевого синдрома и уменьшить период послеоперационной реабилитации. Данный метод геморроидэктомии рекомендуется к внедрению в широкую практику

ATUJ0102.

КОМПЛЕКСНЫЙ ПОДХОД В ПРОФИЛАКТИКЕ СПАЕЧНОЙ БОЛЕЗНИ

И.Ф.Нейматов, А.И.Маммедов,
М.О.Юсубов, А.Д.Джавадов
| Кафедра общей хирургии

Введение. Профилактика и лечение спаечной болезни брюшины являются

одной из наиболее актуальных проблем абдоминальной хирургии. Рубцово-спаечный процесс брюшной полости после перенесенных операций и травм наблюдается в 5–20 % случаев, при повторных операциях вырастает до 50-70 % случаев что значительно осложняет проведение повторных хирургических вмешательств. Самым грозным осложнением спаечной болезни, требующим экстренного хирургического вмешательства, можно назвать острую кишечную непроходимость, которая составляет 60–70 % всех форм непроходимости желудочно-кишечного тракта. К сожалению на сегодняшний день по данным литературы отсутствует единое понимание сущности спайкообразования, не найдены надежные меры предупреждения образования спаек, дискуссионным остается вопрос о сроках и объеме оперативного пособия при различных формах спаечной болезни а также нет доступных маркеров, способных прогнозировать до операции возникновение спаек а также степень и тяжесть спаечного процесса. Применяется множество методик как для изучения, так и для терапии данной патологии, но тем не менее, ни одна из них пока не демонстрирует ощутимых сдвигов в борьбе с этой болезнью. В этиологии развития брюшинного фиброза помимо воспалительного агента немаловажная роль принадлежит иммунитету, системе ПОЛ и АОЗ. В настоящее время является общепризнанным, что исходы острых воспалительных заболеваний органов брюшной

полости в значительной мере зависят от состояния защитных сил организма, его иммунной системы

Цель работы. Оптимизация лечебных и профилактических мероприятий при различных формах спаечной болезни .

Материалы и методы. Нами было прооперировано 60 больных с различной хирургической патологией органов брюшной полости в возрасте от 19 до 72 лет у которых послеоперационная терапия помимо общепринятых лечебных мероприятий сочеталась в до и послеоперационном периоде с иммунокорректирующей, противовоспалительной, антиоксидантной, десенсибилизирующей и антигипоксической терапией (мексидола по 2,0 в/в 2 раза в сутки, тивортин по 100,0 мл в/в 1 раз в сутки) , что позволило минимизировать риск развития спаечной болезни в раннем послеоперационном периоде .

Результаты и их обсуждение. В ходе исследования установлено, что глубина иммуносупрессии и интенсивность липопериокисления адекватно отражают тяжесть и риск развития спаечной болезни .

Заключение. Для профилактики риска развития спаечной болезни и раннего восстановления моторно-эвакуаторной функции тонкой кишки рационально в до и послеоперационном периоде проведение комплексного патогенетического лечения с применением иммунокорректирующей, противовоспалительной, антиоксидантной, десенсибилизирующей и антигипоксической терапией мексидола и тивортин .

ATUJ0103.

ДИАГНОСТИКА И ЛЕЧЕНИЕ ХРОНИЧЕСКОГО КОПРОСТАЗА

А.Б.Рустамова

Кафедра хирургических болезней-3

Актуальность. Явления хронического копростазы занимает одно из ведущих мест при заболеваниях желудочно-кишечного тракта (ЖКТ) и по статистическим данным встречается у 20-70% людей пожилого возраста. Несмотря на положительную динамику в изучении методов диагностики и лечения (как консервативного так и операционного) это проблема остается актуальной по настоящее время.

Цель данного исследования улучшение показателей некоторых аспектов диагностики и лечение хронического копростазы.

Материалы и методы. С этой целью 56 больных, поступившие в клинику как на амбулаторное и стационарное лечение, в течении последних 10 лет, были нами ретроспективно анализированы. Из них 25 мужчин (44,6%) и 31 женщин (55,4%). Возраст 18-75 лет. Продолжительность болезни у 15 больных (26,8%) составляла от 3 до 5 лет, у 41 больного (73,2%) больше. В анамнезе, до поступления в клинику, больные отмечали обращение к гастроэнтерологу и соответственно получили соответствующее лечение. Акт дефекации у 30,4% больных наблюдался через каждые 3-5 дня. У 35,7% - 5-10 дней, а у остальных 33,9% - от 10 и более дней. При поступлении в клинику 15 больных (26,8%) отмечали только запоры; 20(35,7%) – наряду с запорами наблюдались

явления частичной кишечной непроходимости, т.е. наблюдались боли, тошнота, рвота. А у 21 больных (39,0%) наблюдался стойкий парез кишечника с явлениями интоксикации. Для постановки диагноза нами применялись общепринятые клинические и лабораторные исследования, а также пероральное рентген-контрастное обследование, ректомоноскопия, колоноскопия, ирригография.

Исследованным больным – 20(35,7%) было назначено консервативное лечение (I группы) и 36 больных (64,3%) были оперированы (II группа). В сравнении результаты лечения обеих групп по всем параметрам были максимально идентичны. Нами были изучены результаты лечения больных обеих групп.

Результаты. В общей сложности мы получили, что у 50% больных общее состояние хорошее, 33,9% - удовлетворительное, а у 16,1% - неудовлетворительное. Результаты проведенного нами лечения в I группе результаты соответственно составили 20,0%, 45,0% и 35%, а во II группе – 63,9%, 27,8% и 8,3%.

Следовательно, полученные нами данные показали максимальную идентичность результатов методов лечения хронического копростоза.

ATUJ0104.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОЗОНОВЫХ РАСТВОРОВ ПРИ ХИРУРГИЧЕСКОМ ЛЕЧЕНИИ БОЛЬНЫХ ЭХИНОКОККОЗОМ ПЕЧЕНИ

А.Б.Рустамова, А.Х.Алиев

Кафедра хирургических болезней-3

Актуальность проблемы. Высокие показатели послеоперационных осложнений у больных эхинококкозом печени ставят под сомнение эффективность существующих традиционных мероприятий, делая актуальным поиск более активных методов профилактики и лечения осложнений после эхинококкэктомии печени. В этом аспекте мы предлагаем использование озонотерапии, которая с успехом применяется для лечения гнойных заболеваний различной этиологии и стимулирующими раневую репарацию свойствами, как при локальной обработке очага, так и при парентеральном введении.

Материалы и методы. Нами был проведен сравнительный анализ результатов лечения 16 больных с эхинококкозом печени в течении 10 лет, которых разделили на 2 группы. Больным обеих групп были проведены морфологические и бактериологические методы исследования. В I группу (контрольная) вошли 8 больных, у которых обработку остаточной полости производили традиционным методом. Во II группе (основная) – 8 больных, которым помимо общепринятых, использовали озонотерапию, которая заключается в ежедневной обработке гнойно-некротического очага газообразной озono-кислородной смесью с концентрацией озона от 10 до 60 мг/л. Местную обработку дополняли в/в капельным введением озонированного физиологического раствора 400.0 мл и концентрации озона 4-6 мг/л в течении 5 дней, а потом каждые 2-3 дня.

Результаты. Данные морфологического исследования

показали, что применение озонированных растворов не усугубляет ультраструктурные повреждения печеночной паренхимы. Это объясняется отсутствием деструктивного некрозогенного действия озонированных растворов на окружающие ткани. Напротив, на фоне усиления микроциркуляции, а также предупреждения инфекционно-воспалительных процессов отмечаются усиление процессов пролиферации в остаточной полости паразитарной кисты.

Бактериологические исследования были проведены больным обеих групп до и после (4 сутки) обработки остаточной полости. У 13 больных (из 16-и) еще до обработки отмечалось наличие микрофлоры. Данные бактериологического исследования показали, что из 8 больных контрольной группы у 4-х (50%) еще отмечалось наличие микрофлоры в полости. У больных сравнительной группы, наличие микрофлоры было зарегистрировано только в 2 случаях.

Вывод. Применение озонотерапии в комплексе лечебно-профилактических мероприятий, при хирургическом лечении эхинококкоза печени позволяет значительно снизить риск развития послеоперационных осложнений, ускорив при этом клиническую реабилитацию больных и сократить сроки пребывания их в стационаре.

ATUJ0105.

ЛОСКУТЫ АББЕ И ESTLANDER В РЕКОНСТРУКТИВНОЙ ХИРУРГИИ РАКА НИЖНЕЙ ГУБЫ

М.Э.Рустамзаде, Н.М.Амиралиев,
Дж.Б.Джамалов

Онкологическая Клиника АМУ

Введение. Реконструкция губы с помощью двухэтапного перекрещивающегося лоскута для реконструкции опухолевых дефектов центральной локализации в английской литературе впервые был описан Abbe.Estlander впервые описал одноэтапный лоскут для восстановления латеральных дефектов губы с захватом угла рта.

Цель и задачи. Целью этого исследования было оценить возможности лоскутов Abbe и Estlander в реконструктивной хирургии рака нижней губы, а задача состояла в том чтобы представить наш опыт реконструкции нижней губы этими лоскутами.

Материалы и методы. Всего в исследование было включено 12 пациентов в возрасте от 41 до 75 лет, средний возраст -58. Из 12 пациентов - 10 (83.3%) были мужчинами, 2 (16.7%) женщинами. У всех пациентов дефект составил от 1/3 до 2/3 длины нижней губы.

Результаты. В послеоперационном периоде серьезных местных осложнений не наблюдалось. В основном раны зажили первичным натяжением. У всех пациентов были получены хорошие и удовлетворительные функциональные и эстетические результаты.

Заключение. Лоскуты Abbe и Estlander являются безопасными и надежными пластическими материалами в реконструкции опухолевых дефектов нижней губы.

ATUJ0106.**ПРИМЕНЕНИЕ ЭХОГРАФИИ ПРИ ЗАБОЛЕВАНИЯХ СИГМОВИДНОЙ КИШКИ**¹А.О.Сафаров, ²В.Ш.Аббасов

Наримановский Медицинский Центр¹,
 Азербайджанский Медицинский
 Университет, кафедра хирургических
 болезней²

Цель работы: изучение эффективности применения ультразвукового обследования при заболеваниях сигмовидной кишки.

Материалы и методы: Заболевание сигмовидной кишки и ее опухоли выявляются чаще у больных с жалобами на боли в левой и подвздошной области.

В исследовании на эти жалобы были включены 56 больных. Исследование проводилось на ультразвуковом аппарате использованием конвексных датчиков.

Результаты и обсуждение: Обычно, сигмовидная кишка представляет трубчатый орган с диаметром 22 – 25 см, толщиной стенки 4 – 5 мм.

У 23 пациентов было выявлено симметричное утолщение стенки кишечника до 5- 6 мм с хорошей дифференциацией ее слоев, при сдавливании ригидность стенки отсутствовала. Эти изменения были характерны при остром сигмоидите и сопровождались болями, особенно при компрессии. После антибактериальной терапии больные постепенно вылечились и боли прошли. У 6 больных во время исследования определялся отек и инфильтрация жировой клетчатки, а при пальпации определялся болезненный

инфильтрат, данные изменения оценивались как параколит при дивертикулите, после лечения отмечалось выздоровление.

У 12 пациентов было выявлено ассиметричное утолщение стенки кишечника до 7- 19 мм, с размытостью послойного строения, просвет стенки сужен, наружные контуры нечеткие, при надавливании датчиком отмечалось ригидность кишки в данном участке, в некоторых случаях отмечалось реактивное увеличение брыжеечных лимфоузлов, узлы становились шаровидными с пониженной эхогенностью, данные изменения были характерны для опухолевого порождения сигмовидной кишки.

У остальных больных во время ультразвукового исследования изменения сигмовидной кишки и прилегающих тканей не выявлено.

Заключение: Следовательно, применение ультразвукового обследования позволяет уточнить характер изменений в сигмовидной кишке, позволяющая дифференцировать воспаление от опухоли, и позволяет проводить динамическое наблюдение при лечении.

ATUJ0107.**ТЕРАПЕВТИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЦИНКА ПРИ АДЕНОМИОЗЕ**С.С.Сафарова, Э..М.Алиева,
А.Р.Сафаралиева, Ф.Ю.Аббасова

Кафедра Акушерства и гинекологии I

Актуальность. Аденомиоз одна из основных проблем женщин репродуктивного возраста с многофакторным патогенезом. Многочисленные данные свидетельствуют о том, что окислительный стресс играет центральную роль в патофизиологии ряда заболеваний, включая эндометриоза. Микроэлементы крови человека, такие как кальций, селен тесно связаны с патофизиологией эндометриоза и участвуют в механизмах защиты от окислительного повреждения, а также воздействуют на гормональный баланс, контролируют рост клеток, апоптоз и т.д. Исследования показывают, что Цинк обладает противовоспалительными свойствами и регулирует гомеостаз цинксодержащей супероксиддисмутазы. Выявление возможных связей между данной патологией и дефицитом цинка позволит углубленно понять некоторые аспекты патогенеза аденомиоза и оптимизировать эффективность проводимой терапии.

Цель исследования. Определить содержания цинка в сыворотке крови у пациенток с аденомиозом и проанализировать терапевтическую эффективность добавок цинка при данном заболевании.

Материалы и методы. Было отобрано 76 женщин с установленным диагнозом аденомиоз. Пациенток поделили на 2 группы. В основную группу вошли 39 женщин, которым был назначен цинк пиколинат в дозе 22 мг в день на протяжении 2 недель. В контрольную группу было включено 37 пациенток, получавших плацебо.

Комплексное обследование включало сбор общего и акушерско-гинекологического анамнеза, УЗИ органов малого таза, определение концентрации цинка в плазме крови спектрофотометрическим методом.

Результаты и обсуждение. Возраст пациенток в обеих группах колебался от 24 до 37 лет составляя в среднем 31.6 ± 1.27 лет в основной и $29.4 \pm 1,6$ лет в контрольной группе. Все пациентки, включенные в исследование, были сопоставимы по соматическому, гинекологическому и репродуктивному статусу. У всех 76 пациенток, принимавших участие в исследовании, был установлен дефицит цинка (<70 мкг/дл) в сыворотке крови. После терапии уровень цинка в плазме крови у пациенток основной группы повысился до 90 мкг/дл. У пациенток основной группы отмечалось значительное снижение болевого синдрома и уменьшение объема кровопотери во время месячных.

Заключение. Уровень цинка в сыворотке крови у женщин с аденомиозом понижен, отмечается связь между уровнем цинка в крови и степенью проявления ряда симптомов заболевания. Применение добавок цинка значительно уменьшает симптомы аденомиоза. Однако, для подтверждения данного вывода необходимы дальнейшие исследования

ATUJ0108.

СРАВНИТЕЛЬНАЯ ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПЕРИОПЕРАЦИОННОГО

ОБЕЗБОЛИВАНИЯ У БОЛЬНЫХ С ХРОНИЧЕСКИМ ГЕМОРРОЕМ

Э.З.Теймуров, А.Э.Намазов, Э.Х.Азимов
| Кафедра хирургических болезней I

Ключевые слова: Геморроидэктомия, спинальная анестезия, внутривенная анестезия

Цель исследования. Оценить качество анальгезии у группы пациентов различными методами обезболивания во время и после геморроидэктомии

Материал и методы. Проанализированы результаты лечения 64 больных с хроническим геморроем III стадии за период с августа по октябрь 2022 года. Всем пациентам была выполнена геморроидэктомия по Милигану-Моргану. Больные разделены на 2 группы: I – была выполнена геморроидэктомия под спинальной анестезией (СМА) у 16 больных (25%), II группа – геморроидэктомия произведена под внутривенной анестезией (в\в) в комбинации с местной анестезией с использованием ропивакаина и раствора фенилэфрина у 48 больных (75%). Оценка болевого синдрома основывалась по визуально-аналоговой шкале (ВАШ) (0-10 баллов). Оценка уровня боли проводилась в динамике в течение суток с момента окончания оперативного вмешательства на протяжении 3 дней.

Результаты. При оценке болевого синдрома у пациентов с использованием СМА отмечалось более раннее начало болей в перианальной области с максимально выраженным эффектом в среднем через 4,5 часа, с максимальной интенсивностью 9 баллов по ВАШ. Самое раннее появление болевого синдрома отмечалось через 3,5 часа, а самое позднее - через 5,5 часов.

При оценке болевого синдрома у пациентов с в\в + местной анестезией отмечалось начало болевого синдрома в среднем через 6 часов, с максимально выраженным болевым синдромом 6 баллов по ВАШ. Самое раннее начало болей - 5 часов и самое позднее - 7,5 часов.

Больным из обеих групп исследования дальнейшее купирование болевого синдрома проводилось с внутримышечным введением раствора 2 мл промедола каждые 6 часа в течение первых суток. Всем больным в течение 30 минут после геморроидэктомии проводилась в\в инфузия раствора парацетамола. В течение первого послеоперационного периода у больных I группы выраженность болевого синдрома по ВАШ составила 4 - 6 балла. А во II группе 3 - 5 баллов по ВАШ. Дальнейшая анальгезия проводилась с использованием нестероидных противовоспалительных препаратов – внутримышечным введением кеторолака до 3 раз в сутки, и в\в введением раствора парацетамола однократно в течение суток. На 2-ые сутки выраженность болевого синдрома была идентичной в обеих

группах и оценивалась в пределах 2–3 баллов по ВАШ. Заключение. Сравнительная оценка эффективности купирования болевого синдрома после геморроидэктомии с использованием СМА и комбинации в/в и местной анестезии позволила выявить более выраженный и длительный анальгезирующее действие сочетанного метода.

ATUJ0109.

ОСОБЕННОСТИ КЛИНИКИ ГОЛОВНЫХ БОЛЕЙ ПРИ МАЛЬФОРМАЦИИ КИАРИ I ТИПА

С.А.Этибарлы, Н.В.Наджафбейли
| Кафедра нейрохирургии

Ключевые слова: аномалия Киари I типа, сирингомиелия, хирургическое лечение.

Введение. Мальформация Киари I типа- это редкая аномалия при которой имеется только каудальное смещение мозжечка с вклиниванием миндалин ниже большого затылочного отверстия. Установлена роль аномалии Киари I типа в развитии нарушений ликвороциркуляции, а также компрессии корешково-стволовых и сосудистых образований на краниовертебральном уровне.

Цель работы: Улучшение результатов хирургического лечения аномалии Киари I типа

Материалы и методы: В нейрохирургической клинике Азербайджанского Медицинского Университета с 2016-2022 годы прооперировано 16 больных с аномалией Киари I типа: 6 мужчин и 10 женщин в возрасте от 18 до 52 лет.

В 11 случаях аномалия сочеталась с сирингомиелией. Клиническая картина заболевания характеризовалась 5 ведущими неврологическими синдромами: гипертензионно-гидроцефальным, корешковым, пирамидно-бульбарным, синдромом мозжечковой недостаточности и сирингомиелическим.

Больным произведена трепанация задней черепной ямки с резекцией заднего полукольца С1, С2 и иногда С3 позвонков. Далее микрохирургическим способом «У» образным разрезом вскрыта твердая мозговая оболочка и разделены спайки между миндалинами. 5 больным произведена обработка миндалин биполярным коагулятором с тем, чтобы уменьшить их объем. При каждой операции проводили пластику твердой мозговой оболочки надкостницей или фрагментами широкой фасции бедра, чтобы обеспечить достаточно места для миндалин и продолговатого мозга. Состояние больных оценивалось в динамике по степени выраженности неврологического дефицита, а так же по степени социально-трудовой адаптации. Структурные изменения контролировались по МРТ .

Результаты: Положительный результат наблюдался у всех больных. В ближайший постоперационный период у всех больных исчез гипертензионный синдром. Хорошие результаты получены в 93% наблюдений. В отдаленном периоде, по данным МРТ, наблюдались уменьшение сирингомиелических кист и внутренней гидроцефалии.

Выводы: Основным методом лечения аномалии Киари I типа должен быть

хирургический. Лучшие результаты наблюдались в тех случаях, когда пациентов оперируют в течение 2-х лет после появления первых симптомов.

ATUJ0110.

ABOUT THE RESULTS OF SURGICAL TREATMENT OF CERVICAL SPINE INTERVERTEBRAL DISK HERNIATIONS

¹I.J.Garayev, ¹R.S.Khalilzadeh, ¹E.H.Novruzov, ²N.J.Khalilov
 1Azerbaijan Medical University, Department of Neurosurgery
 2Azerbaijan Medical University, Department of Pediatric Surgery

Key words: discectomy, osteochondrosis, pain syndrome
 Herniations of discs of the cervical spine are often caused by trauma and osteochondrosis of the above. This pathology is the second most common site hernias after lumbar spine. Through the use of noninvasive neuroimaging, particularly magnetic resonance imaging, identification of patients with single and multi-level compression of neural elements (spinal cord and nerve roots) discogenic origin increased significantly. Purpose of this scientific work is improving the results of surgical treatment of cervical spine intervertebral disk herniations

Material and methods: Clinical part is based on an analysis of 44 patients with discogenic compression of the cervical spinal cord and its roots. 5 patients of them were with multi-level compression in, a single-level - 39 patients. All patients underwent surgical treatment at the period from 2014 to 2022, which included

discectomy (7), laminectomy (2), corporectomy and front corporodesis (1), discectomy and autoplasic (7), discectomy and imposing cage (27).

Results of surgical treatment were evaluated in the coming days after the operation, before discharge of the patient from the hospital (early results) and in 0.5 - 3 years after surgery (long-term results). Pain syndrome before treatment was observed in 97% of patients with discogenic compression. The average level of pain on a visual analog scale was 7,3 points. In assessing the results were 2,2 points.

Findings the surgical treatment, which we conducted of discogenic compression against pain, radiculopathy and myelopathy syndromes led to achieve spine stabilization and regression of neurological status.

ATUJ0111.

ASSESSMENT OF ABSORPTION BAND PEAKS IN SPECTRAL ANALYSIS OF UTERINE MYOMA

MD, Prof. N.M.Kamilova, I.A.Sultanova, Sh.Z Amiraslanova., K.K.Aliyeva
 Department of Obstetrics and Gynecology, Azerbaijan Medical University

Relevance. Uterine myoma is one of the most common gynaecological diseases in the world, accounting for 10% to 30% of all gynaecological pathologies. Despite the fact that uterine myoma is asymptomatic, the range of its side effects on health and quality of life of a woman is large and not always detected. Morphogenesis, diagnosis, treatment of uterine myoma are widely discussed in the literature. Many questions concerning this problem remain debatable and

insufficiently studied, therefore, early diagnosis of uterine myoma is extremely important and urgent.

The aim of the present study is to determine the level of characteristic absorption band peaks of a serum infrared spectrometry sample for myomatous nodules.

Materials and Methods. We followed up 65 female patients of reproductive age (18 to 44 years) with the characteristic changes in hormonal, metabolic background. The presumptive diagnosis was dysfunctional uterine bleeding, endometriosis, uterine myoma. For differential diagnosis we used molecular infrared Fourier spectroscopy (MIFS). A standard dual-beam SPECORD-75 IR spectrometer was used in the frequency range of 4000-400 cm⁻¹. Blood serum was the material used for examination. Blood was taken from the ulnar vein in 1 ml, centrifuged if necessary.

Results and discussion Myoma uteri was diagnosed in 37 (56.9%) patients. Amplitude of myoma peaks at 806 cm⁻¹, 941 cm⁻¹, 1044 cm⁻¹, 1453 cm⁻¹, 1737 cm⁻¹ are greater than those of healthy subjects, but 1312 cm⁻¹, 1398 cm⁻¹, 2856 cm⁻¹, 2928 cm⁻¹, 3280 cm⁻¹ and 3453 cm⁻¹ have smaller amplitudes. Despite these differences in amplitude ratios, no change in peak amplitudes was observed compared to the healthy group at wave numbers 1082 cm⁻¹, 1169 cm⁻¹, 1249 cm⁻¹, 1552 cm⁻¹, 1644 cm⁻¹, 2876 cm⁻¹, 2955 cm⁻¹, 3061 cm⁻¹. Spectral regions between 1657-1539 cm⁻¹ Amide I and Amide II bands, 750-1049 cm⁻¹ (anti-A-helix conformation, carotenoid) fall outside the grey area. These areas show the patient's performance compared to the spectrum of a healthy

person. Changes were also detected in the so-called "lipid" part of the spectrum-region between 3000-3230 cm⁻¹ and 2848-2930 cm⁻¹. The 3000-3230 cm⁻¹ region is characterised by an aromatic elongation of C.

Conclusion Molecular Fourier Transform Infrared (FTIR) spectroscopy can be used for rapid and efficient analysis of uterine myoma. Absorption band peak amplitudes allow the risk of uterine myoma development and recurrence to be assessed in women of reproductive age.

ATUJ0112.

OUR INITIAL EXPERIENCE OF LAPAROSCOPIC LYMPH NODE MAPPING USING INDOCYANINE GREEN (ICG) IN GASTRIC CANCER SURGERY

¹I.V.Namazov, ²E.N.Samadov, ²E.V.Bayramov

v

¹Military Medical Faculty, Azerbaijan Medical University, Baku, Azerbaijan

²Leyla Medical Center, Surgical disease, Baku, Azerbaijan;

Background: Use of Indocyanine green in gastric cancer is a modern method, commonly used for lymph node mapping and organ perfusion. We are representing the first 10 operations with ICG lymph node mapping in Azerbaijan.

Materials and Methods: The gender ratio was 5/5 (50%). All surgeries performed for T1 and T2 staged gastric cancers. Due to our first experience we started the use of this method for antrum located tumors. All of the surgeries were performed in Korean style in which operating surgeon sits at the right side of patients.

Results: Mean surgery time was 180 minutes. Indocyanine green injected to around the tumor at four points and in 15 minutes lymphatic mapping appeared. Mean number of the dissected lymph nodes was 18. In half of the patients highlighted lymph nodes were metastatic.

Conclusions: Use of ICG in gastric cancer is a novel method in the last decade. We shared our little experience in here. For more reliable results, prospective randomized cross-sectional studies needed.

ATUJ0113.

OUR FIRST PIPAC EXPERIENCE IN AZERBAIJAN USING STANDARDIZED TECHNIQUE WITH THE TOPOL® NEBULIZER DEVICE

¹I.V.Namazov, ²E.V.Bayramov, ²E.N.Samado

v

¹Military Medical Faculty of Azerbaijan Medical University

²Leyla Medical Center

BACKGROUND Pressurized intraperitoneal aerosol chemotherapy (PIPAC) is a novel method to deliver chemotherapy directly into the peritoneal surface. It can be argued that PIPAC can be a compatible subside to control peritoneal carcinomatosis.

The chemotherapeutic agent is instilled into the peritoneal cavity using laparoscopic capnoperitoneum. This is a more efficient method compared to peritoneal lavage. Thus, we present our first experience with PIPAC in Azerbaijan, according to the standard technique with the Topol® nebulizer device.

CASE REPORT A 66-year-old man with gastric adenocarcinoma, multiple liver

metastasis, and peritoneal carcinomatosis was given systemic treatment with the FOLFOX-HERCEPTIN and FOLFIRI-HERCEPTIN protocols periodically within the span of 2 years. After a radiological response to the systemic treatment and achievement to progress free survival, we discussed the patient with the multidisciplinary team and decided to perform peritonectomy, total gastrectomy and PIPAC procedure. We performed total gastrectomy, splenectomy, and stripping of diaphragmatic peritoneum. After closing the laparotomy incision, two laparoscopic trocars were placed on both sides of the abdomen, through one of them a laparoscopic telescope was inserted, through the other port tube of the nebulizer was inserted and PIPAC procedure was performed. The procedure was completed successfully. Final pathology report revealed gastric adenocarcinoma, total lymph nodes 28, metastatic lymph nodes 16, pT4bN3bM1. The patient was discharged on postop 7 day later, with minor complications like fever and nausea.

CONCLUSION Metastatic gastric cancer is an imperative problem and alternative methods for its treatment are being researched. PIPAC shows promising results, however to ensure successful outcomes randomized controlled trials are needed.

ATUJ0114.

ROLE OF CD 133 MARKER IN COLORECTAL POLYPS CARCINOGENESIS

A.K.Safiyeva

Central Customs Hospital

Keywords: colorectal polyp, carcinogenesis, CD 133 marker

Aim. Adenomatous polyps are the key to the development of colorectal cancer. The risk of colorectal carcinogenesis can be reduced by polypectomy and a close surveillance of the disease.

Early-stage polyps can be detected and removed endoscopically therefor reduce the incidence of carcinoma. Identification of CSC in colon polyps will assess their potential malignancy. In this point, it is very actual to study importance of prognostic significance, frequency and prevalence of stem cells in colorectal polyps and the passage of colorectal cancer early detection and prevention of cancer.

Material and method. Previously pathologically evaluated adenomatous tumors (60M, 40F) at Azerbaijan Medical University were reevaluated in Meram Medical Faculty Pathology Department. Hematoxyllin-Eosin stained slides were examined and cases with and without dysplasia were determined. New sections were taken from paraffin blocs. CD 133 staining was performed immuno histochemically on these sections. Stained slides were examined by image analysis system. CD 133 positive cells automatically caunted with the same image analysis system. The cases that developed malignancy after polypectomy were determined. The relationship between CD133 expression with dysplasia and malignancy was statistically compared. The relationship between CD133 expression with dysplasia, malignancy was statistically compared.

Results. Statistically significant CD133 expression was detected in cases with dysplasia and malignancy.

Conclusion. The investigation of CD133 expression in colorectal polyps may be important in determining malignancy developm

ATUJ0115.

AZHEPOFİT FİTOKOMPLEKSİNİN ALKOHOL HEPATİTİ OLAN XƏSTƏLƏRDƏ QARACİYƏR FİBROZUNA TƏSİRİ

S.A.Abasova

| I Daxili xəstəliklər kafedrası

Tədqiqatın məqsədi: Alkohol hepatiti olan xəstələrin müalicəsində AZHEPOFİT fitokompleksinin antifibroz təsirini müəyyən etməkdir.

Material və metodlar: Tədqiqata alkohol hepatiti olan 25 kişi pasiyent daxil edilmişdir. Pasiyentlər müalicə prinsipinə görə 2 qrupa ayırd edilmişdir: 1-ci qrupa (əsas qrup) bazis terapiyası fonunda AZHEPOFİT fitokompleksi (adi qanqal toxumu 2 ç., quş qırxbuğumu otu 1 ç., adi daziotu 1 ç., iyli kərəviz 1 ç., kətan tumu 2 ç., sarıkök kökü 1 ç.) qəbul etmiş 15 pasiyent, 2-ci (nəzarət) qrupa ancaq bazis terapiyası aparılmış 10 pasiyent daxil edilmişdir.

Bütün pasiyentlərə müalicənin başlanğıcında və 3-cü ayının sonunda qaraciyərin elastoqrafiya müayinəsi aparılmışdır.

Nəticələr: Müalicədən əvvəl nəzarət qrupunda 2 (20%) xəstədə minimal fibroz, 7 (70%) xəstədə mülayim fibroz, 1 (10%) xəstədə şiddətli fibroz aşkar edilmişdir. 3 ay müddətində aparılan müalicənin sonunda bu göstəricilər müvafiq olaraq 2

(20%), 6 (60%) və 2 (20%) olmuşdur. Müalicədən əvvəl və sonrakı göstəricilər arasındakı fərq statistik dürüst olmamışdır ($p=0,317$).

Əsas qrupda isə müalicədən əvvəl 1 (6,7%) xəstədə minimal fibroz, 10 (67%) xəstədə mülayim fibroz, 4 (26,7%) xəstədə şiddətli fibroz aşkar edilmişdir. 3 aylıq müalicədən sonra bu göstəricilər əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşmışdır. Belə ki, 1 (6,7%) xəstədə ümumiyyətlə fibroz müşahidə edilməmişdir. Minimal fibrozu olan xəstələrin sayı 1 (6,7%)-dən 9 (60%)-ə qədər artmışdır. Mülayim fibrozu olanların sayı 10 (66,7%)-dən 4 (26,7%)-ə, şiddətli fibrozlu xəstələrin sayı isə 4 dəfə azalaraq 4 (26,7%)-dən 1 (6,7%)-ə enmişdir. Göstəricilər arasındakı fərq statistik dürüst olmuşdur ($p=0,002$). Nəzarət qrupu ilə müqayisədə əsas qrupda müalicə daha effektiv olmuşdur və qruplar arasındakı fərq statistik əhəmiyyətli olmuşdur ($p=0,026$).

Yekun: Alkohol hepatitli xəstələrin müalicəsində AZHEPOFİT fitokompleksi antifibroz təsire malikdir.

ATUJ0116.

GENİTAL ENDOMETRİOZDA RADIOLOJİ ƏLAMƏTLƏRİN CA-125 ONKOMARKERİ İLƏ KORRELYASIYASI

A.X.Abdullayeva, M.C.Sultanova,
R.B.Bayramov
| Şüa diaqnostikası və terapiyası kafedrası

Giriş. Endometrioz 25-35 yaş arası yetkin qadınların təxminən 10-15 %-də rast gəlinən estrogendən asılı ginekoloji xəstəlik olub, onların somatik sağlamlığına, fertilliyinə və sosial həyatına təsir edir. Kanser antigen (CA-125) – həcmli pelvik kütlələri, eləcə də

endometrioz şübhəsi olan qadınlarda faydalı diaqnostik əhəmiyyətə malik qlipoprotein biomarkeridir. Normal qadınlarda CA-125-in plazma konsentrasiyası ovulyasiya zamanı cüzi, menstruasiya zamanı isə əhəmiyyətli dərəcədə artır. Hamiləlik dövründə, infeksiyon prosesdən və ya əməliyyat nəticəsində peritonun qıcıqlanmasından sonra nəzərəcarpacaq dərəcədə artımı müşahidə olunur. Burdan belə nəticəyə gəlmək olur ki, normal qadınlarda CA-125 dəyəri əsasən endometrium və qıcıqlanmış peritonla əlaqəlidir. CA-125-in normal diapazonu 0-35 vahid/ml-dir, 35 vahid/ml-dən yuxarı səviyyə isə yüksək CA-125 səviyyəsi hesab olunur.

Məqsəd. Bu tədqiqatın məqsədi endometriozlu qadınlarda əməliyyatdan əvvəl serum CA-125 səviyyələri ilə radioloji görüntüləri arasındakı əlaqəni qiymətləndirmək idi. Bu zaman xəstələrdə izlənen endometrioz ocaqların ölçüsü və endometriozun dərəcələrinin artması ilə biomarker arasındakı pozitiv korrelyasiya qeydə alınmışdır.

Material və metodlar. Tədqiqat işi 2018-ci il yanvar ayından 2019-cu il may ayına qədər ATU Tədris Cərrahiyyə Klinikasında genital endometrioz səbəbilə əməliyyat olunmuş 25-48 yaş arası 58 qadın üzərində retrospektiv olaraq aparıldı. Yaş ortalaması 36.6 ± 5.2 oldu. Bu qadınların hamısında əməliyyata qədərki müddətdə plazmada CA-125 səviyyəsi ölçülmüşdür. Bütün xəstələrdə göstəricinin yuxarı dəyəri 35.0 vahid/ml qəbul edilmişdir. CA-125 dəyərinin orta göstəricisi 46.9 ± 2.30 vahid/ml oldu. Bu da göstəricinin endometriozlu xəstələrdə yüksək olduğuna dələlət edir. Bu araşdırma nəticəsində həm də xəstəliyin dərəcəsi və CA-125-in plazmada

səviyyəsi arasında da sıx əlaqənin olduğu müəyyən edilir. Endometriozun I mərhələsində serum CA-125-in orta səviyyəsi 20.6 ± 13.1 v/ml, II mərhələdə 27.3 ± 15.1 v/ml, III mərhələdə 78.9 ± 37.2 v/ml, IV mərhələdə isə 112.8 ± 43.4 v/ml təşkil etmişdir. Serum CA-125 ilə endometriozun müxtəlif dərəcələri arasında əhəmiyyətli müsbət korrelyasiya ($p=0.001$) aşkar edilmişdir. Ca-125-in plasma səviyyəsinin xəstənin yaşı, ailə vəziyyəti, mövcud çanaq ağrıları və şikayətlərinin dərəcəsi ilə əlaqəsi qeyd olunmadı.

Nəticə. CA-125-in endometrioz üçün diaqnostik marker kimi məhdud faydası olsa da (həssaslıq 20-50%) xəstəliyin şiddəti və inkişafı barədə informativdir. Yüksək serum CA-125 səviyyələri tez-tez yumurtalıq endometrioması, üçüncü və dördüncü mərhələlər kimi daha yüksək şiddətli endometriozla əlaqələndirilir. CA-125 səviyyələrinin endometriozun həm tibbi, həm də cərrahi müalicəsindən sonra azaldığı göstərilmişdir.

Əməliyyatdan öncə serum CA-125-in təyini endometriozlu xəstələr üçün vacib bir göstəricidir və cərrahi müalicə qərarı verərkən, xüsusilə xəstəliyin mərhələsi, lezyon ölçüsü və yapışma dərəcəsi hesablandıqda nəzərə alınmalıdır.

Yekun. CA-125-in orta səviyyəsi endometriozlu xəstələr arasında daha yüksək idi və iki qrup arasında fərq statistik əhəmiyyətli idi ($p<0.05$). Endometriozun müxtəlif mərhələləri və ölçüləri ilə serum CA-125 arasında əhəmiyyətli müsbət korrelyasiya aşkar edildi.

ATUJ0117.

AZƏRBAYCANIN PENİTENSİAR MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ HİV-Ə YOLUXAN XƏSTƏLƏRDƏ NEVROLOJİ POZULMALAR

N.Abdullayeva

ATU-nun Nevrologiya kafedrası, Ədliyyə Nazirliyinin baş tibb müəssisəsi

Əvvəlki məlumatlarda 2019-20-ci illərdə penitensiar müəssisələrində HİV-ə yoluxan məhkumlar arasında nevroloji pozulmalar analiz edilmişdir. Hal-hazırdakı nəticələr 2021-ci ili əhatə edir.

2021-ci il üzrə PX-də (penitensiar xidmət) saxlanılan HİV-ə (qazanılmış immunodefisit sindromu) yoluxmuş məhkumların ümumi sayı 396 nəfər olmuşdur. Onlardan 390 nəfəri kişi, 6 nəfəri isə qadın təşkil etmişdir.

137 nəfər HİV-ə yoluxmuş məhkumlar stasionar müalicəyə cəlb olunmuşdur. (31 nəfərdə AİDS – insanın immunodefisit sindromu). Bütün xəstələr nevroloji müayinədən keçmiş, bəzilərində əlavə müayinə üsulları tətbiq edilmişdir. Bütün xəstələrdə neyropsixoloji vəziyyət xüsusi şkalalarla qiymətləndirilmişdir.

Stasionar müalicəyə cəlb olunanlardan 135 nəfəri HCV (hepatit C virusu), 44 nəfər vərəm, 1 nəfər isə HCB (hepatit B virusu) + HCV təşkil etmişdir.

Stasionar müalicə alan HİV xəstələrdən 74-də yüngül koqnitiv pozuntu, 30-da ağır dərəcəli koqnitiv pozuntu və 33 nəfərdə isə koqnitiv pozuntular aşkar edilməmişdir.

Müalicə dövründə keçirilən müayinə zamanı HİV xəstələrdə 137 nəfərdən 104-də neyropatiyalar (mono-, tri- və

polineuropatiyalar formalarında) aşkar olunmuşdur, bu isə 76% təşkil edir.

Beləliklə, HIV-ə yoluxmuş məhkumlar arasında nevroloji pozulmalar böyük yer tutur və xüsusi yanaşma ilə müalicə tələb edir.

ATUJ0118.

ATOPIK BRONXIAL ASTMALI UŞAQLARDA SPELEOTERAPIYA

L.İ.Allahverdiyeva, N.İ. Əfəndiyeva

Allerqologiya və immunologiya kafedrası

Bronxial astmalı uşaqların reabilitasiyasında istifadə olunan əhəmiyyətli qeyri-medikamentoz üsullardan biri speleoterapiyadır. Azərbaycanda bu üsulla müalicə dəniz səviyyəsindən 1173 m yüksəkdə Naxçıvan şəhərində yerləşən Duzdağ mağarasında aparılır .

Tədqiqatın məqsədi bronxial astmalı uşaqlarda speleoterapiyanın verilən nəfəsdə azot2-oksidin səviyyəsinə (FENO) və sitokin statusun göstəricilərinə təsirini öyrənməkdir.

Material və metodlar:

Tədqiqata 5-18 yaş arası yüngül və orta ağır persiste edən atopik bronxial astmalı 50 xəstə daxil edilmişdir. Müalicə 15 speleoproceduradan ibarət olmuşdur. Speleoterapiya kəskinləşmədən sonrakı dövrdə sxem üzrə aparılmışdır: adaptasion rejim - əsas rejim - readaptasion rejim.

Nəticələr və onların müzakirəsi.

Xəstəliyin yüngül formasında verilən nəfəsdə azot 2 oksidin (FENO) səviyyəsi müalicədən əvvəl $56,9 \pm 5,6$ ppb, müalicədən sonra

$22,2 \pm 2,2$ ppb ($p < 0,001$) təşkil

etmişdir. Xəstəliyin orta ağır formasında verilən nəfəsdə azot 2 oksidin (FENO) səviyyəsi $64,0 \pm 3,1$ ppb olub, müalicədən sonra $34,3 \pm 3,2$ ppb – ($p < 0,001$) dək azalmışdır. 4 həftə sonra speleoterapiya aparılan xəstələrdə verilən nəfəsdə azot 2 oksid (FENO) səviyyəsi yüngül formada 2,6 dəfə və orta ağır formada 1,9 dəfə azalmışdır. Yüngül gediş olan xəstələrdə IL-5 müalicədən əvvəl $6,52 \pm 0,59$ pg/ml , orta ağır gedişli xəstələrdə – $8,24 \pm 1,25$ pg/ml təşkil etmişdir. IL-13 yüngül formada $5,82 \pm 2,54$ pg/ml, orta ağır gediş zamanı $10,41 \pm 3,44$ pg/ml təşkil etmişdir.

Xəstəliyin yüngül formasında speleoterapiya kursundan sonra, serumda IL-5 səviyyəsi 4.37 ± 0.12 pg / ml enmişdir ($p = 0,008$). Müalicədən sonra IL-13 səviyyəsi 1.44 ± 0.26 pg / ml ($p = 0,038$) olmuşdur. Xəstəliyin orta ağır gedişi olan uşaqlarda müalicədən sonra sitokinlərin dinamikası aşağıdakı kimi olmuşdur. IL-5 səviyyəsi $5,05 \pm 0,2$ pg/ml-dək enmişdir ($p = 0,001$). Müalicədən sonra IL-13 5,6 dəfə enmiş və $1,85 \pm 0,65$ pg/ml təşkil etmişdir ($p = 0,001$).

Yekun: Beləliklə, alınmış nəticələr müalicədən sonra verilən nəfəsdə azot 2 oksid səviyyəsində, həmçinin sitokin profilində müsbət dəyişiklik olduğunu göstərir.

ATUJ0119.

ŞƏKƏRLİ DİABET II TİP İLƏ YANAŞI GEDƏN HİPERTONİYALI XƏSTƏLƏRDƏ 25 MQ-LIQ KAPTOPRİL PREPARATININ TƏTBİQİ VƏ ALINAN NƏTİCƏNİN TƏHLİLİ

Ş.H.Baxşiyev, G.R.Fətəliyeva,
T.H.Əfəndiyev

II Daxili xəstəliklər kafedrası

Şəkərli diabetlə yanaşı gedən hipertoniya xəstəliyi olan şəxslərdə xəstəliyin rast gəlmə tezliyi həmin yaş qrupu arasında olan sırf hipertoniyalı xəstələrdən təxminən 3,6 dəfə daha çox rast gəlinir.

Ümumdünya səhiyyə təşkilatının ekspert qrupunun tövsiyyəsinə görə şəkərli diabeti olan xəstələrdə böyrəklərin qorunması üçün arterial təzyiğin səviyyəsi 130/85 mm civə sütunundan aşağı olmalıdır.

Şəkərli diabet və onunla yanaşı gedən hipertoniya xəstəliyinin müalicəsi təbabətin ən aktual məsələlərindən biri hesab olunur. Bunu rəhbər tutaraq belə xəstələrin müayinəsi və müalicəsinin düzgün aparılmasına böyük ehtiyac duyulur.

Qarşıya qoyulan məqsəd: II tip şəkərli diabet ilə yanaşı gedən hipertoniyalı xəstələrdə müalicə məqsədi ilə işlədilən 25 mq-lıq kaptopril preparatını tətbiq etmək və onun effektivlik səviyyəsini araşdırmaqdan ibarətdir.

Kaptopril (angiotenzin çevirici fermentin inhibitoru) hipertoniya xəstəliyinin müalicəsində müvəffəqiyyətlə istifadə edilir. Bu preparat angiotenzin II-nin əmələ gəlməsinin qarşısını almaqla yanaşı həm də onun damar büzücü təsirini də aradan qaldırır. Böyrək yumaqcıqlarının mikrosirkulyasiyasını

yaxşılaşdırır. Kiçik qan dövranında təzyiqi azaldır. Diabetik nefropatiyanın əmələ gəlməsinin qarşısını alır. Karbohidrat və yağ mübadiləsinə, həmçinin də cinsiyyət orqanlarının fəaliyyətinə mənfi təsir etmir. Deyilənləri əsas tutaraq II tip şəkərli diabetlə yanaşı gedən hipertoniyalı 39 xəstədə tədqiqat aparıldı. Xəstələrin yaşı 42-61 arasında olmuş və orta yaş göstəricisi $39,6 \pm 4,2$ -yə bərabər olmuşdur. Xəstələrdən 20-si qadın, 19-u kişi olmuşdur. Diabetlə xəstələnmə müddəti $17,1 \pm 0,9$ il, hipertoniya ilə xəstələnmə müddəti $10,9 \pm 2,7$ il olmuşdur.

Müalicəyə başlamazdan əvvəl qlikemiyanın orta göstəricisi $12,1 \pm 1,6$ mmol/l, qlükozuriya $2,1 \pm 0,6\%$ -ya bərabər olmuşdur. Müalicəyə qədər arterial təzyiğin sistolik göstəricisi $176,9 \pm 5,8$ mm civə sütunu, diastolik göstəricisi $104,6 \pm 3,2$ mm civə sütununa bərabər olmuşdur. Tədqiq etdiyimiz xəstələrin hamısında II mərhələ hipertoniya aşkar edilmişdir.

Diabetin müalicəsi üçün sutka ərzində 2 dəfə olmaqla metformin 1000-lik işlədilmişdir. Hipotenziv preparat kimi 25 mq-lıq kaptopril istifadə edilmişdir. 26 xəstəyə bu hipotenziv preparatdan gündə 3 dəfə (8 saatdan bir), 6 xəstəyə gündə 2 dəfə (12 saatdan bir), 7 xəstəyə gündə 1 tablet verilmişdir.

Müalicənin 11-ci günündən başlayaraq arterial təzyiğin sistolik səviyyəsi $144,2 \pm 1,8$ mm civə sütununa, diastolik göstəricisinin səviyyəsi $80,6 \pm 1,7$ mm civə sütununa enmişdir. Sutkalıq qlikemiyanın səviyyəsi $6,4 \pm 0,6$ mmol/l, qlükozuriyanın səviyyəsi $0,5 \pm 0,4\%$ olmuşdur. Müalicənin 13-cü günündən başlayaraq tədqiq etdiyimiz bütün xəstələrdə ümumi vəziyyət yaxşılaşmışdır. Bütün xəstələr 4 aya kimi nəzarətdə saxlandı. Bütün bu

müddət ərzində xəstələrdə başqa ağırlaşma müşahidə olunmadı. Aldığımız nəticəyə əsaslanaraq belə bir qənaətə gəldik ki, II tip diabet və onunla yanaşı gedən hipertoniya zamanı müalicə məqsədi ilə işlədilən 25 mq-lıq kaptopril preparatının tətbiqi məqsədəuyğun hesab edilməlidir.

ATUJ0120.

DƏRMANLARA REZİSTENT AĞCIYƏR VƏRƏMİ TİBBİ-SOSIAL PROBLEMDİR

R.İ.Bayramov, C.M.İsmayılzadə,
Ü.B.Nağıyeva

Ağciyər xəstəlikləri kafedrası

Son illər dünyada dərmanlara rezistent vərəmə yoluxma və xəstələnmə hallarının ilbəil artması epidemioloji vəziyyətin daha da gərginləşməsinə səbəb olur.

Tədqiqatın məqsədi polirezistent ağciyər vərəminin xüsusiyyətlərinin öyrənilməsidir.

Tədqiqatın material və metodları. Qarşıya qoyulan vəzifələri icra etmək üçün 2012-2021-ci illərdə ən azı kultural üsulla təsdiq edilən, mikobakteriya ifraz edən 412 polirezistent ağciyər vərəmi olan xəstələrin ətraflı klinik-rentgenoloji və laborator müayinələri aparılmışdır.

Nəticələr və onların müzakirəsi. Tədqiqata daxil edilən vərəm əleyhinə dərmanlara rezistent ağciyər vərəmi olan xəstələr 3 qrupa bölünmüşdür: I qrupda (172 nəfər) izoniazid, rifampisin, streptomisin və ya etambutola qarşı rezistentlik olan MDR, II qrupda (120 nəfər) izoniazid və rifampisinlə yanaşı kanamisinə (və ya amikasinə) və yaxud ftorxinolonlara (ofloksasin və ya levofloksasin) rezistentlik olan preXDR, III qrupda isə (120 nəfər) izoniazid və

rifampisinlə yanaşı həm kanamisinə (və ya amikasinə), həm də ftorxinolonlara (ofloksasin və ya levofloksasin) rezistentlik olan XDR formalı ağciyər vərəmi olan xəstələr. Xəstələrin əksəriyyəti (284 nəfər-69%) əvvəllər bir aydan çox müddətdə vərəm əleyhinə dərman preparatları qəbul etmiş təkrari vərəm xəstələri olmuşdur. III qrupda olan xəstələrdə ağciyərlərdə zədələnmə sahəsi daha böyük olmuşdur: zədələnmə sahəsi 3 pay və daha çox olan xəstələr I qrupda 71 nəfər (41,2%), II qrupda 59 nəfər (49,1%), III qrupda isə 68 nəfər (56,7%) təşkil etmişdir. Yeni yaranan kavernalar I qrup xəstələrdə daha çox rast gəlməmişdir: I qrupda 98 nəfərdə (60,5%), II və III qrup xəstələrdə isə müvafiq olaraq 30 (26,8%) və 14 (12,3%) nəfərdə yeni yaranan destruksiya aşkar edilmişdir. Pnevmoniogen və fibroz kavernalar III qrup xəstələrdə daha çox müşahidə edilmişdir: pnevmoniogen kavernalar III qrupda 46 nəfərdə (40,3%), II qrupda 36 nəfərdə (32,1%), I qrupda isə 32 nəfərdə (19,75%), fibroz kavernalar isə III qrupda 54 nəfərdə (47,4%), II qrupda 46 nəfərdə (41,1%), I qrupda 32 nəfərdə (19,75%) aşkar edilmişdir. Tədqiqat qruplarında bəlgəmdə çox mikobakteriya ifrazı olan xəstələrin sayı üstünlük təşkil etmişdir. Belə ki, çox mikobakteriya ifrazı I qrupda 66,7% (168 nəfərdən 112-də), II qrupda 48,7% (115 nəfərdən 56-da), III qrupda isə 53,1% (113 nəfərdən 60-da) təşkil etmişdir.

ATUJ0121.

DƏRMANLARA REZİSTENT AĞCIYƏR VƏRƏMİNİN MÜALİCƏSİNİN EFFEKTİVLİYİ

R.İ.Bayramov, R.İ.Həmzəyeva,
A.B.Osmanova

Ağciyər xəstəlikləri kafedrası

Koronavirus pandemiyası vərəmlə mübarizə tədbirlərinə də ciddi mənfi təsir göstərmişdir. Son on ildə ilk dəfə olaraq vərəm xəstəliyindən ölənlərin sayı koronavirus pandemiyası başlayandan sonra artmışdır. Belə ki, əvvəlki illərdə hər il dünyada vərəmdən ölənlərin sayı 1,4 milyonu ötmədiyi halda, 2020-ci ildə bu göstərici 1,5 milyon olmuşdur.

Tədqiqatın məqsədi vərəmin rezistent formalarının müalicəsinin effektivliyinin öyrənilməsidir.

Tədqiqatın material və metodları.

Qarşıya qoyulan vəzifələri icra etmək üçün 2012-2021-ci illərdə ən azı kultural üsulla təsdiq edilən, mikobakteriya ifraz edən 412 nəfər MDR, preXDR və XDR ağciyər vərəminin müxtəlif klinik formaları olan xəstələri müşahidə etmişik.

Nəticələr və onların müzakirəsi.

Tədqiqata daxil edilən vərəm əleyhinə dərmanlara rezistent ağciyər vərəmi olan xəstələr 3 qrupa bölünmüşdür: I qrupda (172 nəfər) izoniazid, rifampisin, streptomisin və ya etambutola qarşı rezistentlik olan MDR, II qrupda (120 nəfər) izoniazid və rifampisinlə yanaşı kanamisinə (və ya amikasinə) və yaxud ftorxinolonlara (ofloksasin və ya

levofloksasin) rezistentlik olan preXDR, III qrupda isə (120 nəfər) izoniazid və rifampisinlə yanaşı həm kanamisinə (və ya amikasinə), həm də ftorxinolonlara (ofloksasin və ya levofloksasin) rezistentlik olan XDR formalı ağciyər vərəmi olan xəstələr. Dərmanlara həssaslıq testinin nəticəsindən asılı olaraq tədqiqata daxil edilən xəstələrə 5-6 preparatdan ibarət kimyəvi terapiya təyin edilmişdir. Aparılan müalicə nəticəsində abasilləşmənin ən yüksək olduğu müddət, MDR xəstələrdə müalicənin 1 ilində müşahidə edilərək 94,2% (172 nəfərdən 162-i) təşkil etmişdir. 1 il müddətində aparılan müalicədən sonra da kultural üsulla mikobakteriya ifrazının davam etməsi XDR xəstələrdə daha çox olmuşdur: 41,7% (120 nəfərdən 50-i). 1 il aparılan kimyəvi terapiya nəticəsində dağılma boşluqlarının bağlanması tədqiqat aparılan MDR xəstələrdə daha çox müşahidə edilərək 76,5% (162 nəfərdən 124-ü) təşkil etmişdir. 1 il aparılan müalicədən sonra da destruktiv dəyişikliklərin saxlanması XDR xəstələrdə üstünlük təşkil edərək 77,2%-də (114 nəfərdən 88-i) olmuşdur. XDR xəstələrdə müalicənin effektivliyinin nisbətən zəif olması dərmanlara rezistent vərəm xəstələrinin müalicəsində yeni antibakterial preparatlarla yanaşı digər patogenetik müalicə üsullarının müalicə sxemində daxil edilməsinin vacib olduğunu göstərir.

ATUJ0122.

TAM ÇIXAN LÖVHƏLİ PROTEZLƏRİN İSTİFADƏSİ ZAMANI YARANAN TRAVMATİK ZƏDƏLƏNMƏLƏR

Y.İ.Bayramov, N.A.Pənahov

Ortopedik stomatologiya kafedrası

Mövzunun aktuallığı: Müxtəlif etioloji faktorların təsiri nəticəsində yaranmış ikincili tam adentiyanın əsas ortopedik müalicə üsulu pasiyentlərə tam çıxan lövhəli protezlərin hazırlanması hesab olunur. Tam çıxan lövhəli protezlərin pasiyentin istifadəsinə verilməsindən sonra hər hansı bir şikayətin olmaması ortopedik müalicənin qənaətbəxş olması deməkdir.

Hər bir həkim-stomatoloq-ortoped tam çıxan lövhəli protezi pasiyentinin istifadəsinə təhvil verdikdən sonra vaxt keçdikcə protezlərə aid şikayətlərə cavab vermək məcburiyyətində qalırlar. Şikayətlər arasında ən çox söylənilənlərdən biri də tam çıxan lövhəli protezdən istifadə etdikdə yaranan travmatik zədələnmələrdir. Aydındır ki, protezdən istifadə etdiyi zaman travmatik zədə yaranan və bunun nəticəsində ağrı hissi olan pasiyentin yemək yeyə bilməsi, udqunması və hətta danışabilməsi belə çətinlik yaradır ki, bu da birbaşa onun həyat keyfiyyətini pozur. Tədqiqat işinin məqsədi ikincili tam adentiya pasiyentlərə ortopedik müalicə üçün hazırlanmış tam çıxan lövhəli protezlərin istifadəsi zamanı yaranan travmatik zədələnmələrin yaranma səbəblərinin öyrənilməsindən ibarətdir.

Material və metodlar. Tədqiqat işinin materialı 1994-2014-ci illər dövründə 45-90 yaşdan yuxarı 609 ikincili tam adentiya pasiyentlərin tam çıxan lövhəli

protezlərlə ortopedik müalicə nəticələrinin tədqiqindən ibarət olmuşdur ki, bunlardan 288(45,5%) nəfər kişi və 345(54,5%) nəfər qadın olmuşdur. Anatmik ölçü kristallaşan (gips), elastiki (ipeen, hydrocolor), funksional ölçü kristallaşan (repin), polimerləşən (sielast, optozilksantopren, zetaplus) ölçü materialları ilə alınmışdır. Fərdi qaşığı (protakril, redont soyuq polimerizasiya, etakril, ftoraks isti polimerizasiya ilə), tam çıxan lövhəli protezin bazisi (ftoraks, etakril, meliodent) hazırlanmışdır, tam çıxan lövhəli protezə düzülən dişlər (estedent, yamahachi, super lux, betastar, ivoklar, ivokril və s.) olmuşdur. Pasientlərin müayinəsi və tam çıxan lövhəli protezlərlə ortopedik müalicəsi məlum olan ənənəvi üsulla aparılmışdır.

Tədqiqatın nəticələri və onların müzakirəsi. İkincili tam adentiya pasiyentlərin tam çıxan lövhəli protezlərlə ortopedik müalicə nəticələrinin tədqiqi travmatik zədələnmələrin ən çox rast gəlinədiyi vaxtın tam çıxan lövhəli protezlərin istifadə olunmağa başladığı ilk günlərin olduğunu bir daha təstiqləyir. Həmçinin müəyyən müddət protezlərdən istifadə etdikdən sonra protez yatağında yumşaq toxumalarda atrofiya, sərt toxumalarda rezorbsiya yarandığına görə protez yatağı ilə protez bazisi arasında qarşılıqlı əlaqə pozulduqda da belə travmatik zədələnmələr əmələ gəlir. Həmçinin funksional ölçünün düzgün yerinə yetirilməməsi nəticəsində protez bazisi kənarları ilə hərəkətli və hərəkətsiz selikli qışa sərhədlərinin bir birinə uyğun olmaması nəticəsində klapan zonasının hermetik olaraq qapadılmaması, həmçinin toxumalarla olan uyğunluğun pis olması nəticəsində sərt qida maddələrinin qalıqları protez bazisinin altına düşə bilər.

və travmatik zədələnmələrə səbəb ola bilər. İlk vaxtlarda pasiyentin protezini idarə etməsini öyrənməmiş olması da belə halların yaranmasına səbəb ola bilər. Bunlar əsas etibarlı ilə protez bazisindəki qüsurlardan qaynaqlanır. Ölçü götürüldükdən sonra alınmış modeldə protez sərhədlərinin uzun təyini hazır protez konstruksiyası kənarlarının hərəkətli və hərəkətsiz selikli qışa sərhədlərindən böyük olmasına səbəb olur ki, bu və buna bənzər qüsurlar çeynəmə təzyiqi nəticəsində selikli qışada travmatik zədələr yaradır. Həmçinin bəzən vaxtlar protez kənarları kəskin ola bilər və ya içərisində akrilik qabartısı qalmış ola bilər.

Travmatik zədələnmələr okklüziyanın balanslaşdırılmaması ilə stabilizasiyanın pozulması nəticəsində çeynəmə təzyiqi paylanmasının hər tərəfdə bərabər olmaması nəticəsində yaranır. Bu zaman daha çox qabar-qabar münasibətləri baş verir. Belə hallarda travmatik zədələnmə bölgəsində protez bazisinin yonulması problemi aradan qaldıra bilməz. Çünki travmatik zədənin yeri bir az da yana doğru sürüşə bilər. Belə hallarda okklüziyanın tənzimlənməsi, bərabər təzyiq paylanmasının təmin olunaraq qorunması əsas şərtidir.

Travmatik zədələnmələr tam çıxan lövhəli protezin distal sərhədi olan postdam sahəsi ilə də bağlıdır. Beləki ölçü götürülən zaman pasiyentin başının pozisiyası və postdam sahəsinin şəkilləndirilməsinin düzgün olmaması nəticəsində protezin distal kənarı ilə postdam sahəsinin uyğun olmaması, xüsusən də ondan uzun olması nəticəsində yaranır. Əgər postdam sahəsi funksional ölçü götürülmə əsnasında düzgün yaradılmayıbsa travmatik

zədələnmə zamanı orada aparılan hər hansı yonma əməliyyatı problemi aradan qaldırmayacaq.

Nəticə:

1. Protez sahəsi sərhədlərində travmatik zədələnmələrin əmələ gəlməsinə protez kənarlarının uzun və kəskin olması səbəb olur.
2. Protez yatağında alveolyar çıxıntının yan divarlarında (yamaclarında) travmatik zədələnmələrin əmələ gəlməsinə tam çıxan lövhəli protezin stabilizasiya pozğunluğu səbəb olur.
3. Protez yatağında alveolyar çıxıntının zirvəsində (təpəsində) travmatik zədələnmələrin əmələ gəlməsinə tam çıxan lövhəli protezlərin okklüziya pozğunluğu səbəb olur.

ATUJ0123.

KOSMETOLOJİ KLİNİKALARA MÜRACİƏT EDƏN ŞƏXSLƏR ARASINDA BƏDƏN DİSMORFİK POZUNTUNUN SİMPTOMLARININ YAYILMASI VƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Magistrant: Cəbraylova Nərgiz Azər qızı

Elmi rəhbər: Prof. Zəfər Əliyev

| İctimai səhiyyə fakültəsinin psixiatriya kafedrası klinik (tibbi) psixologiya

Giriş: Bədən dismorfik pozğunluğu ilk dəfə 1891-ci ildə italyan həkim Enriko Morselli tərəfindən təsvir edilmişdir. Müəllif tərəfindən dismorfofobiya olaraq təyin edilən pozğunluq artıq Psixi Xəstəliklərin Diaqnostik və Statistik əl kitabında (DSM-V) Bədən Dismorfik Pozğuntu (BDP) adlandırılır. BDP-nin ən mühüm xüsusiyyəti xarici görünüşlə əlaqəli xəyali və ya kicik bir fiziki qüsurla aşırı məşğul olunma və onu gizlətmək üçün kompulsiv davranışlar ilə sərgilənməsidir.

Xəstələrin özlərində olduğunu düşündükləri qüsurlar və ya qüsurlarla bağlı düşüncələr öz iradələrindən kənar yaranır və bu fikirlər həyatına mənfi təsir göstərməyə başlasa da, dayandırmaqda və diqqətlərini başqa mövzulara yönəltməkdə çətinlik çəkirlər.

BDP xəstələrində tez-tez güzgüyə baxma, başqalarından görünüşünü soruşma, bədəninin xoşlamadığı yerlərini gizləmə, insanlarla münasibətdən qaçınma, xırda fiziki problemlər nəticəsində obsessiv düşüncə və kompulsiv davranışlara rast gəlinir.

Dəri, üz, saç və burun ən çox bəyənilməyənlər siyahısındadır. Bədənlərinin hissələrində simmetriyanın pozulduğu narahatlıqları olur. Obsessiv-kompulsiv spektrum pozuntusuna (OKB) çox bənzədiyindən DSM-5-də obsessiv-kompulsiv pozuntunun bir alt bölməsi kimi qeyd edilir.

Bu xəstələrdə öz bədənindəki qüsurlar haqqında düşüncələr, adətən, həddindən artıq qiymətləndirilmiş, hətta xəyalidir. Bu vəziyyət insanın funksionallığını əhəmiyyətli dərəcədə pozur, sosial və iş həyatına mənfi təsir göstərir. Bədənlərinin qüsurlu gördükləri hissələri ilə bağlı zehni və fiziki təqibləri gün ərzində saatlarla çəkə bilər və ümumiyyətlə onları narahat edən düşüncəni azaltmaq üçün etdikləri qaçınma davranışları və kompulsiv davranışları var. Bu davranışlar həyat keyfiyyətinin daha çox pisləşməsinə səbəb olur.

Araşdırmalar nəticəsində BDP-nun daha çox yetkinlik yaş dövründə, 15-20 yaşlarda başladığı məlum olmuşdur. Qeyd edək ki, bu yaş dövrü bədən alqılama və fiziki xüsusiyyətlərə ən çox həssas olan dövrdür.

BDP-sunun əhali arasında yayılmasını müəyyən etmək çətindir. Bunun səbəbi isə BDP-su olan şəxslərin psixiatriyaya deyil daha çox plastik cərrahiyyə, dermatologiya, endokrinologiya, urologiya, kosmetologiya və ya bu kimi klinikalara, saç transplantasiyası və elektroliz kimi üsullara müraciət edirlər. Plastik cərrahiyyə klinikalarına müraciət edən xəstələrdə BDP-nun yayılmasının 2% olduğu müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatın məqsədi. Son zamanlar istənilən yaş qruplarında olan şəxslərin zəruriyyətdən asılı olmayaraq kosmetoloji klinikalara müraciətinin çoxaldığının şahidi oluruq. Bunun səbəbinin Bədən Dismorfik Pozuntu ola biləcəyi ehtimalları var. Məhz bu tədqiqatın məqsədi də kosmetoloji klinikalara müraciət edən şəxslər arasında Bədən Dismorfik Pozuntunun simptomlarının yayılması və xüsusiyyətlərini arasdırmaqdır.

İstifadə olunacaq metodlar. Bu tədqiqatda Sosyademoqrafik Məlumat Anketi, Bədən Dismorfik Pozuntu Simptom Şkalası, Y-BOKS- Bədən Dismorfik Pozuntu Şkalası, Sosial Narahatlıq Şkalalarından istifadə edilməsi nəzərdə tutulur.

Yekun. Azərbaycanda bu sahədə görülən işlər çox az və yetərsizdir. Ona görə də bu tədqiqat gələcəkdə bu sahə üzrə işlərin davam etdirilməsi üçün vasitəçilik edəcəkdir.

ATUJ0124.

AZƏRBAYCAN TİBB UNIVERSİTETİNİN TİBB VƏ SAĞLAMLIQ ELMLƏRİ TƏHSİLİ KAFEDRASINDA KEÇİRİLƏN “TƏMƏL HƏYAT DƏSTƏYİ” KLİNİKİ BACARIQ DƏRSİNİN NƏZƏRİ VƏ PRAKTİKİ ÜSULLARLA KEÇİRİLMƏSİNİN MÜQAYİSƏLİ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ: İLKİN NƏTİCƏLƏR

İ.M.Cəfərova, M.R.Hacıyeva,
B.Z.Hüseynova, N.B.Kərimova, S.S.Cavadlı
Tibb və sağlamlıq elmləri təhsili kafedrası

Giriş. Təməl həyat dəstəyi (THD) ürək dayanmasından sonra həyat qurtarmanın təməlidir. Ürək dayanmanın önəmli bir sağlamlıq problemi olması THD təliminə olan marağı artırmaqdadır. Simülə mühitdə kardio-pulmonar reanimasiya (CPR) tədrisi günümüzdə və gələcəkdə önəmli bir üsul olmağa davam edəcək. Simülə mühitdə maniken üzərində öyrənmə sayəsində xəstə üzərində heç bir təcrübəsi olmayan insanlar tərəfindən gerçəkləşdiriləcək tətbiq etmələrin qarşısı alınmış olacaq və ilk dəfə canlı xəstə üzərində tətbiq etmə həyəcanı azalacaqdır.

Tədqiqatın məqsədi ATU-nun Tibb və sağlamlıq elmləri təhsili (TSET) kafedrasında keçirilən “THD” kliniki bacarıq dərsinin nəzəri və simulə mühitdə maketlər üzərində tətbiq edilərək öyrədilməsinin müqayisəli qiymətləndirilməsi və bu qiymətləndirməyə uyğun hansı üsulun

mövzunu mənimsəmək üçün daha effektiv olmasının təyin edilməsidir.

Material və metodlar. THD Test Blankı” Müalicə-profilaktika fakültəsinin II kursunun 12 qrupunda (144 tələbəsinə) həm nəzəri dərslərdən sonra, həm də simulə mühitdə maketlər üzərində “THD” bacarığını praktiki tətbiq etdikdən sonra Pre-test və Post-test anket şəklində təqdim edilmişdir. Müxtəlif qruplardan təsadüfi seçmə ilə 40 tələbənin cavabları ilkin nəticələr üçün təhlil edilmişdir. “Pre-test Post-test Anket” - dərslərinə uyğun olaraq hazırlanmış, “THD” bacarığının tətbiq qaydalarına aid suallardan ibarət olan 15 maddəlik doğru-yanlış test blankıdır.

Nəticələr. Tələbələrin əksəriyyəti (32 nəfər) THD dərslərinin nəzəri izahından sonra verilən suallara “bilmirəm” və ya yanlış cavab verdikləri halda, eyni suallara “THD” bacarığını maketlər üzərində, rəhbərliyə uyğun addımlarla tətbiq etdikdən sonra doğru cavablandırma sayı əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Eyni zamanda Pre- və Post-test anketininin müqayisəsində suallara “bilmirəm” cavabının verilməməsi diqqət çəkmişdir.

Yekun. “THD” bacarıq dərslərinin maketlər üzərində rəhbərliyə uyğun tətbiqindən sonra tələbələr tərəfindən mövzunun mənimsənilməsi dərslərin nəzəri izahından sonra aldıkları məlumatlardan əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənmişdir. Beləliklə, tələbələrimiz THD bacarığını maniken üzərində əldə etməklə canlı xəstə üzərində də tətbiq etməyə hazırdırlar

ATUJ0125.

COVID-19 KEÇİRMİŞ UŞAQLARDA MULTİSİSTEM İLTİHABİ SİNDROMUN KLİNİK-İMMUNOLOJİ TƏZAHÜRLƏRİ VƏ GEDİŞ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

S.M.Cəfərova

II Uşaq Xəstəlikləri kafedrası

Aktuallıq: COVID-19 pandemiyasının baş verdiyi aylardan bəri bütün dünyada uşaqlar arasında xəstələnmə halının az olması və xəstəliyin uşaq əhalisi arasında daha yüngül keçməsi haqqında müxtəlif fikirlər irəli sürülürdü. Lakin 2020-ci ilin aprel ayında uşaqlar arasında klinik əlamətləri Kavasaki xəstəliyi və toksik şok sindromuna bənzəyən, səbəbi izah olunmayan vəziyyətlər haqqında hesabatlar çıxdı və bu vəziyyətin COVID-19-la əlaqəli olduğu bildirildi. MIS-C uşaqlarda koronavirus xəstəliyindən sonra inkişaf edən çoxsaylı orqan və sistemlərin zədələnməsi ilə xarakterizə olunan iltihabi sindromdur. Xəstəliyin nozoloji forma olaraq yeni olması, xəstəliyin ağırlaşmalarının proqnozlaşdırmağa yönəlmiş klinik-laborator tədqiqatların məhdud olması, ədəbiyyat məlumatlarının kifayət qədər olmaması və məlum ədəbiyyat məlumatlarının mübahisəli olması xəstəliyin günümüzdə aktual olmasına dəlalət edir.

Məqsəd: Covid-19 keçirmiş uşaqlarda multisistem iltihabi sindromun (MIS-C) klinik təzahürləri, xəstəliyin gedişinin ən müasir klinik, biokimyəvi, seroloji, immunoloji xüsusiyyətlərini öyrənmək.

Metodlar: Tədqiqata 2020-2022-ci illərdə MediClub Hospitala müraciət etmiş 1-17 yaş qrupundan olan 21 MIS-C xəstə uşaq daxil edilmişdir. Xəstəliyin

diaqnostikasında ÜST və ABŞ Xəstəliklərə Nəzarət və Profilaktika Mərkəzinin klinik-diaqnostik meyarlarına istinad edilmişdir (Noyabr 2021). Xəstəliyin mümkün diaqnostik və proqnostik meyarlarını dəqiqləşdirmək üçün klinik gedişinin ağırlıq dərəcəsinin demografik və klinik məlumatlardakı fərqlər ətraflı araşdırılmışdır.

Nəticələr: Tədqiqata daxil edilən MIS-C xəstələrin orta yaş həddi 8,2 yaş olmuşdur. Bu xəstələrdə ürək-damar simptomları (21%), mədə-bağırsaq simptomları (78%), dəri və selikli qışa zədələnmələri (75%), tənəffüs sistemi tərəfindən zədələnmələr (89%) və nevroloji simptomlar (16.0%) qeyd edilmişdir. MIS-C xəstələrin təxmini 41,2%-ində Kavasaki xəstəliyinə oxşar klinik təzahürlər müşahidə edilmişdir. Bu xəstələrdən 8 nəfərdə (38%) reanimasiya və intensiv terapiya şöbəsində müalicəyə ehtiyac yaranmış, letallıq qeyd edilməmişdir. Xəstəliyin klinik gedişinin ağırlıq meyarlarına görə qruplarda cins, yaş, boy, bədən çəkisi, bədən kütləsi indeksi və xəstəxanada qalma müddətinə görə statistik cəhətdən fərq qeyd edilməmişdir. Prokalsitonin və ferritin qanda səviyyəsi xəstəliyin klinik gedişinin ağırlıq dərəcəsi ilə düz mütənasib olduğu müəyyən edilmişdir. Pro-BNP ($p < 0,001$) və D-dimer üçün qəbuledici performans əyrisi digər biomarkerin əyrisi altındakı ən böyük sahəni yaratmış, D-dimer üçün yüksək göstəricininin 3650 ng/mL-dən yuxarı olduğu müəyyən edilmişdir.

Yekun: Uşaqlarda COVID-19 adətən asimptomatik və ya yüngül gedişli olduğu müşahidə edilsə də, kəskin gedişli multisistem iltihabi sindromla ağırlaşma bilər. Tədqiqatın ilkin nəticələrinə əsasən qanda prokalsitonin, ferritin, Pro-BNP və

D-dimer göstəricilərinin səviyyəsi xəstəliyin klinik gedişinin laborator ağırlıq meyarı kimi dəyərləndirilə bilər.

ATUJ0126.

ŞİZOFRENIYA XƏSTƏLƏRİNİN AİLƏ ÜZVLƏRİNDƏ TƏŞVİŞ VƏ DEPRESSİYA SİMPTOMLARININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

N.N.Eldarova, Ş.F.İbrahimova
Psixiatriya kafedrası

Giriş: Şizofreniya – düşüncə, hiss və davranışlarda əhəmiyyətli dərəcədə pozulma ilə müşayiət olunan, gənc yaşda başlayan ağır psixi pozğunluq olub, insanları şəxsiyyətlərarası münasibətlərdən və reallıqlardan uzaqlaşdırır, insanın özünə qapanmasına və özünə məxsus bir dünyada yaşamasına səbəb olur. Şizofreniya çox rast gəlinən psixi pozğunluq olsa da, onun tezliyi və yayılma dərəcələri dəyişir; onun ömür boyu yayılmasının 1-1,5% arasında olduğu bildirilir.

Şizofreniyanın inkişafı yalnız xəstənin özünə təsir etmir, həm də onun ailəsinin həyatının müxtəlif sahələrində əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb olur ki, bu da tez-tez xəstənin yaxınlarının həyatının müxtəlif sahələrində mənfi təsirlərin formalaşmasında özünü göstərir. Xəstələrin ailə üzvlərində tez-tez qorxu, narahatlıq, utanc, təşviş, günahkarlıq, depressiya, məyusluq və s. əlamətlərə rast gəlinir.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın məqsədi şizofreniya xəstələrinin ailə üzvlərində təşviş və depressiya simptomlarının qiymətləndirilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın material və metodları: Tədqiqata cəlb olunanlar 2 nömrəli Klinik Psixiatriya Xəstəxanasına müraciət edən

şizofreniya xəstələrinin 20-65 yaş arasında olan ailə üzvləridir. Tədqiqatda iştirak edənlər könüllülük əsasında cəlb olunur və tədqiqatın məqsədi və mümkün riskləri barədə məlumatlandırılır.

Araşdırmada respondentlər haqqında statistik məlumatlar almaq üçün Sosio-demografik məlumat formu, Zunqun Öz-Özünü Qiymətləndirmə Təşviş Cədvəli (ZARS), Zunqun Öz-Özünü Qiymətləndirmə Depressiya Cədvəli (ZDRS) istifadə olunacaq.

ATUJ0127.

AZƏRBAYCANDA QƏSDƏN ÖZÜNÜ ZƏHƏRLƏMƏLƏR: EPIDEMIOLOJİ XÜSUSİYYƏTLƏR VƏ KLİNİK NƏTİCƏLƏR

İ.N.Əfəndiyev¹, V.Ə.Əzizov¹, C.İ.Əfəndiyev²

¹ | Daxili xəstəliklər kafedrası, ²Psixiatriya kafedrası

Məqsəd: Özünü zəhərləməklə intihara cəhdlər qlobal ictimai səhiyyə problemdir. Bu tədqiqatın məqsədi Azərbaycanda qəsdən özünü zəhərləmələrin epidemioloji xüsusiyyətlərini və klinik nəticələrini təhlil etmək olmuşdur.

Material və metodlar: 1 yanvar 2016-cı il tarixindən 31 dekabr 2020-ci il tarixinədək paytaxt Bakı şəhərində Toksikologiya Mərkəzinə stasionar müalicəsi üçün daxil olmuş intihar məqsədli bütün qəsdən zəhərlənmə hallarının retrospektiv təhlili aparılmışdır.

Nəticələr: Özünü öldürməyə cəhd edən xəstələrin ümumi sayı 3993 (1272 kişi və 2721 qadın) olmuşdur. Ən gənc xəstə səkkiz, ən yaşlı xəstə 103 yaşında idi. Uşaq yaş qrupunda (0-14 yaş) xəstələrin sayı 56 (1,4%) nəfər olmuşdur. Qadınlarda orta yaş $31,6 \pm 13,0$, kişilərdə

isə $37,1 \pm 14,5$ il olmuşdur. İntihar zəhərlənmələrinin 35,7%-i 20-29 yaş qrupunun payına düşürdü.

İntihara cəhdin əsas səbəbləri ailədəki problemlər (48,1%), iqtisadi problemlər (22,4%), işdə və ya tədris müəssisəsində problem / stress (10,5%) və sağlamlıq problemləri (8,7%) olub.

Yüz on doqquz (3,0%) xəstədə əvvəllər qəsdən zəhərlənmə cəhdi, 9,2%-də anamnezdə psixiatrik pozğunluqlar olub. Xəstələrin əksəriyyəti (56,6%) işsiz olmuşdur. Yay aylarında (iyun, iyul, avqust) intihar cəhdləri ilə bağlı xəstəxanaya qəbulun pik həddi qeyd edilmişdir – 29,6%.

XBT-10-a əsasən, medikamentoz zəhərlənmələr ($n=2460$) arasında ən çox halları sedativlər, antikonvulsanlar və psixotrop dərmanlar (T42/T43) – 1435 xəstə və ya bu qrupdakı bütün xəstələrin 58,3%-i – təşkil edib. Bu qrupda intihara cəhd üçün istifadə edilən əsas müəyyən edilmiş maddələr amitriptilin ($n = 278$; 19,4%), karbamazepin ($n = 145$; 10,1%) və fenazepam ($n = 125$; 8,7%) olmuşdur.

Qeyri-opioid analgetik, qızdırmasalıcı və iltihab əleyhinə dərmanlarla (T39) intihara cəhd məqsədilə özünü zəhərləmə halları medikamentoz zəhərlənmələr arasında ikinci yerdə olmuşdur – 361 xəstə və ya 14,7%. Bu qrupda özünü zəhərləmək üçün istifadə edilən əsas müəyyən edilmiş maddələr – metamizol ($n = 110$; 30,5%), parasetamol ($n=89$; 24,7%) və asetilsalisil turşusu ($n = 79$; 21,9%) olmuşdur.

Tibbi vasitələrə aid olmayan maddələrlə qəsdən intoksikasiya hallarının arasında

(T51-T65; $n=1520$) özünü zəhərləmək üçün əsas kimyəvi maddə olaraq 70%-li qatı sirkə turşusu işlədilmişdir ($n=1009$; 66,4%). Kimyəvi ksenobiotiklərlə intihar xarakterli zəhərlənmələrin digər əhəmiyyətli agentləri – müxtəlif qrup pestisidlər – fosfor üzvi birləşmələr ($n=139$; 9,1%) və rodentisidlər ($n=139$; 9,1%) olmuşdur.

Letal nəticələr intihar xarakterli özünü zəhərləmə hallarının 4,5%-də qeydə alınıb ($n=177$). Ölümlə nəticələnən zəhərlənmələrin əksəriyyəti qatı sirkə turşusunun ($n=127$; 71,8%) qəsdən qəbulu nəticəsində baş verib.

60 və daha yuxarı yaşı olan xəstələrdə özünüqəsdən zəhərlənmələr ($n=53/229$; letallıq – 23,1%) 20-50 yaş qrupu ilə müqayisədə ($n=122/3293$; letallıq – 3,7%) daha pis klinik nəticələrlə bağlı olmuşdur.

Nəticə: Qəsdən özünü zəhərlənmələr Azərbaycanda mühüm səhiyyə problemidir. Dərmanlarla özünü qəsdən zəhərlənmələrin daha çox yayılmasına baxmayaraq, tədqiqatımızda sirkə turşusu ilə özünə qəsd xarakterli intoksikasiyalar ən yüksək xəstəxana ölüm nisbətində malik olmuşdur.

Ərzaq mağazalarında və supermarketlərdə 70%-li qatı sirkə turşusunun (sirkə essensiyanın) sərbəst satışının qadağan edilməsi məsələsinə dövlət orqanları tərəfindən baxılması tövsiyə olunur. Səhiyyə orqanları əhalinin həssas qrupları arasında qəsdən zəhərlənmələrin qarşısının alınması üzrə maarifləndirici kurslar və proqramlar təşkil etməlidir.

ATUJ0128.

SKLEROATROFİK LİXENİN DERMATOSKOPIK DİAQNOZ İMKANLARI

S.C.Əhmədova, E.M.Novruzov,
F.İ.Balakişiyeva, N.H.Əlizadə
| Dermatovenerologiya kafedrası

Giriş (aktuallıq): Xarici cinsiyət orqanlarının skleroatrofik lixeni (SL) İCD-10 -anogenital nahiyənin dərisi və vulvanın görünən selikli qişalarının şiddətli, ocaqlı atrofiyası ilə özünü göstərən xroniki, yavaş irəliləyən xəstəlikdir. Ümumi dermatoloji patologiyaların strukturunda SL 0,6-1,0 % təşkil edir. Vulvanın xoşxassəli xəstəlikləri bunlardır: sklerozlaşan lixen (Shim W.H. et al., 2012; Fistarol S.K. et al., 2013; Ankad B.S. et al., 2015) və skvamoz hüceyrəli hiperplaziya (Borgi A. et al.; 2016). Lakin vulvanın bütün xoşxassəli distrofik xəstəlikləri arasında SL ginekologiyada və dermatologiyada birinci yeri tutur. Əhalidə qadınlar arasında rastgəlmə tezliyinin artması səbəbi ilə bu patologiyaya maraq son bir neçə onillikdə artmışdır. SL-nin klinik təzahürlərinin iki əsas zirvəsi var: uşaqlıq yaş dövründə və postmenopauza dövründə. Ancaq hal-hazırda vulvanın skleroatrofik lixeninə həm uşaqlarda, həm də reproduktiv yaşda olan qadınlarda daha çox rast gəlinir. Bu patologiya ginekologiya və dermatologiyanın bitişik proyeksiyasındadır ki, bu, hər iki tibbi xidmət tərəfindən əlçatan, yüksək keyfiyyətli, sürətli, travmatik olmayan (histologiyadan fərqli olaraq) diaqnozun vacibliyini tələb edir.

Tədqiqatın məqsədi: SL diaqnozunun dermatoskopik əlamətlərinin inkişaf etdirilməsi.

Tədqiqat materialları və metodları: Klinik diaqnozu SL olan 14 xəstə bizim nəzarətimizdə idi. 8 xəstədə (57 %) diaqnoz histoloji olaraq təsdiqləndi. 6 xəstə (43 %) isə yalnız dermatoskopik müayinə edildi. Aşağıdakı əlamətlər (ağımtıl ləkələr, pigmentli retikulyar quruluşlar, lifli paketlər, pulcuqlar, eroziyalar, tük follikullarının ağızları, komedonabənzər dəliklər, buynuz tıxaclar, sancaq başı görünüşündə damarlar, nöqtəvari damarlar, xətti damar şaxələri, vergülşəkilli damarlar və periferiya boyunca teleangioektaziyalar) qiymətləndirildi.

Nəticələr və müzakirə. Ədəbiyyata görə dərinin SL üçün xarakterik əlamətləri olan tük follikullarının ağızlarında olan komedonabənzər dəliklər və buynuz tıxaclar (Hocajada-Reales C. 2015 et al.) vulva zədələnməsində tapıldı. Bunlar 10 xəstədə (71,5 %) müəyyən edilmişdir. Ağımtıl ləkələr və ocağın periferiyası boyunca teleangioektaziyalar vulva zədələnməsi olan bütün xəstələrə xarakterik olmuşdur. Qeyd etmək lazımdır ki, bu əlamətlər dəri zədələnmələrində ən çox görülür (Shim W.H. et al., 2012). Digər damar əlamətləri , xüsusilə vergülşəkilli damarlar və nöqtəvari damarlara sıx diaqnoz qoyulmadı , hər 2 əlamət 4 xəstədə (28,5 %) mövcud idi. Alınan məlumatlar ədəbiyyatdakı məlumatlarla əlaqələndirilir. (Shim W.H. et al., 2012)

Nəticələr. Beləliklə, SL-nin dermatoskopik diaqnoz qoyulmuş , əsas əlamətləri ağımtıl ləkələr, ocağın periferiyası boyunca teleangioektaziyalar , tük follikullarının genişlənmiş ağızları və

onlarda olan buynuz tıxaqlarıdır. SL-nin ginekologiya və dermatologiya arasındakı sərhəd nozologiyası olması ilə əlaqədar, travmatik olmayan dermatoskopik diaqnoz imkanları histoloji müayinədən qaçınmağa, düzgün diaqnozun vaxtında qoyulmasına və patogenetik terapiyanın vaxtında başlanmasına imkan verir. SL diaqnozu qoyulmasının dermatoskopik üsulu həm ginekoloji, həm də dermatoloji praktikada imkanları genişləndirir.

ATUJ0129.

HERPETİK İNFEKSIYA

N.C.Əlixanova

BSU, Tibbi biliklərin əsasları və mülki müdafiə kafedrası

Herpes virus infeksiyası bütün dünyada çox geniş yayılmış infeksiyon xəstəliklərdəndir. Ötən əsrin əvvəllərində W.Gruter tərəfindən aşkar edilmiş, Herpes virusları dəri və selikli qişaları, hətta bir sıra daxili orqanları da zədələyir. Hazırda herpes viruslarının 100-dən artıq tipi məlumdur ki, onlardan 8-i insanlarda aşkar edilmişdir. Herpes viruslar orqanizmə düşdükdəndən sonra uzun müddət (bütün həyatı boyu) gizli şəkildə qala bilirlər. Hazırda aktual problemlərdən sayılan herpes virus infeksiyası QİÇS xəstələr arasında ən çox yayılmış infeksiyalardan biridir. Bütün qrup herpes viruslara İV infeksiyası ilə patogenetik əlaqəsi olan infeksiyalar kimi baxırlar. Herpes viruslar infeksiyon prosesin xüsusi formasına, ləng infeksiyaların yaranmasına səbəb olurlar. ÜST-nin verdiyi məlumatlara görə, sadə herpeslə yoluxma dünya əhalisinin 90%-ni əhatə edir. Cinsi yolla ötürülməsi ən çox təsadüf edilən xəstəliklərdən biri olan

SHV infeksiyası ÜST-nin xüsusi tədqiqat proqramına salınmışdır.

Sadə herpes (suluqlu dəmrov) Herpesviridai ailəsinə aid olan sadə herpes virusu (SHV) tərəfindən törədilir. Bu virusun iki növü var: SHV-1 (nazolabial herpes) və SHV-2 (genital və yayılmış herpes). Mürəkkəb quruluşa malik DNT-tərkibli viruslardır. Herpetik infeksiya xəstələr və virusgəzdirenlər tərəfindən yayılır. Yoluxma təmas, hava-damcı, transplasent və cinsi yolla baş verir. İnfeksiya dəri və selikli qişalardan orqanizmə daxil olur. SHV-1 əsasən oral təmasla ötürülür və nazolabial herpesə, eyni zamanda genital herpesə, SHV-2 cinsi yolla keçən infeksiyadır, genital herpesə səbəb olur.

Dünyada yaşı 50-dən aşağı olan təxminən 3,7 milyard insan (67%) SHV-1-ə, 15-49 yaş arası təxminən 491 milyon insan (13%) SHV-2-yə yoluxmuşdur.

Qazanılmış və anadangəlmə herpetik infeksiyalar ayırd edilir. Qazanılmış herpetik infeksiyalar isə ilkin və residiv verən olur. İlkin herpetik infeksiya residivləşən formaya nisbətən ağır gedişi ilə seçilir. Birincili yoluxma zamanı gizli dövr 2-14 gün olur. Herpes infeksiyası ağrılı suluqlar və ya yaralar kimi simptomlarla özünü büruzə verir və dəridə, selikli qişalarda, gözdə, sinir sistemində və daxili üzvlərdə yerləşərək onların zədələnməsi ilə özünü göstərir.

Diaqnozu bioloji materiallardan virusun, onun antigeninin, DNT-sinin, spesifik immunoqlobulinlərin tapılması ilə dəqiqləşdirilir.

Herpetik infeksiyasının müalicəsi antivirus, immunoterapiya və onların kombinasiyasına əsaslanmalıdır.

Sadə herpesin profilaktikası işlənilib hazırlanmamışdır. Xəstənin otağında cari dezinfeksiya aparılmalıdır.

ATUJ0130.

HAMILƏLİYİN FİZİOLOJİ VƏ PATOLOJİ GEDİŞATINDA STOMATOLOJİ XƏSTƏLİKLƏRİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

T.Y.Əliyev, N.M.Mahmudova,
X.A.Ələkbərova, H.Ə.Zeynalov
| Uşaq Stomatologiyası kafedrası

Giriş: Hamiləlik müddətində qadınların orqanizmində neyrohormonal dəyişiklər nəticəsində kariyesli dişlərin və parodont xəstəliklərinin artması müəyyən olunmuşdur. Son tədqiqatlar nəticəsində aşkarlanmışdır ki, vaxtından qabaq doğuşların səbəblərindən biri də hamilələrdə ağız boşluğunda mikrobioloji möhtəviyyətin artmasıdır. Hamilələrin ağız boşluğuna təsir edən amillər kifayət qədər öyrənilməmişdir və bu problemin araşdırılmasına böyük ehtiyac var.

Tədqiqatın məqsədi. Hamiləliyin fizioloji və patoloji gedişatında kariyesin, parodont xəstəliklərinin xüsusiyyətlərinin və stomatoloji yardımının əsas prinsiplərinin öyrənilməsi olmuşdur.

Tədqiqatın materialı və müayinə metodları. Məqsədə uyğun olaraq 180 hamiləliyin fizioloji və patoloji gedişatı ilə olan hamilə qadın müayinə edilmişdir. Bunlardan 50 (27,8%) qadında hamiləliyin fizioloji, 130-da (72,2%) isə hamiləliyin patoloji gedişatı qeyd olunmuşdur. Aparılan tədqiqatda müayinə olunan hamilələrin orta yaşı $28,9 \pm 0,26$ (19-39) yaş olmuşdur. Hamilələrin ağız boşluğuna baxış və müayinə zamanı kariyesin yayılması və ağırlıq dərəcəsi təyin edilmişdir. Eyni zamanda kariyes (K),

problanmış (P), çəkilmiş (Ç) və çəkilməyə məruz qalan (Ç1) dişlərin və köklərin orta sayı – KPÇÇ1 indeksi təyin edilmişdir. Bununla yanaşı intakt dişlərin sayı da təyin edilmişdir. Aparılan tədqiqatda ağız suyunun PH-nın təyini aparılmışdır.

Tədqiqatın nəticələri. Aparılan tədqiqata əsaslanaraq müəyyən edilmişdir ki, hamiləliyin fizioloji gedişatı olan qadınlarda intakt dişlərin sayı – $19,17 \pm 0,02$ (17-29), kariyesli dişlərin sayı – $4,7 \pm 0,02$ (1-7), plomblanmış – $3,6 \pm 0,06$ (0-5), çəkilmiş – $2,66 \pm 0,04$ (0-3), çəkilməyə məruz qalmış dişlərin sayı – $1,4 \pm 0,05$ (0-3), KPÇÇ1 indeksi isə – $12,36 \pm 0,03$, ağız suyunun PH-ı – $4,9 \pm 0,01$ (3,5-6) olmuşdur. Ağız suyunun PH-nın göstəricilərini təhlil edərkən təyin edilmişdir ki, ilk hamilələrdə təkrar hamilələrlə müqayisədə bu göstərici yüksək olmuşdur ($P < 0,05$).

Beləliklə, fizioloji hamiləliyi olan qadınlarda kariyes prosesinin intensivliyini təyin edərkən məlum olmuşdur ki, kariyesli, çəkilmiş, çəkilməyə məruz qalmış və bununla əlaqədar KPÇÇ1-in indeksi ilk hamiləliyi olan qadınlarda təkrar olan hamilələrlə müqayisədə nəzərə çarpacaq dərəcədə az, PH-ın göstəriciləri isə yüksək olmuşdur.

ATUJ0131.

METANFETAMİN VƏ AMFETAMİN İSTİFADƏÇİLƏRİNDƏ DEPRESSİYA VƏ TƏŞVİŞ POZUNTULARININ PSIXOLOJİ TƏSVİRİ

Z.Əliyev, A.Əsgərova
| Psixiatriya kafedrası

Mövzunun aktuallığı: Son zamanlarda Azərbaycanda olan statistik göstəricilər

maddə asılılığının artdığını bizə göstərir. Metanfetaminin statistik göstəriciləri isə normadan çox artmışdır. Asılılıq ilk öncə psixoloji olaraq başlayır və fizioloji olaraq davam edir. Buradakı əsas sual bəzi insanları buna vadar edən nədir? Həyat şəraiti, sosial mühit, ailə mühiti və s. kimi xarici faktorlar öz təsiri mütləq şəkildə göstərir. Ümumiyyətlə maddə asılılığının insanda aqressiya, stress, depressiya səviyyəsinə olan təsirini gözdə tutmaq olar. Bu səbəblə də metanfetamin istifadəçilərində depressiyanın tədqiqi və onun profilaktik tədbirlərinin görülməsi zəruridir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Hazırkı tədqiqatın məqsədi metanfetamin və anfetamin istifadəçilərində depressiya və təşviş pozuntularının psixoloji səviyyədə ölçməkdən ibarətdir. Məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi müəyyən edilmişdir:

1. Maddə asılılığının depressiya və təşviş səviyyəsinə təsiri ilə bağlı ədəbiyyat məlumatlarını təhlil etmək;
2. Metanfetamin asılılığından əziyyət çəkən şəxslərin problemlərini ortaya qoyub məsələnin nə yerdə olduğunu aydınlaşdırmaq;
3. Sağlam insanlarla maddə asılılığından əziyyət çəkən şəxslərin qarşılaşdırılması; Tədqiqatın metodları; Hamilton depressiya şkalası.

Elmi yenilik: Azərbaycanda bu sahədə görülən işlər çox az və yetərsizdir. Ona görə də bu tədqiqat gələcəkdə bu sahə üzrə işlərin davam etdirilməsi üçün vasitəçilik edəcəkdir.

İşin praktik əhəmiyyəti: Azərbaycanda metanfetamin istifadəçilərinin sayı son zamanlarda çox artmışdır. Bu problem hal-hazırda aktiv problemlərdən biridir. Bu tədqiqatın aparılması ölkəmizdə bu

problemin öyrənilməsinə və profilaktik tədqiqinə köməkçi olacaqdır.

ATUJ0132.

XRONİKİ BÖYRƏK XƏSTƏLƏRİNDƏ HEMODİALİZ MÜALİCƏSİNİN MÜXTƏLİF MƏRHƏLƏLƏRİ ZAMANI DEPRESSİYA VƏ TƏŞVİŞ SƏVİYYƏSİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ

Z.N.Əliyev, C.C.Səlimli

Psixiatriya kafedrası

Giriş: Xroniki böyrək xəstəliyi böyrəklərdə müxtəlif səbəblərdən daimi və artan funksiya itkisi ilə meydana gələn bir vəziyyətdir. Xroniki xəstəlik insanlarda psixi pozğunluqlarla qarşılaşma ehtimalını artırır.

Depressiya şəxsin düşdüğü vəziyyətə görə özünü bədbəxt və yorğun hiss etməsi, gündəlik işləri görmək istəməməsi, kədərlənməsi və həyatdan həzz ala bilməməsidir. Şəxsin bu vəziyyəti zamanla davranışlarda dəyişikliyə səbəb olur. Bu vəziyyətdə şəxs öz keçmişi və gələcəyi ilə bağlı bir çox şeyi mənfi qiymətləndirir.

Təşviş insanın üzləşdiyi qorxulu və təhlükəli vəziyyətlər zamanı orqanizmin verdiyi psixi və fizioloji reaksiyaların təsvir olunması üçün istifadə edilən anlayışdır.

Mövzunun aktuallığı: Xroniki böyrək xəstələrində hemodializ müalicəsi zamanı psixoloji vəziyyətlərini müəyyən etməyə yönəlmiş hər hansı tədqiqat aparılmayıb. Bu baxımdan hemodializ müalicəsi alan xroniki böyrək xəstələrində depressiya və təşviş səviyyəsinin öyrənilməsi vacib məsələlərdəndir.

Tədqiqatın məqsədi: Hazırkı tədqiqatın məqsədi xroniki böyrək xəstələrində hemodializ müalicəsinin müddətindən

asılı olaraq depressiya və təşviş səviyyəsinin araşdırılmasından ibarətdir.

Tədqiqatın material və metodları: Tədqiqata cəlb olunanlar Azərbaycan Tibb Universitetinin Tədris Cərrahiyyə Klinikasına müraciət edən 18-65 yaş arası hemodializ müalicəsi alan xroniki böyrək xəstələridir. Tədqiqata iştirak edənlər könüllülük əsasında cəlb olunur və tədqiqatın məqsədi və mümkün riskləri barədə məlumatlandırılır.

Araşdırmada respondentlər haqqında statistik məlumatlar almaq üçün Sosio-demografik məlumat formu, Zünqun Öz-Özünü Qiymətləndirmə Depressiya Cədvəli (ZDRS) və Zünqun Öz-Özünü Qiymətləndirmə Təşviş Cədvəli (ZARS) istifadə olunacaq.

ATUJ0133.

PARKINSON XƏSTƏLİYİ ZAMANI RİSK AMİLLƏRİ

¹F.N.Əliyeva,

²R.K.Şirəliyeva,

¹A.K.Məmmədbəyli

¹ Azərbaycan Tibb Universitetinin
Nevrologiya kafedrası

² Ə.Əliyev adına Azərbaycan Dövlət
Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun
Nevrologiya və Klinik neyrofiziologiya
kafedrası

Giriş: Parkinson xəstəliyi ağır neyrodegenerativ patologiya kimi insanların həyat keyfiyyətinə və ömrün davam müddətinə mənfi təsir göstərir. Xəstəliyin risk amillərinin təyini xəstəliyin proqnozunda, müalicə effektivliyinin artırılmasında mühüm rol oynayır.

Tədqiqatın məqsədi: Bakı şəhərində Parkinson xəstəliyi diaqnozu ilə pasiyentlərin xəstəliyinin kliniki formalarından asılı olaraq xəstəliyin

inkişafına təsir edən risk amillərini qiymətləndirmək.

Tədqiqatın materialları: Tədqiqat 2019-cu ildə Bakı şəhər poliklinikalarında qeydiyyatda olan Parkinson xəstəliyi diaqnozu qoyulmuş 703 pasiyentin məlumatlarına əsaslanmışdır.

Tədqiqatın metodları: Şərti səbəb amillərinin müxtəlif variantları fonunda keçən PX-nin rastgəlmə tezliyi müəyyən edilmiş və bir-biri ilə müqaisə olunmuşdur, sıfır hipotezi inkar olunanda həmin amilin klinik səciyyənin formalaşdırılmasında rolu ehtimalı təsdiq edilmişdir, onunla bağlı riskin səviyyəsi hesablanmışdır.

Alınmış nəticələr:

-Qadınlarda kişilərlə müqayisədə nisbətən çox qarışıq formalı ($37,6 \pm 2,8$ və $17,1 \pm 1,8\%$) PX müşahidə olunur.

Ailə anamnezində PX olanlarda olmayanlarla müqayisədə xəstəliyin akinetik-rigidlik forması ($27,1 \pm 3,9$ və $14,6 \pm 1,4\%$), sürətlə progressivləşmə ($14,0 \pm 1,4$ və $3,1 \pm 1,3\%$) çox rast gəlinir.

MRT-nin köməyi ilə baş-beyində aşkar olunmuş morfometrik dəyişikliklərlə Universal Reyting Şkalasının göstəriciləri arasında korrelyasiya əlaqəsi mövcuddur.

Yekun: Xəstənin demografik və xəstəliyin klinik səciyyələrindən asılı PX-in klinik forması, progressivləşmə tempi, tremorun lokalizasiyası, vaxtı, amplitudası, rigidliyin ağırlıq dərəcəsi, nitq pozğunluğu, mimikanın dəyişməsi və hərəkə funksiyaların pozulma dərəcəsi dəyişilir.

ATUJ0134.

COVID-19 XƏSTƏLƏRİNDƏ İKİNCİLİ MİKROFLORA

G.R.Əliyeva, Ş.M.Əsgərova, K.M.Kərimova

Elmi Tədqiqat Ağciyər Xəstəlikləri İnstitutu,
publik hüquqi şəxs

Covid-19 infeksiyalı xəstələrdə ikincili-respirator mikrofloranın öyrənilməsi çox böyük maraq doğursa da kifayət qədər öyrənilməmişdir.

Məqsəd. ETAXİ-də 2020-ci ildə hospitalizə olunan Covid-19 xəstələrindən patoloji material kimi alınan bəlgəm ikincili mikrofloraya yoxlanılmış və həssaslıq testi öyrənilmişdir.

Material və metodlar. Covid-19 diaqnozu ilə stasionarda müalicə alan 820 xəstənin bəlgəmi qeyri-spesifik mikrofloraya görə yoxlanılmışdır. Bu pasientlərin yaş həddi 21-85 arası olaraq 441 nəfəri (53,8%) qadın və 379-u (46,2%) isə kişi olmuşdur. Xəstələrdən patoloji material hospitalizasiyanın ilk 1-2 günü ərzində götürülmüşdür. Mikrobioloji müayinə üçün Qanlı aqar, Şokoladlı aqar, Duzlu-yumurtalı aqar, Endo aqarı, Saburo aqarı, Müller-Xinton aqarı, Şərərli bulyon, sınaq şüşələrində çəpinə aqar, eləcə də differensial-diaqnostik qidalı mühitlərdən, Kriqlər aqarından, test disklərdən və s. istifadə edilmişdir. Bəlgəm qidalı mühitlərə sektoral üsulla əkilmişdir. Kultivasiyanın 2-ci və ya 3-cü sutkasında izolə olunmuş mikroflora identifikasiya edilmiş və həssaslıq testi isə disk-diffuziya yolu ilə öyrənilmişdir.

Nəticələr. Apardığımız mikrobioloji müayinə zamanı 820 bəlgəm nümunəsinin 771-də (94%) ikincili mikroflora aşkarlanmışdır. 49 nümunədə isə əkmə zamanı heç bir mikroorqanizm kultivasiyası qeydə alınmamışdır. Ən çox rast gəlinən bakterial flora Enterobacteriaceae fəsiləsinin nümayəndələri olmuşdur (149 hal). Bu da ümumi patogenlərin 19,3%-ni

əhatə etmişdir. Bu fəsilənin ən çox rast gəlinən nümayəndələri Escherichia coli, Klebsiella pneumoniae və Enterobacter olmuşdur. Bundan sonrakı sıraları stafilkoklar və streptokoklar tutmuşdur. Bələ ki, Staphylococcus aureus 109 halda aşkarlanaraq xüsusü maraq yaratmışdır. Qeyd edək ki, göy-yaşii irin çöpləri və asinetobakterlər yalnız reanimasiya və intensiv terapiya şöbələrində yatan xəstələrin patoloji materialından aşkarlanmışdır. Yəni ən ağır xəstələrdən alınan mikroflora kimi qeyd olunmuşdur. Bundan əlavə, tədqiqat zamanı Candida cinsli göbələklər 347 halda yüksək faizlə aşkar olunmuşdur (42,3%). Bunların 91-i Candida albicans növü kimi geydə alınmışdır. 211 bəlgəm nümunəsində isə (25,7%) eyni vaxtda həm göbələk florası, həm də bakterial flora aşkarlanmışdır. Həssaslıq testinin nəticələri araşdırılan zaman penicillin sırasına, makrolidlərə və sefospোরinlərin əksər nümayəndəsinə davamlılıq, amma ftorxinolonlara, aminoqlikozidlərə və karbopenemlərə isə yüksək həssaslıq əldə edilmişdir.

Yekun. Covid-19 xəstələrində mikrofloranın bakterioloji müayinəsi zamanı pasientlərin 94%-də tənəffüs yollarından bakterial və göbələk florası aşkarlanmışdır. Bu da əsas xəstəliyin gedişini ağırlaşdıran faktor kimi nəzərə alınmışdır. Covid-19 xəstələrində ikincili-respirator infeksiyaların erkən aşkarlanması aparılan terapiyanın vaxtında korreksiya edərək, müalicə effektivliyinin artmasına və xəstəliyin tez sağalmasına öz müsbət təsirini göstərmişdir.

ATUJ0135.**UŞAQLAR VƏ YENİYETMƏLƏRDƏ
PULPİTİN MÜALİCƏSİNİN NƏTİCƏLƏRİ**

G.Əliyeva, A.Məmmədova, Ş.Yusubova

Azərbaycan Tibb Universitetinin
Terapevtik stomatologiya və Uşaq
stomatologiyası kafedraları

Müasir stomatologiyada mürəkkəb kariyesli dişlərin müalicəsi problemi aktual olaraq qalır. Pulpit, pulpa adlanan dişin daxili toxumasının iltihabıdır. Tərkibində qan damarları və sinirlər var, dişlərin toxumalarının qidalanmasını təmin edir. Buna görə də pulpit dişin canlılığının itirilməsinə, ən pis halda isə iltihab prosesinin ətrafdakı toxumalara keçməsinə səbəb ola bilər. Bir qayda olaraq, xəstəlik şiddətli ağrı ilə müşayiət olunur və bu xəstəliyin inkişafını qaçırmaq son dərəcə çətinidir. Patologiya ən çox dişin özünün çürük prosesinin fonunda və ya qonşu yoluxmuş dişlərdən və çox nadir hallarda yanlış müalicə nəticəsində inkişaf edir. Pulpitin yoluxucu nəticələrinə apikal periodontit, periapikal abses, sellülit və (nadir hallarda) çənənin osteomyelitləri daxildir. Üst çənə dişlərindən yayılma irinli sinüzit, meningit, beyin absesi, orbital sellülit və kavernoza sinus trombozuna səbəb ola bilər. Mandibulyar dişlərdən yayılma Lüdviq anginası, parafaringeal abses, mediastinit, perikardit, empiema və boyun tromboflebitinə səbəb ola bilər. Şübhə yoxdur ki, ortaya çıxan dişin pulpasına münasibətdə ehtiyatlılıq taktikası uşaq stomatologiyasında seçim üsuludur. Odur ki, müalicə metodunu seçərkən tərkibində kalsium hidroksid olan terapevtik pastalardan istifadə etməklə həyati əhəmiyyətli endodontik müalicə üsullarına

(dolayı və birbaşa pulpa terapiyası, vital pulpotomiya) üstünlük verilməlidir.

Kalsium hidroksidinin bioloji təsiri-

- canlı toxumalara səthi kaustik təsir;
  - ölü üzvi strukturları məhv edir;
  - antimikrob təsir;
  - iltihab əleyhinə təsir göstərir;
  - odontogenezi stimullaşdırır;
  - sinirin həssaslığını azaldaraq hüceyrə membranlarını bağlayır reseptorlar;
  - ətraf mühiti qələviləşdirir, kapilyarların şəffaflığını azaldır, təşviq edir antiexsudativ təsir göstərir.
- Bakteriyalar pH 9,5-dən yuxarı olduqda yaşamır və bəzi növlər üçün - 11-dən çox, demək olar ki, hamısı (97%) ölür. Pulpaya tətbiq edildikdə, kalsium hidroksid səthi nekroza səbəb olur.
- Kollagen liflərinin sərbəst kalsium ionları ilə minerallaşması, öz növbəsində, üçüncü ayın sonuna qədər tam və tam formalaşması tamamlanan sərt toxumaların qoruyucu maneəsinin meydana gəlməsinə səbəb olur. Bundan başqa, kalsium hidroksid kəskin şəkildə pulpada geri dönməz dəyişikliklərə səbəb olur.

ATUJ0136.**UŞAQLARDA PARODONTUN İLTİHABI
XƏSTƏLİKLƏRİNİN MÜALİCƏSİNİN
UZAQ NƏTİCƏLƏRİ**R.Q.Əliyeva, E.Ə.İmanov, G.K.Zeynalova,
F.F.Həsənov

Uşaq stomatologiyası kafedrası

Müasir dövrdə aparılmış epidemioloji müayinələr parodont xəstəliklərinin böyükər arasında geniş yayılmasını təsdiq etməklə yanaşı, həmçinin bu xəstəliklərin daha erkən yaşlarda, uşaqlar

arasında da müşahidə edildiyini söyləməyə imkan verir.

Buna görə də müasir stomatologiyanın ən əsas məqsədlərindən biri – parodontun iltihabi xəstəliklərinin müalicəsinin effektivliyini artırmaq yollarının araşdırılmasıdır.

Tədqiqatın məqsədi. Uşaqlarda parodont xəstəliklərinin kompleks müalicəsində Loroben preparatının effektivliyini qiymətləndirməkdir.

Tədqiqatın material və metodları: Tədqiqata xroniki kataral gingivit (XKG) və yüngül dərəcəli xroniki parodontit (YDXP) diaqnozlu 103 xəstə cəlb edilmiş və müalicə tədbirlərinin tətbiqindən asılı olaraq üç qrupa ayrılmışdır.

Obyektiv stomatoloji testlərə müraciət edilmiş, riyazi-statistik analiz aparılmışdır. Müalicə profilaktik tədbirlərinin gələcəkdə nə dərəcədə effektivli qalmasını yoxlamaq üçün ağız boşluğunun klinik vəziyyətinin uzaq nəticələri də yoxlanılmışdır.

Tədqiqatın nəticələri və onların müzakirəsi. Müalicə-profilaktik tədbirlər nəticəsində ağız boşluğunda baş verən dəyişikliklərin dinamik müşahidəsi göstərmişdir ki, XKG və YDXP diaqnozu olan pasiyentlərdə Loroben preparatının istifadəsindən bilavasitə sonra mikrofloranın tərkibinin keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərində əhəmiyyətli dəyişiklik müşahidə edilmiş, yerli immunitet faktorlarının funksional fəallığı daha çox bərpa edilmişdir.

Müalicə profilaktik tədbirlərinin gələcəkdə nə dərəcədə effektivli qalmasını yoxlanması zamanı əsas qrupa daxil olan XKG-li uşaqlarda 3 aydan sonra dişətinin qanaxması və vizual aşkar olunan iltihab zonaları aradan getmişdir.

6-12 ay keçdikdən sonra əsas qrupdan olan XKG-li uşaqların ağız boşluğunda klinik vəziyyət əsasən dəyişilməmişdir. Nadir hallarda gigiyenaya valideyn tərəfindən nəzarət zəifləyəndə müəyyən mənfi dəyişikliklər müşahidə olunurdu. Bu hallar gigiyenanın güclənməsi və lazımı prosedurların tətbiqi ilə korreksiya edilirdi. Əsas qrupdan olan YDXP-li uşaqların klinik və obyektiv nəticələri demək olar ki, analoji olmuşdur. PMA və SBI əmsallarının 3-6-12 aydan sonra bir qədər artmasına baxmayaraq, ilkin nəticələrdən 3,9 dəfə az olmuşdurlar. Klinik, immunoloji tədqiqatların və obyektiv sınaqların nəticələrinə əsaslanaraq Loroben preparatının müalicəvi əhəmiyyəti təsdiqlənmişdir və əsaslandırılmışdır. Bunlara əsasən Loroben məhlulunun parodont xəstəliklərinin müalicəsində tətbiqi perspektivli sayıla bilər.

ATUJ0137.

ŞƏKƏRLİ DİABETLİ UŞAQLARDA PARODONT XƏSTƏLİKLƏRİNİN RASTGƏLMƏ TEZLİKLƏRİ

R.Əliyeva, S.Nağıyeva, G.Cəlilova, H.Zeynalov

Uşaq stomatologiyası kafedrası

Giriş: Şəkərli diabet uşaq yaşlarında ömürlük autoimmun xəstəlikdir və orqanizmin demək olar ki, bütün orqan və sistemlərinin patoloji proseslərə cəlb olunmasına səbəb olmaqdadır. Şəkərli diabet xəstəliyinin təhlükəsi ondan ibarətdir ki, xəstələrdə əmələ gələn xroniki hiperqlikemiya orqanizmin müxtəlif sistem və orqanlarının erkən və ya gecikmiş damar ağırlaşmalarına gətirib çıxarır. Şəkərli diabet zamanı

toxumalarda metabolizmin pozulması və trofik dəyişikliklərin baş verməsi ağız boşluğu orqanlarına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Tədqiqatçılar qeyd edir ki, qanda şəkərin səviyyəsinin tez-tez dəyişməsi parodontu xüsusilə əlverişsiz təsir göstərir.

Tədqiqatın məqsədi : Şəkərli diabetli uşaqlarda müşahidə olunan parodont xəstəliklərinin araşdırılması və onların rast gəlmə tezliklərinin müəyyən edilməsi olmuşdur.

Tədqiqatın materialı və müayinə metodları: Tədqiqat işinin gedişi zamanı Bakı şəhəri 6 sayılı uşaq kliniki xəstəxanasının endokrinoloji şöbəsində stasionar müalicə alan 68 nəfər Tip 1 şəkərli diabeti olan uşaqların ağız boşluğunda müayinələr aparılmışdır. Tədqiqatlarımızda Tip 1 şəkərli diabetli uşaqlarda ağızın gigiyenik vəziyyətinin obyektiv qiymətləndirilməsi, diş ərpinin və diş daşlarının əmələ gəlmə dərəcəsini və müalicəyə ehtiyacı öyrənmək, həm də aparılan müalicənin nəticələrini qiymətləndirmək üçün GI, PMA indekslərindən istifadə etmişik.

Tədqiqatın nəticələri. Tip 1 şəkərli diabeti olan uşaqlarda ən çox rast gəlinən parodont xəstəliklərinin KKG (kəskin kataral gingivit) və XKG (xroniki kataral gingivit) olduğu aşkarlanmışdır. KKG ən çox 7-11 yaş qrupunda aşkarlanmış və müayinə olunan yaş qrupları arasında ən çox-75±8,0% göstəricisinə malik olmuşdur. Tip 1 ŞD-li uşaqlar arasında parodont toxumalarında XKG-in rast gəlmə tezliyi ən çox olaraq 12-17 yaş oğlanlar qrupunda aşkarlanmış və 30,2±5,2% müəyyən edilmişdir.

Yekun: Şəkərli diabet zamanı toxumalarda metabolizmin pozulması və trofik dəyişikliklərin baş verməsi ağız

boşluğu orqanlarına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Bu zaman stomatoloji əlamətlərin üzə çıxması çox vaxt əsas xəstəliyin ümumi simptomlarını qabaqlayır ki, bu da mühüm diaqnostik əhəmiyyət kəsb edir. Odur ki, şəkərli diabet zamanı ağızda baş verən dəyişikliklərin xüsusiyyətlərini bilmək xəstəliyin erkən mərhələlərində aşkara çıxmasına, eləcə də ümumi patologiyanın yerli təzahürlərinin düzgün qiymətləndirilməsinə və müalicəvi-profilaktik tədbirlərin düzgün seçilməsinə zəmin yaradır.

ATUJ0138.

HEYDƏR ƏLİYEVİN MİLLİ DÖVLƏTÇİLİK FƏLSƏFƏSİ

AZƏRBAYCANIN ƏVƏZSİZ İRSİDİR

T.T.Əliyeva

| II Daxili xəstəliklər kafedrası

Azərbaycanın müasir tarixinin bir qərindənən artıq mərhələsi müdrik dövlət xadimi ümummillik lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Azərbaycan dövlətçiliyinin müasir tarixinə öz adını əbədi həkk etmiş bu nadir tarixi şəxsiyyətin, fenomenal siyasi xadimin ölkəmizə rəhbərlik etdiyi illər intibah, milli tərəqqi, milli oyanış, nəhayət, müstəqil dövlət quruculuğu dövrü kimi qəbul edilir. Heydər Əliyevin siyasi və dövlət fəaliyyətinin ən böyük nəticəsi quruculuğuna bilavasitə rəhbərlik etdiyi və xalqımıza bəxş etdiyi mükəmməl milli dövlət, müstəqil Azərbaycan Respublikası hesab olunur.

Hər bir xalqın milli azadlığa və dövlət müstəqilliyinə qovuşması üçün üç mühüm şərt - tarixi şans, milli iradə və liderə malik olması vacibdir. XX əsrin sonunda milli müstəqilliyə qovuşmuş Azərbaycan xalqı

üçün tarxı şans keçmiş Sovetlər Birliyinin çökməsi oldu. Respublikamızda vaxtilə ümummilli lider Heydər Əliyevin böyük səyi və gərgin fəaliyyəti ilə yaradılmış və gələcək siyasi, iqtisadi və mədəni müstəqillik üçün formalaşdırılmış güclü infrastrukturun mövcudluğu və əhalidə formalaşmış müstəqil dövlətçilik əzmi milli azadlığı şərtləndirən iki mühüm amil oldu. Heydər Əliyevin rəhbərliyi altında milli maraqlara əsaslanan və siyasi perspektivləri nəzərə alan xarici siyasət kursu müəyyənleşmiş, dünyanın aparıcı dövlətləri və beynəlxalq təşkilatları ilə qarşılıqlı münasibətlər qurulmuşdur. Onun uğurlu xarici siyasəti ölkəmizin etibarlı tərəfdaş kimi qəbul edilərək beynəlxalq miqyasda nüfuzunun artmasına, islahatçı və təşəbbüskar dövlət olaraq tanınmasına xidmət göstərmişdir. Heydər Əliyevin beynəlxalq aləmdə atdığı qətiyyətli addımlar sayəsində diplomatiyamızın fəal mövqeyi formalaşmışdır.

Heydər Əliyev öz siyasi dühası ilə Azərbaycanın müasir simasını müəyyənleşdirmiş və xalqımızın taleyində silinməz izlər qoymuşdur.

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin hərtərəfli inkişafı yolunda əvəzsiz tarixi xidmətlərini nəzərə alaraq, milli dövlətçilik ideyasının bərqərar olması və ölkəmizin beynəlxalq aləmdə nüfuzunun artması naminə misilsiz töhfələr vermişdir.

Heydər Əliyev illər ötdükcə obrazı daha parlaq görünəcək, siyasət elmi qaldıqca şöhrəti dünyaya yayılacaq, Azərbaycan xalqı var olduqca qəlblərdə yaşayacaq tarixi şəxsiyyət, böyük dövlət xadimidir.

Heydər Əliyev illər ötdükcə obrazı daha parlaq görünəcək, siyasət elmi qaldıqca şöhrəti dünyaya yayılacaq, Azərbaycan

xalqı var olduqca qəlblərdə yaşayacaq tarixi şəxsiyyət, böyük dövlət xadimidir.

Heydər Əliyevin dövlət xadimi kimi bütün fəaliyyəti varlığı qədər sevdiyi Azərbaycan xalqına, dövlətçiliyimizə, ölkəmizin siyasi, iqtisadi, mədəni yüksəlişinə xidmətdə keçib. Qürurla, iftixarla və kövrələrk söylədiyi – “Azərbaycan mənim ürəyimdir. Azərbaycan mənim nəfəsimdir. Azərbaycan mənim həyatımdır” sözləri əslində onun həyat devizi idi.

Ulu öndər Azərbaycanın ən yeni tarixinə dövlətçiliyimizin memarı, onun ideoloji əsaslarını formalaşdıran şəxsiyyət, bütün əsas institutlarının yaradıcısı kimi daxil olub. Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycan dövlətinin təməl prinsiplərini müəyyən edib. Bu prinsiplər dövlətçilik, azərbaycançılıq, insan azadlıqları, sosial ədalət, vətəndaş həmrəyliyi, respublika idarə sisteminin tətbiq edilməsi və demokratiyadır.

Azərbaycan xalqının XX yüzillikdə qazandığı bütün diqqətəlayiq uğurlar tarixin ən böyük azərbaycanlısı Heydər Əliyevin adı və yorulmaz fəaliyyəti ilə bağlıdır.

Heydər Əliyevin milli dövlətçilik fəlsəfəsi Azərbaycanın əvəzsiz irsidir. Azərbaycançılıq bu fəlsəfənin məhək daşdır. Heydər Əliyev azərbaycançılığı milli dövlətçilik ideologiyası kimi sistemleşdirib, onu ümumilliyə məfkurə, dünya azərbaycanlılarının ideologiyası, milli birlik təlimi kimi əsasladır.

Ümumilliyə liderimiz Heydər Əliyevi rəhbərliyi ilə dövlət müstəqilliyimizin təmin edilməsi və bazar münasibətlərinin inkişaf etdirilməsi sahəsində aparılan iqtisadi islahatlar Azərbaycanın iqtisadiyyatının inkişafı və dünya təsərrüfat sistemine daha sıx inteqrasiya olunması üçün

əlverişli şərait yaradıb. Məhz belə bi şəraitdə milli iqtisadiyyatın formalaşması və ölkənin dünya bazarında yerini müəyyən edilməsi, onun mövqeyinin perspektiv dövr üçün möhkəmləndirilməsi dövlətin siyasi-iqtisadi fəaliyyətinin prioritet istiqamətlərindən birinə çevrilib. Azərbaycan iqtisadi və siyasi müstəqillik əldə etdikdən sonra dünya dövlətləri ilə sərbəst əməkdaşlıq qurmaq imkanı əldə edib.

Heydər Əliyev Böyük İpək Yolunun mühüm mərkəzi olan, mədəniyyətlərin və sivilizasiyaların qovşağında yerləşən ölkəmizi dünyada tolerantlığın dözümlülüyün məkanı kimi tanıtmışdır. Onun beynəlxalq səfərləri, siyasi, ictimai və dini xadimlərlə xadimlərlə görüşləri ölkəmizin yeni imicinin formalaşmasına xidmət edirdi.

Xalqımızın ümummilli liderinin “Mən həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki; mən azərbaycanlıyam” sözləri dünya azərbaycanlılarının şüarı olmaqla; soydaşlarımızın həmrəyliyi təməl daşına çevrilmişdir. Müstəqil Azərbaycan Respublikasına rəhbərlik etdiyi illər ərzində Heydər Əliyev tərəfindən aparılan ardıcıl və məqsədyönlü siyasət nəticəsində Azərbaycan diasporu təşkilatlanmış; inkişaf etmiş və öz tarixi vətəni ilə sıx bağlılığını nümayiş etdirmişdir. Bu gün dünyanın müxtəlif guşələrində yaşayan azərbaycanlıların müstəqil Azərbaycan Respublikasını öz vətəni sayması; onu milli ruhun; milli-mənəvi dəyərlərin; milli mədəniyyətin məbədi kimi qəbul etməsi və azərbaycançılıq ideyası ətrafında birləşməsi məhz Heydər Əliyev fəaliyyətinin nəticəsidir.

ATUJ0139.

KİÇİK BƏDƏN KÜTLƏSİ İLƏ DOĞULAN UŞAQLARDA NEONATAL ADAPTASIYANIN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Ü.Ə.Əliyeva, S.B.Alcanova, B.A.Babayeva

| Uşaq xəstəlikləri kafedrası

Neonatal dövrdə xəstələnmə və ölüm göstəricilərinin ən böyük hissəsi kiçik bədən kütləsi (KBK) ilə doğulan uşaqların payına düşür.

Tədqiqatın məqsədi KBK ilə doğulan uşaqlarda neonatal adaptasiyanın xüsusiyyətlərini öyrənməkdən ibarət olmuşdur.

Tədqiqata KBK ilə doğulmuş 76 uşaq daxil edilmişdir. Bədən kütləsindən asılı olaraq bütün müayinə olunan uşaqlar 3 qrupa bölünmüşdür: 1-ci qrupa bədən kütləsi 1500-2500 qram olan 26 uşaq, 2-ci qrupa -1000-1500qram (çox az kütləli-ÇAK) olan 32 uşaq, 3-cü qrupa isə bədən kütləsi 1000 qramdan az (ekstremal az kütləli-EAK) olan 18 uşaq aid edilmişdir.

Müəyyən edilmişdir ki, erkən neonatal dövrdə kəskin adaptasiya prosesi 1-ci qrupa daxil olan körpələrin 60,0%-də, 2-ci və 3-cü qrupa aid olan körpələrin hamısında ayrı-ayrı orqan və sistemlərdə müxtəlif patologiyalarda müşahidə olunur. Respirator distress sindrom 1-ci qrupda-10 (38,4%), 2-ci qrupda-28(87,5%), 3-cü qrupda isə 18 (100%) körpədə rast gəlməmişdir. Peroral və akrosianoz, dərinin mərmərşəkiliyi və 3 saniyədən çox davam edən ağ ləkə simptomları ilə müşahidə olunan mikrosirkulyasiya pozulmalar, 1-ci qrupda -13 (50,0%), 2-ci və 3-cü qrup körpələrin hamısında (100%) qeyd edilmişdir. Mədə-bağırsaq traktı tərəfindən olan disfunksiyalar (təkrar qusma, qida evakuasiyasının

ləngiməsi) 1-ci qrupda-12 (46,1%), 2-ci qrupda -28(87,1%) və 3-cü qrupda 18(100%) körpədə rast gəlmişdir. Konyuqasion sarılıq 1-ci qrupda 10 (38,4%), 2-ci qrupda-16 (50,0%), 3-cü qrupda isə 12(66,6%) körpədə qeyd edilmişdir.

Ürək-damar sistemi tərəfindən -oval dəliyin və arterial axacağın (PDA) açıq qalması 1-ci qrupla müqayisədə daha çox 2-ci və 3-cü qrupda rast gəlmişdir.

Neyrosonografiyanın nəticələrinə görə müəyyən edilən hipoksik-işemik və hipoksik-hemorragik dəyişikliklər (beyin ödem, periventrikulyar leykomalyasiya, ventrikulomeqaliya, intra- və periventrikulyar qansızma) daha çox ÇAK və EAK körpələrdə rast gəlmişdir.

Beləliklə, KBK ilə doğulan körpələrdə neonatal dövrün gedişi multiorqan və sistem zədələnmələri fonunda gedən dizadaptasiya sindromu ilə müşahidə olunur.

ATUJ0140.

İNSAN SAĞLAMLIĞI HAQQINDA

Z.Q.Əliyeva

| Fizioterapiya və tibbi reabilitasiya kafedrası

Elmi-texniki tərəqqinin sürətlənməsi, getdikcə daha yüksək tələblərin irəli sürüldüyü şəraitdə insan sağlamlığı ən mürəkkəb və aktual problemlərdən birini təşkil edir. Mübaliğəsiz demək olar ki, o, tam hüquqla bu gün qlobal sayılan problemlərdəndir.

Sağlamlığın cəmiyyətin inkişafının birinci dərəcəli vəzifələri sırasına çəkilməsi bu fenomenin nəzəri və metodoloji dərkini zəruri edir, müvafiq elmi tədqiqatların, həmçinin fəlsəfi səviyyədə genişləndirilməsinin aktuallığını göstərir.

Sağlamlıq probleminin səmərəli həlli bir sıra məsələlərin tam kompleksinin işlənilib hazırlanmasını tələb edir ki, bunlar da yalnız müxtəlif elm sahəsi mütəxəssislərinin -bioloqların, psixoloq, genetik, ekoloq, sosioloq, iqtisadçı, həkim, filosofların və bir çox başqalarının iştirakını nəzərdə tutan fənnlərarası yanaşma yolu ilə həll edilə bilər.

İnsan sağlamlığını müəyyən edən amillərin fəlsəfə çərçivəsində təhlil edilməsi zərurətini real həyat təsdiq edir və onun əsası kimi aşağıdakı səbəbləri göstərmək olar:

1. Sistemli bir təşkil kimi xəstəliyi müəyyən edən bütün amillərin fəlsəfi dərkini və nəzəri şərhini vacibdir. Bu, sağlamlığın formalaşmasını, saxlanmasını və inkişafı qanunauyğunluqlarını müəyyənləşdirməyə imkan verir. Xəstəliyi öyrənərkən əldə edilmiş xüsusi biliklərlə dialektikanın əsas qanunları və prinsipləri arasındakı əlaqəni obyektiv surətdə əks etdirən, müasir tibbin mərkəzi metodoloji probleminə, sağlamlıq haqqında nəzəriyyənin yaranmasına ehtiyac duyulur.

2.Fərdi sağlamlığa həsr edilmiş tədqiqat işlərində bu kompleks problemin insanın bütün inkişaf tarixi ərzində öyrənilmiş müxtəlif aspektləri öz əksini tapmışdır. Lakin əvvəlki kimi çətinlik yene də sağlamlıq anlayışının kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri ilə qiymətləndirməyə imkan verən tərifinin olmamasıdır.

3.Sağlam həyat tərzinin (SHT) əsasən tibbi biliklərə əsaslanan ənənəvi təbliğat tədbirlərinin səmərəsi az olmuşdur. İnsanın sağlam davranışının fəlsəfi probleminə tərbiyə proseslərinin və şəxsiyyətin formalaşması şəraitinin-onun

tələbat və maraqlarının, motiv və məqsədlərinin tədqiqi ilə bağlı bir sıra məsələlər daxildir. Sağlamlığın subyektivləşdirilməsi- hər bir fərdin öz sağlamlığının şəxsi, müstəqil nəzarətinin üstünlüyünü nəzərdə tutan düzgün metodoloji istiqamət bundan ibarətdir.

4. İnsan sağlamlığının müasir şəraitdə antropogen tələblər nəzəriyyəsi baxımından tədqiqinin vacibliyi bununla müəyyən edilir ki, tələbatla sağlamlığın qarşılıqlı təsiri SHT-də reallaşır, bu isə həyatını özünün reallaşdırmasının ən yaxşı üsulunun axtarıqlarında fərdin seçdiyi psixoloji davranış modelidir. İnsanda sağlamlıq tələbatını formalaşdırmaq məqsədi güdən tərbiyə və təlim ilkin profilaktikanın başlıca "yollarından"dır.

İnsan sağlamlıq haqqında danışarkən cəmiyyətin, populyasiyanın sağlamlığına, sosial təbabətin məsələlərinə müraciət etməmək mümkün deyildir. Birtərəfdən sivilizasiyalı dövlət cəmiyyətin rifahı qayğısına qalmalıdır; digər tərəfdən fərdlərin sağlamlığına qayğı bütün tarix boyu yadlaşmamalı və kənara atılmamalıdır, çalışan insanların fəaliyyətləri stressin təsirindən ziyan çəkməməlidir. Əmək insan üçün mütləq zəruri olsa da, əmək fəaliyyətindəki yeni tələblər, insanın və ünsiyyəti prosesində daha sağlam olması və bu əsasda hazırda və gələcəkdə pozitiv təfəkkürə malik olması zəruri edir.

Hazırda biotibbikanın qarşısında millətin mənəvi və əsəb-psixi sağlamlığının müdafiəsi və möhkəmləndirilməsinin mühüm təxirə salınmaz vəzifələrindən biri əhalinin tibbi mədəniyyətinin yüksəldilməsi qayğısına qalınması dayanır.

ATUJ0141.

AİLƏ HƏKİMİNİN TƏCRÜBƏSİNDƏ KONYUNKTİVİTLƏR VƏ FARMAKOTERAPİYASINA MÜASİR YANAŞMALAR

L.Əlizadə, Ə.Məmmədova

Azərbaycan Tibb Universiteti Ailə Təbabəti kafedrası

Azərbaycan Tibb Universiteti Əczaçılıq texnologiyası və idarəçiliyi kafedrası

Konyunktivit — gözün selikli qişasının iltihabına deyilir. Bu xəstəlik gözün qızarması, qıcıqlanması ilə müşayiət edilir, gözdə "yad cisim" hissiyatı əmələ gəlir. Çox vaxt xəstəlik öz-özünə - müalicəsiz keçib gedir. Lakin bəzi hallarda patologiya ciddi fəsadlara yol açə bilər. Konyunktivitlərin bəzi növləri yoluxucudur və kollektivdə (məsələn, bağçalarda, məktəblərdə və s.) xəstəlik ocaqlarına çevrilə bilər.

Konyunktivitinin növləri

Konyunktivitinin müxtəlif növləri var. Onlara aşağıdakılar aiddir:

- bakterial;
- xlamidiya (traxoma və paratraxoma);
- allergik konyunktivit;
- viruslu konyunktivit.

Gedişatına görə konyunktivit iki növə bölünür: kəskin konyunktivit və xroniki konyunktivit.

Konyunktivitinin əlamətləri

Demək olar ki, bütün növ konyunktivitlər aşağıdakı əlamətlərlə müşayiət olunur:

- gözün qızarması;
- zədələnmiş gözün ödemli;
- ağrı və gözdə "yad cism" in olması hissi;
- yanma hissi;
- göynəmə (daha çox allergik proses üçün səciyyəvidir);
- işıq qorxusu;
- gözlərin yaşarması və s.

Əksər hallarda konyuktivit zamanı gözlərdən ifrazatın axması müşahidə edilir. Yaranma səbəblərindən asılı olaraq ifrazat sulu, selikli, irinli və qarışıq ola bilər.

Konyuktivitinin diaqnostikası

Konyuktivitinin müayinəsi bu sxemlə həyata keçirilir:

- Anamnezin toplanması. Pasiyentin şikayətləri dinlənir, əlamətlərin nə zaman, hansı şəraitdə üzə çıxması, onun eyni əlamətləri olan insanla kontaktda olub-olmaması haqqında məlumat toplanılır.

- görmə itiliyi yoxlanılır;
- gözün ön kəsiyi müayinə olunur (konyuktivanın, buynuz qişanın müayinəsi, gözün ön kamerasının nəmliyinin, qüzeyli qişa və büllurun vəziyyətinin dəyərləndirilməsi);
- dərinde yerləşən strukturların müayinəsi (gözün dərinde yerləşən şöbələrində iltihabi prosesi istisna etmək üçün).

Əlavə müayinə üsulları kimi - törədici müəyyənləşdirmək üçün zədələnmiş gözdən yaxmalar götürülə bilər. Bu metod aparılan müalicə effekt vermədikdə və ya konyuktivitinin xroniki gedişatı zamanı aktualdır.

Konyuktivitinin müalicəsi

Xəstəliyin əsas müalicə üsulu onun yaranma səbəblərinin üzə çıxarılmasından ibarətdir. Bunun nəticəsindən asılı olaraq müalicə taktikası seçilir.

Konyuktivitlərin çoxu yuxarıda qeyd edildiyi kimi öz-özünə keçib gedir.

Bakterial konyuktivit zamanı gözdən axan seliyanın miqdarı az olarsa, onu gündə bir neçə dəfə fizioloji məhlulla yumaq/silmək lazımdır. Növbəti bir neçə gün ərzində iltihabi əlamətlərin kəskinləşməsi

müşahidə olunarsa, mütəxəssisə müraciət etmək tövsiyə edilir.

Viruslu konyuktivitləri etioloji müalicə ilə aradan qaldırılır.

Allergik konyuktivitinin müalicəsi ilk növbədə, allergik reaksiya törədən allergeni aradan qaldırmaq tələb edir. Yüngül gedişat hallarında simptomatik məqsədlərlə sərinləşdirici kompresslər və nəmləndirici damcılar istifadə etmək lazımdır.

Konyuktivitinin profilaktikası üçün adi gigiyena qaydalarına əməl etmək tövsiyə olunur:

- kontakt linzalardan istifadə edirsinizsə, gözlərin iltihabı zamanı onlardan mütləq imtina etməlisiniz!
- əlinizi gözlərinizə vurmayın;
- əllərinizi tez-tez və yaxşı yuyun;
- konyuktiviti olan insanlarla mümkün qədər az kontakta girin;
- göz kosmetikasından imtina etmək tövsiyə olunur;
- yalnız şəxsi gigiyena əşyalarından (sabun, dəsmal və s.) istifadə edin, yataq dəstlərini tez-tez dəyişin.

ATUJ0142.

VAXTINDAN ƏVVƏL DOĞULAN UŞAQLARDA ENSEFALOPATIYA ZAMANI SEREBRAL OKSİMETRİYANIN KLİNİK ƏHƏMİYYƏTİ

F.B.Əmrahova

| Uşaq xəstəlikləri kafedrası

Neonatal xəstələnmə strukturunda perinatal hipoksik-işemik ensefalopatiyalar (HİE) 15-30% təşkil edir, vaxtından əvvəl doğulanlarda bu göstərici 40-50% -ə bərabərdir.

Tədqiqatın məqsədi HİE olan vaxtından əvvəl doğulmuş körpələrdə serebral oksimetriyanın informativliyini müəyyən etməkdən ibarətdir.

Tədqiqata HİE olan vaxtından əvvəl doğulmuş 94 uşaq daxil edilmişdir (əsas qrup), onların hestasiya yaşı 28-36 həftə, bədən kütləsi 980-2460q arasında olmuşdur. Əsas qrup 2 qrupa bölünmüşdür: I-58 uşaq -hipoksik-işemik, II-36 körpə hipoksik-hemorragik zədələnməsi olanlar. Müqayisə qrupu olaraq şərti sağlam, HY 32-36 həftə olan 30 uşaq götürülmüşdür.

Müəyyən edilmişdir ki, serebral regional oksigenasiya (CrSO₂) hər iki qrupda kontrollla müqayisədə dürüst yüksəkdir. Eyni zamanda toxumada oksigenin fraksion ekstraksiyası (FTOE) hər 2 qrupda 2 dəfə aşağıdır ($p < 0,001$). Həmçinin dəqiqləşdirilmişdir ki, beyin toxumasının hipoksik zədələnməsinin ağırlıq dərəcəsi artdıqca CrSO₂ səviyyəsi o qədər artır və oksigenin toxuma tərəfindən mənimsənilməsi-FTOE o qədər azalır.

Tədqiqatın nəticələrinə əsasən belə hesab etmək olar ki, hipoksiya ilə əlaqədar oksidativ stress təsirindən eritrosit populyasiyasında inkişaf edən apoptoz fonunda oksigenin toxumalara verilməsi azalır, eritrositlərdə transport funksiyası pisləşir, oksigenin toxumaya çatdırılması və verilməsi pozulur.

Beləliklə, vaxtından əvvəl doğulmuş, HİE olan körpələrdə serebral oksimetriya göstəriciləri (CrSO₂, FTOE) posthipoksik zədələnmələrin xarakterindən (işemik, hemorragik) və ağırlıq dərəcəsindən asılı olaraq dəyişir və diaqnostik əhəmiyyət daşıyır.

ATUJ0143.

YENİYETMƏLƏRDƏ NATAMAMLIQ KOMPLEKSİNİN SOSIAL ADAPTASIYAYA TƏSİRİ

B.Əsədov, P.Kərimova
| Psixiatriya kafedrası

Dövrümüzdə insanlar arasında ən çox istifadə edilən cümlələrdən biri "kompleksli olmaq" cümləsidir. Müasir dövrdə biz bu cümləni həm istifadə edən, həm də eşidən tərəf kimi çıxış edə bilərik. Bunu qeyd etmək lazımdır ki, "özünəinamsız" olmaqla "kompleksli" olmaq bir-biri ilə sıx əlaqəlidir. Ancaq onların eyni mənada istifadə edilməməsi daim göz önündə saxlanmalıdır. Bəs bu nə deməkdir? Qısa da olsa bu terminə açıqlama verək. Bu söz yəni "kompleks" psixoanalizdən götürülmüşdür. Qısa olaraq təsəvvürümüzün yaranması üçün bu cür insanlarda olan xüsusiyyətləri ümumi şəkildə izah etmək olar. Şəxsi fəaliyyətində özünü başqaları ilə daim müqayisə etməkdən və onlara qarşı qısqanclıq hissi bəsləməkdən həyatında sərbəst hərəkət edə bilməyən, özünü alçaldan və bunu da davranışında əks etdirən insanlara aid etdiyimiz bir tərif kimi görünür. Kompleksin yaranmasına da müxtəlif insanların sosial əhatəsi ümumiyyətlə insanı əhatə edən və onun davranış və düşüncələrinə təsir edə biləcək bütün faktorları qeyd etmək lazımdır. Əksər hallarda kompleksin yaranması uşaqlıqdakı həll edə bilmədiyimiz problemlərlə bağlıdır. Bəzi problemlər uşaqlıq dövründə bizə tam aydın olmur və onu həll edə bilmirik, bu vaxt o bizim şüuraltımıza keçir. Biz həmin zaman onu unutsaq da böyük yaş dövrümüzdə oxşar situasiya ilə

qarşılaşdıqda artıq həmin problem natamamlıq kompleksi şəklində ortaya çıxır. Və təəssüflər olsun ki, beynimiz bizdə yaranan kompleksin yalnız indiki hadisə ilə əlaqəli olduğunu deyil, həmçinin kompleksin keçmişdəki hadisələrlə də bağlı olduğunu izah edə bilmir.

Tədqiqatın əsas məqsədi natamamlıq kompleksinin yeniyetmələrin sosial adaptasiyasına təsirini öyrənməkdən ibarətdir. Qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir:

1. Natamamlıq kompleksinin yaranması və özünübiruzə verməsi ilə bağlı psixoloji, sosial-psixoloji ədəbiyyatların araşdırılması, tədqiqata kömək edəcək fikir və mülahizələrin təhlil edilməsi.
2. Natamamlıq kompleksinin sosial adaptasiyaya təsirini müəyyənləşdirmək.
3. Tədqiqatın həyata keçirilməsini təmin edən metodların təyin edilməsi və bunların əsaslandırılması.

Tədqiqatın metodları: “Natamamlıq kompleksi diaqnozu” testi və “K.Rocers və R.Daymondun sosial-psixoloji adaptasiyanın diaqnostik metodikası (SPA sorğusu)” .

Tədqiqat işində daha əvvəlki tədqiqat işlərindən fərqli olaraq yeniyetmələrdə natamamlıq kompleksinin yaranma səbəbləri, özünübiruzə verməsinə səbəb olan amillər daha fərqli mövqedən araşdırılması nəzərdə tutulur.

ATUJ0144.

ÇƏKİSİ ARTIQ OLAN QADINLARDA DEPRESSİYA VƏ TƏŞVİŞİN QIDA POZUNTUSUNA TƏSİRİNİN ARAŞDIRILMASI

B.M.Əsədov, L.F.Mehtiyeva

Psixiatriya kafedrası

Giriş. Artıq çəki (piylənmə) orqanizmdə piy toxumasının artması hesabına yaranır və piy toxumasında insan sağlamlığına zərər yetirəcək dərəcədə anormal və ya hədsiz dərəcədə piyin toplanmasıdır.

Qorxu və narahatlıq hissi heç bir təhlükə olmadığı halda tez-tez müşahidə edilirsə və insanın gündəlik həyat keyfiyyətlərinə təsir edirsə, bu müdafiə funksiyası olaraq deyil, təşviş pozuntusu olaraq qiymətləndirilir.

Depressiya kədər, maraq və ya həzzin itirilməsi, günahkarlıq hissi, özgüvənsizlik, yuxu və ya iştahın pozulması, yorğunluq hissi ilə müşahidə edilən psixi pozuntudur. Ən ağır formasında depressiya intihara və ölüm riskinin artmasına səbəb ola bilər.

Qida pozuntuları ciddi tibbi fəsadları olan, ölümlə nəticələnə bilən və müalicəsi çətin olan psixiatrik xəstəliklərdir. Buna görə də erkən diaqnoz qoymaq və müalicəyə başlamaq vacibdir.

Mövzunun aktuallığı: günümüzdə inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrin mühüm sağlamlıq problemlərindən biri piylənmədir. Gün ərzində qəbul edilən enerjinin sərf olunan enerjidən çox olması müsbət enerji balansının yaranmasına səbəb olur ki, bu da piylənmənin yaranmasına gətirib çıxardır. Son zamanlarda artıq çəkiddən (piylənmədən) əziyyət çəkən insanların sayı artmaqdadır.

Məqsəd: Hazırkı tədqiqatın məqsədi çəkisi artıq olan qadınlarda depressiya və təşviş səviyyəsinin qida pozuntusuna təsirinin qiymətləndirilməsindən ibarətdir.

Tədqiqatın material və metodları: tədqiqata cəlb olunanlar klinikalara artıq çəki şikayəti ilə əlaqədar müraciət edən

qadınlardır. Tədqiqatda iştirak edən könüllülər üçün tədqiqatın məqsədi və ehtimal olunan risklər haqqında məlumat verilir.

Tədqiqatda iştirak edən könüllülər haqqında statistik məlumatlar toplamaq üçün Sosio-demoqrafik məlumat formu, Zunqun Öz-Özünü Qiymətləndirmə Təşviş Cədvəli; Zunqun Öz-Özünü Qiymətləndirmə Depressiya Cədvəli; Qida Qəbuluna Münasibət Testi (EAT-26).

ATUJ0145.

ALMANİYADA YAŞAYAN MİQRANTLARDA AKULTURASIYANIN EMOSİONAL VƏZİYYƏTƏ TƏSİRİNİN TƏDQIQI VƏ MÜƏYYƏN OLUNMASI

B.M.Əsədov, Ə.L.Nəsibova

Psixiatriya kafedrası

Giriş: Fərdin və ya qrupun yeni cəmiyyətə uyğunlaşma prosesi akulturasiya prosesi adlanır. Berry ilk dəfə akulturasiyanın dörd strategiyasını göstərmişdir: inteqrasiya, assimilyasiya, ayrılma və marginallaşma.

Miqrasiya fərdin daimi və ya müəyyən zaman kəsiyi üçün bir yerdən digərinə köç prosesidir. Miqrasiyanın səbəb və məqsədləri kimi iqtisadi, sosial, siyasi, tibbi, təhsil və ya istirahət göstərilə bilər.

Köç prosesi nəyinki müxtəlif və yaxın mədəniyyət, hətta eyni dövlətin tərkibində baş verməklə böyük stress faktoru ola bilər. Köç və yerdəyişmə, bu prosesi yaşayan insanı yeni bir sınağa məruz qoymaqdır.

Mühacirlərin sayının artması fonunda son illərdə miqrasiyaya və onun psixi sağlamlığa təsirinə elmi maraq artmışdır. Empirik tapıntılar mübahisəlidir, lakin

əksər tədqiqatlar yerli əhali ilə müqayisədə immiqrantlar arasında daha yüksək psixi sıxıntının olduğunu bildirmişdir.

Dünyada baş verən siyasi və iqtisadi dəyişikliklər səbəbilə artan miqrant sayı özü ilə bərabər fərqli problemlər gətirir. Bunlardan ən aktualı və önəmlisi yarana biləcək psixoloji problemlərdir.

Tədqiqatın məqsədi: Aparılan tədqiqatın məqsədi, müxtəlif etnik qruplar arasında akulturasiyanın və bunun emosional vəziyyətə təsirini müqayisəli şəkildə araşdırmaqdır.

Tədqiqatın material və metodları:

Tədqiqatın müxtəlif millətlərdən 128 respondent üzərində aparılması gözlənilir. Bunlar müxtəlif səbəblərdən immiqrasiya etmiş, Türkiyədən

(n=30), Azərbaycandan (n= 25), Suriyadan (n=20), Ukraynadan (n= 15), Polşadan (n= 10) , Kolumbiyadan (n = 16) və İspaniyadan (n=12) olan miqrantlardır. Metodik vəsait olaraq Sosidemoqrafik sorğu, Frankfut Akulturasiya Şkalası (FAKŞ), o cümlədən Beck Depressiya İventar – II istifadə olunmuşdur

ATUJ0146.

QALXANABƏNZƏR VƏZİ XƏSTƏLİKLƏRİNDƏ DEPRESSİYA VƏ AQRƏSSİYA SƏVİYYƏSİNİN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

B.M.Əsədov, H.S.Gözəlova

Psixiatriya kafedrası

Giriş: Qalxanabənzər vəzi xəstəlikləri ən sıx rast gəlinən xroniki xəstəliklərdən biridir. Hipotalamik-hipofiz-tiroid yolunda tritropin ifraz edən hormon (TRH), tiroid stimullaşdırıcı hormon (TSH) və T4 ilə T3 arasındakı mexanizmin pozulması

nəticəsində meydana gəlir. Qalxanabənzər vəzi xəstəlikləri ümumi olaraq; guatr, hipertiroidi, hipotiroidi və tiroidit olmaqla 4 növə bölünür.

Depressiya da ən sıx rast gəlinən psixi problemlərdən biridir. Depressiyanın da diaqnozunda yer alan yorğunluq, funksionallığın azalması, diqqət əskikliyi kimi əlamətlər depressiya ilə hipotroidizmin kliniki iləriləməsində oxşar xüsusiyyətlərin olduğunu göstərir. Aqressiya canlıların təməl instiktələrindən biridir. Müəyyən sərhədlər çərçivəsində aqressiya, həyatı davam etdirmək üçün lazımlı olan davranışların mənbəyidir. Ancaq aqressiya idarə edilə bilməyən, davranışlara sirayət edən, hücumçu və və dağıdıcı reaksiyalara çevrilmə potensialına malikdir.

Mövzunun aktuallığı: Qalxanabənzər vəzi xəstəliklərində depressiya və aqressiya səviyyəsinin müəyyən edilməsi ilə bağlı Azərbaycanda kifayət qədər tədqiqat yoxdur. Bu tədqiqat gələcəkdə bu sahədə edilən araşdırmalara dəstək olacaqdır.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın əsas məqsədi Qalxanabənzər vəzi xəstəliklərində depressiya və aqressiya səviyyəsini müqayisəli təhlil etməkdir.

Tədqiqatın material və metodları: Tədqiqata cəlb olunanlar Azərbaycan Tibb Universiteti nəznində fəaliyyət göstərən Terapevtik klinikanın endokrinologiya şöbəsinə müraciət edən qadın xəstələr olacaqdır. Tədqiqatda iştirak könüllülük prinsipi əsasında aparılır, tədqiqatın məqsədi və mümkün riskləri haqqında məlumat verilir.

Tədqiqatda respondentlər haqqında statistik məlumat almaq üçün Sosio-demografik məlumat formu, Hamilton

depressiya şkalası (HAM-D), A. Bass və A. Darki aqressiyanın göstəriciləri və formaları metodikasından istifadə olunacaqdır işdi.

ATUJ0147.

ERKƏN YAŞLI UŞAQLARDA İNKİŞAF ÇƏTİNLİKLƏRİNİN AŞKARLANMASI

R.R. Əsgərova

Əziz Əliyev adına Azərbaycan Dövlət Həkimlər Təkmilləşdirmə İnstitutunun Pediatriya kafedrası

Açar sözlər: erkən yaş uşaqlar, inkişaf çətinlikləri və risk faktorları

Key words: young children, developmental abnormalities in children and risk factors.

Ключевые слова: отклонения в развитии у детей и факторы риска, развитие детей, дети раннего периода.

Aktuallıq: Uşağın həyatında erkən yaş dövrü motor funksiyalar, nitq, emosiya, ətrafın tanınması və idrak fəaliyyətinin inkişafı şəxsiyyətin formalaşmasında ən vacib dövrdür. Bu dövrdə beynin plastikliyi korreksiyaedici yardımın təşkili üçün böyük potensiala malik olur. Bir çox müəlliflər uşağın sağlamlığını həm inkişafda olan orqanizmin yaş imkanlarının, həm də ona irsi, tibbi-bioloji və sosial amillərin kompleks təsiri ilə müəyyənləşdirirlər. Bətdaxili inkişaf erkən yaş dövründə uşağın psixi, somatik inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

Uşağın inkişaf göstəricilərinə yalnız tibbi-bioloji və prenatal dəyişikliklər deyil, həmçinin hansı mühitdə böyüməsi, davranışı, ailə münasibətləri (aktiv nitqin inkişaf mərhələləri, digər uşaqlarla ünsiyyəti, oyuncaqlarla necə oynaması), hansı dövrdə müvafiq

bacarıqların əldə edilməsi kimi faktorlar da təsir edir və uşağın sosiallaşmasında əsas yer tutur. Bu göstəricilər bir-biri ilə sıx əlaqədardır və hər hansı birində qüsurlu olduqda inkişaf çətinliyi formalaşır.

Hazırkı işdə inkişaf yaşını qiymətləndirmək üçün İ.Ertem tərəfindən tərtib edilən İDİR (İnkişafın Dəstəklənməsi və İzlənməsi Rəhbərliyi) skrining şkalasından istifadə olunub. Bu skrining şkalasında uşağın yaşına uyğun müxtəlif tipik davranış formaları və bacarıqlar təsvir edilib, bu da inkişafın skrining testi olaraq inkişaf problemini aşkarlamağa imkan verir. Əgər uşaqda öz yaşına uyğun bacarıqlar formalaşmayıbsa, inkişaf yaşını bacarıqlar yaşına uyğun qiymətləndirilir. Lakin bu test mütəxəssislərin kəmiyyət və keyfiyyət qiymətləndirilməsini əvəz etmir.

Beləliklə, işin məqsədi – erkən yaşlı uşaqların davranışında və inkişafında ilkin çətinliklərin aşkarlanmasıdır.

Tədqiqatın vəzifələri:

1. Erkən yaşlı uşaqların inkişafının qiymətləndirilməsi.
2. Erkən yaşlı uşaqların inkişaf çətinliklərinin aşkarlanması və risk amillərinin müəyyənləşdirilməsi.
3. Qarşılıqlı informativliyi nəzərə alaraq ən vacib parametrlər arasında korrelyasiya əlaqələri öyrənmək.

Tədqiqatın material və metodları.

Tədqiqat eyni vaxtda müşahidə, anamnezin toplanması, antropometrik qeydlərin aparılması, ümumi müayinə və inkişafın qiymətləndirilməsindən ibarətdir. Tədqiqat Astara Şəhər Birləşmiş Xəstəxanasında və Astara rayonu Şuvi kəndində 2019-cu ilin iyul-sentyabr aylarında aparılıb. Astara Şəhər Birləşmiş Xəstəxanasında poliklinika şöbəsinin bir sahəsində 18 yaşa qədər 680 uşaq

əhalisi arasında 3 yaşa qədər 116 uşaqdan 97-sini və Astara rayonu Şuvi kəndində isə 18 yaşa qədər 932 uşaqdan 3 yaşa qədər 147 uşaq təşkil etmiş və 132 uşağı müayinə etmək mümkün olub. Ümumi müayinə zamanı hamiləliyin gedişi və doğuş, uşağın qidalanma növü, xəstəliklər, ailədaxili münasibətlər haqqında məlumatlar toplanaraq əvvəlcədən hazırlanmış xüsusi fərdi sorğu kartında qeyd edilib. Erkən yaşlı uşaqların müayinəsi zamanı həmçinin sağlamlıq kartından (F026 u) istifadə olunub.

Fiziki inkişafın qiymətləndirilməsi üçün antropometrik göstəricilər Sentil cədvəli (ÜST, 2006-cı il) və WHO AnthroPlus proqramı vasitəsi ilə hesablanıb (çəki, boy və çəki/ boy indeksi).

Ümumi inkişafın qiymətləndirilməsi üçün İDİR skrining şkalasından istifadə zamanı oyun fəaliyyəti, sensor inkişaf, böyük və kiçik hərəkətlər, anlama və ifadə nitqi, digər bacarıqlar, sosial inkişaf yoxlanılıb və uşağın inkişaf yaşını müəyyənləşdirilib.

Müayinə olunan uşaqlar 2 qrupa bölünüb:

1. İnkişaf çətinliyi olan uşaqlar – əsas qrup (48 uşaq – Astara şəhərində; 76 uşaq – Şuvi kəndində);
2. İnkişafı yaşına uyğun olan uşaqlar – müqayisə qrupu (49 uşaq Astara şəhərində; 56 uşaq – Şuvi kəndində).

Tədqiqatın nəticələri və müzakirə.

Ümumi müayinə zamanı Astara şəhərində üç yaşa qədər 97 uşaqdan 48-də (49,4%), Şuvi kəndində isə 132 uşaqdan 76-da (57,6%) inkişaf çətinliyi aşkarlanmışdır. Müqayisəli təhlili zamanı inkişaf meyarları arasında həm şəhərdə və həm də kənddə nitq (anlama dili, ifadə dili), oyun fəaliyyəti, özünəxidmət bacarığı göstəricilərində ləngimə müşahidə olunub.

Astara şəhərində inkişaf çətinliyi olan uşaqlar qrupunda tibbi faktorlardan hipotrofiya və anemiya göstəriciləri uşaqların inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edirsə, Şuvi kəndində isə hipotrofiya, tez-tez KRX və xroniki xəstəliklərin təsiri daha önəmli yer tutur.

Prenatal risk faktorlar arasında hamiləlik zamanı anemiya həm şəhərdə və həmçinin kənddə əhəmiyyətli təsiri olub. Astara şəhərində hamiləlik zamanı stress faktoru, Şuvi kəndində isə doğuş ağırlaşmaları, düşük təhlükəsi, toksikoz kimi faktorlar dürüst əhəmiyyətlidir.

Şəhərdə inkişaf çətinliyi olan uşaqlarda 54,2% – sosial-psixoloji faktorların təsiri aşkar edilmişsə, kənddə isə bu göstərici 71,1% təşkil etmişdir. Bu zaman ailədaxili münasibətlər, ayrılma-boşanma, ailədaxili yersiz qadağalar, maddi çətinlik kimi amillər 29,2%, özünəxidmət bacarıqlarının inkişaf etdirilməməsi 16,7%, ana-uşaq ünsiyyət zəifliyi, ana işləyir, evdə xəstə və ya yaşlı şəxslərin olması və s. kimi faktorlar Astara şəhərində 18,8% təşkil edirsə, Şuvi kəndində isə bu göstəricilər daha qabarıq nəzərə çarpır.

Bununla əlaqədar inkişaf çətinliklərinin erkən aşkarlanması, risk amillərinin müəyyənləşdirilməsi, nəticədə xəstəliklərin və əlilliyin müəyyən qədər qarşısını almaq məqsədi ilə uşaqlarda diaqnostikanın vaxtında aparılması və tibbi-psixoloji yardımın təşkili vacibdir.

ATUJ0148.

AZƏRBAYCANDA UŞAQ SEREBRAL İFLİCİN YAYILMASININ REGIONAL ASPEKTLƏRİ

İ.E.Hacıyeva, A.K.Məmmədbəyli
Nevrologiya kafedrası

Giriş. Uşaq serebral iflici (USİ) polietioloji patologiya olduğuna görə ölkənin regionlarında fərqli intensivliklə yayılması ehtimal olunur.

Məqsəd. Azərbaycanda müxtəlif inzibati, iqtisadi rayonlarda USİ-nin yayılmasında fərqlərin müasir aspektlərini qiymətləndirmək.

Material və metodlar. Müşahidə ucdantutma metodu ilə aparılmış, 2006-2015-ci illərdə doğulmuş uşaq koortasında qeydə alınmış bütün USİ diaqnozları barədə məlumatlar tapılmışdır. Hər rayon üzrə 100 diri doğulmuş uşağa düşən USİ diaqnozlarının sayı, onun orta xətası və 95% etibarlılıq intervalı hesablanmışdır. Rayonlar arasında fərqlərin statistik əhəmiyyəti xi-kvadratı metodu ilə qiymətləndirilmişdir. Hər region üzrə USİ-nin yayılma səviyyəsi aşağı olan rayon nəzarət qrupu kimi qəbul edilərək digər rayonlarda onunla müqayisədə nisbi risk hesablanmışdır. Nisbi riskin səviyyəsi, 95% etibarlılıq intervalı, spesifikliyi və həssaslığı dörd sahəli cədvəl tərtib etməklə online kalkulyatorla hesablanmışdır.

Alınmış nəticələr. Müəyyən olunmuşdur ki, USİ diaqnozu əksər hallarda 4 yaşa qədər qoyulur, 5 və yuxarı yaşlarda qeydə alınmış USİ diaqnozları bütün diaqnozların 7,7-24,5%-ə qədərdir. Ayrı-ayrı yaşlarda yaranan USİ-ni xüsusi çəkisinə görə regionlar arasında fərq yoxdur. Amma USİ-nin yayılmasına görə fərq əhəmiyyətlidir: 0-4 yaşda qeydə alınmış xəstələnmə 1,2‰ səviyyəsi Lənkəran iqtisadi rayonunda $3,8 \pm 0,2$ və $0,24 \pm 0,03$ ‰, Gəncə-Qazax da $5,2 \pm 0,23$ və $0,42 \pm 0,04$ ‰, Aranda $6,0 \pm 0,18$ və $0,54 \pm 0,03$ ‰, Dağlıq Şirvanda $7,3 \pm 0,5$ və $0,44 \pm 0,07$ ‰, Quba-Xaçmazda $5,78 \pm 0,4$

və $0,4 \pm 0,05\%$, Balakən-Zaqatalada $6,2 \pm 0,35$ və $0,41 \pm 0,05\%$ təşkil etmişdir.

Nəticə. 2006-2015-ci illərdə Azərbaycanda USİ-nin yayılması praktik stabil olunmuşdur ($2,8 \pm 0,06\%$).

Yekun. USİ Azərbaycanda ayrı-ayrı rayonlarda və iqtisadi regionlarda fərqli intensivlikdə qeyd alınır. Bunun səbəblərini dəqiqləşdirmək zəruridir.

ATUJ0149.

BLAND –UAYT-QARLENDƏ SİNDROMU

N.A.Hacıyeva

II Uşaq xəstəlikləri kafedrası

Bland –Uayt-Qarlenda sindromu (BUQ) - nadir rast gəlen anadangəlmə ürək qüsurdur (AÜQ). Bu sindrom sol koronar arteriyanın aurtadan deyil, ağciyər arteriyasından anomal çıxmasıdır. 1:300000 yenidoğulmuşlarda rast gəlir. (Belezorov Y.N. 2014).

Tədqiqatın məqsədi: Pediatrik praktikada bu sindromun ən çox rast gəlen klinik və EKQ-fiq əlamətlərini təhlil etməkdir.

Material və Metodlar: M.A.Topçubaşov adına ECM-nın Uşaq kardiologiyası şöbəsinə daxil olan (2015-2018) 350 nəfər AÜQ olan uşaqların xəstəlik tarixləri retrospektiv təhlil olmuşdur. Uşaqlara 2 M EXOKQ, EKQ və rentgenoloji müayinələr aparılmışdır. 3 nəfər oğlan uşağında BUQ sindromu diaqnozlaşdırılmışdır. Rezus mənfi mənsubiyyətli 2 xəstədə BUQ sindromu, FT-ile assosiasiyalı olmuşdur və şimal şərq zonasında doğulmuşdur. 1 xəstədə PDA+MAÇD ilə müştərək qeyd olunmuşdur.

Tədqiqatın nəticələri və müzakirəsi: Bu uşaqlarda müayinə zamanı döşlə qidalanmanın çətinliyi, boy və çəki inkişafının geri qalması, dərinin yayılmış solğunluq əlamətləri qeyd olunmuşdur. Fiziki müayinələrdə ürək tonlarının zəifləməsi, sistola-diastolik küy, taxikardiya, ürək sərhədlərinin perkutor genişlənməsi, bir nəfərdə taxipnoe və təngnəfəslik müşahidə olunmuşdur.

EKQ- müayinəsindən alınan nəticələrə görə -I, avl, V5 , V6 , aparmalarında dərin və geniş Q dişi qeyd olunmuşdur, lakin II,III, AVF aparmalarında Q dişi müəyyən olunmamışdır. AVL aparılmasında ST segmentinin yerini dəyişməsi və eyni aparmalarda mənfi (-) T dişlərinin olması, V2, V4 aparmalarında R dişinin amplitudasının kiçilməsi və taxikardiya müşahidə olmuşdur. Digər ritm pozğunluğu qeyd olunmamışdır. Rentgenoloji müayinədə kardiomeqaliya, 2M EXOKQ-da kardiomeqaliya, sistolik disfunksiya və mitral çatışmamazlıq aşkar edilmişdir.

Beləliklə, tədqiqat zamanı alınan nəticələr uşaqlarda BUQ sindromu zamanı miokardın ön tərəfinin yayılmış infarkt əlamətlərinin olmasını sübut edir. I AVL,V5,V6 aparılmalarında dərin Q dişinin olması və ST segmentinin yerini dəyişməsi subendokardial işemiyani, sol mədəcikdə kardioskleroz əlamətlərini əks etdirir və dinamikada aydın registrasiya olmuşdur. Fikrimizcə AÜQ ilə doğulmuş uşaqlarda döşlə qidalanmanın çətinliyi, boyun və çəkinin geri qalması inkişaf qüsurlarının ən ilkin və başlanğıc simptomları hesab olunmalıdır. Bu klinik əlamətlər pediatr və neonatoloqun diqqət mərkəzində olmalıdır.

ATUJ0150.**MÜASİR DÖVRDƏ HƏKİM-XƏSTƏ MÜNASİBƏTLƏRİ VƏ ONUN YENİ MODELLƏRİNİN TƏTBİQİNİN VACİBLİYİ**

Ü.K.Hacıyeva, T.Q.Tağı-zadə,
L.Ə.Hidayətova, İ.A.Səfərova
| II Uşaq xəstəliklər

Əsrlər boyu mövcud olan həkim-xəstə münasibətləri son illər elm və texnikanın sürətli inkişafı, innovasiyaların tibbdə geniş tətbiqi, həmçinin insan hüquqlarının inkişafı, informasiya mənbələrinin artması sayəsində dəyişikliklərə məruz qalmış bu münasibətlərin yeni modellərinin formalaşmasına şərait yaratmışdır. İki onillikdən əvvəl, dünyanın bütün ölkələrində Hippokratın dövründən mövcud olan Paternalist model-həkim ilə onun qərarlarına səssizcə riayət edən xəstə arasında olan münasibət dominant idi. Həkim və xəstə arasında asimmetrik və ya balanssız qarşılıqlı əlaqənin bu təsviri son 20 ildə etirazla qarşılanmışdır. Hal-hazırda inkişaf etmiş ölkələrdə daha çox xəstənin iştirakı, nəzarəti və azaldılmış həkim hökumranlığı və daha çox qarşılıqlı iştirakın tərəfdarı olan xəstə üçün daha aktiv, avtonom və beləliklə, xəstə mərkəzli rol olan yeni model-kollegial model formalaşdı və geniş tətbiq edildi. Bu xəstə mərkəzli yanaşmada "həkim xəstənin dünyasına girməyə, xəstəliyi xəstənin gözü ilə görməyə" çalışır.

Xəstə və həkimin, yəni hər iki tərəfin hüquqlarını qoruyan və yeni olan kontrakt modeli də tibbin bir sıra sferalarında uğurla tətbiq edilir.

Qədim zamanlardan mövcud olan mühəndislik modeli özünü doğrultmasa

da kovid dönmənin də yenidən aktual olaraq yeni yanaşmanı, yeni məsafədən ancaq xəstənin müayinə nəticələrinə əsaslanan həkim məsləhətinin effektiv ola biləcəyini gündəmə gətirdi.

Beləliklə, müasir dövrdə həkimlərimizin həkim-xəstə münasibətinin yeni modellərinə üstünlük verərək şəraitə uyğun olaraq yeni hər konkret situasiyada müvafiq uyğun gələn modelə müraciət etməsi vacib və məqsədəuyğundur.

ATUJ0151.**POST KOVID DÖVRDƏ ÜRƏKDƏ AĞRI OLAN UŞAQLARDA MİOKARDDA DƏYİŞİKLİKLƏRİN DƏYƏRLƏNDİRİLMƏSİNDƏ HOLTER EKQ APARILMASININ VACİBLİYİ VƏ DİAQNOSTİK ƏHƏMİYYƏTİ**

Ü.K.Hacıyeva, T.Q.Tağızadə,
F.M.Məmmədova, Ə.Q.Həsənov
| II Uşaq xəstəliklər

Müasir dövrdə COVID 19 ilə xəstələnmənin yenidən azaldığı bir dövrdə bu xəstəlik zamanı və post kovid dövrdə ürək tərəfindən inkişaf edə bilən ağırlaşmaların və həmçinin onların nəticələrinin öyrənilməsi çox aktualdır. Post kovid dövrdə uşaqlarda müşahidə olunan kardial dəyişikliklərin düzgün diaqnostikası, dəyərləndirilməsi və keçirilmiş COVID 19 bağlı olması dünya alimlərini düşündürən əsas məsələ olaraq qalmaqdadır.

Tədqiqatın əsas məqsədi post kovid dövründə ürək nahiyəsində ağrının olmasından şikayət edən uşaqlarda ağrının genezini və kardial dəyişikliklərin sayəsində inkişaf etməsini öyrənməkdir.

Ürək nahiyəsində ağrı, sıxıntı və halsızlıq şikayəti ilə müraciət edən 4-18 yaşlı 28

uşaq kliniki-instrumentalmetodla dinamikada müayinə (EKQ,EXOKQ,Holter-monitor EKQ) edilmişdir.

COVID 19 keçirən bu uşaqlarda xəstəliyin 3-5 həftəsində ürək nahiyəsində mütamadi ağrı (5 də hətta yatan zaman) hissiyatı olmuşdur,onlardan 21i xəstəliyi subkliniki keçirmişdir.Xəstələrin ancaq 23 də EKQ zamanı V1-5 aparmalarında mənfi T dişciyinin olması müşahidə olunmuşdur.5 xəstədəilklin tibbi müəssisələrdə EKQ də dəyişiklik olmadığı üçün ağrıların səhv olaraq q/kardial olması fikri yaratmışdır.Lakin tərəfimizdən aparılan 24 saatlıq HolterEKQ müayinə məhz ağrı olan zaman qısa müddət (2-3 dəq.) ərzində müsbət T dişciklərinin inversiyası, mənfi dişciklərə keçməsinə və 12 uşaqda ST izoxəttən aşağı enməsinə aşkara çıxarmışdır.Exo KQ zamanı xəstələrdə əvvəlki müayinə nəticələrindən fərqli olaraq mitral,aortal requrqitasiya müəyyən edilmişdir.

Beləliklə ,COVID 19keçirən uşaqlarda ürək nahiyəsində ağrı hissiyatı kimi şikayət olduğu təqdirdə bu ağrının kardial mənşəli- tranzitor hipoksiya,işemiya olduğunu müəyyən etmək üçün EKQ,EXO KQ müayinə ilə yanaşı Holter EKQ müayinənin aparılması vacib və məqsədəuyğundur.

ATUJ0152.

ORTODONTİK MÜALİCƏNİN MÜXTƏLİF DÖVRLƏRİNDƏ PARODONT TOXUMALARININ İLTİHABİ XƏSTƏLİKLƏRİNİN YAYILMASININ TƏYİNİ

N.S.Həsənli, F.M.Yaqubova, F.F.Həsənov
| Uşaq stomatologiyası kafedrası

Dişlər üzərinə yapışdırılmış ortodontik qurğular ağız boşluğunda gigiyenik qulluğu xeyli qəlizləşdirir, breket sistemlərinin üzərində qida qalıqlarının toplanmağına, həmçinin bakteriyaların artıb çoxalmasına nəticədə yerli biosenozun tərkibinin dəyişilməsinə səbəb olur. Beləliklə bu dəyişikliklər də nəticədə parodont toxumalarının xəstəliklərinin yaranmasına səbəb olur. Bu əlamətlərin azaldılması və aradan qaldırılması üçün müxtəlif profilaktik işlər aparılmasına baxmayaraq, onların çıxmayan texnika zamanı tətbiqi məlum səbəblərdən çox çətin olur.

İşin məqsədi. Diş-çənə anomaliyalarının sabit ortodontik aparatlarla müalicəsi zamanı parodontun iltihabi xəstəliklərinin yayılması indeksinin öyrənilməsi olmuşdur.

Tədqiqatın materialı və üsulları. Tədqiqata sabit ortodontik qurğularla müalicə alan 120 nəfər xəstə xəstə cəlb olunmuşdur.Xəstələr üç qrupa ayrılmışdır , hər üç qrupda müalicədən əvvəl, müalicə müddətində və sonda kliniki müayinələr aparılmışdır

Tədqiqatın nəticələri və müzakirəsi. Ortodontik müalicəyə başlamazdan əvvəl parodontun iltihabi xəstəliklərinin yayılması indeksi, birinci qrupda $18,76 \pm 0,84\%$, ikinci qrupda $19,66 \pm 0,85\%$, üçüncü qrupda isə $19,03 \pm 0,84\%$ təşkil etdiyi halda, müalicənin sonunda parodontun iltihabi xəstəliklərinin yayılma göstəricisini araşdırarkən, bu indeksin birinci qrup xəstələrində $58,51 \pm 2,22\%$ ($t=16,70$; $P<0,001$) olmaqla yüksək qaldığı halda, ikinci qrupda $30,22 \pm 1,39\%$ ($t=6,52$; $P<0,001$) olması, lakin ortodontik müalicənin başlanmasından əvvəlki göstəriciyə çatmaması, təkcə üçüncü

qrupda kompleks müalicənin sonunda bu indeksin əvvəlki göstəricilərlə müqayisədə xeyli aşağı olması və $15,81 \pm 0,79\%$ ($t=2,80$; $P<0,05$) təşkil etməsi aşkar edilmişdir.

Nəticə olaraq qeyd edirik ki, hər üç qrupdakı xəstələrin müxtəlif profilaktik tədbirlərini müqayisə etdikdə üçüncü qrup xəstələrdə tətbiq edilən preparatların daha aktiv təsirə malik olduğunu görürük. Bu preparatlar ağız boşluğunun spesifik və qeyri-spesifik müdafiə faktorlarına daha effektiv təsir göstərir. Bütün bunlar ağız boşluğunda çıxmayan texnikanın tətbiqi nəticəsində yaranmış iltihab əlamətlərinin daha tez aradan qaldırılmasına səbəb olur.

Beləliklə, aparılan tədqiqatın nəticələri çıxmayan ortodontik texnika ilə müalicə alan xəstələrdə parodontdakı iltihabi proseslərin yaranmasının qarşısının alınmasında təklif edilən metodikanın – “Fitooil çaytikanı yağı vərəmumla” ağız boşluğunu qarqara və yanaşı olaraq “İmmunotea” kimi yerli immuniteti qaldıran vasitələrin birgə tətbiq edilməsinin səmərəliliyini obyektiv olaraq əsaslandırmışdır

ATUJ0153.

HİPERTROFİK KARDİOMİOPATİYASI OLAN UŞAQLARDA APOPTOZ DƏYİŞİKLİKLƏRİ

Ə.Q.Həsənov, İ.A.Səfərova, N.S.Həsənova, L.Ə.Hidayətova

| II Uşaq xəstəlikləri kafedrası

Müasir dövrdə ürək patologiyaları zamanı apoptozun molekulyar mexanizmlərinin tədqiqi aktual problemlərdən biri hesab olunur. Uzun müddət apoptozun yüksəkdiferensasiya olunmuş toxumalar

üçün səciyyəvi olmadığı düşünülürdü. Lakin son illər müxtəlif patologiyalarda kardiomyositlərin apoptozu da aşkar edilmişdir. Qəfləti ölüm hallarının əsas səbəblərindən biri olan hipertrofik kardiomyopatiya (HKMP) zamanı apoptozun tənzim proseslərinin təhlili xüsusi maraq kəsb edir.

Tədqiqatın məqsədi: Uşaqlarda HKMP zamanı diaqnostika və müalicəni optimallaşdırmaq üçün apoptoz faktorlarının dəyişikliklərini öyrənmək olmuşdur. Bu məqsədlə uşaqlarda HKMP-nin müxtəlif formaları zamanı qanda apoptoz induktorları və onun tənzimləyicilərinin səviyyəsi tədqiq edilmişdir.

Material və metod: tədqiqatı aparmaq üçün 2 aylıqdan 16 yaşa qədər 36 HKMP olan xəstə, eyni yaşlı 20 sağlam uşaq müayinə olunmuşdur. Xəstələr 2 qrupa bölünmüşdür: birinci qrupa obstruktiv formalı HKMP olan 20 xəstə, II qrupa qeyri-obstruktiv formalı 16 xəstə daxil edilmişdir. Apoptoz markerlərindən s Fas-R, s Fas-L, sitoxrom C, anneksin – V-nin səviyyəsi immunoferment analiz (İFA) metodu ilə təyin edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri göstərmişdir ki, uşaqlarda HKMP zaman s Fas-L və onun həll olan reseptoru s Fas-R-in konsentrasiyasında zəif nəzərəçarpan dəyişiklik ($p>0,05$) aşkar edilmişdir. s Fas-L-in miqdarı yalnız obstruktiv formalı HKMP olan uşaqlarda bir qədər ($p>0,05$) artmışdır. Obstruktiv formalı HKMP olan xəstələrdə analogi dəyişikliklər sitoxrom-C və anneksin V-nin miqdarında əhəmiyyətli dərəcədə artması ilə ($p<0,05$) qeydə alınmışdır. Bu faktlar HKMP olan xəstələrdə apoptozun mitoxondrial yolla induksiyasının daha nəzərəçarpan olduğunu göstərir. Qeyri-obstruktiv

formalı HKMP zamanı korrelyasion təhlili vasitəsi ilə qanda apoptoz markerləri ilə ürəyin struktur dəyişiklikləri arasında əhəmiyyətli əlaqənin olması aşkar edilməmişdir. Lakin obstruktiv formalı HKMP olan xəstələrdə qanda sitoxrom-C-nin konsentrasiyası və mədəciklərarası çəpərin qalınlığı arasında korrelyasiyanın olması miokardın hipoksik zədələnməsinin inkişafında bu fermentin iştirakının olduğuna dəlalət edir.

Beləliklə, HKMP olan uşaqlarda əsasən xəstəliyin obstruktiv forması zamanı apoptozun mitoxondrial yolla induksiyası baş verir ki, bu da prosesin inkişaf etməsində əsas rol oynayır.

ATUJ0154.

UŞAQLARDA XRONİKİ ÜRƏK ÇATMAMAZLIĞI İLƏ MÜŞAİYƏT OLUNAN RESTRIKTİV KARDİOMİOPATİYA ZAMANI APOPTOZUN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Ə.Q.Həsənov, İ.A.Səfərova, Ü.K.Hacıyeva, F.M.Məmmədova

| II Uşaq xəstəlikləri

Son illər xroniki ürək çatmamazlığının formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edən hüceyrənin apoptoz yolu ilə məhvinin molekulyar mexanizmlərinin tədqiqatı tibb elminin aktual problemlərindən biri hesab olunur. Müasir dövrdə çox az rast gəlinən patologiya olan restriktiv kardiomiopatiya (RKMP) zamanı apoptozun gedişi və induksiya xüsusiyyətləri tam öyrənilməmişdir. Bu baxımdan xroniki ürək çatmamazlığı ilə müşayiət olunan RKMP zamanı apoptozun bir sıra parametrlərinin öyrənilməsi vacib hesab olunur.

Tədqiqatın məqsədi: uşaqlarda restruktiv kardiomiopatiya zamanı ürək çatmamazlığının müxtəlif mərhələlərində qanda apoptoz faktorlarının dəyişikliklərinin müəyyənləşdirilməsi olmuşdur.

Material və metod: Tədqiqatı həyata keçirmək üçün 9 aylıqdan 16,3 yaşa qədər ÜÇ-nin müxtəlif mərhələlərində olan RKMP olan 14 xəstə uşaq müayinə olunmuşdur. Bunlardan 8-i oğlan, 6-sı qız olmuşdur. Nəzarət qrupunu 20 anoloji yaşlı praktik sağlam uşaq təşkil etmişdir. Apoptoz markerlərindən s Fas-R, s Fas-L, sitoxrom-C anneksin V-nin immunoferment analiz (İFA) metodu ilə təyin edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri göstərmişdir ki, RKMP olan uşaqlarda s Fas-R/s Fas-L sisteminin komponentləri nəzarət qrupundan əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənməmişdir ($p>0,05$). Fas-dan asılı yolla apoptoz induksiyası üçün siqnalın ötürülməsindəki defisit s Fas-R/s Fas-L konsentrasiyasının azalması ilə əlaqədar olması inkar edilmir. s Fas-R/ s Fas-L reseptorları apoptozun membran yolu ilə aktivləşməsinin göstəricisi olduğu üçün belə qərara gəlmək olar ki, RKMP zamanı apoptozun bu yolu induksiyada daha böyük əhəmiyyət kəsb etmir.

Fikrimizcə, apoptozun bu zvenosuna qarşı tolerantlığının əsas səbəbi bcl ailəsindən olan anatiapoptik zülalın fəallaşması ola bilər.

RKMP xəstələrdə sitoxrom – C və anneksin V-nin zərdab konsentrasiyasının artmasının nəzarət qrupu ilə əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənməsi ($p<0,05$) apoptozun mitoxondrial yolla fəallaşmasına dəlalət edir.

Beləliklə, uşaqlarda RKMP zamanı apoptozun mitoxondrial yolla baş verməsi prosesin daha davamlı və uzun müddət getməsinə və xroniki ürək çatışmazlığının sürətlə inkişafına səbəb olur ki, bu da xəstəliyin proqnozunun daha ciddi olması nəticəsinə gətirib çıxarır.

ATUJ0155.

COVID-19 PNEVMANIYALI UŞAQLARDA D VİTAMİNİNİN ROLU

Ə.Q.Həsənov, İ.Y.Hüseynova
| II Uşaq xəstəlikləri kafedrası

Giriş: D vitamini defisiti bütün yaş qruplarında böyük ictimai sağlamlıq problemdir. Bütün dünyada bir milyardan çox insanda D vitamini çatışmazlığı olduğu təxmin edilir. Məlumdur ki, D vitamini orqanizdə bir çox kimyəvi və bioloji proseslərində mühüm funksiyalar yerinə yetirir. İltihab əleyhinə və antioksidant təsirlərə malik bu unikal vitamin orqanizmdə anadangəlmə və qazanılmış immun cavabı modullaşdıran pluripotent hormondur. Son zamanlar D vitamini ilə COVID-19 arasında qarşılıqlı əlaqə aparılmış bir çox elmi tədqiqatların mövzusu olmuşdur.

Tədqiqatın məqsədi: COVID-19 pnevmaniya uşaqlarda ağırlıq dərəcəsindən asılı olaraq D vitaminin səviyyəsini təyin etmək.

Material və metodlar: Qarşıya qoyulan məqsəd və vəzifələrə uyğun olaraq COVID-19 pnevmaniya 75 uşaq, nəzarət qrupunu isə 15 praktik sağlam uşaq götürülmüşdür. Xəstələr 2 yarımqrupa ayrılmışdır.: I yarımqrupa orta ağır gedişli 49 xəstə, II yarımqrupa ağır gedişli 26 xəstə daxil edilmişdir. SARS-Cov-2-nin RNT-sini təyin etmək

məqsədilə nazofaringeal yaxmada zəncirşəkilli polimeraza reaksiyası (ZPR) istifadə edilmişdir. Xəstə və sağlam uşaqların qan serumunda vitamin D-in konesntrasiyası immunoferment analizi (İFA) metodu ilə təyini edilmiş, təyinatlar Stat Fax 4700 cihazında ölçülmüş və "Pishqaman" firmasının (Almaniya istehsalı) reaktiv dəstindən istifadə edilmişdir. Alınış məlumatların statistik təhlil SPSS-26 statistik proqram ilə aparılmışdır.

Nəticələr: Apardığımız tədqiqat işinin məlumatlarının təhlili zamanı COVID-19 ağırlıq dərəcəsindən asılı olaraq D vitamininin səviyyəsinin dürüst azalması müəyyən olunmuşdur. Belə ki, I yarımqrupu təşkil edən xəstələr arasında D vitamininin səviyyəsi $25,9 \pm 0,7$ nq/ml, minimal göstərici $17,3$ nq/ml təşkil etdiyi halda ($p < 0,001$), II yarımqrupu təşkil edən xəstələr arasında bu göstərici $23,5 \pm 1,2$ nq/ml, minimal göstərici $14,4$ nq/ml olmuşdur ($p < 0,001$). Nəzarət qrupunda isə D vitaminin orta göstərici $46,4 \pm 3,0$ nq/ml təşkil etmişdir. COVID-19 pnevmaniya uşaqların qan zərdabında D vitamininin səviyyəsi I yarımqrupda nəzarət qrupuna nisbətə $1,8$ dəfəyə qədər, II yarımqrupda nəzarət qrupuna nisbətə $2,0$ dəfəyə qədər aşağı olmuşdur.

Yekun: Beləliklə, COVID-19 pnevmaniya uşaqlarda iltihabi proseslərin yaranması və gedişinə təsir göstərən amillər içərisində qan zərdabında D vitamininin öyrənilməsi əlavə göstəricilərdən biri hesab etmək olar.

ATUJ0156.

UŞAQLARDA COVID-19- UN DIAQNOSTİKASINDA SİTOKİNLƏRİN ROLU

Ə.Q.Həsənov, İ.Y.Hüseynova
| II Uşaq xəstəlikləri kafedrası

Giriş: 2019-cu ildə global pandemiya səbəb olan yeni virus infeksiyası -COVID-19 kəskin respirator infeksiyanın yüngül formasından ağır kəskin respirator sindroma qədər, digər orqan və sistemlərin zədələnməsi ilə müşayiət olunan klinik mənzərələrə səbəb ola bilər. Elmi araşdırmalar göstərir ki, yetkin yaşlı insanlar kimi uşaqlar da koronavirusa yoluxma riski daşıyır, hətta virusun ötürülməsində əhəmiyyətli rol oynayırlar. Bir çox tədqiqatçıların fikrinə görə uşaqlar əksər hallarda xəstəliyi böyüklerle müqayisədə daha yüngül və ya simptomuz keçirirlər, lakin xəstəliyin ağır gedişli hallarına da təsadüf edilir. Bunun səbəbi dəqiq məlum olmasa da, əsas diqqət uşaqların hələ tam inkişaf etməmiş immunitet sisteminin öyrənilməsinə verilir. Uşaqlarda COVID-19-un ağrılaşmasının patofiziologiyası hələ də qaranlıq olaraq qalmaqdadır.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqat COVID-19 pozitiv uşaqlarda sitokin sistemində baş verən dəyişikliklərin müəyyən edilməsi məqsədilə aparılmışdır.

Material və metodlar : Tədqiqatın kontingentini 2021-ci ildə 7№-li Uşaq Yoluxucu Xəstəlikləri xəstəxanasında stasionar müalicə alan (1 aylıq-17 yaş) 75 uşağın müayinə nəticələri təşkil edir. Kontrol qrup 15 praktik sağlam uşağın nəticələrindən ibarətdir. Əsas qrupa 37 (49,3%) oğlan, 38(50,7%) qız, kontrol qrupa 5(33,3%) oğlan, 10(66,7%) qız

daxil edilmişdir. SARS-Cov-2-nin RNT-sini təyin etmək məqsədilə nazofaringeal yaxmada zəncirşəkilli polimeraza reaksiyasından (ZPR) istifadə edilmişdir. Qan serumunda İL-1, İL-6, İL-18-in təyini məqsədilə "Vektor Best" (Rusiya Federasiyası) firmasının reaktiv dəstlərindən istifadə edilmiş, ölçmələr "Stat Fax 303+" cihazında aparılmışdır. Əldə olunan məlumatların statistik təhlil SPSS-26 statistik proqramın köməyi ilə aparılmışdır.

Nəticələr: Aparığımız tədqiqatda iltihabyönlü sitokinlər İL-1 β , İL-6, İL-18-in səviyyəsini müəyyənləşdirdikdə alınan nəticələrdən aydın olmuşdur ki, COVID-19 (PZR) pozitiv xəstələrdə xəstəliyin kəskin dövründə qan zərdabında bu göstəricilərin konsentrasiyası nəzarət qrupundakı uşaqların müvafiq göstəriciləri ilə müqayisədə dürüst yüksək olunmuşdur. Belə ki, İL-1 β -in konsentrasiyası əsas qrupda yüksəlib orta hesabla 1,84 $\pm$ 0,39 pq/ml təşkil etdiyi halda, nəzarət qrupunda 0,55 $\pm$ 0,21 pq/ml olmuşdur. İL-6-in konsentrasiyası orta hesabla 3,97 $\pm$ 0,36 pq/ml təşkil etmiş, halbuki nəzarət qrupunda bu göstəricinin orta qiyməti 1,63 $\pm$ 0,46 pq/ml olmuşdur. İL-18-in səviyyəsi nəzarət qrupunda 231,9 $\pm$ 21,90 pg/ml, əsas qrupda orta hesabla 421,5 $\pm$ 20,6 pq/ml təşkil etmişdir.

Yekun: Beləliklə, aparılan tədqiqatın interpretasiyasına əsasən İL-1 β , İL-6, İL-18-in qan zərdabında səviyyələrinin artması sitokin balansının pozulmasına işarədir və COVID-19 pnevmoniya olan uşaqlarda xəstəliyin erkən aşkarlanması üçün potensial biomarkerlər ola bilər.

ATUJ0157.

KIÇİK BƏDƏN KÜTLƏSİ İLƏ DOĞULAN UŞAQLARDA KATALESİDİNİN NEONATAL DÖVRDƏ SƏVIYYƏSİ

S.Ş.Həsənov, Ü.Ə.Əliyeva, Z.N.Abbasova

I Uşaq xəstəlikləri kafedrası

Vaxtından əvvəl kiçik bədən kütləsi (KBK) ilə doğulan uşaqlarda irinli-iltihabi xəstəliklərin inkişafı aktual problem olub və bu qrup körpələrdə neonatal dövrdə antimikrob peptidlərin dinamikada öyrənilməsinin vacibliyini diktə edir.

Tədqiqatın məqsədi KBK ilə doğulan uşaqlarda katelesidin LL-37-nin səviyyəsini dinamikada öyrənməkdən ibarət olmuşdur. KBK ilə vaxtından əvvəl doğulmuş (<37həftə) 76 körpə neonatal dövrdə müayinə olunmuşdur. Bütün müayinə olunan uşaqlar bədən kütləsi 1500-2400qram (az kütləsi-AK) olan 26 uşaq, 2-ci qrupa bədən kütləsi 1000-1499 qram (çox az kütləli ÇAK) olan 32 uşaq, 3-cü qrupa isə bədən kütləsi 500-999qram (ekstremal az kütləsi-EAK) olan 18 körpə aid edilmişdir.

Yenidoğulanların vəziyyəti təhlil olunarkən doğulandan sonra 1-ci və 5-ci dəqiqələrdə Apqar şkalası, 2-ci saatda Silverman şkalası ilə qiymətləndirmə, respirator terapiya (ağciyərin köməkçi ventilyasiyası, ASV müddəti, surfaktant yeridilməsi), qanın turşu-qələvi vəziyyəti nəzərə alınmışdır. Kliniki müayinə ilə somatik və nevroloji status qiymətləndirilmişdir.

Bütün müayinə olunan uşaqlarda antimikrob müdafiəni səciyyələndirən əsas göstərici kimi katelesidin LL-37-nin səviyyəsi neonatal dövrün dinamikasında təyin olunmuşdur.

Müəyyən edilmişdir ki, bütün müayinə olunmuş körpələrdə -hər 3 qrupda, erkən neonatal dövrdə (həyatın 5-7-ci günü) qanda katelesidin LL-37-nin səviyyəsi yüksək olmuşdur. Qrupların müqayisəsində daha yüksək səviyyə 1-ci qrupda qeyd edilmişdir-50,2 (31,4-92,9) nq/ml, 2-ci qrupda bu göstərici 48,0 (39,0-52,4) nq/ml, 3-cü qrupda isə-44,2 (42,0-46,2) nq/ml-ə bərabər olmuşdur. Dinamikada -gec neonatal dövrdə (10-14-cü gün), katelesidin LL-37-nin səviyyəsində azalma bütün qruplarda qeyd edilmişdir. 1-ci qrupda 2 dəfə, 2-ci qrupda 3 dəfə, 3-cü qrupda 4 dəfəyə yaxın azalma (25,0;23,6;10,8; nq/ml) müəyyən edilmişdir. 1-ci qrupla müqayisədə daha çox azalma EAK uşaqlarda (3-cü qrup) müşahidə edilmişdir.

Erkən neonatal dövrdə hər 3 qrupda LL-37-nin səviyyəsində qeyd edilən yüksək səviyyə infeksiyanın inkişafının qarşısını alan kompensator mexanizm kimi dəyərləndirilmişdir.

Alınan nəticələrin fərdi təhlili zamanı müəyyən edilmişdir ki, katelesidin LL-37-nin daha kəskin azalması infeksiyon patologiyası (sepsis, pnevmoniya, bətdaxili infeksiya) olan xəstələrdə qeyd edilmişdir.

Beləliklə, KBK-ile doğulan uşaqlarda katelesidin LL-37-nin təyin olunması onun təkcə endogen antibiotik kimi deyil, iltihabi-prosesin inkişafının prediktoru kimi qiymətləndirməyə əsas verir.

ATUJ0158.

YENİDOĞULANLARDA NEKROTİK ENTEROKOLİT ZAMANI ABDOMİNAL OKSİMETRİYANIN KLİNİK ƏHƏMİYYƏTİ

S.Ş.Həsənov, İ.İ.Hüseynova
I Uşaq xəstəlikləri kafedrası

Müasir perinatal texnologiyanın tətbiqi və neonatal reanimasiyanın təkmilləşməsi vaxtından əvvəl doğulmuş (VƏD) çox az kütləli (ÇAK) və ekstremal az kütləli (EAK) uşaqlar arasında ölüm göstəricilərinin azalmasına və sağqalma hallarının artmasına səbəb olmuşdur. Nekrotik enterokolit (NEK) əsasən "sağ qalmış VƏD-in xəstəliyi" olduğundan onun rastgəlmə tezliyi də artmışdır.

Tədqiqatın məqsədi: NEK-ə şübhə olan VƏD körpələrdə abdominal oksimetriyanın erkən diaqnostik və proqnostik əhəmiyyətini müəyyən etməkdən ibarətdir.

Tədqiqata NEK şübhəsi ilə ARTIŞ-ə daxil olan 88 VƏD uşaq daxil edilmişdir. Onların HY-31,03 (26-36), BK-1478q (800-2500q) olmuşdur.

Hestasiya yaşından asılı olaraq bütün müayinə olunanlar 4 qrupa bölünmüşdür: I qrup (25-27 həftə), II qrup (28-30 həftə), III qrup (31-33 həftə), IV qrup (34-36 həftə).

Müəyyən edilmişdir ki, abdominal toxumanın regional oksigenasiya göstəricisi (rsSO₂) 1-ci qrup körpələrdə digər qruplarla müqayisədə çox aşağı olmuşdur. 2-ci qrup uşaqlarla III və IV qrup arasında statistik dürüst fərq olmuşdur ($p < 0,001$). Həmçinin toxumada oksigenin fraksion ekstraksiyası (FTOE) göstəricilərində qruplararası statistik əhəmiyyətli fərq qeyd edilmişdir (I-III; I-

IV qrup, $p < 0,001$). Eyni zamanda abdominal-beyin oksigenasiya əmsalı (SCOR) qruplar üzrə dəyişmiş, hestasiya yaşı artdıqca SCOR səviyyəsi yüksəlmiş, daha yüksək səviyyə IV qrupda müəyyən edilmişdir. Qruplar üzrə NEK 32% halda I, 28,6% -II, 20,6%-III və 10,7%-IV qrupda təsdiq olunmuşdur. Göründüyü kimi, NEK I qrupda IV qrupdan 3 dəfə çox rast gəlmişdir.

Beləliklə, abdominal oksimetriya NEK-in erkən diaqnostikası və gedişinin proqnozlaşdırılmasında əlverişli üsuldur.

ATUJ0159.

QARACİYƏRİN QEYRİ-ALKOQOL PIY XƏSTƏLİYİ OLAN XƏSTƏLƏRDƏ XOLELİTİAZ

Ə.A.Hidayətov, V.Ə.Hidayətova,
İ.Ç.Əlixanova, F.M.Abdullayev, A.A.Verdiyev,
L.Ə.Hidayətova, S.Ə.Əliyeva
III Daxili xəstəliklər kafedrası

Məqsəd: qaraciyərin qeyri-alkoqol piy xəstəliyi (QQAPX) olan xəstələrdə xolelitiazın inkişaf tezliyini aşkarlamaqdan ibarətdir.

Material və metodlar: Müayinəyə QQAPX olan 154 nəfər cəlb edilmiş, onların 118 nəfəri qadın, 36 nəfəri isə kişi olmuşdur. Müayinə olunanların yaşı 26-72 arasında tərəddüd etmişdir.

Diaqnoz klinik, instrumental və biokimyəvi müayinə metodları ilə təsdiqlənmişdir. Aparılan kompleks müayinələr xəstələrin 120 nəfərində qaraciyər steatozunun, 34 nəfərində isə- qeyri-alkoqol steatohepatit (QASH) olmasını aşkarlamağa imkan vermişdir.

Nəticələr: Müayinəyə cəlb olunanların (154 xəstə) 39 nəfərində, başqa sözlə desək müşahidə altında olanların 25,3%-də öddəsi xəstəliyi aşkarlanmışdır ki, bu

da ümumi populyasiyanın göstəricilərindən 5 dəfə yüksəkdir. Qeyd etmək lazımdır ki, öd kisəsində daşın olmasına qaraciyər steatozu olan xəstələrin 21 nəfərində (17,5%), steatohepatiti olanların isə- 11 (32,3%-də rast gəlinmişdir.

Xəstələrin böyük əksəriyyətində (82%) kiçik ölçülü çoxsaylı daşlar, 18%-də isə diametri 1,0 sm-dən böyük olan tək daş aşkar olunmuşdur. Xəstəliyin öd sancısı şəklində klinik təzahürünə qaraciyər steatozu olan şəxslər arasında daha çox rast gəlinmişdir. Müayinə olunanların əksəriyyətində (74%) ödçıxarıcı yolların funksional pozğunluqları- öd kisəsinin hipotoniyası və hipokineziyası qeydə alınmışdır.

Yekun. QQAPX lipid mübadiləsinin pozulması, disxoliya, öd kisəsi və Oddi sfinkterinin disfunksiyası ilə müşayiət olunur ki, bu da öd daşlarının və biliar çamırın (palçıqın) formalaşmasının əsas amilləri hesab olunur.

ATUJ0160.

ANKILOZEDİCİ SPONDİLİTLİ XƏSTƏLƏRİN KOMPLEKS FİZİOTERAPEVTİK VƏ TİBBİ REABİLİTASIYASI

¹N.İ.Hüseynov, ¹P.S.

Mehdiyev, ¹N.M.Əhmədova, ²A.M.Əkbərov, ³N.N.Hüseynova

ATU-nun Fizioterapiya və Tibbi Reabilitasiya Kafedrası¹; Travmatologiya və Ortopediya Kafedrası²; Mərkəzi Neftçilər Xəstəxanası³

Məqsəd: Ankilozedici spondilitli xəstələrin fizioterapevtik müalicə və reabilitasiyasında naftalan applikasiyasının effektivliyini öyrənmək.

Material və metodlar: Ankilozedici spondilitlə olan 110 xəstədə naftalan applikasiyası istifadə etməklə kompleks fizioterapevtik müalicə və reabilitasiya tədbirləri aparılmışdır. Aparılan müalicə üsulundan asılı olaraq xəstələr 2 qrupa bölünmüşdür. Hər iki qrup xəstələrə onurğa sütununun bel seqmentinə modulyasiya olunmuş sinusoidal cərəyan, müalicə gimnastikası və masaj təyin edilmişdir. I-qrup (n=60) xəstələrin, onurğa sütununa əlavə olaraq, naftalan applikasiyası təyin edilmişdir. Naftalan applikasiyası 37-38° temperaturda, hər gün 15-20 dəqiqə müddətində onurğa sütununun dorzolumbar nahiyəsinə təyin edilmişdir. Müalicə kursu 15 prosedur təşkil etmişdir. Reabilitasiya tədbirləri xüsusi hərəkətlər kompleksi, masaj isə müvafiq üsullarla G5-elektrik masaj aparatı vasitəsilə aparılmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, hər 2 qrup xəstələr fizioterapevtik müalicə kursu fonunda iltihab əleyhinə qeyri-steroidli preparatlar (Aceclofenac dozada -200 mg/s) qəbul etmişlər. Fizioterapevtik müalicənin oynaq sindromuna təsiri, müalicədən əvvəl və sonra kliniki (onurğa sütununun düz əzələlərinin gərginliyi, ağrı sindromunun dərəcəsi, hərəkət amplitudası) və laborator (EÇS, CRP, ASO) göstəricilərin dinamikasına əsasən öyrənilmişdir.

Nəticə: Aparılan müalicə və reabilitasiya tədbirləri yerli müalicə almayan Ankilozedici spondilitli xəstələrlə müqayisə edilmişdir (II qrup n=50). Fizioterapevtik müalicədən sonra xəstələrin böyük əksəriyyətində aydın nəzərə çarpan yaxşılaşma: onurğa sütununda ağrı sindromunun və belin düz əzələsinin gərginliyinin azalması, eyni zamanda, dorzolumbar nahiyədə hərəkət amplitudasının genişlənməsi aşkar

edilmişdir. Xəstəliyin kliniki təzahürü, bir qayda olaraq, laborator göstəricilərlə korrelyativ əlaqədə olmuşdur. Belə ki, laborator parametrlərin aktivliyinin azalması II qrup xəstələrlə müqayisədə naftalan alan (I qrup) xəstələrdə daha erkən dövrdə özünü göstərmişdir.

Yekun: Tədqiqat nəticəsində Ankilozedici spondilitli xəstələrdə naftalan applikasiyasının modulyasiya olunmuş sinusoidal cərəyan, müalicə gimnastikası və masajla birlikdə kompleks fizioterapevtik müalicə üsulu və reabilitasiya tədbirləri işlənilib hazırlanmış və müalicəyə göstərişlər və əks göstərişlər dəqiqləşdirilmişdir.

ATUJ0161.

QONARTROZLU XƏSTƏLƏRİN KOMPLEKS FİZİOTERAPİYA VƏ TİBBİ REABİLİTASIYASI

¹N.İ.Hüseynov, ¹P.S.Mehdiyev, ¹N.M.Əhmədov, ²A.M.Əkbərov, ³N.N.Hüseynova

ATU-nun Fizioterapiya və Tibbi Reabilitasiya Kafedrası¹; Travmatologiya və Ortopediya Kafedrası²; Mərkəzi Neftçilər Xəstəxanası³

Məqsəd: İkitərəfli qonartrozlu (Diz oynaqlarının osteoartriti) xəstələrin yeni kompleks fizioterapevtik müalicə və reabilitasiya üsullarının işlənilib hazırlanması.

Material və metod: İkitərəfli qonartrozla olan 60 xəstədə fizioterapevtik müalicə və reabilitasiya tədbirləri həyata keçirilmişdir. Müayinə olunan 60 xəstədən, 36 xəstədə rentgenoloji I-II mərhələ, 24 xəstədə isə III-IV mərhələ aşkar edilmişdir. USM müayinəsində isə 12 xəstənin diz oynaqlarında birtərəfli və ya ikitərəfli minimal sinovit əlamətləri aşkar edilmişdir. Aparılan müalicə üsulundan

asılı olaraq xəstələr 2 qrupa bölünmüşdür:

I qrup - əsas qrup (n=32) xəstələrin hər iki diz oynaqlarına naftalan applikasiyası, yüksəkintensivlikli və yüksək tezlikli maqnit terapiyası, müalicə gimnastikası, masaj; II qrup (n=28) xəstələrin hər iki diz oynaqlarına isə yüksəkintensivlikli və yüksək tezlikli maqnit terapiyası, müalicə gimnastikası və masaj təyin olunmuşdur. Naftalan applikasiyası 37-38° temperaturda, hər gün 15-20 dəqiqə müddətində hər iki diz oynağına təyin edilmişdir. Müalicə kursu 15 prosedur təşkil etmişdir. Yüksəkintensivlikli yüksək tezlikli maqnit terapiya 20Vt-dan yüksək intensivlikdə və 13,56 Mhs tezliklə kiçik disk induktorları vasitəsilə, zəifistilik dozada, hər gün 15 dəqiqə müddətində aparılmaqla müalicə kursu 15 prosedur təyin edilmişdir. Reabilitasiya tədbirləri metodistin tövsiyəsi ilə xüsusi hərəkətlər kompleksi, masaj isə müvafiq üsullarla G5-elektrik masaj aparatı vasitəsilə aparılmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, hər 2 qrup xəstələr fizioterapevtik müalicə kursu fonunda iltihab əleyhinə qeyri-steroidli preparatlar (Aceclofenac stabil dozada -200 mg/s) qəbul etmişlər. Fizioterapevtik müalicənin oynaq sindromuna təsiri, müalicədən əvvəl və sonra kliniki (oynaqlarda ağrı sindromunun dərəcəsi, şişkinlik, hərəkət amplitudası, oynağın deformasiyası) və laborator (EÇS, CRP, ASO) göstəricilərin dinamikasına əsasən öyrənilmişdir.

Nəticə: Müayinənin nəticələri hər 2 qrup xəstələrdə müqayisəli şəkildə öyrənilmişdir. Belə ki, I qrup xəstələrin diz oynaqlarında ağrı sindromu və şişkinlik 80% azalmış, hərəkət amplitudası isə 35° bucaq altında genişlənmişdir. II qrup xəstələrdə isə bu göstəricilər müvafiq

olaraq 64% və 22° bucaq təşkil etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, rentgenoloji III-IV mərhələ və sinovit əlamətləri ilə olan 4 xəstədə kliniki və laborator göstəricilərdə nəzərə çarpan yaxşılaşma aşkar edilməmişdir.

Yekun: Tədqiqat nəticəsində, İkitərəfli qonartrozlu xəstələrdə naftalan applikasiyası, yüksəkintensivlikli və yüksək tezlikli maqnit terapiyası, müalicə gimnastikası və masajla birlikdə kompleks fizioterapevtik müalicə üsulu və reabilitasiya tədbirləri işlənib hazırlanmış və müalicəyə göstərişlər və əks göstərişlər dəqiqləşdirilmişdir.

ATUJ0162.

VAXTINDAN ƏVVƏL DOĞULAN KÖRPƏLƏRDƏ ABDOMİNAL OKSİMETRİYA GÖSTƏRİCİLƏRİ İLƏ FİZİKİ İNKİŞAF GÖSTƏRİCİLƏRİ ARASINDA KORRELYASIYA ƏLAQƏLƏRİ

İ.İ.Hüseynova

I Uşaq xəstəlikləri kafedrası

Nekrotik enterokolit (NEK) yenidoğulmuşların intensiv terapiya şöbəsinin gastrointestinal mənşəli zədələnmə və ölüm hallarının ən çox rast gəlinən səbəblərindəndir. Qeyd olunan patologiyanın qarşısının alınması məqsədilə yeni diaqnostik üsulların müəyyən olunması zəruridir. Hal-hazırkı tədqiqat işinin məqsədi NEK şübhəsi olan vaxtından əvvəl doğulan (VƏD) körpələrdə qeyri-invaziv və asan istifadə qaydalarına malik olan NIRS (near infrared spectroscopy/yaxın infraqırmızı spektroskopiyaya) vasitəsilə serebral və abdominal oksimetriya göstəricilərinin körpənin hestasiya yaşı (HY), fiziki inkişaf

göstəriciləri (FIG) arasındakı korrelyasiya əlaqələrini öyrənməkdən ibarət olmuşdur.

Bu məqsədlə VƏD, baş beyində neyrosonoqrafik olaraq patologiya qeyd edilməyən və NEK şübhəsi olan 56 körpə müayinə edilmişdir. Körpələrin HY orta hesabla $31,2 \pm 2,6$ (min 26-max 35 həftə), kütləsi $1528q \pm 486q$ (min 800q-max 2500q) olan körpələrdən 29-u oğlan (51,8%), 27-si qız (48,2%) olmuşdur. Körpələrdə serebral və splanxnik regional toxuma oksigen saturasiyası (uyğun olaraq $rcSO_2$ və $rsSO_2$) ölçülmüş, splanxnik serebral oksigenasiya koefisienti SCOR (müayinə olunan regionun perfuziya və metabolizminin qiymətləndirilməsində geniş istifadə olunur: $rsSO_2/rcSO_2 \times 100\%$) və FTOE (Fractional Tissue Oxygen Extraction/Toxumalar tərəfindən oksigenin fraksional ekstraksiyası: SpO_2-rSO_2/SpO_2 (Sp-saturasiya)) hesablanmışdır. $rcSO_2$ və $rsSO_2$ ölçmək məqsədilə COVIDIEN, Medtronic (USA) şirkətinin INVOS 5100C model toxuma oksimetrindən istifadə olunmuşdur. Pediatrik INVOS SomaSensor 2 saat müddətində $rcSO_2$ ölçmək məqsədilə frontoparietal nahiyəyə, $rsSO_2$ -də isə infraumblikal nahiyəyə yerləşdirilmişdir. Müayinənin sonunda $rcSO_2$ və $rsSO_2$ -nin 2 saat müddətindəki orta göstəricisinə (Avg) əsasən SCOR, serebral və abdominal FTOE hesablanmışdır. Alınan nəticələr SPSS 20 statistik software proqramı vasitəsilə statistik işlənmiş və Spearman korrelyasiya əlaqəsi öyrənilmişdir.

Məlum olmuşdur ki, hestasiya yaşı ilə sFTOE (splanxnik) arasında güclü tərs ($r=-0,490$, $p<0,01$), $rsSO_2$ (Avg) və SCOR arasında güclü düz (uyğun olaraq

$r=0,498$, $p<0,01$; $r=0,482$ $p<0,01$) korrelyasiya qeyd edilmişdir. FİG-dən kütlə ilə rsSO2 (Avg) arasında güclü düz ($r=0,348$ $p<0,01$), sFTOE arasında zəif tərs ($r=-0,339$ $p<0,05$), SCOR arasında isə zəif düz ($r=0,303$ $p<0,05$) korrelyasiya qeyd edilmişdir. Həmçinin, boy uzunluğu ilə rsSO2 (Avg) və SCOR arasında güclü düz (uyğun olaraq $r=0,372$ $p<0,01$; $r=0,366$ $p<0,01$), sFTOE arasında isə güclü tərs korrelyasiya ($r=-0,360$, $p<0,01$) əlaqəsi qeyd edilmişdir.

Beləliklə, bizim tədqiqatlarımızın nəticələrinə əsasən korrelyasiya əlaqələri onu göstərir ki, HY artdıqca splanxnik oksimetriya göstəriciləri yaxşılaşır, eyni zamanda oksigenin fraksional ekstraksiyası isə azalır. HY ilə kütlə və boy arasında da korelyasiya olduğundan eyni hal kütlə və boy göstəriciləri üçün də özünü doğruldur. Qeyd edilənlərə əsaslanaraq belə nəticəyə gəlmək olar ki, HY, çəki və boy artdıqca muayinə olunan regionun perfuziya və metabolizm prosesləri normallaşır və NEK-in inkişaf riski azalır.

ATUJ0163.

STATİN TERAPİYASI QƏBUL EDƏN TİP 2 DİABETLİ XƏSTƏLƏRDƏ ATEROSKLEROZ RİSKİ

X.R.Hüseynzadə, A.E.Məmmədova,
G.Q.Məmmədova

| II Daxili xəstəliklər kafedrası

Tip 2 şəkər diabeti (ŞD2) ürək-damar xəstəliyi (ÜDX) üçün tanınmış bir risk faktorudur. Tip 2 şəkər diabeti ürəyin işemik xəstəliyi və insult hallarının 2-4 dəfə artmasına, həmçinin ürək çatışmazlığı riskinin 2-8 dəfə artmasına səbəb olur. Hal-hazırda ŞD2-nin müalicəsində istifadə edilən müalicə

metodlar ÜDX risk faktorlarına müxtəlif təsir göstərir.

Tədqiqatın məqsədi tip 2 diabetli xəstələrdə ateroskleroz risk faktorlarının profilini qiymətləndirmək idi.

Material və metodlar. DM2 diaqnozu qoyulan 122 xəstə müayinə olunub. Tədqiqata daxil olmaq üçün meyarlar: HbA1c $\geq 6,5\%$, acqarına plazmada qlükozanın səviyyəsi $\geq 7,0$ mmol/l, 2 saatlıq plazma qlükoza $\geq 11,11$ mmol/l, statinlərin qəbulu; istisna meyarları: amanezdə ÜDX olması, nikotin turşusu, öd turşusu sekestrantları, fibratlar, ezetimib, PCSK9 inhibitorları qəbul edilməsi. Ateroskleroz riskinin qiymətləndirilməsi yaş, ümumi xolesterin (ÜX), yüksək sıxlıqlı lipoprotein (YSLP), sistolik arterial təzyiq (SAT), siqaret çəkmə və diabet kimi ateroskleroz üçün risk faktorlarına əsaslanan Framingem şkalasına əsaslanır. Ölçmələrin nəticələri 3 kateqoriyaya bölündü: aşağı risk ($<10\%$), orta risk (11-19%) və yüksək risk ($\geq 20\%$). SAT hipertenziya (>140 mm c.s.), normal (100-140 mm c.s.) və hipotenziyaya (<100 mm c.s.) bölünmüşdür. Aşağıdakı AT kateqoriyaları istifadə edilmişdir: <120 mm c.s., 120-29 mm c.s., 130-139 mm c.s., 140-149 mm c.s., 150-159 mm c.s. və ≥ 160 mm c.s. Xolesterinin səviyyəsi ÜX və YSLP-nin daxil olduğu biokimyəvi analizator (Toshiba, Yaponiya) ilə ölçüldü. ÜX dəyərləri $<8,89$ mmol/l, 8,89-11,0 mmol/l, 11,11-13,28 mmol/l, 13,33-15,5 mmol/l və $\geq 15,5$ mmol/l-yə bölündü. YSLP ölçüləri aşağıdakı kimi təsnif edildi: $<1,94$ mmol/l, 1,94-2,44 mmol/l, 2,5-2,72 mmol/l, 2,73-3,28 mmol/l və 3,3 mmol/l. Alınmış məlumatların riyazi işlənməsi proqram təminatının (IBM Corp., ABŞ) statistik paketdən (SPSS) 24.0

versiyasından istifadə etməklə həyata keçirilmişdir.

Nəticələr. Müayinə olunan xəstələrin 56-sı (45,9%) kişi, 66-sı (54,1%) qadın idi. Siqaret çəkənlərin sayı 34 nəfərdir (27,9%). Pasiyentlərin orta yaşı $56,15 \pm 9,01$ idi. SAT orta hesabla $124,18 \pm 11,54$ mm c.s. təşkil etmişdir. ÜX-nin orta konsentrasiyası $11,38 \pm 2,06$ mmol/l, YSLP - $3,14 \pm 0,96$ mmol/l olub. Framingem şkalası ilə hesabı göstərdi ki, 25 xəstədə (20,5%) ateroskleroz riski aşağı, 51 xəstədə (41,8%) orta risk, 46 xəstədə (37,7%) isə ateroskleroz riski yüksək idi. Təhlil əsasında ateroskleroz üçün aşağıdakı risk faktorları müəyyən edilmişdir: yaş ($t=6,878$; $p<0,001$), YSLP səviyyəsi ($t=2,289$; $p=0,023$), ÜX səviyyəsi ($t=5,329$; $p<0,001$), SAT ($t=5,904$; $p <0,001$), siqaret çəkmə ($t=2,644$; $p=0,008$). Risk faktoru ilə ateroskleroz risk səviyyəsi arasında əhəmiyyətli əlaqə müşahidə edilib ($F=36,644$; $p<0,001$).

Yekun. Təhlil göstərir ki, 2-ci tip diabetli xəstələrdə ateroskleroz riski altında olmasına yaş, siqaret çəkmə, SAT, ümumi xolesterin və yüksək sıxlıqlı lipoprotein xolesterin kimi göstəricilər təsir göstərir.

ATUJ0164.

II QARABAĞ MÜHARİBƏSİ QAZİLƏRİNƏ BAXIM XİDMƏTİNİ TƏMİN EDƏN ŞƏXSLƏRDƏ SOMATİZASIYA VƏ ALEKSİTİMİYANIN TƏŞVİŞ SƏVİYYƏSİNƏ TƏSİRİNİN ARAŞDIRILMASI

S.Ə.Katibli, G.V.Fərzaliyeva

| Psixiatriya kafedrası

Giriş: Somatizasiya – elmi əsaslarını psixodinamik nəzəriyyədən alan, psixoloji problemlərin fizioloji simptomlara səbəb olması kimi səciyyələndirilən termdir. Somatizasiya zamanı psixoloji problemlər somatik simptomlarla özünü göstərir.

Təşviş şüuraltında inkişaf edən, şəxsə məlum olmayan və onun tərəfindən tanınmayan, daxili təhdidlərə qarşı formalaşan, şəxsin üzləşdiyi təhlükəli vəziyyətlər zamanı orqanizmin cavab verdiyi psixoloji və fizioloji reaksiyaların təsvir olunması üçün istifadə edilən anlayışdır.

Aleksitimiya şəxsin öz duyğu, hiss və emosiyalarını tanımaq, onları ifadə etmək və adlandırmaqda, müxtəlif hisslər arasındakı əlaqəni duymaqda çətinlik, duyğu və hisslərin fərqi olmadan yaşamaq kimi nəzərdən keçirilir.

Mövzunun aktuallığı: II Qarabağ müharibəsində iştirak edən qazilərə baxım xidmətini təmin edən şəxslərdə onların psixoloji vəziyyətlərini müəyyən etməyə yönəlmiş hər hansı tədqiqat aparılmayıb. Bu baxımdan qazilərə baxım xidməti göstərən şəxslərdə somatizasiya, aleksitimiya və təşviş səviyyəsinin öyrənilməsi və onlar arasındakı əlaqənin müəyyənləşdirilməsi vacib məsələlərdəndir.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın əsas məqsədi II Qarabağ müharibəsi qazilərinə baxım xidmətini təmin edən şəxslərdə somatizasiya və aleksitimiyanın təşviş səviyyəsinə təsirinin araşdırılmasından ibarətdir.

Tədqiqatın material və metodları: Tədqiqata cəlb olunanlar Psixi Sağlamlıq Mərkəzinə və Mərkəzi Hərbi Poliklinikaya müraciət edən II Qarabağ müharibəsində iştirak edən qazilərinə baxım xidmətini təmin edən 20-50 yaş arası şəxslərdir.

Tədqiqata iştirak edənlər könüllülük əsasında cəlb olunur və tədqiqatın məqsədi və mümkün riskləri barədə məlumatlandırılır.

Araşdırmada rəspodentlər haqqında statistik məlumatlar almaq üçün Sosio-

ATUJ0165.

COVID-19 PANDEMIYA ZAMANI HAMILƏLƏ VƏ ZAHİ QADINLARIN EMOSİONAL VƏZİYYƏTİNİN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

S.Ə.Katibli, L.A.Əbdüləzizova,
S.Əmrəhova

Psixiatriya kafedrası

Pandemiya bütün dünyada, eləcə də əhalinin həssas qrupu kimi hamilə qadınlara təsir edir. Bu şəraitdə qadınlar çoxsaylı stress faktorlarına məruz qalır. Bunlardan planlaşdırılmış prenatal ziyarətlərin sayının azalması, özünü təcrid, fiziki fəaliyyətin olmaması, maliyyə problemləri göstərmək olar. Bundan əlavə, bir çoxları həm özünün, həm yaxınlarının və həm də gələcək uşağın yoluxma, dölə teratogen təsir qorxusu, həmçinin doğuş və ana südü ilə qidalanma zamanı uşağın virusa yoluxma qorxusunu yaşayır. Bütün bunlar öz növbəsində təşviş, depressiya, stressə səbəb ola bilər ki, bu da öz növbəsində ananın fiziki sağlamlığına təsir göstərir, hamiləlik zamanı fəsadların baş vermə ehtimalını artırır, doğuşun gedişatı və nəticələrinə, habelə uşaqla ananın gələcək qarşılıqlı əlaqələrinə, fiziki və psixi sağlamlığının inkişafına təsir göstərir. Covid 19 haqqında məlumatların çatışmazlığı və qeyri-dəqiq olması hamilə qadınlarda təşviş doğuran amillərdən biridir.

Araşdırmamız pandemiya dövründə və pandemiya qədər hamilə və zahı qadınların emosional vəziyyətinin müqayisəli təhlilinə həsr olunub.

demoqrafik məlumat formu, Qısa Simptom Testi (QST), Toronto Aleksitimiya Şkalası (TAS-20) və Zunqun Öz-Özünü Qiymətləndirmə Təşviş Cədvəli (ZARS) istifadə olunacaq.

Tədqiqatın məqsədləri: *pandemiya dövründə hamilə və zahı qadınlarda təşviş və depressiyanın klinik təzahürünün xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi. *pandemiyaya qədər və pandemiya dövründə hamilə və zahı qadınlarda depressiya, təşviş və stress göstəricilərinin müqayisəsi.

Psixi Sağlamlıq Mərkəzinə və Bakı Şəhəri 2 saylı Psixiatriya Xəstəxanasına psixoemosional vəziyyətində dəyişikliklərlə bağlı kömək üçün müraciət edən hamilə və zahı olan qadınlarda (42 qadın) təşviş, depressiya və posttravmatik stress pozuntunun əlamətlərinin səviyyəsi öyrənilmişdir. Tədqiqata cəlb olunanların orta yaşı 29.5 yaş idi. Əldə olunan məlumatlar 2015-2017-ci illərdə hamilə olan nəzarət qrupu ilə müqayisə edilmişdir. Müayinə olunan bütün xəstələr tədqiqata könüllülük əsasında daxil edilmiş və tədqiqatın məqsəd və mümkün risklər barədə məlumatlandırılmışdır. Kliniki diaqnostika üçün DASS 21, Spilberq və Edinburq postnatal depressiya şkalaları istifadə olunub.

Hazırkı tədqiqatın nəticələrini ümumiləşdirərək, stress, təşviş və depressiya göstəricilərinin artmasına təkan verən bir sıra amilləri müəyyən etmək olar. Ən əhəmiyyətli amil, pandemiya dövründə hamiləlik zamanı bu pozuntuların mənfi dinamikası ehtimalını xeyli artıran psixi sağlamlıq pozuntularının

olmasıdır. Digər amillər gənc yaş, aşağı gəlir, sosial dəstəyin olmamasıdır. Qadının təhsil səviyyəsi emosional vəziyyətin daha az nəzərə çarpan pozuntulara səbəb olan amil kimi müəyyən edildi.

ATUJ0166.

UŞAQLARDA ÜRƏYİN MƏDƏCİK DAXİLİ KEÇİRİCİLİYİNİN İDEOPATİK POZULMASI ZAMANI KARDİORİTMLƏRİN VARIABELLİYİNİN VƏZİYYƏTİ

İ.İ.İsayev, A.Ə.Əbdullayeva,
R.R.Məmmədova, M.M.Fətəliyeva,
A.İ.Mustafayeva

Ailə təbabəti kafedrası

İşin məqsədi mədəcikdaxili keçiriciliyin əsas hissələrindən biri olan Hiss dəstəsinin sağ ayaqcığının ideopatik blokadası olan uşaqlarda ürək ritminin variabelliyyəsinin (ÜRV) dövrü parametrlərinin öyrənilməsi olmuşdur. Müayinəyə 137 nəfər 3-17 yaşlı uşaq cəlb edilmişdir. Bunlardan 101 nəfərində hər hansı səbəbə görə EKQ müayinəsi zamanı ürəyin keçirici sistemində Hiss dəstəsinin sağ ayaqcığında natamam blokadası (HDSAB) elementləri aşkar edilənlər olmuşdur. Həmin uşaqlar yaşdan asılı olaraq 3 qrupa bölünmüşdür: I qrupa 3-6 yaşlı 15 uşaq (7- oğlan, 8 qız), II qrupa 7-11 yaşlı 37 uşaq (20- oğlan, 17-qız), III qrupa isə 12-17 yaşlı 49 uşaq (29-oğlan, 20 - qız) daxil edilmişdir. Qalan 36 nəfər nəzarət qrupuna daxil edilən müvafiq yaşlı praktik sağlam uşaqlar olmuşdur.

Müayinə olunan uşaqların hər birinə günün birinci yarısında nisbi sakitlik vəziyyətində 12 standard aparmada EKQ

çəkilməmişdir. ÜRV-nin parametrlərinin qiymətləndirilməsi Avropa kardioloqları və Şimali Amerika elektrokardiostimulyasiya və elektrofizioloqları Cəmiyyətinin konsepsiyasına uyğun qəbul edilmiş vahid standartlara əsasən aparılmışdır. Uşaqların eyni bir şəraitdə, günün eyni vaxtlarında müayinə edilmişdir. Müayinələr horizontal vəziyyətdə gündüz vaxtları saat 9-12 radələrində 5 dəqiqə müddətində aparılmışdır. Bütün uşaqlarda ÜRV-nin aşağıdakı dövrü parametrləri öyrənilmişdir: RR min, RR max, SDNN, RMSSD, SDSD, PNN50%, pNN60%, pNN70%.

Alınmış nəticələrin təhlilindən aydın olur ki, nəzarət qrupu ilə müqaisədə 1-ci qrupda SDNN $16,95 \pm 5,82\%$ ($p < 0,05$), SDSD isə $18,96 \pm 4,88\%$ azalaraq ($p < 0,05$) dürüst fərqlənmişdir. Vegetativ sinir sisteminin parasimpatik hissəsinin fəallığını əks etdirən RMSSD göstəricisi nəzarət qrupu ilə müqaisədə 1-ci qrupda $18,28 \pm 5,82\%$ azalsa da, dürüst fərq alınmamışdır ($P > 0,05$). ÜRV-nin dövrü göstəricilərinin bu səpkidə dəyişməsi HDSAB olan kiçik yaşlı uşaqlarda simpatik aktivliyin üstünlüyünü göstərir. ÜRV-nin öyrənilən parametrlərinin 1 və 2 ci qrupların uyğun hədlərinin orta qiymətləri arasında statistik dürüst fərq müşahidə olunmamışdır ($P > 0,05$). 7-11 yaşlı HDSAB olan uşaqlarda ÜRV-nin göstəricilərində dürüst fərq alınmamasına baxmayaraq, onların nisbətən azalmağa tendensiya etməsi bir daha simpatik tonusun parasimpatik tonusu üstələməsindən xəbər verir.

3-cü qrup (12-17 yaş) uşaqlarda RRmin müddəti nəzarət qrupu ilə müqaisədə $22,31 \pm 11,86\%$ artmasına baxmayaraq, statistik olaraq dürüst fərqlənməmişdir ($p > 0,05$). RRmin

göstəricisinin 1,2,3 yarımqruplarındakı orta qiymətləri arasında əhəmiyyətli dürüst fərq olmamışdır ($P>0,05$). Bu qrupda RRmax davamətmə müddətində kontrol qrupla müqaisədə $17,17 \pm 4,06\%$ artımla nəzərəçarpan dəyişiklik görsənir ($P<0,01$). RRmax 1-ci qrupla ($p<0,05$), 2-ci qrupla ($P<0,01$) uyğun hədlərin orta qiymətləri arasında statistik olaraq dürüst fərqlənmişdir. RMSSD göstəricisində qrupların uyğun hədlərinin orta qiymətləri arasında statistik dürüst fərq olmamışdır ($p>0,05$). Buradan görsənir ki, parasimpatik tonusun fəallığının dəyişməsi vegetativ balansın özünütənzimləmə mexanizmlərinin aktivləşməsi ilə əlaqədardır.

Beləliklə, HDSAB olan uşaqlarda hər 3 qrupda sağlam uşaqlarla müqayisədə ÜRV-nin göstəricilərində müəyyən meyl etmələr alınmışdır: ÜRV- nin göstəriciləri 1-ci qrup kiçik yaşlı uşaqlarda (3-6 yaş) simpatik tonusun üstünlüyünü, 2-ci qrup (7-11 yaş) uşaqlarda simpatik tonusun nisbi üstünlüyünü, 3-cü qrup (12-17 yaş) uşaqlarda isə vegetativ sinir sisteminin şöbələri arasında disbalansın yaranması baş verir ki, bu da onların əksərində parasimpatik fəallığın artması ilə şərtləndirilə bilər.

ATUJ0167.

ÜRƏYİNDƏ SOL MƏDƏCİYİN KİÇİK İNKİŞAF ANOMALİYASI OLAN UŞAQLARDA FENOTİPİN POLİMORFİZMİ

İ.İ.İsayev, R.R.Məmmədova, M.M.Fətəliyeva, A.İ.Mustafayeva, P.V.Məmmədova

Ailə təbabəti kafedrası

Son illərdə ürəyin birləşdirici toxumasının displaziya sindromunun nəticəsi kimi

meydana çıxan kiçik inkişaf anomaliyalarına klinisistlərin marağı artmışdır. Buna əsas səbəb kimi uşaqlarda kiçik yaşlarında ürəyin müxtəlif strukturlarında müşahidə olunan kiçik inkişaf anomaliyalarının rast gəlmə tezliyinin artması göstərilir. Ədəbiyyat məlumatlarına görə ürəyin birləşdirici toxumasının displaziyasının ən çox təsadüf olunan formaları mitral qapaqların prolapsı və sol mədəciyin anomal xordalarıdır. Birləşdirici toxumanın displaziya sindromu generalizə olunmuş proses olduğundan və bütün üzvlərdə özünü çoxsaylı simptomlarla göstərdiyindən onun kliniki təzahür əlamətləri ayrı-ayrı variantları zamanı fenotipin öyrənilməsi ilə müəyyən edilə bilər.

İşin əsas məqsədi ürəyin sol mədəciyinin kiçik inkişaf anomaliyası - əlavə anomal xordaları olan uşaqlarda fenotipik əlamətlərin öyrənilməsi olmuşdur.

Müayinədə 6-17 yaşında ürəyin birləşdirici toxumasının displaziyası olan 286 məktəbli iştirak etmişdir. Bütün uşaqlarda ümumi klinik (antropometriya, somatometriya) -laborator və instrumental (EKQ, ExoKQ, daxili üzvlərin USM) müayinə üsulları aparılmışdır. Uşaqlar ExoKQ müayinəsinin nəticələrinə əsasən 2 qrupa bölünmüşdür. I qrupa sol mədəciyin kiçik inkişaf anomaliyası (SMKİA) olan 82, II qrupa - isə mitral qapağın qapaqaltı strukturunda kiçik inkişaf anomaliyası (MQKİA) olan 108 uşaq daxil edilmişdir. MQKİA qrupuna ExoKQ müayinəsində hemodinamik əhəmiyyətli olmayan mitral qapağın prolapsı, SMKİA qrupuna isə sol mədəcik boşluğunda əlavə xordaları və trabekulaları olan məktəblilər daxil edilmişdir. Məktəbli uşaqlar yaşdan asılı

olaraq 6-11 (kiçik məktəb yaşlı) 124 nəfər və 12-17 (böyük məktəb yaşlı) yaş qruplarına - 162 nəfər ayrılmışdır. Klinik müayinə, anamnestik məlumatların öyrənilməsi, xəstələrin şikayətləri, habelə onların obyektiv müayinəsinin nəticələri, fiziki inkişaf və somatotipləşdirmə məlumatları daxil olmaqla xüsusi hazırlanmış karta əsasən aparılmışdır. Obyektiv müayinə zamanı fiziki inkişafın səviyyəsini uyğunluğunu regional normativlərə əsasən standart cədvəllərə əsasən müəyyən edilmişdir. Dizembriogenезin anadangəlmə qüsurlarının və stiqmaların olub-olmamasına və bədən funksional vəziyyətinə xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Müayinəyə cəlb edilmiş məktəblilərdə somatotipləşdirmənin nəticələrini təhlil edərkən, subyektlər idiosomatik inkişaf növlərinə görə üç qrupa bölünmüşlər. Birinci qrup makrosomik bədən quruluşuna malik uşaqlar ibarət idi - 37 nəfər, bu da uşaqların ümumi sayının 19,47% -nə bərabərdir. İkinci qrupa 40 nəfər mikrosomatotip tipə (21,05%), üçüncü qrupa isə 59,47% mezosomal tipli 113 məktəbli uyğun gəlmişdir. Müqayisədən aydın olduğu kimi ürəyin birləşdirici toxumasının displaziyası olan xəstələr arasında mezosomal bədən tipli uşaqlar üstünlük təşkil etmişdir.

Ürəyin birləşdirici toxumasının displaziyasının anomal yerləşmiş trabekulalar şəklində olan xəstələr qrupu 82 nəfərdən ibarət idi. ExoKQ müayinəsi zamanı 69 uşaqda (84,15%) sol mədəciyin tək xordları, 13 xəstədə isə (15,85%) iki və ya daha çox anomal yerləşmiş trabekula və ya onların sağ mədəciyin əlavə xordaları ilə birləşməsi aşkar olunmuşdur. Müxtəlif somatik növlərin baş vermə tezliyinin öyrənilməsi

göstərdi ki, 16 xəstədə (19,8%) makrosom bədən tipi, 47 uşaqda (57,3%) mezosomal konstitusiyaya, 19 nəfərdə (22,7%) isə mikrosomal bədən tipli fenotip əlamətləri vardır. SMKİA olan uşaqlarda bütün yaş qruplarında mezosomal tip konstitusiyaya üstünlük təşkil etmişdir. MQKİA qrupunu təşkil edən 108 uşaqdan müxtəlif somatik tiplərin baş verməsinin tədqiqində müəyyən edilmişdir ki, bu qrupda da SMKİA olan məktəblilərdə olduğu kimi mezosomal bədən tipi də üstünlük təşkil etmişdir - 49 nəfər (45,4%), mikrosomal konstitusiyaya 28 xəstədə (26,5%), makrosomal konstitusiyaya isə 21 xəstədə (26,2%) qeyd edilmişdir.

Müayinə olunan uşaqlar tərəfindən xəstəxanaya daxil olduqda edilən çoxlu sayda müxtəlif şikayətlər, həmçinin bir xəstədə şikayətlərin tez-tez birləşməsi ilə xarakterizə olunurdu. Əldə etdiyimiz məlumatlar fərdi simptomları qruplaşdırmağa və ürəyin inkişafındakı anomaliya formasından və somatotip variantından asılı olaraq klinik mənzərədə qeydə alınan aparıcı sindromları müəyyən etməyə imkan verdi. Birləşdirici toxumanın displaziyası olan bütün uşaqlarda vegetativ disfunksiya sindromunun klinik mühüm rol oynadığı diqqəti çəkmişdir. Təhlili göstərdi ki, SMKİA olan uşaqlarda, xüsusən də mezosomal tipli konstitusiyaya malik məktəblilərdə astenovegetativ, MQKİA olanlarda isə astenovegetativ və ürək sindromları eyni tezlikdə (46,46% və 43,57%) rast gəlinir.

ATUJ0168.

CÜDO İDMANÇILARINDA TƏŞVİŞ, KOPINQ STRATEGİYALARININ VƏ DAYANIQLILIĞIN PERFORMANSA TƏSİRİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ

F.N.İsmayılov, N.B.Abdurəhmanova

Psixiatriya kafedrası

Giriş: İdman həyatın hər bir sahəsində önəmli bir yer tutur. Hələ 1960-cı illərdən bəri idman sahəsində psixoloqlara ehtiyac olduğu qeyd olunmuşdur. Günümüzdə isə demək olar ki, bütün idman sahələrində psixoloji faktorlar nəzərə alınır. İdmançılar müxtəlif müsbət və mənfi hadisələrlə qarşılaşırlar. İdmançılar fiziki tərəfdən olduğu kimi psixoloji tərəfdən də inkişaf etməlidirlər. Ən önəmli psixoloji faktorlardan biri də psixoloji dayanıqlılıqdır. Psixoloji dayanıqlılıq idmançıların yarışdan öncə və yarış əsnasında bütün əngəllərə baxmayaraq yüksək performans göstərmə bacarığıdır. Stress və təşviş zamanı idmançı öz komanda yoldaşlarından da dəstək alması önəmli faktordur. İdmançılarda cins, yaş və peşəkar məşğul olub olmaması stresin və təşviş səviyyəsinə təsir edən amildir.

Mövzunun aktuallığı: Cüdo idmançılarında təşviş, koping strategiyalarının və dayanıqlılığın performans təsirini öyrənməyə yönəlmiş hər hansı tədqiqat aparılmayıb. Bu baxımdan cüdoçularda psixoloji dayanıqlılığı, koping strategiyalarını və təşviş səviyyəsinin öyrənilməsi və onların performans təsirinin müəyyənləşdirilməsi vacib məsələlərdəndir.

Tədqiqatın məqsədi: Cüdo idmançılarında təşvişin bu təşvişlə başa

cıxma yollarının və təşvişə dayanıqlılığın öyrənilməsi əsas məqsədlərdəndir. Eyni zaman təşvişin performans təsirinin öyrənilməsi vacib məsələdir.

Tədqiqatın material və metodları:

Tədqiqata cəlb olunanlar peşəkar və qeyri-peşəkar cüdo ilə məşğul olan şəxslərdir. Tədqiqatda 18-30 yaş arası 100 nəfərin iştirakı gözlənilir. Tədqiqata iştirak edənlər könüllülük əsasında cəlb olunur və tədqiqatın məqsədi və mümkün riskləri barədə məlumatlandırılır.

Araşdırmada respondentlər haqqında statistik məlumatlar almaq üçün Sosio-demografik məlumat formu, İdman Təşviş Şkalası (SAS2), İdmanda Psixi Dayanıqlılıq Şkalası (SZDE) və İdmanda Stresə Uyğunlaşma Strategiyaları Şkalası (SSBÇSE) istifadə olunacaq.

ATUJ0169.

UNİVERSİTET TƏLƏBƏLƏRİNDƏ BAĞLANMA STİLLƏRİNİN ŞƏXSİYYƏTLƏRƏSİ PROBLEMLƏRƏ VƏ STRESS SƏVİYYƏSİNƏ TƏSİRİ

F.İsmayılov, G.Əsədzadə

Psixiatriya kafedrası

Müasir dövrdə cəmiyyətin inkişaf tempinin sürətlənməsi, psixoloji diskomfort, narahatlıq içərisində yaşayan insanların sayının kəskin şəkildə artması, şəxsiyyətlərə münasibətlərdə yaranan problemlər, insanın baş verən dəyişikliklərə uyğunlaşmasının çətinləşməsi müxtəlif psixoloji stress halları yaradır ki, bu da müəyyən fəaliyyət sahələrində uğursuzluqların ortaya çıxmasına, insanın psixoloji durumunda narahatlıqların yaranmasına şərait yaradır.

Gündəlik həyatın zərurəti həmçinin insanın sosial varlıq olması onun içində olduğu cəmiyyətlə ahəngdar və sağlam qarşılıqlı əlaqə qura bilməsini tələb edir. Şəxsiyyətin cəmiyyətlə ahəngdar birgə yaşayışının əsas şərtlərindən biri də onların şəxsiyyətlərarası münasibətlərində sərgilədiyi rəftar və davranışlardır. Körpəlik və uşaqlıq dövründəki təcrübələr, valideynin münasibəti və digər amillər şəxsiyyətin və sərhədlərin formalaşmasında əsas meyar rolunu oynayır. Bu təcrübələrin fərqli olması hər bir fərdin şəxsiyyətinin unikal olmasına səbəb olur.

Ədəbiyyatlara nəzər saldıqda bu amillərdən ən mühümünü kimi erkən həyat təcrübələrinə əsaslanan və həyat boyu davam edən bağlanma stillərinin olduğu görülür. Bowlby bağlılığı körpə ilə ona baxan şəxs arasında emosional yaxınlıq kimi müəyyən edir. Bağlanma nəzəriyyəsində əsas himayədar ilə qurulan bağlanma əlaqələrinin həyat boyu davam etdiyi eyni zamanda yeniyetməlik və yetkinlik dövründəki münasibət modellərinin müəyyənedicisi olduğu qeyd edilir.

Bartholomew və Harowitzin yeniyetmə və böyüklərin yaxın münasibətlərində bağlanmanın rolunu araşdıraraq yaratdığı "Dördlü Bağlanma Modeli (DBM)" nə təhlükəsiz, obsesiv, laqeyd və etibarsız bağlanma stilləri daxildir. Aparılan araşdırmalara görə, təhlükəsiz bağlanma tərzini olan insanların daha yaxşı münasibətlərə malik olduğunu, etibarsız bağlanma stili olan fərdlərin isə sağlam, etibarlı münasibət qurmaqda çətinlik çəkdiyini və daha çox problem yaşadığını aydın olur.

Şəxsiyyətlərarası münasibətlər də yaşanan problemlərin səbəb olduğu

stress faktorunda əsasən sosial qarşılıqlı təsir sistemində uyğunlaşma reaksiyalarının mürəkkəb tarazlığını tələb edən gərginliyin ortaya çıxmasından yaranır.

Bu yanaşmadan yola çıxaraq tədqiq edilən ədəbiyyatlardan sonra şəxsiyyətlərarası münasibətlərin, bağlanma stillərinin, stress faktorunun qarşılıqlı əlaqəsinin araşdırılması zəruri hesab edilir.

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq ölkəmizdə bu yöndə aparılan işlərin, nəzəri mənbələrin çatışmazlığı məqsədyönlü araşdırma aparmağa zəmin yaradır.

ATUJ0170.

PSIXI SAĞLAMLIQ İŞÇİLƏRİNDƏ QAVRANILMIŞ STRESS, DEPRESSİYA VƏ TÜKƏNMİŞLİYİN KORRELYASİYASININ ÖYRƏNİLMƏSİ

F.N.İsmayılov, M.E.Hüseynzadə

Psixiatriya kafedrası

Giriş: Stress şəxsin bioloji və psixoloji tarazlığının pozulmasına göstərdiyi reaksiyadır. Bədənin təhlükə və ya ağrı hissini yaradan hadisələrə qarşı öz tarazlığını bərpa etməsi üçün göstərdiyi normal bir fiziki reaksiyadır. Stressin səviyyəsi yüksək iş yükü və aşağı iş nəzarəti olan işlərdə daha yüksəkdir.

Tükənmişlik şəxsin normal şəraitdə karyerasından, dostluq və ailə münasibətlərindən aldığı həzz və müvəffəqiyyət duyğusunu azaldan, fərdi şəxsiyyətin itirildiyi inancına səbəb olan zehni və fiziki tükənmə halıdır.

Depressiya gündəlik fəaliyyətləri maraqlı və istəklə edə bilmənin, həyatdan zövq almağın, kədər, istəksizlik, bədbinlik,

ümitsizlik, günahkarlıq, dəyərsizlik kimi hisslərlə əvəz olunmasıdır və özündə görünüş, ünsiyyət, bədən ilə bağlı, fizioloji, koqnitiv, emosional simptomlar göstərə bilər.

Mövzunun aktuallığı: Ağır iş yükü, sürətli dəyişən iş şəraiti Psixi Sağlamlıq işçilərinin psixi sağlamlığına ciddi təsir edir. Günümüzdə hələ də bu sahə ilə bağlı yetərli tədqiqat azdır və problemlərə qarşı önleyici tədbirlər yetərsizdir. Bu baxımdan Psixi Sağlamlıq sahəsində xidmət göstərən şəxslərdə qavranılmış stress, depressiya və tükənmişlik səviyyəsinin öyrənilməsi və onlar arasındakı əlaqənin müəyyənləşdirilməsi vacib məsələlərdəndir.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın əsas məqsədi Psixi sağlamlıq işçilərində qavranılmış stress, tükənmişlik və depressiya səviyyələrini öyrənmək və bu göstəricilər arasında korrelyasiyasını müəyyənləşdirməkdir.

Tədqiqatın material və metodları: Tədqiqata cəlb olunanlar Psixi Sağlamlıq sahəsində çalışan 20-65 yaş arası şəxslərdir. Tədqiqata iştirak edənlər könüllülük əsasında cəlb olunur və tədqiqatın məqsədi və mümkün riskləri barədə məlumatlandırılır.

Araşdırmada respondentlər haqqında statistik məlumatlar almaq üçün Sosio-demografik məlumat formu, Qavranılmış Stress Şkalası (PSS)-14, PHQ-9 sorğusu və Maslach emosional yanma şkalası istifadə olunacaq.

ATUJ0171.

PSIXI SAĞLAMLIQ İŞÇİLƏRİNDƏ DEPRESSİYA, TƏŞVİŞ, STRESS VƏ HƏYAT MƏMNUNİYYƏTİ SƏVİYYƏLƏRİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ

F.İsmayılov, F.İsgəndərli

Psixiatriya kafedrası

Mövzunun aktuallığı: Hər bir iş sektorunda aparılan iş fəaliyyətinin keyfiyyətli olması üçün işçinin psixo-emosional vəziyyəti qaydasında olmalıdır. Gündəlik problemlər və ya psixoloji problemlər işçilərin iş keyfiyyətinə mənfi təsir göstərə bilər. Heç kim psixoloji problemlərdən sığortalanmayıb. Psixi sağlamlıq işçilərində də, müəyyən dərəcəli psixoloji problemlər baş verə bilər. Bunun araşdırılması üçün bu sahədə tədqiqata ehtiyac var.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Hazırkı tədqiqatın məqsədi psixi sağlamlıq müəssisələrində çalışan işçilərin depressiya, təşviş, stress və həyat məmnunluğu səviyyələrinin hansı vəziyyətdə olmasını aşkar etməkdir. Məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirilməsi müəyyən edilmişdir:

1. Psixi sağlamlıq müəssisələrində işləyən işçilərdə təşviş səviyyəsinin müəyyən edilməsi.
2. Psixi sağlamlıq müəssisələrində işləyən işçilərdə həyat məmnunluğu səviyyəsinin müəyyən edilməsi.
3. Psixi sağlamlıq müəssisələrində işləyən işçilərdə depressiya səviyyəsinin müəyyən edilməsi.
4. Psixi sağlamlıq müəssisələrində işləyən işçilərdə stress səviyyəsinin müəyyən edilməsi.

Tədqiqatın metodları: DASS 21 (Depressiya, Təşviş, Stress ölçəni), Həyat məmnuniyyəti ölçəni (Satisfaction with Life Scale (SWLS))

Elmi yenilik: Azərbaycanda bu sahədə görülən işlər çox az və yetərsizdir. Ona görə də bu tədqiqat gələcəkdə bu sahə üzrə işlərin davam etdirilməsi üçün vasitəçilik edəcəkdir.

ATUJ0172.

ÜRƏYİN KƏSKİN İŞEMİK XƏSTƏLİYİNDƏ ATIM FRAKSİYASININ AŞAĞI OLMASININ PROQNOZİK ƏHƏMİYYƏTİNƏ DAİR

İ.S.İsmayılov, F.N.İbrahimov, T.B.Kərimova, A.R.Ağayeva

ATU-nun Anesteziologiya və reanimatologiya kafedrası, MKX

Problemin aktuallığı: Məlumdur ki, ürəyin kəskin işemik xəstəliyində (ÜKİX) diqqətəlayiq məsələlərdən biri atım fraksiyasının (AF) hansı səviyyədə olması və onun proqnoza necə təsir etməsidir ki, son illər mütəxəssislərin nəzərdiqqətindədir və bu yönümdə tədqiqatların aparılması günün tələbidir.

İşin məqsədi: AF-nin 35%-dən aşağı olmasının ÜKİX-da perkutan transluminal angioplastika - PTKA və aorta-koronar şuntlama –AKŞ əməliyyatlarının nəticələrinə təsirini, sonda bu göstəricinin proqnostik əhəmiyyətini müəyyən etməkdən ibarət olmuşdur.

Material və metodlar: Tədqiqatlara AF<35% olan 122, AF > 35% olan 577 xəstə cəlb edilmişdir ki, onlardan 88 (12,6%) qadın, 611 (87,4%) kişidir. Xəstələrin 49,4%-də PTKA, 50,6%-də AKŞ həyata keçirilmişdir. Bütün xəstələrdə kompleks klinik-laborator və

instrumental müayinələr (EKQ, ExoKQ, koronarografiya) aparılmış, hər bir koronar arteriya daralması ən azı 2 proyeksiyada kəmiyyət və keyfiyyət üsulları ilə dəyərləndirilmişdir. Xəstələr miokardial revaskulyarizasiyadan sonra orta hesabla 61,5 ay müddətində müşahidə olunmuşlar. Bu müddət ərzində baş verən ağırlaşmalar və ölüm halları qeydə alınmış, qruplar arasında müqayisəli kompleks qiymətləndirilmə aparılmışdır.

Nəticə: Aparılmış statistik işləmələrin nəticələrinə əsasən, PTKA tətbiq edilmiş AF<35% olan xəstələrdə 5 il ərzində ölüm halları 12,7%, AF>35% olanlarda isə 5,4% təşkil etmişdir ($p<0,001$). AF<35% olan xəstələrin PTKA sonrakı müşahidə dövründə 75,9%-də, AF>35% olanlarda isə 52,5% halda kardial mənşəli ölüm baş vermişdir. Müəyyən edilmişdir ki, AF-nin 35%-dən aşağı olması qadın xəstələrdə PTKA-dan sonrakı ölüm hallarının sayını orta hesabla 3 dəfə artırır və xüsusi diqqət çəkir.

AF<35% olan və AKŞ aparılmış xəstələrdə müşahidə müddətində ölüm halları 9,7%, AF>35% olanlarda 5,5% ($p=0,135$) təşkil etmiş, AF<35% olan xəstələrdə ölüm 70% halda kardial səbəblərdən, AF>35% olanlarda isə 51,5% hallarda ürək mənşəli olmuşdur.

Yekun: ÜKİX-də AF<35% olan xəstələrdə PTKA-dan sonra 5 il ərzində ölüm halları AF>35% olan xəstələrə nisbətən 2,5 dəfə çox rast gəlir və onun səbəbləri içərisində kardial ağırlaşmalar üstünlük təşkil edir. AF>35% olan xəstələrdə isə ölüm halları kardial və digər səbəblərdən (insultlar, bəd xassəli şişlər) eyni tezlikdə rast gəlir. AKŞ aparılmış xəstələrdə AF<35% olan halda ölüm faizi bir qədər yüksək (statistik qeyri

dürüst) təşkil edir ki, bu zaman səbəblər içərisində kardial ağırlaşmalar 2/3 halda rast gəlinir.

ATUJ0173.

PSIXOAKTİV MADDƏ ASILILIĞI OLAN ŞƏXSLƏRDƏ KOPİNQ STRATEGİYALAR VƏ ALEKSİTİMİYANIN KONTROL QRUPLA MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

N.V.İsmayılov, F.M.Abuşova

| Psixiatriya kafedrası

Giriş: Asılılıq, insanın bir əşyaya və ya insana öz sağlq və sosial həyatına mənfi təsir etməsinə rəğmən idarə edilə bilməyən istək hissidir. Psixoaktiv maddə dedikdə beyinin işləməsinə təsir göstərən, düşüncə, hiss və ya davranışlarda dəyişikliyə təsir edən dərman, yaxud digər maddələr nəzərdə tutulur.

Şərait şəxsin imkanlarını gərginləşdirdikdə və ya aşdıqda; vəziyyəti idarə etmək, stresin yaratdığı mənfi emosiyalar və münəqişələri azaltmaq üçün insan müxtəlif uyğunlaşma (kopinq) strategiyalardan istifadə etməyə başlayır. Aleksitimiya şəxsin öz duyğu, hiss və emosiyalarını tanımaq, onları ifadə etmək və adlandırmaqda, müxtəlif hisslər arasındakı əlaqəni duymaqda çətinlik, duyğu və hisslərin fərquində olmadan yaşamaq kimi nəzərdən keçirilir.

Mövzunun aktuallığı: Ölkəmizdə aparılan tədqiqatlara baxdıqda psixoaktiv maddə asılılığı olan şəxslərdə kopinq strategiyalar və aleksitimiyanın araşdırılmadığı müşahidə edilmişdir. Bu baxımdan psixoaktiv maddə asılılığı olan şəxslərdə kopinq strategiyalar və aleksitimiyanın öyrənilməsi vacib məsələlərdəndir.

Tədqiqatın məqsədi: Psixoaktiv maddə asılılığı olan şəxslərdə kopinq strategiyalar və aleksitimiyanın səviyyəsinin müəyyən olunması və kontrol qrupla müqayisəli təhlilidir.

Tədqiqatın material və metodları: Tədqiqata cəlb olunanlar Bakı şəhər Narkoloji Dispanserinə müraciət edən psixoaktiv maddə asılılığı olan və psixoaktiv maddə istifadə etməyən 18-65 yaş arası şəxslərdir.

Araşdırmada respondentlər haqqında statistik məlumatlar almaq üçün Sosio-demografik məlumat formu, Toronto Aleksitimiya Şkalası (TAS-20) və Qısa Kopinq Strategiya Şkalası (Brief-COPE) istifadə olunacaq

ATUJ0174.

DİABET NEFROPATİYASI XƏSTƏLƏRİNDƏ FGF-23-ün ENDOTELİN DİSFUNKSİYASININ İNKİŞAFINDA ROLU

Ş.Q.İsmayılova, A.Y.Məmmədza

| Daxili xəstəliklər kafedrası

Giriş: Böyrəklərin xronik xəstəliyi (BXX) zamanı ürək-damar xəstəlikləri riski böyrək funksiyası normal olan şəxslərlə müqayisədə daha yüksəkdir. Ənənəvi ürək-damar risk faktorları ilə yanaşı olaraq, kalsium-fosfor mübadiləsinin pozulmasında BXX xəstələrində yüksək ürək-damar ölümünə səbəb olan güclü amillərdəndir. Həqiqətən də, yüksək serum fosfor, aşağı kalsitriol və yüksək PTH səviyyələri ikincili hiperparatiroidizmə gətirib çıxaran klassik üçlüyü təmsil edir, hər bir amil müstəqil olaraq ürək-damar hadisələri və BXX olan xəstələrdə ölümlə əlaqələndirilir. Son zamanlarda Fibroblast böyümə faktoru 23

(FGF-23) BXX zamanı mineral maddələr mübadiləsində yeni amil kimi ortaya çıxmışdır. Fosfor homeostazının mühüm tənzimləyicisi olan FGF-23 qeyri-diabetik böyrək xəstəliyində BXX-nin inkişafını müstəqil şəkildə proqnozlaşdırdığı göstərilmişdir. Diabet mənşəli BXX zamanı da FGF-23 ün proqnozlaşdırıcı amil ola bilməsi ehtimalı var.

Tədqiqatın məqsədi: Diabet nefropatiyası (DN) xəstələrində FGF-23 ilə endotelin disfunksiyası arasındakı əlaqəni öyrənməkdən ibarət olmuşdur.

Material və metodlar: Tədqiqata ortalama yaşı $52,3 \pm 12,6$ olan 42 qadın və ortalama yaşı $58,9 \pm 13,1$ olan 48 kişidiabet nefropatiyası xəstəsi cəlb olunmuşdur. Bütün xəstələrdə rutin müayinələrlə yanaşı serum fosfor-kalsium mübadiləsini xarakterizə edən göstəricilər (parathormon (PTH), fosfor (P) və kalsium (Ca), 1.25 (OH) vit D) təyin olunudu. Qan zərdabında FGF-23 səviyyəsi fermentlə əlaqəli immunosorbent analizi (ELISA) ilə təyin olunudu. Yuxu arteriyasının intima-media qalınlığını (İMK) DC-7 canlı rəngli Doppler ultrasəs müayinəsi ilə avtomatik olaraq hesablanmışdır. Həmçinin xəstələrdə endoteldən asılı və asılı olmayan vazodilatasiya ölçülmüşdür. Statistik analiz, Statistica 12.6 proqramı (StatSoft Inc., ABD) aparılmışdır.

Nəticələr: Müayinələrin nəticələrində qan zərdabında P, Ca, PTH, 1.25(OH)₂VitD₃ müvafiq olaraq 4.1 ± 27 mg/dL, $9,8 \pm 0.8$ mg/dL, $679 \pm 56,1$ pg/mL, $37,6 \pm 7.3$ ng/mL idi. FGF-23 səviyyəsi yüksək olan xəstələrdə İMQ ($p < 0.001$), PTH ($p < 0.001$), P ($p < 0.00$) də yüksək olmuşdur. FGF-23 səviyyəsi ilə YFS, EAVD, arasında əks asılılıq ($p = 0.001$), proteinuriya və fosfor səviyyəsi arasında müvafiq olaraq

müsbət korrelyasiya ($p < 0.001$; $p < 0.01$) aşkarlanmışdır.

Yekun: Yüksək serum FGF-23 səviyyəsi diabet nefropatiyası xəstələrində ürək-damar hadisələri ilə bağlıdır və proqnozlaşdırıcı amil kimi istifadə oluna bilər.

ATUJ0175.

XRONİK DESTRUKTİV AĞCIYƏR VƏRƏMİ ZAMANI AĞCIYƏRLƏRİN XRONİK OBSTRUKTİV XƏSTƏLİYİNİN GEDİŞİ

C.M.İsmayılzadə, Ü.B.Nağıyeva,
R.İ.Həmzəyeva

Ağciyər xəstəlikləri kafedrası

Tədqiqat xronik destruktiv ağciyər vərəminin (XDAV) və ağciyərin xronik obstruktiv xəstəliyi (AXOX) ilə birgə müşahidə olunmasına həsr edilmişdir. Tədqiqatın məqsədi XDAV ilə yanaşı gedən AXOX olan xəstələrdə ağciyərlərin morfo-funksional göstəricilərinin hemodinamik, radioloji və qanın qaz tərkibindəki dəyişikliklərlə əlaqəsini öyrənməkdən ibarətdir. Bu məqsədlə 188 nəfər XDAV və AXOX olan xəstə cəlb edilmişdir. Bronxobstruksiyanın mövcudluğundan asılı olaraq bütün xəstələr 3 qrupa bölünmüşdür: I qrupa hər iki ağciyər payının zədələnməsi ilə əhatələnən XDAV ilə yanaşı AXOX olan 68 xəstə, bütöv bir ağciyərin zədələnməsi ilə əhatələnən XDAV ilə yanaşı AXOX olan 61 xəstə, III qrupa isə bütöv bir ağciyər və digər ağciyərin bir payının zədələnməsi ilə əhatələnən XDAV ilə yanaşı AXOX olan 59 xəstə daxil edilmişdir. Müqayisə qrupuna AXOX olmayan 25 nəfər XDAV xəstəsi daxil edilmişdir.

Tədqiqata cəlb edilmiş xəstələrin klinik, funksional, hemodinamik və exokardioqrafik qiymətləndirilməsi təsvir edilmişdir. Bu qrup xəstələrdə ağciyərlərdə geriye dönməyən morfoloji spesifik və qeyri-spesifik (fibroz, sirroz, skleroz) dəyişikliklərin həcmi artdıqca xəstələrdə tənqəfəslik indeksi yüksəlir və bunun əksinə olaraq 6 dəqiqəlik yerimə məsafəsi ən qısa olmuşdur (I və II qrup xəstələrlə müqayisədə). Həmçinin, bu xəstələrdə xarici tənəffüs funksiyasının pozulması daha kəskin şəkildə özünü göstərmişdir.

Digər mühüm faktor bu qrup xəstələrdə otaq havasında arterial qanın qaz tərkibinin öyrənilməsi olmuşdur. Ağciyərlərdə arterial qanın qaz tərkibində baş verən kəskin dəyişikliklər respirator asidozun inkişafına səbəb olmuşdur ki, bu da III qrup xəstələrdə daha kəskin şəkildə özünü göstərmişdir (I və II qrup xəstələrlə müqayisədə)

Beləliklə, XDAV ilə yanaşı gedən AXOX olan xəstələrdə spesifik prosesin həcmindən və müddətindən asılı olaraq müxtəlif orqanlarda baş verən funksional və morfoloji dəyişikliklərin klinik qiymətləndirilməsi çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

ATUJ0176.

İNFLİTRATİV AĞCIYƏR VƏRƏMİ OLAN XƏSTƏLƏR ARASINDA DƏRMANLARA DAVAMLILIĞIN AŞKARLANMASI VƏ ONUN XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ

A.E.İrzayeva, Z.T.Qurbanova, A.H.Osmanova
Ağciyər xəstəlikləri kafedrası

Vərəm infeksiyasının gedişinin dəyişməsi və dərmanlara rezistent formaların

rastgəlmə tezliyinin artması səbəbindən kimyəvi terapiyanın daimi olaraq yenilənməsinə baxmayaraq xəstələnmə göstəriciləri yüksək olaraq qalmaqda davam edir. ÜST-ün kriteriyalarına əsaslanaraq birincili dərmanlara rezistent formalara aid olunan xəstələr aşağıdakılardır: bəlgəmin ilkin mikrobioloji müayinəsinə qədər vərəm əleyhinə müalicə qəbul etməyən və ya 4 həftədən artıq müalicə qəbul etməyənlər. İlk dəfə aşkar edilmiş ağciyər vərəmi olan xəstələrin əksər hissəsini infiltrativ ağciyər vərəmi olan xəstələr təşkil edir.

Tədqiqatın məqsədi aşkar edilmiş infiltrativ ağciyər vərəmi olan xəstələrdə dərmanlara rezistentliyinin rastgəlmə tezliyi və rezistentliyin müxtəlifliyinin öyrənilməsidir.

Material və metodlar: tədqiqatın aparılması məqsədi ilə 50 nəfər infiltrativ ağciyər vərəmi olan xəstələr araşdırılmışdır. Bu xəstələrdə klinik-röntgenoloji (mikroskopiya Sil-Nilson üsulu ilə, bəlgəmin bərk yumurta zülallı qidalı mühit olan Levenşteyn-Yensen əkilməsi) və molekulyar-genetik müayinələr (BACTEK MGIt-960, Hain Test, GeneXpert) aparılmışdır.

Nəticə və müzakirə: Bizim müşahidəmiz 4 sayılı şəhər Vərəm Əleyhinə Dispanserin bazasında yerləşən Azərbaycan Tibb Universitetinin Ağciyər xəstəlikləri kafedrasında stasionar müalicə alan 50 nəfər vərəm xəstəsi üzərində olmuşdur. Tədqiqat üçün vərəm əleyhinə dərmanlara rezistent infiltrativ ağciyər vərəmi olan xəstələr seçilmişdir. Bunlardan 34 nəfəri (68%) kişi, 16 nəfəri (32%) isə qadın olmuşdur.

Toplanan anamnestik məlumatlar və aparılan müayinələr nəticəsində araşdırılan xəstələrin 18 nəfərində (36%)

ilk dəfə, 14 nəfərində (28%) residiv, 18 nəfərində (36%) xroniki proses təyin olunmuşdur.

Tədqiqat apardığımız xəstələrdə vərəm əleyhinə dərmanlara rezistentliyin olması zamanı 23 nəfər (46%) multirezistentlik, 19 nəfəri (38%) polirezistentlik, 8 nəfər (16%) isə daha çox dərmanlara qarşı davamlılıq (XDR) aşkar olunmuşdur. 18 nəfər ilk dəfə aşkar olunmuş infiltrativ ağciyər vərəmi olan xəstədən 13 (72,2%) nəfərdə multirezistent forma, 3-də (16,7%) polirezistent forma, 12-də (11,1%) isə daha çox dərmanlara qarşı davamlı (XDR) aşkar edilmişdir.

Nəticə: Beləliklə, əldə etdiyimiz nəticələrə əsaslanaraq demək olar ki, multirezistent formalar davamlı formalar arasında üstünlük təşkil edir.

ATUJ0177.

PNEVMOTORAKSLA AĞIRLAŞMIŞ BULYOZ DƏYİŞİKLİKLƏRƏ GÖRƏ APARILMIŞ ƏMƏLIYYATLARIN YAXIN VƏ UZAQ NƏTİCƏLƏRİ

R.B.Kərimov, B.İ.Bayramov, M.V.Nəsirli,
R.N.İbrahimov, A.N.İskəndərova

Elmi-Tədqiqat Ağciyər Xəstəlikləri İnstitutu,
publik hüquqi şəxs

İşin məqsədi: Ağciyərlərin bulyoz dəyişikliklərində əmələ gələn ağırlaşmalardan ən ümdəsi pnevmotorakslardır ki, bu da öz növbəsində çox vaxt cərrahi əməliyyatların (bəzən təcili) aparılmasına zərurət yaradır. Əməliyyatların yaxın və uzaq nəticələrinin öyrənilməsi imkan verir ki, gələcəkdə digər xəstələrdə tətbiq olunacaq cərrahi əməliyyatların həcmi və növünü maksimal dərəcədə təyin etmək mümkün olsun.

Material və metodlar: Döş qəfəsi cərrahiyyə şöbəsində 2017-2019-cu illər ərzində pnevmotoraksla ağırlaşmış bulyoz dəyişikliyə görə 64 xəstə əməliyyat olunmuşdur. Bu xəstələrin hamısında yaxşı nəticələr və sonradan (3-5 il) ərzində 56 nəfərində uzaq nəticələr öyrənilmişdir. Nəticələri öyrənmək üçün ümumi laborator müayinələrlə yanaşı rentgen və spiroqrafik yoxlamalar aparılmışdır. Xəstələrdə baş verən tənəffüs dəyişikliklərini öyrənmək üçün müdaxilədən sonra evə yazılmaq ərafəsində və sonrakı 3-5 il ərzində klinikada növbəti profilaktik müayinə aparılmışdır. Müayinə əsasən ağciyərlərin həyat tutumu (VC) və sürətləndirilmiş həyat tutumu (FVC), eləcədə 1 saniyə ərzində sürətləndirilmiş maksimal ventilyasiyası (FEV) öyrənilmişdir.

Müzakirə: Xəstələrin yaşı 17 ilə 60 arasında, 58 nəfəri kişi, 6 nəfəri qadın olmuşdur. Müəyyən hazırlıqdan sonra xəstələrə bizim təklif etdiyimiz metodla (bullaların əsasında sıxıcı qoyularaq bağlanması) əməliyyat keçirilmişdir. 12 nəfərdə təcili əməliyyata zərurət yaranmışdır. 37 nəfərdə sağ tərəfdə, 27 nəfərdə isə sol tərəfdə əməliyyat aparılmışdır. Bunlardan 23 nəfərində bullaların bağlanması ilə yanaşı müəyyən həcmdə dekortikasiya da aparılmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu xəstələrdən 15 nəfərində bulyoz dəyişikliklərdən başqa ağciyərlərin xroniki obstruktiv xəstəliyidə olmuşdur. Xəstələr evə yazılarkən aparılan spiroqrafik müayinələr bütün 64 xəstədə müəyyən qədər (mötədil tipli) tənəffüs pozğunluğu rast gəlinmişdir. 3-5 ildən sonrakı müayinələrdə heç bir xəstədə residiv qeyd olunmamışdır. Müayinə olunan 56 xəstədən yalnız 7 nəfərində tənəffüs

pozğunluğu qeyd olunmuşdur ki, bunlarda əsasən yanaşı obstruktiv xəstəliyi olanlardır. Bütün əməliyyat olunmuş xəstələrdə tibbi və sosial reabilitasiyaya nail olunmuşdur.

Nəticə: Bütün qeyd olunanları nəzərə alaraq inamla söyləmək olar ki, bulyoz dəyişikliklərdə bullaların əsasında bağanması əməliyyatı yüksək effektivliklə nəticələn əməliyyatlardır və geniş tətbiq olunması məqsədəuyğundur.

ATUJ0178.

REVMATOİD ARTRİTLİ XƏSTƏLƏRİN KOMPLEKS MÜALİCƏSİNDƏ NAFTALAN BALZAMININ BƏZİ BİOKİMYƏVİ VƏ IMMUNOLOJİ GÖSTƏRİCİLƏRƏ TƏSİRİ

S.S.Kərimova, G.H.Həsənova, L.B.Nəbiyeva,
G.H.Əsədova

Elmi-Tədqiqat Tibbi Bərpa İnstitutu,
Artrologiya bölməsi

Naftalan neftindən nanotexnologiya üsulu ilə əldə olunan "Naftalan balzamu" nanohissəciklərin mikrostimulyasiyası yolu ilə hazırlanır ki, bunlar da öz növbəsində istifadə vaxtınadək ətraf təsirlərdən müdafiə olunur və öz yüksək bioloji aktivliyini qoruyub saxlayır. Sübut edilmişdir ki, mikroskopik ölçülü aktiv hissəciklər dərinin daha dərin qatlarına keçərək analgesiyaedici və iltihabəleyhinə effekt verir.

İşin məqsədi: Revmatoid artriti xəstələrin kompleks müalicəsində naftalanın yeni preparatlarının – naftalan balzamının yerli vannalarla tətbiqinin effektivliyini öyrənməkdir.

Material və metodlar: RA diaqnozu qoyulmuş müayinə və müalicə olunan 33 xəstənin yaş həddi – 28-71 arasında

tərəddüd edib. Qadınlar (76,6%) üstünlük təşkil etmişdir. Xəstəliyin seropozitiv variant 20, seroneqativ forma 13 xəstədə aşkar edilmişdir. I aktivlik dərəcəsi 18 xəstədə, II aktivlik dərəcəsi 10 xəstədə, III aktivlik dərəcəsi 5 xəstədə aşkar edilmişdir. Rentgenoloji olaraq I mərhələ 9, II mərhələ 17, III mərhələ isə 7 xəstədə müəyyən edilmişdir. Təyin olunan müalicə metodlarından asılı olaraq xəstələr 2 qrupa bölünmüşdür: I qrupa daxil olan 20 xəstə naftalan balzamu ilə hazırlanmış 4 kameralı vanna qəbul etmişlər, II qrupa daxil olan 13 xəstə isə 4 kameralı adi su vannaları qəbul etmişlər.

Yerli su vannaları ilə prosedurlar 4 kameralı vannalardan, naftalan balzamu ilə 4 kameralı vannalar isə 0,25q/l nisbətdə hazırlanmışdır. Xəstələr 15 dəqiqə ərzində 10 vanna qəbul etmişlər, hər 2 qrup üzrə xəstələrə masaj, MBT təyin edilmişdir. Klinik olaraq xəstələrdə ağrı, oynaq indeksi, səhər əzginliyi, dinamikada təyin edilmişdir.

Nəticə: Müalicənin sonunda iltihabın klinik əlamətlərinin dinamikası I qrupda pozitiv olmuşdur. I qrup xəstələrdə aparılan immunoloji göstəricilərin analizi immunoloji mexanizmlərin fəaliyyətinin aşağı enməsinə sərtləndirir. Belə ki, qanda JgG $18,2 \pm 20,7$ q/l-dən – $17,8 \pm 0,5$ q/l-dək ($p < 0,05$) DİK $117,9-115,2$ -dək və JgM müvafiq olaraq $1,88 \pm 0,4$ -dən $1,28 \pm 0,22$ q/l-dək ($p < 0,5$) azalmışdır. Lipidlərin H₂O₂ ilə peroksidləşməsi məhsulları və qanın reoloji xüsusiyyətlərini dinamikada tətqiqi göstərdi ki, naftalan balzamu ilə müalicədən sonra göstəricilərdə müsbət dinamika müəyyən edilmişdir. I qrupa daxil olan xəstələrdə müalicə fonunda iltihabın kəskin faza göstəriciləri EÇS 39%-ə ($p < 0,05$), S reaktiv zülalın

konsentrasiyası 42%-dək ($p < 0,05$) azalmışdır.

Yekun: Beləliklə, Naftalan balzamu ilə yerli vannaların RA xəstələrdə tətbiqi kliniki yaxşılaşmaya səbəb olur, immunoloji statusa, iltihabın kəskin faza göstəricilərinə, qanın reoloji xüsusiyyətlərinə, LPO sistemi intensivliyinə korreksiyaedici təsir göstərir. Naftalan balzaminin oynaq sindromu və ayrı-ayrı sistem təzahürlərinə müsbət təsiri naftalan neftinin yeni preparatlarının patoloji prosesə çoxsaylı təsirinin bir hissəsini özündə cəmləşdirir.

ATUJ0179.

ŞIX HİDROGEN SULFİDLİ VANNALARIN KOMPLEKS ŞƏKİLDƏ SİDİK TURŞUSUNUN MÜBADİLƏSİNİN POZULMASINDA TƏMZİMLƏYƏN ROLU

S.S.Kərimova, X.İ.Cəfərova, G.H.Həsənova, G.S.Sadixova

| Elmi Tədqiqat Tibbi Bərpa İnstitutu,
| Artrologiya bölməsi

Məlum olduğu kimi podaqra, podaqrik artrit az rast gəlməyən orqanizmdə purin mübadiləsinin pozulması, hiperurikemiya, oynaqlarda kəskin iltihab ilə müşahidə olunan, əlillik dərəcəsinə kimi fəsadlaşan xroniki revmatik xəstəlikdir. Podaqrik artrit müalicəsində, ağırlaşmalarının qarşısının alınmasında, orqanizmdə sidik turşusunun mübadiləsinin tənzimləməsində istifadə olunan dərman vasitələri ilə yanaşı respublikamızın ərazisində yerləşən Şıx hidrogen- sulfidli vannalarının təsirini öyrənilməsinə qarşıya məqsəd qoyduq.

Tədqiqatın məqsədi. Podaqrik artrit kompleks müalicəsində Şıx hidrosulfid vannalarının effektivliyinin öyrənilməsi və elmi əsaslandırılması.

Material və metodlar. Müayinədən keçən 120 podaqrik artritli xəstələr 3 qrupa bölünmüşdür. I qrup 40 xəstə ənənəvi medikamentoz müalicə qəbul etmişdirlər - qeyristeroid iltihab əleyhinə, urikozurik, urikostatik preparatlar, II qrup - 40 xəstə Şıx hidrogensulfidli vannaları, III qrup - 40 xəstə dərman fonunda Şıx hidrogensulfidli vannaları və zədələnən oynaq nahiyəsinə 1% hidrokortizon məlhəmi ilə fonoforez qəbul etmişlər. Qanda sidik turşusunun müalicədən əvvəlki göstəricilərlə müqayisədə konsentrasiyasının həqiqətən statistik enməsi müşahidə olunmuşdur. III qrup xəstələrində 499 ± 7 mkmol/l dən 464 ± 6 mkmol/l qədər ($p < 0,01$) enmiş, və bu enmə I və II qruplarında olduğundan daha çox olmuşdur ($p < 0,001$). Sidikdə sidik turşusunun konsentrasiyası III qrupda $235,6 \pm 8,0$ mq % dən $268,6 \pm 8,0$ mq % qədər ($p < 0,001$), həqiqətən artmış, qeyd olunmalıdır ki, III qrup xəstələrində II qrupa nisbətən bu dinamika daha qabarıq özünü biruzə vermişdir ($p < 0,001$).: III qrup xəstələrdə, klinikaya adekvat olaraq qanda ŞNF- α $203,6 \pm 12,2$ pkq/ml-dən $149,57 \pm 7,2$ pkq/ml qədər ($p < 0,001$) enmişdir, III-cü qrupda bu enmə daha nəzərə çarpır ($p < 0,001$). Qalıq azot və sidik cövhərinin orta göstəricilərinin dinamikasını analiz edərək, III qrupda $34,9 \pm 1,4$ mmol/l –dən $27,7 \pm 1,3$ mmol/l qədər ($p < 0,001$) həqiqətən enməsinə aşkar etmişik. Sidik cövhərinin III qrup xəstələrində $9,6 \pm 0,6$ mmol/l-dən $6,6 \pm 0,5$ mmol/l -ə qədər ($p < 0,001$) enməsi qeydə alınmışdır, belə ki, III qrup xəstələrində

bunun enməsi I və II qrup xəstələrinə nisbətən daha çox olmuşdur ($p < 0,001$).

Nəticə. Aparılan tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Şıx hydrogen-sulfidli vannaları həqiqətən, orqanizmdə purin mübadiləsinə təsir göstərərək, xroniki gedişli podaqrik artritə iltihabi prosesinin aktivliyinə təsir edərək, residivlərin sayını azaldır, oynaqalarda funksional aktivliyinin artmasına imkan verir.

ATUJ0180.

MÜXTƏLİF ÖLÇÜ QAŞIQLARINA ÖLÇÜ MATERIALININ RETENSIYASININ QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

Z.İ.Qarayev, Y.İ.Bayramov, A.M.Səfərov
Ortopedik stomatologiya kafedrası

Aktuallıq. İkincili tam adentiyanın tam çıxan lövhəli protezlərlə ortopedik müalicəsi zamanı ortopedik konstruksiyanın hazırlanmasının əsas kliniki mərhələlərindən biri protez yatağı sahəsinin dəqiq relyefinin alınmasından ibarətdir. Alınacaq modellərin keyfiyyəti bundan birbaşa asılıdır.

Ölçünün keyfiyyətinə ölçü materialının keyfiyyəti və onun təyinatına görə düzgün istifadəsi, ölçü alan zaman buraxılan səhvlilər, əsas faktorlar kimi təsir göstərir. Ölçüdə keyfiyyətsiz modelin alınması ölçü keyfiyyətli olsada işi minimuma endirmiş olur. Ölçünün keyfiyyətli olmasına təsir göstərən faktorlardan biri də istifadə olunan ölçü materialının ölçü qaşığının üzərinə, xüsusilə onun kənarlarına retensiya qabiliyyəti hesab olunur.

Bir sıra tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, alınmış ölçü ağız boşluğundan çıxarılan zaman ölçü qaşığının kənarlarında

materialın qaşıqdan ayrılmasına səbəb olacaq maksimal təzyiq yaranır. Ölçü materialının müəyyən hissədə və ya tamamilə ölçü qaşığının üzərindən ayrılması, alınmış ölçünün yararsız olmasına dəlalət edir və bu ölçü deformasiya olunaraq tamlığı pozulmuşdur.

Aparılan tədqiqat işinin məqsədi müxtəlif konstruksiyalı ölçü qaşıqlarının retension və əlavə retensiya qabiliyyətinin alınan ölçünün keyfiyyətinə təsirinin qiymətləndirilməsindən ibarətdir.

Material və metod. Tədqiqat işi ATU-nun Tədris Stomatoloji klinikası Ortopedik stomatologiya kafedrasında yerinə yetirilmişdir. Kliniki təcrübədə üst və alt çənələrdə istifadə olunmuş ölçü qaşıqları daxil olunmuşdur: diametri 3,0 mm olan 9 dəlikli plastmas ölçü qaşığı (tip 1), üst çənə üçün 21, alt çənə üçün 14 dəlikli plastmas ölçü qaşığı (tip 2), çoxsaylı geniş yarıqlı plastmas ölçü qaşığı (tip 3), dəlikli metal ölçü qaşığı (tip 4), torlu metal ölçü qaşığı (tip 5).

Həkim-stomatoloq-ortopedlər tərəfindən daha çox ölçü alınmasında istifadə olunan müxtəlif qatılıqlı alginat ölçü materialı: yüksək qatılıqlı Ypeen və aşağı qatılıqlı Hydrogum istifadə olunmuşdur. Ölçülərin alınması standart metod ilə aparılmışdır. Ölçü materialının qarışdırılmasında instruksiya qaydalarına ciddi riayət olunmuşdur. Əlavə keyfiyyətli retensiya yaratmaq məqsədi ilə daha sadə və effektiv olaraq qaşığın kənarına leykoplaster yapışdırılmışdır.

Alınmış nəticə və onun müzakirəsi. Əlavə retensiya vasitələrinin müxtəlif ölçü qaşıqları və alginat ölçü materialından istifadə etməklə alınmasında alınan ölçünün keyfiyyətində hiss olunacaq dərəcədə yaxşılaşma aşkarlanmışdır.

Əksər halda klassik üsul ilə müxtəlif ölçü qaşığından istifadə edərək əldə edilmiş ölçülərin lazımi keyfiyyətinə nail olmaq mümkün deyildir. Hydrogum materialı ilə qaşığın kənarına leykoplastr yapışdırmaqla alınmış ölçülər bütün ölçü qaşıqları tipində uğurlu ölçü alınması yüksəlmişdir. Belə ki, 1-ci, 3-cü tip qaşığın köməkliyi ilə alınmış keyfiyyətli ölçü kifayət qədər olmayan halda 20%-dən 80%-ə yüksəlmişdir, 2-ci, 4-cü və 5-ci tip qaşığın köməkliyi ilə isə 40%-dən 80%-ə yüksəlmişdir. Ölçü qaşığının kənarına leykoplastr yapışdıraraq alinat ölçü materialı Ypeenlə ölçü alındıqda həmin ölçü qaşıqlarına leykoplastr yapışdırılmadan alınan ölçülərlə müqayisə olunduqda qənaətbəxş və yaxşı ölçülərin sayında yüksəlmə müşahidə olunmuşdur. Uğurlu ölçülərin sayı 1 və 2-ci tip ölçü qaşıqları ilə alındıqda 40%-dən 80 və 90%-ə qədər uyğun olaraq yüksəlmişdir.

Beləliklə tədqiqat göstərdi ki, əlavə retensiya üçün sadə üsulun istifadə olunması, yəni ölçü qaşığının kənarına leykoplastrın yapışdırılması uyğun olaraq alınmış ölçülərin keyfiyyətinin yüksəlməsinə səbəb olur. Belə ki, keyfiyyətli, yararlı ölçü işi Hydrogum materialı istifadə etdikdə 52%-dən 90%-ə, Ypeen materialı istifadə etdikdə isə 60%-dən 94%-ə qədər yüksəlmişdir.

ATUJ0181.

**AZƏRBAYCAN TİBB UNIVERSİTETİNİN
MÜALİCƏ – PROFİLAKİTA
FAKÜLTƏSİNİN II KURS
TƏLƏBƏLƏRİNİN DƏRMAN
TƏTBİQLƏRİ MÖVZUSUNDA BACARIQ
DƏRSİNİN İLKİN
QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ**

A.İ.Qədimli, S.Ş.Məmmədova,
E.M.Təhməzova, V.A.Kərimov, S.S.Cavadlı
| Tibb və sağlamlıq elmləri təhsili kafedrası

Giriş. Müalicə prosesinin səmərəli olmasında dərman maddəsinin orqanizmə hansı yolla yeridilməsi mühüm rol oynayır. Belə ki, dərman maddəsinin sorulma sürəti, təsir gücü və müddəti onun orqanizmə hansı yolla yeridilməsindən də asılıdır. Dərman maddələrinin orqanizmə yeridilmə yolları ümumi şəkildə enteral və parenteral olmaqla iki qrupa bölünür.

Parenteral tətbiq yolları dərman maddələrinin orqanlara daha tez çatmasını, tez zamanda təsir göstərməsini və tətbiq olunan dərman preparatının dozasını daha dəqiq müəyyənləşdirməyi təmin edir. Lakin parenteral dərman tətbiqi zamanı aseptika qaydalarına riayət olunmaması və tibb işçisinin səriştəsizliyi iflic, toxuma zədələnməsi, infeksiya və s. kimi ağırlaşmalara səbəb ola bilər. Məhz bu səbəbdən tibb fakültəsi tələbələrinin bu bacarıqlara yiyələnməsi olduqca aktual məsələdir.

Azərbaycan Tibb Universiteti tələbələrinin bu sahədə klinik bacarıqlarının artırılması məqsədilə Tibb və sağlamlıq elmlərinin təhsili kafedrası parenteral dərman tətbiqlərinin tədrisinə başlamışdır. Bu bacarıqların tam mənimsənilməsi üçün

dərslər protokollara uyğun hazırlanmış rəhbərliklərlə hər bir addım qeyd edilməklə keçirilir və tələbələrin həmin bacarıq və vərdişlərə yiyələnməsi tibbi manikənlər üzərində həyata keçirilməklə təmin olunur.

Tədqiqatın məqsədi. Parenteral dərman tətbiqləri bölməsinin sonunda tələbələrin parenteral dərman tətbiqləri dərş proqramının, yaradılan şəraitin, müəllimlərin səriştələrinin analiz edilməsi məqsədilə “Dərman tətbiqləri bacarıqlarının qiymətləndirilməsi anketi” hazırlanmış, xarici və rus bölmələrində təhsil alan tələbələr də daxil olmaqla bütün müalicə-profilaktika fakültəsinin II kurs tələbələrinə təqdim olunmuşdur.

Material və metodlar. “Dərman tətbiqləri bacarıqlarının qiymətləndirilməsi anketi” ampul formasındaki dərmanı hazırlama intradermal və subkutan inyeksiya etmə bacarığı, flakon formasındaki dərmanı hazırlama, intramuskulyar və intravenoz inyeksiya və infuziya etmə bacarığı olmaqla üç əsas hissədən ibarətdir. Hər bir hissədə ləvazimatların, tətbiq üçün ayrılan vaxtın, müəllimin səriştələrinin, müəllimin motivasiya və öyrənmə üçün verdiyi rəyin, tələbənin təkrar tətbiq etmə şansının yetərli olub-olmamasının, eləcə də tələbənin bacarığı etməklə öyrənməsinin ölçülməsinə istiqamətlənmiş suallar verilmişdir. Anketdə 400 tələbə iştirak etmişdir. Tələbələrin cavabları SPSS 22 proqram təminatı vasitəsilə təhlil edilmişdir.

Nəticələr. Təhlil nəticəsində tələbələr tədris proqramını dərş metodları və keyfiyyəti baxımından yetərli hesab etmişlər. Belə ki, müəllim(ə)lərin dərman tətbiqi ilə bağlı öyrədici fəaliyyətləri 76,2 % və dərşin məzmunu 50,3 % tələbələr tərəfindən əhatəli hesab

edilmişdir. Bununla yanaşı dərşin müddəti və tətbiqlərin təkrarlanması uyğun olaraq, 32,9% və 33% tələbə tərəfində yetərli hesab edildiyi üçün digər bəndlərlə müqayisədə təkmilləşdirilməli olan nüanslar kimi özünü göstərmişdir.

Yekun. Anket nəticələrinə əsasən diqqət çəkici məqamlar tələbələrə həvəsləndirən amillərin 80,2%-lə müəllimlərlə qarşılıqlı əlaqənin, 70 % göstərici ilə mehriban öyrənmə mühitinin olmasını, eləcə də, 61,1%-lə yeni dərş metodları və 47,3%-lə bacarıqların icra edilməsinin reala yaxın təcrübələrlə öyrənmələrini qeyd etmələri olmuşdur.

Həm bacarıq, həm də proqram komponentlərinin ümumi qiymətləndirilməsi bəndinə tələbələr tərəfindən verilmiş ən yüksək bal 10 (tələbələrin 34,3%-i), ən az bal isə 6 (tələbələrin 4,6%-i) olmuşdur.

ATUJ0182.

AZƏRBAYCAN TİBB UNIVERSİTETİNİN MÜALİCƏ - PROFİLAKİTA FAKÜLTƏSİNİN II KURS TƏLƏBƏLƏRİNİN DƏRMAN TƏTBIQLƏRİ MÖVZUSUNDA BACARIQ DƏRSİNİN İLKİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

A.İ.Qədimli, S.Ş.Məmmədova,
E.M.Təhməzova, V.A.Kərimov, S.S.Cavadlı
| Tibb və sağlamlıq elmləri təhsili kafedrası

Giriş. Müalicə prosesinin səmərəli olmasında dərman maddəsinin orqanizmə hansı yolla yeridilməsi mühüm rol oynayır. Belə ki, dərman maddəsinin sorulma sürəti, təsir gücü və müddəti onun orqanizmə hansı yolla yeridilməsindən də asılıdır. Dərman maddələrinin orqanizmə yeridilmə yolları

ümumi şəkildə enteral və parenteral olmaqla iki qrupa bölünür.

Parenteral tətbiq yolları dərman maddələrinin orqanlara daha tez çatmasını, tez zamanda təsir göstərməsini və tətbiq olunan dərman preparatının dozasını daha dəqiq müəyyənləşdirməyi təmin edir. Lakin parenteral dərman tətbiqi zamanı aseptika qaydalarına riayət olunmaması və tibb işçisinin səriştəsizliyi iflic, toxuma zədələnməsi, infeksiya və s. kimi ağırlaşmalara səbəb ola bilər. Məhz bu səbəbdən tibb fakültəsi tələbələrinin bu bacarıqlara yiyələnməsi olduqca aktual məsələdir.

Azərbaycan Tibb Universiteti tələbələrinin bu sahədə klinik bacarıqlarının artırılması məqsədilə Tibb və sağlamlıq elmlərinin təhsili kafedrası parenteral dərman tətbiqlərinin tədrisinə başlamışdır. Bu bacarıqların tam mənimsənilməsi üçün dərslər protokollara uyğun hazırlanmış rəhbərliklərlə hər bir addım qeyd edilməklə keçirilir və tələbələrin həmin bacarıq və verdişlərə yiyələnməsi tibbi manikenlər üzərində həyata keçirilməklə təmin olunur.

Tədqiqatın məqsədi. Parenteral dərman tətbiqləri bölməsinin sonunda tələbələrin parenteral dərman tətbiqləri dərslər proqramının, yaradılan şəraitin, müəllimlərin səriştələrinin analiz edilməsi məqsədilə “Dərman tətbiqləri bacarıqlarının qiymətləndirilməsi anketi” hazırlanmış, xarici və rus bölmələrində təhsil alan tələbələr də daxil olmaqla bütün müalicə-profilaktika fakültəsinin II kurs tələbələrinə təqdim olunmuşdur.

Material və metodlar. “Dərman tətbiqləri bacarıqlarının qiymətləndirilməsi anketi” ampul formasındakı dərmanı hazırlama intradermal və subkutan inyeksiya etmə

bacarığı, flakon formasındakı dərmanı hazırlama, intramuskulyar və intravenoz inyeksiya və infuziya etmə bacarığı olmaqla üç əsas hissədən ibarətdir. Hər bir hissədə ləvazimatların, tətbiq üçün ayrılan vaxtın, müəllimin səriştələrinin, müəllimin motivasiya və öyrənmə üçün verdiyi rəyin, tələbənin təkrar tətbiq etmə şansının yetərli olub-olmamasının, eləcə də tələbənin bacarığı etməklə öyrənməsinin ölçülməsinə istiqamətlənmiş suallar verilmişdir. Anketdə 400 tələbə iştirak etmişdir. Tələbələrin cavabları SPSS 22 proqram təminatı vasitəsilə təhlil edilmişdir.

Nəticələr. Təhlil nəticəsində tələbələr tədris proqramını dərslər metodları və keyfiyyəti baxımından yetərli hesab etmişlər. Belə ki, müəllim(ə)lərin dərman tətbiqi ilə bağlı öyrədici fəaliyyətləri 76,2 % və dərslərin məzmunu 50,3 % tələbələr tərəfindən əhatəli hesab edilmişdir. Bununla yanaşı dərslərin müddəti və tətbiqlərin təkrarlanması uyğun olaraq, 32,9% və 33% tələbə tərəfində yetərli hesab edildiyi üçün digər bəndlərlə müqayisədə təkmilləşdirilməli olan nüanslar kimi özünü göstərmişdir.

Yekun. Anket nəticələrinə əsasən diqqət çəkici məqamlar tələbələrə həvəsləndirən amillərin 80,2%-lə müəllimlərlə qarşılıqlı əlaqənin, 70 % göstərici ilə mehriban öyrənmə mühitinin olmasını, eləcə də, 61,1%-lə yeni dərslər metodları və 47,3%-lə bacarıqların icra edilməsinin reala yaxın təcrübələrlə öyrənmələrini qeyd etmələri olmuşdur.

Həm bacarıq, həm də proqram komponentlərinin ümumi qiymətləndirilməsi bəndinə tələbələr tərəfindən verilmiş ən yüksək bal 10 (tələbələrin 34,3%-i), ən az bal isə 6 (tələbələrin 4,6%-i) olmuşdur.

ATUJ0183.

LATENT VƏRƏM İNFEKSIYASININ FƏALLAŞMASININ BƏZİ ASPEKTLƏRİ

Z.Ş.Qədimova

Ağciyər xəstəlikləri kafedrası

Giriş. Müalicə olunmamış latent vərəm infeksiyası (İVİ) yeni vərəm hadisələrinin mənbəyidir. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST) LVİ-nin aşkarlanmasını və onun aktiv vərəmə çevrilməsinin qarşısının alınmasını vərəm əleyhinə tədbirlər arasında prioritet istiqamət kimi qəbul edir. LVİ-İ şəxslər xəstə deyillər, onlarda vərəmə xas olan klinik əlamətlər aşkar olunmur, lakin bu şəxslər aktiv vərəm xəstələrinə çevrilmək üçün əsas kontingentdir, onlarda vərəmin aktiv formasının yaranması riski 5-10%-dir. Nəzərə olsaq ki hal-hazırda dünya əhalisinin 1/4 LVİ - nin daşıyıcısıdır, LVİ-li şəxslərin preventiv müalicə aparılması məqsədilə vaxtında aşkar olunması olduqca aktualdır.

Tədqiqatın məqsədi kompleks müayinələrin aparılması vasitəsi ilə LVİ-nin və onun fəallaşmasının vaxtında aşkar edilməsidir.

Material və metodlar. 95 nəfər (4-6 yaş arası 49 oğlan və 46 qız uşağı) müayinə olunub. Uşaqların hamısı doğum evində vərəm əleyhinə peyvənd (KJB) ilə vaksinasıya olunub. Bu şəxslərin ümumi qəbul olunmuş klinik-laborator və rentgenoloji müayinələri aparılıb. Uşaqların hamısında dəriçi immunoloji testlər (vərəm allergeni PPD ilə tuberkulin testi və rekombinant vərəm allergeni ESAT-6-CFP-10 ilə Diaskintest-DST) qoyulub. Cəmləşdirilmiş vərəm anticisimlərinin (CVA) keyfiyyət və kəmiyyət təyini immun ferment analizi

(İFA) ilə qan zərdabında "AT-Tub-Best" vasitəsilə "Bio-Screen-500" (USA) aparatında həyata keçirilib. Dövr edən immun komplekslər (DİK) qan zərdabında 0,1 M borat buferi (pH 8,4) vasitəsilə hazırlanmış 3,75%-li polietilenglikol (PEG-6000) məhlulunun istifadəsi ilə antigen-anticisim komplekslərinin aşkarlanmasına əsaslanıb. Bu məqsədlə əmələ gəlmiş presipitatın optik sıxlığı SF-26 (Lumam) spektrofotometrə 450 nm dalğalarında təyin edilib. Əldə edilmiş nəticələrin statistik işlənməsi Excel 2010 vasitəsi ilə aparılıb.

Nəticələr. Müayinə olunmuş uşaqların hamısında dəriçi tuberkulin testi "müsbət" nəticə göstərmişdir və onların anamnezləri, kliniki-laborator və rentgenoloji müayinələri aktiv vərəmin inkarına əsas vermişdir. Peyvənd nəticəsində əmələ gəlmiş çapıqların ölçüləri müəyyən edilmişdir. 25 (26,3%) uşaqda çapıqın ölçüsü 4 mm və daha böyük (4-7 mm) olub. Bu uşaqlarda tuberkulin testi 5-6 mm ölçüdə papulanın əmələ gəlməsi və DST "şübhəli" və ya zəif "müsbət (5mm) reaksiya ilə nəticələnib. 62 (65,3%) uşaqda postvaksinal çapıq 4 mm dən kiçik (2-3 mm) idi, tuberkulin testi ölçüsü 9-12 mm olan papulanın əmələ gəlməsi və DST-nin zəif "müsbət" reaksiyası ilə nəticələnmişdir. 8 (8,4%) uşaqda postvaksinal çapıq 4 mm- dən kiçik (2-3 mm), tuberkulin testinin nəticəsi 12-16 mm papula və 1 uşaqda hipererqik reaksiyanın (vezikulanın əmələ gəlməsi) inkişafı ilə nəticələnib, DST 15-16 mm ölçülü papulaların (hipererqik reaksiya) əmələ gəlməsilə nəticələnib. Bu uşaqlarda azsaylı zəif ifadə olunmuş ümumi intoksikasiya əlamətləri (baş ağrısı, iştahanın olmaması, ümumi zəiflik)

aşkar olunmuşdur. Eyni zamanda həm tuberkulınə, həm də DST-yə qarşı "müsbət" reaksiya ilə cavab verən şəxslərdə CVA səviyyəsi 0,14-2,28 o.s.v. intervalında olub və DİK 0,045±0,005 o.s.v. səviyyəsinə enmişdir. DST "müsbət" olan şəxslərdə mülayim intoksikasiya simptomları aşkar edilmişdir. İntoksikasiya əlamətləri eyni zamanda tuberkulin və DST-in yeridilməsinə hipererqik reaksiya ilə cavab verənlərdə nisbətən daha aydın ifadə olunmuşdur.

Yekun. LVİ və onun aktivləşməsinin erkən və vaxtında aşkarlanmasına daha

ATUJ0184.

KO-DIOVAN PREPARATININ HİPERTONIYA XƏSTƏLİYİNİN MÜALİCƏSİNDƏ TƏTBİQİ

R.Ə.Quliyev, K.T.Abbasəliyeva

Ailə təbabəti kafedrası

Giriş: Ürək-damar xəstəlikləri arasında çox geniş yayılmış olan Arterial hipertenziyanın müalicəsi müasir dövrün ən aktual problemlərindən biridir. Arterial təzyiqin tənzimlənməsində iştirak edən əhəmiyyətli faktorlardan biri renin-angiotenzin-aldosteron sistemidir. Bu sistemə təsir edərək arterial təzyiqi normallaşdıran dərman preparatlarının tipik nümayəndəsi Ko-Diovan preparatıdır.

Tədqiqatın məqsədi: Ko-Diovan preparatının hipertoniyalı xəstələrdə tətbiq etməklə Arterial hipertenziyanı tənzimləmək olmuşdur. Ko-Diovan preparatı valsartan və hidroxloriazidin kombinasiyasından ibarətdir.

Material və metodlar: Müşahidəmiz altında 32-68 yaşlarda "Hipertoniya

böyük diqqət yetirilməlidir. Klinik, laborator, rentgenoloji müayinələrin nəticələri aktiv vərəmin manifestasiyasını inkar etməyə imkan verirsə, DST-in "müsbət" nəticəsi, CVA 0,14-2,28 o.s.v. intervalında olması, DİK-in normal və ya aşağı səviyyəsi, mülayim intoksikasiya əlamətləri LVİ-sı olan şəxslərdə ("müsbət" tuberkulin sınağı) LVİ-nin aktivləşməsinə göstərir. Aparılmış KJB vaksinasiyasının keyfiyyəti və postvaksinal immunitetin gərginliyi başqa çoxsaylı amillərlə birgə LVİ-nin fəallaşmasına təsir edir.

xəstəliyi, II dərəcə" diaqnozu qoyulmuş və monoterapiya kömək etməyən 22 xəstə (12 kişi və 10 qadın, xəstələnmə müddəti 5-22 il) olmuşdur. Xəstələrə Ko-Diovan 160 mq/12,5 mq dozada sutkada 1 dəfə 1 ay müddətinə təyin edilmişdir. Xəstələr müalicədən əvvəl və sonra dinamikada subyektiv və obyektiv müayinə olunmuş, qanın və sidinin ümumi analizi, qanda şəkər və kreatinin miqdarı, protrombin indeksi təyin edilmiş, EKG və rentgen müayinələri olunmuşdur. Müalicənin 10-14-cü günlərindən xəstələrdə arterial təzyiqin normal ölçülərə (sistolik arterial təzyiq 130-140 mm c.s, diastolik arterial təzyiq 70-80 mm c.s.) enməsi müşahidə olunmuşdur. Ko-Diovanın 1 ay qəbulunun sonunda xəstələrin demək olar ki, 91%-də arterial təzyiqin normal ölçülərdə (130/70 mm c.s.) stabilləşməsi müəyyən olunmuşdur. Xəstələrin əhvalı yaxşılaşmış, şikayətləri kəskin azalmış, yuxusuzluq aradan qaldırılmışdır. **Nəticə:** Xəstələrin halı və həyat keyfiyyəti əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşmışdır: onların şikayətləri kəskin azalmış, fiziki aktivliyi artmış, əmək qabiliyyəti, yuxu

yaxşılaşmış, arterial təzyiq göstəriciləri normal göstəricilərədək (130/70 mm c.s.) stabilləşmişdir.

Yekun: Beləliklə, aldığımız nəticələr göstərir ki, Ko-Diovan hazırda istifadə olunan ən səmərəli və etibarlı hipotenziv preparatlardan biri sayılır, qan təzyiqini qısa müddət ərzində aşağı salaraq stabilləşməsinə təmin edir və hipertoniya xəstələri üçün geniş tətbiqi tövsiyə olunur.

ATUJ0185.

DƏRƏCƏSİNİN VƏ MÜDDƏTİNİN AĞCIYƏRLƏRİN VENTİLYASIYA FUNKSİYASINA TƏSİRİ

Z.T.Qurbanova, Ş.M.Vəliyeva
| Ağciyər xəstəlikləri kafedrası

Vərəm mikobakteriyaları ifraz edən və yanaşı olaraq şəkərli diabetə malik olan ağciyər vərəmli xəstələrin müalicəsinin effektivliyinin artırılması müasir ftiziatriyanın aktual problemi hesab edilir. Şəkərli diabetlə tənəffüs orqanları patologiyalarının yanaşı getməsi klinik simptomatikanın ağırlaşmasına gətirib çıxarır ki, bu da öz növbəsində müalicənin və effektiv reabilitasiya tədbirlərinin aparılmasında müəyyən çətinliklər yaradır.

Tədqiqatın məqsədi: Ağciyər vərəmi ilə yanaşı gedən insulindən asılı olmayan şəkərli diabetli xəstələrdə diabetin ağırlıq dərəcəsinin və müddətinin ağciyərlərin ventilyasiya funksiyasına təsirinin öyrənilməsidir.

Tədqiqatın material və metodları. Bununla əlaqədar olaraq tərəfimizdən ağciyər vərəmi ilə yanaşı gedən insulindən asılı olmayan şəkərli diabetli 55 (70,5±5,2%) xəstə spiroqrafik müayinədən keçmişdir. Şəkərli diabet

diaqnozu ümumi qəbul edilmiş metodlar üzrə təyin edilmişdir: anamnez, klinik müayinələr, qlikemik profil göstəriciləri, qanda şəkərin və insulinin müayinə edilməsi. Nəzarət qrupuna müxtəlif formalı ağciyər vərəmi olan, lakin şəkərli diabet qeydə alınmayan 12 xəstə daxil edilmişdir. Tədqiqatın gedişatında spiroqrammanın əsas göstəriciləri qiymətləndirilmişdir: AHT, AGHT, FEV1, FEF25, FEF50, FEF 75, Tiffno indeksi.

Nəticələr və onların müzakirəsi: Ağciyər vərəmi və insulindən asılı olmayan şəkərli diabet olan 55 xəstədə diabetiz xəstələr qrupu ilə müqayisədə FEV1 göstəricilərində statistik dürüstlük aşağı olmuşdur (müvafiq olaraq 56,4±1,7 və 90,3 ±1,2 %; p<0,001). Müəyyən edilmişdir ki, ağciyər vərəmi ilə şəkərli diabet olan xəstələrdə nəzarət qrupu ilə müqayisədə ağciyərlərin həyat tutumu AHT (VC) (müvafiq olaraq orta ağır 66,9±2,9 və ağır 60,0 ±1,6 %; p<0,001) dürüst aşağı olmuşdur. Spiroqrafiyanın öyrənilən digər göstəricilərində də diabetin ağırlıq dərəcəsi və davamətmə müddətindən asılı olaraq statistik dürüstlük aşağı olmuşdur; FVC (müvafiq olaraq orta ağır 88,2±1,3 və ağır 70,5 ±2,7 %; p<0,001). Tənəffüs parametrləri və şəkərli diabetin davamətmə müddəti arasındakı korrelyasiya əlaqələri təhlil edildikdə AGHT(FVC) ilə ŞD-in davamətmə müddəti arasında mənfi əlaqənin olduğu aşkar edilmişdir (ŞD-in müddəti 5 ilə qədər: r= -0,58; p=0,003; ŞD-in müddəti 5 il və daha çox: r= -0,65; p=0,014).

Beləliklə, ağciyər vərəmi və insulindən asılı olmayan şəkərli diabetli xəstələrdə XTF-in orta göstəricilərinin normadan aşağı olmasına baxmayaraq xəstəliyin davamətmə müddəti və ağırlıq dərəcəsi

də respirator funksiyanı aşağı salan faktordur.

ATUJ0186.

UŞAQLARDA KƏSKİN BAĞIRSAQ İNFEKSİYALARININ MÜALİCƏSİNDƏ ENTEROFURİL PREPARATININ EFFEKTİLİYİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

İ.Ş.Mahmudov, Ü.Ə.Əliyeva,
G.M.Həsənquliyeva, K.T.Vəliyeva
| I uşaq xəstəlikləri kafedrası

Aktuallığı. Dünyada kəskin bağırsağ infeksiyalarından (KBİ) ildə 4 mln-a qədər insan tələf olur ki, bunların da 65-70%-ni uşaqlar (xüsusilə 5 yaşa qədər) təşkil edir. Bu səbəbdən KBİ-nin müalicə taktikasının təkmilləşdirilməsi, xüsusilə də ilkin mərhələdə dərman preparatının seçimi məsələsi bu gün də pediatrik infeksiyaların qarşısında aktual bir problem kimi qalmaqda davam edir.

Tədqiqatın məqsədi. Uşaqlarda KBİ-nin klinik simptomlarının və onun müalicəsində enterofuril suspensiyasının effektivliyinin qiymətləndirilməsi.

Material və metodlar. Tədqiqat 3 aydan-5 yaşa kimi diareya ilə müşayiət olunan orta ağır dərəcəli KBİ ilə xəstə 36 uşaq üzərində aparılmışdır. Bütün uşaqlarda xəstəliyin klinik əlamətləri qiymətləndirilməklə qan, nəcis və sidiyin ümumi müayinələri aparılmış, eyni zamanda nəcisin rotavirus antigeninə qarşı İFA və bakterioloji müayinəsi həyata keçirilmişdir. 30 xəstəyə (əsas qrup) 48 saatdan gec olmayaraq enterofuril suspenziyası təyin olunmuş, digər 6 xəstənin (müqayisə qrupu) müalicəsində isə enterosorbentlərdən istifadə olunmuşdur. Əsas qrupda

enterofuril suspenziyası bütün uşaqlar tərəfindən yaxşı qəbul olunmuş və heç bir əlavə təsirlər (fərdi dözülməzlik, qusma) qeydə alınmamışdır. Müqayisə qrupunda isə 2 halda enterosorbentə qarşı allergik reaksiya aşkarlanmış, 1 xəstə preparatın qəbulundan imtina etmişdir.

Tədqiqatın nəticələri. Xəstələrin böyük əksəriyyətində KBİ-nin virus etiologiyası: 28 xəstə- də (77,7%) rotavirus (o cümlədən 4 xəstədə stafilakokkla, 1 xəstədə adenovirusla, 3 xəstədə isə proteylə birgə mikst infeksiya şəklində) təyin olunmuşdur, 22,3%- xəstəyə naməlum etiologiyalı KBİ diaqnozu qoyulmuşdur. Müəyyən olunmuşdur ki, əsas qrupda diareya və intoksikasiya əlamətlərinin davam etmə müddəti digər qrupla müqayisədə daha azdır. Belə ki, əsas qrupda intoksikasiya və diareyanın aradan qalxması uyğun olaraq 1-2 gün və 2-3 gün tez baş verir. Eyni zamanda xəstəliyin davam etmə müddəti də 2-3 gün qısaldır.

Yekun. İnfeksiyon diareyalar zamanı enterofuril suspenziyasının kompleks müalicə planına daxil edilməsi KBİ-nin simptomlarına: diareya epizodlarının qısalmasına, intoksikasiya və diareyanın, eləcə də xəstəliyin davam etmə müddətinə müsbət təsir göstərir. Bütün bunları nəzərə alaraq uşaqlarda infeksiyon diareyalar zamanı preparatın istifadəsi məqbul sayıla bilər.

ATUJ0187.

BÖYÜK YAŞLI UŞAQLARDA EV PNEVMONİYALARININ GEDİŞ XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ MÜALİCƏ TAKTİKASI

İ.Ş.Mahmudov, Ü.Ə.Əliyeva,
G.M.Həsənquliyeva, K.T.Vəliyeva

I uşaq xəstəlikləri kafedrası

Aktuallığı. Bütün yaş qruplarından olan uşaqlar arasında rastgəlmə tezliyinə görə KRX həmişə ön sırada qərarlaşır. Aşağı tənəffüs yollarının xəstəliyi olan ev pnevmoniyaları bu gün də tibbin sosial problemlərindən biri kimi qalmaqda davam edir (ildə hər 1000 uşaq arasında 5-17 hadisə).

Tədqiqatın məqsədi. Böyük yaşlı uşaqlarda ev pnevmoniyalarının klinik-laborator əlamətlərinin öyrənilməsi və etiotrop müalicəsi.

Material və metodlar. Tədqiqat ev pnevmoniyası diaqnozu ilə 9-16 yaşlı 34 uşaq (21 oğlan, 13 qız) üzərində aparılmışdır.

Nəticə. Müayinəyə cəlb olunmuş xəstələrin 48%-də febril (38-39 °C), 52 %-də subfebril hərarət qeydə alınmışdır. Demək olar ki, xəstələrin böyük əksəriyyətində (97,4%) xəstəlik öskürəklə müşayiət olunurdu (82,3% halda az bəlgəm ifrazı ilə). Tənəffüs çatışmazlığı əlamətləri 3 (8,8%) xəstədə təyin olunmuşdur. Obyektiv müayinədə və döş qəfəsinin rentgenoqrafiyası zamanı xəstələrin 55,8 %-də- sağtərəfli; 35,2 %-də- soltərəfli; 9 %-də ikitərəfli pnevmoniya aşkar olunmuşdur ki, bunların da 35,3 %-ocaqlı, 23,5%- seqmentar, 14,7%- poliseqmentar və 26,5%-pay pnevmoniyası olaraq təsdiq olunmuşdur.

Qanın müayinəsində xəstələrin 29,4%-də neytrofil leykositoz, 61,8%- də EÇS-nin sürətlənməsi, 64,7%-də qan plazmasında CRZ-in yüksək göstəriciləri təyin olunmuş, cəmi 2 (5,9%) xəstədə leykopeniya (< 6x10⁹ q/l) qeydə alınmışdır, Bakterioloji müayinədə 17,6% xəstədə pnevmo- niyanın atipik törədici -Mycoplasma pneumoniae (IgM-tip

antitellərin müsbət olması) aşkar olunmuş, ancaq 2 xəstədə (5,9%) pnevmoniyanın sinpnevmonik plevrit şəklində ağırlaşması qeydə alınmışdır. Tipik ağırlaşmamış pnevmoniya ilə xəstələrin antibakterial müalicəsi pilləli üsulla aparılmış (ilk 2 gündə əzələdaxili seftriakson, hərarət subnormal, yaxud normal rəqəmlərə qədər endikdən sonra per-os amoksiklavın tablet formaları), mikoplazma aşkar olunan xəstələrin müalicəsində isə azitromitsindən istifadə olunmuşdur.

Yekun. Beləliklə, aparılan tədqiqatlarla müəyyən olunmuşdur ki, böyük yaşlı uşaqlarda ev pnevmoniyalarının daha çox sağtərəfli və ocaqlı formaları aşkar olunur. Əksər xəstələrdə iltihab göstəricilərinin markerlərindən olan SRZ göstərici yüksəlir. Pnevmoniyanın atipik törədicilərdən daha çox Mycoplasma pneumoniae-, təsadüf edir. Düzgün seçilmiş antibakterial terapiya fonunda bütün uşaqlarda davamlı müsbət dinamika qeydə alınır.

ATUJ0188.

UŞAQLARDA HİŞPRUNQ XƏSTƏLİYİNİN RENTGENOLOJİ MÜAYİNƏSİ

Ə.S.Mahmudova, A.D.Ömerova,
L.Z.Ağabəyli, A.C.Ağamalıyeva

Şüa diaqnostikası və terapiyası kafedrası

Aktuallıq. Hişprunq xəstəliyi yoğun bağırsağın bütün hissələrinin və ya hər hansı bir seqmentinin selikaltı və əzələ qatlarında sinir kəməflərinin natamam inkişafı və ya ümumiyyətlə olmaması ilə səciyyələnən anadangəlmə xəstəlikdir. Müşahidələrə əsasən yenidoğulmuşlar arasında Hişprunq xəstəliyinin yayılması 1:3000-1:2000 təşkil edir. 80-90%

hallarda Hişprunq xəstəliyi yenidə doğulmuş dövrə meydana çıxır. Qızlara nisbətən oğlanlarda bu anomaliyaya 4-5 dəfə çox rast gəlinir. Xəstələrin 9%-də yoğun bağırsağın aqanqliozu Daun sindromu fonunda inkişaf edir.

Məqsəd. Hişprunq-yoğun bağırsağın aqanqliozu olan uşaqlarda rentgen diaqnostikanın imkanlarını öyrənmək.

Materail və metodlar. Tədqiqat Tibb Universitetinin Tədris Cərrahiyyə Klinikasında, yoğun bağırsağın aqanqliozu şübhəsi olan 14 xəstə üzərində aparılmışdır. Xəstələrdən 9-u kişi, 5-i qadın olmaqla, yaş aralığı 0-12 ay arasında dəyişmişdir. Bütün xəstələrə yoğun bağırsağın kontrastlı rentgenoqrafiya müayinəsi aparılıb. Müayinə TOSHIBA DRX-3535HD rəqəmsal rentgen cihazında icra edilib. Müayinə qarın boşluğunun icmal rentgenoqrafiyası ilə başlanmış, daha sonra düz bağırsağa imalə yolu ilə kontrast yeridilərək müayinə təkrar edilmişdir. İcmal rentgenoqrafiya zamanı diafraqma gümbəzlərinin normal yerindən yuxarı qalxması, bağırsağın ilgəklərində qazların artması, kontrast imaləsindən sonra isə yoğun bağırsağın aqanqlioz olan seqmentində daralma və daralmış hissədən yuxarıda suprastenotik genişlənmə parametrləri dəyərləndirilmişdir.

Nəticə: Müayinə olunan 14 xəstədən 9-da Hişprunq xəstəliyi-yoğun bağırsağın aqanqliozu aşkar edildi. Xəstələrin hamısında icmal rentgenoqrafiya müayinəsində diafraqma gümbəzlərinin normal yerindən yuxarıda yerləşməsi, bağırsağın ilgəklərində qazların artması izlənmişdir. Həmçinin, irriqoskopiya zamanı yoğun bağırsağın aqanqliozu olan seqmentində daralma və daralmış

hissədən yuxarıda suprastenotik genişlənmə təyin edilmişdir. Diaqnoz xəstədən toplanan anamnez və rentgenoloji müayinəyə əsasən qoyulmuşdur. Bu xəstəliyin əsas kliniki əlamətləri xroniki qəbzlik və defekasiya aktına çağırışın olmamasıdır. Nəcisin ləngiməsi ilə əlaqədar bağırsaqda köp və ağrı qeyd olunur. Hişprunq xəstəliyinin diaqnostikası və cərrahi korreksiyasının erkən mərhələlərdə icra olunduğu təqdirdə proqnozu nisbətən qənaətbəxş sayılır. Müalicə aparılmadıqda həyatın ilk aylarında uşaq ölümü 80%-ə çatır. Beləliklə, rentgenoloji müayinə Hişprunq xəstəliyinin diaqnostikasında effektiv metod olaraq icra edilə bilər.

ATUJ0189.

HƏKİMLƏR VƏ TİBBİ PERSONAL ARASINDA EMOSİONAL YANMA SİNDROMUNUN TƏDQIQI VƏ ONUN HƏYAT KEYFİYYƏTİNƏ TƏSİRİ

A.L.Manuçeri, Ü.Bağırzadə
Psixiatriya kafedrası

Emosional yanma sindromu, normal şəraitdə fərdin karyerasından, dostluqlarından və ya ailə münasibətlərindən həzz və müvəffəqiyyət duyğusunu azaldan və fərdi şəxsiyyətin itirildiyi inancına səbəb olan zehni və fiziki tükənmədir. Bu həm də iş həyatında stresin bir növüdür. Həddindən artıq iş zamanı yaranan hədsiz emosional yorğunluq və bunun nəticəsində öz işini və vəzifələrini yerinə yetirə bilməmək olaraq təyin olunur. Buna görə; fərd zamanla xroniki yorğunluq yaşayır; O, işindən uzaqlaşır, özünə çəkilir və getdikcə özünü qeyri-adekvat hiss edir.

Emosional yanma, digər adı ilə Tükənmişlik sindromu tibbi olaraq qəbul edilmiş bir diaqnoz deyil. İlk dəfə 1974-ci illərdə psixoloq Herbert Freudenberger tərəfindən yazılmış bir məqalə ilə ədəbiyyata daxil olmuş tükənmişlik sindromu anlayışı, fərdə ağır fiziki, əqli və emosional yorğunluğa səbəb olan ağır stress vəziyyətini təsvir edir.

Bir çox araşdırma nəticəsində tükənmişliyin daha çox tibb işçilərində müşahidə edildiyi ortaya çıxıb. Həkimlərdə tez-tez rast gəlinən tükənmişlik sindromunun peşə degenerasiyası, spirtli içki qəbulu və intiharlarla əlaqəli olduğu müəyyən edilmişdir. emosional yanmanın bir çox səbəbləri müxtəlifdir. Xüsusilə iş stresinin sıx olduğu və iş yükünün çox olduğu sektorlarda çalışanlarda daha çox rast gəlinir, ancaq tükənmişliyin səbəbini yalnız iş həyatındakı amillərlə əlaqələndirmək düzgün olmazdı. İşçilərin xüsusiyyətləri, eləcə də iş yerinin şərtləri tükənməyə səbəb ola bilər. İş və peşə həyatında tükənmişlik sindromu depressiv şikayətlərin artması, yorğunluq, yuxu pozğunluğu, əsəbilik, işdən narazılığa və nəticə etibarilə həyat keyfiyyətinin pisləşməsinə gətirib çıxarır. Həyat keyfiyyəti fərdin fiziki funksiyalarını, psixi vəziyyətini, ailə daxilində və xaricində sosial münasibətləri, ətraf mühitin təsir səviyyəsini əhatə edir və bu vəziyyətin fərdin funksionallığına nə dərəcədə təsir etdiyini göstərir. Təbabətin tərəqqi etdiyi müasir dünyada tək-cə xəstəlikləri aradan qaldırmaq deyil, həm də insanların həyat keyfiyyətini yüksəltmək məqsədi daşıyır. Bu səbəbdən səhiyyə sektorunda tükənmişliyin azaldılması ilə bağlı daha çox araşdırma aparmaq və nəticə etibarilə həkimlərin və digər sağlamlıq

işçilərinin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədilə lazımı tədbirlər görmək və həll təkliflərini əldə edilən nəticələrlə birlikdə diqqətlə həyata keçirmək zəruridir.

ATUJ0190.

METADON İLƏ ƏVƏZEDİCİ TERAPİYA PROGRAMI VƏ ONUN XƏSTƏLƏRİN HƏYAT KEYFİYYƏTİNƏ TƏSİRİ

A.L.Manuçeri, E.Əlicanova

Psixiatriya kafedrası

Metadon Opioidlər (morfinin təsiri altında olan kimyəvi maddələr) adlı bir kateqoriyanın bir hissəsidir. Bu gün çəkilmə hissini minimuma endirmək üçün heroin asılılığının müalicəsində və morfina dözə bilməyən ağırlı xəstələrin müalicəsində müalicənin bir hissəsi kimi istifadə edilə bilər.

Metadon beynin və sinir sisteminin ağrıya reaksiyasını dəyişdirir, buna görə də rahatlama hiss olunur. Onun təsiri morfin kimi digər güclü ağrı kəsicilərdən daha yumşaqdır. Kodein, heroin, hidrokodon, morfin və oksikodon kimi dərmanların yüksək səviyyəsini bloklayır.

Həkimlər morfina dözə bilməyən xəstələrə, məsələn, zədə, cərrahiyyə və ya xroniki xəstəlik səbəbindən çox ağrı çəkən xəstələrə metadon tətbiq edə bilərlər. Digər opioidlərə asılılığın müalicəsində köməkçi vasitə kimi də istifadə olunur. Metadon opioidləri sinir sistemine daha yumşaq təsirlərlə əvəz edir. Buna görə əvəzedici terapiyada istifadə olunur. Asılılığı 100% aradan qaldıran bir müalicə deyil. Çünki bu həm də asılılıq yaradır.

Metadon uzun müddət istifadə edilərsə, ağciyər və tənəffüs problemlərinə səbəb ola bilər.

Qadının menstrual dövrünü də dəyişə bilər. Hamiləlikdə ağırlaşmalara səbəb ola bilər, dozanın dəyişdirilməsi ilə bağlı həkimə müraciət etmək lazımdır.

Tədqiqatın məqsədi metadon ilə əvəzedici terapiya proqramını və onun xəstələrin həyat keyfiyyətinə təsirini müəyyən etmək və onları həll etmək.

Azərbaycanda ilk dəfə metadon ilə əvəzedici terapiya proqramının psixoloji aspektlərin xüsusiyyətlərinin xəstəliyinin inkişafında rolu öyrəniləcək və gələcəkdə bu cür xəstələrə göstərilən reabilitasiya proqramlarının səmərəliliyinin artmasına səbəb ola bilər.

Metadon ilə əvəzedici terapiya proqramının psixoloji aspektlərini öyrənmək onlarda yaranan psixi problemlərin öyrənilməsinə və bu problemlərin müalicə edilməsinə kömək edə bilər.

ATUJ0191.

II QARABAĞ MÜHARİBƏSİ İŞTİRAKÇILARININ SOSİODEMOQRAFİK GÖSTƏRİCİLƏRİ İLƏ POSTTRAVMATİK STRESS POZUNTUSU ARASINDA ƏLAQƏ

A.L.Manuceri, A.F.İsaxanlı

Psixiatriya kafedrası

Giriş: Posttravmatik stress pozuntusunun klinik simptomları travmatik hadisənin yenidən yaşanması, qorxulu yuxular, yaşanmış hadisəni xatırladan obyekt və yaxud situasiyalara qarşı güclü emosional, fiziki reaksiyalar, çəkinmə, emosional donma, yüksək oyanıqlıq

halları; hərəkətlərin tormozlanması yaxud ajitasiya və s. hallardan ibarətdir.

Mövzunun aktuallığı: Azərbaycan və Ermənistan arasındakı münaqişə bir çox insanın həyatına ciddi təsir göstərmişdir. Zaman-zaman atəşkəsin pozulması nəticəsində hər iki tərəf xeyli itki verib. Rəsmi açıqlamaya görə, Azərbaycanın 3000-dən artıq hərbi qulluqçusu həlak olmuşdur. Müharibədə fiziki xəsarət almasa da, onun fəsadını yaşayanlar az deyil. Bu fəsadlardan biri posttravmatik stress pozuntusudur. Ən geniş yayılmış psixotraumatik faktorlara ağır somatik travmalar (9,4%), fiziki təzyiq (8,3%), başqasının ağır yaralanması və ya ölümünə şahid olma (7,1%) aiddir. Eyni zamanda Azərbaycanda 36 qazi intiharı qeydə alınmışdır. II Qarabağ müharibəsinin iştirakçıları üzərində hər hansı tədqiqat aparılmayıb. Bu baxımdan qazilərdə posttravmatik stress pozuntusunun səviyyəsinin öyrənilməsi və onun sosiodeмоqrafik məlumat formu arasındakı əlaqənin müəyyənəşdirilməsi vacib məsələlərdəndir.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın əsas məqsədi II Qarabağ müharibəsi iştirakçılarında yaranmış posttravmatik stress pozuntusunun səbəblərini araşdırmaqdan ibarətdir. Məqsədə nail olmaq üçün posttravmatik stress pozuntusu olan şəxslərin sosiodeмоqrafik göstəriciləri; ailə vəziyyəti, sosial status, təhsil səviyyəsi və yaş amili arasındakı əlaqənin qiymətləndirilməsi müəyyən olunmuşdur.

Tədqiqatın material və metodları: Tədqiqata cəlb olunanlar Psixi Sağlamlıq Mərkəzinə, Mərkəzi Hərbi Hospitala, Mərkəzi Hərbi Poliklinikaya və Respublika Psixiatriya Xəstəxanasına müraciət edən II Qarabağ müharibəsi iştirakçılarıdır.

Tədqiqatda iştirak edənlər könüllülük əsasında cəlb olunur və tədqiqatın məqsədi və mümkün riskləri barədə məlumatlandırılır. Araşdırmada respondentlər haqqında statistik məlumatlar almaq üçün posttravmatik stress pozuntusu müəyyən olunan şəxslərdə sosio-demoqrafik məlumat formundan istifadə olunacaq.

ATUJ0192.

PSIXOAKTİV MADDƏ ASILILIĞINA GÖRƏ XƏSTƏXANADA MÜALİCƏ OLUNAN ŞƏXSLƏRDƏ DIQQƏT ƏKSİKLİYİ VƏ HİPERAKTİVLİK POZUNTUSUNUN ƏLAMƏTLƏRİNİN ARAŞDIRILMASI

A.L.Manuçeri, N.R.Rəzzaqova
Psixiatriya kafedrası

Giriş: Dünyanın bir çox yerində psixoaktiv maddə istifadəsi və asılılığı getdikcə artan bir problemə çevrilir və cəmiyyətimiz üçün böyük təhlükə yaradır. Maddə istifadəsi səbəbiylə bir insanın həyatı bir çox cəhətdən mənfi təsirlənir. İşə getməmək, iş həyatında uğursuzluq, ailəyə, dostlara etinasızlıq, bədəndə fiziki pozulma kimi problemlər ortaya çıxır. Diqqət əksikliyi və hiperaktivlik pozuntusu (DƏHP) isə uşaqlıqda başlayan, təxminən pozuntu aşkarlanan insanların yarısında yeniyetməlik və yetkinlik dövründə davam edən, funksionallığa və sosial və şəxsi vəzifələrin yerinə yetirilməsinə mənfi təsir göstərən neyroinkişaf, heterogen bir xəstəlikdir. Yetkinlərdə DƏHP diaqnozu qoyulmuş fərdlərdə əhval pozulmaları, maddə istifadəsi pozulmaları, öyrənmə çətinlikləri, yuxu pozulmaları,

narahatlıq, impuls nəzarəti, şəxsiyyət pozulmaları kimi psixi pozuntular tez-tez müşayiət olunur.

Mövzunun aktuallığı: Psixoaktiv maddə asılılığına görə xəstəxanada müalicə olunan şəxslərdə DƏHP əlamətlərini müəyyən etməyə yönəlmiş hər hansı tədqiqat aparılmayıb. Buna görə də psixoaktiv maddə asılılığı olan şəxslərdə asılılıq ilə DƏHP arasında əlaqənin müəyyənləşdirilməsi, asılılığa təsir göstərən amillərin öyrənilməsi vacib məsələlərdəndir.

Tədqiqatın məqsədi: Ədəbiyyatlardakı araşdırmaların nəticələri və bu tədqiqat araşdırması ilə maddə asılılığı olan fərdlərdə DƏHP əlamətləri arasındakı əlaqə haqqında məlumat əldə etmək məqsəd olaraq qarşıya qoyulmuşdur. Tədqiqat nəticəsində əldə ediləcək məlumatların, maddə asılılığı olan insanların DƏHP əlamətlərinin ola biləcəyi vəziyyətinə diqqət çəkən bir araşdırma ilə meydana gətirilməsi və bu mövzuda ediləcək araşdırmalara töhfə verməsi hədəflənir.

Tədqiqatın material və metodları: Tədqiqata cəlb olunanlar narkoloji dispanserdə müalicə alan 18-65 yaş arası şəxslərdir. Tədqiqata iştirak edənlər könüllülük əsasında cəlb olunur və tədqiqatın məqsədi barədə məlumatlandırılır.

Araşdırmada məlumat toplamaq məqsədi ilə yetkinlərdə diqqət əksikliyi və hiperaktivlik pozuntusu özünü hesabat şkalası, asılılıq profili indeksinin qısa forması, sosiodemoqrafik məlumat anketi istifadə olunacaq.

ATUJ0193.

ŞƏKƏR XƏSTƏLİYİNDƏN ƏZİYYƏT ÇƏKƏN XƏSTƏLƏRDƏ DİETİK QIDA QƏBULUNUN STRES SƏVİYYƏSİ VƏ YAŞAM MƏMNUNİYYƏTİ İLƏ ƏLAQƏSİNİN TƏHLİLİ

L.H.Mehtiyeva, A.Ş.Alquliyeva
| Psixiatriya kafedrası

Giriş: Diabetes mellitus həm kəskin, həm də xroniki ağırlaşmalarla insanın həyatına təsir edən və insanın müəyyən pəhrizə, dərmanlara və həkim nəzarətinə riayət etməsini məcbur edən bir xəstəlikdir. Xroniki xəstəlik zamanı insanın xəstəliyə və onun müalicəsinə uyğunlaşa bilməsi çox vacibdir.

Stress bəzən orqanizmin reaksiyası, bəzən isə xarici stimül kimi müəyyən edilir. Stress sahəsində aparılan araşdırmalar araşdırıldığında, demək olar ki, bütün xəstəliklərin psixosomatik olduğu düşünülür.

Həyatdan məmnunluq, bir ruh halı olaraq, fərdin öz həyat keyfiyyətini tam qiymətləndirməsi nəticəsində əldə etdiyi müsbətlik dərəcəsi deməkdir. Həyatdan məmnunluq kimi də ifadə oluna bilən məmnuniyyət və həzzin daxil olduğu həyatdan məmnunluq, insanın həyatından nə qədər həzz aldığını ifadə edir.

Mövzunun aktuallığı: Ölkəmizdə şəkər xəstəliyindən əziyyət çəkən insanların sayının yetəri qədər çox olduğunu düşünərək deyə bilərik ki, bununla bağlı araşdırma həm ölkəmiz, həm də elm üçün əhəmiyyət daşıya bilər.

Tədqiqatın məqsədi: Hazırkı tədqiqatın məqsədi, şəkər xəstəliyindən əziyyət çəkən insanlarda xüsusi qida rejimi və ya dietik qida qəbulunun onlarda yaratdığı

stres və yaşam məmnuniyyəti ilə bir əlaqəsi olub olmamasına baxmaqdır.

Tədqiqatın material və metodları: Tədqiqat üçün istifadə edilən nəzərdə tutulmuş 4 şkala vardır. Onlar PHQ-15, Sağlamlığın dəyişməsinə qarşı motivasiya və davranış (MATCH), Həyatdan məmnunluq ölçümünün şkalası (SWLS), Diyabet sızıntı şkalasıdır (DDS). Tədqiqat həm kişilər həm də qadınlar üzərində aparılır. Bu zaman yaş göstəriciləri, cinsiyyət, təsir edə biləcək digər xroniki xəstəliklər də nəzərə alınır.

ATUJ0194.

BEYİN QAN DÖVRANININ KƏSKİN POZULMALARI ZAMANI RESPIRATOR AĞIRLAŞMALARIN INKIŞAF ETMƏ SƏBƏBINİN VƏ SƏCİYYƏVİ XUSUSİYYƏTLƏRİNİN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

İ.Ş.Məhərrəmbəyli, V.S.Mirzəyeva,
Ə.S.Sultanov, T.B.Kərimova
| Anesteziologiya və reanimatologiya kafedrası

Problemin aktuallığı: Son illərdə elmi-texniki tərəqqinin artması sahəsində, xəstəliklərin erkən diaqnostikasında və müalicəsində çox sürətli nailiyyətlər əldə edilərsə də, beyin qan dövranının kəskin pozulması (BQDKP) və onun ağırlaşmaları kimi patologiyaların inkişaf etmə tempi qalmaqdadır. Klinik müşahidələr göstərir ki, BQDKP (işemik və hemorragik insult keçirən) olan xəstələrdə intrakranial fəsadlarla yanaşı ekstrakranial ağırlaşmalar əsasında respirator ağırlaşmalar çox erkən inkişaf edir ki, bu da son klinik nəticələrə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Bunları nəzərə alaraq ATU-nun TTK-ın

reanimasiya və intensiv terapiya şöbəsində müalicə alan insult keçirmiş 15 xəstə üzərində müşahidə aparmışıq.

İşin məqsədi: Məqsədimiz BQDKP formasından asılı olaraq bronxopnevmoniya kimi respirator ağrılaşmaların inkişaf etmə səbəbini və səciyyəvi xüsusiyyətlərini müqayisəli təhlil etməkdir.

Material və metodlar: BQDKP-sı ilə olan xəstələrin vəziyyəti nevrologi statusa görə, KT, MRT, ağ ciyərlərin R-müayinələrin nəticələrinə və qanın ümumi, biokimyəvi, bakterioloji analizlərində qeyd olunan dəyişikliklərə görə qiymətləndirilmişdir.

Alınmış nəticələr: Tədqiqata daxil olan xəstələr ağır olmuş, huşu Qlazqo-Koma şkalası ilə 8-4 bal qiymətləndirilmiş və intubasion boru vasitəsi ilə ağ ciyərlərin süni ventilyasiya aparılmışdır. Respirator pozulma səviyyəsi P_{mean} (tənəffüs yollarında orta təzyiq) və oksigenləşmə indeksinə (PaO_2/FiO_2) görə qiymətləndirilmişdir. Qaz mübadiləsində olan dəyişikliklər I-III-V-VII sutkalarda aparılmışdır.

Yekun: Müqayisəli təhlillər göstərir ki, həm işemik, həm də hemorragik insult keçirmiş xəstələrdə P_{mean} III-V-VII sutkalarda dinamiki olaraq artmış, PaO_2/FiO_2 nisbətinin isə hemorragik insult keçirmiş xəstələrdə daha erkən pozulmuş və dinamiki olaraq V-VII günlərdə də azalma ilə müşahidə olunmuşdur. Buda, hemorragik insult keçirmiş xəstələrdə udma aktının, öskürək refleksinin daha ciddi pozulması və bronx-ağciyər sistemində drenaj funksiyasının çox zəif olması ilə əlaqələndirilir və erkən bronx-ağciyər ağrılaşmalarının proqnostik meyarı kimi dəyərləndirilir.

ATUJ0195.

BAKİ ŞƏHƏRİNDƏ PSIXOAKTIV MADDƏLƏRDƏN ASILILIĞIN YAYILMASININ XÜSUSIYYƏTLƏRİ

P.Məmmədov, B.Əsədov, G.Hüseynzadə
Psixiatriya kafedrası

Tədqiqatın aktuallığı. Narkomaniyanın tədqiqinin aktuallığını istər dünyada, istərsə də Azərbaycan Respublikasında bu xəstəliklərin geniş yayılması və narkotiklər səbəb olduğu ağır tibbi, sosial və iqtisadi səbəblər diktə etmişdir.

Tədqiqatın məqsədi. Narkotiklər və digər psixoaktiv maddələrdən Bakı şəhərində istifadə edilməsinin yayılmasının kompleks qiymətləndirilməsindən ibarətdir.

Alınmış nəticələrin müzakirəsi. Bakı şəhəri narkoloji müəssisələrin məlumatlarına əsasən, 2000-ci ildən 2015-ci ilədək Bakı şəhərində narkotiklərdən asılılı olanların sayı 2 dəfə artmışdır (2000-ci ildə 5700 xəstə, 2015-ci ildə isə 11417 xəstə təşkil etmişdir). Narkotik istifadəçilərinin sayının artması üzrə daha problemlı rayonlar Yasamal, Sabunçu və Nəsimi rayonlarıdır. Qeydiyyatda alınmış narkomaniya xəstələri arasında 2011-ci ildən 2015-ci ilədək qadınların sayı cüzi olsa da, onların ümumi narkomaniya xəstəliyinə tutulma strukturunda payının tədricən artması tendensiyası mövcud olmasına baxmayaraq, qeydiyyatda olan kişilərin və qadınların nisbəti isə 1:18 və 1:19 təşkil etmişdir.

Respublika Narkoloji Mərkəzində 2011-2015-ci illərdə stasionar müalicəni keçən və Bakı şəhərində qeydiyyatda olan xəstələrin göstəricilərinin öyrənilməsi aşağıdakıları aşkar etmişdir: onlardan çoxu kişi cinsindən olan şəxslər idi (hər 8

kişiyə 1 qadın düşürdü), təhsilləri əsasən orta və orta peşə təhsili, daimi iş yerləri olmayan, yaşları 30-34 yaş arasında (xəstələrin orta yaşı 32,5 yaş idi), əsasən kokosdan (asetilləşdirilmiş heroin), yaxud digər psixi aktiv maddələrlə birlikdə kokosdan venadaxili üsulla, gündə 1 inyeksiyadan 2 inyeksiyayadək tezliklə (74%) istifadə edirdilər. Qeyd olunmuş xəstələr kateqoriyası ilk dəfə narkotik maddələrdən cavan vaxtlarında istifadə etməyə başlamış (1970 xəstə - 66,5%), onlardan 822 xəstə (27,8%) bunu yeniyetmə yaşlarında etməyə başlamışdılar. Narkotik maddələrdən istifadənin orta davamiyyəti 8,5 il təşkil etmişdir. Pasiyentlərin narkoloji yardım üçün müraciətlərinin sayının öyrənilməsi nəticələri 2011-ci ildən 2015-ci ilədək narkotiklərin inyeksiya üsulu ilə istifadəsinin əhəmiyyətli dərəcədə artdığına işarə edir ki, bu da onların arasında riskli davranış modellərinin geniş yayılmasını, İİV-infeksiyanın, parenteral hepatit B və C yüksək dərəcədə yayılmasını təsdiq edir. Bütün yuxarıda sadalanan məsələlərin kompleks şəkildə tədqiq edilməsi narkomaniya və alkoqolizmin səmərəli profilaktikasına yeni yanaşmaların tapılmasına imkan verəcəkdir.

ATUJ0196.

AĞIZ BOŞLUĞUNDA HERPES SİMPLİKS VİRUSU

G.Məmmədova, İ.Məmmədyanova,
Ş.Yusubova

| Dermatovenerologiya və Terapevtik
| stomatologiya kafedrası

Açar sözlər: herpes, infeksiya, ağız boşluğu, selikli qişa

Ağzın selikli qişasının infeksiyaları adətən Herpes simplex virusu (HSV) tip 1 tərəfindən törədilir. Hadisələrin təqribən 10 - 15%-inin törədicisi HSV-2-dir. Birincili infeksiya- hadisələrin 99%-ində birincili infeksiya asimptomatik yaxud yüngül simptomatikdir.

Birincili infeksiya adətən uşaq vaxtında, bəzən isə 20 yaşından gec yoluxur.

Xəstələrin 1%-də birincili oral HSV infeksiyası fulminant febril stomatitlə özünü göstərir. Bu zaman ağrılı qabarcıqlar həm diş ətində, həm də ağzın bütün selikli qişasında yaranır (gingivostomatit; şəkil). İnfeksiya ağız suyu vasitəsilə ağız ətrafı dəriyə yayılır.

Xəstəliyin təkrarlanması aydın, kiçik və tez zədələnən qabarcıqlar olan sahədə yeni qızaran, qaşınan sahələrin yaranması ilə baş verir. Bunlar səthi xoralar ilə nəticələnir. Təkrarlanan herpes ağız boşluğunda diş ətinin kənarında və damaqda yerləşir. Xoralar 1 həftə ərzində spontan şəkildə sağalır.

HSV-1-i aktivləşdirən faktorlara soyuq, günəş işığına həddən artıq məruz qalma, stress və hətta menstruasiya aiddir. İmmun sistemin çatışmazlığı (məs, İİV infeksiyası, qan köçürmə, sitostatik müalicə alan xərçəng xəstələri) tez - tez baş verən HSV infeksiyalarına şərait yaradır və simptomatik fazanın davam etmə müddətini artırır.

Diagnostikası -Oral HSV infeksiyasının diaqnozu klinik görüntüyə, yaxud qabarcığın əsasında alınmış yaxmada virus kulturası, antigen təyini və ya gen klonizasiyasına əsasən qoyulur. Sitoloji yaxud biopsiya materiallarında "moruğabənzər" şəkildə epitelial hüceyrələr qeyd edilir. Orada virus immunohistokimyəvi üsullarla aşkar edilə

bilər. Serumda anticismlərin aşkar edilməsi birincili HSV infeksiyasının diaqnostikasında istifadə oluna bilər.

Müalicə .İstirahət, ehtiyac olarsa ağrılı qabarcığa lidocaine sprej applikasiyası (məs. Xylocain 100 mq/ml sprej məhlulu; 1 sprej tərkibində 10 mq; yaşı 12-dən az olan uşaqlar üçün maksimal doza 3 mq/kg-dır), Ağızın gigiyenasını qorumaq üçün chlorhexidine ağız yaxalayıcısı (2 mq/ml; 1 dəqiqə müddətinə yaxalamaq üçün 10 ml gündə 2 dəfə; məhlul sonra ağızdan atılır), Aciclovir ilə müalicə istifadə edilə bilər: 2 yaşdan böyük uşaqlara tablet şəklində 200 mq yaxud mikstura şəklində 5 ml ver (40 mq/ml), 5 dəfə 5 gün. 3 ay - 2 yaş arası uşaqlara miksturadan gündə 5 dəfə 5 gün müddətinə 2.5 ml ver, Valaciclovir 500 mq gündə 2 dəfə 5 - 10 gün müddətinə alternativdir. Təkəri infeksiya-Aciclovir kremi 5 gün gündə 5 dəfə, aciclovir tabletləri 200 mq gündə 5 dəfə 5 gün, valaciclovir tabletləri, 2000 mq (4 tablet) gündə 2 dəfə 1 gün və ya aciclovir miksturası 5 ml gündə 5 dəfə 5 gün tövsiyyə edilir. Profilaktik müalicə xüsusi hallarda təyin edilməlidir (200 mq gündə 4 dəfə və ya 400 mq gündə 2 dəfə 6 - 12 ay; qısamüddətli profilaktik kurs da təyin edilə bilər, məs səyahət zamanı). Əvvəlki tədqiqatlara əsasən lazer müalicəsi labial herpesin sağlmasını sürətləndirə və residivlərin tezliyini azalda bilər. Aciclovirə rezistent HSV subtipləri hələ ki, nadirdir, lakin onlar immunçatışmazlığı olan xəstələrin müalicəsində problem yarada bilər.

ATUJ0197.

UŞAQLARDA PSORIATİK ARTRITİNİN MÜASİR GEDİŞİNİN BƏZİ KLİNİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

S.N.Məmmədova, S.N.Musayev

II Uşaq Xəstəlikləri Kafedrası

Psoriaz - dəri örtüklərinin və dırnaq yataqlarının dalğavari, residivverən immun-iltihabi xəstəliyidir. Xəstəlik, xüsusilə dayaq-hərəkət aparatının patoloji prosesə cəlb olunması zamanı pasientin həyat keyfiyyətini kifayət qədər aşağı sala bilər. Psoriatik artrit (PsA) – psoriaz fonunda cərəyan edən, oynaqların progressiv xronik autoimmun iltihabi xəstəliyidir. Son zamanlar oynaq simptomlarının daha erkən meydana çıxması və psoriatik artritə sürətli progressiv gedişinin artması tendensiyası müşahidə edilir.

Tədqiqatın məqsədi – uşaqlarda PsA müasir gedişinin klinik xüsusiyyətlərini aşkar etmək.

Tədqiqatın material və metodları: 6-17 yaşlarında olan 12 PsA-li xəstənin məlumatları işlənmişdir. Onlardan 7-si qız, 5-i oğlan idi. Vankuver meyarlarına əsasən 9 uşaqda (75%) müəyyən edilmiş yuvenil PsA, 3 uşaqda isə (25%) ehtimal edilmiş PsA aşkar olunmuşdur. Bütün pasientlərdən diqqətli anamnez toplanılmış, ümumi klinik və laborator-instrumental tədqiqatlar aparılmışdır.

Tədqiqatın nəticələri: Anamnezdən məlum olmuşdur ki, 6 uşaqda irsiyyət I-II dərəcəli qohumlarda psoriaz aşkar edilmişdir. PsA-nın uşaqlarda debütünün orta yaşı 6-7 yaş təşkil etmişdir. Müəyyən edilmiş PsA xəstəliyi olan 9 uşaqdan 5-də xəstəlik dərinin zədələnməsi ilə başlamışdır; bu xəstələrdə oynaqların

zədələnməsi orta hesabla 2.5-3 il sonra inkişaf etmişdir. Debütdə 3 uşaqda oynaq sindromu ilə başlamışdır və 4-4.5 ildən sonra dəridə psoriatik dəyişikliklər müşahidə edilmişdir. Müəyyən yuvenil PsA olan 1 xəstədə dəri və oynaq sindromlarının eyni zamanlı debütü qeyd edilmişdir. 12 pasiyentdən 6-da (50%) xəstəliyin debütündə assimetrik mono-, oliqoartrit müşahidə edilmişdir; 4-də (33.3%) – simmetrik revmatoidəbənzər variant, 2 xəstədə poliartikulyar variant. PsA xəstələrdə daha çox diz və aşıq-baldır oynaqları, əllərin kiçik oynaq isə az zədələnməmişdir, müvafiq olaraq 41.7%, 33.3%, 25%. Müşahidənin başlanmasından 4-5 ildən sonra simmetrik revmatoidəbənzər artrit 7 pasiyentdə (58.3%), assimetrik oliqoartrit isə 5 xəstədə müşahidə olunurdu. Zədələnməmiş oynaqların rentqenoloji xüsusiyyətləri: I mərhələ - 4 xəstədə, II mərhələ - 5, III mərhələ - 3 xəstədə qeyd olunub. Müəyyən edilmiş yuvenil PsA-li xəstələr arasında dərinin zədələnməsi aşağıdakı kimi olmuşdur: 7 xəstə (58,3%) vulqar psoriaz, az hallarda damcışəkilli psoriaz - 3 xəstədə (25%), dırnaqların izolə olunmuş psoriazı - 1 (8,3%) ovuc və daban psoriazı - 1 (8,3%) xəstədə müşahidə olunurdu.

Yekun. Beləliklə, aparılan tədqiqat göstərdi ki, uşaqlarda PsA-nın klinik mənzərəsi son dərəcə dəyişkəndir. Xəstələrin demək olar ki, 50%-dən çoxunda dəridə olan dəyişikliklər artrit inkişafından əvvəl baş vermişdir. Xəstəliyin debütündə əksər uşaqlarda asimetrik mono- və oliqoartikulyar variant qeyd olunur. Lakin dinamikada, müşahidənin başlanğıcından 4-5 ildən sonra, simmetrik revmatoidəbənzər artrit üstünlüyü ilə gedən oynaq

sindromunun klinik əlamətləri müşahidə olunur.

ATUJ0198.

UŞAQLARDA PARODONT TOXUMALARININ VƏZİYYƏTİNİN QIYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

S.Nağıyeva, N.Kəlbəyeva, N.Feyzullayeva, T.Əliyev

Uşaq stomatologiyası kafedrası

Giriş: Epidemioloji tədqiqatların nəticələrinə əsasən parodontun iltihabi xəstəlikləri əhalinin müxtəlif yaş qrupları arasında rast gəlinir və bu xəstəliklərin tezlikləri yaş artdıqca daha da progressivləşir. Parodont xəstəliklərinin etioloji faktorları arasında şəkərli diabet mühüm yer tutmaqdadır və şəkərli diabet isə son dövrlərdə daha da gəncləşərək uşaq yaşlarında daha sıx görünməkdədir.

Tədqiqatın məqsədi. Tədqiqatların məqsədi respublikamızda yaşayan və şəkərli diabeti olan uşaqlarda parodont toxumalarının vəziyyətini indekslərlə öyrənmək olmuşdur.

Tədqiqatın materialı və müayinə metodları. Bakı şəhərində, həmçinin Azərbaycan Respublikasının digər şəhər və rayonlarında yaşayan 88 nəfər şəkərli diabeti olan uşaqların ağız boşluğunda müayinə aparılmışdır. Müayinələrdə yaş ortalaması $12,3 \pm 3,4$ yaş (6-18 yaş arası), şəkərli diabetlə xəstələnmə müddəti ortalaması $5,1 \pm 3,6$ il (1-14 il arası) olan 88 (51 qız, 37 oğlan) uşaq iştirak etmişlər. Kontrol qrup olaraq yaş ortalaması $11,02 \pm 3,3$ yaş olan 99 sağlam uşaq müayinə olunmuşdur. Uşaqların hamısından gündəlik diş fırçalama alışqanlığı soruşuldu və parodont toxumalarının vəziyyətini qiymətləndirmək

üçün gingival indeks olan (Gİ) (Löe & Sillness, 1967) indeksindən istifadə edildi. Pasientlərin bütün dişlərinin ərp indeksi qiymətləndirilərək, ortalaması hesablandı.

Tədqiqatın nəticələri. Sorğu zamanı diabetli uşaqlar qrupunun yarısının, kontrol qrupunun isə ¼-nin gündə 2 dəfə və daha çox diş fırçaladığı aşkar edilmişdir. Gündə bir dəfə diş fırçalayan və ya hərdən bir diş fırçalayan uşaqların sayı diabet qrupunda 16 (18,2%) və 30 (34,1%) olmuşdursa, kontrol qrupunda isə 44 (44,4 %) və 30 (30,8%) olmuşdur. Hər iki qrupda qızlarda və oğlanlarda diş fırçalama sıxlığı bir-birinə bənzəyirdi. Digər tərəfdən sağlam qrupdan olan uşaqların tam yarısının diş fırçalamaları gündəlik xarakter daşmadığı halda şəkərli diabetli uşaqların 1/3-nin dişlərini vaxtılı vaxtında fırçaladıqları sorğu nəticələrindən göründü. Diş fırçalama sıxlığı artdıqca Gİ göstəricilərinin azaldığını, yəni gündə 2 dəfə və daha çox diş fırçalayanlarda Gİ göstəricilərinin dişlərini gündə 1 dəfə və ya nizamsız fırçalayanlara nisbətən daha aşağı olduğu aşkar olundu.

Yekun: Hər iki qrupda da dişlərini gündə bir və ya daha çox fırçalayanların göstəricilərini qarşılaşdıran zaman şəkərli diabetli uşaqlarda göstəricilərin çox aşağı olması belə bir qənaətə gətirir ki, bu vəziyyət şəkərli diabeti olan uşaqların vaxtında və düzgün qidalanması ilə əlaqədardır. Belə ki, şəkərli diabeti olan uşaqlar mütəmadi olaraq stasionar və poliklinik müalicə qəbul etdiklərindən dişlərini də vaxtında təmizləmək verdişləri də yaranmışdır.

ATUJ0199.

METABOLİK SİNDROM OLAN VƏ OLMAYAN POSTMENOPAUAZ DÖVRÜNDƏKİ QADINLARDA ARTERIAL TƏZYİQİN SUTKALIQ MONİTORİNG NƏTİCƏLƏRİNİN MÜQAYİSƏLİ ÖYRƏNİLMƏSİ

R.N.Nəcəfov, G.Ç.Əliyeva

Akad. C.Abdullayev adına Elmi-Tədqiqat Kardiologiya İnstitutu, Arterial hipertoniya şöbəsi

Giriş: Postmenopauza dövrü menopauzadan yumurtalıq funksiyasının tam kəsilməsinə qədər olan dövrüdür. Postmenopauza menopauza ilə başlayır və 65-69 yaşda bitir. Avropa qadınları üçün menopauzanın başlanma yaşı 51-52 yaş aralığında hesab edilir.

Tədqiqatın məqsədi: Metabolik sindrom olan və olmayan postmenopauzal dövrdəki qadınlarda arterial təzyiqin sutkalıq monitorinq nəticələrini müqayisəli öyrənmək

Material və metodlar: Mayınəyə 132 qadın cəlb edilmişdir. Müqayisə qrupları metabolik sindrom (MS) olmayan (n=22) və olan (n=110) arterial hipertenzialı (AH) qadınlar arasında formalaşdırılmışdır. AH olan MS olmayan və olan qadınlarda müvafiq olaraq orta yaş 52.9 ± 1.7 və 54.6 ± 0.5 il ($p > 0.05$), AH davam müddəti 4.9 ± 0.4 və 8.7 ± 0.2 il ($p < 0.001$), boy 165.4 ± 0.7 və 165.4 ± 0.7 sm ($p > 0.05$), çəki 74.8 ± 0.6 və 101.5 ± 1.36 kq ($p < 0.001$), bel çevrəsi 88.7 ± 1.1 və 120.7 ± 1.3 sm ($p < 0.001$), bud çevrəsi 98.5 ± 1.0 və 104.0 ± 0.8 sm ($p > 0.05$), bel çevrəsi/bud çevrəsi 0.90 ± 0.01 və 1.16 ± 0.02 ($p < 0.001$), BKİ 25.9 ± 0.2 və 37.9 ± 0.3 kq/m² ($p < 0.001$), sistolik arterial təzyiq (SAT) 159.0 ± 1.1 mm c.s. və

172.0±0.5 mm c.s. ($p<0.001$), diastolik arterial təzyiq (DAT) 92.0±1.4 mm c.s. və 98.0±0.7 mm c.s. ($p<0.01$), orta arterial təzyiq (OAT) 114.3±1.1 mm c.s. və 120.8±0.3 mm c.s. ($p<0.001$), ürək vurğularının sayı (ÜVS) 81.2±1.8/dəq və 85.1±1.2/dəq ($p>0.05$) olmuşdur. Arterial təzyiqin sutkalıq monitorinqi (ATSM) "Mobilo Graph" (Almaniya) cihazı ilə aparılmışdır. ATSM səhər saat 09-da başlanıb və 24 saat davam etmişdir. AT ölçmələri saat 08-dən 23-ə qədər 30 dəqiqəlik intervalla, saat 23-dən 08-ə qədər isə - 60 dəqiqəlik intervalla həyata keçirilmişdir. Müayinə protokoluna AT sutkalıq əyrilərinin və ÜVS-nin qrafik təsviri, SAT və DAT-ın variasiya göstəriciləri daxil edilmişdir.

Nəticələr: AH olan MS olmayan və olan qadınlarda arterial təzyiqin sutkalıq monitorinq nəticələri müvafiq olaraq aşağıdakı kimi olmuşdur: SAT göstəricisi üçün zaman indeksi, %-lə, gündüz 47.4±1.3 və 66.8±2.9 ($p<0.01$), gecə 47.6±2.1 və 79.6±2.2 ($p<0.001$), sutkalıq 47.5±1.3 və 73.2±1.9 ($p<0.001$), AT variabelliği, mm c.s. ilə, gündüz 14.1±1.5 və 16.6±0.6, gecə 8.8±1.4 və 16.0±0.6, sutkalıq 11.4±1.1 və 16.3±0.4 ($p<0.001$).

Yekun nəticələr: 24 saat ATSM AH və MS olan postmenopauzal qadınlarda AH olan MS olmayanlarla müqayisədə həm gündüz və həm də gecə saatlarında zaman indeksi və AT variabelliğinin dürüst olaraq daha yüksək olmasını müəyyən etmişdir.

ATUJ0200.

DİSTAL DİŞLƏMİN MÜALİCƏSİNDƏ İSTİFADƏ EDİLƏN MODİFİKASİYALI TVİNBLOK VƏ DAYNAMAKS APARATLARININ OKKLÜZİYAYA TƏSİRİ

Z.H.Novruzov

Uşaq stomatologiyası kafedrası

Üz-çənə sisteminin anomaliyaları arasında ən çox yayılan formalardan biri distal dişləmdir. Distal dişləmin geniş yayılması, onun profilaktikası və ortodontik müalicə üsullarının təkmilləşdirilməsi aktual olaraq qalır. Aparılmış elmi-tədqiqat işlərindən aydın olur ki, distal dişləmin diaqnostikası və müalicə planının tərtibi xüsusi yanaşma tələb edir. Bu zaman distal dişləmin etiologiyası, dişlərin və çənələrin quruluşu və funksiyası, çeynəmə əzələlərinin tonusu, xəstənin yaşı və sosial səviyyəsi nəzərə alınaraq müalicə planı qurulmalıdır.

Tədqiqatın məqsədi - distal dişləmin müalicəsində istifadə olunan modifikasiyalı tvinblok və dynamaks aparatlarının okklüziyaya təsirini təhlil etmək olmuşdur.

Material və metodlar. Tədqiqata skelet mənşəli distal dişləmi olan 50 xəstə cəlb edilmişdir. Onlardan 28 nəfəri tərəfimizdən modifikasiya edilmiş tvinblokla, 22 nəfəri dynamaks aparatı ilə müalicə edilmişdir. Xəstələrin yaşı 10-14, müalicə müddəti 1,5-2 il olmuşdur. Okklüziyada yaranan dəyişikliklər, müalicədən əvvəl və sonrakı lateral sefalometrik rentgenlərin Pordios proqramında analizi ilə təyin edilmişdir.

Nəticələr. Okklüziya xəttini referans olaraq götürən Vits ölçümünə əsasən

çənələrarası sagittal münasibət modifikasiya etdiyimiz aktivatorla $2,89 \pm 0,80$ mm, dynamaks aparatı ilə $2,36 \pm 0,76$ mm düzəltmişdir. Üst kəsici dişlərdə hər iki qrupda retruziya olmuşdur. Modifikasiya qrupunda retruziya miqdarı nisbətən daha çoxdur. Üst kəsici dişlərdə retruziya miqdarının çox olması, modifikasiya etdiyimiz aparatın alt çənəni daha rigid olaraq öndə saxlaması və üst diş qövsünə arxaya istiqamətlənmiş qüvvənin daha çox olmasının təzahürüdür. Hər iki qrupda alt kəsici dişlərdə arzu olunmayan protruziya yaranmışdır. Dynamaks qrupunda protruziya miqdarı daha çoxdur ki, bunun həmin apratın alt kəsici dişləri vestibulyar tərəfdən əhatə etməməsi ilə əlaqəli olduğunu düşünürük. Overjet məsafəsi, modifikasiya aparatının təsiri ilə $4,43 \pm 1,41$ mm, dynamaks aparatının təsiri ilə overjet $5,12 \pm 1,87$ mm azalmışdır. Overbayt modifikasiya aparatı ilə $1,26 \pm 0,93$ mm, dynamaks ilə $2,49 \pm 1,64$ mm azalmışdır. Dynamaks aparatı ilə overbaytın çox azalması, çeynəmə dişlərinin vertikal inkişafına dəlalət edir.

Yekun. Tədqiqat nəticələrindən məlum olmuşdur ki, modifikasiya edilmiş tvinblok aktivatorunu yalnız gecələr istifadə etməklə, bütün gün ərzində istifadə olunan dynamaks aktivatoru ilə bənzər nəticə əldə etmək mümkündür. Alt kəsici dişlərin sagittal istiqamətdə kontrola saxlanması baxımından modifikasiya edilmiş aktivator daha effektivdir.

ATUJ0201.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ƏRAZİSİNDƏ VƏRƏM XƏSTƏLİYİ İLƏ YANAŞI COVID-19 İNFEKSİYASI ÜZRƏ 2020-2021-Cİ İLLƏRDƏ APARILAN TƏDQIQATIN NƏTİCƏLƏRİ

R.R.Osmanova,
N.M.Murqozova,
R.M.Abuzarov

İ.A.Qasimov,
S.Mustafayeva,

Elmi Tədqiqat Ağciyər Xəstəlikləri İnstitutu,
publik hüquqi şəxs

Vərəm xəstələri əhalinin ən həssas qruplarındanıdır. Belə xəstələrdə ağciyərlər zədələnir və immun sistemi zəifləyir ki, bu da bu xəstələrdə kliniki olaraq ağırlaşmalara və ölümə səbəb olur. Əgər bəzi ölkələrdə COVID-19-dan ölüm 7-8%-ə çatırsa, o zaman dərmana davamlı vərəmdən 70%-ə çatır, ÜST-ün məlumatına görə, çoxlu dərmanlara davamlılıq ilə ölüm riski 40%-i ötür.

Tədqiqatın məqsədi: COVID-19 infeksiyasının vərəm xəstəliyinin gedişinə və proqnozuna təsiri və laborator müayinələrinin qiymətləndirilməsidir.

Müayinə materialı və metodlar: 2020-2021-ci illərdə dövründə müalicə alan 87 COVID-19/vərəm xəstələrinin retrospektiv olaraq sənədləri araşdırılmışdır. Təhlildə ilkin və təkrar aşkar edilmiş fəal vərəm hadisələri arasında ağciyər və ağciyərdən kənar orqanların vərəminin rast gəlmə tezliyi, vərəm xəstəliyinin kliniki formalarına görə paylanması, bəlgəmin müayinəsi, habelə dərman preparatlarına həssaslığın təyini, rentgenoloji nəticələr, yanaşı xəstəliklərinin təyini qiymətləndirilmişdir.

Nəticələr: 50-60 yaş qruplarında COVID-19 yoluxma halları daha sıx rast gəlinir. Belə ki, 28.7 % (n=25) hallarda 50-60 yaş intervalında olan vərəmli xəstələrdə

COVID-19 yoluxma qeyd edilmişdir. Kişilər qadınlardan 2.48 nisbətində daha çox COVID-19 infeksiyası ilə yoluxur. COVID-19/vərəm xəstələr arasında 41.4 % hallarda zərərli vərdişlərin olması müşahidə edilmişdir. Xəstələr arasında zərərli vərdişlərin daha açıq etiraf edilməsi nəticəsində bu göstərici daha yüksək ola bilər. COVID-19/vərəm xəstələrində COVID-19 xəstələrində olan şikayətlərlə eynidir. Məs bu səbəbdən xəstənin anamnestik, kliniki, instrumental və laborator nəticələrinin düzgün qiymətləndirməsini apararaq xəstəliyin erkən mərhələlərdə aşkar etmək və düzgün müalicə taktikasını seçmək zəruridir. COVID-19 ilə yoluxma halları daha çox infiltrativ vərəm ilə xəstələnən şəxslərdə müşahidə olunur. Ağciyərlərin infiltrativ vərəmi ilə nəzarətə götürülən xəstələr arasında COVID-19 infeksiyası ilə yoluxma halları 54 %(n=47) təsadüf edilir. Ümumilikdə ağciyərlərin destruksiyası 23% (n=20) xəstələrdə qeyd edilir. İlk vərəm xəstələr arasında COVID-19 infeksiyası ilə yoluxma halları daha çox vərəm xəstəliyinin birinci ayında müşahidə olunur. Belə ki, 16 ilkin xəstə arasında 12 xəstədə COVID-19 infeksiyası vərəm xəstəliyinin ilk ayında aşkar edilmişdir.

Beləliklə, vərəm xəstəliyinin ilk üç il müddətində COVID-19 ilə yoluxma riski daha yüksəkdir (35.6 %, n=31). Bu nəticələrin təhlili gələcəkdə vərəm xəstəliyinin erkən aşkarlanması və vaxtında müalicəyə başlanması üçün önəmlidir. Məhs bu səbəbdən, bu kimi tədqiqatların davam edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

ATUJ0202.

UŞAQLIQ ANOMALİYALARININ VƏ BORULARININ KEÇİRİCİLİYİNİN RENTGENOLOJİ MÜAYİNƏDƏ TƏTBİQİ

A.D.Ömərova, Ə.S.Mahmudova,
L.Z.Ağabəyli
Şüa diaqnostikası və şüa terapiyası kafedrası

Aktuallıq. Uşaqlığın inkişaf anomaliyaları – uşaqlığın bətdaxili dövrdə inkişaf pozğunluqları nəticəsində yaranan forma ,lokalizasiya, ölçü və ya nisbətinin dəyişməsidir.

Uşaqlığın inkişaf anomaliyalarından - 20%- də tam ikibuynuzlu uşaqlığa rast gəlinir. Təkbuynuzlu uşaqlıq-uşaqlıq Müllər axacaqlarının inkişafının pozulması nəticəsində yaranan inkişaf anomaliyaların təxminən 13%-ni təşkil edir. Ageneziya (uşaqlığın tam yoxluğu) nadir patalogiyalardan olub əsasən çoxsaylı anadangəlmə qüsurları olan dölün yarılması zamanı aşkar edilir. Yəhərəbənzər uşaqlıq- uşaqlığın inkişaf anomaliyalarının 23%-ni təşkil edib, dib hissəsində yəhərəbənzər dərinlikdə aşkar edilir.Uşaqlığın hipoplaziyası -uşaqlığın inkişaf anomaliyalarının ən geniş yayılmış anomaliyalarından biridir. Uşaqlığın hipoplaziyası infantilizmin digər təzahür formaları ilə müştərək şəkildə və ya izolə olunmuş patalogiya kimi inkişaf edir.

Tədqiqatın məqsədi. Rentgenoloji müayinə zamanı:Histerosalpinqoqrafiya (HSQ) müayinəsi nəticəsində uşaqlıq borularının anatomik və funksional vəziyyəti haqqında daha dəqiq və sonsuzluğun səbəblərini öyrənilməsidir.

Material və metodlar .Tədqiqata ATU-nun Tədris Cərrahiyyə klinikasının şüa

diaqnostika şöbəsində 09.10.2022-01.12.2022 tarixlərdə müayinə olunan sonsuzluq şübhəsi ilə 20 xəstə daxil edilmişdir. Xəstələrin orta yaş həddi $29 \pm 5,6$ olmuşdur. Bütün bu xəstələrə HSQ müayinəsi və çətin hallarda USM və MRT müayinəsi aparılmışdır.

Nəticə: Kliniki gedişata əsasən xəstələrdə adətən illərlə hamiləliyin olmaması, özbaşına düşüklər, hamiləliyin sona çatdırılmaması kimi hallara rast gəlinir. HSQ müayinəsi zamanı uşaqlıq borularının keçməzliyini, uşaqlıq artımlarının anomaliyalarını, uşaqlığın selikli qişasının xərçəngi və polipi, vərəmin genital forması düzgün qoyulmuş diaqnozun əhəmiyyətini bir daha sübut edir.

ATUJ0203.

AUTİSTİK SPEKTR POZUNTUSUNUN UŞAQLARIN VALİDEYNLƏRİNİN HƏYAT KEYFİYYƏTİNƏ VƏ PSİXSOSİAL DİNAMİKASINA TƏSİRİ

İ. Rüstəmov, S. Əliyeva
Psixiatriya kafedrası

Autizm, insanın təfəkkürünə, qavrayışına, diqqətinə, sosial bacarıqlarına və davranışlarına təsir edən, nevroloji xarakter daşıyan, inkişaf pozuntusudur. Məlum olduğu kimi bir çox ASP-li uşaqların valideynləri diaqnozu bildiyi gündən etibarən emosional tükənməyə doğru gedirlər. Bunun səbəbi övladlarında olan probleminin daim özləri ilə qalacağını dərk etmə çətinliyi, eyni zamanda irsi faktorları, düzgün tərbiyə etməməyində, həmçinin vaxtında müdaxilə etməməkdə özlərini günahkar saymalarıdır. Nəticədə valideyn uşaqla, digər ailə üzvləri ilə, işdə, cəmiyyətdə

münasibət qurmaqda çətinlik çəkirlər. Emosional tükənmə zamanı ailədə olan emosional münasibətlər də pozulur. Bu ana (ata) və ailədə olan sağlam övlad arasında, ana ata arasında münasibətlərin pozulması deməkdir. Hər bir emosional, psixi tükənmə valideynin ASP-li uşağının probleminə göstərdiyi münasibətin nə dərəcədə adekvat və ya qeyri adekvat olmasından asılıdır. Valideynin qeyri-adekvat münasibəti uşağın normal inkişafına mane olur. ASP-li uşaqlar çox həssas olur və emosional bağ qurduğu şəxsdən mənfi enerji alması onun da psixi inkişafına təsir edə bilər.

Hazırkı tədqiqatın məqsədi autizm spektr pozuntusu olan uşaqların valideynlərinin həyat keyfiyyətinə və psixososial dinamikasına təsirini ölçməkdən ibarətdir. Tədqiqatın metodlarına aiddir: «Emosional tükənmə səviyyəsinin» diaqnostikası (V. V. Boyko), «Psixi tükənmə səviyyəsinin» diaqnostikası (A. A. Rukavişnikov), «Ailədə emosional münasibətlər» sorğusu (E. İ. Zaxarova), «Uşağın xəstəliyinə valideynin münasibətinin diaqnostika» metodikası (V. E. Kaqan, İ.P. Juravleva)

Hal hazırda autizm spektr pozuntulu uşaqların sayı artmaqdadır. Autizm spektr pozuntulu uşaqların valideynləri ailə üzvləri ilə, cəmiyyətdə, işdə münasibət qurmaqda çətinlik çəkirlər və müxtəlif problemlər yaşayırlar. Valideynlərin həyat keyfiyyəti və psixososial dinamikası nəyinki cəmiyyətdə, həm də autizm spektr pozuntulu övladına göstərdiyi münasibət nəticəsində, inkişafına mənfi təsir edir. Bütün bunlara baxmayaq hal hazırda Azərbaycanda bu mövzu ilə bağlı yetəri qədər tədqiqatlar aparılmır. Bunun nəticəsində autizm spektr pozuntulu uşaqların valideynlərinin həyat keyfiyyət və

psixososial dinamikasını ölçməklə, həm valideynin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırmasına, həm də autizm spektr pozuntulu övladına düzgün münasibətinə istiqamət verəcək.

ATUJ0204.

MAJOR DEPRESSİV EPİZOD DİAQNOZU ALAN ANALARIN ÖVLADLARININ ÜMUMİ PSİXOPATOLOJİ POZUNTULARI

İ.R.Rüstəmov, G.S.İsmayılova

Psixiatriya kafedrası

Giriş: Valideyn psixopatologiyalarının uşaqların psixi inkişafına təsiri bir çox araşdırmanın əsas mövzusu olmuşdur. Bu araşdırmaların bəzilərində müəyyən edilmişdir ki, ailə üzvlərində, xüsusilə də valideynlərdə psixi pozuntu varsa, həmin ailədəki uşaqlarda da oxşar psixi problemlərin müşahidə edilmə ehtimalı yüksəkdir.

Valideynlərdə müşahidə edilən psixopatolojik pozuntular içərisində depressiyaya daha çox rast gəlinir. Depressiya daimi kədər və maraqlı itkisinə səbəb olan əhval pozğunluğudur. Müəyyən edilmişdir ki, kişilərə nisbətən qadınlara daha çox depressiya diaqnozu qoyulur. Buna görə də depressiya diaqnozu qoyulmuş analar elmi cəhətdən daha çox araşdırılmışdır. Analara depressiya diaqnozu qoyulması uşaqlarda müxtəlif psixopatolojik pozuntuların müşahidə edilməsinə səbəb ola bilər. Psixopatologiya duyğu, düşüncə və davranışda problemlə vəziyyətin mövcudluğunu təsvir edir. Psixopatolojik pozuntular müxtəlifdir və hər uşaqda müxtəlif səviyyələrdə özünü göstərə bilər. Bu pozuntulara neyroinkişaf

pozğunluqları, təşviş pozuntuları, travma və stressə bağlı pozuntular, qidalanma, yuxu, asılılıqla əlaqəli pozuntular və şəxsiyyət pozuntuları aiddir.

Mövzunun aktuallığı: Depressiyadan əziyyət çəkən insanlar ətrafındakılara təsir göstərə bilər. Xüsusilə də, valideynlərdə depressiyanın müşahidə edilməsi uşaqların psixi halına, inkişafına ciddi surətdə təsir göstərir. Bu səbəblə bu məsələyə global yanaşaraq valideyn və uşaq istiqamətində problemi düzgün ortaya qoyub onun hərtərəfli həllinə köməklik göstərəcək yollar tapmaq zəruridir. Həmçinin valideynlərdə araşdırılmış xüsusiyyətlərin uşaqlara təsirini aydınlaşdıraraq, bu təsirlərin minimuma endirilməsi üçün bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsi həyati əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın məqsədi major depressiv epizod diaqnozu alan anaların övladlarında müşahidə edilə biləcək psixopatolojik pozuntuların sıxlığını ölçmək və bu uşaqlardakı psixopatolojik pozuntularla analardakı depressiya halı arasındakı əlaqəni araşdırmaqdır.

Tədqiqatın material və metodları: Tədqiqata cəlb olunan insanlar 2-18 yaş aralığında övladı olan major epizod diaqnozu almış analardır. Tədqiqata iştirak edənlər könüllü olaraq cəlb olunur və tədqiqatın məqsədi və mümkün riskləri barədə məlumatlandırılır.

Tədqiqatda statistik məlumatlar əldə etmək üçün Sosio-demoqrafik Məlumat Anketi, Uşaqlar üçün Davranış Dəyərləndirmə Şkalası və Güclü Tərəflər və Çətinliklər Anketindən istifadə edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

ATUJ0205.**AUTİZM SPEKTR POZUNTUSU OLAN UŞAQLARIN VALİDEYNLƏRİNDƏ OBSESSİV-KOMPULSİV POZUNTUNUN SİXLİĞİ**

İ.Rüstəmov, L.Məmişova
| Psixiatriya kafedrası

Müasir dövrdə psixologiyada aktual olan mövzulardan biri də autizm spektr pozuntusudur.

Autizm erkən uşaqlıq dövründə ən çox rast gəlinən ciddi pozuntulardan biridir. Autizm Spektr Pozuntusu (ASD) xüsusilə ünsiyyət və sosial münasibətlərdə bəzi problemlərə səbəb olan bir xəstəlikdir. Bu pozuntusu olan şəxslərin məhdud maraq dairəsi və məhdud motor bacarıqları da onların həyatına mənfi təsir göstərir. Digər tərəfdən vurğulanması lazım olan vacib bir məqam isə Autizm Spektr Pozuntusu diaqnozu qoyulan uşaqların təkcə öz həyatlarında deyil, həm də valideynlərinin həyatında problem yaşamalarıdır. Autizm Spektr Pozuntusu diaqnozu qoyulan uşaqların valideynlərinin yaşadığı problemlər psixi sağlamlıq, psixoloji problemlər, maddi problemlər və sosial problemlərdir. Bu uşaqların valideynlərində depressiya, təşviş, narahatlıq, obsessiv- kompulsiv simptomlar, paranoid düşüncə və s. kimi əlamətlərə rast gəlinir.

DSM-5-ə görə, obsessiyalar bəzən məcburi, nəzərdə tutulmayan və əksər insanlarda əhəmiyyətli narahatlıq doğuran təkrarlanan və davamlı düşüncələr, çağırışlar və təsvirlərdir. İnsan bu vəsvəsələri görməməzliyə vurmağa və ya basdırmağa və ya başqa bir düşüncə və ya hərəkətlə onları zərərsizləşdirməyə çalışır.

Hazırkı tədqiqatın məqsədi autizm spektr pozuntusu olan uşaqların valideynlərində obsessiv kompulsiv pozuntunun sıklığını ölçməkdən ibarətdir. Tədqiqat zamanı Yale- Braun obsessiv-kompulsiv simptomlar cədvəli, klinik müayinə metodlarından istifadə edilmişdir.

Övladlarına autizm diaqnozu qoyulan valideynlər böyük kədər yaşaya bilər və belə hallarda psixoloji dəstək həm faydalı, həm də istiqamətləndiricidir. Autizmlə övladı olan valideynlər hər zaman özlərinə yaxşı baxmalı və uşağın yanında pozitiv olmalıdırlar, ailənin möhkəm duruşu uşağın psixi sağlamlığı üçün önəmlidir. Əgər uşağa müsbət təsir edirsə, zərərsiz rutin davranışlara icazə vermək və onlarla uyğun hərəkət etmək faydalıdır. Çünki bu davranışlar autizmlə uşaqların ətrafdakı dəyişənlərin öhdəsindən gəlməyə və rahatlamağa imkan verən təkrarlanan davranışlar arasında ola bilər.

Autizmlə uşaqları olan digər ailələrlə dəstək qrupları ilə əlaqə saxlamaq həmişə faydalı ola bilər. Ailələr bu prosesdə özlərini tək hiss etməyəcək, həm də böyük uşaqları olan ailələrlə əlaqə saxlayaraq təcrübədən yararlanırlar.

ATUJ0206.**İNCİK SİNİRİNİN TRAVMATİK NEYROPATİYASININ GECİKMİŞ DİAQNOSTİKASI (KLİNİK MÜŞAHİDƏ)**

R.N.Rzayev, S.C. İsmayılova, İ.Y.Alışanov,
Ş.N.Mehtiyeva

| Nevrologiya kafedrası

Nevroloqların praktikasında periferik sinirlərin travmatik neyropatiyaları az rast gəlmir. Aşağı ətraflarda aparılan cərrahi

əməliyyatlar və manipulyasiyalar nəticəsində (sınıqlar, mil salma manipulyasiyaları, osteomalar və.s) incik sinirinin zədələnməsinə səbəb ola bilər və bu zaman nevroloji defisit ilkin etapda aşkarlanır və müəyyən müalicələr təyin olunur. Periferik sinirlərin zədələnməsində reabilitasiyanın tez başlanması gələcəkdə qalıq əlamətlərin sayını azaldır. Bu nöqteyi nəzərdən aşağıdakı kliniki hal diaqnostikanın erkən qoyulmasının təsdiqidir.

16 yaşlı xəstə M. Gəncə sakini qasıq nahiyəsindən iti əşya ilə zədə alır. Gəncə xəstəxanasında bud arteriyasının zədəsi bdiaqnozu ilə əməliyyat aparılır. Bundan sonra gələcək müalicə məqsədi ilə Bakı şəhəri Topçubaşov adına elmi cərrahi mərkəzə göndərilib və təkrar əməliyyat aparılıb.

Bərpa dövrü rahat keçib, lakin xəstədə yerişin pozulması (axsama) müşahidə olunub. Əməliyyatları nəzərə alaraq bir il ərzində damargenəldici preparatlarla müalicələr alıb. Müsbət dinamika görülmədiyindən nevroloq məsləhətinə gündərilir. Müayinə zamanı nevroloji statusunda: ancaq sağ tərəfli incik sinirinin funksional çatmamazlıq əlamətləri aşkarlanır: pəncənin sallanması, pəncənin ön bayır əzələlərinin atrofiyası, aşıl refleksinin zəifləməsi, pəncənin bayır hissəsində və barmaqların üzərində hissiyatın zəifləməsi qeyd olunur, xəstə sağ pncədə daban üzərində qalmaqda çətinlik çəkir, "steppaj" tipli yeriş müşahidə olundu.

Neyroelektromiografiya müayinəsi incik sinirinin zədələnməsini təsdiqləyir. Təkrar diqqətli vizual müayinədə sağ baldırın orta nahiyəsində 2-3mm ölçüdə qara xal nəzərə çarpmışdır. Ətraflı anamnez

zamanı məlum olmuşdur ki ilkin əməliyyat zamanı termokoaqulyasiya cihazı elektrodu tənzişdən sürüşüb bilavasitə dəri ilə təmasda olub və dərin yanıq törədib nəticədə incik sinirinin elektrotravması baş verib.

Bundan sonra xəstənin diaqnozu dəqiqləşib: "sağ incik sinirinin posttravmatik neyropatiyası". Müalicə kardinal dəyişilib və 3 kurs bərpa müalicəsindən sonra hərəkətlər və hissiyat tam bərpa olundu və xəstə normal həyat tərzinə qayıtmışdır.

ATUJ0207.

TRASTUZUMAB İLƏ ADYUVANT TERAPİYA ALAN XƏSTƏLƏRDƏ KARDİOTOKSİKLYİN DİAQNOSTİKASI VƏ QARŞISININ ALINMASI

T.A.Sadiqova

| I Daxili xəstəliklər kafedrası

Tədqiqatın məqsədi: Trastuzumabın yaratdığı kardiotoxikliyi qiymətləndirmək və bu kateqoriyadan olan xəstələrin idarə olunması taktikasını optimallaşdırmaq olmuşdur.

Material və metodlar: Tədqiqata Trastuzumab ilə adyuvant terapiya alan 104 qadın daxil edilmişdir (orta yaş 56,6 ± 10,6 il). Alınan trastuzumab dövrlərinin orta sayı 13 ± 2 olmuşdur. Bütün xəstələr Trastuzumab ilə müalicədən əvvəl və müalicə zamanı standart transtorakal exokardiografiya (ExoKQ) müayinəsindən keçmişdir. 3 xəstədə (3%) anamnezlərində ürək-damar xəstəliyi mövcud idi və 52 xəstədə (50%) ürək-damar xəstəliyi üçün ən azı bir risk faktoru (hipertoniya, dislipidemiya, diabet və ya siqaret) var idi. Sol mədəciyin atım

fraksiyasının ortalama göstəricisi (LVEF) 60,9±3% təşkil etmişdir.

Alınan nəticələr: Sol mədəciyin disfunksiyasının (SMD) səviyyəsi nəzərə alınaraq, xəstələr 3 qrupa ayırıldı: minimal SMD (LVEF 45-49%), yüngül (40-44%) və ya orta ağır (< 40%).

67 (64%) xəstədə minimal SMD, 23 (23%) xəstədə yüngül forma və 14 (13%) xəstədə orta ağır forma aşkar edilib. Minimal, yüngül və orta-ağır SMD inkişaf etdirən qruplar arasında ilkin klinik xüsusiyyətlərdə (ürək-damar risk faktorları daxil olmaqla), xərçəng xüsusiyyətlərində və müalicə üsullarında əhəmiyyətli fərqlər yox idi. Orta-ağır SMD olan bütün xəstələrə ACF inhibitorları ilə birlikdə β-blokerlər təyin olundu, sol mədəciyin minimal SMD olan qrupda isə 47% xəstələrə β-blokatorlar və 53% xəstələrə ACF inhibitorları monoterapiya tətbiq edildi. Nəticədə 74 xəstədə Trastuzumab ilə terapiya müvəqqəti dayandırıldı, 26 xəstədə Trastuzumab tam dayandırıldı, 4 xəstədə xərçəng əleyhinə terapiya davam etdirildi.

Yekun. Trastuzumab ilə adyuvant terapiya alan xəstələrdə kardiotoxiklik halları kifayət qədər yüksəkdir, lakin ürək-damar risklərinin vaxtında aşkarlanması və sol mədəciyin fəaliyyətinin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş adekvat terapiya xərçəng əleyhinə müalicəni davam etdirməyə və xəstənin həyat keyfiyyətini yaxşılaşdırmağa imkan verir.

ATUJ0208.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA VƏRƏMLİ XƏSTƏLƏRDƏ M.TUBERCULOSIS ŞTAMMLARININ GENETİK POLİMORFİZMİNİN TƏDQIQI

N.A.Səlimova

Elmi Tədqiqat Ağciyər Xəstəlikləri İnstitutu

Aktuallıq: Müxtəlif regionlarda olduğu kimi, Azərbaycanda da vərəmli xəstələr arasında vərəm mikobakteriyalarının (VMB) rezistent ştammları ilə yoluxma hallarının geniş yayılmasını nəzərə alaraq, molekulyar-genetik spesifikliyin tədqiqi aktual hesab edilir.

İşin məqsədi: vərəmli xəstələrdə M.tuberculosis ştammlarının genetik polimorfizminin tədqiqi və müxtəlif yaş qruplarında genotiplərin rastgəlmə tezliyinin təhlilindən ibarətdir.

Material və metodlar: Tədqiqat zamanı 18–81 yaş arasında olan 104 müxtəlif formalı ağciyər vərəmli xəstələr müayinəyə cəlb edilmişdir. Onlardan kişilər - 72 (69,2%), qadınlar - 32 (30,8%). Yaşından asılı olaraq xəstələr 3 qrupa bölünmüşdür. 1-ci qrup 18-30 yaş arası 23 xəstədən, 2-ci qrup 31-55 yaş arası 62 xəstədən və 3-cü qrup 60-81 yaş arası 19 xəstədən ibarət olmuşdur. Xəstələrdən 60,6% (n=63) infiltrativ vərəm, 19,2% (n=20) fibroz-kavernoz, 11,5% (n=12) vərəm plevriti, 8,7% (n=9) disseminasiya olunmuş müxtəlif kliniki formalar müşahidə olunmuşdur. Onlardan 79,8% (n=83) ağciyər toxumasında dağılma qeydə alınmışdır. M.tuberculosis ştammlarının genotiplərini müəyyən etmək üçün Rusiya Elmlər Akademiyası V.A.Enqelqard adına Molekulyar-biologiya İnstitutunda istehsal

olunan Spoligoçip test sistemindən istifadə edilmişdir. Genotipin təyini (spoligoçip) VMB-nın DNT molekulunda birbaşa təkrarlanan lokuslarda (DR lokus) 43 speyzerin polimorfizminə əsaslanır. Mikroçiplərdə hibridləşmənin interpretasiyası xüsusi proqram- "Image Ware" əsasında "Çip – detektor" adlanan analizatorun (OOO "Bioçip – İMB, Rusiya, (Qeydiyyat vəsiqəsi - № FS 022a2006/3777-06)) vasitəsilə həyata keçirilmişdir.

Müayinənin nəticəsi: Vərəmli xəstələrdə M.tuberculosis ştammlarının genetik spektrinin araşdırılması istiqamətində aparılan tədqiqat işində Azərbaycan populyasiyasında 10 müxtəlif tip genotiplər və 62 tip mutasiya aşkar edilmişdir. Genotiplərdən 39,4% Beijing, 19,7% Beijing(BO/W148), 13,6% Ealine, 14,1% LAM ailəsinə aid olan subtiplər (LAM9-Latın Amerika, LAM11-ZWE – Zimbavle), 5,1% Haarlem ailəsinə aid olan subtiplər (H3 və H4), 5,1% T ailəsi aid olan subtiplər (T1 və T5_Rus) və 3,0% Ural genotipləri təşkil etmişdir. Müxtəlif yaşlarda olan xəstələr arasında MBT genotiplərinin paylanmasının nəticələrinə əsasən, ştammlarının genotipik polimorfizmində əhəmiyyətli fərqlər yalnız Beijing və LAM ailəsi ilə əlaqədar əldə edilmişdir. Beijing genotipi I qrupda əhəmiyyətli dərəcədə daha çox yayılmışdır - 12 (52,2%), LAM genotipi isə II qrupda daha çox 10 (52,7%) yayılmışdır. Müxtəlif genotiplərdə isə aşkar olunan dərmanlara davamlı 62 tip genetik mutasiyadan 16 tipi (26%) rifampisinə (RİF) davamlı rpoB gendə, 16 tipi (26%) izoniazidə (İNH) davamlı katG, inhA, ahpC genlərdə, 11 tipi (18%) etambutola (EMB) davamlı emB1, emB2, emB3 genlərdə, 12 tipi

(19%) ftorxinolonlara davamlı gyrA və gyrB genlərində, 7 tipi (11%) aminoqlikozid, kanamisin, kapreomisin və amikasin preparatlarına qarşı davamlılığa səbəb olan rrs və irs genlərdə müşahidə edilmişdir. RİF preparatına qarşı yüksək rezistentliyə səbəb olan rpoB genin 531 kodonunda (78,6%) Ser 531->Leu (78%) tip mutasiya üstünlük təşkil etmişdir, 12,1% 526 kodonda His526->Asp (8,5%) və 5,8% 516 kodonda Asp516->Val (4%) tip mutasiyalar rast gəlinmişdir. İNH preparatına qarşı yüksək rezistentliyə səbəb olan və üstünlük təşkil edən mutasiya katG genində (82,3%) 315 kodonda (78,2%) Ser315=>Thr(1) (72%) tip mutasiya olmuşdur və katG genində 315 kodonda Ser315=>Gly (3%) tip mutasiya müşahidə edilmişdir. EMB qarşı rezistentliyin əmələ gəlməsinə səbəb olan mutasiyalar yerləşməsinə görə emB1 gendə 306 kodonda Met306=>Val (33,1%), emB3 gendə 497 kodonda Glu497=>Arg (23,1%) və emB2 gendə 354 kodonda Asp296=>Ala (19,0%) təşkil etmişdir. Ftorxinolon qrupu preparatlarına qarşı davamlılıq 12 tip olmaqla gyrA və gyrB genlərində lokalizasiya olunmuşdur. Bunlardan ən çoxu gyrA genində qeydə alınmışdır: genin 94-cü pozisiyasında (60,4%) D94G/S95T (40,6%), 22,0% 90 kodonda A90V üstünlük təşkil etmişdir. gyrB genin 5,5% 538 kodonunda aşkar edilən N538D tip mutasiya qeydə alınmışdır. Aminoqlikozidlər, kanamisin, kapreomisin və amikasinə qarşı davamlılıq yaradan mutasiyalar isə 7 tip olmaqla rrs və eis genlərdə lokalizasiya olunmuşdur və üstünlük təşkil edən mutasiya rrs gendə (49,0%) adeninin quanin nukleotidinin a1401g (47,3%) əvəzlənməsi ilə aşkarlanmışdır.

Yekun: Aparılan tədqiqatın nəticələrinə əsasən, Mycobacterium tuberculosis genomunda baş verən struktur dəyişikliklərin, genetik polimorfizmlərin müəyyən edilməsi xəstəliyin rezistent formalarının yayılmasının qarşısını almaq üçün əks epidemik tədbirlərin vaxtında həyata keçirilməsi istiqamətində epidemioloji nəzarət sisteminin gücləndirilməsində mühüm rol oynayır.

ATUJ0209.

KORONOVİRUS PNEVMONİYASININ RADILOJİ MEYARLARI

M.C.Sultanova, Ə.M.Dadaşov

Şüa-diaqnostikası və terapiyası kafedrası

Müxtəlif virus infeksiyaları zamanı ağciyərlərdə baş verən patomorfoloji dəyişikliklərin kompüter tomoqrafik (KT) semiotikasının oxşar olması koronavirus pnevmoniyasının erkən diaqnostika və differensial diaqnostikasını çətinləşdirir.

Tədqiqatın məqsədi Covid-19 koronavirus pnevmoniyasının radioloji meyarlarını müəyyən etməkdən ibarət olmuşdur.

Tədqiqata Covid-19 koronavirus pnevmoniyası olan 90 xəstə daxil edilmişdir. Müayinə olunanların yaşı 27-83 arasında olmuşdur.

Müayinə zamanı 76 (84,4%) xəstədə hər iki ağciyərdə multifokal şəkilli, əsasən periferik yerləşmiş “buzlu şüşə (BŞ)” görüntüləri ilə infiltrasiya sahələri müəyyən edilmişdir. “BŞ” bronx və damarların konturlarının saxlanması ilə müşahidə olunmuşdur. Sağda daha çox olmaqla vizualizə olunan “BŞ” 10 (11,1%) xəstədə, sol ağciyərdə daha qabarıq görünən “BŞ” görüntüləri 4(4,4%) xəstədə qeyd edilmişdir. Nodulyar “BŞ” görüntüləri isə 3 (3,3%) xəstədə müəyyən edilmişdir.

Müayinə olunan xəstələrin əksəriyyətində müxtəlif lokalizasiyaslı (subplevral, parenximal, peribronxial) konsolidasiya sahələri qeyd edilmişdir. Bronx və damarların konturlarının saxlanma sahələri ilə müşahidə olunan “BŞ” görüntülərindən fərqli olaraq konsolidasiya sahələri damar divarının və tənəffüs yolu divarlarının görünməməsi ilə müşahidə olunmuşdur.

Beləliklə, koronavirus pnevmoniyası üçün iki tərəfli, multifokal, periferik lokalizasiya, “buzlu şüşə” görüntüləri, konsolidasiyalı və ya konsolidasiyasız iltihab sahələri səciyyəvidir. Bu dəyişiklikləri aşkar etmək üçün KT maksimum həssaslığa malikdir. Xəstəliyin ağır progressiv gedişi zamanı döş qəfəsi orqanlarının ilkin qiymətləndirilməsi, həmçinin differensial diaqnostika və dinamik dəyişikliklərin dəyərləndirilməsi üçün KT istifadəsi məqsədəuyğun

ATUJ0210.

YOĞUN BAĞIRSAĞIN DİVERTİKULYUZUNDA KOMPÜTER TOMOQRAFIYA MÜAYİNƏSİNİN DİAQNOSTİK ƏHƏMİYYƏTİ

M.C.Sultanova, G. S.Qorçiyeva, S.A.İbayeva

Şüa diaqnostikası və terapiyası kafedrası

Aktuallıq. Yoğun bağırsağın divertikulyozu fəsadlı gedişi olan ciddi xəstəlik hesab edilir. Onun erkən diaqnostikası, müalicəsi və nəzarətdə saxlanması tibbin vacib məsələlərindən biridir. Xəstəliyin diaqnostikasında rentgenoloji, endoskopik müayinə üsulları ilə yanaşı kompüter tomoqrafiya (KT) də əhəmiyyətli yer tutur. Bununla belə, KT müayinə üsulunun yoğun bağırsağın divertikulyozunun diaqnostikasında yeri

və mahiyyəti barəsində ədəbiyyat məlumatlarında mübahisəli məqamlara rast gəlinir. Xüsusən də, “kəskin qarın” əlamətləri ilə müraciət etmiş pasiyentlərdə yoğun bağırsağın divertikulyozu diaqnozunun qoyulmasında KT müayinəsinin vacibliyi məsələsi öyrənilməkdədir.

Məqsəd. Yoğun bağırsağın divertikulyozunda qarın boşluğu orqanlarının KT müayinəsinin diaqnostik effektivliyinin öyrənilməsi.

Material və metodlar. Bu məqsədi reallaşdırmaq üçün 2022 il ərzində Azərbaycan Tibb Universitetinin Tədris Cərrahiyyə Klinikasında yoğun bağırsağın divertikulyozu diaqnozu ilə müraciət etmiş 50 xəstənin göstəriciləri araşdırılmışdır. Müayinə çoxfazlı venadaxili və ağızdaxili kontrastlanma üsulu ilə Toshiba Aquilion CXL 128 kəsikli aparat ilə aparılmışdır. Kəsiyin kollimasiyası 0,5–1 mm təşkil etmişdir. Alınan nəticələr rentgen, endoskopik və əməliyyat tapıntıları ilə tutuşdurulmuşdur.

Tədqiqatın nəticələri. Tədqiqatın nəticələrinin analizində xəstələrin cinsi, yaşı, aparılmış instrumental müayinələr və təyin olunan müalicənin növü (konservativ və ya cərrahi) nəzərə alınmışdır. Xəstələrin əksəriyyəti ağrı fonunda sigmoid bağırsağın ağırlaşmamış divertikulozu diaqnozu ilə (25 hal-50%) daxil olmuş, 7 xəstə bağırsaq qanaxması (14%) diaqnozu ilə, 11 xəstə divertikulit diaqnozu (22%) ilə, 7 xəstə (14%)-divertikulun perforasiyası və abses formalaşması diaqnozu ilə xəstəxanaya müraciət etmişdir. Bütün xəstələrə şüa diaqnostik müayinə üsulları təyin edildi: qarın boşluğu orqanlarının və kiçik çanaq orqanlarının ultrasəs müayinəsi (ultrasəs), mədə-bağırsaq sisteminin kontrastlı rentgenoqrafiyası (13), qarın boşluğu

orqanların KT (44), irriqoskopiya (2) və kolonoskopiya (14).

Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, KT müayinəsi divertikulyozun optimal diaqnostikasında vacib əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, xəstələrin KT görüntüsündə patoloji divar qalınlaşması, ətraf piy toxumasının ödemli və infiltrasiyası və bağırsaq mənəfi ilə əlaqəsi olmayan çoxsaylı divertikullar aşkar edilir. Diaqnostik prosesin hərtərəfli aparılmasında və müalicə üsulunun seçilməsində KT klinisistlərə mühüm informasiya verir.

ATUJ0211.

ATOPIK FORMA BRONXIAL ASTMALI UŞAQLARIN İMMUN SİSTEMİNİN TƏNZİMLƏNMƏSİNDƏ VİTAMİN D-nin ROLU

N.H.Sultanova, A.O.Cəfərova

II Uşaq xəstəlikləri kafedrası

Uşaqlar arasında atopik forma bronxial astmanın rast gəlmə tezliyi sürətlə artaraq ciddi sosial problem təşkil etməkdədir. Son illərin ədəbiyyatlarına istinadən astmanın proqressivləşməsində D vitaminin çatmazlığının immun sistemə təsir etməsi fikri əhəmiyyətli rol oynayaraq, xəstəliyin ağırlaşmasına zəmin yaradır. Belə ki, D vitamininin aktiv formasının fəaliyyətinin molekulyar mexanizminin təsir prinsipi - «D vitamini reseptorları» (vitamin D receptor - VDR) adlanan hədəf toxumaların xüsusi reseptorları ilə qarşılıqlı əlaqəsi təşkil edir.

Məhz bu reseptorlar, BA-nın patogenezinə böyük rol oynayan immun sistemi hüceyrələrində çoxluq təşkil edir. İmmun sisteminin müxtəlif növ

hüceyrələri, o cümlədən aktivləşdirilmiş T və B hüceyrələr, makrofaqlar və dendrit hüceyrələr D vitamininin reseptorunu əmələ gətirir. D vitamini, CD4 + T-hüceyrələrə güclü antiproliferativ təsir göstərən antigen təqdim edən hüceyrələrə təsir etməklə T-limfositlərin funksiyasını həm birbaşa, həm də dolay yolla inhibə edir. Hal-hazırda, təbii tənzimləyici T-hüceyrələri (Treg) Th1- və ya Th2-asılı immune reaksiyaları supressiya edə bilən əsas immunomodulyator hüceyrələr hesab olunurlar. T-hüceyrələri B-limfositlərin aktivliyini və iltihabyönlü sitokinlərin sintezini azaltmaqla yaranmış iltihabı ocağa neytrofillərin proliferasiyasının tənzimlənməsində iştirak edir. Məhz D vitamininin T hüceyrələrin bu funksiyasına təkan verməsində iştirak etdiyi bildirilir.

İşin məqsədi: Atopik forma bronxial astmalı uşaqların immun göstəriciləri ilə (CD markerlər) vitamin D arasında qarşılıqlı korrelyasiya əlaqənin öyrənilməsi.

Material və metod: Tədqiq olunan elmi tədqiqat işinə atopik forma bronxial astmalı uşaqların immun sistemində (CD markerlərə) D vitamininin təsirini müəyyən etmək üçün 4 – 17 yaş arası tez-tez bronxial astma tutmaları təkrarlanan 85 uşaqdan 45 nəfəri (52,9%)) cəlb edilmişdir. Bronxial astma diaqnozu düzgün toplanmış ümumi və allerqoloji anamnezə, klinik laborator və instrumental müayinələrə əsasən qoyulmuşdur. Qan zərdabında immunkompetent hüceyrələrin membran markerləri (CD3, CD4, CD8, CD19, CD16/56, CD8) ilə yanaşı vitamin D - nin səviyyəsi müəyyənləşdirilmişdir. Limfosit subpopulyasiyalarının öyrənilməsi avtomatik proqram təminatından istifadə

etməklə axın sitofluorimetriya üsulu vasitəsilə «Coulter Epix XL» cihazında (Beckton Dickinson, ABŞ) aparılmışdır. Nəticələri işləmək üçün düz (FSC), yan (SSC) işıq səpələnməsi parametrlərindən istifadə edərək, CellQuest proqramından (Becton Dickinson, ABŞ) istifadə edilmişdir. Qan zərdabında vitamin D3-ün konsentrasiyasının təyini Roche Diagnostics firmasının (Almaniya) analizatorunda immunoferment üsulundan istifadə etməklə həyata keçirilmişdir.

Tədqiqatın nəticələrinin müzakirəsi : İmmun göstəricilərinin tədqiqi zamanı qan zərdabında CD3+, CD4+, CD8+, CD16+/CD56+, CD19+ differensiasiya markerlərinin təyin edilməsi nəzərdə tutulur ki, bu göstəricilər 45 xəstədə və 20 sağlam uşaqda öyrənilmişdir.

Atopik forma bronxial astmalı uşaqlarda vitamin D ilə CD3 % ($p = 0.136$, $p=0.328$), CD4% ($p = 0.235$, $p=0.088$), CD8% ($p = 0.228$, $p=0.097$) və CD16/56 % ($p = 0.046$, $p=0.740$) göstəriciləri müsbət korrelyasiya əlaqəsində olmuşdur, yəni qan zərdabında D vitamininin konsentrasiyasının azalması ilə bərabər tədqiq olunan CD hüceyrələrinin səviyyəsi də azalmışdır. T limfositlər ilə D vitamininin səviyyəsinin təhlili zamanı bu göstəricilər arasında mənfi korrelyasiya əlaqəsi aşkarlanmışdır. Belə ki, CD19% – un orta səviyyəsi isə normal dəyərlərdən cüzi yüksək olmuşdur və D vitamini ilə mənfi korrelyasiya əlaqəsində olmuşdur.

Nəticə: Əldə olunan korrelyasiya analizinin interpretasiyasından belə nəticəyə gəlmək olar ki, vitamin D3 B limfositlərin funksional aktivliyini zəiflətməklə Th1 limfositlərin fəaliyyətini artıraraq, yaranmış allergik iltihabı prosesin qarşısını almış olur.

ATUJ0212.

İNSULİNDƏN ASILI ŞƏKƏRLİ DİABETİ OLAN UŞAQLARDA DENSİTOMETRİK MÜAYİNƏNİN QIY MƏTLƏNDİRİLMƏSİ

A.A.Süleymanlı

II Uşaq xəstəlikləri kafedrası

Müasir dövrdə uşaqlarda şəkərli diabet zamanı yaranmış osteoporoz səhiyyə sistemində sosial-iqtisadi istiqamətdə böyük əhəmiyyət kəsb etməsi kimi baxılır. Beləki, uşaqlarda tip1 şəkərli diabetin patogenezinin əsası tam insulin çatışmazlığıdır. Anabolik effektə malik olan insulin osteoblastlara, sümük toxumasının metabolizminə və kollagen sintezinə təsir edir. Uşaqlarda şəkərli diabet zamanı osteoporozun inkişafının əsas səbəbi sümük rezorbsiyası ilə sümük əmələ gəlmə prosesləri arasında yaranmış disbalans kimi şərh edilir.

Tədqiqatın məqsədi: Tip 1 şəkərli diabet olan uşaqlarda xəstəliyin davam etmə müddətindən aslı olaraq sümük sisteminin vəziyyətinin öyrənilməsi olmuşdur.

Tədqiqatın material və metodları: Tədqiqat Tədris Terapevtik Klinikasının pəsiatriya şöbəsində və "ATLAS" tibb mərkəzində aparılmışdır. Tədqiqata 46 nəfər 7-17 yaş şəkərli diabeti olan uşaq nəzarətə götürülmüşdür. Nəzarət qrupunu analoji yaşda olan 15 praktik sağlam təşkil etmişdir. Şəkərli diabet diaqnozu İSPAD-ın tövsiyyə etdiyi meyarlara əsasən qoyulmuşdur. Xəstələrin hər biri Amerika istehsalı olan "HOLOGIC" model QDR 4500A densitometri vasitəsilə müayinədən keçmişlər.

Tədqiqatın nəticələri və müzakirəsi:

Xəstəliyin davam etmə müddətini nəzərə almaqla, tədqiqata götürülmüş uşaqlar aşağıdakı kimi bölünmüşdür: ilkin aşkarlanan şəkərli diabetli uşaqlar-12 nəfər, 1 ildən 5 ilə kimi davam edən -16 nəfər və 5 ildən çox davam edən-18 nəfər. Sümüyün mineral sıxlığı Z-score göstəricisinə əsasən qiymətləndirilmişdir. Rentgen osteodensitometriya metodu ilə sümük toxumasının mineral sıxlığının təyini şəkərli diabeti olan 46 uşaqda aparılmışdır. Alınan nəticələrdən məlum olmuşdur ki, nəzarət qrupu ilə müqayisədə ($p < 0,001$) xəstəliyi 5 ildən çox davam edən xəstələrdə osteopeniya 16 (88,9%), 1-5 il müddətində xəstə olan qrupa 1,8 dəfə (50,0%, $p < 0,05$) yuxarı olmuşdur. 5 ildən çox xəstə olan uşaqlarda bu göstərici $0,337 \pm 0,012$ q/sm², 1-5 il şəkərli diabet olan xəstələrdə $0,459 \pm 0,023$ q/sm², ilkin aşkarlanmış xəstələrdə isə bu göstərici $0,495 \pm 0,028$ q/sm² olmuşdur.

Nəticə: Beləliklə, diabetik osteopatiya uşaqlarda tip 1 şəkərli diabetin yayılmış ağırlaşmasıdır və rentgen densitometrik müayinə vasitəsilə aşkarlanır ki, bu da sümük toxumasının mineral sıxlığının vəziyyətini qiymətləndirməyə imkan verir. Sümük toxumasının mineral sıxlığının azalması qeyri-qənaətbəxş metabolik nəzarətlə gedən, 5 ildən çox davam edən şəkərli diabet üçün daha çox səciyyəvidir.

ATUJ0213.

FƏAL VƏRƏMİN BAKTERİOLOJİ TƏSDİQ EDİLMƏSİNİN SPESİFİK PROSES YAYILMA SƏVİYYƏSİNDƏN ASILILIĞI

Y.Ş.Şıxəliyev¹, A.S.Abbasova²,
A.S.İsmayılova¹, İ.Ə.Qasımova²,
C.Q.Əliyeva¹, X.S.Bədəlova²

¹Bakı 1 nömrəli Vərəm Əleyhinə
Dispanser, ²ET Ağciyər Xəstəlikləri
İnstitutu

Dünyada vərəm xəstəliyinin epidemioloji vəziyyəti kəskinləşir. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) məlumatına görə hər il on milyon insan vərəmlə ilkin xəstələnir. Dünya üzrə vərəmlə xəstələnmənin intensiv səviyyəsi 161 olaraq qalır. Epidemioloji gərginlik çox və geniş dərmanlara davamlı vərəm xəstələrinin artmasını yaradır. Bu baxımdan vərəmin diaqnostikasında bakterioloji təsdiqlənmə önəmli rol oynayır. Mikrobioloji metodla (sadə mikroskopiya, molekulyar-genetik müayinə və kultural metod) vərəmin aşkar edilməsi vərəm əleyhinə strategiyanın əsas məqamı sayılır.

Elmi araşdırmanın məqsədi. Ağciyər və ağciyərdən kənar üzvlərin vərəminin bakterioloji təsdiq edilmə səviyyəsinin öyrənilməsi olmuşdur. Bu məqsədə nail olmaq üçün son 5 ilin (2016-202) 786 ilkin fəal vərəm xəstəsinin tibbi sənədləri retrospesifik təhlil edilmişdir. Onlar arasında ağciyər vərəmi 74.9%, ağciyərdən kənar üzvlərin vərəmi isə 25.1% səviyyəsində olmuşdur. Ağciyər vərəm xəstələri arasında spesifik prosesin ağciyərin bir tərəfli zədələməsi 67.1%, iki tərəfli zədələməsi isə 32.9% təşkil edir. Bir tərəfli zədələnmədə turşuya davamlı vərəm törədiciləri (TDM)

tapılan xəstələr 35.9%, iki tərəfli zədələnmələrdə isə müvafiq göstərici 38.1% səviyyəsindədir. Analoji təhlil müşahidə olunan xəstələr arasında dağılma boşluğuna görə öyrənilmişdir. Məlum olmuşdur ki, müvafiq göstərici bir tərəfli və iki tərəfli zədələnmələrdə uyğun olaraq 53.9% və 41.2% təşkil edir. Birtərəfli zədələnmələrdə TDM-in dağılma boşluğuna nisbət indeksi 1.1, ikitərəfli zədələnmələrdə isə 2.1 olmuşdur (optimal səviyyə 1.2). Beləliklə, birtərəfli zədələnmələrdə indeksi optimal səviyyədən 8.3% geri qaldığı halda, ikitərəfli zədələnmələrdə 42.9% yüksəkdir. Ümumilikdə bu indeks 1.1 olaraq optimal həddən 8.3% geri qalır. Beləliklə, nəticələrdə olan uyğunsuzluqlar rentgenoloji hipodiaqnostikanın və ya hiperdiaqnostika ilə yanaşı TDM-in və ya onun DNK-sının tapılmasında olan çatmamazlıqlarla bağlıdır. Ağciyər vərəm xəstələri arasında TDM və onun DNK-sının tapılması 589 xəstənin 65.9% hissəsində mümkün olmuşdur (optimal hədd $\geq 80\%$). Göstəricinin optimal səviyyədən 17.8% geri qalmasının əsas səbəbi xəstələrin qeyri-mütəxəssis tərəfindən vərəmə görə müalicə aldıqdan sonra vərəm əleyhinə müəssisələrə müraciət ilə bağlıdır. Son 5 ilin məlumatına görə 388 TDM və onun DNK-sı tapılan xəstələrin müalicəsinin nəticələri göstərir ki, müalicə kursunun sonuna TDM-in kəsilməsi 71.9%, spesifik dərmanlara davamlı formaya keçənlər 20.6%, mütəmadi həkim nəzarətindən kənar qalanlar 4.4%, müalicə rejiminin pozulması 0.8%, köçürmə 0.5%, ölüm isə 1.8% olmuşdur. Ağciyər vərəm xəstələri arasında dərmana davamlı formaya keçid 20.1% (80 xəstə) təşkil etmişdir. Bu xəstələr arasında izoniazidə

monodavamlıq $30\pm 0.09\%$, etambutola davamlıq $1.25\pm 0.1\%$, rifampisinə davamlıq $4.5\pm 0.09\%$, izoniazidə rifampisinə davamlıq $23.7\pm 0.1\%$, ümumilikdə izoniazid, rifampisinə və tək rifampisinə davamlıq $66.8\pm 0.9\%$ olmuşdur. Anoloji vəziyyət ağciyərdən kənar üzvlərin vərəmində də qeyd olunur. Bu xəstələr arasında izoniazidə davamlıq $33.3\pm 0.5\%$, rifampisinə davamlıq $66.6\pm 0.04\%$ olduğu halda izoniazid+rifampisinə davamlıq qeyd olunmur.

Beləliklə, təhlil göstərir ki, ilkin fəal ağciyər vərəm xəstələri arasında TDM və onun DNK-sının tapılma səviyyəsi 65.8% olmuş, onlar arasında dərmana davamlı formalar 20.6% səviyyəsindədir. Davamlı formalar arasında izoniazidə davamlıq $30.0\pm 0.09\%$ olduğu üçün TDM-in fenotipik müayinəsi bu xəstələr üçün ciddi nəzarətdə saxlanılmalıdır.

ATUJ0214.

NEFROTİK SİNDROMU OLAN UŞAQLARDA SÜMÜK TOXUMASININ BİOKİMYƏVİ MARKERLƏRİ

A.S.Şıxəliyeva, R.O.Bəylərov, M.R.Quliyev
| ATU-nun I uşaq xəstəlikləri kafedrası və
| bioloji kimya kafedrası

Giriş. Böyrək funksiyalarının zəifləməsi və xronik böyrək çatışmazlığına səbəb olan yumaqcıq aparatının zədələnməsi ilə müşayiət olunan xəstəliklər uşaqlarda daha çox rast gəlinir. Bu patologiyalar içərisində nefrotik sindrom (NS) patogenetik mexanizmlərinin mürəkkəbliyi və müalicə nəticələrinin nisbi qeyri-qənaətbəxşliyi səbəbindən daha aktual hesab edilir. NS-in bazis terapiyasını təşkil edən qlükokortikoidlərlə müalicə

zamanı müşahidə edilən əlavə təsirlərdən ən əhəmiyyətli osteoporozun meydana çıxmasıdır. Qlükokortikoidlərin sümük toxumasına təsirinin öyrənilməsi zamanı məlum olmuşdur ki, onlar D vitamininin aktiv forması olan kalsitriolun təsirini zəiflədir, onikibarmaq bağırsaqda kalsium kanallarının ekspressiyasını azaldır və onun bağırsaqlardan absorpsiyasını, böyrəklərdən reabsorpsiyasını ləngidir, osteoblastların sayının və aktivliyinin azalmasına səbəb olur və sümüyün rezorpsiyasını sürətləndirir. NS olan uşaqlarda osteoblastlarda sintez edilən sialoprotein mənşəli osteokalsinun dəyişiklikləri az tədqiq edilmişdir.

Tədqiqat işinin məqsədi və vəzifələri.

NS olan uşaqlarda qlükokortikoidlərlə müalicə zamanı sümük toxumasının biokimyəvi markerlərinin dinamikada dəyişikliklərinin qiymətləndirilməsi məqsədilə NS olan 2-9 yaşlı 53 xəstədə kəskin dövrdə və remissiya müddətində qanda kalsiumun, osteopontinin və osteokalsinin qatılıqları müqayisəli şəkildə tədqiq edilmişdir.

Xəstələrdən 35-i oğlan, 18-i qız olmuşdur. Kontrol qrupu müvafiq yaşlı 21 nəfər sağlam uşaq təşkil etmişdir (12 oğlan, 9 qız).

NS olan xəstə uşaqların qanında osteopontinin və osteokalsinin səviyyələri STAT FAX 303 PLUS mikrostrip fotometrində immunoferment analiz üsulu ilə edilmişdir. Osteopontinin təyində "IBL" (Yaponiya), osteokalsinin təyində "BIOSOURCE" (Belçika) firmalarının reaktiv dəstindən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın gedişində alınmış rəqəmlərin parametrik və qeyri-parametrik üsullardan istifadə edilməklə riyazi-statistik analizi həyata keçirilmişdir.

Nəticə və müzakirə. Aparılmış tədqiqatlar nəticəsində məlum olmuşdur ki, Osteopontin səviyyəsində nəzarət qrupu ilə müqayisədə kəskin dövrdə 31 % artım, remissiya müddətində isə 27% azalma müşahidə olunmuşdur.

Eyni zamanda osteokalsin səviyyəsində kəskin dövrdə 43% yüksəlmə, remissiyada isə 39% azalma görülmüşdür.

Kalsium kəskin dövrdə 8% , remissiya müddətində isə 9% azalma göstərmişdir.

ATUJ0215.

EPİDEMIOLOJİ GƏRGİNLİYİN YARANMASINDA VƏRƏMİN DƏRMANLARA DAVAMLI FORMALARININ ROLU

Y.Ş.Şıxəliyev, C.Q.Əliyev

1 və 2 saylı Vərəm Əleyhinə Dispanser,
Bakı

Mövzunun aktuallığı: Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının illik hesabatlarında vərəm xəstəliyinin epidemioloji vəziyyətinin gərginliyi öz əksini tapmışdır. Dərmanlara davamlı forma vərəm (DDV) mikobakteriyaları yalnız klinik və epidemioloji deyil, həm də iqtisadi əhəmiyyət kəsb edir. DDV formalarının yayılmasının öyrənilməsi və müalicənin effektivliyinin yüksəldilməsi ftiziatriya elminin aktual problemi olaraq qalmaqdadır. Baş verən reversiya şəraitində vərəm törədicilərinin virulentliyindəki kəskin dəyişikliklər nəticəsində vərəm xəstəliyinin klinik formalarının strukturu və xəstəliyin ümumi xarakteristikası da dəyişmişdir. Bu baxımdan ölkəmizdə vərəm xəstəliyinin coğrafi regionlar üzrə araşdırılması, xəstəliyin iqlim şəraiti ilə əlaqəsinin

öyrənilməsi, vərəm əleyhinə dərmanlara qarşı davamlılığın səviyyəsi yüksək olan regionların təyini və vərəm əleyhinə aparılan tədbirlərin təkmilləşdirilməsi çox aktualdır.

Tədqiqatın məqsədi. Epidemioloji gərgin şəraitdə spesifik DDV xəstələrinin aşkarlanma, müalicə və müşahidəsinin təkmilləşdirilməsi.

Material və metodlar. Azərbaycan Respublikasında son 10 il ərzində (2011-2020) vərəm xəstəliyinin epidemioloji göstəricilərinin "vərəm xəstəliyinə aid" forma əsasında təhlili vasitəsi ilə epidemioloji gərgin regionların, ilkin xəstələr arasında DDV formalarının rast gəlmə tezliyinin müəyyənəşdirilməsi.

Alınan nəticələr. Azərbaycan Respublikasında 2011-2020-ci illərdə DDV formalı vərəm xəstələrinin retrospektiv təhlili göstərir ki, son on ildə ilkin xəstələr arasında 6196 nəfər dərmanlara davamlı forma xəstə proqram üzrə müalicəyə cəlb olunmuşdur. Xəstələrin dərmanlara davamlılıq formalarına görə xüsusi çəkisi illər üzrə təhlil edilərkən məlum olmuşdur ki, monorezistent xəstələrin səviyyəsi 2011-ci ildə 0,3% (6 xəstə) təşkil etdiyi halda 2020-ci ildə bu rəqəm 21,8% (437 xəstə) təşkil edir. Polirezistent xəstələrin də səviyyəsi eyni illərlə müqayisədə 6,5%-dən (23 xəstə) 10,2%-ə (36 xəstə) qədər yüksəlmişdir. Lakin, multirezistent forma vərəmin səviyyəsi 2020-ci ildə ən az, yəni 3,4% (114 xəstə) təşkil etdiyi halda, 2013-2018-ci illərdə yüksək həddə olmuşdur. Geniş dərmanlara davamlı forma isə 2011-ci ildə 14% (20 xəstə), 2017-ci ildə ən yüksək həddə 32,4% (46 xəstə) təşkil etdiyi halda, 2020-ci ildə bu rəqəm 2,3% (142 xəstə) olmuşdur. Beləliklə, mövcud epidemioloji vəziyyət ekstensiv və

intensiv göstəricilərə görə təhlil edilərkən məlum olur ki, ölkədə vərəm xəstəliyinin dərmanlara davamlı formalarının xüsusi çəkisi xeyli yüksəkdir. Eyni zamanda ilkin aşkar olunan xəstələr arasında dərmanlara davamlılıq həssas xəstələrlə müqayisədə əvvəlki illərə nisbətən yüksəlmişdir. Epidemioloji gərginliyin yüksək olmasının müxtəlif səbəbləri var. Bütün bunlar ölkədə vərəmin dərmanlara davamlı formalarının aşkarlanması, müalicə və müşahidəsinin təkmilləşdirilməsinə zərurət olduğunu göstərir.

ATUJ0216.

DAĞINIQ SKLEROZU İMMİTASIYA EDƏN XƏSTƏLİKLƏR ZAMANI DİFERENSİAL DİAQNOSTİKA

R.K.Şirəliyeva, R.R.Əliyev

Ə.Əliyev adına Azərbaycan Dövlət Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutu, nevrologiya və klinik neyrofiziologiya kafedrası; Azərbaycan Tibb Universitetinin nevrologiya kafedrası

Giriş. Dağınq skleroz (DS) mərkəzi sinir sisteminin iltihabi demielinizasiyaedici xəstəliyidir. Əsasən 20-40 yaş arasında insanlarda daha çox rast gəlinir və qadınlarda kişilərə nisbətən üstünlük təşkil edir (qadın kişi nisbəti 3:1-dir). Yeni müayinə metodlarının yaradılmasına və təkmilləşdirilməsinə baxmayaraq, dağınq sklerozun (DS) diaqnostika və diferensial diaqnostikası asan olmayaraq qalır. Xəstəliyin spesifik biomarkerləri olmadığından diaqnozun təsdiqlənməsi heç də həmişə sadə proses olmur.

Problemin aktuallığını nəzərə alaraq, təqdim edilmiş məqalənin məqsədi səhv DS diaqnozu qoyulmuş və DS-i imitasiya edən xəstəliklərin aşkarlanması və bu

zaman diferensial diaqnostika üçün tövsiyələrin təyin edilməsidir.

Tədqiqatın material və metodları. Tədqiqata “Dağınq skleroz xəstəliyinin müalicəsi, profilaktikası və onunla mübarizə tədbirlərinə dair Dövlət proqramı” çərçivəsində Akademik M.Mirqasımov adına Respublika Klinik Xəstəxanasının nəzdində yerləşən Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyinin Nevroloji Mərkəzində xüsusi ekspert komissiyası tərəfindən bir il (01.07.2013-30.06.2014) ərzində müayinə və müalicə edilən xəstələr (399 nəfər) daxil edilmişdir. Bunlardan 261 nəfər qadın (65,4%), 138 nəfər kişi (34,6%) olmuşdur. DS-i immitasiya edən xəstəliklərə şübhə olduqda, diferensial diaqnostika məqdəsi ilə müvafiq laborator müayinələr aparılmışdır.

Tədqiqatın nəticələri və müzakirə. Tədqiqata cəlb edilən 399 xəstədən 35 nəfərdə (22 qadın, 13 kişi) DS xəstəliyi inkar edilmişdir (8,8%). DS diaqnozu inkar edilən xəstələr arasında kəskin dağınq ensefalomielit (G04.0) daha çox rast gəlinmişdir – 31 nəfər (88,57%). Digər xəstəliklərdən dəqiqləşdirilməmiş neyroinfeksiyadan (G04.9) sonrakı vəziyyət, sinir sisteminin degenerativ xəstəlikləri (G11 Spinoserebellar ataksiya, G31.9 Sinir sisteminin dəqiqləşdirilməmiş degenerativ xəstəliyi) və onurğa sütununun xəstəlikləri (G99.2 Vertebrojen mielopatiya – servikal) rast gəlinmişdir.

Yekun. Əldə edilən məlumatlara əsasən demək olar ki, DS-in diferensial diaqnostikasının daha dəqiq aparılması, həm DS-in, həm də onu imitasiya edən xəstəliklərin vaxtında aşkarlanıb müalicə edilməsi üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

ATUJ0217.**FİBROMİALGİYA SİNDROMUNUN
YENİ DİAQNOSTİK KRİTERİYALARI**F.Y.Talıbov, Q.B.Vahid, G.R.Ələkbərova,
V.Q.Hüseynov

| III Daxili xəstəliklər kafedrası

Fibromialgiya sindromu (FMS) – afferent siqnalların mərkəzi sinir sistemində işlənmə pozğunluğu olub, diffuz çoxocaqlı ağrı sindromuna gətirən, xroniki (3 aydan çox davam edən), qeyri-iltihabi, qeyri-autoimmun müstəqil patologiyadır. Yayılması 2- 4% qədər olub, əsasən 30-55 yaşda, xüsusi ilə qadınlarda (70-90%) təsadüf edir.

Fibromialgiyanın etiologiyası multifaktordur və inkişafında nevroloji, psixoloji və davranış amilləri mühüm əhəmiyyət kəsb edir. FM xəstələrində serebrospinal mayədə P maddəsinin səviyyəsi artdığı, noradrenalin və serotonin metabolitlərinin səviyyəsinin azaldığı aşkar edilmişdir. F FMS-nun əsas simptomları aşağıdakılardır:

yayılmış ağrılar - ağrı küt xarakterlidir və heç olmasa üç ay davam edir;
yorğunluq hissi - xüsusən yuxudan duran zaman olur və uzun müddət davam edir;
koqnitiv pozuntular - diqqət əskikiliyi və depressiya müşahidə olunur.

1990-cı ildə ACR (Amerika Revmatoloqlar Kollegiyası) tərəfindən hazırlanmış kriteriyalara görə üç aydan artıq davam edən sümük-əzələ ağrıları və bədənin 18 xüsusi nöqtəsindən 11-də ağrı olmasına görə FMS diaqnozu qoyulurdu. Bu kriteriyalar hal hazırda klinik praktikada istifadə olunmur. Son illər ACR tərəfindən yeni kriteriyalar hazırlanmışdır. Əvvəlkindən fərqli olaraq yeni kriteriyalarda ağrı nöqtələrinin (o

cümlədən kontrol nöqtələri) palpasiyası tələb olunmur, əvəzinə yayılmış ağrı indeksi (WPI- Widespread pain index) və simptomların ağırlıq dərəcəsi (SS – Symptom severity) balla hesablanması nəzərdə tutulur. WPI - son bir həftə ərzində əmələ gələn ağrı zonalarıdır (sayı 0-19) : çənə-gicgah oynağı (2), çiyinüstü (2), çiyin (2), said (2), sağrı (2), bud (2), baldır (2), boyun (1), döş (2), qarın (1), arxanın yuxarı (1) və aşağı hissəsi (1). Simptomlara aiddir: yorğunluq, yuxudan dincəlmədən oyanma, koqnitiv pozğunluqlar, somatik sindromlar. Simptomların hər biri Likert şkalası ilə qiymətləndirilir (0- yoxdur, 1- yüngül, 2 - orta, 3 – ağır) və maksimal 12 bal toplana bilər. FMS diaqnozu qoymaq üçün WPI 3-6 olduqda SS ≥ 9 olması və ya WPI ≥ 7 olduqda SS ≥ 5 olması tələb olunur. Diaqnozu qoyduqda digər səbəblər inkar edilmədir, yəni FMS müstəqil xəstəlik olmalıdır, amma FMS digər sindromlar fonunda da ola bilər. Belə ki, SLE və RA xəstələrin 25% ikincili FMS yaranır. Fibromialgiya əlamətləri ilk dəfə 55-60 yaşdan yuxarı şəxsdə yarandıqda digər xəstəliklər istisna (infeksiya, şiş, artrit) edilməlidir.

ATUJ0218.**ANCA-ASSOSİASİYALI BİRİNCİLİ
VASKULİTLƏR**F.Y.Talıbov, N.T.Zamanov, Q.B.Vahid,
G.R.Ələkbərova

| III Daxili xəstəliklər kafedrası

ANCA (antineytrofil sitoplazmatik antitellər) – neytrofilərin sitoplazma granulosmasında spesifik zülallara və monositlərdə lizosomal zülallara qarşı yönəlmiş antitellərdir. İlk dəfə 1982-ci ildə

Davies və əməkdaşları tərəfindən nekrozlaşan qlomerulonefritli xəstələrin serumlarında qranulositlərdəki sitoplazmatik antigenlərə qarşı antikolar tapdılar. 1985-ci ildə Van der Woude və əməkdaşları Wegener qranulomatozlu xəstələrdə bənzər antikoları təsvir etdilər. ANCA yönəldiyi autoantigenlərə aiddir: serin proteinaza-3 (PR3), mieloperoksidaza (MPO), lizom-assosiasialı membran protein 2 (LAMP2). Boyanma tipinə görə 2 qrupa bölünür: sitoplazmatik c-ANCA və perinuklear p-ANCA. Axırncı qrupda hədəf rolunu digərləri də oynaya bilər: elastaza, katepsin G, laktoferrin, lizocim, azurosidin, α-enolaza. Əgər aşkar əlamətləri c-ANCA və p-ANCA-ya aid etmək olursa, bu atipik-ANCA adlanır. Adətən bu birləşdirici toxuma, bağırsağın iltihabı xəstəlikləri və autoimmun hepatidə tapılır. ANCA-nı səbəbi bilinməyən ağciyər infiltratı, sinusit, otit, qanlı bəlgəm, böyrək funksiyasının pozulması, qanlı sidik, sidikdə zülal itkisi, qanlı burun axıntısı, periferik polineyropatiya, dəri zədələnməsi ilə birgə sistem əlamətləri olduqda təyin edilir.

ANCA-nın diaqnostik və patogenetik əhəmiyyətə malik olması ilə əlaqədar vaskulitlərin təsnifatında ANCA-assosiasialı birincili vaskulitlər (AAV) ayrıca qrup kimi göstərilmişdir. Bu qrupa daxil edilən üç xəstəlikdə əsasən kiçik damarlar zədələnir: poliangiitli qranulomatoz (PQ); mikroskopik poliangiit (MP); poliangiitli eozinofilik qranulomatoz (PEQ). Düyünlü poliarteriit bu qrupdan çıxarılmışdır. c-ANCA ən çox PQ-da tapılır (66%), p-ANCA isə AAV (64%), MP 58% və PEQ (50%) tapılmışdır. ANCA mənfiyyəti ən çox PEO (35-50%) aşkar

edilmişdir. Buna görə də c-ANCA və p-ANCA-nın pozitivliyi ayri-ayri formalarda müsbət və mənfi olmaqla müxtəlif balla qiymətləndirilir. Adətən LAMP2 qarşı antitellərin patogenliyi sübut olunmadığı üçün istifadə olunmur. AAV-ə şübhəli xəstədə laborator həssaslığı və spesifikliyi artırmaq üçün hər 3 testdən istifadə olunur: ANCA, c-ANCA və p-ANCA.

Xəstələr üçün adətən iki müalicə mərhələsindən keçir; birinci simptomların remissiyasını induksiya etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur (induksiya müalicə), ikinci mərhələ isə xəstələri mümkün qədər uzun müddət remissiyada saxlamaq üçün nəzərdə tutulmuşdur (dəstəkləyici müalicə). Tətbiq olunan müalicə xəstəliyin ağırlıq dərəcəsindən və tipindən asılıdır. İstifadə olunan preparatlara kortikosteroidlər, siklofosamid, rituksimab, azatioprin və metatreksat aiddir.

ATUJ0219.

ÖZÜNƏ QƏSD ETMİŞ VƏ PSIXIATRIYA STASIONARDA MÜALİCƏ OLUNMUŞ QADINLARIN ƏSAS PSIXIKI POZUNTULARI

N.Vahabov, G.Hüseynzadə

Psixiatriya kafedrası

Tədqiqatın aktuallığı. Suisidal davranışla müşayiət olunan psixi pozuntuların geniş nozoloji diapazonu, sindromal spektri və əlamətlərinin ağırlığının səviyyəsi mövcuddur. Bu da hər bir konkret halda suisidin ehtimalın qiymətləndirilməsinin çətinləşməsi ilə yanaşı, suisidoloji yardımının göstərilməsi zamanı təşkilatı, terapevtik və profilaktik xarakterli səhvlərə gətirib çıxarır. Bununla

əlaqədar belə nəticə müəyyən olunur ki, suisidentlərdə müşahidə olunan psixopatoloji əlamətlər, mühit və şəxsi faktorları ilə birlikdə, onların suicidal davranışına müxtəlif təsir göstərir. Həkimlər tərəfindən isə suicidal davranışı psixi pozuntunun ağırlığını və dərinliyini əks etdirən simptom kimi qiymətləndirilməsi, xəstələrin kliniki statusunun lazımı qədər qiymətləndirməməsinə, proqnozun qeyri-dəqiq olmasına, terapevtik və profilaktik müdaxilənin az effektiv olmasına gətirib çıxarır.

Tədqiqatın məqsədi. 2015-2017-ci illərdə Bakı şəhərin psixiatriya stasionarlarında müalicə olunmuş 77 qadın-suisidentlərinin kliniki-psixopatoloji xüsusiyyətlərinin qiymətləndirilməsi.

Tədqiqatın nəticələri və müzakirəsi. Aparılmış tədqiqat nəticəsində müəyyən olunmuşdur ki, suicidal cəhdlərin və tamamlanmamış suicidalərin əksəriyyəti qeyri-psixotik psixi pozuntuları olan xəstələr tərəfindən realizə olunmuşdur (69,9%). Onların az qismi, suicidal əməllərini əksərən və ya tam həcmdə səbəb olan psixotik vəziyyətlərdə həyata keçirilmişdir. Belə ki, eşitmə hallüsinasiyaları (pseudohallüsinasiyaları) olan xəstələr tərəfindən suicidal cəhdlər "səslərin" imperativ, ittihamlı və ya taqşirləndirici olması səbəbindən deyil, həmin "səslərin" çox ağır əzab verən ruhi dərd hesab edərək, onlardan xilas olmaq məqsədi ilə realizə olunurdu. Paranoid sindromunda isə, xüsusilə tutmavari-paranoid şizofreniyanın paranoid strukturlu tutmasında, suicidal davranışın formalaşması fiziki məhv etmə və təsir sayıqlamaların hesabına deyil, xəstələrə görünən təhlükədən xilas olmaması və buna görə ümitsizlik, çarəsizlik əmələ

gəlməsinin hesabına olmuşdur. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, suicidal davranış ilə müşayiət olunan psixi patologiyaların bütün növləri (psixotik və qeyri-psixotik) üçün xarakterik olan ümumi amil müxtəlif dərəcəli affektiv pozuntularının olmasıdır. Bununla bərabər suicidal riskin və depressiv pozuntuların ağırlığı qarşısında olan qarışıqlı əlaqə indiyə qədər tam öyrənilməyib.

Yekün. Nəticədə qeyd etmək lazımdır ki, suisidoloji yardımının tətbiqində təxirəsalınmaz psixiatrik yardımının göstərilməsinə, psixiatrik stasionar şəraitində tətbiq edilən müalicə-profilaktik tədbirlərinin nikbinli olmasına və effektivliyinin artırılmasına imkan yaradacaq.

ATUJ0220.

GENİTAL ORQANLARININ VƏRƏMİNİN DİAQNOSTİKASININ KOMPLEKS MÜAYİNƏSİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ QADIN SONSUZLUĞUNUN İNKİŞAFINDA ROLU

Ş.M.Vəliyeva, A.H.Osmanova
Ağciyər xəstəlikləri kafedrası

Dünyada vərəm xəstələrinin 0,8-1,1%-i, ağciyərdən kənar orqanların vərəmi arasında 44%-i genital vərəm təşkil edir. Qadınlarda reproduktiv yaş dövründə rast gəlinən sidik - cinsiyyət orqanlarının, xüsusən uşaqıq borularının vərəminin gecikmiş diaqnostikasına rast gəlinir. Tədqiqatın məqsədi sonsuzluğu olan qadınlarda cinsiyyət orqanlarının vərəminin aşkarlanmasında müxtəlif diaqnostik üsulların rolunun öyrənilməsidir.

Material və metodlar. Bakı şəhər 4 sayılı vərəm əleyhinə dispanserdə reproduktiv

yaş dövründə, sonsuzluqdan əziyyət çəkən 24-40 yaşlı 284 qadın ambulator şəraitdə müayinədən keçirilmişdir. Müayinənin nəticələrinə əsasən xəstələr 2 qrupa bölünmüşdür: I qrupa qadın cinsiyyət orqanlarının vərəmi diaqnozu qoyulmuş 78 (27,5%) xəstə, II qrupa qadın cinsiyyət orqanlarının vərəmi diaqnozu təsdiq olunmamış 206 (72,2%) daxil edilmişdir.

Xəstələrə döş qəfəsinin rentgenoqrafiyası, uşaqlığın və digər kiçik çanaq orqanlarının ultrasəs müayinəsi (USM), histerosalpinqoqrafiya, cinsiyyət yolu ifrazatının və menstrual qanın bakterioskopiyası və bakterioloji (GeneXpert) müayinəsi, diaqnostik laporoskopiya zamanı alınmış materialın histoloji müayinəsi aparılmışdır. Xəstələrə 2 TV Mantu sınağı və quantiferon TB GOLD plus test tətbiq olunmuşdur.

Uşaqlıqda və ya yumurtalıqda (USM nəticəsində görə), periton boşluğunda sərbəst mayeyə və kalsinatlara rast gəlinmişdir. Histerosalpinqoqrafiyanın nəticəsinə görə I qrupa aid olan xəstələrin 56-da (71,8%), II qrupa aid olan xəstələrin 127-də (61,7%) uşaqlıq borularının zədələnməsinə rast gəlinmişdir. Aparılmış diaqnostik laporoskopiyanın nəticəsinə görə materialın spesifik mənşəli olması I qrupa aid olan 19 xəstədən 12-də (63,1%) öz təsdiqini tapmışdır. II qrupda bu kimi dəyişikliklərə rastlanmamışdır. Menstrual qanın molekulyar- genetik müayinəsinin (GeneXpert) nəticəsi I qrupa aid olan 18 xəstədə (23,07%), dəri tuberkulin sınağı 71 xəstədə (91%) müsbət nəticə vermişdir. Quantiferon TB GOLD plus testi I qrupa aid olan xəstələrin 40 nəfərində (51,2%) aparılmış və

hamısında müsbət nəticə əldə olunmuşdur.

Nəticə.Sonsuzluğu olan xəstələrin müayinəsi zamanı kompleks yanaşma xəstəliyin vərəm mənşəli olduğunu aşkarlamağa imkan verir. Belə xəstələrin diaqnostik alqoritmi xəstəliyin xarakteri və müddətinə, klinik əlamətlərin təzahürü bu və ya digər müayinə metodunun tətbiq imkanına görə dəyişir.

ATUJ0221.

СЛУЧАЙ ГИПЕРТЕРМИЧЕСКОЙ РЕМИССИИ ПРИ ЭПИЛЕПСИИ

Н.Н.Абасова, М.М.Мамедова

Кафедра неврологии

В клинике эпилепсии достаточно широко освещены вопросы провокации судорожных припадков гипертермией. Однако в клинической практике иногда встречаются обратные случаи, когда гипертермия способствует урежению и даже купированию эпилептических припадков на весь период лихорадки и более продолжительное время. (Шалькевич Л.В., 2014)

В терапевтическую клинику АМУ обратились родители больной Б.С. в возрасте 3-х лет с жалобами на повторяющиеся приступы с изменением сознания, вздрагиваниями в верхних конечностях с приведением головы к груди и подкашиванием в нижних конечностях. Приступы длительностью до 20 секунд, иногда в виде кластеров (3-7 приступа в каждой серии), с частотой 3- 8 в день. На этом фоне также отмечались приступы изменения сознания с оромандибулярными и кистевыми

автоматизмами длительностью до 3-х минут

Ребенок от второй беременности и родов двойней посредством Кесарева сечения на 8 месяце беременности. Вес при рождении 1800 гр. (второй ребенок из двойни мальчик-практически здоров). Развитие ребенка до 3-х лет соответствовало возрасту. Наследственность не отягощена. В неврологическом статусе без патологических знаков. В психо-эмоциональной сфере отмечается повышенная раздражительность, агрессивность. ЭЭГ-исследования выявило генерализованную эпилептиформную активность. МРТ обследование - структурные изменения в правой мезотемпоральной области.

Непродолжительная положительная динамика в течении заболевания при введении в схему лечения нового антиконвульсанта с последующим возобновлением приступов характеризовало фармакорезистентную форму эпилепсии у нашей больной.

В возрасте 4-х лет, продолжая прием антиконвульсантов ребенок перенес ОРВИ. В первые два дня заболевания на фоне повышения температуры родители отметили урежение, а затем полное купирование приступов. По окончании лихорадочного периода и далее в течение 1,5 месяцев приступов не наблюдалось. В бесприступный период у ребенка значительно улучшились психоэмоциональный статус, поведение и речь.

Таким образом, данный клинический случай показывает, что гипертермия имеет разнонаправленное влияние на

головной мозг и в ряде случаев может оказывать положительное влияние на течение эпилептического процесса.

ATUJ0222.

К ВОПРОСУ ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНОЙ ДИАГНОСТИКИ И ТЕРАПИИ ЭПИЛЕПСИИ С ГЕНЕРАЛИЗОВАННЫМИ ТОНИКО-КЛОНИЧЕСКИМИ ПРИСТУПАМИ

Н.Н.Абасова, М.М.Мамедова, Р.Н.Рзаев, С.Д.Исмаилова

Кафедра неврологии

Генерализованные тонико-клонические приступы (ГТКП) возникают при различных формах идиопатических, симптоматических, криптогенных эпилепсий и эпилептических энцефалопатиях и требуют тщательной дифференциальной диагностики и оптимизации терапии.

В терапевтическую клинику АМУ обратился больной П.Ф. 26 лет с жалобами на повторяющиеся ГТКП длительностью 3-5 минут. Дебют приступов в возрасте 13 лет. Семиотика приступов неизменная, частота от одного приступа в 3-4 дня до 3-4 приступов в день. При обращении в нашу клинику больной принимал 4 противосудорожных препарата. Из анамнеза: ребенок от кровно-родственного брака. Наследственность отягощена - мать больного страдала эпилепсией. В неврологическом статусе больного: очаговая неврологическая симптоматика. Интеллект – снижен. Дисфория. Видео-ЭЭГ мониторинг в течении 2-х часов выявил замедление альфа - ритма в затылочных долях на

фоне диффузной дезорганизации ритма во время бодрствования. Во время проведения функциональных проб пароксизмальная реакция не регистрировалась. Во время сна выявлена периодическая «остро-медленноволновая» пароксизмальная активность в левой центр-лобной области. МРТ головного мозга - минимальные атрофические изменения в головном мозге и мозжечке. Показатели клинко-инструментальных исследований свидетельствуют как в пользу идиопатической формы (наследственная отягощенность, непровоцированный возрастзависимый дебют заболевания, неизменная семиотика приступов) эпилепсии, так и эпилептической энцефалопатии (высокая частота приступов, фармакорезистентность, когнитивные нарушения, атрофические изменения головного мозга). Был также выявлен повышенный уровень содержания витамина В12 в крови, что указывало на наличие метаболического дисбаланса. Больному был выставлен диагноз «Эпилептическая энцефалопатия с ГТКП». Противэпилептическая терапия включала - Депакин-хроно 500 мг 2 раза в сутки, Кеппра 750 мг 2 раза в сутки, Ривотрил 1мг 1 раз в сутки. Одновременно была назначена метаболическая терапия: Коензим Q10, L-карнитин, витамин В12 и рекомендована диета с ограничением приема углеводов. На фоне лечения впервые за долгие годы заболевания (13 лет) отмечено полное купирование приступов по настоящее время в течении 2-х месяцев.

Таким образом, широкий спектр эпилептических синдромов, ассоциированных с ГТКП требуют тщательного проведения диагностических мероприятий для выбора оптимально эффективной тактики лечения и улучшения прогноза даже при значительной длительности заболевания.

ATUJ0223.

РЕГУЛЯРНОСТЬ МЕХАНИЧЕСКОЙ ЧИСТКИ ЗУБОВ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЖЕВАТЕЛЬНЫХ РЕЗИНОК ШКОЛЬНИКАМИ

Р.А.Аббасова, Л.Б.Мусаева,
А.А.Мамедова, Г.Х.Гасанова

Кафедра стоматологии детского
возраста

Açar sözlər: uşaqlar, profilaktika, gigiyena, çeynəmə saqqızları

Ключевые слова: дети, профилактика, гигиена, жевательная резинка

Keywords: children, prophylaxis, hygiene, chewing gum

Несмотря на все прилагаемые усилия, еще нигде в мире не удалось добиться неукоснительного выполнения детьми установленных процедур по повседневному механическому уходу за гигиеной полости рта. Изобретаются все более совершенные привлекательные для детей, зубные щетки и улучшенные, со вкусовыми добавками зубные пасты, однако, и они не приводят к радикальной перемене сложившейся ситуации, так как быстро теряют свою привлекательность. Жевательные резинки получившие массовое распространение среди

детей, в качестве вспомогательного гигиенического средства представляют определенный интерес. Они способствуют нормальному поддержанию гигиены рта. Однако при каких режимах должны использоваться, требует серьезных уточнений.

Цель настоящего исследования установить режимы использования жевательных резинок.

Материал и методика исследования.

Нами у 800 обследованных детей разделенных на две группы (не использующих ЖР и использующих ЖР) были установлены режимы ухода за полостью рта механическими гигиеническими средствами-зубные щетки и пасты- всего 5 режимов на фоне использования ЖР.

В результате проведенных обследований в целом, уход школьниками за гигиеной полости рта механическими средствами, как использующих ЖР, так и не использующих их, следует признать неблагоприятным. Наиболее

эффективный режим №1-ежедневная двукратная (утром и перед сном) чистка зубов с полосканиями полости рта после приемов пищи применялся всего 4,9±1,5% школьников первой группы и 4,8±1,2% -второй групп ($\chi^2 = 0,32; p > 0,05$).

В остальном показатели обеих групп школьников различаются. В 1-й группе школьников заметно больше применение гигиенического режима №2-ежедневно двукратная чистка зубов без полосканий полости рта после приемов пищи -23,0±2,9% ($\chi^2 = 22,53; p < 0,01$). Максимально же школьниками применяется гигиенический режим №3-

ежедневная однократная чистка зубов(утром) с редкими полосканиями полости рта 55,7±3,2% ($\chi^2 = 40,12; p < 0,01$).

Хотя в меньшей степени, но школьники применяли и на Менее благополучные режимы ухода за гигиеной полости рта механическими средствами. Частота применения гигиенического режима №4 (нерегулярная чистка зубов)-10,9±2,0% ($\chi^2 = 3,93; p < 0,05$), гигиенического режима №5 (редкая, немотивированная чистка зубов)-5,5±0,9% ($\chi^2 = 3,26; p > 0,05$). Среди школьников второй группы ситуация еще более неблагоприятная. Так, среди них не высока частота гигиенического режима №2 -13,4 ± 2,2% ($\chi^2 = 11,47; p > 0,05$). Максимально ими, тоже, применяется гигиенический режим №3 -35,3 ± 3,1% ($\chi^2 = 35,13; p < 0,01$). Но, примерно, такова же частота применения гигиенического режима №4 -34,9±3,1% ($\chi^2 = 4,17; p < 0,05$). Частота применения гигиенического режима №5 составляет 11,5± 1,3 % ($\chi^2 = 41,36 ; p < 0,01$). заметно превышает частоту данного режима, наблюдаемого среди школьников первой группы.

Таким образом, прослеживается следующая тенденция; школьники, не использующие ЖР, больше уделяют внимание уходу за гигиеной полости рта механическими средствами, нежели школьники, использующие ЖР.

ATUJ0224.

ПОБОЧНЫЕ РЕАКЦИИ АНТИБАКТЕРИАЛЬНЫХ ПРЕПАРАТОВ У БОЛЬНЫХ С УСТОЙЧИВЫМИ ФОРМАМИ ТУБЕРКУЛЕЗА

А.А.Алекперова, С.А.Фараджева
Кафедра легочных заболеваний

Туберкулез легких (ТБ) считается социальным заболеванием и является критерием показателя состояния здоровья общества. Увеличению количества больных со специфической патологией способствует рост лекарственно устойчивых форм (ЛУ) ТБ, что в свою очередь ведет к увеличению заболеваемости и смертности среди населения. Применяемая химиотерапия ЛУ ТБ ставит своей целью излечение пациентов с данной патологией, однако, появление побочных реакций на антибактериальные препараты (АБП) затрудняет данную задачу.

Цель работы заключалась в изучении появления побочных токсических реакций на АБП у больных с ЛУ ТБ.

Материалы и методы исследования.

Под наблюдением находились 320 пациентов с ЛУ формами ТБ получавших лечение АБП в специализированной противотуберкулезной больнице №9. Согласно протоколу Министерства Здравоохранения Азербайджанской Республики химиотерапия больных с ЛУ формами ТБ включала линезолид, бедаквилин, клофазимин, левофлоксацин, протионамид и циклосерин. Наблюдаемые лица были разделены на 2 группы. 1-ую группу

составили 160 (50%) человек. Это были пациенты с сочетанной патологией, такой как сахарный диабет, ВИЧ инфекция и заболевания печени. Во 2-ой группе так же находились 160 больных без сочетанной патологии.

В обеих группах большинство пришлось на долю мужчин, составивших 240 лиц (75%), женщины - было 80 больных (25%). Среди наблюдаемых преобладали лица от 30 до 55 лет (60%).

Результаты обсуждения. В 1-ой группе больные с сахарным диабетом составили 58 (36,3%) лиц среди которых побочные реакции гепатоксического характера были отмечены в 38% случаев. Патология желудочно-кишечного тракта, в том числе и печени была выявлена у 73(45,6%) лиц, у которых функциональные нарушения печени были установлены в 49% случаев. Больных с ВИЧ инфекцией было 29 (18,1%) человек. У них гепатотоксические реакции отмечены в 13% случаев. В 2-ой группе пациентов побочные реакции были отмечены 14,4% случаев.

Выводы. На основании полученных результатов проведенного исследования следует отметить, что гепатотоксические реакции АБП в большей степени наблюдались у пациентов, больных туберкулезом в сочетании с такими заболеваниями как сахарный диабет, поражения желудочно-кишечного тракта, в том числе патологии печени, а так же у ВИЧ инфицированных. Это объясняется наличием у такого рода пациентов имеются выраженные

нарушения обменных процессов. А это, в свою очередь сказывается на инактивации химиопрепаратов.

ATUJ0225.

ЛЯМБЛИОЗ В ЭТИОПАТОГЕНЕЗЕ АТОПИЧЕСКОГО ДЕРМАТИТА У ДЕТЕЙ

Н.Д.Алибекова, А.Н.Тагиева, А.И.Агаева
Кафедра Детские болезни II.

Введение. В последние десятилетия в мире наблюдается значительный рост распространенности аллергических заболеваний (АЗ). Любое АЗ является полиэтиологическим патологическим процессом. Наряду с такими экзогенными факторами риска, как атопия, наследственность и местная гиперреактивность тканей, важную роль в развитии АЗ играют экзогенные сенсibilизирующие факторы. К этой группе относятся, в частности, паразитарные аллергены. В последние годы активно изучается роль лямблиоза в развитии аллергических реакций у детей. Сложность выявления этого заболевания обусловлена тем, что его проявления часто маскируются под различные клинические варианты.

Целью данной работы явилось изучение распространенности лямблиоза среди детей, страдающих атопическим дерматитом (АтД) и влияние его на течение заболевания.

Материалы и методы. Под нашим наблюдением находились 94 больных с различными проявлениями АтД в возрасте от 6 месяцев до 14 лет. Все пациенты обращались в разные стадии

заболевания. У 83 больных длительность заболевания колебалась от одного года до 5 лет, у этих больных наблюдалось в основном непрерывно-рецидивирующее течение. Не смотря на то, что они получали лечение в течении длительного времени, результаты были кратковременными. У 11 больных атопический дерматит был диагностирован впервые и лечения они не получали. Всем больным находящимся под наблюдением были проведены следующие обследования: копрологические методы исследования, как дополнительный диагностический метод был использован иммуноферментный анализ сыворотки крови на наличие антител против лямблий, определение уровня эозинофилов периферической крови, определение уровня общего IgE в сыворотке крови методом ИФА, проведение УЗИ печени, желчного пузыря и поджелудочной железы натощак и после приема пищи, с целью определения наличия и формы дискенизии желчного пузыря. Результаты и их обсуждение. На основании копрологического и иммунологического исследования крови на паразитозы из 94 больных с АтД у 87 (93 %) был выявлен лямблиоз. Атопический дерматит на фоне лямблиоза, сопровождался неукротимым кожным зудом, протекал более тяжело, носил хроническое непрерывно-рецидивирующее течение, диффузный, распространенный характер, отмечалось упорное мокнутие. Дерматологические симптомы лямблиоза проявлялись в виде фолликулярного точечного

кератоза, сухости кожи, довольно частым симптомом являлось поражение красной каймы губ от легкого шелушения и сухости до выраженного хейлита с трещинами, заедами.

Наиболее высокая зараженность лямблиями отмечалась в возрастной группе 7-14 лет - 47 %, 3-6 лет - в 32 % случаев, у детей 0-2 лет лямблии выявлены в 21 % случаев. У 26 больных (30 %) кроме лямблиоза был выявлен аскаридоз, энтеробиоз, трихоцефаллез. Из 87 больных у 62 (71 %) была выявлена интестинальная форма лямблиоза, у 25 (29 %) цистная, причем последняя в основном у детей с легкой формой АТД.

Иммунологическое исследование антител к антигенам лямблий показало, что высокие показатели IgM наблюдались в основном у детей с легким течением, а повышение IgG отмечалось у больных со средне-тяжелым и тяжелым АТД. Кроме этого у 25 % больных, иммунологического исследования были отрицательными, тогда как при копрологическом исследовании лямблии были выявлены. Из 87 больных АТД у 79 (91%) наблюдалась эозинофилия выше 600 клеток/мкл (>8%), особенно сохраняющаяся в динамике. Уровень общего IgE у 82 больных (94%) был увеличен более чем в два раза от возрастной нормы. Необходимо отметить, что высокий уровень IgE почти всегда наблюдался у больных с большой эозинофилией. Как известно, в ответ на внедрение паразита повышается уровень IgE и уровень эозинофилов в периферической крови являются

естественными способами антипаразитарной защиты. Именно этим и объясняется тот факт, что паразитозы усиливают аллергические признаки у детей с атопией и другими формами аллергических проявлений. Всем больным было проведено УЗИ печени, желчного пузыря и поджелудочной железы. Из 87 больных у 52 больных (60%) наблюдались различного рода деформации желчного пузыря; у 79 больных (91%) наблюдался застой желчи в желчном пузыре; дискенизии желчного пузыря в основном наблюдались по гипомоторному типу (75%). На основании клиничко-анамнестических данных было выявлено, что параллельно с атопическим дерматитом у больных наблюдались поражения желудочно-кишечного тракта (приступы болей в животе, тошнота по утрам, метеоризм, снижение аппетита, поносы сменяющиеся запорами), которые обнаружены у 69 детей (79%). У 35 больных (40%) наблюдалась невротическая симптоматика, в виде лабильности нервной системы, гиперкинезов. Общие симптомы (бледная и неравномерно окрашенная кожа, неприятный запах изо рта, низкая температура тела, выраженная слабость, быстрая утомляемость, понижение массы тела) наблюдались у 83 больных (95%). На основании проведенных обследований всем больным АТД у которых был выявлен лямблиоз было проведено комплексное противолямблиозное лечение. После проведенного лечения результаты кожных проявлений: интенсивность зуда, экскориация,

уменьшилась в основном у 85 % больных, отек и папуллообразование у 68%, лихенификация у 35%, сухость у 89% . Новых высыпаний за время лечения почти не наблюдалось. Во всех группах отмечалась так же положительная динамика со стороны желудочно-кишечных, невротических и общих симптомов.

Выводы. Таким образом, на основании наших исследований можно прийти к выводу, что лямблиоз играет существенную роль в этиопатогенезе атопического дерматита у детей. Его участие в генезе аллергических заболеваний может быть обусловлено повреждением кишечной стенки и усилением проявлений пищевой аллергии, а так же ответом организма на внедрение паразита: гиперпродукцией IgE и эозинофилией. Немаловажное значение в непрерывно-рецидивирующем течении играют так же изменения со стороны желчного пузыря(застой желчи, дискенизии и т.д). Основными клиническими проявлениями лямблиоза кроме общеизвестных проявлений со стороны желудочно-кишечного тракта являются кожные проявления(зуд, сухость кожи и т. д). Наши наблюдения показали, что наличие лямблиоза у детей с атопическим дерматитом приводит к утяжелению симптомов заболевания и тяжело поддается лечению.

ATUJ0226.

ПРОГНОСТИЧЕСКАЯ ЗНАЧИМОСТЬ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПРОКАЛЬЦИТОНИНА ПРИ COVID19

Г.Р.Алиева, А.В.Алхасова, Н.Д.Ислам-заде
| Научно-Исследовательский Институт
| Легочных Заболеваний

Актуальность: Прокальцитонин является одним из биомаркеров бактериальной инфекции, при развитии которой его уровень в крови в течении первых 6-12 часов может увеличиваться в 10-ки раз. Данный факт может влиять на течение воспалительного процесса и его исход, что несомненно является актуальным.

Цель: Данное исследование посвящено изучению и роли прокальцитонина в диагностике течения и комплексной терапии с новой вирусной COVID-19 инфекцией.

Материалы и методы: В исследовании принимали участие 228 больных с подтвержденным диагнозом двухсторонней пневмонии COVID-19, поступивших на лечение в НИИ ЛЗ в 2020 году. Возраст больных варьировал от 22-86 лет, женщины составили 117 человек, мужчины 111 человек. Определение концентрации прокальцитонина производилось в сыворотке и плазме крови методом İFA-96 фирмы «Вектор-БЕСТ» с определением степени повышения уровня прокальцитонина: 0 ст. (<0,05 ng/ml), I ст. (0,05-0,5 ng/ml), II ст. (0,5-2,0 ng/ml), III ст. (2,0-10,0 ng/ml), IV ст. (>10,0 ng/ml).

Результаты: Увеличение концентрации прокальцитонина в крови наблюдалось у 99,1% больных.

Нормальные значение были лишь у 0,9%. При этом I степень была диагностирована у 76,7% больных, II-17,6%, III-4,8%, IV ст. расстройств не наблюдалась ни у одного больного. Повышение уровня прокальцитонина I и II ст. было выявлено у больных терапевтических отделений с легкой и средней тяжестью течения инфекционного процесса, увеличение же концентрации в диапазоне от 2,1-7,9 ng/ml III ст. регистрировалось у пациентов реанимационного отделения с тяжелым и крайне тяжелым течением заболевания. На основании анализа полученных данных в комплексное лечение больных с COVID-19 были своевременно подключены и усилены антибактериальная, кислородная, а также другие виды терапий, что способствовало повышению эффективности лечения, снижая тем самым сроки выздоровления и реабилитации.

Выводы: Таким образом определение уровня прокальцитонина в крови у первичных больных вирусной пневмонией COVID-19 может служить прогностическим маркером, как для определения течения заболевания, так и для повышения эффективности лечения.

ATUJ0227.

СЛУЧАИ COVID-19 У ПРИВИТЫХ ОТ НЕГО ЛИЦ

Г.Р.Алиева, И.М.Ахундова, В.А.Абдуллаев,
Р.С.Гаджиева

НИИ Легочных заболеваний

Вакцинопрофилактика COVID-19 стартовала в конце 2020-го года и активно проводилась в течение всего 2021-го года. Исследования последних двух лет утверждают, что привитый человек все же может заразиться новой коронавирусной инфекцией, однако в 3-10 раз реже нуждается в госпитализации, чем непривитый пациент.

Цель исследования: изучение встречаемости вакцинированных от новой коронавирусной инфекции лиц среди пациентов с COVID-19, госпитализированных в НИИ Легочных заболеваний.

Материал и методы: объектом исследования явились 939 пациентов в возрасте от 33 лет до 92 лет с COVID-19, прошедших стационарное лечение в НИИ Легочных заболеваний в период с февраля по май 2021-го года. Преимущество среди пациентов составили женщины - 520 человек (55,4%). Каждый из пациентов прошел клиническое, радиологическое, лабораторное исследование, в том числе ПЦР анализ мазков с носоглотки и ротоглотки на предмет SARS-CoV2.

Результаты исследования: При изучении данных пациентов оказалось, что 123 (13,1%) из них уже привиты вакциной против COVID-19 Sinovac-CoronaVac. Среди привитых лиц первую дозу получили 77 человек, вторую дозу вакцины успели получить 46 человек. Все 939 пациентов были госпитализированы по причине осложнения COVID-19 пневмонией. Сопутствующие заболевания (сахарный диабет, сердечно-сосудистые заболевания, почечные

болезни, туберкулез, ХОБЛ и др.) отмечались у 234 (24,9%) больных, 13 из которых были вакцинированы. Клиника основного заболевания характеризовалась в основном средне-тяжелым течением как у привитых, так и у непривитых пациентов. Тяжелое клиническое течение наблюдалось преимущественно у невакцинированных лиц, а также у пациентов, получивших только первую дозу вакцины. Летального исхода среди полностью вакцинированных пациентов не отмечено. Количество дней госпитализации оказалось ниже у привитых пациентов и составило 9 ± 5 дней, в то время как у непривитых пациентов этот показатель составил в основном 18 ± 6 дней и помимо этого у 7 невакцинированных пациентов стационарное лечение продлилось более 1 месяца.

Заключение: таким образом, независимо от наличия сопутствующих патологий вакцинация от COVID-19 способствует значительному снижению как тяжелого течения заболевания, так и дней госпитализации пациентов.

ATUJ0228.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИЗУЧЕНИЯ ПОРАЖЕНИЯ КАРИЕСОМ ПОСТОЯННЫХ ЗУБОВ У ДЕТЕЙ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В г. БАКУ

Р.К.Алиева, Г.К.Зейналова,
Н.Э.Фейзуллаева, Р.Р.Абдуллаев
| Кафедра стоматологии детского
| возраста

Ключевые слова: кариес, распространенность, интенсивность
Эпидемиологические исследования имеют важное значение в определении

тактики лечения и выборе метода профилактики. Рациональное планирование и организация работы детской стоматологической службы в конкретном регионе должны основываться на оценке данных об исходном уровне стоматологической заболеваемости детского населения различных возрастных групп и анализе.

Цель исследования - изучить распространенность и интенсивность кариеса зубов у детей в ключевых возрастных группах в г. Баку.

Материал и методы. Нами было проведено эпидемиологическое обследование состояния полости рта 175 школьников Сабаиловского района г. Баку в ключевых возрастных группах 6, 12 и 15 лет (6 лет-56 дет, 12- лет 61 дет и 15 лет- 58 дет) Из них 86 мальчиков и 89 девочек. При эпидемиологическом обследовании изучали распространенность кариеса зубов, его интенсивность. Все обследованные нами школьники родились и постоянно проживали в г. Баку.

Исследования распространенности кариеса зубов среди школьников г. Баку показало, что заболеванию кариесом в возрасте 6 лет подвержено около $59,1 \pm 2,8\%$, в возрасте 12 лет- $74,2 \pm 2,5\%$, а в 15 лет $77,2 \pm 2,4\%$ школьников. Интенсивность поражения кариесом постоянных зубов у детей 6 лет составила $1,29 \pm 0,07$, 12- летних $2,20 \pm 0,09$, 15- летних $2,45 \pm 0,09$ пораженных зуба. Анализ индекса интенсивности кариеса показал наличие удаленных постоянных зубов у детей 6 лет- $0,01 \pm 0,01$, а у 12 и 5 – летних составило $0,02 \pm 0,01$ зуба,

кариозных зубов у 6-летних $0,53 \pm 0,04$, 12-летних $0,80 \pm 0,05$, 15-летних $0,83 \pm 0,05$, пломбированных зубов у 6-летних составило $0,75 \pm 0,05$, 12-летних $-1,38 \pm 0,07$, 15-летних $1,60 \pm 0,07$.

Таким образом, проведенный анализ показателя распространенности поражения кариесом постоянных зубов детей школьного возраста свидетельствует о высоком уровне заболевания. Структурный анализ интенсивности кариеса указывает на недостаточный охват детей школьного возраста стоматологической помощью.

ATUJ0229.

НОВЫЙ ПОДХОД В ТЕРАПИИ ПЕМФИГУСА (ИСТИННОЙ АКАНТОЛИТИЧЕСКОЙ ПУЗЫРЧАТКИ)

И.А.Амирова С.Дж.Ахмедова,
И.А.Мамедханова, В.Ф.Махмудов,
Р.Ф.Беглярова
| Кафедра Дерматовенерологии

Ключевые слова: пемфигус, акантолиз, эпидемиологический анализ, кортикостероиды, азтиоприн,

Актуальность. Пемфигус - аутоиммунное, генетически - детерминированное, хроническое заболевание кожи, ее придатков и слизистых. За последние десятилетия накоплен большой экспериментальный материал, свидетельствующий о причинной роли аутоантител в развитии этого дерматоза.

Истинная акантолитическая пузырчатка (ИАП) занимает ведущее место среди кожных патологий в Азербайджанской Республике (АР).

Первая линия терапии при ИАП - кортикостероидная терапия. На базе Республиканского Кожно-венерологического Центра (РКВЦ) АР, было предложено применение цитостатического противоопухолевого иммунодепрессанта азатиоприн (Имуран), в качестве оптимизации базовой кортикостероидной терапии ИАП.

Цель исследования: Эпидемиологический анализ ИАП в АР за 2021 год и оптимизация стандартной (кортикостероидной) терапии ИАП азатиоприном (Имуран)

Материалы и методы исследования:

- ✓ Ретроспективный эпидемиологический анализ распространенности ИАП в АР за 2021 год по данным отчетных форм и регистрационных журналов РКВЦ
- ✓ Клинико-лабораторный анализ стандартной и оптимизированной терапии на клиническом примере 4 пациентов (Пац.), поступивших в стационар РКВЦ в июне 2022 года.

Активность воспалительного процесса у обеих пациенток, а также госпитализация на фоне впервые развившегося процесса, а не рецидива, была идентична.

Полученные результаты. В научной работе рассмотрены следующие аспекты: ретроспективный и проспективный анализ заболеваемости ИАП. Исследования основаны на изучении архивных отчетных материалов по госпитализации пациентов в РКВЦ Азербайджанской Республики за 2021 год, а также выполнен сравнительный семейный, клинический и лабораторно-биохимический анализ двух пациентов

(А и Б) с лабораторно установленным диагнозом ИАП, на фоне стандартной (кортикостероидной) и оптимизированной (кортикостероиды+азатиоприн) терапии. Азатиоприн - цитостатический противоопухолевый иммунодепрессант (торговое название - Имуран). Препарат применялся после проведения генотипирования по тиопурин-метилтрансферазе для предотвращения риска негативного ответа пациента на проводимую терапию в сочетании с кортикостероидами.

В изученном отчетном материале общей обращаемости в РКВЦ АР (956) за 2021 год отмечено 15% (145) пациентов с ИАП. Обращаемость пациентов в РКВЦ АР за 2021 год в теплое время года (57 %) была выше, чем в холодное время года (43%). Зафиксировано превалирование женского пола по сравнению с мужским на 12% за исследуемый период. Женщины с ИАП составили 56% (81), мужчины - 44% (64). Анализ сезонности ИАП за исследуемый период выявил следующую тенденцию: зима - 19% (28), весна - 25% (36), лето - 32% (46), осень - 24 % (35).

Заключение. Ответ на оптимизированную азатиоприном (Имуран) терапию у пациентов с ИАП возникает позже в сравнении с пациентами, получающими стандартную терапию [2]. Однако, в отличие от стандартной терапии, оптимизированная терапия сопряжена с низким риском ухудшения состояния пациентов, наименьшим количеством побочных эффектов (остеопороз,

стероидный диабет, синдром Иценко-Кушинга, ожирение, депрессия, острый психоз, отеки и др.), клинической возможностью плавного и более мягкого снижения дозировки фоновой стандартной терапии (кортикостероидами). На примере проведенного исследования, полученный эффект от оптимизированной азатиоприном (Имуран) терапии приводит к уменьшению суммарной дозы кортикостероидов, сокращению количества осложнений от кортикостероидной терапии, как на этапе стационарного лечения, так и в период поддерживающей гормональной терапии, клинически, психосоматически, лабораторно-биохимически оправдан и может быть рекомендован для практикующих клиницистов-дерматологов.

ATUJ0230.

ЧАСТОТА АНЕМИИ У БОЛЬНЫХ САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ 1 ТИПА

Г.А.Ахундбейли, С.Э.Мешадиева-Байрамова, Р.Р.Таривердиева, К.Исмаилова, А.А.Байрамов

Кафедра внутренних болезней II

Цель: Изучить распространенность анемического синдрома у больных сахарным диабетом 1 типа (СД1)

Материалы и методы: Проведено ретроспективное исследование больных СД1 и сопутствующими клиническими проявлениями анемии, обратившихся в отделение Эндокринологии Учебно-Терапевтической Клиники АМУ, за период (2017-2022). Проанализированы стационарные и

амбулаторные карты больных СД1: 1 группа - без поражения почек (60 пациентов 67,4%), а также 2 группа - имеющих поражение почек (29 пациентов 32,6%) (диабетическая нефропатия (ДН)).

Критериями диагноза анемии у больных СД1 без поражения почек были взяты рекомендованные ВОЗ: снижение уровня гемоглобина: у женщин-<120 г/л, у мужчин-<130 г/л; а у больных, имеющих поражение почек снижение уровня гемоглобина у женщин-<115 г/л, у мужчин-<125 г/л, в соответствии с Европейскими рекомендациями по лечению анемии у больных ХБП. Компенсацию диабета оценивали по уровню гликозилированного гемоглобина (HbA1c).

Критериями дефицита фолиевой кислоты - нормальным считался уровень от 5,38 до 28,9 нг/мл., дефицита витамина В12 считали снижение его уровня менее 100 пг/мл. Стадию ХБП определяли по уровню скорость клубочковой фильтрации (СКФ). Возраст пациентов был в пределах 18-43 лет (средний возраст – 28,5±5,4 в первой группе и 27,7±4,8).

Характер анемии уточнялся на основании лабораторных исследований: общего анализа крови (основные показатели, содержание ретикулоцитов, гематокрита, МСНС-средней концентрации гемоглобина в эритроците, MCV -среднего объема эритроцитов, RDW-эритроцитарного распределения, MCH-среднего содержания гемоглобина в эритроците, общей железосвязывающей способности); биохимический анализ крови (уровень креатинина,

сывороточного железа, трансферрина, ферритина, витамина В12 и фолиевой кислоты, СРБ), у всех больных была определена степень насыщения трансферрина железом и СКФ по формуле Кокрофта–Голта.

Результаты и выводы. Анемический синдром выявлен у 38% обследованных в 1 группе, при том у женщин анемический синдром встречался чаще, чем у мужчин, зависел от продолжительности СД1. Во 2 группе уровень гемоглобина в крови находился в прямой зависимости от уровня СКФ, обратной зависимости от стадии ХБП и продолжительности СД1. У больных СД1 в 1 группе преобладала железодефицитная анемия (ЖДА) 70,3% всех случаев анемии. У больных без клинических проявлений диабетической нефропатии (ДН) и у больных с ДН с сохраненной функцией почек в структуре анемического синдрома преобладает ЖДА. Дефицит фолиевой кислоты не зависит от состояния функции почек.

ATUJ0231.

СОПОЧНАЯ ГРЯЗЬ В ТЕРАПИИ ХРОНИЧЕСКОГО ПРОСТАТИТА

С.А.Багирова, М.М.Салманов,
Р.Ф.Гасанова

НИИ медицинской реабилитации,
г.Баку, клиничко-диагностическая
лаборатория и урологическое
отделение

Доказана эффективность грязи при многих патологиях и в том числе при заболеваниях мочеполовых. Некоторые стороны механизма влияния СГ на патогенетические

процессы не до конца изучены и находятся на стадии накопления научных данных.

Цель исследования – разработка методики, научное обоснование и клиническое применение комплексного лечения больных ХП с использованием сопочной грязи и синусоидальных модулирующих токов на фоне медикаментозной терапии.

40 пациентов с ХП в возрасте от 18 до 56 лет и с длительностью заболевания - от 3 до 7 лет разделены на две группы. I группа - 20 мужчин получали только ректальные свечи из сопочной грязи. II группа - 20 мужчин, получали аппликации из сопочной грязи, трансректальную амплипульс терапию и ректальные свечи, приготовленные на основе активных веществ сопочной грязи, принимали 2-3 раза в день. Курс лечения - 13-15 дней. Трансректальную амплипульс терапию с помощью аппарата «Амплипульс-5». Курс лечения - 13-15 дней.

Эффективность лечения оценивали по следующим критериям: общее состояние, исчезновение тазовой симптоматики, нормализация мочеиспускания, восстановление эрекции, увеличение количества лецитиновых зерен и снижение количества лейкоцитов в секрете простаты.

Данные, полученные нами после лечения, свидетельствовали о хорошей переносимости, безопасности и эффективности применения СГ. Улучшение общего состояния, исчезновение тазовой симптоматики, нормализация мочеиспускания, восстановление эрекции, увеличение

количества лецитиновых зерен и снижение количества лейкоцитов в секрете простаты наблюдалось в обеих группах.

Эффективность лечения составила в I группе 70,5% (улучшение – 70,3%, без перемен – 29,7%, ухудшение - 0%). Соответственно, во II группе - 90,6 % (улучшение – 89,5%, без перемен – 10,5%, ухудшение - 0%).

Таким образом, комплексный метод лечения является наиболее эффективным и способствует значительному уменьшению клинических проявлений данной патологии.

ATUJ0232.

РОЛЬ ГЕНЕТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА В ДИАГНОСТИКЕ И ЛЕЧЕНИИ РЕЗИСТЕНТНЫХ ЭПИЛЕПСИЙ. СИНДРОМ ДРАВЕ

С.Т.Бадалова, У.Т.Бадалова,
Д.М.Халилова

Кафедра неврологии и медицинской генетики

Эпилепсия является одним из распространенных заболеваний в неврологии. Научно доказано, что болезнь имеет прочную связь с генетикой.

К генетическим эпилепсиям относится синдром Драве. Синдром Драве – тяжелая эпилептическая энцефалопатия раннего возраста, вызванная мутацией SCN1A . Данный ген кодирует натриевые каналы. Синдром характеризуется дебютом на первом году жизни, длительными фебрильными или афебрильными генерализованными или односторонними клоническими

судорогами, которые могут сочетаться с миоклоническими, фокальными судорогами и атипичными абсансами. У детей развивается задержка психомоторного развития. Судороги фармакорезистентны. В лечении обычно используется политерапия.

Под нашим наблюдением находилась больная девочка А. А. 10 лет с жалобами на частые тонико-клонические судороги с потерей сознания, повторяющиеся с частотой 4-5 раз в неделю; а также на задержку речевого, умственного развития, нарушения в ходьбе и в поведении. Из анамнеза: судороги впервые начались в 8 мес. на фоне температуры. После 2 лет – афебрильные приступы с частотой до 15-20 раз в день. Проводилось лечение комбинацией препаратов (клоназепам, депакин, карбамазепин, зонеграм, клобиум), соблюдала кетогенную диету. Приступы урядились, но все равно повторяются.

В неврологическом статусе: Со стороны ч.м.н. – без патологии. В двигательной сфере: мышечный тонус дистоничный, сухожильные рефлексy с верхних и нижних конечностей D=S, оживлены. Самостоятельно не стоит, не передвигается, походка атаксичная. Речь – не развита. Грубая задержка умственного развития.

По данным МРТ: без патологии. На ЭЭГ- разряды билатерально синхронной эпилептиформной активности в виде «спайков» и комплексов «острая-медленная волна».

Генетический анализ выявил: Gen SCN1A:ENSG00000144285/ENST00000303395 exon 11 мутацию: Frameshift/

Genotip G C/G SBM 8,0 Nucleoid changes G CT> G/(Dravet syndrome).

Таким образом, проведение генетического анализа при эпилепсии кроме установления точной генетической этиологии (в данном случае синдрома Драве) позволяет выбрать наиболее эффективное терапевтическое средство (при синдроме Драве -стирипентол), а также избежать назначения препаратов, агравирующих приступы, такие например как блокаторы натриевых каналов (карбамазепин и дифенин), которые при синдроме Драве могут усугубить тяжелое состояние больного.

ATUJ0233.

ОСОБЕННОСТИ КЛИНИЧЕСКОГО ТЕЧЕНИЯ КОЖНОГО ЛЕЙШМАНИОЗА

¹Ф.И.Балакишиева, ²Г.Н.

Керимбекова, ¹Э.М.

Новрузов, ¹Х.А.Гаджиева

Кафедра Дерматовенерологии АМУ¹,
Железнодорожная больница №12

Актуальность. Кожный лейшманиоз – эндемическая болезнь, распространенная в тропических и субтропических регионах. Характерной особенностью кожного лейшманиоза является преимущественная локализация лейшманиом на открытых участках кожного покрова. Заболевание, значительно ухудшающее качество жизни больных, является не только медицинской, но и социальной проблемой, для решения которой необходимо изучение особенностей клинического течения дерматоза в современных условиях.

Цель исследования. Изучить особенности клинического течения кожного лейшманиоза в Азербайджане.

Материал и методы. В период с 2018 по 2021 год по наблюдением находились 60 больных, страдающих кожным лейшманиозом и обратившихся за специализированной врачебной помощью в Республиканский КВЦ. Среди больных мужчин было 31 (51,7%), женщин – 29 (48,3%) человек. В возрасте до 18 лет было 17 (28,3%) больных, старше 18 лет – 43 (71,7%) человека. По данным эпидемиологического анамнеза 31 (51,7%) больных проживали в сельской местности, 29 (48,3%) – являлись жителями города Баку. Зоонозная форма кожного лейшманиоза была зарегистрирована у 17 (28,3%), антропонозная – у 43 (71,6%) человек. У 24 (40,0%) больных заболевание началось в весенний период (с марта по май месяц), у 17 (28,3%) – в летний период (июнь-август месяцы), у 10 (16,7%) – в осенний (сентябрь-ноябрь месяцы) и у 9 (15,0%) – в зимнее время года (декабрь-февраль месяцы).

Результаты. По данным анамнеза у больных зоонозной формой инкубационный период колебался от 6-7 дней до 2 месяцев, а длительность заболевания – от 2 недель до 3 месяцев и более. У больных антропонозной формой инкубационный период был достаточно длительный – от 2-х недель до 1 года. В целом, длительность заболевания с момента появления высыпаний до обращения к врачу составила до 6 месяцев – у 28 (46,7%), до 1 года – у 12 (20,0%), до 2-х лет – у 14 (23,3%), свыше 2-х лет – у 6 (10,0%) человек.

При изучении особенностей клинического течения заболевания основными жалобами у больных (n=36; 60,0%) были: кожный зуд вокруг очага поражения – у 22 (61,1%), болезненность – у 9 (25,0%), гиперестезия – у 2 (5,5%), чувство стянутости кожи – у 3 (8,3%). У остальных пациентов (n=24; 40,0%) субъективных ощущений не наблюдалось. Осложненное течение заболевания было отмечено у 12 (20,0%) больных. За счет присоединения вторичной бактериальной флоры у 9 (75,0%) больных отмечалась средняя степень тяжести заболевания. У 3 (25,0%) больных с лимфаденитом и лимфангитом по ходу лимфатического сосуда были выявлены инфильтрированные лимфатические узлы размером с фасолину (от 4 до 6), наблюдался симптом четок, отмечались гиперемия и боль. Окружающие ткани отечны, участок припухлости болезненный при пальпации. У остальных 48 больных (80,0%) заболевание протекало без осложнений.

При клиническом обследовании у 17 (28,3%) больных были выявлены узелки, у 14 (23,3%) – бугорки, у 16 (26,7%) – эритема, у 13 (21,7%) – язвы. У 38 (63,3%) больных клиническая картина представлена одним элементом (узел, эритематозно-сквамозный очаг), у 5 (8,3%) – двумя элементами, у 7 (11,7%) – тремя элементами, у 10 (16,7%) – множественными папулезными высыпаниями в пределах одного очага поражения. Локализация кожного процесса у 55 (91,7%) больных

занимала одну топографическую зону. Среди них у 38 (69,0%) больных очаги поражения были локализованы на открытых участках кожи лица (щеки, нос, губы, угол рта, подбородок), у 10 (18,2%) – на открытых участках кожи нижних конечностей (тыльная сторона стопы, голень), у 7 (12,7%) – на открытых участках кожи верхних конечностей (кисть, предплечье). У 5 (8,3%) пациентов кожный процесс затрагивал две топографические зоны: лицо и кисть (n=2; 40,0%), голени обеих ног (n=3; 60,0%). Наблюдения показали, что из числа 43 больных с антропонозной формой кожного лейшманиоза у 26 (60,4%) из них наблюдалась бугорковая стадия заболевания, а у 17 (39,6%) человек – бугорково-язвенная. У 12 из 17 больных с зоонозной формой заболевания (70,5%) отмечалась язвенная стадия кожного лейшманиоза.

Заключение. Результаты исследования показали, что антропонозная форма кожного лейшманиоза встречалась в 2,5 раза чаще, чем зоонозная. Кожный лейшманиоз чаще регистрировался весной и летом. Очаги поражения преимущественно локализовались на открытых участках кожного покрова и характеризовались наличием узелков, бугорков, эритемы и язв.

ATUJ0234.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ДОКСОФИЛЛИНА ПРИ ПОСТКОВИДНОМ РЕСПИРАТОРНОМ СИНДРОМЕ У ПАЦИЕНТОВ С ПРОДОЛЖАЮЩИМСЯ И ДОЛГИМ КОВИДОМ

А.А.Бегдамирова, Г.Садыхова

Кафедры Клинической фармакологии

Введение. У части больных, перенесших коронавирусную инфекцию, симптомы сохраняются достаточно длительное время. Это явление известно под различными названиями, такими как: долгий ковид (Long Covid), хронический ковид (Chronic Covid), постковидный синдром (Post-Covid), пролонгированный ковид (Extended Covid) и так далее. Данный феномен, свойственный исключительно коронавирусной инфекции, наблюдался еще во время первой волны пандемии.

Цель исследования. Целью данного исследования является оценка эффективности и безопасности доксофиллина у пациентов с продолжающимся и долгим ковидом при развитии постковидного респираторного синдрома.

Материалы и методы. Было обследовано 137 амбулаторных пациентов, которые перенесли лабораторно подтвержденный Covid-19 не ранее, чем за 12 недель до включения в исследование. Этим пациентам был назначен доксофиллин (Пуроксан) в дозе 400 мг два раза в день на протяжении 2 недель. Пациенты, у которых не наблюдалось положительного клинического и/или

спирометрического результата, принимали доксофиллин на протяжении 8 недель, включая первые 15 дней лечения. Контрольную группу составили 20 пациентов, лечение которых осуществлялось в соответствии с принятой на настоящее время практикой. Средний возраст пациентов основной группы составил 55,2 года.

У части пациентов (69 человек) в остром периоде коронавирусной инфекции проводили КТ и оценивали степень поражения легких. В основной группе определенная методом КТ средняя степень поражения легких составила 10,9, колеблясь от 1 до 24. В контрольной группе средняя степень поражения легких, определенная методом КТ, составила 7,5 и колебалась от 2 до 18. Состояние здоровья пациентов (респираторный статус) оценивали по двум шкалам: опросник для оценки тяжести кашля предложенный Zhan и соавторами и модифицированной шкале одышки MRC (Medical Research Council). Клиническую и балльную оценку пациентов по обеим шкалам проводили дважды - в день включения их в исследование (0-й день) и после окончания курса лечения (15-й день). У всех пациентов исследовали функцию легких методом спирометрии (день 0, день 15 и у части пациентов - день 56). Определяли FEV1 и FEV1/FVC (индекс Тиффно). Контрольная группа состояла из 16 пациентов, у которых лечение постковидного респираторного синдрома осуществлялось симптоматическими средствами. Обследование и спирометрию этих пациентов проводили дважды: в день

включения (день 0) и день 15. Длительность исследования составила 9 месяцев.

Результаты. У части пациентов (69 человек) в остром периоде коронавирусной инфекции проводили компьютерную томографию и оценивали степень поражения легких. В основной группе определенная методом КТ средняя степень поражения легких составила 10,9, колеблясь от 1 до 24. В контрольной группе средняя степень поражения легких, определенная методом КТ, составила 7,5 и колебалась от 2 до 18. Первым критерием оценки эффективности доксофиллина было влияние препарата на интенсивность кашля по опроснику Zhan (Cough Evaluation Test). В основной группе при первом посещении средний суммарный балл тяжести кашля составил 10,5 (от 5 до 25), при втором посещении средний суммарный балл тяжести кашля составил 6,4 (от 5 до 23). Разница между первым и вторым посещениями была достоверной ($P < 0.05$).

Средний суммарный балл тяжести кашля при первом посещении в контрольной группе составил 10,8 (от 6 до 25 баллов), при втором посещении средний суммарный балл кашля составил 8,2 (от 5 до 20 баллов). Разница между первым и вторым посещением недостоверна.

Вторым критерием оценки эффективности доксофиллина было влияние препарата на степень одышки, которую оценивали по модифицированной шкале дыхания MRC. Всем больным проводилась спирометрия. Исследование

форсированного выдоха за первую секунду (FEV1) показало, что среднее значение в основной группе при первом посещении составило 77%, а при втором посещении - 96%, разница между первым и вторым посещениями была достоверной ($P < 0.05$). Анализ индекса Тиффно (FEV1/FVC) показал, что в основной группе среднее значение при первом посещении составило 83%, а при втором посещении — 101% (разница между первым и вторым посещениями достоверна ($P < 0.05$)).

Вывод. Доксофиллин (Пуроксан) эффективен и безопасен у больных с продолжающимся и долгим ковидом при развитии постковидного респираторного синдрома. Доксофиллин достоверно снижает интенсивность кашля и улучшает дыхание - уменьшает одышку и улучшает функцию легких.

ATUJ0235.

КЛИНИКО-ПСИХОПАТОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПСИХИЧЕСКОЙ

ПАТОЛОГИИ У ЛИЦ ПРИЗЫВНОГО ВОЗРАСТА

С.Гаджиев

Кафедра психиатрии

Актуальность исследования.

Проблема психических расстройств и нарушений поведения у несовершеннолетних относится к наиболее актуальной в современной детской и подростковой психиатрии. Ее значимость определяется не только их большой распространенностью в детском и подростковом возрастах, но и выраженностью социальной

дезадаптации несовершеннолетних. Состояние и охрана психического здоровья подростков, подлежащих призыву на военную службу, рассматриваются как элемент национальной безопасности страны, и ему придается особое значение.

Цель исследования - комплексная оценка различных клинических и факторов, влияющих на формирование психической патологии у лиц призывного возраста.

Материал и методы исследования.

Было обследовано 885 призывников (369 человек – призыва 2008-го, 516 человек – призыва 2018-го года). Для проведения исследования была разработана специальная карта, предназначенная для сбора материала. Основные методы исследования - клинико-статистический, клинико-анамнестический и статистический методы.

Полученные результаты. Анализ распространенности психических расстройств среди призывников призыва 2008 и призыва 2018 гг. выявил существенные различия в уровнях распространенности психических расстройств у указанных контингентов. Так, в ходе исследования выявлено, что за период призыва 2008 года негодными к военной службе по причине психических расстройств было признано 412 призывников, что составило 83,9% от всех лиц призывного возраста, проходивших военно-врачебную комиссию, в то время как за период призыва 2018 года негодными к военной службе было признано 349 призывников, что

составило 74,6% ($p < 0,05$). Клинико-динамическое наблюдение за лицами, прошедшими военно-врачебную психиатрическую экспертизу в течение 2008 и 2018 годов объёмом 1027 человек (на момент окончания обследования) с диагнозом психических расстройств вследствие органического поражения ЦНС выявлено 272 (26,5%) призывника, с диагнозом невротических расстройств – 239 (23,3%), расстройствами личности – 196 (19,1%), умственной отсталостью – 122 (11,9%) человек. Лица призывного контингента, признанные; негодными к службе в армии по; причине наличия у них психических расстройств; имели следующие особенности социального статуса: проживали преимущественно в сельской местности (79,3%), были из многодетных (42,1%) и малообеспеченных (54,4%) семей; наследственность их в 69,0% случаев была отягощена, половина из них имели уровень образования меньше 9 классов. Выявлен комплекс коррелируемых признаков-факторов, формирующих общую картину различий по ведущему диагнозу, куда вошли: микросоциальные факторы, личностно-психологические особенности обследуемого, а также экзогенно-органические факторы. Причём, только совокупный эффект этих факторов определяет зависимость от них отдельных клинических показателей. Изучение социально-демографических характеристик призывников, находящихся на военно-психиатрической экспертизе, позволило определить наиболее типичные для подростков с разной

психической патологией. Преобладание сельских жителей с умственной отсталостью и расстройствами личности над городскими в общей структуре группы исследования свидетельствует о низкой выявляемости, соответственно, не оказания необходимой помощи данным категориям больных детей и подростков. Что подтверждается и низким удельным весом призывников, состоящих на учете у специалистов. Дисгармоничные типы воспитания детей объясняет низкий уровень ранней диагностики умственной отсталости, органических и личностных расстройств.

ATUJ0236.

ЗАБОЛЕВАЕМОСТЬ ПЛЕВРОПУЛЬМОНАЛЬНЫМИ ПАТОЛОГИЯМИ ДЕТЕЙ ПЕРВОГО ГОДА ЖИЗНИ

С.З.Гараева, Н.Ф.Ханалиева

Кафедра I детских болезней
Азербайджанских Медицинского
Университета НИИ Педиатрии
им.К.Фараджевой

Актуальность. Патология органов дыхания в значительной степени определяет уровень детской заболеваемости и младенческой смертности. Начинаясь в детстве, она в ряде случаев приводит к инвалидности больных в зрелом возрасте. Плевропульмональные заболевания остаются наиболее распространенными патологиями в структуре респираторной заболеваемости. Все это определяет значимость проблем пульмонологии детского возраста не только для

педиатрии, но в целом для клинической медицины.

Цель. Определить частоту встречаемости плевропульмональных заболеваний у детей первого года жизни.

Материалы и методы. Исследование проведено на клинической базе НИИ Педиатрии им. К.Фараджевой. Под нашим наблюдением находилось 135 детей с болезнями органов дыхания, которые были разделены на 2 возрастные группы: 35 (25,9%) детей 1-12 мес, 100 (74,1%) детей 0-1 мес. Мальчиков было 70 (51,9%), девочек 65 (48,1%). Все новорожденные были разделены на 2 подгруппы на основании гестационного возраста: доношенные (37-42 недели) и недоношенные (≤ 36 недель) дети.

Результаты исследования. Плевропульмональные заболевания (пневмоторакс, респираторный дистресс синдром, пневмония, плеврит, ателектаз) чаще отмечались у недоношенных 41,5% в связи с их анатомо-физиологическими особенностями, у доношенных новорожденных - в 28,8% случаев. У детей грудного возраста доля плевропульмональных патологий превалировала в структуре болезней органов дыхания и составила 68,6%.

Выводы. Анализ показателей заболеваемости и распространенности плевропульмональных патологий показывает, что самые высокие показатели регистрировались в возрастной группе детей грудного возраста. Результаты ретроспективного исследования заболеваемости и распространенности болезней органов дыхания у детей

разных возрастных групп. Максимальный рост заболеваемости данных патологий в грудном возрасте требует совершенствования превентивных мероприятий по развитию респираторных заболеваний с неонатального периода.

ATUJ0237.

КОМПЛЕКСНОЕ ЛЕЧЕНИЕ ДЕТЕЙ С МЕЗИАЛЬНОЙ ОККЛЮЗИЕЙ

С.К.Гулиева, М.Ю.Джабарова,
Р.С.Амиралиев, С.Ю.Джаббаров
| Кафедра Детской Стоматологии

Актуальность: Зубочелюстная система человека представляет собой часть организма, динамически изменяющегося под действием комплекса взаимосвязанных и взаимообусловленных факторов. Аномалии развития зубочелюстной системы наносят существенный ущерб не только здоровью, но и социальной адаптации человека. Мезиальная окклюзия – одна из трудно поддающихся лечению аномалий окклюзии. В зависимости от этиологии, вида и степени выраженности аномалии подходы к комплексной терапии могут быть различными. Большое значение при выборе метода лечения имеют возраст пациента, фактор роста, наследственная предрасположенность, состояние нейромышечного аппарата, целостность зубных рядов или наличие частичной адентии, осложненной деформациями прикуса, патологией пародонта и ВНЧС.

Цель - анализ методов комплексного лечения различных форм мезиальной окклюзии у детей

Материал и методы исследования:

На кафедре Детской стоматологии Азербайджанского Медицинского Университета проведено обследование 45 детей с мезиальным прикусом в возрасте 6-15 лет с зубоальвеолярной и сочетанной гнатической формами мезиальной окклюзии. Все пациенты были разделены по возрасту от 6-11 лет - 1 группа (со сменным прикусом); от 12 -15 лет – 2 группа (с постоянным прикусом). Для диагностики использовали клинические, функциональные, биометрические, рентгенологические, антропометрические и фотометрические методы исследования. При лечении использовали внутриротовые - съемную (функциональные, комбинированные аппараты) и несъемную технику, и внеротовые - комбинированные ортодонтические конструкции для нормализации соотношения зубных рядов. Сравнили результаты лечения детей с мезиальным прикусом по возрасту и по степени тяжести патологии. По степени тяжести все пациенты разделены на три группы: 1-легкой степени; 2- средней тяжести; 3-тяжелой формы. Результаты исследования.

Лечение детей с мезиальным прикусом любых форм в сменном прикусе (1 группа) с применением комбинированных ортодонтических аппаратов имеет преимущество, чем лечение пациентов второй группы:

более быстрое получение запланированных результатов. Функциональные методы лечения целесообразно применять в периодах активного роста челюстей: в возрасте с 9-12 лет для мальчиков и девочек. Длительность лечения детей первой группы по возрасту составило 1-1,5 года, тогда как лечение пациентов второй группы - 2-2,5 года. Положительный эффект лечения получен у детей с легкой и средней степенью тяжести за счет функциональных и комбинированных внеротовых ортодонтических аппаратов.

Заключение. Комплексное применение электростимуляции и нафталанотерапии является эффективным методом лечения болевого синдрома у больных с СЗК.

ATUJ0238.

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ОТДЕЛЬНЫХ ФИЗИОТЕРАПЕВТИЧЕСКИХ МЕТОДОВ В СОЧЕТАНИИ С ЛЕКАРСТВЕННОЙ ТЕРАПИЕЙ У БОЛЬНЫХ С КТС И АС

С.Г.Гусейнова, Н.И.Гусейнов,
П.С.Мехтиев, С.Г.Гулиева

Кафедра физиотерапии и медицинской реабилитации

В 2022 году нами проводилась двухфрагментная научная работа, целью которой была оценка эффективности сочетанного применения некоторых физиотерапевтических методов и лекарственных препаратов в комплексном лечении и реабилитации больных с карпальным туннельным

синдромом (КТС) –первый фрагмент и анкилозирующим спондилоартритом (АС) -второй фрагмент. Было проведено обследование и лечение 32 больных с КТС и 22 больных с центральной (n= 18) и периферической формой (n= 4) АС. Всем больным проведено общее клиническое обследование, рентгенологическое исследование, оценка болевого синдрома по визуальной аналоговой шкале (ВАШ) и Бостонской шкале КТС (БШ) в покое и после физической нагрузки. В зависимости от применяемого лечения, больные КТС были разделены на 2 группы: в первой группе (n= 20) применяли местную электростимуляцию аппаратом «Амплипульс» во II режиме со 100% глубиной модуляции и частотой 30 Гц в течение 10 дней, а для второй группы (n= 12) кроме десяти процедур электростимуляции применяли внутримышечные инъекции препарата Нуклео СМР форте ежедневно в течение 20 дней. Больным с АС применяли местные аппликации нафталана, массаж, лечебную гимнастику, а также назначали Мидокалм перорально в дозе 300 мг/сут. Оценку эффективности применяемых методов проводили по улучшению субъективных и объективных функциональных показателей мышечно-связочного аппарата и периферической нервной системы, а также по сравнительной динамике ВАШ и БШ в покое и во время выполнения физической нагрузки до и после лечения. В обеих группах больных с КТС отмечено уменьшение интенсивности боли как во время выполнения физической

нагрузки, так и во время ночного сна, отмечена положительная динамика электронейромиографических показателей, однако более значительные позитивные сдвиги наблюдались во второй группе. У больных с АС в результате проведенного лечения в 82% случаев отмечено улучшение, у 14% - незначительное улучшение и лишь у 4% не наблюдалась положительная динамика. В соответствии с полученными результатами даны соответствующие рекомендации специалистам по физиотерапии и реабилитации, в то же время для более глубокого и всестороннего изучения эффективности изучаемых методов и подтверждения достоверности полученных результатов у больных с КТС и АС нами продолжается работа по увеличению количества больных в исследуемых группах, а также по замене лекарственных препаратов на натуральные средства.

ATUJ0239.

ВЛИЯНИЕ КОМПЛЕКСНОГО ПРИМЕНЕНИЯ ЭЛЕКТРОСТИМУЛЯЦИИ И НАФТАЛАНОТЕРАПИИ НА БОЛЕВОЙ СИНДРОМ У БОЛЬНЫХ С СИНДРОМОМ ЗАПЯСТНОГО КАНАЛА

С.Г.Гусейнова, Э.Э.Мустафаева
НИИ медицинской реабилитации

Цель исследования. Изучить влияние комплексного применения электростимуляции и нафталанотерапии на болевой

синдром у больных с синдромом запястного канала (СЗК).

Материалы и методы. Под наблюдением находились 12 пациентов (1 мужчина и 11 женщин) с СЗК в возрасте от 34 до 68 лет. Всем больным проводилась электростимуляция срединного нерва синусоидально модулированными токами в комплексе с нафталанотерапией (курс лечения 10 дней). Исследование включало клиническое обследование наблюдаемых больных, оценку интенсивности болевого синдрома по визуально-аналоговой шкале (ВАШ), а также применение опросника Boston Carpal Tunnel Questionnaire (BCTQ). Обследования проводились до и после курсового лечения.

Результаты. У преимущественного числа обследуемых (83,3%) выявлялся двусторонний СЗК. В клинической картине заболевания наряду с болевым синдромом выявлялись чувствительные расстройства в виде онемения, парестезий, чувства «ползания мурашек», а также слабость в руке, нарушение сна. Болевой синдром проявлялся в виде жгучих, обжигающих (6 больных, 50%), колющих (54 больных 33,3%), тупых, ноющих болей (2 больных, 16,7%), локализующихся в области пальцев, запястья и предплечья и усиливающихся по ночам (83,3%). При клиническом обследовании симптом Тинеля был положителен у 11 пациентах (91,7%). Интенсивность болей варьировало от слабого до невыносимых болей и по шкале ВАШ составила $7,2 \pm 0,4$ см.

К концу лечения полное устранение болей было отмечено у 4 пациентов (33,3%), значительное уменьшение интенсивности болевого синдрома – у 5 пациентов (41,7%), незначительное – у 2 пациентов (16,7%); у 1 пациента характер и интенсивность болей не изменилось. После курса лечения симптом Тинеля отсутствовал у 7 (58,3%) больных. Наблюдаемая положительная динамика клинических проявлений заболевания подтверждалась и данными применяемых шкал. Так, интенсивность болей по ВАШ снизилась до $2,8 \pm 0,2$ см ($p \leq 0,001$), а по шкале BCTQ прослеживалось достоверное снижение среднего балла по пунктам интенсивность ночных ($p \leq 0,001$), дневных ($p \leq 0,001$) болей, частота ночных ($p \leq 0,01$), дневных болей ($p \leq 0,01$), продолжительность ($p \leq 0,001$) дневных болей.

ATUJ0240.

ВЗАИМОСВЯЗЬ ТЕСТОСТЕРОНА С ЭХОКАРДИОГРАФИЧЕСКИМИ ПОКАЗАТЕЛЯМИ У ПАЦИЕНТОВ С ДОБРОКАЧЕСТВЕННОЙ ГИПЕРПЛАЗИЕЙ ПРЕДСТАТЕЛЬНОЙ ЖЕЛЕЗЫ И НЕСТАБИЛЬНОЙ СТЕНОКАРДИЕЙ

З.И.Джафарова

Кафедра Внутренние Болезни II

В настоящее время продолжают споры о влиянии тестостерона на сердечно-сосудистое здоровье (ССЗ). В течение десятилетий существовали противоречивые данные о связи между уровнями эндогенного тестостерона и событиями, связанными с ССЗ,

которые вызывали много споров и путаницы среди медицинских работников и пациентов. Цель: определить корреляцию тестостерона с ЭхоКГ показателями левого желудочка у пациентов с доброкачественной гиперплазией предстательной железы (ДГПЖ) и нестабильной стенокардией (НС).

Материал и методы. В исследовании приняли участие 97 мужчин в возрасте от 50 до 79 лет. Пациенты были разделены на 2 группы: I группа 45 больных с ДГПЖ, II группа 52 больных с ДГПЖ и НС. Тестостерон в крови определяли методом электрохемилюминесценции на электрохемилюминесцентном анализаторе Elecsys 2010 фирмы Roche Diagnostics GmbH (Германия). По формулам определяли ударный объем, (УО), фракцию выброса (ФВ), индекс сократительной способности миокарда – степень укорочения передне-заднего размера полости левого желудочка в систолу в % (ΔD), скорость циркуляторного сокращения миокарда (V_{cf}), общее периферическое сопротивление (ОПСС) в $\text{дин}\cdot\text{с}\cdot\text{см}^{-5}$. Статистическая обработка результатов исследования проводилась с помощью пакета программ Statistica 6.0 (Statsoft, США). Для определения корреляции между изучаемыми признаками применяли непараметрический метод Спирмана (R).

Результаты. Средний уровень общего тестостерона в I и II группах составил $3,36\pm 2,05$ нг/мл и $2,37\pm 1,55$ нг/мл ($p>0,05$) соответственно. У пациентов II группы в сравнении с пациентами с I группы наблюдалось статистически

значимое снижение величин ударного объема (УО), фракции выброса (ФВ), степени укорочения передне-заднего размера полости левого желудочка (ΔD) и скорости циркуляторного сокращения миокарда (V_{sf}) левого желудочка. Тестостерон коррелировал с ЭхоКГ показателями слабой, разнонаправленной и статистически незначимой связью. Коэффициент корреляции в I и II группах с УО составил $R=-0,049$ ($P=0,748$) и $R=-0,151$ ($P=0,285$); с ФВ л.п $R=0,014$ ($P=0,925$) и $R=0,221$ ($P=0,115$); с ΔD $R=-0,022$ ($P=0,884$) и $R=-0,046$ ($P=0,744$); с V_{cf} л.ж. $R=0,076$ ($P=0,618$) и $R=0,038$ ($P=0,791$) соответственно. Заключение. Наше исследование не выявило существенной связи между ЭхоКГ показателями левого желудочка и статусом общего тестостерона, хотя была обнаружена слабая связь с уровнями общего тестостерона в сыворотке крови. Дальнейшие проспективные исследования могли бы включать оценку уровня других андрогенов в сыворотке крови как возможных биохимических предикторов прогрессирования ДГПЖ.

ATUJ0241.

ГУМОРАЛЬНЫЙ ЭФФЕКТ ЭНАЛАПРИЛА У БОЛЬНЫХ СЕРДЕЧНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТЬЮ В РЕЗУЛЬТАТЕ РЕЗИСТЕНТНОЙ ГИПЕРТОНИЧЕСКОЙ БОЛЕЗНИ

Ф.М.Зейналов, Ф.М.Абдуллаев,
А.А.Вердиев, Г.Р.Сеидов

Кафедра Внутренних болезней III

Гормональные сдвиги которые происходят при лечении ингибиторами

ангиотензинпревращающего фермента (ИАПФ) способствует благоприятным изменениям в сердечно-сосудистой системе, что проявляется в снижении пред- и постнагрузки на сердце. Влияние на водно-солевой баланс заключается в том, что ИАПФ вызывают потерю натрия и задержку калия в организме. Однако недостаточно изучено влияние ИАПФ на гуморальные показатели у больных сердечной недостаточностью (СН) в связи с резистентной гипертонической болезнью (РГБ).

В связи с выше изложенным целью работы является изучение влияния эналаприла на гуморальные факторы у больных РГБ осложненной СН.

В условиях терапевтической клиники Азербайджанского Медицинского Университета обследовано 25 больных ГБ резистентной к комбинированной антигипертензивной терапии их трех препаратов с различными механизмами действия (β -блокаторы, антагонисты кальция и тиазидовые диуретики). Из них были 10 мужчин и 15 женщин в возрасте 34-68 лет. У 16 больных диагностирована ГБ стадии, а у 9- III стадии. Ишемическая болезнь сердца (стабильная стенокардия II—III функциональный класс) выявлена у 18 больных. СН II функциональный класс диагностирован у 17 больных, III функциональный класс- у 8 больных. Эналаприл назначался в возрастающих дозах 20-40 мг в сутки в два приема. Активность ренина плазмы (АРП), ангиотензин (А) II, концентрация альдостерона плазмы (КАП), простогландины (ПГ) E1 и F2 α в плазме крови определялись радиоиммунологическим методом.

В ходе восьминедельной терапии комбинированной терапией включающей эналаприл больных РГБ с СН была отмечена положительная динамика артериального давления и клинической симптоматики.

Исследование гуморальной системы регуляции артериального давления показало существенное ее изменение под влиянием терапии эналаприлом.

Изменение ренин-ангиотензин-альдостероновой системы сопровождалась снижением АРП на 45% ($p < 0,05$), А II на 30,8% ($p < 0,05$) и КАП на 25,8% ($p < 0,05$). Уровень депрессорного ПГЕ1 повысился на 16,5% ($p < 0,05$), тогда как ПГФ2 α существенно не изменился.

Учитывая изложенное выше можно сделать заключение, что включение эналаприла в комплексное лечение СН при РГБ снижает активность прессорных и повышает уровень депрессорных гуморальных факторов регуляции АД, что проявляется в положительной клинической и гемодинамической симптоматике выше указанной патологии.

ATUJ0242.

УПРАВЛЕНИЕ ГЕМОДИНАМИКОЙ ВО ВРЕМЯ АНЕСТЕЗИИ У ПАЦИЕНТОВ С ПЕРЕНЕСЕННЫМ ОСТРЫМ НАРУШЕНИЕМ МОЗГОВОГО КРОВООБРАЩЕНИЯ

Н.Ю.Ибрагимов, Э.Р.Гулиев

Кафедра Анестезиологии и реаниматологии

Актуальность проблемы: Пациенты с острым нарушением мозгового кровообращения в анамнезе

выделяются от других групп пациентов плановой хирургии с анестезиологической точки зрения. У данной группы пациентов поддержание системного артериального давления во время анестезии в оптимальных пределах порой бывает довольно сложно. Причиной тому является нарушение регуляций передачи симпатической эфферентной импульсации в сердечно-сосудистую систему из центральной нервной системы. По-видимому на фоне применения анестетиков у пациентов с сохранной электрической и насосной функцией сердца происходит временное полное или частичное прерывание симпатической эфферентной импульсации, что не компенсируется даже массивной инфузией кристаллоидов и коллоидов, а потеря времени приводит к снижению АД и как результат приводит к нарушению перфузии органов и тканей.

Целью данной работы является выявление случаев неконтролируемого снижения артериального давления у пациентов с нормальными предоперационными показателями функций сердечно-сосудистой системы (по данным ЭКГ, ЭХО-кардиографии и доплерной сонографии) и с ОНМК в анамнезе во время плановой операции, а также используя инфузию норадреналина в целевых дозах предотвратить падение артериального давления и поддержать его в допустимых пределах.

Материалы и методы: В период за сентябрь-ноябрь 2022 года в плановом порядке по поводу холецистита и

паховой грыжи были прооперированы 12 пациентов с ОНМК в анамнезе.

Результаты: При поддержание нормоволемии на фоне анестезии ингаляционным анестетиком у 10 из 12 пациентов наблюдалось снижение и сохранение пониженного АД на 30-40% от исходного. Только после инфузии норадреналина системное АД нормализовалось и оставалось таковым до конца анестезии. После отключения подачи ингаляционного компонента анестезии АД стабилизировалось без поддержки норадреналина. Только у 2 пациентов из общей группы не потребовалось инфузии норадреналина.

Заключение: Результаты наблюдения показывают, что у пациентов с ОНМК в анамнезе во время анестезии на фоне инфузионной терапии происходит стабильное снижение АД. Только инфузия катехоламина на время действия анестезии помогает предотвратить падение АД и поддержать его в пределах допустимых норм.

ATUJ0243.

КАНДЕСАРТАН ПРИ ЛЕЧЕНИИ АРТЕРИАЛЬНОЙ ГИПЕРТОНИИ, ОСЛОЖНЕННОЙ СЕРДЕЧНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТЬЮ

Ф.Р.Исрафилбекова, Ф.Н.Усубова,
Р.Р.Мехралиев, Х.А.Алиева,
Н.К.Рустамова, Л.Г.Керимова

НИИ Кардиологии им. Дж. Абдуллаева

Введение. Артериальная гипертензия (АГ) является одним из распространенных заболеваний, приводящих при отсутствии

адекватной терапии к развитию хронической сердечной недостаточности (СН). Препаратом выбора для лечения таких пациентов является блокатор рецепторов ангиотензина кандесартан. Антигипертензивное действие этого препарата обусловлено снижением общего периферического сосудистого сопротивления без рефлекторного повышения частоты сердечных сокращений и ингибирования ангиотензин превращающего фермента. Кроме того, применение кандесартана у больных АГ способствовало также снижению уровня альдостерона в крови.

Цель. Оценить результаты применения кандесартана у лиц с АГ, осложненной хронической СН.

Материал и методы. Под наблюдением находилось 72 больных АГ II- III ст, с симптомами СН (I, II, III ФК по классификации NYHA). Возраст пациентов составил 37-72 года ($58,8 \pm 4,7$ г.). Назначался комплекс клинико-диагностических исследований: суточный мониторинг АД (СМАД), электрокардиография (ЭКГ), эхокардиография (ЭхоКГ), тест с 6-минутной ходьбой, липидный спектр, уровень глюкозы в крови, анализы мочи. У 48 больных АГ сочеталась с СД-2 типа. Всем пациентам назначался кандесартан в дозах 8,0-32,0 (Каптав-Nobel Улас) 1 раз в сутки. В зависимости от клиники лечение дополнялось гидрохлортиазидом в дозах 6,25- 12,5, торасемидом в дозах 2,5- 5,0, статинами, антиагрегантами и метаболическими препаратами. Терапия АГ корректировалась

индивидуально. Продолжительность исследования составила 16 недель. Результаты. Лечение завершили 68 пациентов с АГ. Уже через 4 недели терапии целевые уровни АД (АД <140/90 мм рт. ст.) были достигнуты у 18-ти пациентов, у 24-х больных наблюдалось снижение АД, в среднем, на 18,7/5,1 мм рт.ст. ($p < 0,001$), у 26-ти – на 11,4/8,1 мм рт.ст. ($p < 0,001$). В конце исследования средние значения систолического артериального давления (САД) понизились с $160,6 \pm 3,5$ мм рт.ст до $130,2 \pm 4,6$ мм рт.ст., а диастолического (ДАД) с $98,7 \pm 6,4$ мм рт.ст. до $90,5 \pm 4,5$ мм рт.ст. По данным СМАД уменьшилась вариабельность АД и увеличилось число пациентов с физиологическим дневным (dipper) типом суточного ритма АД (с 27 чел. до 50 чел.), что также способствовало повышению эффективности лечения. При ЭхоКГ исследовании у всех пациентов выявлено снижение фракции выброса (ФВ) левого желудочка: у 26,5% пациентов ФВ составила $\leq 48\%$, у 73,5% - $\geq 35\%$. Применение кандесартана привело к улучшению сократительной функции миокарда. Так, ФВ левого желудочка у 14,7% больных повысилась до нормальных значений - $\text{ФВ} \geq 53\%$, у остальных (85,3%) - возросла до оптимальных уровней - до 40-50%. Наблюдалось также снижение ФК хронической СН со II-III ФК до I-II ФК. При завершении исследования, в целом, эффективность лечения АГ составила 87,6%. Отмечалось 3 случая проявлений побочных действий кандесартана: пациенты жаловались на незначительный сухой кашель и

вазомоторные расстройства в носоглоточной области. Не наблюдалось негативного влияния на липидный спектр и концентрацию глюкозы в крови.

Выводы: 1) применение кандесартана при лечении АГ привело к эффективному контролю АД у 87,6% пациентов; 2) включение кандесартана в терапию АГ, осложненной хронической СН, сопровождалось улучшением сократительной функции миокарда: у 14,7% больных ФВ левого желудочка повысилась до 53% и выше, у 85,3%, - до 40-50%.

ATUJ0244.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АКУПУНКТУРЫ И ИНФРАКРАСНОГО ОБЛУЧЕНИЯ В ЛЕЧЕНИИ И РЕАБИЛИТАЦИИ БОЛЬНЫХ РЕВМАТОИДНЫМ АРТРИТОМ

С.С.Керимова, С.Н.Бабаева, Г.Г.Гасанова, А.Э.Рагимова

Научно-исследовательский институт
Медицинской Реабилитации,
Отделение Артрологии

В настоящее время главными принципами лечения больных ревматоидным артритом (РА) является применение комплекса лечебных средств, воздействующих на разные звенья патогенеза, куда входит медикаментозная терапия и физические факторы лечения, обладающие десенсибилизирующим, противовоспалительным и обезболивающим эффектом.

Цель работы: изучение действия акупунктуры (АП) и инфракрасного облучения (ИКО) в комплексном

лечении больных ревматоидным артритом.

Материалы и методы: Под наблюдением находилось 90 больных ревматоидным артритом (РА) с I-II ст. активности. Пациенты были разделены рандомизированным методом на 2 группы. I группа больных (30 человек) получали акупунктуру (АП) тормозным методом (оставление игл на 20 минут без подкручивания) в течении 10 дней, с использованием меридианных и внемеридианных точек вокруг пораженных суставов, а также отдаленных точек, куда входили точки передней и задней доли гипофиза, надпочечников, а также ушные точки с подключением проекционных зон наиболее пораженной конечности, коры, подкорки, гипоталамуса, ретикулярной формации, симпатической нервной системы. II группа больных (60 человек) получали АП в комбинации с инфракрасным облучением (ИКО).

Облучения инфракрасным светом проводились излучателем "Инфраруж" на расстоянии 70-100 см или же при его отсутствии лампой "Солюкс" с мощностью от 300 до 500 Вт на расстоянии 50-100 см.

Оценка результатов лечения: проводилась по регрессии суставного синдрома в корреляции с лабораторными показателями (СОЭ, РФ, IgM, ЦИК, ИРИ) и снижением суточной дозы ГКС и НПВС. Суставной синдром складывался из следующих критериев и оценивался по бальной системе:

утренняя скованность: $3,83 \pm 0,02$ - $0,58 \pm 0,03$ ($p < 0,02$)

болевой синдром: $3,88 \pm 0,10$ - $1,2 \pm 0,11$

($p < 0,05$)

припухлость: $2,1 \pm 0,13$ - $2,1 \pm 0,13$ ($p < 0,5$)

походка: $1,5 \pm 0,07$ - $-1,98 \pm 0,02$ ($p < 0,001$)

В исследованиях выявили, что АП обладает нормализующим эффектом воздействия на иммунную систему через изменения обмена катехоламинов, серотонина, ацетилхолина, усиление продукции эндогенных опиатов, изменение уровня некоторых гормонов.

Действие ИКО основано на механизме сенсбилизации. Суть его в том, что один физический фактор приводит системы организма в состояние более чувствительное к действию другого физического фактора. Исходя из этого, используя облучения ИК-светом больных суставов, как местный фактор, добивались изменения тонуса капилляров, функциональных свойств термочувствительных афферентных проводников кожи и расположенных на ней акупунктурных точек, что давало возможность усилить общее воздействие АП.

Закключение: В результате наблюдений у 90 пациентов с различной степенью активности и тяжестью ревматоидного артрита мы пришли к выводу, что применение акупунктуры в комбинации с инфракрасного облучения являются более эффективными для лечения ревматоидного артрита.

ATUJ0245.

АНТЕНАТАЛЬНЫЕ ФАКТОРЫ РИСКА ГИПОКСИЧЕСКИ-ИШЕМИЧЕСКОЙ ПОРАЖЕНИЙ ЦЕНТРАЛЬНОЙ НЕРВНОЙ СИСТЕМЫ

А.К.Мамедбейли, С.З.Гараева,

Л.Р.Рагимова

Кафедра Неврологии, кафедра Детские болезни I

Актуальность. Одно из лидирующих мест в структуре заболеваемости и смертности новорожденных занимают повреждения гипоксически-ишемического характера и их последствия. Сочетанная (анте- и интранатальная) асфиксия/гипоксия вызывает гибель 0,5-3% новорожденных, оказывая повреждающее действие на рост и развитие плода в целом, неблагоприятно влияет на состояние отдельных органов и систем с разнообразной клинической картиной. Цель работы: Изучение факторов риска, течения антенатального периода у новорожденных при гипоксически-ишемических поражениях ЦНС.

Материалы и методы: Под наблюдением находилось 90 новорожденных (основная группа), из них 66 (73,3%) мальчики и 24 (26,7%) девочек; они соответствовали критериям включения. Признаки гипоксически-ишемического поражения центральной нервной системы (ГИП ЦНС) 1-й степени по классификации Sarnat имели 10 (11,1%) новорожденных (I группа), 2-й степени 34 (37,7%) ребенка (II группа), 3-й степени -46 (51,2%) новорожденных (III

группа). Контрольную группу составили 30 здоровых детей (IV группа).

Результаты исследований: Среди основных гестационных факторов риска чаще, чем в группе контроля определялись угроза прерывания настоящей беременности (40,0%, 52,9% и 56,5% в 1, 2 и 3-й группах соответственно), гестационная анемия (40,0%, 41,1% и 50% в 1, 2 и 3-й группах), недостаточность маточно-плацентарного кровотока и преэклампсия /эклампсия. Инфекционные заболевания во время беременности переносили 71,7% матерей в группе с ГИП ЦНС 3-й степени, 70% и 70,6% - в 1 и 2-ой группах соответственно. Оперативное родоразрешение проведено у 30,0% матерей детей 1-й группы, у 29,4%-2й группы у 26,1%-3й группы и у 80,0% 4-й группы. Новорожденные с ГИП ЦНС различной степени с основным рождались через естественные родовые пути. 35,3%(12) матерей детей с ГИП ЦНС 2-й степени, 69,5%(32) матерей детей с ГИП ЦНС 3-й степени были первородящими.

Выводы. Таким образом, наличие перинатального гипоксически-ишемического поражения ЦНС и выраженность его клинико-инструментальных проявлений у новорожденных тесно сопряжены с тяжестью и длительностью перенесенной (особенно внутриутробно) гипоксии, важнейшими факторами развития которой являются инфекционные заболевания, угроза прерывания беременности и гестационная анемия.

ATUJ0246.

СВЯЗЬ ИНСУЛИНА И ПРОЦЕССОВ КОСТНОГО РЕМОДЕЛИРОВАНИЯ ПРИ СИНДРОМЕ ПОЛИКИСТОЗНЫХ ЯИЧНИКОВ В ПОСТМЕНОПАУЗЕ

Р.М.Мамедгасанов, С.С.Сафарова
Кафедра внутренних болезней II

Актуальность: Учитывая принципиальное значение инсулина в костном ремоделировании, а также тот факт, что высокий индекс НОМА-IR, тесно связан с проявлениями синдрома поликистозных яичников (СПКЯ), включая резистентность к инсулину, ожирение и окислительный стресс, возникает предположение, что гиперинсулинемия может непосредственно и косвенно влиять на метаболизм костной ткани у женщин с СПКЯ.

Цель: Оценить инсулин как прогностический маркер процессов костного ремоделирования у женщин с СПКЯ в постменопаузе, а также изучить направленность его влияния на костные маркеры, минеральную плотность костной ткани (МПК).

Материалы и методы: В обследование были включены 92 женщин в постменопаузальном периоде с СПКЯ и 88 контрольных женщин без СПКЯ в анамнезе. Всем пациенткам измеряли МПК по Т-критерию методом DXA и сывороточные маркеры костного ремоделирования (P1NP, β -СТХ). В сыворотке крови определяли уровень 25(ОН)D, паратиреоидного гормона (ПТГ), кальцитонина, Ca²⁺, лютеинизирующего гормона (ЛГ), фолликулостимулирующего гормона

(ФСГ), тестостерона, инсулина, вычислялся индекс НОМА-IR.

Результаты: Анализ показал значимые различия между группами по величине ионизированного Ca²⁺, ПТГ и 25(ОН)D. Положительная корреляция была выявлена между P1NP и индексом НОМА-IR и уровнем ПТГ и кальцитонином (P <0,05), а также между уровнем ПТГ и маркером резорбции кости β-СТХ (P <0,01). У пациенток с СПКЯ, по сравнению с контрольной группой, был повышен уровень инсулина (P <0,005). Индекс НОМА-IR отрицательно коррелировал с уровнем ФСГ и положительно с уровнем ЛГ и тестостероном сыворотки. Сывороточные значения 25(ОН)D у женщин с СПКЯ отрицательно коррелировали с маркером костной резорбции β-СТХ (P <0,01). β-СТХ был повышен у женщин с СПКЯ по сравнению с контролем (P <0,05) Уровень β-СТХ положительно коррелировал с инсулином натощак, уровнями свободного тестостерона и НОМ A-IR. У женщин с СПКЯ при сравнении с контрольной группой разницы между МПК проксимального отдела бедренной кости и позвоночника не наблюдалось.

Выводы: значимая положительная связь между инсулином сыворотки и маркером костной резорбции β-СТХ предполагает его информативность в качестве маркера ремоделирования кости у пациенток с СПКЯ и указывает на высокий риск развития костных нарушений.

Ключевые слова: синдром поликистозных яичников; метаболизм кости; инсулин.

ATUJ0247.

ХЛОРТАЛИДОН В КОМБИНИРОВАННОМ ЛЕЧЕНИИ АРТЕРИАЛЬНОЙ ГИПЕРТЕНЗИИ ПРИ ПРОГРЕССИРУЮЩЕЙ ХРОНИЧЕСКОЙ БОЛЕЗНИ ПОЧЕК

А.Я.Мамедзаде, В.А.Азизов,
Ш.Г.Исмаилова

Кафедра Внутренних болезней-1

Артериальная гипертензия, являясь общим фактором риска развития сердечно-сосудистых заболеваний и хронической болезни почек, часто плохо контролируется, особенно у пациентов с прогрессирующей хронической болезнью почек. Тиазиды или тиазидоподобные диуретики являются важными средствами для снижения артериального давления у пациентов с эссенциальной гипертонией. Хлорталидон, тиазидоподобный диуретик, снижает риск сосудистых осложнений, таких, как инсульт и сердечная недостаточность, а также сердечно-сосудистую смертность. Однако, его эффективность и безопасность среди пациентов с прогрессирующей хронической болезнью почек остаются недостаточно изученными. Некоторые проведенные исследования показывают, что этот препарат может быть эффективным для лечения гипертензии у пациентов с хронической болезнью почек. На основании предварительных данных о влиянии на артериальное давление у пациентов с хронической болезнью почек было предположено, что среди пациентов с прогрессирующей хронической болезнью почек и неконтролируемой

гипертонией хлорталидон будет снижать 24-часовое амбулаторное систолическое артериальное давление. Также было предположено, что хлорталидон снизит степень альбуминурии в течение 12 недель и были предоставлены предварительные доказательства того, что он обладает ренопротективным и кардиопротективным действием.

Цель исследования: Определение эффективности использования хлорталидона в комбинированном лечении гипертонии у пациентов с прогрессирующей хронической болезнью почек.

Материал и методы исследования: В исследование включались 60 пациентов с хронической болезнью почек 4 стадии с плохо контролируемой гипертонией, подтвержденной 24-часовым амбулаторным мониторингом артериального давления. Пациенты были подразделены на 2 группы. 30 (50%) пациентов получали с целью антигипертензивного лечения комбинацию препаратов группы блокаторов кальциевых каналов и петлевых диуретиков, 30 (50%) пациентам было назначено лечение в виде комбинации блокаторов кальциевых каналов и хлорталидона. Хлорталидон был назначен в начальной дозе 12,5 мг в день, с повышением при необходимости дозы каждые 4 недели до максимальной дозы 50 мг в день. Проводился контроль 24-часового амбулаторного артериального давления в течение 12 недель.

Результаты исследования: В исходном состоянии средняя

расчетная скорость гломерулярной фильтрации составляла $22,3 \pm 3,2$ мл в минуту на $1,73$ м² площади поверхности тела, а среднее количество назначенных антигипертензивных препаратов - $3,0 \pm 1,4$. При рандомизации среднее 24-часовое амбулаторное систолическое артериальное давление составило $144,6 \pm 7,1$ мм рт. ст. в группе хлорталидона и $139,1 \pm 8,1$ мм рт. ст. в группе петлевых диуретиков, а среднее 24-часовое амбулаторное диастолическое артериальное давление - $74,6 \pm 10,1$ мм рт. ст. и $72,8 \pm 9,3$ мм рт. ст. соответственно. Скорректированное изменение 24-часового систолического артериального давления от исходного уровня до 12 недель составило $-11,0$ мм рт. ст. (95% доверительный интервал [ДИ], от $-13,9$ до $-8,1$) в группе хлорталидона и $-0,5$ мм рт. ст. (95% ДИ, от $-3,5$ до $2,5$) в группе петлевых диуретиков. Межгрупповая разница составила $-10,5$ мм рт. ст. (95% ДИ, от $-14,6$ до $-6,4$) ($P < 0,001$). Процентное изменение соотношения альбумина и креатинина в моче от исходного уровня до 12 недель было ниже в группе хлорталидона по сравнению с группой петлевых диуретиков на 50 %.

Выводы: Среди пациентов с прогрессирующей хронической болезнью почек и плохо контролируемой гипертонией комбинированная терапия с хлорталидоном улучшила контроль артериального давления через 12 недель по сравнению с группой, принимающих комбинированное лечение с петлевыми диуретиками.

ATUJ0248.

ЛЕЧЕНИЕ ПАЦИЕНТОВ С ДИЛАТАЦИОННОЙ КАРДИОМИОПАТИЕЙ С ПРИМЕНЕНИЕМ КИНЕЗО- И ЛАЗЕРОТЕРАПИИ НА ФОНЕ МЕДИКАМЕНТОЗНОГО ЛЕЧЕНИЯ

И.А.Маммедъярова, И.С.Исмаилов,
Т.Т.Садыгова, П.А.Хошбоняни

Кафедра Анестезиологии и
реаниматологии

Актуальность проблемы:

Дилатационная кардиомиопатия (ДКМП) характеризуется дилатацией и систолической дисфункцией, главным образом, левого желудочка, снижением ударного объема и нарушением регионарной гемодинамики и микроциркуляции. В результате, повышается периферическое сосудистое сопротивление, что, в свою очередь, еще больше увеличивает нагрузку на сердце и ведет к прогрессированию заболевания.

Целью исследования является сравнительная оценка эффективности кинезо- и лазеротерапии на микроциркуляцию у больных с ДКМП на фоне традиционной медикаментозной терапией.

Материалы и методы: В исследование включены 100 больных с диагнозом ДКМП. Все больные получали медикаментозную поддерживающую терапию. Через 3 месяца пациенты были разделены на группы: основную и контрольную. Пациенты I (основной) группы получали внутривенное лазерное облучение крови и лечебную

гимнастику 3 раза в неделю на фоне медикаментозной терапии. Пациенты II (контрольной) группы получали только консервативное лечение. Обе группы находились под динамическим наблюдением в течение 1 года. Согласно исследованиям были проведены соответствующие обследования. Проводилась статистическая оценка результатов, полученных в период динамического контроля (1,3,6,9,12 месяцев).

Результаты исследования: При сравнительной оценке эффективности лечения поддерживающая терапия была первоначально эффективной у пациентов контрольной группы, но спустя 9 месяцев и далее отмечалось прогрессирующее ухудшение состояния больных. К концу года в основной группе пациентов статистически достоверно улучшились регионарная гемодинамика, кислородный режим тканей, показатели микроциркуляции.

Заключение: Таким образом, в основной группе у больных, в покое наблюдалось усиление кровотока на уровне регионарной гемодинамики, снижение сосудистого сопротивления в покое и в фазе реактивного пика, снижение венозного тонуса. На уровне микроциркуляции отмечено улучшение транспорта, капиллярно-тканевой диффузии и потребления кислорода, увеличение резервной емкости микроциркуляции, что доказывает эффективность комплексного применения кинезо-и лазеротерапии на фоне медикаментозного лечения у больных ДКМП.

ATUJ0249.

КЛИНИЧЕСКИЕ ПРОЯВЛЕНИЯ МИАСТЕНИИ У ДЕТЕЙ

М.М.Мамедова, Н.Н.Абасова,
И.Б.Рагимова, Ф.Н.Мамедбеков
Кафедра Неврологии

Миастения – это аутоиммунное заболевание характеризующейся нарушением нервно – мышечной передачи и проявляющейся слабостью и патологической утомляемостью поперечно полосатых мышц. В детском возрасте миастения встречается редко. По современным представлениям, основой патогенеза миастении является аутоиммунная реакция, вызванная антителами ацетилхолиновых рецепторов.

Мы наблюдали 11 больных миастенией в возрасте от двух до 12 лет с различными формами миастении, из них глазная форма 6 больных, генерализованная – 5.

При диагностике миастении проводилось динамическое исследование неврологического статуса на протяжении дня, проба с прозеринном, электромиография (ЭМГ).

Одним из самых важных клинических тестов для диагностики миастении является наличие синдрома патологической мышечной утомляемости, нарастание симптомов после нагрузки. Клиническая картина при глазной форме характеризовалась поражением глазодвигательных мышц с диплопией, офтальмоплегией, птозом. При семейном случае

заболевания (мать и трое детей) эти симптомы носили двусторонний характер и не имели тенденцию к генерализации. Одной больной, 12 лет, с односторонней глазной симптоматикой в Москве произведена тимэктомия. Исход был благоприятным.

У детей с генерализованной формой миастении симптоматика складывалась из слабости мышц лица, конечностей, поражением дыхательной и ротоглоточной мускулатуры, которые увеличивались к концу дня и после физической нагрузки. У одной больной миастения, развивалась с грудного возраста симптоматика быстро прогрессировала, на фоне пневмонии развился миастенический криз, который завершился летальным исходом. Другой больной с ранним началом, выраженными симптомами миастении был направлен в Москву в миастенический центр, где диагноз миастении подтвердили и была предложена тимэктомия, но родители отказались. Через 2 года на фоне ОРВИ у этого больного отмечался тяжелый миастенический криз, удалось купировать инъекцией прозерина.

В заключение следует отметить, что отличием всех симптомов миастении является их динамичность в течение дня, уменьшение степени их после отдыха и положительной прозериновой пробе. Больным с миастенией противопоказаны профилактические прививки. Специфических методов лечения миастении нет. Применяют блокаторы холинэстеразы,

кортикостероиды, иммуностимуляторы, плазмофорез, внутривенное введение иммуноглобулинов класса G, тимэктомия. Исход миастения зависит от формы, современной диагностики и лечения.

ATUJ0250.

ВЛИЯНИЕ И ЗНАЧИМОСТЬ ФАКТОРОВ РИСКА НА ТЕЧЕНИЕ ПЕМФИГУСА

Ф.Р.Махмудов, И.А.Амирова,
Ю.А.Мирзоев, В.Ф.Махмудов
| Кафедра Дерматовенерологии

Пузырчатка остается одной из наиболее актуальных проблем в современной дерматологии и характеризуется хроническим и тяжелым течением. Среди не ясных и не разработанных аспектов пемфигуса остаются не только вопросы этиопатогенеза но и многие клинко-эпидемиологические проявления этого заболевания, а также лечение профилактики и реабилитации.

Принятая концепция в настоящее время пемфигуса это аутоиммунный процесс при наличии генетической принадлежности, срыв иммунологически толерантности к кожным антигенам является ключевым факторам. Однако причины нарушения функционирования иммунной системы остаются не ясными. Обязательным условием нормальной деятельности иммунной системы является целостность нейрогуморального звена регуляции иммунологических процессов в организме. Нарушения в гормональной и вегетативной нервной

системе приводит к нарушениям способности адекватно реагировать на экзо- и эндогенные воздействия. Имеющая информация о достаточно не большой группе экзогенных триггерных факторах риска при пемфигусе носят индивидуальный характер и не обязательно у большинства больных. По результатам клинических наблюдений чеснок, лук порей, употребление рыбы, горчицы могут являться факторами риска. Ряд авторов указывают, что без глютенная диета улучшает течение пемфигуса.

Целью исследования является расширения информации о экзо- и эндогенных факторах риска который влияют на течение пемфигуса.

Материалы и методы исследования.

Клиническое наблюдение 554 больных и ретроспективный анализ за 28 лет (с1956-1985г) 231 больной.

Анализируя возрастной аспект и половую принадлежность у больных пемфигусом было установлено, что основная группа больных была в возрасте 40-60 лет. 485 больных (87,4%), а в возрасте до 40 лет у 69 больных (12,6%). Информация о формировании и нарастании болезни в климактерический период позволяет рассматривать роль климакса как одно из возможных эндогенных причин влияющих на течение и развитие болезни. Именно в этом периоде могут наблюдаться отклонения в метоболическом, психовегетативном и гормональном статусе. Факторы риска могут воздействовать как отдельно взятые, так и одновременно наслаиваясь (сочетанное воздействие), тем самым усиливая

воздействие. Поэтому необходимо учитывать их унифицированное значение. С целью выявления эндогенных факторов исследования должны проводиться в зависимости от стадии болезни, возраста и клинической формы.

ATUJ0251.

ПАТОМОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ЭПИДЕРМИСЕ И ИХ ЗНАЧИМОСТЬ В ПАТОГЕНЕЗЕ У БОЛЬНЫХ ИСТИННОЙ АКАНТОЛИТИЧЕСКОЙ ПУЗЫРЧАТКОЙ

Ф.Р.Махмудов, И.А.Амирова,
Ю.А.Мирзоев, В.Ф.Махмудов
| Кафедра Дерматовенерологии

Актуальность. Истинная акантолитическая пузырчатка (ИАП) – тяжелое хроническая рецидивирующая заболевания, клинический выражающееся образованием внутриэпидермальных пузырей и эрозий на невоспалённой кожи и слизистых оболочках. В настоящее время ИАП рассматривается как аутоиммунный процесс при наличии генетической предрасположенности. Срыв иммунологической толерантности к собственным эпидермоцитам с изменившейся антигенной структуры провоцируют продукцию аутоантител и является ключевым моментом патогенеза ИАП. Однако причины нарушения функционирования иммунной системы остается не ясными.

По мнению большинства экспертов, как указывалось выше, акантолитические клетки- результат первичных

нарушений в межклеточных структурах шиповатого слоя, сопровождающихся лизисом десмосом (акантолиз) за счет циркулирующих аутоантител, которые направлены против компонентов десмосом – десмоглеин 3 (Dsg3) и десмоглеина 1 (Dsg1). Другие исследователи связывают образование акантолитических клеток с первичными патологическими процессами в самой клетке вследствие генетически запрограммированного апоптоза с последующим подключением иммунной системы, образованием аутоантител, направленных на компоненты десмосом.

Цель исследования – изучение патоморфологических изменений в эпидермисе (на электронном микроскопе) у больных с разными формами ИАП и с различной тяжестью процесса до начала терапии.

Материалы и методы исследования. У 2 больных с впервые выявленной ИАП (вульгарный пемфигус, проба Тцанка положительная) до начала терапии проводили электронно микроскопическое исследование эпидермального слоя кожи. Обследованные больные (мужчина 66 лет, женщина 41 год) с длительностью болезни до 5 месяцев, процесс носит ограниченный характер. Забор биоптатного материала производится с края пузыря с захватом видимо здоровой кожи плеча и спины.

Полученные результаты и выводы – при электронно-микроскопическом исследовании биоптатов с очагов поражения на коже у больных с ИАП выявили: разрыхление базальной мембраны, межклеточный отек в

шиповатом слое, разрушение десмосом в пределах пузыря, растворение митохондрий в клетках нижних рядов шиповатого слоя, непосредственно над базальным слоем и увеличение внутримитохондриальных кист и рибосом в клетках верхних рядов шиповатого слоя. Выявленные изменения указывают на нарушения энергетического баланса и синтеза белковых структур внутри эпидермоцитов, их морфологических и функциональных структур, что свидетельствует об апоптозе

ATUJ0252.

СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА БЕРЕМЕННЫХ ЖЕНЩИН С СИФИЛИТИЧЕСКОЙ ИНФЕКЦИЕЙ

Ф.Р.Махмудов, Р.М.Ахмедова,
И.А.Мамедханова, А.А.Насибов,
Р.Ф.Беглярова
| Кафедра Дерматовенерологии АМУ¹,
| РКВЦ²

Актуальность. Предупреждение развития врожденного сифилиса на фоне его эпидемического распространения неразрывно связано с профилактикой сифилиса среди населения, находящегося в сексуально активном возрасте, и прежде всего у беременных. Риск развития врожденного сифилиса определяется давностью заболевания сифилисом матери и сроком беременности. Ранняя обращаемость и своевременная диагностика сифилиса у беременных на ранних сроках гестации способствует

предупреждению врожденного сифилиса.

Материал и методы. Проведен сравнительный анализ клинико-анамнестических данных 85 беременных женщин, состоявших на учете в связи с сифилисом, а также женщин, у которых сифилис был выявлен впервые во время беременности или родов. Форма сифилиса устанавливалась на основании действующих клинических и лабораторных стандартов диагностики заболевания.

Результаты. Преобладающее большинство беременных, больных сифилисом, составили женщины в активном репродуктивном возрасте 20 - 26 лет (44,7%). Анализ семейного положения женщин показал преобладание незамужних: только 25,8% женщин, больных сифилисом, состояли в браке. Установлено, что к моменту рождения больного ребенка вторичный сифилис (рецидивный) был выявлен у 41,1% матерей; ранний скрытый — у 43,5%; вторичный — у 2,3%; реинфекция сифилиса зарегистрирована у 4,7% пациенток. Из числа обследованных 17,6% пациенток не состояли на учете у акушера-гинеколога, до родов не обследовались и не лечились. Первое их обращение за медицинской помощью было связано с наступлением родовой деятельности. **Заключение.** Сочетание беременности и сифилиса является крайне неблагоприятным фактором, способствующим развитию врожденного сифилиса. Исследование показало, что наименьший риск развития врожденного сифилиса

имеется в ситуациях, когда женщине проведены курсы специфической и/или профилактической терапии до наступления беременности или когда женщина к моменту наступления беременности снята с диспансерного учета по выздоровлению. Напротив, максимальный риск развития врожденного сифилиса связан с поздним проведением специфической и профилактической терапии матери, когда диагноз сифилитической инфекции устанавливается в третьем триместре беременности или в родах. В таких ситуациях нередко отсутствует возможность проведения полноценного курса антибиотикотерапии как матери, так и плода, что определяет высокий риск внутриутробного инфицирования ребенка.

ATUJ0253.

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ЭЛЕКТРОФОРЕЗА ДЕКСАМЕТАЗОНА В КОМПЛЕКСНОМ ЛЕЧЕНИИ УВЕИТОВ ПРИ ИММУНОВОСПАЛИТЕЛЬНЫХ РЕВМАТИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЯХ

Р.Ф.Мирза-заде

Кафедра физиотерапии и медицинской реабилитации Национальный Центр Офтальмологии им.акад.З.Алиевой

Воспалительные заболевания сосудистой оболочки глаза (увеиты) представляют собой обширную, полиморфную группу заболеваний различной этиологии, локализации и степени тяжести. На долю увеитов, ассоциирующихся с иммунновоспалительными ревматическими заболеваниями

приходится 25-30% всех увеитов. Проблема диагностики и лечения имеет важное социальное значение, так как поражает лиц молодого и трудоспособного возраста. Лечение увеитов включает консервативную терапию с использованием кортикостероидов и цитостатиков. Стероиды применяют в виде инстилляций, инъекций, и в качестве системной терапии. Однако при инъекциях возникает риск развития птоза, рубцевания конъюнктивы, субатрофии перiorбитальной клетчатки, перфорации склеры и кровоизлияния. Для избежания этих осложнений целесообразно вводить стероиды методом электрофореза.

Цель: оценить эффективность эндоназального электрофореза дексаметазона в комплексной терапии увеитов при иммунновоспалительных ревматических заболеваниях.

Материалы и методы. Под наблюдением находились 56 пациентов (82 глаза), разделенные на две группы. Пациенты обеих групп получали системную противовоспалительную, иммуносупрессивную терапию. Пациенты основной группы (30 пациентов, 44 глаза) получали дополнительно эндоназальный электрофорез с дексаметазоном. Пациентам обеих групп были проведены стандартные офтальмологические исследования: визометрия, тонометрия, периметрия, биомикроскопия, ультразвуковое исследование (B-scan)

Результаты. В результате проведенного лечения у пациентов обеих групп наблюдалось стихание

признаков воспаления, что выражалось повышением остроты зрения и расширением полей зрения. Средняя острота зрения достоверно повысилась в 3 раза в группе с использованием эндоназального электрофореза дексаметазона.

Выводы. Применение эндоназального электрофореза дексаметазона в комплексной терапии увеитов при иммуновоспалительных ревматических заболеваниях оказывает более выраженный клинический эффект, выражающийся стабилизацией зрительных функций. Процедура безболезненна, хорошо переносится больными и может применяться в амбулаторных и стационарных условиях.

ATUJ0254.

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ НАЧАЛЬНЫХ КЛИНИЧЕСКИХ ПРОЯВЛЕНИЙ СИСТЕМНОЙ КРАСНОЙ ВОЛЧАНКИ У ПАЦИЕНТОВ РАЗНОГО ПОЛА

С.Н.Мусаев, С.Н.Мамедова
| Кафедра детских болезней II

Начальные симптомы системной красной волчанки (СКВ) в детском и подростковом возрасте может по-разному проявляться в зависимости от половой принадлежности, однако эти аспекты изучены недостаточно.

Цель: провести анализ и установить, имеются ли различия в клинических проявлениях СКВ у пациентов разного пола, заболевших в детском возрасте.

Материал и методы. В ретроспективное исследование включены 24 пациентов в возрасте 7-

17 лет с СКВ. Из них мальчиков 10, девочек 14. Диагноз СКВ поставлен в соответствии с критериями SLICC(2012).

Результаты. Сравнительный анализ показал у мальчиков более ранний дебют СКВ (возраст дебюта 10,0 лет) в сравнении с девочками (12,5 года). 40% мальчиков и 28.6% девочек заболели задолго до наступления пубертатного периода. Семейный анамнез, отягощенный по иммуновоспалительным заболеваниям, имели 3 мальчика и 5 девочек. Продолжительность заболевания до момента уточнения диагноза СКВ не различалась между группами. В дебюте заболевания у мальчиков по сравнению с девочками чаще наблюдалось поражение кожи ($p=0,005$). Наряду с этим, у них несколько чаще наблюдались алопеция (30% и 21,4% соответственно), лейкопения (70% и 50%), поражение суставов (40% и 35,7%) и нервной системы (30% и 14,3%), однако статистически значимой разницы не наблюдалось. Оценка активности заболевания по шкале SLEDAI 2K не выявила разницы по половому признаку.

Выводы. Таким образом, данные ретроспективного исследования показали более ранний дебют СКВ у мальчиков, особенно до пубертатного периода. Статистически значимо чаще у мальчиков отмечено поражение кожи по типу острой кожной волчанки, тенденция к более частому выявлению алопеции, вовлечению нервной системы, лейкопении. Однако выявленные клинические особенности СКВ у пациентов разного пола не

оказали влияния на выбор терапевтической стратегии, в том числе на длительность назначения и дозы глюкокортикоидной терапии, потребность в дополнительной иммуносупрессии с применением генно-инженерных биологических препаратов

ATUJ0255.

ВЛИЯНИЕ ПРЕПАРАТА «НАФТАЛАНОВОЕ МАСЛО» НА КЛИНИКО-ИММУНОЛОГИЧЕСКИЕ ПОКАЗАТЕЛИ У БОЛЬНЫХ РЕВМАТОДИНЫМ АРТРИТОМ

Л.Б.Набиева, С.С.Керимова, Г.Г.Гасанова
| Научно-исследовательский институт
| Медицинской Реабилитации,
| Отделение Артрологии

Применение нафталанской нефти в лечебных целях по времени уходит вглубь веков. Однако, несмотря на широкое применение только в последние годы было разработаны и внедрены в научно-медицинскую практику современные лекарственные средства, приготовленные на основе активного вещества нафталанской нефти. При этом следует отметить, что существующий высокий интерес к лекарственным и другим средствам природного происхождения сопровождается повышением требований к их биологической чистоте, эффективности и безопасности что является актуальной задачей. В наших исследованиях представляет интерес новый препарат «нафталановое масло» (НМ) – полученный в результате глубокого

очищения нафталанской нефти и состоящей на 98% из нафталеновых углеводородов (1, 2, 7).

В настоящее время наблюдается преобладание ревматоидного артрита (РА) среди других ревматических заболеваний. В основе дезорганизации соединительной ткани при РА лежит генерализованное поражение сосудов микроциркулярного русла иммунологическими процессами, ведущее к интенсивности клеточной реакции в очаге воспаления (4, 8, 9).

Учитывая биологическую чистоту препарата «нафталановое масло», а также для усиления терапевтического эффекта в области поражения суставов мы применяли НМ у больных РА в виде локального фонофореза.

Целью исследования явилось изучение влияния локального применения фонофореза «нафталановое масло» на клинико-иммунологические показатели у больных РА.

Для постановки диагноза РА использовали критерии Американской коллегии ревматологов (1987). В исследование включены 31 больной с достоверным РА в возрасте от 28 лет до 71 года. Среди больных преобладали женщины (84%). Серопозитивный РА выявлен у 18 пациентов. I степен активности РА определялась у 9 больных, II степень активности-12 и III степень-у 10 больных. Функциональная недостаточность суставов (ФНС) I степени выявлена у 8 человек, II-у 29, без ФНС-у 3 больных.

Фонофорез НМ проводили в непрерывном режиме, интенсивность от 0,4 до 08 Вт/см² по 2 мин. На

озвучивание каждого поля крупных и средних суставов (не более 5-6 мин. На сустав или мелкие кисти и стопы), общее время воздействия 10-15 минут. Количество ежедневных процедур составило 10. В комплекс лечения всех больных был включен курс массажа и лечебной гимнастики.

Терапевтическую эффективность оценивали по динамике клинико-лабораторных показателей и критериям эффективности санаторно-курортного лечения рекомендованным МЗ и СР РФ (6).

Клинические признаки оценивали по унифицированным таблично издельным картам (счет боли, суставной индекс, индекс припухлости - по Ричи и др. Института ревматологии РАМН. Об активности воспалительного процесса и клинических признаков судили по результатам лабораторных исследований (СОЭ, содержание лейкоцитов, С-реактивный белок). Иммунный статус оценивали по абсолютному и относительному содержанию Т-В – лимфоцитов, субпопуляции Т-лимфоцитов (Т-хелперов и Т-супрессоров) методом спонтанного розеткообразования, содержание в крови иммуноглобулинов основных классов (А, М, G) методом радиальной иммунодиффузии в агаровом геле (3).

Статистическая обработка результатов исследования проводилась стандартными методами. О достоверности различий показателей судили по критерию Стьюдента (t).

По окончании курса терапии динамика клинических симптомов воспаления в группе наблюдения была позитивной. Уменьшение артралгий и

периартикулярного отека отмечалось на 3 и 5 день от начала проведения процедур большинства (61,3%) больных.

Анализ клинических данных выявил положительную динамику показателей. По окончании курса терапии у больных отмечалось уменьшение интенсивности болевого синдрома, припухлости, тугоподвижности в суставах.

Счет боли снизился от $3,94 \pm 0,11$ до $1,85 \pm 0,3$ балла ($p < 0,001$). Аналогичные изменения наблюдались и в динамике индекса припухлости по Ричи – уменьшение в 2,3.

Указанный противовоспалительный эффект подтверждается динамикой СРБ, который нормализовался у 87,5% больных. Достаточно снизилась СОЭ на 68% ($p < 0,05$) и титр специфического ревматоидного фактора (РФ), что свидетельствовало о противовоспалительном эффекте применяемого метода лечения. Однако, в тоже время были выявлены некоторые особенности формирования ответной реакции у пациентов, связанные как с применением физических факторов, так и со степенью выраженности суставного синдрома. У пациентов с I и II степенью активности воспалительного процесса отмечалось однонаправленное нарастание позитивных сдвигов к концу курса лечения. При III степени активности наблюдались бальнеореакции в виде усиления артралгий у 5 больных из 31. При этом бальнеореакция была кратковременной и к концу курса лечения отмечалась

клиническая эффективность, которая у 2 из 5 больных не наступала. Фонофорез НМ оказывал положительное влияние на периартикулярные ткани. Это закономерно уменьшало ограничение движений в суставах. Одновременно снизилась продолжительность утренней скованности от $1,27 \pm 0,03$ до $0,58 \pm 0,02$ ($p < 0,001$) в I группе и от $2,3 \pm 0,02$ до $0,52 \pm 0,08$ ($p < 0,05$) во II группе. В итоге объем движений в суставах обследуемых увеличился на 67%.

Таблица.
Динамика иммунологических показателей под влиянием фонофореза препарата «нафталановое масло»

Показатели	Норма	n=31	
		до	после
IgA, г/л	$2,11 \pm 0,08$	$3,6 \pm 0,4$	$2,8 \pm 0,3$
IgM, г/л	$1,47 \pm 0,09$	$2,1 \pm 0,2$	$1,6 \pm 0,3^*$
IgG, г/л	$10,4 \pm 0,28$	$18,4 \pm 0,4$	$12,6 \pm 0,3^{**}$
ЦИК, у.е.	$57,49 \pm 0,48$	$116,5 \pm 0,6$	$86,4 \pm 0,4^{**}$
T-хелперы, %	$41,00 \pm 0,5$	$33,4 \pm 0,4$	$39,2 \pm 0,2^*$
B-лимфоциты, %	$22 \pm 0,5$	$35,6 \pm 0,8$	$31,2 \pm 0,7^{***}$

Примечание: $p < 0,001$ - , $p < 0,01$ - **, $p < 0,05$ - *** - значимость различий до и после лечения; n – количество больных.

Анализ изучаемых иммунологических показателей свидетельствовал о

подавлении иммунологических механизмов у больных РА под влиянием лечения больных как с минимальной, так и с умеренной степенью активности процесса: увеличилось количество Т-тимфоцитов с $46,2 \pm 0,3$ до $53,4 \pm 0,6$ ($p < 0,001$), нормализовалось относительное и абсолютное количество В-лимфоцитов с $28,3 \pm 0,5$ до $23,0 \pm 0,3$ ($p < 0,01$) и с $1383,9 \pm 54,9$ до $1170,4 \pm 59,1$ ($p < 0,05$) соответственно. При сочетанном использовании физиобальнеопроцедур подобная динамика обнаруживалась в субпопуляции Т-лимфоцитов: повысилась хелперная активность с $33,4 \pm 0,4$ до $39,2 \pm 0,2\%$ ($p < 0,001$) (табл.1). Последнее представляется особенно важным в случаях прогрессирования в суставах генерализованного дегенеративного процесса на фоне общей аутоиммунизации организма (8, 9). Таким образом, применение фонофореза НМ в лечении больных РА позволило добиться существенной положительной динамики большинства клинико-иммунологических параметров и улучшило в целом клиническое состояние 90% пациентов. Следовательно, использование препарата «нафталановое масло» в виде локального фонофореза в терапии больных ревматоидным артритом является эффективным методом лечения и при возможности выбора рекомендуется применять НМ.

ATUJ0256.

ДАКРИОЦИСТИТ И ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ЛЕЧЕНИЯ У НОВОРОЖДЕННЫХ

Г.Т.Наджафова

Кафедра Детских болезней II

Введение. Дакриоцистит новорожденных – это заболевание воспалительного характера, которое развивается из-за нарушения проходимости носослезного канала. У плода в теле матери слезноносовой канал перекрыт специальной тонкой пленкой, которая не позволяет околоплодной жидкости из окружающей среды попадать внутрь тела будущего малыша. При рождении ребенка эта пленка разрывается с первым же криком новорожденного и жидкость из слезного мешочка получает возможность стекать в носослезный канал. Если же этого не происходит, пленка остается на своем месте и появляется непроходимость слезного канала. Слизь и жидкость не находят себе выхода и постепенно накапливаются в слезном мешочке. Через неделю или на десятый день ее количество становится критическим. На такой питательной среде быстро поселяются бактерии, из-за чего возникает сильное нагноение. Дакриоцистит встречается у 2-7% новорожденных.

Цель исследования. Для постановки диагноза офтальмолог анализирует жалобы пациента, обучает родителей технике выполнения массажа слезного канала. Необходимо проведение проб: 1. Канальцевая проба, которая помогает оценить функцию слезных

точек, слезных канальцев и слезного мешка; 2. Носовая проба, помогает оценить проходимость всей слезоотводящей системы. Обязательно проводится лабораторное исследование отделяемого с целью выявления возбудителя и определения чувствительности к антибиотикам. К дополнительным методам исследования относятся эндоскоп полости носа, зондирование и промывание слезных путей, которые применяются не только с диагностической, но и с лечебной целью. При обследовании также проводятся общий анализ крови и консультация педиатра с целью исключения сопутствующей ОРВИ, аллергии или других заболеваний.

Материалы и методы. В ходе работы было исследовано за 2020-2022 гг в офтальмологическом отделении АМУ у 29 пациентов в возрасте от 1 до 9 месяцев с дакриоциститом новорожденных. 7-и новорожденным был назначен массаж слезноносового канала, который производили толчкообразными или вибрирующими движениями пальца с некоторым давлением, направленных сверху вниз от верхней части внутреннего угла глаз вниз. Массаж делали 8-10 раз в день на протяжении 1-2 минут.

Массаж сопровождается введением местных лекарственных препаратов. У 22 пациентов было произведено зондирование слезного канала. Суть зондирования заключается в следующем: под местной анестезией врач вводит в слезные пути специальный зонд устраняя

непроходимость. Осложнений во время операций не отмечалось.

Выводы. На начальном этапе дакриоцистита новорожденных применяют консервативное лечение. В комплекс лечения включают: 1. Лекарственные капли; 2. Массаж; 3. Промывание носослезных каналов. Если эти средства не помогают за 7-10 дней, окулист назначает зондирование слезных путей, которое в 98% случаев эффективно. Массаж стимулирует работу слезных желез, уменьшает скопление гноя, помогает удалить пленку, блокирующий канал. Вместе с массажем необходимо промывание глаз антибактериальными и антисептическими растворами. Если это не дает положительных результатов, проводится зондирование. Задача процедуры – удалить блок и восстановить нормальный отток слезы. Предварительно нужно сдать анализ на свертываемость крови. Зондирование слезного канала - это эффективный метод лечения дакриоцистита новорожденных.

ATUJ0257.

КИСТОЗНО-АДЕНОМАТОЗНАЯ МАЛЬФОРМАЦИЯ ЛЕГКИХ У НОВОРОЖДЕННЫХ И ДЕТЕЙ

Г.Т.Наджафова, *В.А.Магомедов
| АМУ. Кафедра Детских болезней II
| *АМУ. Кафедра Детской хирургии

Введение. Кистозно-аденоматозная мальформация легких (КАМЛ) является врожденным пороком развития, характеризуется образованием в легочной ткани

множественных кист различных размеров, выстланных респираторным эпителием с пролиферацией терминальных бронхиальных структур. У части пациентов при рождении отмечается дыхательная недостаточность, у других – рецидивирующая пневмония в старшем возрасте. У большинства пациентов поражение органов дыхания появляется в течении первых 2-х лет жизни. У половины новорожденных клиническая картина появляется на 1-й день жизни.

Цель исследования. При диагностике после рождения проводится рентгенография, на которой в зоне поражения определяются множественные тонкостенные воздушные полости. Если отсутствуют признаки патологии на обзорной рентгенограмме грудной клетки, необходимо выполнение МРТ или КТ для определения локализации и объема патологической ткани. Пренатальная ультразвуковая диагностика основана на обнаружении эхонегативных кистозных образований различного размера и количества. Доплеровское исследование показывает отсутствие магистрального системного кровотока в области поражения.

Материалы и методы. В детском хирургическом отделении АМУ за 2020-2022 гг у 2-х пациентов в срочном порядке, в связи с синдромом внутригрудного напряжения произведено удаление доли легкого (лобэктомия), преимущественно торакоскопическим методом. Первому ребенку 1 год, второму – 6 месяцев. Средний койко день составил 7-8 дней.

Дети выписаны домой в удовлетворительном состоянии.

Выводы. При КАМЛ у половины детей с такой патологией отсутствуют те или иные респираторные признаки в неонатальном периоде, а в 22,2% случаев симптомы не проявляются и в раннем возрасте. Благоприятные исходы беременностей с кистозными пороками развития легких составляют 86,7% случаев. КАМЛ и единичные врожденные кисты имеют благоприятный прогноз при условии своевременного выявления порока на пренатальном этапе и отсутствия врожденных пороков развития. Выживаемость детей с КАМЛ после хирургического вмешательства составляет 92,3%. Оперативное лечение показано при наличии выраженных симптомов дыхательной недостаточности и при рецидивирующих инфекциях респираторного тракта.

ATUJ0258.

БРОНХИАЛЬНАЯ АСТМА У ДЕТЕЙ ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ РИСКА

Т.Т.Панахова

Кафедра Детские болезни II

Бронхиальная астма (БА)-одно из самых распространенных хронических заболеваний в мире, с каждым годом ее частота растет. Ввиду отсутствия способов излечения от данной патологии лучшим выходом является поиск и понимание факторов, способствующих возникновению симптомов БА и разработке мер по первичной ее профилактике.

Целью данного исследования явилось изучение основных факторов развития БА у детей.

Материалы и методы исследования: В ходе проведенной работы было обследовано 983 детей в возрасте от 1 года до 18 лет с atopической бронхиальной астмой различной степени тяжести. Среди них мальчиков -850, девочек- 133. В наши задачи входило проанализировать у детей наследственную отягощенность по аллергическим заболеваниям, особенности преморбидного фона, динамику течения бронхиальной астмы с возрастом, оценить влияние на течение астмы сопутствующей патологии и различных неблагоприятных факторов.

Результаты исследования: Средний возраст возникновения первого приступа БА составил $4,1 \pm 0,2$ года. Дебют бронхиальной астмы в возрастных группах больных приходился на возраст 1-3 года ($p < 0,001$), в 1,5 раза реже $28,9 \pm 1,5\%$ в 4-6 лет, в 2,5 раза реже в 7-11 лет, и только в $3,0 \pm 0,6\%$ случаях БА начиналась в 12-18 лет. Один из доминирующих факторов риска тяжелого течения – пол ребенка. Бронхиальная астма у мальчиков встречалась в 3 чаще, чем у девочек ($p < 0,001$). Средняя длительность заболеваний до первого обследования нами у детей составила $6,2 \pm 0,2$ года (95% ДИ: 1,9-2,7). Осложнения бронхиальной астмы развивались через 5-6 лет после начала заболевания. Сроки госпитализации обследованных больных составили, в среднем, $10,8 \pm 0,1$ дней (95% ДИ: 10,6-11,1; $p < 0,001$), так, дети, в основном,

раннего возраста, получали стационарное лечение, в среднем, в течение $10,2 \pm 0,5$ дней (95% ДИ: 9,2-11,1; $p < 0,001$). У всех детей была изучена семейная отягощенность по аллергическим болезням. Предрасположенность к аллергическим заболеваниям в большинстве случаев регистрировалась со стороны родственников $40,6 \pm 1,6\%$ ($p < 0,001$), тогда как у отцов в $24,5 \pm 1,4\%$, у матерей в $23,10 \pm 1,3\%$ случаях отмечались аллергические заболевания. В нашем исследовании матери детей больных бронхиальной астмой во время беременности в $6,6 \pm 0,8\%$ случаев страдали преэклампсией. Среди больных бронхиальной астмой в прошлом были диагностированы следующие виды урогенитальных инфекций: уреаплазмоз, микоплазмоз, хламидиоз и кандидозный кольпит. Также в анамнезе у матерей отмечалась генитальная герпесвирусная инфекция. Хронические урогенитальные инфекции были выявлены у $1,4 \pm 0,4\%$ женщин. Неонатальный период в анамнезе обследованных пациентов также характеризовался осложненным течением. Асфиксия, регистрируемая у новорожденных, очень часто является лишь продолжением гипоксии, начавшейся еще внутриутробно. Родовая асфиксия в анамнезе детей с бронхиальной астмой отмечалась в $11,5 \pm 1,0\%$ случаях родовая травма у всех обследованных больных с бронхиальной астмой диагностировалась в $10,1 \pm 1,0\%$ случаев, и средняя доля инфекций у

всех больных составила $8,0 \pm 0,9\%$. Частота встречаемости перинатальных поражений ЦНС составила $5,8 \pm 7,0\%$. У обследованных больных среди сопутствующих заболеваний были зарегистрированы анемии, пневмонии, ринит, эндокринные и паразитарные заболевания, а также болезни почек. Наиболее часто – у 496 ($50,5 \pm 1,6\%$) пациентов с бронхиальной астмой в анамнезе присутствовали очаги инфекции в верхних дыхательных путях (ВДП: ринит, синусит, аденоидит, тонзиллит) – вероятно, они являются факторами, поддерживающими воспалительные процессы в ЛОР-органах и снижающими местный иммунитет. При анализе сопутствующей патологии было установлено, что наиболее часто у детей с бронхиальной астмой наблюдались инфекционные и паразитарные заболевания в $52,5 \pm 1,6\%$ случаев. Анемия выявлена у $46,8 \pm 1,6\%$ всех обследованных детей с бронхиальной астмой. Анализ структуры респираторной заболеваемости у детей показал, что в группе больных бронхиальной астмой дебютным респираторным заболеванием было развитие острой респираторной инфекции (ОРИ) с поражением верхних и нижних дыхательных путей, далее регистрировались острый бронхит, бронхолит, пневмония. Респираторные заболевания выявлены в $2,3 \pm 0,5\%$ случаев у детей с бронхиальной астмы. Максимальная заболеваемость ОРВИ наблюдалась в возрасте 3-7 лет, что могло быть связано с началом посещения детьми дошкольных учреждений. Ранее было

отмечено, что в возрасте 4 лет наиболее часто наблюдался дебют бронхиальной астмы - у 75,7% детей этого возраста первый приступ удушья развился на фоне ОРЗ. Шансы развития БА при инфекциях ВДП составили ОШ=10,9 (95%ДИ: 1,4-86,0; $p<0,05$). Среди больных бронхиальной астмой из сопутствующей патологии в $3,1\pm 0,5\%$ случаях были выявлены эндокринные патологии: ожирение, нарушения трофики в виде гипотрофии в раннем возрасте.

Таким образом, взаимосвязь между факторами риска и развитием БА в детском возрасте свидетельствует о том, что меры первичной профилактики должны быть направлены прежде всего на устранение причин развития персистирующей астмы.

ATUJ0259.

СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ АРТЕРИЙ РАЗЛИЧНЫХ СОСУДИСТЫХ БАССЕЙНОВ У БОЛЬНЫХ С САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ ТИПА 2 И ЕГО СОЧЕТАНИЕМ С МЕТАБОЛИЧЕСКИМ СИНДРОМОМ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ СТЕПЕНИ КОМПЕНСИРОВАННОСТИ САХАРНОГО ДИАБЕТА (ПО УРОВНЮ ГЛИКИРОВАННОГО ГЕМОГЛОБИНА)

Р.А.Рзаева, Я.З.Курбанов, М.Р.Аббасова, М.Р.Аббасова

Кафедра Семейная Медицина

Характер атеросклеротического поражения сосудистого русла в зависимости от степени компенсированности сахарного диабета 2 типа (СД-2), а также при

сочетании СД-2 с метаболическим синдромом (МС) изучен недостаточно. Целью исследования явилось выявление атеросклеротических бляшек (АБ) в различных магистральных сосудах у больных с СД-2 и его сочетанием с МС в зависимости от степени компенсированности СД-2, оцениваемой по уровню гликированного гемоглобина (HbA1c). Было обследовано 233 больных (139 (59,7%) мужчин и 94 (40,3%) женщин, в возрасте от 27 до 81 года с средним возрастом $58,97\pm 0,93$ года. Всем обследованным было проведено стандартное клиническое, инструментальное и лабораторное обследование, на основании которого у 73 (49 мужчин и 24 женщины) из общего числа обследованных был диагностирован СД-2 без сопутствующего МС (СД-2 без МС), у 74 (38 мужчин и 36 женщин) – сочетание СД-2 с МС (СД-2+МС). Изучалось влияние степени компенсированности СД-2 (компенсированный (HbA1c<7%) или субкомпенсированный (HbA1c<7,5%)) на формирование поздних атеросклеротических изменений (АБ) в различных сосудистых бассейнах. Отмечалось достоверное повышение числа выявленных АБ в общих сонных артериях (37 (56,0%) против 26 (32,1%), $p<0,01$), общих бедренных артериях (26 (39,4%) против 13 (16,1%), $p<0,01$), а также случаев мультифокального атеросклероза (48 (72,7%) против 36 (44,4%), $p<0,01$) у больных с субкомпенсированным в сравнении с компенсированным СД-2. В других крупных артериях

достоверных различий выявлено не было.

Также у больных с субкомпенсированным СД-2 чаще выявлялись случаи парадоксального ответа сосудистой стенки правой плечевой артерии при проведении пробы реактивной гиперемии (13 (19,7%) против 7 (8,64%), $p < 0,01$), свидетельствующее о нарушении сосудодвигательной функции эндотелия высокой степени.

Обнаруженные нами различия в выявляемости АБ и эндотелиальной дисфункции высоких степеней свидетельствуют о прямом негативном влиянии недостаточно компенсированного СД-2 на скорость и тяжесть атеросклеротического поражения сосудистого русла.

ATUJ0260.

СТРУКТУРНО-ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ АРТЕРИЙ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ СТЕПЕНИ КОМПЕНСИРОВАННОСТИ САХАРНОГО ДИАБЕТА

Р.А.Рзаева, Я.З.Курбанов, М.Р.Аббасова
Кафедра Семейной Медицины

Характер атеросклеротического поражения сосудистого русла в зависимости от степени компенсированности сахарного диабета 2 типа (СД-2), а также при сочетании СД-2 с метаболическим синдромом (МС) изучен недостаточно. Целью исследования явилось выявление атеросклеротических бляшек (АБ) в различных магистральных сосудах у больных с СД-2 и его сочетанием с МС в

зависимости от степени компенсированности СД-2, оцениваемой по уровню гликированного гемоглобина (HbA1c).

Было обследовано 233 больных (139 мужчин и 94 женщин, в возрасте от 27 до 81 года с средним возрастом $58,97 \pm 0,93$ года. Всем обследованным было проведено стандартное клиническое, инструментальное и лабораторное обследование, на основании которого у 73 (49 мужчин и 24 женщины) из общего числа обследованных был диагностирован СД-2 без сопутствующего МС (СД-2 без МС), у 74 (38 мужчин и 36 женщин) – сочетание СД-2 с МС (СД-2 + МС). Изучалось влияние степени компенсированности СД-2 (компенсированный (HbA1c $< 7\%$) или субкомпенсированный (HbA1c $< 7,5\%$)) на формирование поздних атеросклеротических изменений в различных сосудистых бассейнах.

Отмечалось достоверное повышение числа выявленных АБ в общих сонных артериях у 37 (56,0%) против 26 (32,1%) ($p < 0,01$); в общих бедренных артериях у 26 (39,4%) против 13 (16,1%) ($p < 0,01$), а также случаев мультифокального атеросклероза у 48 (72,7%) против 36 (44,4%) ($p < 0,01$) больных с субкомпенсированным в сравнении с компенсированным СД-2. В других крупных артериях достоверных различий выявлено не было.

Кроме того, у больных с субкомпенсированным СД-2 чаще выявлялись случаи парадоксального ответа сосудистой стенки правой плечевой артерии при проведении пробы реактивной гиперемии у 13

(19,7%) против 7 (8,64%) ($p < 0,01$), свидетельствующее о нарушении сосудодвигательной функции эндотелия высокой степени.

Обнаруженные нами различия в выявляемости АБ и эндотелиальной дисфункции высоких степеней свидетельствуют о прямом негативном влиянии недостаточно компенсированного СД-2 на скорость и тяжесть атеросклеротического поражения сосудистого русла.

АТУJ0261.

ЛЕЧЕНИЕ ПОСТИНСУЛЬТНОЙ ЭПИЛЕПСИИ (КЛИНИЧЕСКИЙ СЛУЧАЙ)

Р.Ф. Самедова, С.П.Алекперова,
Г.Р.Джафарова, Ш.Г.Гулиева
| Кафедра неврологии

Не смотря на высокий риск развития эпилептических припадков в различные периоды инсульта, особенно у лиц пожилого возраста, некоторые аспекты лечения постинсультной эпилепсии все еще недостаточно изучены.

Пациентка, ж. 65 лет, в октябре 2021 года была госпитализированна в бессознательном состоянии. В анамнезе Гипертоническая болезнь около 15 лет. Неврологический осмотр выявил правостороннюю гемиплегию и моторную афазию.

КТ головного мозга: острая внутримозговая гематома, охватывающая левую височно-теменную область размером 40x57 мм с прорывом в желудочковую систему. Дислокация супратенториальной области вправо на 7мм. После установления диагноза

«Гемморрагический инсульт» и осмотра нейрохирурга рекомендовано хирургическое вмешательство. Проведена гематомэктомия левой фронто-темпоро-париетальной области(Окт.,2021).

Не смотря на некоторые улучшения в неврологическом статусе (моторные функции правых конечностей и речи), через 6 месяцев после операции у больной развились фокальные тонические и клонические приступы со вторичной генерализацией с частотой 2-3 приступа в месяц. ЭЭГ: дельта-активность в левой центрo-парието-темпоральной зоне. Больной была назначена Вальпроевая кислота в поддерживающей дозе 1000мг/сут. Однако, через 4 месяца состояние пациентки вновь ухудшилось, и она была госпитализированна с эпилептическим статусом.(Июль, 2022). К лечению был добавлен Леветирацетам в дозе 500мг/сут. На данный момент состояние пациентки стабилизировалось, приступов не наблюдается, пациентка проходит реабилитационный курс для восстановления моторных функций правых конечностей и речи.

АТУJ0262.

ВАРИАБЕЛЬНОСТЬ СЕРДЕЧНОГО РИТМА И ДИАСТОЛИЧЕСКАЯ ФУНКЦИЯ СЕРДЦА У БОЛЬНЫХ АРТЕРИАЛЬНОЙ ГИПЕРТЕНЗИЕЙ С КОМОРБИДНОЙ ПАТОЛОГИЕЙ

Г.Р.Сеидов, Н.Т.Заманов, В.Г.Гусейнов,
Ф.М.Зейналов

| Кафедра Внутренних болезней III

Наличие у одного пациента артериальной гипертензии (АГ) коморбидной патологии, таких как сахарный диабет, хронической обструктивной болезни легких (ХОБЛ), ишемическая болезнь сердца (ИБС), хроническая болезнь почек приводит к раннему поражению органов-мишеней и ассоциируется с более высоким риском кардиоваскулярных осложнений.

Цель исследования — выявить характер нарушений вариабельности сердечного ритма и диастолической функции сердца при АГ с сопутствующими с ней заболеваниями- ИБС и сахарным диабетом. **Материал и методы** обследования. Под наблюдением находился 31 пациент (средний возраст $60,7 \pm 2,1$ года, 39% женщин и 61% мужчин), имеющих установленный диагноз АГ 2 стадии 1-2 степени без признаков сердечной недостаточности. В первую группу включены больные с АГ (14 человек), вторую группу составили 17 больных с АГ с сопутствующим ИБС и сахарным диабетом II типа. Всем пациентам проведено клиническое обследование, суточное мониторирование ЭКГ на аппарате DMS 300-3A «Cardioscan» фирмы DMS и эхокардиодопплерографию на аппарате Vivid 5. Определяли: SDNN (мс) - стандартное отклонение всех анализируемых интервалов R-R, SDANN (мс), SDNNi (мс), rMSSD (мс), pNN50 (%), HF, LF, LF/HF, также ЭхоКГ показатели: размеры и объемы камер, ФВ, толщину стенок левого и правого желудочков, доплерографические (в том числе показатели тканевой доплерографии)

показатели- E/A, E/e, систолическую скорость фиброзного кольца митрального клапана. Анализ ВСР показал снижение у больных АГ с коморбидной патологией, по сравнению с больными 1 группы, таких показателей, как SDNN, SDNNi, SDANN, отражающих состояние общего тонуса вегетативной нервной системы и показателей RMSSD, pNN50, отвечающих за влияние парасимпатического отдела на сердечную деятельность. По данным эхокардиографии у этого контингента больных отмечалось большая частота диастолической дисфункции I типа обеих желудочков, а также диастолической дисфункции левого желудочка II типа.

Выводы: У пациентов АГ с коморбидной патологией, по сравнению с больными с изолированной АГ, отмечается прогрессирование дисбаланса в работе вегетативной нервной системы в виде нарушения ее общего тонуса и снижения парасимпатической регуляции работы сердца, а также ухудшения диастолической дисфункции сердца.

ATUJ0263.

ЛЕКАРСТВЕННО-УСТОЙЧИВЫЙ ТУБЕРКУЛЕЗ: ВОЗМОЖНОСТИ ЛЕЧЕНИЯ

О.К. Сулейманов, З.Ш. Кадымова
Кафедра легочных заболеваний

Введение. Первичная резистентность наряду с плохим соблюдением пациентом режима лечения и непоследовательным

медикаментозным лечением создает угрозу развития туберкулеза с множественной лекарственной устойчивостью (МЛУ-ТБ), широкой лекарственной устойчивостью (ШЛУ-ТБ) или тотальной лекарственной устойчивостью (ТЛУ-ТБ).

Цель настоящего исследования заключается в рассмотрении вариантов решения борьбы с устойчивостью к противомикробным препаратам, а также эффективных средств повышения приверженности пациентов к лечению, как, например, более короткие курсы лечения.

Материалы.. Можно предположить, что бактерицидные и синергические эффекты репрофилированных / обновленных лекарств наряду с новейшими лекарствами (бедаквилином и деламамидом), используемых для лечения всех форм резистентных микобактерий ТБ могут быть выбором для будущей комбинированной химиотерапии против этих штаммов. Использование линезолида (оксазолидинона) вместе с другими противотуберкулезными препаратами для лечения МЛУ-ТБ и ШЛУ-ТБ показало неблагоприятные побочные эффекты (нейротоксичность и миелотоксичность) у пациентов, поэтому FDA ограничило его использование максимум 2 неделями. Оксазолидиноны второго поколения или аналоги линезолида (сутезолид и AZD5847) показали лучшую эффективность и низкую минимальную ингибирующую концентрацию (МИК) против МЛУ-ТБ и ШЛУ-ТБ, а также большую безопасность по сравнению с линезолидом. Пранлукаст (PRK - pranlukast), препарат, одобренный

FDA, является известным ингибитором цистеиниллейкотриенового рецептора-1 (CysLTR1) и рекомендуется для лечения хронической бронхиальной астмы. Лечение PRK отдельно или в комбинации с рифампицином снижает выживаемость свободных форм, интернализированных макрофагами бацилл и туберкулезных гранул в легких мышей, инфицированных *M. tuberculosis*. Эти исследования показали, что PRK вместе с другими противотуберкулезными препаратами можно использовать для борьбы с лекарственно-устойчивым ТБ.

Заключение. В эпоху устойчивости к антибиотикам и глобального появления лекарственно-устойчивых патогенов традиционные подходы неэффективны для борьбы с текущим сценарием штаммов *M. tuberculosis*. Для борьбы с этим фатальным состоянием следует использовать альтернативные подходы, такие как патоген-ориентированный, ориентированный на хозяина и наноразмерный подходы к доставке лекарств по отдельности или в комбинации.

ATUJ0264.

ЗНАЧЕНИЕ МРТ ИССЛЕДОВАНИЯ В ДИАГНОСТИКЕ СИНУСИТОВ У БОЛЬНЫХ С ЦЕФАЛГИЧЕСКИМ СИНДРОМОМ

М.Д.Султанова, Г.С.Горчиева

Кафедра лучевой диагностики и терапии.

Актуальность. Головная боль является одной из частых причин обращения больных за помощью к

неврологу. Учитывая анатомическое расположение околоносовых пазух, нередко причиной головной боли являются именно синуситы. Головная боль как при острых, так и при хронических формах синусита возникает вследствие давления экссудата, скопившегося в пазухах на нервные окончания слизистой оболочки, либо в результате обструкции естественных отверстий, которые выполняют дренажную функцию, соединяя околоносовые пазухи с полостью носа. Локализация боли может варьировать в зависимости от пораженной пазухи. Диагностика цефалгии является одним из сложных проблем современной неврологии, так как существующие методы визуализации причин ее возникновения не всегда оказываются эффективными.

Цель исследования. Определить значение МРТ исследования головного мозга в определении роли синуситов при развитии головной боли у больных, обратившихся по этому же поводу к неврологу.

Материалы и методы. Работа основана на исследовании 250 больных, поступивших в Учебно-Хирургическую Клинику АМУ с 2021 по 2022 г.г. с диагнозом цефалгия. Исследования выполнялись на МР-томографе открытого типа Toshiba с индукцией магнитного поля 1.5 Тл в трех стандартных проекциях в T1, T2ВИ и Flair.

Результаты исследования. У 120 пациентов были обнаружены различные объемные процессы придаточных пазух, из них в 85 случаях установлен диагноз воспалительного

процесса (катаральный -38, экссудативный -28, полипозный -19). В наших исследованиях обнаружение в околоносовых пазухах псевдоопухолевых процессов (кисты) встретилось в 18 случаях, доброкачественных опухолей в 12 случаях. У 5 пациентов был выявлен рак верхней челюсти.

Заключение. При магнитно-резонансной томографии головного мозга у пациентов с диагнозом цефалгии в 48 % случаев выявлены различные по характеру объемные процессы околоносовых пазух, являющиеся причиной головной боли. Полученные данные позволяют рекомендовать МРТ исследование в качестве эффективного диагностического метода в определении этиологии головных болей. Учитывая ионизирующее воздействие КТ на организм, МРТ является целесообразным методом при обследовании больных, обращающихся с цефалгическим синдромом к неврологу. В то же время КТ является методом выбора при травматических повреждениях костей черепа, патологии околоносовых синусов и нарушениях мозгового кровообращения по геморрагическому типу.

ATUJ0265.

СИМБИОТИКИ В КОМПЛЕКСНОМ ЛЕЧЕНИИ АТОПИЧЕСКОГО ДЕРМАТИТА У ДЕТЕЙ РАННЕГО ВОЗРАСТА

А.Н.Тагиева, Н.Д.Алибекова, А.И.Агаева
Кафедра детские болезни-II.

Введение: В последние годы растет частота атопического дерматита (АД) у детей раннего возраста. Среди патологией, связанных с пищевой аллергией АД составляет, по данным различных авторов, до 32%. Эффект при традиционном антиаллергическом лечении не всегда выраженный, заболевание часто имеет непрерывно-рецидивирующий характер течения. В настоящее время общепризнанным является факт взаимосвязи между дисбиозом кишечника и аллергическими заболеваниями. В лечении АД хороший результат показали симбиотики последнего поколения, содержащие не менее 9 штаммов бактерий и олигосахариды.

Материалы и методы: Мы наблюдали 45 детей с АД (возраст 10 месяцев - 3 года). Тяжесть течения АД оценивалась по шкале SCORAD (scoring of atopic dermatitis). Индекс SCORAD при легком течении составил менее 15 баллов, при среднетяжелом - 15-40 баллов, при тяжелом – более 40. Пациенты были разделены на 2 группы. Основная группа – 25 детей получающие комплексную терапию (базисная+симбиотик) и группа сравнения - 20 детей получающие только антиаллергическое лечение. Эффективность лечения оценивалась

ATUJ0266.

ОПИСАТЕЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА БОЛЬНЫХ ТУБЕРКУЛЕЗОМ С ШИРОКОЙ ЛЕКАРСТВЕННОЙ УСТОЙЧИВОСТЬЮ ВОЗБУДИТЕЛЯ.

С.А.Фараджева, А.А.Алекперова
| Кафедра легочных заболеваний

по срокам наступления ремиссии и снижению индекса SCORAD.

Результаты и их обсуждение: У детей основной группы с 3-4-го дня от начала лечения наблюдалась значительная положительная динамика - уменьшение площади поражения, снижение интенсивности кожного зуда и улучшение сна. У 20 детей основной группы (80%) в среднем через 10-12 дней отмечалось полное исчезновение гиперемии, лихенификации, расчесов высыпаний, мокнутия и шелушения. В группе сравнения у 62% детей клиническое улучшение достигнуто в среднем через 14-16 дней. В основной группе индекс SCORAD снизился почти в 5 раз с 28,2 до 5,5 баллов, в группе сравнения только в 3 раза. Наряду с этим, увеличилась длительность ремиссии у детей основной группы до 9 месяцев. В группе сравнения ремиссия длилась не более 6 месяцев.

Выводы: В результате назначения симбиотиков в комплексном лечении АД у детей раннего возраста достигнута выраженная клиническая эффективность препаратов этой группы - увеличение длительности ремиссии, сокращение продолжительности острого периода и снижение индекса SCORAD.

Одной из причин напряженности эпидемической ситуации по туберкулезной инфекции являются больные с лекарственно-резистентными формами туберкулеза (ТБ), из которых серьезную угрозу создает ТБ с широкой лекарственной устойчивостью (ШЛУ) возбудителя к противотуберкулезным препаратам (ПТП).

Цель работы состоит из описательного анализа клинических форм ТБ легких с учетом ЛУ возбудителя туберкулеза к противотуберкулезным лекарственным средствам 1-ого и 2-ого ряда на территории Азербайджана.

Материал и методы исследования. Проведено ретроспективное исследование. Было обследовано 86 больных, из которых в 83,7% случаях был верифицирован ШЛУ-ТБ, а в 16,3% случаях - пре-ШЛУ форма ТБ. 62 (72,1%) больных были лица мужского пола, а 24 (27,9%) человек - женского пола. Все пациенты были гражданами Азербайджана.

Результаты и обсуждение. В результате проведенной работы было установлено, что в 34,9% случаях болеют лица активного и трудоспособного возраста и в основном это составляют лица мужского пола ($p < 0,0001$). В 38,4% случаях это были жители г. Баку. Из всех обследуемых пациентов с ТБ органов дыхания, преобладал ФКТ (62,8%). Из них с односторонним поражением легких было зарегистрировано 24,1%, с двухсторонним – 75,9%. Из 54 пациентов с ФКТ в 77,8% случаях он был диагностирован у мужчин и только в 22,2% случаях – у женщин. Удельный вес инфильтративного ТБ среди мужчин составил 63,3%, среди женщин же – 36,7%. В отличие от ФКТ, где поражение легких в 75,9% случаях носила двухсторонний характер, при инфильтративном ТБ процесс больше был односторонним и приравнивался к 60,0%. Из всех легочных форм ТБ, были зарегистрированы по одному случаю диссеминированного ТБ (1,2%)

и цирротического ТБ (1,2%). В гемограмме больных наблюдались незначительные сдвиги: статистически значимые различия отмечались в содержании Hb ($p < 0,0001$) и в уровне СОЭ ($p < 0,05$). При изучении сопутствующих заболеваний среди обследуемых пациентов чаще всего был верифицирован сахарный диабет (62,5%). Из осложнений же наиболее часто регистрировалась дыхательная недостаточность II-III степени (41,7%). Таким образом, у рассматриваемой группы пациентов были верифицированы наиболее неблагоприятные в эпидемиологическом отношении нозологические формы, такие как ФКТ в фазе обострения и инфильтративный ТБ в фазе распада и обсеменения. За счет данной категории больных увеличивается число резервуаров туберкулезной инфекции, что способствует сохранению напряженности эпидемической обстановки.

ATUJ0267.

ВЛИЯНИЕ ДПП-4 НА ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ МИОКАРДА У БОЛЬНЫХ САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ ТИПА 2

Г.Р.Фаталиева, Ш.Г.Бахшиев,
Т.Г.Эфендиев

Кафедра внутренних болезней II

Сахарный диабет является одним из серьезнейших медико-социальных проблем, что связано с высокой распространенностью и стремительным ростом заболеваемости, быстро

прогрессирующими осложнениями и летальностью.

Современные достижения в изучении патогенеза и фармакотерапии сахарного диабета 2, несомненно, улучшили качество и прогноз жизни больных, однако, у более чем у 60% пациентов не удается достичь целевых значений гликемии. С другой стороны, ИБС – одна из ведущих причин смерти в мире, а при сопутствующем сахарном диабете риски увеличиваются вдвое у мужчин и в четыре раза у женщин. В связи с чем изыскание новых препаратов для лечения сахарного диабета может способствовать минимизации развития сердечно-сосудистых осложнений.

В данном сообщении нами изучено влияние ингибиторов ДПП-4 (Галвус) в суточной дозе 100 мг (прием 2 раза в день по 50 мг) в комбинации с метформином (1000 мг в сутки) на функциональное состояние миокарда у больных сахарным диабетом типа 2. Обследованные больные составили группу из 32 пациентов с сахарным диабетом типа 2 от 40 до 65 лет с нарушением липидного обмена и признаками ИБС. Проводилось ЭКГ в покое, ВЭМ пробы, контроль сахара в крови, пульса и А/Д.

Анализ результатов до предложенного лечения показал: компенсация сахарного диабета по уровню гликированного гемоглобина отмечалась у 3,2%, субкомпенсация - у 16,1%, декомпенсация – у 80% больных. Через 18 недель приема ДПП-4 компенсация была достигнута у 25,8%, субкомпенсация – у 32,3% и декомпенсация у 41,9% больных. Известно, что снижение гликированного гемоглобина на 1%

снижает риск смерти от сердечно-сосудистых заболеваний на 21%. Однако, нами не были установлены тенденции к положительным сдвигам в показателях, отражающих деятельность сердечно-сосудистой системы, что требует дальнейшего изучения данной проблемы.

ATUJ0268.

ПАРОДОНТАЛЬНЫЙ СИНДРОМ КАК ЭЛЕМЕНТ СИМПТОМОКОМПЛЕКСА СИСТЕМНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ.

Р.В.Шадлинская, Ф.М.Ягубова, Р.В.Пириев
Кафедра детской стоматологии

Соматическая патология является этиологическим фактором развития так называемого "пародонтального синдрома". Она отягощает течение заболеваний пародонта и снижает уровень резистентности к патогенным факторам. Возможен и другой путь реализации пародонтопатогенного действия соматической патологии - опосредованный. В этом случае соматическая патология не оказывает прямого влияния на пародонт, однако приводит к формированию условий, способствующих возникновению пародонтита. С этой точки зрения врожденное заболевание крови - талассемия - рассматривается как соматическая патология, при которой возможны все пути реализации пародонтопатогенного действия.

Целью работы явилась оценка степени опосредованного влияния системной патологии на состояние пародонта.

Материалы и методы исследования. Были сформированы 4 основные группы из 321 пациентов с

гомозиготной формой β -талассемии. Пародонтологический статус оценивали с использованием стоматологических клинических тестов.

Результаты исследования. Для пациентов с талассемией мы можем сделать вывод, что степень вовлечения тканей пародонта в патологический процесс подчиняется общим закономерностям развития воспалительных заболеваний пародонта с преимущественно локальными экологическими механизмами: в первую очередь гигиеническими условиями полости рта. Обращает на себя внимание тот факт, что уровень воспаления в разных возрастных группах (со 2-ой по 4-ой) значительно не меняется, динамика индекса РМА варьирует от $30,67 \pm 0,5$, $32,35 \pm 1,09$ до $36,09 \pm 1,03$. При этом отклонение в 6% не может считаться статистически значимым ($p=0.3$ t test). Отсутствие статистически значимого нарастания уровня активности воспалительного процесса в различных возрастных группах при постоянном нарастании степени тяжести пародонтита, говорит об инверсии этиологической парадигмы при увеличении возраста больного талассемией. Так, согласно упрощенной концепции Гликмана в первой возрастной группе преимущественно реализуются локальные этиологические факторы общие для всех воспалительных заболеваний пародонта. Основным следствием действия этих этиологических факторов для первой и второй групп является хронический катаральный гингивит. С переходом пациентов в следующую возрастную

группу увеличивается удельная доля системных этиологических факторов при сохранении или умеренном увеличении степени влияния доли локальных факторов. В старших возрастных группах значимость системной патологии для течения воспалительных заболеваний пародонта резко увеличивается, что связано вероятно не только с основными последствиями талассемии (сидероз, анемия и гемодинамические нарушения), но и следствием активной медикации и общей иммуносупрессии, связанной со спленэктомией.

Выводы. Следовательно, талассемия является одним из основополагающих факторов развития и отягощения клинического течения заболеваний пародонта.

ATUJ0269.

СЕЙСМОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СМЕРТНЫХ СЛУЧАЕВ В ИСМАИЛЛИНСКОМ РАЙОНЕ

Л.Г.Эфендиева, В.А.Азизов

Кафедра Внутренних болезней 1

В настоящее время существует ряд нерешенных вопросов в прикладной сейсмопатологии, в том числе существует необходимость в выделении значений "медицинских" типов экологии, их географического картографирования, роли сейсмологических и геофизических характеристик в формировании среды жизни больных с сердечно-сосудистыми заболеваниями.

Цель исследования: изучение влияния сейсмических показателей на смертность от кардиоваскулярных патологий.

Материалы и методы исследования. Для анализа смертельных исходов заболеваний в Исмаиллинском районе было рассмотрено 322 истории болезни пациентов, умерших в 2013 году от различных болезней. Полученные данные были обработаны статистически с помощью пакета прикладных программ Statistica 12.0 for Windows (StatsoftInc., USA). Для установления корреляционных взаимосвязей проводилось вычисление рангового корреляционного коэффициента Спирмена, результаты считались достоверными при $p < 0,05$.

Результаты исследования. Из 322 смертных случаев было 51,6% мужчин и 48,4% женщин, рассматривая их причины смерти определили, что 31,4% умерло от острого коронарного синдрома, 31,1% от острой сердечной недостаточности, 30,4% от острого нарушения мозгового кровообращения, 6,8% от гипертонического криза и 0,3% от других причин. При сравнении смертных случаев в дни и отсутствия землетрясений, в дни землетрясений умерло 87%, в дни отсутствия 13,0%.

Также нами было изучено сравнительное влияние глубины сейсмического процесса на причину смерти, так при глубине сейсмического процесса менее 10 км больше смертных случаев было от острой сердечной недостаточности 36,4%, далее от острого коронарного синдрома 30,5%, 23,7% от острого нарушения мозгового кровообращения

и 8,5% от гипертонического криза. При глубине 11-20 км больше смертей было от острого нарушения мозгового кровообращения 35,5%, далее от острой сердечной недостаточности 32,9%, 27,6% от острого коронарного синдрома и 3,9% от гипертонического криза. При глубине 21-30 км от острого коронарного процесса и от острого нарушения мозгового кровообращения умерло 40,7%, от острой сердечной недостаточности 11,1% и от гипертонического криза 7,4%. При глубине 31-40 км от острого коронарного синдрома умерло 46,3%, от острого нарушения мозгового кровообращения 26,8% и от острой сердечной недостаточности 22,0% и при глубине более 40 км от острого нарушения мозгового кровообращения умерло 38,9%, от острой сердечной недостаточности 27,8%, от острого коронарного синдрома 22,2% и от гипертонического криза 11,1%. При изучении магнитуды на причину смертных случаев выяснили, что при магнитуде 0,1-1,0 больше смертей было от острого коронарного синдрома 35,3%, далее от острого нарушения мозгового кровообращения 32,4%, острой сердечной недостаточности 26,5%, от гипертонического криза 4,4%. При магнитуде 1,1-2,0 мл было больше смертей от острой сердечной недостаточности 33,8%, далее от 32,4% от острого коронарного синдрома, от острого нарушения мозгового кровообращения, далее от гипертонического криза. При магнитуде 2,1-3,0 мл от острого нарушения мозгового кровообращения умерло 32,1%, острого коронарного синдрома умерло 30,4%, от острой сердечной

недостаточности 28,6% и от гипертонического криза 8,9%. При магнитуде 3,1-4,0 мл от острого нарушения мозгового кровообращения 36,4%, острого коронарного синдрома 27,3%, от сердечной недостаточности и гипертонического криза 18,2%.

Выводы: статистически достоверно $p < 0,001$ в показателях зависимости магнитуды от гендерных различий, в частности большее количество смертельных случаев наблюдалось в возрасте 50-79 лет у мужчин, а в возрасте 80-89 лет у женщин. Также в ходе исследования установлена зависимость глубины сейсмического процесса от магнитуды землетрясения, в частности большое количество смертных случаев наблюдалось при глубине сейсмического процесса < 10 км и при магнитуде 1,1-2,0 баллов.

ATUJ0270.

CONSULTING SERVICES AGENCIES FOR MEDICAL ORGANIZATIONS (HOSPITALS)

R.R.Aliyev

Azerbaijan Medical University, Department
of Neurology

In general, as average life expectancy increases among the population, the need for healthcare organizations will also increase. Health system capacity should be expanded by every country. It also means that people are and will need good healthcare and its management. Moreover, the lack of health management education of hospital directors in Azerbaijan worsens the situation. There has been a rising trend that hospitals need to hire health managers in the last

decades. Healthcare management is planning and coordinating non-clinical activities in healthcare institutions. It is a particular type of management that requires knowledge in healthcare operations and technology.

Currently, Azerbaijan has a multiple level healthcare management system. This is true for central government, regional and local levels. The healthcare system management is divided among the Ministry of Health and The State Agency on Mandatory Health Insurance at the central government level. However, with the introduction of the mandatory health insurance system in Azerbaijan, public hospitals become legal entities and have a right to make their own budget and charge patients who do not have insurance or do not want to visit a hospital under the coverage of insurance. There are two types of hospitals in Azerbaijan: public and private hospitals. Private hospitals and clinics also have leadership with divided roles, including directors to cover administrative management and chief doctors to cover clinical services. Private hospitals' leaderships have been relatively more successful in the overall management of the organization with equally effective implementation of sales and marketing, communication, recruitment and compensation for medical and non-medical staff and others. However, public hospitals and institutions with leadership comprised of directors and chief doctors so far have not achieved the clear separation of roles and responsibilities. They also failed to focus on administrative management and such services as sales and marketing, patient communications, recruitment, and

effective financial management. This failure stems from a lack of knowledge and skills in administrative management issues, a lack of experience in these areas, and the fact that the majority of directors are still former or current doctors with no training in business administration or management.

There is a need for expertise in health management, especially for the public hospitals in Azerbaijan and most of the hospitals need assistance in sales and marketing. Along with the lack of education and expertise in health management, no agency can offer management services to the hospitals in Azerbaijan. In practice, there are many agencies in other countries that help hospitals with a wide range of services. Taking into account all these points, there is a demand for an agency that can help hospitals and medical institutions with the management in Azerbaijan.

ATUJ0271.

PULMONARY HEMORRHAGE IN CRITICAL NEWBORN

Y.A.Gasimova, I.A.Mirzayeva
 Scientific Research Institute of
 Pediatrics named after K. Farajova
 Azerbaijan Medical University, I
 Department of Children's Diseases

Introduction. Pulmonary hemorrhage in newborns is a clinical condition of unknown etiology that is commonly seen in preterm and low birth weight infants and is associated with bleeding from the lungs. It occurs in 1/1000 live births. Pulmonary bleeding occupies an important place in the structure of morbidity and mortality in newborns and is detected during aggravated pregnancy

and childbirth, more often in premature babies newborns in critical condition. The presence of a clinical picture of pulmonary hemorrhage is an indication for the transfer of a newborn to the intensive care unit.

Purpose of the study: The aim of this study was to determine the risk factors for the development of pulmonary hemorrhage in preterm infants in critical condition transferred to the intensive care unit for respiratory failure.

Method: This prospective study was conducted in the neonatal intensive care unit (NICU). The study included 128 preterm infants meeting the inclusion criteria.

Results: 52.4% of newborns were referred from outside the city, 47.6% from other public and private hospitals in the city. Causes of respiratory failure in referred premature infants Respiratory distress syndrome 64.0%, hemodynamically significant PDA 12.5%, asphyxia 9.4%, congenital malformations 1.6% and sepsis 12.5%. Pulmonary bleeding was detected in 24 premature infants, of which 6 had RDS, 3 had PDA, 5 had asphyxia and acidosis, 3 with infection, 2 newborn with hypothermia and 5 (10.2%) with coagulopathy.

Conclusion: Providing timely assistance premature newborns in the delivery room and care in the neonatal intensive care unit are of great importance in terms of reducing neonatal mortality and morbidity. Since premature babies are in a special risk group, measures aimed at preventing preterm birth, treatment of PDA, prophylactic administration of surfactant with the use of continuous positive airway pressure (NCPAP), antenatal steroids

(ANS) may reduce the risk of RDS and prevent pulmonary hemorrhage.

ATUJ0272.

DIAGNOSTIC SIGNIFICANCE OF THE SPECTRUM OF REFLUX OF GASTROESOPHAGEAL REFLUX PATIENTS

G.Imanli, I.Alikhanova

Azerbaijan Medical University, III Internal
Medicine Department

Introduction: 24-hour esophageal impedance pH monitoring is a gold standard method for the diagnosis of all types of gastroesophageal reflux disease (erosive GERD, non-erosive GERD, functional heartburn, hypersensitive esophagus), all forms (acidic, weakly-acidic and weakly-alkaline) and composition (liquid, gas, mixed).

The aim of the study is to investigate the relationship between spectrum of reflux and other parameters of 24-hour esophageal impedance pH monitoring and endoscopic esophagitis stages in patients with GERD.

Materials and methods: The study included 60 GERD patients: 39 of them (65%) were men and 21 (35%) were women. The age range was between 20 and 70 years of age. The average age was 41.1 ± 1.6 . These patients underwent esophagogastroduodenoscopy (EGDS) and 24-hour esophageal impedance pH-metry. Esophagitis grades during EGDS were assessed according to the Los Angeles classification. During the 24-hour esophageal impedance pH-metry, DeMeester score, reflux duration- total, reflux in standing and lying positions (in % and minutes), number of reflux periods,

duration of the longest reflux, number of reflux periods lasting more than 5 minutes, types of reflux, spectrum of reflux were estimated. The relationship between the spectrum of reflux, the severity of esophagitis and 24-hour esophageal impedance pH-metry indicators was statistically determined.

Results: Erosive GERD was diagnosed in 30 patients (50%) and non-erosive GERD was observed in 30 patients (50%). In accordance with the LA classification, 40% of patients with erosive GERD had grade A esophagitis, 37% had grade B esophagitis, and 23% had grade D esophagitis. During the 24-hour esophageal impedance pH-metry examination, according to the nature of the refluctuation, 27 patients (45%) had acid reflux, 26 patients (43.3%) had weakly-acid reflux, and 7 patients (11.7%) had weakly-alkaline reflux. On the basis of impedance analysis, 8 patients (13.3%) were liquid reflux, 21 patients (35.0%) were gas reflux, 31 patients (51.7%) were mixed reflux. According to the results of 24-hour esophageal impedance pH-metry, a significant relationship was revealed between the spectrum and the type of reflux ($p=0.003$). We observed acid reflux in 87.5% patients with liquid reflux, however liquid reflux was not detected in any patients with weakly-alkaline reflux. It was found significant relationship between endoscopic esophagitis and spectrum of reflux ($p=0.024$). As the increased severity of esophagitis, the likelihood of mixed reflux elevated. Thus, mixed (liquid-gas) reflux was observed in 61% of patients with B- and D-esophagitis. The significant correlation was found between the spectrum of reflux and some indicators of

24-hour esophageal impedance pH-metry. Duration of total and standing position reflux in patients with liquid reflux were higher on average compared to patients results with gas and mixed reflux ($p=0.003$ and $p=0.002$, respectively). Also, there was statistically significant relationship between liquid reflux and the number of reflux periods, the number of reflux episodes lasting longer than 5 minutes, and DeMeester scores ($p=0.007$, $p=0.014$, and $p=0.003$, respectively).

Conclusion: In conclusion, the present study demonstrated that acid reflux is more common in patients with liquid reflux. So that, all parameters of impedance pH-metry were high in patients with liquid reflux.

ATUJ0273.

CORRELATION OF THE FREQUENCY OF NOCTURNAL HYPOGLYCEMIA AND THE LEVEL OF GLYCOLATED HEMOGLOBIN IN CHILDREN AND ADOLESCENTS WITH TYPE 1 DIABETES MELLITUS

S.M. Nasirova

Azerbaijan Medical University Department
"Children's Diseases II"

Diabetes mellitus is a priority medical and social problem of national health systems in most countries of the world. Acute complications of diabetes mellitus include hypoglycemia - a condition that occurs when blood glucose levels drop. Unfortunately, to date, the incidence of hypoglycemic conditions in children with type 1 diabetes mellitus in the Azerbaijani population is unknown.

There is a so-called "biochemical" hypoglycemia, which is clinically asymptomatic and is detected only with frequent glycemic control. Constant monitoring of blood glucose at night shows that "biochemical" hypoglycemia is common in children and can persist for several hours without waking up the child. Thus, sleep can contribute to the development of acute hypoglycemia, since the foreshadowing symptoms (symptoms from autonomic innervation) are dulled and pass undetected or absent.

At night, when the child is least available for observation, you can not rely on the fact that with the development of hypoglycemia, the child will wake up on his own. Constant monitoring of blood glucose at night shows that asymptomatic hypoglycemia is more likely to occur at 3 a.m. and can last for several hours without waking up the child. In some cases, a coma develops precisely in a dream (at night or early in the morning) and can be the cause of death. However, nocturnal hypoglycemia can occur at different hours, and they cannot always be fixed.

The aim of our study was to study the relationship between the frequency of nocturnal hypoglycemia and the level of glycolized hemoglobin in children and adolescents with type 1 diabetes.

Materials and methods: 122 patients (56 girls and 66 boys) aged 3 to 18 years were examined. The level of glycolated hemoglobin in all patients was investigated. The frequency of manifestations of nocturnal hypoglycemia depending on the level of glycolized hemoglobin was studied.

To compare the indicators in patients with different frequency of occurrence of nocturnal hypoglycemia, all children were divided into 2 groups: 1 group - patients with a frequency of occurrence of nocturnal hypoglycemia 1 time per year and 1 time per month (n = 95), 2 group - patients with a frequency of nocturnal hypoglycemia - 1 time per week and 1 time per day (n = 27).

Results and their discussion. An inverse correlation between the level of glycolated hemoglobin and the frequency of nocturnal hypoglycemia was revealed: the glycohemoglobin level is significantly lower (7.796 (0.567% compared to 11.17 (1.057%; $p < 0.01$).

Thus, we came to the conclusion that monitoring of glycemia in type 1 diabetes mellitus in children and adolescents should be carried out taking into account the threat of nocturnal hypoglycemia, which is one of the terrible complications of this disease

ATUJ0274.

OBELIONUN SİNOSTOZLAŞMASINA DAİR

A.S.Abdullayev, S.D.Qarayeva,
N.Ə.Allahverdiyeva, Z.Ö.Nadirli

İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya kafedrası

Giriş. Sagittal tikişin təpə dəlikləri səviyyəsində olan hissəsi – obelion, ölçü cəhətdən kiçik olmasına baxmayaraq inkişaf qüsurlarının, əlavə təpə dəliklərinin, gıqant təpə dəliklərinin müşahidə olunması ilə əlaqədar təcrübi əhəmiyyət daşıyır. Həmçinin obelionun quruluşu, sagittal tikişin bu hissəsində dişciklərin özünəməxsus xarakteri onu tərkib hissəsi olduğu tikişin digər

hissələrindən fərqləndirir. Yenidoğulmuşlarda obelionda əlavə əmgəyin, köndələn yarıqların müəyyən edilməsi ədəbiyyatda qeyd edilir. Obelionun sinostozlaşmasının da sagittal tikişin ümumən sinostozlaşmasından tez başlanması barədə tədqiqatlar mövcuddur. Bununla yanaşı, obelionun sinostozlaşmasının detallı tədqiqi, olduqca vacibdir.

Tədqiqatın məqsədi. Obelionun sinostozlaşma dərəcəsinin öyrənilməsi tədqiqatın məqsədi olmuşdur.

Material və metodlar. Tədqiqatın materialı olaraq I və II yetkinlik dövrlərinə aid, İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya kafedrası muzeyinin kraniooloji kolleksiyasından 60 kişi və 91 qadın kəlləsindən istifadə edilmişdir. Tədqiqatda kranioskopik üsul tətbiq olunmuşdur. Obelionun sinostozlaşma dərəcəsinə müəyyən etmək üçün Richard S. Meindl, C.Owen Lovejoy (1985) tərəfindən təklif olunmuş dərəcələrdən istifadə edilmişdir. Alınmış kəmiyyət göstəricilərinin təhlili üçün χ^2 -Pirson və U-Mann-Whitney meyarları tətbiq edilmiş, statistik analiz "IBM Statistics SPSS-26" proqramında aparılmışdır.

Nəticələr. Richard S. Meindl, C.Owen Lovejoy (1985) əsasən kəllə tikişi sinostozlaşmamış (0), minimal sinostozlaşmış (1), əhəmiyyətli dərəcədə sinostozlaşmış (2), tam sinostozlaşmış (3) ola bilər. Kişi kəllələrinin tədqiqi göstərmişdir ki, 17 halda (28,3%) obelion sinostozlaşmamışdır, 10 halda (16,7%) obelion minimal dərəcədə sinostozlaşmışdır. 10 kişi kəlləsində (16,7%) obelionun əhəmiyyətli dərəcədə sinostozlaşması müşahidə edilmişdir. 23 kişi kəlləsində (38,3%) obelion tam sinostozlaşmışdır. Qadın kəllələrinin

tədqiqi göstərmişdir ki, 36 halda (39,6%) obelionun sinostozlaşması müşahidə olunmur. 15 qadın kəlləsində (16,5%) sinostozlaşmanın minimal dərəcəsi müşahidə edilmişdir. 13 halda (14,3%) sinostozlaşmanın əhəmiyyətli dərəcədə olması müəyyən edilmişdir. 27 qadın kəlləsində (29,7%) obelion tamamilə sinostozlaşmışdır. Qeyd edilməlidir ki, kişi və qadın kəllələri üçün obelionun sinostozlaşma dərəcəsində fərqlər statistik dürüst olmamışdır $P\chi^2 = 0,522$; $PU = 0,142$.

Yekun. Obelionun sinostozlaşmasının izah etdiyimiz dərəcələrlə qiymətləndirilməsi, zənnimizcə, istər nəzəri-antropoloji, istərsə də klinik halların tez-tez bu hissədə müşahidə edilməsi ilə əlaqədar təcrübi əhəmiyyət daşıyır.

ATUJ0275.

ALİ MƏKTƏBLƏRDƏ TƏHSİLİN MƏZMUNU ANLAYIŞI

V.G.Abiyeva, A.Səfixanova

Xarici dillər kafedrası

Təhsil pedoqoji prosesin mühüm bir tərkib hissəsidir. Təhsil müxtəlif məktəb pillələrində, müxtəlif səviyyələrdə verilir. Təhsil dedikdə, təhsil müəssisələrində tərbiyə və inkişaf imkanlarına malik olan bilik, bacarıq və vərdişlər sistemi başa düşülür. Təhsilin məzmunu didaktikanın əsas problemlərindən biridir. Ali məktəblərdə təhsilin məzmunu bütöv təlim prosesinin mühüm bir ünsürü kimi özündən əvvəl gələn ünsürlə təhsilin məqsədi ilə şərtlənir. Ali məktəblərdə təhsilin modernləşdirmə ənənələr arenasında sərbəst düşüncə idisə, müasir dövrümüzdə istehsalatların müəyyən

mənada Qərb təhsil sistemi mövqeyindən müəyyən olunur. Azərbaycanda təhsilin məzmununu dünya təhsil prinsiplərinə bənzər qurulması, yüksək təhsilli kadr hazırlığı öndə vəzifələrdən biridir. Çağdaş zamanda dərs tələbələrin həm nəzəri, həm praktik biliklərin inkişaf etdirilməsindən, Avropa ölkələri universitetlərdə tələbə mübadiləsindən ibarətdir. Hər şey təhsilin idarəçisindən, müəllimdən, təhsil sahəsində çalışanların vətəndaşlıq auralarından, mənəviyyatından asılıdır. Cəmiyyətimizin inkişafının əsasını təhsilin inkişafı təşkil edir. Bu inkişaf Tibb Universitetinin təhsil sistemine də aid etmək olar. Universitetdə həm nəzəri, həm praktik, həm də kliniki biliklərin tədrisi yüksək səviyyədədir.

ATUJ0276.

DATURA İNOXİA Mill. TOXUMLARINDAN ALINMIŞ ALKALOİD MƏCMUSUNUN XRONİKİ TOKSİKLIYININ SIÇOVULLAR ÜZƏRİNDƏ ÖYRƏNİLMƏSİ

G.F.Aliyeva, A.K.Vəliyeva, S.A.Paşayeva,
K.F.Hüseynquliyeva

Əczaçılıq toksikologiyası və kimya
kafedrası

Açar sözlər: Datura innoxia Mill., alkaloid məcmusu, xroniki toksiklik

Giriş: D. innoxia (ziyansız dəlibəng) badımcənçixəklilər (Solanaceae) fəsiləsinə aid olan bitki növüdür. Bitkinin vətəni Mərkəzi və Cənubi Amerikadır. Azərbaycan florasında təbii olaraq yabanı şəkildə yayılmışdır və təxminən 0,6-1,5 m hündürlüyündə kol bitkisidir. Bitkinin demək olar ki, bütün hissələri - çiçək, yarpaq, toxum və gövdəsi tropan alkaloidləri ilə zəngindir. Xalq təbabətində bitkinin yarpaq, çiçək və toxumlarından

soyuqdəymə, öskürək, dəri səpgilərində, sinir xəstəliklərində istifadə edilir. Müxtəlif səbəblərdən bitkinin tərkibindəki həmin alkaloidlərin artıq miqdarının qəbulu zamanı zəhərlənmələr baş vermişdir. Bu zaman xəstələrdə antixolinergik sindrom-midriaz, ağızda quruluq, halüsinasiyalar və dəri hiperemiyası müşahidə edilmişdir. Belə zəhərlənmə hallarında alkaloidlərin sübutu üçün kimyəvi-toksikoloji analiz üsulları tətbiq edilir.

Tədqiqatın məqsədi: tədqiqatımızın məqsədi D. inoxia toxumlarından alınmış alkaloid məcmusunun xroniki toksikliyinə laboratoriya heyvanları – ağ siçovullar üzərində öyrənilməsi olmuşdur.

Material və metodlar: analiz üçün lazım olan bitki xammalı Bakı ətrafındakı ərazidən toplanmışdır. Toplanmış bitki xammalı xırdalanmış, qurudulmuş və alkaloid məcmusu əldə edilmişdir. Alınmış alkaloid məcmusunun xroniki toksikliyinə yoxlanılması Azərbaycan Tibb Universiteti ETM-in Toksikologiya şöbəsində laborator heyvanları - erkək ağ siçovullar üzərində aparılmışdır. Xroniki toksikliyin təyini zamanı 18 baş siçovullardan ibarət 2 tədqiqat qrupu götürülmüşdür. Bir qrup 10 heyvandan ibarət sınaq qrupu, digər qrup isə 8 heyvandan ibarət kontrol qrup olmuşdur. Götürülən sınaq qrup heyvanları eyni miqdarda (5 mq/kq) olmaqla hər gün alkaloid məcmusunun fizioloji məhluldakı 1%-li məhlulu ilə peros qidalandırılmışdır. Gedişat zamanı heyvanların qidalanmasındakı və dəri örtüyündəki dəyişikliklər izlənilmişdir. Tədqiqatın sonunda heyvanlar dekapitasiya olunaraq qanı və daxili orqanları analiz üçün götürülmüşdür. Götürülmüş qan plazmasında ALT- alanin aminotransferaza, AST- aspartat aminotransferaza, ALP- qələvi

fosfotazanın, sidik cövhəri və kreatinin təyini ETM-in Biokimya şöbəsində, qanın ümumi analizi isə çin istehsalı olan Auto Hematology Analyzen Ratyo RT-7600 analizatorunda aparılmışdır.

Nəticələr və müzakirələr: Siçovullar üzərində aparılan müşahidələr nəticəsində metabolik kameraya yerləşdirilmiş heyvanların dəri örtüyündə və qidalanmasında heç bir dəyişikliyin olmadığı müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda heyvanların daxili orqanlarının analizində makroskopik təyinat aparılmış və nəzərəçarpan dəyişiklik müşahidə olunmamışdır. Biokimyəvi nəticələrə görə ALT və AST-ın miqdarı sınaq qrupunda normalar daxilində olsa da ALP miqdarında fərqlər müşahidə edilmişdir. Belə ki, sınaq qrupunda ALP miqdarı kontrol qrupla müqayisədə xeyli artmışdır. Bu göstəricilərə əsasən alkaloid məcmusunun qaraciyərə göstərdiyi toksik təsirin zəif olduğu müəyyən edilmişdir. Qanın ümumi analizinin nəticələrinə görə leykositlərin miqdarı (WBC), limfositlərin ümumi sayı (LYM#), monositlərin, eozinofillərin və bazofillərin ümumi miqdarı (MID#), qranulositlər (GRA#), trombosit: böyük hüceyrələr nisbəti (P-LCR%, II qrupda) kimi 20-yə yaxın fərqli göstəricidə azalma müşahidə edilmişdir. Bu nəticələr göstərir ki, alkaloid məcmusu yüksək dozada immun sisteminin fəaliyyətinə mənfi təsir göstərə bilər. Tədqiqat zamanı sınaq heyvanlarında ölüm və ölümcül hallar da qeyd edilmişdir. Baş verən ölüm hallarının tənəffüs mərkəzinin süstləşməsi ilə əlaqədar olması güman edilə bilər. Göstərilən istiqamətdə tədqiqatlar davam etdirilir. Tədqiqatın aparılmasında göstərdikləri köməkliliyə görə Azərbaycan Tibb Universiteti ETM-in Toksikologiya

şöbəsinin əməkdaşlarına öz minnətdarlığımızı bildiririk.

ATUJ0277.

MÜXTƏLİF KONSTITUSİYALARA AİD 16-17 YAŞLI QIZLARDA ÇANAĞIN EN ÖLÇÜSÜ GÖSTƏRİCİLƏRİNİN QIYMƏTLƏRİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

M.Q.Allahverdiyev, Ə.K.Kəsəmənli

| İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya
| kafedrası

Giriş. Elmi ədəbiyyatın dəlillərinə görə qeyri-infeksiyon xəstəliklərin nozoloji formalarının diaqnostikasında, onların profilaktik tədbirlərinin işlənilməsi hazırlanmasında hər bir fərdə konstitusional bədən quruluşu tipi kontekstində yanaşılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu baxımdan müxtəlif konstitusiyalara mənsub 16-17 yaşlı qızlarda çanağın en ölçüsü göstəricilərinin öyrənilməsi fraqmenti müasir dövr üçün də aktual olaraq qalmaqdadır və praktik əhəmiyyətə malikdir.

Tədqiqat məqsədini müxtəlif konstitusiyalara mənsub 16-17 yaş həddində olan gənc qızlarda çanağın en ölçülərinin tədqiqi və onların qiymət göstəricilərinin təhlili təşkil edir.

Tədqiqat işinin material və metodları.

Tədqiqatın yerinə yetirilməsi zamanı 16-17 yaş həddində olan leptosom konstitusiyaya qrupuna aid qızlar - 74 nəfər, meqalosom qrupu - 99 nəfər, mezosom qrupu - 126 nəfər, qeyri-müəyyən konstitusiyaya qrupuna mənsub qızlar - 30 nəfər təşkil edib.

16-17 yaşlı qızların konstitusiyaya qrupları antropometrik və bioimpedans metodlarla müəyyənləşdirilib. Bu yaşa aid

konstitusiyaya qruplarının göstəriciləri arasındakı fərqin statistik dürüstlüyü Kruskal-Wallis meyarı ilə hesablanıb və "PH<0,001" ilə işarələnib.

Tədqiqatın yekunları və təhlili.

Tədqiqatın müayinələrinin nəticələri göstərir ki, leptosom konstitusiyaya qrupuna mənsub 16-17 yaş həddində olan qızlarda çanağın en ölçüsünün qiymət göstəricisi mezosom konstitusiyaya aid qızlardakı bu göstərici ilə müqayisədə - 1,06 dəfə (PH<0,001), meqalosom konstitusiyaya qrupuna məxsus qızlardakı göstəriciyə nisbətən - 1,08 dəfə (PH<0,001), qeyri-müəyyən konstitusiyaya qrupu nümayəndələrinə mənsub qızlarda bu parametrlə müqayisədə - 1,07 dəfə (PH<0,001) az olub.

Beləliklə, əldə olunan nəticələr əsasında aparılan təhlillərə görə leptosom və mezosom konstitusiyaya qruplarına mənsub 16-17 yaşlı qızlarda çanağın en ölçüsü göstəricilərinin fərdi minimum və fərdi maksimum qiymətləri eyni yaş qrupuna mənsub digər konstitusiyaya qruplarına aid qızlardakı müvafiq ölçülərin fərdi minimum və fərdi maksimum qiymətlərindən az olması müşahidə edilir.

ATUJ0278.

MÜXTƏLİF KONSTITUSİYA QRUPUNA MƏNSUB 18-20 YAŞLI QIZLARDA ÇANAĞIN EN ÖLÇÜSÜ QIYMƏTLƏRİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİNƏ DAİR

M.Q.Allahverdiyev, Ə.K.Kəsəmənli

| İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya
| kafedrası

Giriş. Klassik anatomo-antropometrik üsullarla müasir yüksək texnoloji üsulların (bioimpedansometriya, şüa diaqnostikası,

USM və.s) qarşılıqlı vəhdətdə istifadəsi nisbi norma və patologiyalarda canlı insan bədəninin komponent tərkibinin tədqiqinə, eləcə də onların müxtəlif konstitusiyaya qruplarına, həmçinin müxtəlif somatotiplərə mənsubluqlarının aşkar edilməsinə əlverişli zəmin yaradır. Bu baxımdan 18-20 yaşlı qızlarda çanağın en ölçülərinin tədqiqinin əldə olunan nəticələrinin praktik tibbə tətbiqi aktuallığı ilə diqqəti cəlb edir.

Tədqiqat məqsədini müxtəlif bədən quruluşu qruplarına məxsus 18-20 yaşlı qızlarda çanağın en ölçülərinin xüsusiyyətlərinin şərhə və onların qiymət göstəricilərinin təhlili təşkil edir.

Tədqiqat işinin material və metodları.

Tədqiqatın materiallarına aid olan 429 nəfər 18-20 yaşlı qızlardan 78 nəfəri leptosom konstitusiyaya qrupuna, 160 nəfəri mezosoma, 140 nəfəri -meqalosoma, 48 nəfəri -qeyri-müəyyən konstitusiyaya qrupuna mənsub olub. Onların konstitusiyaya qrupları antropometrik və bioimpedansometriya metodları ilə müəyyən edilmişdir. 18-20 yaş dövrünə aid müxtəlif konstitusiyaya qrupu qızlarının müvafiq göstəricilərinin qiymətləri arasındakı fərqi statistik dürüstlüyü Kruskal-Wallis meyarı ilə hesablanıb və "PH<0,001" ilə işarələnib. **Tədqiqatın yekunları və təhlili.** Aparılan tədqiqat nəticəsində əldə olunan dəlillərə görə leptosom konstitusiyaya qrupuna mənsub 18-20 yaş həddində olan qızlarda çanağın en ölçüsü göstəricisi qiyməti mezosom konstitusiyaya aid eyni yaşlı qızlarda rast gəlinən bu göstəricinin qiyməti ilə müqayisədə - 1,04 dəfə (PH<0,001), meqalosomlardakı müvafiq göstəricinin qiymətinə nisbətən - 1,04 dəfə (PH<0,001), qeyri-müəyyən konstitusiyaya aid qızlardakı analoji

parametrlə müqayisədə - 1,10 dəfə (PH<0,001) az olur.

Tədqiqat işinin nəticələrinin təhlili göstərir ki, leptosom və mezosom konstitusiyaya qruplarına aid qızlarda çanağın en ölçüləri göstəricilərinin fərdi minimum və fərdi maksimum qiymətləri, qalan digər iki (meqalosom və qeyri-müəyyən) konstitusiyaya qruplarına aid qızlardakı analoji ölçülərin fərdi minimum və fərdi maksimum qiymətlərindən az olur.

ATUJ0279.

"44 GÜNLÜK VƏTƏN MÜHARİBƏSİ " ndə QARIN BOŞLUĞU YARALANMALARININ STATİSTİKASI

A.H.Aslanov

Hərbi Tibb Fakültəsi Ümumi Cərrahiyyə ixtisası üzrə 3-cü kurs rezidenti

Hərbi-səhra cərrahiyyəsi müharibə şəraitində xəstə və yaralıların müalicəsi və onlara cərrahi yardımın təşkili haqqında elmdir. Daha doğrusu hərbi-səhra cərrahiyyəsi döyüş şəraitində vahid hərbi tibbi doktrinanın prinsiplərinə əməl edilməklə fəaliyyət göstərən cərrahlik sahəsi olub, xəstə və yaralıların tibb müəssisələrinə kütləvi gəlişi zamanı mərhələli müalicənin təşkili və onun yerinə yetirilməsi metodlarını öyrənən elmdir. Hərbi-səhra cərrahiyyəsi müharibə zamanı döyüş şəraitindən asılı olaraq yaralanmalar, yanıqlar, qapalı zədələnmələr və digər döyüş patologiyaları zamanı tibbi-təxliyə mərhələlərinə daxil olan yaralıların sayından, yaralanmaların ağırlıq dərəcəsi, yara prosesinin gedişindən, tibbi xidmətin qüvvə və vəsaitlərindən asılı olaraq, müalicə üsullarını öyrənən elm sahəsidir. 44

günlük II Qarabağ müharibəsində müxtəlif dərəcəli bədən xəsarətləri almış və sağ qalan yaralılardan cəmi ~2,45%-də Abdominal yaralanma qeydə alınmışdır. Bizim bu məqələdəki məqsədimiz müharibə mənşəli abdominal travması alan yaralıların diaqnostikası, cərrahi və konservativ müalicəsini araşdırmaqdır.

İşin **Məqsədi**: Bizim bu məqələdəki məqsədimiz müharibə mənşəli abdominal travması alan yaralıların diaqnostikası, cərrahi və konservativ müalicəsini araşdırmaqdır.

Material və metodlar. Araşdırmamızda 27.09.2020-ci il tarixdə başlamış, 09.11.2020-ci il tarixdə sona çatmış 44 günlük 2-ci Qarabağ müharibəsi zamanı yaralanmış Müdafiə Nazirliyinin hərbi qulluqçuları arasında Qarın boşluğu yaralanmalarının rastgəlmə tezliyi, yaralanmaların xarakteristikası, ağırlığı, yaşa və hərbi rütbəyə görə, həmçinin sağaldıqdan sonra Hərbi Həkim Kommissiyasının rəyinə əsasən xidmətə yararlılıq dərəcəsinə görə statistik məlumatlarını əks etdiririk. Araşdırmamız 27.09.2020-ci il tarixdən 31.12.2021-ci il tarixədək MN MHP-da müayinədən keçmiş və şəhadətlənmiş hərbi qulluqçunun arayış və şəhadətnamələrinə əsasən formalaşmışdır. 44 günlük II Qarabağ müharibəsində müxtəlif dərəcəli bədən xəsarətləri almış və sağ qalan yaralılardan cəmi ~2,45%-də Abdominal yaralanma qeydə alınmışdır.

Müzakirə və nəticələr. Araşdırma zamanı II Qarabağ Müharibəsi zamanı abdominal yaralanma almış hərbi qulluqcu üzərində araşdırma aparılmış və statistik nəticələr çıxarılmışdır. II Dünya müharibəsində qarın yaralanmaları bütün yaralanmaların 2,4%-ni təşkil etdiyi halda, Vyetnam müharibəsində bu göstərici

7,1%, Əfqanıstan müharibəsində 4,2%-dən 9%-ə qədər yüksəlmişdir. 44 günlük II Qarabağ müharibəsində müxtəlif dərəcəli bədən xəsarətləri almış və sağ qalan yaralılardan cəmi ~2,45%-də Abdominal yaralanma qeydə alınmışdır. Odlu silahlar təkmilləşdikcə qarın yaralanmalarının da sayının arması və bu yaralanmaların daha ağır xarakterə malik olması müşahidə olunur.

ATUJ0280.

HİDROGEN SULFİD QAZININ TİROİD VƏZİLƏRİNİN FUNKSIYASINA TƏSİRİ

A.N.Babaxanova, Y.B.İsmaylov

Elmi Tədqiqat Mərkəzi

Yer kürəsinin üzleşdiyi və təxirəsalınmadan həlli vacib problemlərindən biri ətraf mühitin çirklənməsidir. Müasir dünyada müharibələrin demək olar ki, ara vermədən davam etməsi meşə yanğınlarının qlobal xarakter daşması və eləcə də yeni texnologiyalarla işləyən istehsal sahələrinin artması atmosfer havasının kəskin çirklənməsinə səbəb olur.

Qarabağın işğalından azad olmuş əraziləri də bu baxımdan problemlərlə üzleşmişdir. Torpaqların işğal olduğu müddətlərdə törədilən meşə yanğınları və işğaldan azad edildiyi zaman 44 günlük müharibədə açılan atəşlərdən və müharibədən sonrakı günlərdə mənfur düşmənlərin ərazimizə basdırdığı minaların partlayışından əmələ gələn və həyat üçün problem yaşadan maddələr ətraf mühitə oradan isə atmosfer havasına toplanaraq onun kəskin çirklənməsinə səbəb olur.

Dövlət aerokosmik agentliyinin verdiyi rəsmi məlumata əsasən postkonflikt zonada hidrogen sulfid qazının qatılığı normadan 3 dəfə çoxdur. Bununla bağlı olaraq biz eksperimentdə hidrogen sulfid qazının dozalarından asılı olaraq qalxanvari vəzin funksiyasında baş vermiş dəyişiklikləri öyrənmək qərarına gəldik. Bu məqsədlə çəkisi 140-200 qr. arasında olan 24 baş ağ siçovul xüsusi konstruksiya əsasında hazırlanmış qəfəslərə yerləşdirərək hidrogen sulfid qazının müxtəlif dozaları ilə tənəffüs etdirilmişdir. Hidrogen sulfidin tənəffüs üçün ayrılmış dozalarına uyğun olaraq təcrübələr 4 qrupa bölünmüşdür.

1-ci qrupa daxil olan ağ siçovullar intakt vəziyyətdə saxlanılaraq 15 dəqiqə müddətində təmiz hava ilə tənəffüs etmişdir.

2-ci qrupa daxil olan təcrübə heyvanları həmin müddətdə 500 PPM., 3-cü qrup 250 PPM, 4-cü qrup ilə 150 PPM dozada hidrogen sulfid qazı qarışdırılmış hava ilə tənəffüs etdirilmişdir. Təcrübələrin sonunda heyvanlar Avropa İttifaqının təcrübə heyvanları ilə davranış haqqında konfensiyasına əməl etməklə dekaputasiya edilmiş. Götürülmüş qanda tireoid vəzilərinin funksiyasını xarakterizə edən markerlər təyin edilmişdir. Qalxanvari vəzidən götürülmüş nümunələrdən histoloji preparatlar hazırlayaraq qalxanabənzər vəzin strukturunda baş vermiş dəyişikliklər öyrənilmişdir.

ATUJ0281.

HEDYSARUM ATROPATANUM BOISS. BİTKİSİNİN OTUNUN TƏRKİBİNDƏ FLAVONOİDLƏRİN YEMX ÜSULU İLƏ MİQDARI TƏYİNİ

N.T.Babayeva, C.İ.İsayev

Farmakoqnoziya kafedrası

Fabaceae - paxlakimilər fəsiləsinə daxil olan cinslərdən biri də köpükotu – *Hedysarum* L. cinsidir. Azərbaycan Respublikasının ərazisində cinsə 9 bitki növü daxildir. Son illər bu cinsə aid bitkilərdən flavonoidlər, ksantonlar, kumarinlər, triterpen saponinlər, liqnanlar, azot birləşmələri, karbohidratlar, piyli yağlar və benzofuran birləşmələrinə aid 155-ə yaxın kimyəvi maddə identifikasiya edilmişdir. Hedysarum cinsinə aid növlər elmi təbabətdə daha çox antioksidant, şəkərli diabet əleyhinə, immun sistemi gücləndirən vasitələr kimi müxtəlif xəstəliklərin müalicəsində və profilaktikasında istifadə edilir. Bu baxımından Hedysarum cinsinə aid bitkilərin farmakoqnostik tədqiqi, eləcə də onlardan alınmış bioloji fəal maddələrin farmakoloji xassələrinin öyrənilməsi perspektivli məsələ hesab olunur.

Azərbaycan ərazisində yabanı halda yayılmış köpükotu növlərindən Azərbaycan köpükotu – *H. atropatanum* Boiss. bitki növü tədqiqat obyektini kimi seçilmişdir. Müxtəlif eynilik reaksiyaları və nazik təbəqə xromatoqrafiyası vasitəsi ilə bu bitkinin xammalında flavonoidlərin olması müəyyən olunmuşdur.

İlkin tədqiqatlar fonunda Azərbaycan köpükotu - *H. atropatanum* Boiss. bitkisinin otunun tərkibində flavonoidlərinin YEMX üsulu ilə öyrənilməsi həyata keçirilmişdir. Bu

məqsədlə istifadə olunan xammal 2020-ci ildə Şahbuz rayonunun Sirab kəndi ətrafından tədarük edilmişdir. Toplanmış xammal xırdalanmış və kölgəli yerdə qurudulmuşdur. xammaldan 100 gr nümunə hazırlanması üçün istifadə edilmişdir. 3 dəfə təkrar olunmaqla 95%-li etanolla ekstraksiya aparılmışdır. Flavonoidlərin miqdarı təyinatı rutin standartına əsasən həyata keçirilmişdir. Analiz Agilent-1200-DAD cihazı vasitəsilə aparılmışdır. Hərəkətli faza kimi H₂O:C₂H₅OH (50:50) məhlulu, hərəkətsiz faza kimi Purospher star rp-18 endcapped column, 250, silica (Supelco) və detektor kimi DAD müəyyənləşdirilmişdir. Təcrübə 360 nm-də, 28 C şəraitində, inyeksiya həcmi 20 µL 0,7 ml/dəq olmaqla həyata keçirilmişdir.

Yerinə yetirilmiş miqdarı tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycanda yabanı şəkildə yayılmış Azərbaycan köpükotu bitkisinin otundakı flavonoidlərin miqdarı 6274,8 ±0.96 µg/ml-dir. Alınmış nəticələr Hedysarum atropatanum bitkisinin flavonoidlərlə zəngin olduğunu göstərir.

ATUJ0282.

YOĞUN BAĞIRSAĞIN SİNİR KƏLƏFİ QANQLİONLARININ QAN VƏ LİMFA DAMARLARININ QURULUŞ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

R.E.Babayeva

| İnsan anatomiyası və tibb terminologiya
| kaferdrası.

Giriş. Vegetativ sinir sisteminin öyrənilməsində mikroskopik və ultramikroskopik morfoloji metodların geniş istifadə edilməsinə baxmayaraq bu

sinir sisteminin quruluş komponentlərinin tədqiqi müasir dövrdə də aktualıq kəsb edir. Lakin, elmi ədəbiyyatda məhz bağırsağ düyünlərində hemato-neyron və limfa-neyron mövcudluğu barədə məlumatlar demək olar ki, yoxdur.

Tədqiqatın məqsədi. Tədqiqatın məqsəd yoğun bağırsağın sinir kələfi qanqlionlarının qan və limfa damarlarının quruluş xüsusiyyətlərinin təhlilini aparmaq olmuşdur.

Material və metodlar. Bu məqsədi həyata keçirmək üçün hər iki cinsə və müxtəlif yaş dövrlərinə aid olan 61 insan meyitindən götürülmüş yoğun bağırsağın hissələri mikroskopik üsullarla tədqiq olunmuşdur. Meyit materialının seçimində ölüm səbəbi həzm sistemi orqanlarının xəstəlikləri olan hallar istisna edilmişdir. Materialların götürüldüyü anından preparatın hazırlanmasına qədər müddət 1-3 saatdan çox olmamışdır. Tədqiqatda argirofil strukturların aşkar edilməsi üçün gümüş duzlarının və barium məhlulunun damardaxili və damarxarici yeridilməsinə əsaslanan universal impregnasiya və elektron mikroskop üsullarından istifadə edilmişdir. Alınmış rəqəm göstəricilərinin "MS EXCEL-2016" və "SPSS-22" proqramlar paketindən istifadə etməklə, variasion statistik metodla hesablanması aparılmışdır.

Nəticələr. Tədqiqat nəticəsində yoğun bağırsağın selikaltı Meysner və əzələdaxili Auerbax sinir kələflərinin qanqlionlarının qan və limfa damarlarının quruluş xüsusiyyətləri barədə morfoloji sübutlar əldə edilmişdir. Belə ki, yoğun bağırsağın divardaxili sinir kələflərinin mikrodamarlarında qan axınının tənzimlənməsi sayə əzələ sfinkterləri və ya ekstrakapilyar qan axını yolları ilə təmin edilmişdir. Yoğun bağırsağın

divarında uzunsov kisəyəbənzər, qıfəbənzər və genəlmiş formalı limfa kapillyarlara rast gəlinmişdir. Bu orqanın divarının mikrosirkulyator yatağının əsas hissəsi və limfa kollektorları selikaltı əsasda yerləşir. Bağırsağ divarında hematolimfatik əlaqələrin iki variantı aşkar edilmişdir. Birinci variant qan və limfa damarları arasında heç bir vasitəçi (boş birləşdirici toxuma) olmayan sıx hematolimfatik əlaqələrdir. İkinci variantda qan mikrodamarları başlanğıc limfa damarlarının mənəzində yerləşirlər. **Yekun.** Beləliklə, tərəfimizdən yoğun bağırsağın divarındakı sinir strukturlarında hemato-neyron və limfo-neyron əlaqələrin mövcudluğu bir daha sübut.

ATUJ0283.

ETANOLUN XRONİKİ TƏYİNİ FONUNDA DİŞİ AĞ SIÇOVULLARIN QANINDA LH-UN QATILIĞININ DƏYİŞİLMƏSİNƏ ADİ GÖYRÜŞDƏN ALINMIŞ BİOLOJİ QARIŞIĞIN TƏSİRİNİN TƏDQIQI

N.V.Bağirova

Akad.Abdulla Qarayev adına Fiziologiya
İnstitutu

Giriş. Alkoqol asılılığının sinir sistemi, immun sistemi, qara ciyər, genetik məlumatlara necə təsir göstərməsi barədə ədəbiyyat mənbələrində geniş məlumatlar olduğu halda, reproduktiv sistemə, döllənməyə, əmələ gəlmiş yeni nəslin fiziki inkişafına necə təsir göstərməsi barədə tədqiqatlara az rast gəlinir və bəzi hallarda da alınmış nəticələr biri-birini inkar edir. Problemin təxirəsalınmaz həllini zərurətə çevirən səbəblərdən biri də spirtli içkilərin

mütəmadi qəbulu, ona meyillik və alkoqolizmin son illər daha çox reproduktiv yaş dövründə olan insanlar arasında müşahidə olunmasıdır. Bu məqsədlə xroniki spirtli içki təyin olunmuş eksperimental heyvanlarda reproduktiv hormonlardan lüteinləşdirici hormonun (LH) qatılığına Azərbaycanda bitən Adı göyrüşdən alınmış bioloji aktiv qarışıqların necə təsir göstərməsini tədqiq etməyi qarşımıza məqsəd qoyduq.

Tədqiqatın material və metodları.

Tədqiqat işində 300mq/kq dozada Adı göyrüşdən alınmış bioloji aktiv qarışığı 25%-li etanolun 12ml/kq dozasının xroniki qəbulu fonunda 10 diş heyvana təyin edilmişdir. Sonradan həmin diş siçovulların quyruq venasından qan götürülmüş və LH-un qatılığı təyin olunmuşdur. Alınmış nəticələrin statistik işlənməsi Studentin parametrik və Uilkoksonun (Mann-Uitni) qeyri-parametrik kriteriyası nəzərə alınmaqla həyata keçirilmişdir. Bütün hesablamalar kompüter proqramı ilə EXCEL-2010 elektron cədvəlində və SPSS-20 paket proqramında həyata keçirilmişdir.

Alınmış nəticələr və onların müzakirəsi. Apardığımız tədqiqatın alınmış nəticələrinə görə etanolun xroniki təyini fonunda tədqiqat dişlərinin qanında LH-un səviyyəsi nəzarət qrupunun göstəricisi ilə müqayisədə nəzərə çarpacaq dərəcədə azalmış və bu fərq 40% ($p < 0,001$) təşkil etmişdir. Yeni, nəzarət qrupunda LH qatılığı $0,60 \pm 0,05$ nq/ml olduğu halda, ayrılıqda xroniki etanol almış heyvanların qanında bu göstəricinin qatılığı $0,36 \pm 0,03$ nq/ml ($p < 0,001$) olmuşdur.

Adı göyrüşdən alınmış bioloji aktiv qarışığın 300mq/kq dozada təyini fonunda xroniki etanol almış heyvanların

qanında LH-un qatılığı nəzarət qrupunun göstəriciləri ilə müqayisədə 18,5% ($p < 0,001$) azalsa da, xroniki etanol almış heyvanların göstəricilərindən 30% ($p < 0,01$) çox olmuşdur.

Nəticə. Adi göyrüsdən alınmış bioloji aktiv qarışıq 300mq/kq dozada 25%-li etanolun 12ml/kq dozasının xroniki təyini fonunda LH-un zatılığında əmələ gələn azalmanı korreksiya etmək qabiliyyətinə malikdir.

ATUJ0284.

XOLINORESEPSİYASININ TƏBİƏTİ HAQQINDA

Z.T.Baxşiyeva, A.Ş.Rüstəzadə,
A.F.Rüstənova, A.A.Rüstəzadə
Normal fiziologiya kafedrası

Baş beyinin neyronları əsasən xolinergikdir. Bəzi xolinə həssas neyronlar M - digərləri isə H - xolinergetik xarakter daşıyır, üstəlik, M - və H - şəklində kimyəvi heterogenlik xolin reaktivliyi, hətta eyni sinaptik formasiyanın reseptor aparatının səviyyəsinə qədər dərinləşə bilər.

Beyin qabığının neyron təşkilinin xolinergik qəbulunu aydınlaşdırmaq üçün xolinoreaktiv sistemin intrakarotid stimulyatoru və blokatoru yeridildikdən əvvəl və sonra tək kortikal neyronların impuls fəaliyyətinin elektrokardiogram, təzyiq və tənəffüsün müqayisəli təhlili, qeydə alınması həyata keçirildi.

Təcrübələr dovşanlar üzərində uretan (narkozun) anesteziyası altında aparılıb.

Beyin qabığının müxtəlif sahələrinin ümumi elektrik aktivliyi fəaliyyəti iynə, sinir fəaliyyəti isə şüşə mikroelektrodlarla aparılıb. Aparılmış tədqiqatlar göstərmişdir ki, uretan anesteziyası

şəraitində xolinergik stimulyatorların (prozerin) karotid intraneksiyası elektroensefaloqramda desinxronizasiya reaksiyasına və qan təzyiqində, elektrokardiogramda və tənəffüsdə müvafiq dəyişikliklərə səbəb olur. Səthi uretan anesteziyası fonunda kiçik dozalarda antixolinergik atropinin (250 mkq/kq) tətbiqi damarların M-xolinergik reseptorlarını bloklayır və asetilxolinin depressor təsirini zəiflədir və ya aradan qaldırır, lakin onun yüksək dozada atropin (500 mkq/kq) təsiri ilə aradan qaldırılan EEQ-yə göstərdiyi sinxronlaşdırıcı təsirini yalnız zəiflədir.

Bundan belə nəticə çıxır ki, beyin qabığının aktivləşməsinin xolinergik reaksiyası həm M-, həm də H - xolinoreaktiv neyronların iştirakı ilə bağlıdır.

Baş beyin yarımkürələrinin sensomotor sahəsinin impuls aktivliyini öyrəndikdə aşkar olunmuşdur ki, xolinolitik maddənin intrakarotid yeridilməsi neyronların elektrik aktivliyinin azalmasına, ya da artmasına səbəb olur.

Bəzi hallarda, impuls aktivliyində iki fazalı dəyişiklik baş verir ki, bu da neyronların elektrik aktivliyində artımdan sonra azalma və azalmadan sonra artım şəklində özünü göstərir.

Əldə edilən məlumatların ümumiləşdirilməsi göstərir ki, beyin qabığının sensomotor bölgəsində həm ləngidici xolinergik neyronlar, həm də oyandırıcı xolinergik neyronlar var.

ATUJ0285.

“LEVOTİROKSİN POLİMER” BİRLƏŞMƏSİNİN YÜKSƏK EFFEKT MAYE XROMATOQRAFIYA İLƏ QAN NÜMUNƏLƏRİNDƏ ANALİZİ

E.Balayeva, T.Süleymanov
| Əczaçılıq kimyası kafedrası

Dərman maddələrinin bioloji mayelərdə, o cümlədən qanda təyini əczaçılıq elminin aktual istiqamətlərindəndir. Çünki dərman maddəsinin farmakoloji təsiri onun orqanizmdə sorulması, paylanması, zülallarla birləşməsi, biotransformasiya və xaric olması kimi kinetik faktorlardan asılıdır. Bu baxımdan yeni sintez edilmiş levotiroksin polimer birləşməsinin yüksək effektiv maye xromatoqrafiya ilə qanda analizi aktualdır.

İşin məqsədi: levotiroksin polimer birləşməsinin qanda yüksək effektiv maye xromatoqrafiya ilə analiz üsulunun işlənilib hazırlanmasıdır.

Nəticələr: Dovşanların qulaq venasından alınmış qanda levotiroksinin miqdarı təyini məqsədilə YEMX-UB üsulu ilə analizi üçün optimal xromatoqrafik şəraitin işlənilib hazırlanması zamanı kolonkanın, həlledici sistemin, inyeksiya həcmi, dalğa uzunluğunun, temperaturun, mobil fazanın və axın sürətinin müxtəlif göstəriciləri üzrə araşdırmalar aparılmışdır. Tədqiqatlar nəticəsində inyeksiya həcmi 100 µl, temperaturun 250C, axın sürətinin 1.0 ml/dəq, dalğa uzunluğunun 226 nm, mobil fazanın 650/350 nisbəti, Zorbax Eclipse XDB-C18 (4.6 x 150 mm) kolonkasının optimal olduğu müəyyən edilmişdir.

Levotiroksinin standart nümunə məhlulunu hazırlamaq üçün 20 mq (dəqiq

kütlə) levotiroksinin standart nümunəsi 50 ml-lik ölçülü kolbaya əlavə edilib, üzərinə 30 ml standart üçün həlledici əlavə olunub çalxalanır, sonra həmin həlledici ilə ölçüyə çatdırılır. Alınan məhluldan 5 ml götürüb 200 ml-lik ölçülü kolbaya yerləşdirilib, nümunə məhlulu üçün həlledici ilə ölçüyə çatdırılır və sonra 15 dəq müddətində ultrasəs hamamında saxlanılmışdır. Alınmış məhlul məsamələrinin ölçüsü 0,45 mkm olan ftoroplast filtdən süzülür.

Nümunə məhlulunu hazırlamaq üçün 2 ml-lik ölçülü flakona 0.5 ml bioloji nümunə məhlulu əlavə edilib, üzərinə 1.5 ml nümunə məhlulu üçün həlledici əlavə edilərək qarışdırılır. Alınmış məhlul 5000 dövr/dəq. sürətlə 10 dəqiqə sentrifüqadan keçirilir. Alınmış məhlul məsamələrinin ölçüsü 0,45 mkm olan ftoroplast filtdən süzülür.

Levotiroksinin standart nümunə məhlulu və bioloji materialdan hazırlanmış nümunə məhlulunun hər birinin YEMX-UB-də xromatoqramları çəkilir, alınmış xromatoqramların nəticəsinə əsasən miqdar hesablanır.

Yekun. Beləliklə, levotiroksin polimer birləşməsinin qanda miqdarı təyini məqsədilə yüksək effektiv maye xromatoqrafiya üsulu işlənilib hazırlanmışdır. Üsul kifayət qədər dəqiqlik göstəricilərinə malikdir və levotiroksin polimer birləşməsinin analiz etməyə imkan verir.

ATUJ0286.

YENİYETMƏLƏRİN SAĞLAMLIQ VƏZİYYƏTİNƏ İBTİDAİ PEŞƏ TƏHSİLİ ŞƏRAİTİNİN TƏSİRİ

Ş.M.Balayeva, N.Q.Süleymanzadə,
Z.Q.İsmayılova, N.C.Cəfərzadə

Uşaq-yeniyetmələrin sağlamlığı və əmək sağlamlığı kafedrası

Giriş. İbtidai peşə təhsili müəssisələri orada təhsil alan yeniyetmənin sağlamlığı üçün potensial təhlükəli olan və xəstəliyə səbəb ola biləcək müxtəlif risk amillərinin kompleks təsiri ilə səciyyələnir. Bu onların sağlamlığının qorunması məsələlərini prioritet vəzifə kimi qarşıya qoyur və tibbi yardımın təkmilləşdirilməsi və təşkili üçün yeni metodoloji yanaşmaların işlənilməsi, hazırlanmasını və həyata keçirilməsini tələb edir.

Tədqiqatın məqsədi yeniyetmələrin sağlamlığının qorunması sahəsində profilaktik tədbirlərin inkişaf etdirilməsi məqsədi ilə ibtidai peşə hazırlığı dövründə təhsilənlərin xəstələnmə göstəricilərini öyrənilməsi və onların sağlamlıq vəziyyətindəki dəyişikliklərin dinamikasını qiymətləndirilməsi olmuşdur.

Material və metodlar. İbtidai peşə təhsili müəssisələri şagirdlərinin kompleks tibbi müayinələri məlumatları, sağlamlıqla bağlı şikayətlərin müəyyən edilməsi və yayılması ilə bağlı anket-sorğu vərəqələri, xroniki xəstələnmə göstəriciləri təhlil edilmişdir.

Nəticələr. Birinci tədris ili ilə müqayisədə ikinci tədris ilində sinir sistemi xəstəlikləri 43,8%, həzm sistemi xəstəlikləri 41,7%, dayaq-hərəkət sistemi və birləşdirici toxuma xəstəlikləri 29,5%, ürək-damar sistemi xəstəlikləri 29,5%, göz və gözünlə əlavə aparatının xəstəlikləri - 13,4% və

sidik-cinsiyyət sistemi xəstəlikləri - 12,8% artmışdır. Yeniyetmələrdə daha tez-tez təkrarlanan şikayətlər təhsil aldıkları istehsal şəraitindən asılı olaraq fərqli olmuşdur. Neft və qaz hasilatı operatoru və dülgər peşəsi üzrə təhsil alanlar arasında sidik sistemi üzrə, dəri və allergik reaksiyalardan şikayətlərin yüksək tezliyi qeyd edilmişdir; xalçaçılarda - sinir, dayaq-hərəkət sistemi, dəri və görmə üzvü üzrə; yeniyetmə tikişçilərdə - sinir, ürək-damar sistemi üzrə və allergik reaksiyalar, aşıpazlıq təhsili alan yeniyetmələrdə ürək-damar sistemi ilə bağlı və allergik reaksiyalardan şikayətlər daha tez-tez rast gəlinir.

Nəticələr. Peşə tədrisi zamanı tələbələrin müxtəlif istehsalat amilləri ilə az müddətdə təmasda olmasına baxmayaraq, əlverişsiz peşə risk faktorları yeniyetmələrdə fizioloji uyğunlaşmanın tənzimləyici mexanizmlərinin pozulmasına səbəb ola bilər.

Yekun. İbtidai peşə təhsili alan yeniyetmələrin tibbi təminatının yaxşılaşdırılması məqsədilə vahid peşə yönümü və tibbi məsləhət xidməti sistemi yaradılmalı, yeniyetmələrin xəstələnmələrinin ilkin profilaktikası təkmilləşdirilməlidir. Məktəb və ibtidai peşə təhsili dövründə həkim-peşə məsləhətinin həyata keçirilməsi yeniyetmələrin sağlamlığının qorunması və əmək fəaliyyətinə başlamasında tibbi xidmətin mühüm mərhələsi hesab edilir.

ATUJ0287.

COVID-19 PANDEMİYASI ZAMANI ONLAYN TƏHSİLİN TƏHSİLƏNƏN HƏYAT TƏRZİ VƏ SAĞLAMLIĞINA TƏSİRİ

Ş.M.Balayeva, N.C.Cəfərzadə,
N.Q.Süleymanzadə

Uşaq-yeniyetmələrin sağlamlığı və əmək
sağlamlığı kafedrası

Giriş. Covid-19 pandemiyası zamanı məktəblərdə tədrisin onlayn rejimdə tətbiq olunması şagirdlərin həyat tərzinin dəyişilməsinə, uzun müddət ərzində formalaşmış dinamik stereotipin pozulmasına, hipodinamiyanın inkişafına və sağlamlıq vəziyyətində ciddi dəyişikliklərin meydana çıxmasına səbəb oldu. Bu səbəbdən yeniyetmələrin risklərlə dolu bir dünyalarını daha yaxşı başa düşmək üçün onların sağlamlığına və rifahına təsir edən bir çox tibbi, təhsil, sosial və ailə aspektləri müəyyən edilməlidir. Həyat tərzinin müxtəlif istiqamətlərdə qiymətləndirilməsi sağlamlığa təsir edən amilləri vaxtında aşkar etməklə yarana biləcək patologiyaların profilaktikası məqsədini daşıyır.

Tədqiqatın məqsədi: Ənənəvi təhsil ilə müqayisədə Covid-19 pandemiyası zamanı onlayn təhsilin təhsilənlərin həyat tərzinə, fiziki aktivliyinə və sağlamlıq vəziyyətinə təsirini tədqiq etməklə baş verən dəyişikliklərin xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək olmuşdur.

Material və metodlar: Müayinələrə 300 nəfər V, VII və IX sinif şagirdləri cəlb edilmişdir. Təhsilənlərin həyat tərzini araşdırmaq üçün "HBSC Azərbaycan" sorğusunun qısaldılmış variantından

istifadə edilmişdir. Sağlamlıq vəziyyətinin tədqiq etmək üçün "Sağlamlıq şikayətləri" sorğusu aparılmışdır.

Nəticələr: Təhsilənlərin sağlamlıqla bağlı şikayətlərini təhlil etdikdə məlum oldu ki, şagirdlər arasında səbəbsiz yerə baş ağrısı şikayətləri qızlarda 23,5%, oğlanlarda 18,8% halda, bel nahiyəsində ağrı qızlarda 36,2%, oğlanlarda 12,5% halda rast gəlir ki, bu da ənənəvi təhsil ilə müqayisədə 1,5 – 2 dəfə çoxdur. Təhsilənlər arasında hərəkət fəallığı əvvəlki illərlə müqayisədə qızlarda 45,9%, oğlanlarda isə 32,2% azalmış, depressiya və özünə qapanma halları qızlarda 5,9%, oğlanlarda 4,6% artmışdır. Əvvəlki illərlə müqayisədə onlayn təhsil zamanı tədris şəraitinin və kompüter texnologiyalarının daha çox istifadə təsirindən təhsilənlərdə uzaqdqangörmə qabiliyyətinin pisləşməsi qızlarda 44,8%, oğlanlarda 45,2% və yuxu pozulmaları qızlarda 34,1%, oğlanlarda 22,7% artmışdır.

Yekun: Covid-19 pandemiyası zamanı tədrisin onlayn rejimdə tətbiq olunması səbəbindən şagirdlərin həyat təzi və sağlamlıq vəziyyətində yaranan dəyişiklikləri aradan qaldırmaq üçün tədris zamanı dinamik komponent üstünlük təşkil etməli, düzgün təşkil olunmuş gün rejimi və sağlam həyat tərzinin təbliği tək məktəbdə deyil, həmçinin ailədə də aparılmalıdır.

ATUJ0288.

QƏRB BÖLGƏSİNİN FERMER TƏSƏRRÜFATLARINDA YAYILMIŞ HELMİNTLƏR

K.Ş.Bayramova

Gəncə Dövlət Universitetinin Anatomiya,
fiziologiya və zoologiya kafedrası

Giriş. Azərbaycanın qərb bölgəsinin fermer təsərrüfatlarında saxlınan ev quşlarında helmintozların yayılma səviyyəsinin müəyyən etmək üçün bir sıra tədqiqat işləri aparılmışdır. Helmintləyi tədbirlərin səmərəliliyinin yüksəldilməsi, ev quşlarının helmintozlarının aradan qaldırılması üçün daha mütərəqqi mübarizə üsul və vasitələrinin işlənilib hazırlanması hal-hazırda xüsusi əhəmiyyət daşıyan məsələlərdəndir.

Tədqiqatın məqsədi. Azərbaycanın Qərb bölgəsində Daşkəsən, Gədəbəy və Ağstafa rayonlarının fermer təsərrüfatlarında ev quşlarında əsasən qaz, ördək və toyuqlarda helmintozların müasir situasiyasını öyrənmək və onlara qarşı daha səmərəli metodların işlənilib hazırlanması, quşçuluq təsərrüfatlarında tətbiq edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Material və metodlar. K.İ.Skryabinin helmintoloji yarma metodu ilə müayinələr aparılmışdır. Yarma müayinələrinin nəticəsində qazlardan, ördəklərdən, və toyuqlardan müxtəlif növ helmint toplanılmışdır və helmintlərin növ tərkibi araşdırılmışdır.

Nəticə. Azərbaycanın qərb bölgəsində Daşkəsən, Gədəbəy və Ağstafa rayonlarında payız-qış mövsümündə helmintoloji müayinələrin nəticələrinə görə yarma aparılmış qazların bağırsaqlarında bir necə növ helmint aşkar edilmişdir və İE-38,5% olmuşdur. Helmintlərin növ tərkibini təhlil edərkən ev quşlarında daha ox sestodlardan F. fasciolaris, D.lanceolata, rematodlardan E.revolutum, E.recervatum, nematodlardan A. anseris, C. anseris, G. Dispar olduğu müəyyənləşdirildi.

Anoloji yarma müayinələrinin aparıldığı ördəkdə və toyuqlarda müxtəlif helmint növlərinə rast gəlinmişdir. Aşkar edilmiş

helmintlərin növ tərkibinə diqqət yetirərəkən sestodlardan F. fasciolaris, D.lanceolata, trematodlardan E.revolutum, E.recervatum, nematodlardan G. Dispar olduğu müəyyən edilmişdir.

ATUJ0289.

EKSPERİMENTAL ŞƏKƏRLİ DİABETİN MÜALİCƏSİNDƏ UROKİNAZA VƏ ANTİDİABETİK LİMFATROP YİĞİNTİNİN QANIN LAXTALANMASINA TƏSİRİ

A.T.Bədəlova, S.H.Əliyev, S.F.Niftəliyeva, İ.Z.Seyidova

Patoloji fiziologiya kafedrası

Giriş. Aşağı ətrafların qan dövranının pozulması şəkərli diabetin (ŞD) təhlükəli damar ağırlaşmalarından biridir. Hazırda müəyyən edilmişdir ki, ŞD zamanı aşağı ətraflarda angiopatiyaların inkişafında hemostazın həm damar, həm də trombositar tərkib hissələrinin dəyişməsi ilə səciyyələnən qanın damardaxili laxtalanması və mikrosirkulyasiya pozulmaları mühüm rol oynayır. Bu məqsədlə Azərbaycan florasından tədarük edilmiş bitkilərdən ibarət antidiabetik limfatrop yığıntının (ADLY) və Urokinazanın birgə tətbiqinin tədqiqi aktualdır.

Tədqiqatın məqsədi eksperimental şəkərli diabetin müalicəsində Urokinaza və ADLY-nın birgə tətbiqinin qanın damardaxili laxtalanma göstəricilərinə təsirini öyrənməkdən ibarət olmuşdur.

Material və metodlar. Tədqiqatlar nəzarət və təcrübə qruplarına ayrılmış 18 baş "Şinşilla" cinsinə aid dovşanlar üzərində aparılmışdır. ŞD alloksan monohidratın 5%-li sulu məhlulunu

yeritməklə modelləşdirilmişdir. Müalicə məqsədilə urokinaza preparatı (2200 BV, vena daxilinə, günəşırı gündə 1 dəfə) və Azərbaycan florasına aid Qafqaz böyürtkəni (*Rubus caucasicus* F.), tikanlı odotu (*Phlomis pungens*), alaqaqal (*Silybum Marianum*), kaslı (*Cichórium*), ikievli gicitkən (*Urtica dioica*) bitkilərindən ibarət ADLY ekstraktından (30 gün – hər kq çəkiyə 1ml təcrübə heyvanlarının mədəsinə zondla yeridilmişdir) istifadə olunmuşdur.

Nəticə. Müəyyən edildi ki, dovşanlarda ŞD modelinin yaradılması hemostaz sistemində ciddi dəyişikliklərə səbəb olur. Tədqiqatın 15-ci günündən hiperkoagulyasiya inkişaf etməyə başlayır. Tədqiqatın sonuna hiperkoagulyasiya tədricən dərinləşərək 30 gün (normanın 69,1%-nə qədər azalmışdır) və 60 gün (HFTM, PM və İNR normanın 69,1%-nə, 65,8%-nə və 65,4%-nə qədər azalmış, VA-nin səviyyəsi isə 68,7% normanı üstələmişdir) ərzində ən yüksək həddə çatmışdır ($p < 0,05-0,001$). Urokinaza və ADLY-nin birlikdə tətbiqi qanın damardaxili laxtalanmasının xeyli zəifləməsi ilə müşayiət edilir. Belə dinamika HTM-də tədqiqatın 30-cu gününə (nəzarət qrupunu 2,1 dəfə ötür keçir), PM-də də tədqiqatın 30-cu gününə (nəzarət qrupu göstəricisini 2,2 dəfə ötür keçir) qədər, TM-də isə tədqiqatın 15-ci gününə (nəzarət qrupu göstəricisini 2,0 dəfə üstələyir) qədər davam edir.

Yekun. Beləliklə, eksperimental ŞD-nin urokinaza və ADLY ilə birgə müalicəsi təkcə qanda fibrinolitik fəallığı gücləndirməklə deyil, həm də damardaxili laxtalanmanı ləngitməklə ŞD-nin gedişinə əlverişli təsir edir.

ATUJ0290.

MÜSTƏQİL AZƏRBAYCAN ƏCZAÇILIĞININ YENİ DÖVR INKİŞAFIININ ÖYRƏNİLMƏSİ

A.A.Bəndəliyeva, M.Q.Aslanov,
A.B.Hüseynova

Əczaçılığın texnologiyası və idarəçiliyi
kafedrası

Səhiyyə sisteminin əsas həlqəsindən olan əczaçılıq sahəsi demək olar ki, cəmiyyətimizin bütün tərəflərini və üzvlərini əhatə edir.

Azərbaycanda əczaçı kadrların hazırlanmasının təşkili, aptek şəbəkəsinin inkişaf perspektivləri, əhalinin və müalicə profilaktika müəssisələrinin dərman təchizatının yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlər planı, eləcə də respublikada dərman preparatlarının istehsalının vəziyyəti və perspektivlərinə aid problemlərin həllinə hələ XX əsrin əvvəllərində başlanılmışdır. Əczaçılıq elminin müxtəlif istiqamətlərinə, o cümlədən dərmanların analizi və hazırlanma texnologiyasının təkmilləşdirilməsi, dərman bitkiləri və farmakologiya üzrə elmi tədqiqat işlərinin aparılması sahəsində məhz həmin dövrlərdə görülən işlərin əhəmiyyəti danılmazdır.

Respublikada əczaçılıqla məşğul olan mütəxəssislərin demək olar, hamısı universitetin əczaçılıq fakültəsinin yetirmələridir. Bu illər ərzində fakültənin 6 mindən artıq məzunu olub və onlar əsasən, müalicə-profilaktika müəssisələrində işləyir. Bu fakültə respublikamızla yanaşı, digər ölkələr üçün də ali təhsilli əczaçılar və elmi pedaqoji kadrlar hazırlayıb. ATU-nun əczaçılıq fakültəsi ölkədə bu sahədə

yeganə elmi tədqiqat mərkəzinə çevrilib. Əsrin əvvəllərində ölkədə cəmi 50 aptek var idisə, indi onların sayı 2900-ə çatıb. Universitetin əczaçılıq fakültəsi respublikamızla yanaşı, Türkiyə, İran, Suriya, Anqola, Nigeriya, Sudan, İraq, Əfqanıstan və başqa ölkələr üçün də ali təhsilli əczaçı kadrlar hazırlamışdır. Respublikamız müstəqillik qazandıqdan sonra Azərbaycanda bütün sahələrdə olduğu kimi, təhsil sahəsində də aparılan islahatlarla əlaqədar olaraq, ali əczaçılıq təhsili sahəsində də yeni nailiyyətlər əldə olundu. “Əczaçılıq fəaliyyəti haqqında” (1996 - cı il) və “Dərman vasitələri haqqında” (2007 - ci il) qanunlar əczaçı kadrların hazırlanmasına mühüm yer verilməsi, əczaçılıq təhsili sahəsində yeni addımların atılmasına zəmin yaratdı. Yeni Təhsil Qanununda təsdiq olunmuş çoxpilləli təhsil proqramına müvafiq olaraq, Azərbaycanda ali əczaçılıq təhsili çoxpilləli təhsil sistemində (bakalavr, magistr) keçməyə başladı. İlk dəfə olaraq 1997 - ci ildə 78, 1998 - ci ildə isə 67 məzuna əczaçı bakalavr diplomu verildi. Fakültədə 5 illik təhsil müddəti 2004 - ci ildən etibarən 4 ilə endirildi və tədris planları, fənlər, onların proqramları yenilənməyə başladı. Magistr təhsili 2 ildir.

Azərbaycan Müstəqillik qazandıqdan sonra, respublikada həyata keçirilən uğurlu iqtisadi siyasət əhaliyə göstərilən tibbi xidmətlərin müasir standartlara çatdırılması, bu sistemin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi üçün əlverişli zəmin yaradıb.

Bu sahədə fəaliyyət göstərən sahibkarların rəqabətə davamlılığının artırılması, onların göstərdiyi xidmətlərin daha da keyfiyyətli və müasir standartlara uyğunlaşdırılması prioritet istiqamətlərdən

birinə çevrilmişdir. Ümumilikdə, Azərbaycanda tibbi məhsullar istehsal edən müəssisələrin yaradılması ölkənin iqtisadi sənayesinin inkişafı və qeyri-neft sektorunun payının artması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Digər tərəfdən, əczaçılıq məhsullarının idxalına hər il orta hesabla 300 milyon ABŞ dolları həcmində vəsaitin xərcləndiyini nəzərə alsaq, əczaçılıq sektorunun inkişafı ölkəmizdən valyuta axınının azalmasına və yeni sərmayələrin cəlb edilməsinə də xidmət etmiş olacaqdır. Hələ də tam olaraq sona çatmayan COVID-19 pandemiyası tibbi məhsullar ilə özünü təminatmə məsələsinin əhəmiyyətini bir daha diqqətə çatdırıb.

Azərbaycanda həm pandemiya dövründə, həm ondan əvvəl də istər əczaçılıq sənayesinin, istərsə də tibb sənayesinin inkişafı ilə bağlı əhəmiyyətli işlər görülmüşdür. Əczaçılıq üzrə ixtisaslaşmış Pirallahı Sənaye Parkı bu işdə böyük önəm daşıyır.

Müasir müstəqil, qalib Azərbaycanın bütün sahələrdə olduğu kimi, səhiyyə sahəsində hazırda aparılan inkişaf strategiyası, özünün yeni tarixi inkişaf mərhələsindədir. Hazırda ölkəmizin tibb elmi, təhsili və təcrübi səhiyyə sahəsinin daha da təkmilləşməklə irəliləməsində biz səhiyyə işçilərinin də qarşısında yeni vəzifələr dayanmışdır. Bu vəzifələrin uğurla yerinə yetirilməsi son dərəcə vacib və zəruridir.

ATUJ0291.

XRONİKİ B VİRUS HEPATİTİNİN XOLESTATİK FORMASINDA ASPARON PREPARATININ EFFEKTİVLİYİ

V.N.Cavadzadə

Yoluxucu xəstəliklər kafedrası

Müasir dövrdə bütün dünyada virus hepatitləri çox geniş yayılmışdır. Virus hepatitlərindən hər il dünyada 1-1,5 milyon qədər insan dünyasını dəyişir. B virus hepatitinin xolestatik forması özünü dəri qaşınması, axolik nəcis, yuxusuzluq, sidiyin tündləşməsi və s. kimi klinik əlamətlərlə biruzə verir. Xolestatik forma yaşlılarda və yanaşı xəstəliyi (şəkərli diabet, triotoksikoz və s.) olan şəxslərdə rast gəlinib, yüngül bəzən də orta ağır formalarda təzahür edir. Xəstəliyin gedişində qanda biokimyəvi göstəricilər - Alt, Ast az miqdarda artsada, qələvi-fosfataza fermentinin (QF və ya ALP) aktivliyinin artması (norma 98-279U/L) əhəmiyyətli dərəcədə müşahidə edilir. Xolestatik formalı xəstələrdə qaraciyər böyüyür, ağırlı olur və qaşıntı yerlərində dırnaq izləri müşahidə edilir. Orta ağır gedişlərdə qanda QF aktivliyi 400 U/L hətta ondan da yüksək ola bilər. Xolestatik formanın kompleks müalicəsində antihistamin preparatları, spazmolitiklər və öd qovucularla yanaşı müasir hepatoprotektor hesab edilən Asparon (10 ml) preparatından da istifadə edilir. Preparatın tərkibinə L-ornidaza və L-aspartat (500 mg/ml) daxildir. Gündə 1 dəfə olmaqla preparat vena daxilinə xəstəliyin ağırlıq dərəcəsindən aslı olaraq 10-15 gün müddətinə təyin edilir.

Tədqiqatın məqsədi. B virus hepatitinin xolestatik forması olan xəstələrin kompleks müalicəsində Asparon preparatı tətbiqinin biokimyəvi göstəriciyə (QF) təsirinin öyrənilməsi əsas məqsədimizdir.

Material və metodlar. Qanda qələvi-fosfatazanın aktivliyinin yoxlanması Fotometrik üsulun köməyi ilə aparılmışdır

(Cobas c311). Xroniki B virus hepatitinin xolestatik forması aşkar edilən, ümumi vəziyyəti orta ağır kimi qiymətləndirilən 11 xəstənin qanında QF aktivliyi yoxlanılmışdır. 8 xəstənin (72%) qanında qələvi fosfataza aktivliyi 98-279U/L aralığında, 3 xəstədə (28%) isə 279 U/L-dən yüksək olmuşdur. Bütün xəstələrə 15 gün ərzində Asparon preparatı vena daxili təyin edilmişdir. Preparatın tətbiqindən 20 gün sonra biokimyəvi göstərici təkrar yoxlanılmışdır. Kompleks müalicədən sonra qanda QF aktivliyi 9 xəstədə (81%) norma daxilində (<279U/L), 2 xəstədə (19%) isə normadan bir qədər yüksək (>279U/L) olmuşdur.

Nəticələr. Xroniki B virus hepatitinin xolestatik forması aşkar edilən xəstələrin kompleks müalicəsində Asparon preparatının tətbiqi qanda qələvi fosfataza fermenti aktivliyinin azalmasına və xəstələrin ümumi vəziyyətinin yaxşılaşmasına səbəb olmuşdur.

ATUJ0292.

AZƏRBAYCAN ƏCZAÇILIQ BAZARINDA BİOLOJİ FƏALLIĞA MALİK QIDA ƏLAVƏLƏRİNİN MARKETİNQ TƏHLİLİ

K.İ.Cəlilova, R.R.Rəhimli

Əczaçılıq texnologiyası və idarəçiliyi
kafedrası

Açar sözlər: Bioloji fəallığa malik qida əlavələri (BFMQƏ), marketinq, analiz, bazar, rəqabət

Giriş: Müasir dövrün problemlərindən olan ətraf mühitin çirklənməsi, az hərəkətli həyat tərzi, qidaların geninin dəyişdirilməsi insanların orqanizminə mənfi təsir göstərir. Qəbul etdiyimiz qidaların bir çoxunun geninin

dəyişdirilməsinin nəticəsində xoş dadlı və çox kalorili qidalar əldə olmasına rəğmən insanların həyatı üçün lazım olan vitaminlər və mikroelementlər tərəfindən zəif təmin olunublar. Orqanizm üçün vacib olan vitaminlərlə zəif təmin olunma xəstəliklərə qarşı immunutetin aşağı düşməsinə səbəb olur. İnsanların qidasını düzgün balanslaşdırmaq məqsədilə bioloji fəallığa malik qida əlavələrindən istifadə etmək olar. Qeyd edək ki, bioloji fəallığa malik qida əlavələri qidaların əvəzedicisi deyil onların tamamlayıcısıdır. Digər tərəfdən insan orqanizmindəki əksər patoloji proseslərin qarşısının alınması və müalicəsi üçün dərmanların əsas çatışmazlıqlarından (asıllıq, allergik reaksiyalar, insan orqanizmində dərman komponentlərinin yığılması) azad olan bioloji fəallığa malik qida əlavələrindən geniş istifadə olunur. Son illərin əsas bəlası olan COVID epidemiyası dövründən sonra öz sağlamlığını bərpa etmək üçün həkimlər tərəfindən insanlara bioloji fəallığa malik qida əlavələrindən istifadə etmək tövsiyə olunur. Beləliklə, bioloji fəallığa malik qida əlavələri həm qida rasiyonunu balanslaşdırmaq, həm xəstəliklərin qarşısının almaq, həm də xəstəlikdən sonra reabilitasiya dövrünü qısaltmaq üçün zəruri vasitə kimi istifadə oluna bilər. Azərbaycan əczaçılıq bazarında BFMQƏ – nin təchizatçıların sayı gündə -günə artır, əczaçılıq müəssisələrində bir çox xəstəliklərin müalicəsində dərman vasitələri ilə yanaşı bioloji fəallığa malik qida əlavələrinin çeşidi genişlənir. Bunları nəzərə alaraq, bioloji fəallığa malik qida əlavələrinin Azərbaycan əczaçılıq bazardakı hazırkı vəziyyətini, çeşidini, istehlakçısını və istehlakçı tələbatının formalaşdıran amilləri müəyyənləşdirmək,

BFMQƏ - nin irəlilədilmə strategiyasının hazırlanması maraqlı və aktual məsələdir.

Tədqiqatın məqsədi: Azərbaycanda bioloji fəallığa malik qida əlavələrinin situasion analizini aparmaq, BFMQƏ- ilə dərman vasitələri arasında olan fərqi öyrənmək, istehlakçısını və istehlakçı tələbatını formalaşdıran amilləri müəyyən etmək, bazarda bioloji fəallığa malik qida əlavələrinin rəqabətliliyini təhlilini aparmaq, irəlilədilmə strategiyasını hazırlamaq.

Material və metod : Bioloji fəallığa malik qida əlavələrinin marketing strategiyasının hazırlanması üçün bir çox müxtəlif apteklərdən əldə edilmiş göstəricilərin analizi.

Nəticə: Əldə olunan nəticələrə əsasən Azərbaycan əczaçılıq bazarında BFMQƏ -nin istehlakçısının tələbatını formalaşdıran amillər bunlardır: “qiymət”, “istehsalçı ölkə”, “tərkib”, “apteklərdə mövcudluğu” və “tanınan vasitə” və s. Bu kriteriyalar bioloji fəallığa malik qida əlavələrinin rəqabətliliyini də təmin edir.

ATUJ0293.

HALİNİN SAĞLAMLIĞININ ÖZÜNÜ QIYMƏTLƏNMƏSİNƏ TƏSİRİ

R.Çobanov, Y.Hacıyeva, F.Cəbrayılova, A.Mehdiyeva

İctimai sağlamlıq və səhiyyənin təşkili kafedrası

Hiperxolesterinemiya (HXS) əhali arasında ən çox rast gəlinən patoloji vəziyyət olub, sağlamlığa ağırlaşdırıcı təsir göstərməklə yanaşı həm də bir çox xəstəliklərin, xüsusən ateroskleroz, arterial hipertenziya (AH), 2-ci tip şəkərli diabet (SD2) və s. kimi xəstəliklərin formalaşmasının risk amilidir. Bununla belə, əhali səviyyəsində HXS-nin

sağlamlığa nə dərəcədə təsir etdiyi müəyyən edilməmişdir və bu da apardığımız tədqiqatın məqsədi idi.

Material və metodlar. Şəhərin müxtəlif obyektlərində (poliklinikalar, uşaq müəssisələri, ticarət obyektləri və s.) SF-36 beynəlxalq sorğu anketinin köməyi ilə 846 sakin arasında sorğu keçirilmişdir. Xolesterinin (XS) səviyyəsi Accutrend Plus portativ test sistemindən istifadə etməklə müəyyən edilmişdir. Sakinlər Fərdi Sağlamlığın Özünü Qiymətləndirilməsi İndeksindən (ÜST) istifadə edərək öz sağlamlıqlarını qiymətləndirmişlər. Alınan nəticələr Student əmsalından istifadə etməklə işlənmişdir.

Nəticələr. XS-metriyanın nəticələrinə əsasən, XS-nin normal səviyyəsi (<5 mmol/l) şəhər sakinlərinin 21,6±1,4%-də, nisbi yüksək səviyyəsi (5,0-6,4 mmol/l) 26,4±1,5%-də (t=2,34; p<0,05), yüksək səviyyəsi (6,5-7,8 mmol/l) - 33,6±1,6%-də (t=3,15; p<0,01) yə çox yüksək səviyyəsi (>7,8 mmol/l) - 18,7±1,3%-də (t=7,09; p<0,001) aşkar edilmişdir. XS-nin >6,2 mmol/l səviyyəsini aterosklerozun inkişaf etməsi riskinin çox yüksək potensialı ilə əlaqələndirirlər. Bizim müşahidələrdə 846 sakinə 440 nəfərində XS-nin səviyyəsi 6,5 mmol/l-dən (52,0±1,7%) yüksək olmuşdur ki, bu da şəhər sakinlərinin populyasiyası arasında ürək-damar xəstəliklərinin formalaşması riskinin yüksək olduğunu təsdiq edir. İndeksə əsasən sakinlərin 44,0±1,7%-i öz sağlamlıqlarını aşağı, müvafiq olaraq 32,1±1,6%-i (P<0,001) orta, 23,9±1,5%-i isə yüksək (P<0,001) qiymətləndirmişdir. Bundan başqa, XS-nin normal səviyyəsi müşahidə olunan əhalinin 53,9±3,7%-i, XS-nin səviyyəsi 7,8 mmol/l-dən çox olan sakinlərin

12,6±2,6%-i (P<0,001) ilə müqayisədə öz sağlamlıqlarını yüksək qiymətləndirmişdir.

Yekun. Əhali arasında aparılan tədqiqatlar göstərdi ki, HXS şəhər sakinləri arasında geniş yayılmışdır və onların sağlamlığına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir. Buna görə də, HXS hallarının vaxtında aşkarlanması və orqanizmdə XS-nin səviyyəsinin korreksiyası əhalinin sağlamlığının yaxşılaşmasına kömək edəcəkdir.

ATUJ0294.

II TİP ŞƏKƏRLİ DİABET XƏSTƏLƏRİNİN QANINDA TREONİN, FENİLALANİN, METİONİN, LİZİN, HİSTİDİN, ARGİNİN AMİNTURŞULARININ ÖYRƏNİLMƏSİ

R.Q.Əbilova, G.A.Cəfərova

Bioloji kimya kafedrası üzrə elmi-tədqiqat laboratoriyası

Giriş. İkinci tip şəkərli diabet (ŞD) bir sıra faktorların və ya onların birgə fəaliyyətinin nəticəsində baş verir: insulina qarşı rezistentlik və insulinin qeyri-adekvat sintezi və ya qlükozanın qeyri-adekvat sekresiyası. İkinci tip ŞD adətən yaş 40-dan çox olan insanlarda rast gəlinərsə də, o həmçinin uşaqlarda da müşahidə (hətta 2 yaşdan yuxarı) olunur. İkinci tip ŞD-in inkişafının əsas faktoru mədəaltı vəzinin beta hüceyrələrinin disfunksiyasıdır. Digər mühüm mexanizm – insulinrezistentlikdir, yəni orqanizmin hüceyrələrinin insulina qarşı müqavimətidir. Bunun da səbəbi sərbəst yağ turşularının və iltihabəleyhinə sitokinlərin yüksək miqdarı nəticəsində qlükozanın hədəf hüceyrələrə nəqlinin azalması, onun qaraciyərdə əmələ gəlməsinin çoxalması və piy toxumalarının güclü parçalanmasıdır.

Bunlarla yanaşı ikinci tip ŞD-in inkişafında aminturşu mübadiləsinin pozulması da əhəmiyyətli rol oynayır. Məlum olmuşdur ki, qanlarında fenilalanin, treonin kimi aminturşuların miqdarı normadan çox olan insanlarda ŞD xəstəliyinin yaranma riski 4 dəfə artır.

Tədqiqatın məqsədi II tip ŞD olan xəstələrin qan plazmasında bəzi əvəzolunmayan aminturşuların səviyyəsinin öyrənilməsidir.

Material və metodlar. Tədqiqata II tip ŞD olan 18 xəstə cəlb olunmuşdur. Xəstələrin yaş həddi 20-62 arasında tərəddüd edir. Kontrol qrupuna 10 nəfər praktiki sağlam səxs daxil edilmişdir. II tip ŞD xəstələrinin qanında treoninin, argininin, histidinin, fenilalaninin, metioninin, lizinin kəmiyyətə miqdarı təyin edilmişdir. Xəstələrin qan plazmasında adları sadalanan aminturşuların miqdarı ikisütunlu yarımavtomat xromotoqraf KLA-3B "Hitachi" (Yaponiya) analizatorunda öyrənilmişdir.

Nəticələr. Alınan nəticələr göstərmişdir ki, II tip ŞD xəstələrinin qanında treoninin miqdarı - $4,308 \pm 780$ mq% (kontrol - $2,404 \pm 0,46$ mq%) - 1,8 dəfə ($p < 0,05$), fenilalanin miqdarı - $0,785 \pm 0,072$ mq% (kontrol - $0,527 \pm 0,045$ mq%) - 49% ($p < 0,001$), arginin miqdarı - $2,905 \pm 0,406$ (kontrol - $1,342 \pm 0,076$) - 2,2 dəfə ($p < 0,05$) artmışdır. Metionin miqdarı kontrola nisbətən əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməmişdir - $0,297 \pm 0,065$ mq%-dən $0,378 \pm 0,08$ mq%-ə qədər artım müşahidə edilmişdir. Bunların əksinə olaraq lizinin və histidinin miqdarı, müvafiq olaraq - $1,998 \pm 0,076$ (kontrol - $-3,136 \pm 0,090$; $p < 0,01$) - 57%, histidinin miqdarı - $0,885 \pm 0,076$ mq% - 37% (kontrol - $1,412 \pm 0,119$ mq%; $p < 0,05$) azalmışdır.

Yekun. Yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq xəstəliyin patogenezinə və ya inkişaf mərhələlərinin müxtəlifliyinə görə müalicə taktikasının seçilməsində differensial yanaşmanın vacibliyi zəruridir.

ATUJ0295.

UŞAQLARDA POSTKOVİD SİNDROM

S.İ.Əhmədova, G.X.İbrahimova,
X.Ə.Əhmədadə, S.B.Məmmədov
| Yoluxucu xəstəliklər kafedrası

Postkovid sindrom (PKS)- COVID-19-dan sonra 12 həftədən artıq davam edən, digər xəstəliklərin nəticəsi olmayan simptomokompleksdir. PKS-un aktuallığı SARS-CoV-2-nin geniş yayılması və onun nəticələri haqqında informasiyanın kifayət qədər olmaması ilə əlaqədardır.

Tədqiqatın məqsədi: ambulator şəraitdə COVID-19 keçirdikdən sonra xəstələrin vəziyyətini təhlil etməkdir.

Müşahidənin materialı və müzakirəsi: COVID-19 keçirən 5-16 yaş arası olan 60 uşaq.

Covid-19 diaqnozu PZR-in müsbət nəticəsi ilə təsdiqlənmişdir.

Uşaqlarda yeni koronavirus infeksiyası yüngül və orta ağır formada keçmişdir. Kəskin dövrdə klinik əlamətlər əsasən KRVİ tipində- baş ağrısı, ümumi zəiflik, əzələ ağrısı olmuşdur. İy və dad hissənin zəifləməsi və ya itməsi şəklində şikayətlər, bəzən mədə-bağırsaq traktının funksiyasının pozulması və subfebril hərarət olmuşdur. Sağaldıqdan sonra xəstələrdə bir neçə ay uzunmüddətli asteniya, tez yorulma qeyd olunmuşdur. Bütün uşaqlar yaddaşın və diqqətin pisləşməsi, konsentrasiyanın çətinləşməsi, reaksiyanın ləngiməsi, iyin, bəzən dadbilmənin təhrif olunmasından şikayət etmişlər. 30% uşaqlar klinik

təzahürləri 4-12 həftə davam edən postkovid sindromla üzləşmişlər. PKS-un strukturunda astenik sindrom (baş ağrısı, yorğunluq, yuxu pozğunluğu, diqqətin pozulması), vegetativ sindrom (ortostatik hipotenziya, arterial təzyiqin dəyişməsi, sidik ifrazının, dad, iybilmənin pozulması, subfebrilitet), qastrointestinal sindrom (dispepsiya, nəcisin dəyişməsi, ağrı sindromu), hemotoloji pozğunluqlar (CRZ, ferritin, D-Dimerin uzun müddət yüksək qalması, anemiya), həmçinin tək-tək uşaqlarda multiiltihab sindromu (qızdırma, poliorqan çatışmazlığı, ürək ritminin pozulması) olmuşdur.

12 həftədən artıq davam edən simptomlar əsasən bunlardır: yorğunluq-47%, təngnəfəslik-20%, yuxu pozğunluğu-33%, depressiya-20%, saçın tökülməsi-23%, koqnitiv pozğunluqlar-25%. Bəzi xəstələr hava çatışmazlığı, tənəffüs zamanı ağrı, döş qəfəsində ağrı, daimi öskürək, ürək ritminin dəyişməsindən şikayətlənirlər. Xəstələrin 1/3-də 1-dən çox simptom, o cümlədən oynaqlarda ağrı, başağrısı, başgicəllənmə, zökəm, iştahanın pis olması, əzələlərdə ağrı, yuxusuzluq, saçın tökülməsi, çox tərləmə, nəcisin pozulması qeyd olunmuşdur.

Yekun. SARS-CoV-2-nin təsirindən PKS-un formalaşması uşaqlarda da ciddi problemdir. PKS-un simptomatikası polimorfdur. Differensial diaqnostika aparmaqla vaxtında müayinənin aparılması tək-cə diaqnoz qoymağa deyil, həm də PKS-un fərdiləşmiş korreksiyasının və müalicəsinin aparılmasına imkan verəcəkdir.

ATUJ0296.

FeCl³ VƏ ZnSO⁴-ÜN MÜXTƏLİF QATILILARININ PAMBIQ BİTKİSİNDƏ ZÜLALLARIN MIQDARINA VƏ NİTRATREDUKTAZA FERMENTİNİN AKTİVLİYİNƏ TƏSİRİ

¹Ş.E.Ələkbərova,²H.Ə.Abiyev, H.Q.Babayev

Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti,
Gəncə şəhəri
Azərbaycan Dövlət Tibb Universiteti
AMEA Mərkəzi Nəbatat Bağı

Bu işdə FeCl³ və ZnSO⁴ kimi duzların müxtəlif qatılıqlarının (5, 10, 50, 100, 200 mM) pambıq (*Gossypium hirsutum* L.) cinsinin Gəncə-182 növünün cücərtilərində böyümə və inkişafına, zülalların miqdarına və azot mübadiləsində fəal rol oynayan nitratreduktaza fermentinin aktivliyinin zamandan asılı olaraq dəyişmə dinamikasına təsiri tədqiq olunmuşdur. Bu məqsədlə iki istiqamətdə təcrübələr qoyulmuşdur. 1). Birinci istiqamət üzrə bitkinin cücərtilərində kök və yarpaqlarında onun inkişafının ilk 5, 10 və 15-ci günlərində bəzi biometrik göstəricilər, zülalların ümumi miqdarı və nitratreduktaza fermentinin aktivliyi tədqiq olunmuşdur. 2). İkinci istiqamət üzrə təcrübənin qoyuluş sxemi dəyişdirilərək bitkinin ontogenezinin LF-ləpə yarpaqları fazasında, YF-əsl yarpaqların əmələ gəlməsi fazasında, QF-qönçələmə fazasında, ÇF-çiçəkləmə fazasında və QAF-qozaların açılması (yetişmə) fazalarında biometrik göstəricilər, zülalların ümumi miqdarı və nitratreduktaza fermentinin aktivliyi araşdırılmışdır. Birinci istiqamət üzrə bitkinin inkişafının 15-ci günü, ikinci istiqamət üzrə isə bitkinin ontogenezinin QAF-da bitkilər normal şəraitə

qaytarılmış və qaytarıldıqdan 3 gün sonra analizlər aparılmışdır. Təcrübənin bütün mərhələlərinə ciddi nəzarət olunmuşdur. Müəyyən olunmuşdur ki, kontrol variantlarda nitratreduktaza aktivliyi zaman keçdikcə ÇF-dək artır, QAF mərhələsində isə müəyyən müddət sabit qaldıqdan sonra vegetasiyanın sonunadək tədricən azalır. Fermentin aktivliyinin dəyişməsi 1-ci istiqamət üzrə daha intensiv baş verir. Xlor və sulfat duzlarının təsiri şəraitində mənzərə başqa cür olmuşdur. 1-ci variant üzrə $FeCl_3$ -ün aşağı qatılıqlarında (10-50 mM) bitkinin inkişafının 5, 10 və 15-ci günlərində kökdə və yarpaqlarda zülalların ümumi miqdarı sürətlə artsa da daha yüksək qatılıqlarda (100-200 mM) isə zülalların miqdarı zəif sürətlə artmış, sonra dəyişməz qalmışdır. $FeCl_3$ -dən fərqli olaraq SO_4^{2-} iştirakında, 10-100 mM qatılıqlarında, öyrənilən parametrlərin dəyişməsi daha intensiv olmuşdur. Bu şəraitdə bitkinin bəzi biometrik göstəriciləri, o cümlədən çəkisi, boyunun uzunluğu, yarpağın sahəsi və s. xloridlərlə müqayisədə 80-90% yüksək olmuşdur. Alınan nəticələr göstərir ki, vegetasiyanın başlanğıcında qısa dövr ərzində həm zülalların ümumi miqdarı və həm də nitratreduktaza fermentinin aktivliyinin dəyişməsi intensivləşdiyindən biometrik göstəricilər də yüksək qiymətə malik olurlar. Burada biz standart göstərici kimi $FeCl_3$ -də 50 mM, $ZnSO_4$ -də isə 50-100 mM qatılıqları götürə bilərik. 2-ci istiqamət üzrə isə proseslərin intensivləşməsi ÇF-dək və daha çox davam etmişdir. Vegetasiyanın sonunda yaşıl yarpaqlarda yalnız kontrol və 10 mM duz qatılığında nitratreduktaza aktivliyinin qaldığı müşahidə olunmuşdur.

$FeCl_3$ və $ZnSO_4$ -ün köklər vasitəsi ilə mineral qida elementlərinin udulmasına da təsir edir. Müəyyən olunmuşdur ki, ilk mərhələdə 50 mM $FeCl_3$ iştirakında udulan NO_3^- -nin miqdarı kontrolla müqayisədə 127,5%, PO_4^{3-} cəmi 22,4%, Ca^{2+} -67% artmışdır. Buna uyğun olaraq 50-100 mM $ZnSO_4$ iştirakında bitkilər tərəfindən mənimsənilən mineral elementlərin miqdarı 50 mM $FeCl_3$ -lə müqayisədə yüksəkdir.

Müəyyən olunmuşdur ki, pambıq bitkisinin böyümə və inkişafının ilk dövrlərində köklərin uzanmasının intensivləşməsi baş verir. Azot çatışmazlığı şəraitində bitkilərdə maddələr mübadiləsi zəifləyir, azotlu maddələrlə yanaşı digər üzvü maddələrin sintezi zəiflədiyindən yerüstü orqanların biometrik göstəricilərində azalma müşahidə edilir.

Alınan nəticələr onu göstərir ki, Cl^- və SO_4^{2-} duzların iştirakı şəraitində onların 50 mM (Cl^-) və 50-100 mM (SO_4^{2-}) qatılıqlarında bitkilərin kök sistemində və yerüstü orqanlarında metabolizm sürətləndiyindən nitratreduktaza aktivliyi və zülalların miqdarı artırır. Bu artım pambıq bitkisinin orqanlarında sintez proseslərini sürətləndirməklə adaptiv xassə daşıyır.

ATUJ0297.

HEYDƏR ƏLİYEVİN AZƏRBAYCANÇILIQ İDEYASI HAQQINDA

Q.C.Əliyev

| İctimai fənlər kafedrası

Bəşər tarixində, xalqların tarixində ideyalar və ideologiyalar həmişə böyük rol oynamışlar. İdeyaların meydana gəlməsi tarixi qədimdir və onlar insanları ilahi

qüvvə kimi əzmkar fəaliyyətə kökləməkdədirlər. Milli ideya axtarırları bütün dövrlərdə Azərbaycan ictimai-fəlsəfi fikrini düşündürən məsələlərdən olmuşdur. Qneseoloji müstəvidə ideyasız nə təfəkkür prosesini, nə də praktikada onun fikri məhsullarını təsəvvür etmək mümkün deyildir.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev milli ideya kimi Azərbaycançılıq məfkurəsini vahid ideologiya kimi irəli sürərək, Azərbaycan xalqını bir sıra təhdidlərdən, etnik bölücülük əsasında parçalanmaq təhlükəsindən xilas etməyi bacarmışdır. Yeni müstəqillik qazanan dövlətin sağlam addımlarla irəliləyə bilməsini təmin etmək üçün Ulu Öndər Heydər Əliyev milli birliyi, həmrəyliyi ön plana çıxarmışdır.

Azərbaycanda bu gün uğurla həyata keçirilən müstəqil dövlətçilik siyasətinin konseptual əsaslarını Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyev tərəfindən işlənilib hazırlanmış azərbaycançılıq ideologiyası təşkil edir. Azərbaycançılıq ideologiyasında Azərbaycan xalqının milli maraqları və dövlətçilik mənafeyi öz əksini tapmışdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev yeni tarixi şəraitdə Azərbaycançılıq ideologiyasını müasir dövrün reallıqları ilə daha da zənginləşdirərək uğurla inkişaf etdirir.

Heydər Əliyev müstəqil Azərbaycan dövlətinin əsas ideyası olan azərbaycançılığı – Azərbaycan dilini, mədəniyyətini, milli-mənəvi dəyərlərini, adət-ənənələrini hər zaman yaşatmağı, Azərbaycanın dünyaya inteqrasiyası prosesində milli-mənəvi mentalitetimizi qloballaşmanın neqativ təsirindən qorumağın ən optimal vasitəsi kimi qəbul etməyi tövsiyə edirdi.

Heydər Əliyev Azərbaycançılığın əsas prinsipləri barədə yazırdı ki, “biz azərbaycanlıları birləşdirən milli mənsubiyyətimizdir, tarixi köklərimizdir, milli-mənəvi dəyərlərimizdir, milli mədəniyyətimizdir - ədəbiyyatımız, incəsənətimiz, musiqimiz, şeirlərimiz, mahnılarımız, xalqımıza mənsub olan adət-ənənələrdir. İnsan hansı ölkədə yaşamasından asılı olmayaraq, gərək öz milliliyini qoruyub saxlasın... Bizim hamımızı birləşdirən, həmrəy edən Azərbaycançılıq ideyasıdır. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik”.

Heydər Əliyevin dövlətçilik və idarəetmə fəlsəfəsinin elmi-nəzəri ideyaları insanlarımızı daim yaşamağa, real vəziyyət barədə düşünməyə, milli quruculuq sahəsində bütün sağlam qüvvələrin mənəvi-intellektual potensialından maksimum və yaradıcı istifadə etməyə ruhlandırır. “Tarix milli mənliliyimizi və quruculuğumuzu yenidən sınağa çəkir” – Ulu öndərin bu mülahizəsi bütün zamanlar üçün aktuallığını saxlamaqdadır, buna görə də siyasi sayıqlığı və milli şərəf hissini millətin inkişafı naminə daim sarsılmaz iradəmizin keyfiyyətləri kimi təkmilləşdirməli, saflaşdırmalı, milli mentalitetimizin ayrılmaz dəyərləri kimi uca tutmalıyıq. Sevindirici faktdır ki, Heydər Əliyevin “Əzəmət və qüdrətinə, namus və qeyrətinə arxalandığım və güvəndiyim Azərbaycan övladları” ifadəsi bu gün milli təfəkkürümüzün, şərəf və ləyaqətimizin siyasi-mənəvi qaynağına çevrilmişdir. 30 ildən çox bir müddətdə işğal olunmuş ərazimiz “güvəndiyimiz Azərbaycan övladları” tərəfindən 44 gün müddətində azad edildi.

Buna görə də ümummilli lider dövlətçilik fəaliyyətində elə bir istiqamət götürmüşdü

ki, bəzi məmurların əməllərində üzəçıxan etimadsızlıq, riyakarlıq və simasızlıq kimi neqativ hallar aradan qaldırılsın, yeniləşmə proseslərinin həyata keçirilməsi gedişində əngələ çevrilməsin. Bir sözlə, o, çalışırdı ki, hüquqi dövlət və vətəndaş quruculuğu işinə insanlarımız saf mənlilik şüuru ilə başlasınlar. Azərbaycançılıq əqidəsinin əsasında məhz “saf mənlilik şüuru” durmalıdır.

Heydər Əliyev millət olaraq milli mənəviyyatımızı, Azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşmasını düzgün qiymətləndirmiş, Azərbaycan dövlətinin möhkəmləndirilməsi üçün vacib şərt olduğunu göstərmişdir.

Milli ideyalara yiyələnmiş xalq milli liderlərin ətrafında sıx birləşəndə Azərbaycançılığın mühüm tərkib hissəsi olan həmrəylik fenomeni reallığa çevrilir. Xalq milli ideyanı dərk edəndə onun rolu daha da artır və yalnız o halda milli ideya dönməz olur. Azərbaycançılıq, bu gün Azərbaycan dövlətinin siyasətində hakim ideya, bir siyasi xətt kimi çıxış edir.

Məhz ümummilli lider Heydər Əliyevin önəmli siyasi ideyaları sayəsində Azərbaycançılıq inkişaf edərək artıq siyasi ideologiya səviyyəsinə yüksəlmiş, dünya azərbaycanlılarının amalına və məsləkinə çevrilmişdir.

Ulu öndərin bütövlükdə milli inkişaf konsepsiyasının aparıcı elementi olan Azərbaycançılıq ideologiyası, həm ölkəmizdə, həm xaricdə yaşayan soydaşlarımızı həmrəyliyə səsləyən milli dəyərdir. “Bütün Azərbaycanlıların indi dünyada bir vətəni var. O da Azərbaycan Respublikasıdır. Bir dövlətimiz var. Bu müstəqil Azərbaycan Respublikasıdır. Gəlin, hamımız bu dövlətin, bu vətənin ətrafında birləşək”. “Sizin ən ümdə vəzifəniz vətənə, ölkəmizə, doğma

torpağımıza daim sədaqətli olmaqdır. Hər bir gənc bunu heç vaxt unutmamalıdır. Nə olursa-olsun vətənə, xalqına, ölkəsinə, dövlətinə sədaqət hər bir gənci daim yaşadacaq və ona cəmiyyətdə özünə layiq, özü istədiyi yeri tapmağa imkan verəcəkdir”.

Beləliklə, sonda biz alman filosofu Maks Veberin bir ifadəsini xatırlatmaq istərdik: “Biz ona görə insanıq ki, dünyaya, ətrafımıza insani mənə kəsb etdirmək qabiliyyətinə, iradəsinə malikik”. “Biz” bu gün qətiyyətlə deyə bilərik Heydər Əliyevin “Mən fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam” ideyası nəinki milli manifest kimi səslənir, həm də onun Azərbaycançılıq konsepsiyası xalqımızın müstəqilliyini, milli varlığını, mənəvi ləyaqətini mənalandırır, gələcəyini nurlandırır. Məhz buna görə də Heydər Əliyev irsi Azərbaycan xalqının misilsiz, əvəzolunmaz milli sərvəti olmaqla Azərbaycanın modern inkişaf strategiyasının nəzəri mənbəyini təşkil edir.

ATUJ0298.

ŞƏKƏRLİ DİABET FONUNDA SÜMÜKDƏ YARANAN METABOLİK POZULMALAR VƏ HEMOSTAZ SİSTEMİNDƏKİ DƏYİŞİKLİKLƏR

M.X.Əliyev, M. B.Talışinskaya,
G.M.Sultanova, G.H.İbrahimova
| Patoloji fiziologiya kafedrası

Giriş. Şəkərli diabet (ŞD) qeyri-infeksion xarakterli epidemiya xüsusiyyətlərinə meylli olan endokrin xəstəliklərdəndir. Tibbi ədəbiyyatda ŞD zamanı diabetik osteopatiyanın yaranması və hemostaz göstəricilərinin pozulması haqqında məlumatlar kifayət qədərdir. ŞD-nin

ağırliq dərəcəsi ilə sümük kütləsinin itirilməsi və hemostazın pozulması arasında əlaqənin öyrənməsi xəstəliyin müalicəsində əhəmiyyət kəsp edir. Son vaxtlar diabetik osteopatiya zamanı hemostaz sistemində yaranan dəyişikliklər qanda öyrənilsədə, bu göstəricilər limfada öyrənilməmişdir.

Tədqiqatın məqsədi modelləşdirilmiş alloksan şəkərli diabet zamanı diabetik osteopatiya fonunda hemostaz sistemində yaranan pozulmaların göstəriciləri qanda və limfada müqayisəli şəkildə qiymətləndirilməsindən, eləcə də limfanın axın sürətinin təyin edilməsindən ibarət olmuşdur.

Material və metodlar. Tədqiqatlar çəkisi 1.8 - 2.3 kq olan "Şinşilla " cinsinə aid dovşanlar üzərində aparılmışdır. Şəkərli diabet modelini yaratmaq üçün dovşanların periton boşluğuna 100 mg/kg dozada 5%-li alloksan monohidrat məhlulu yeridilmişdir. Analiz üçün qan ürək boşluğundan, limfa isə döş limfa axacağından alınmışdır. Əməliyyat anesteziya altında aparılmışdır. Dovşanlar alloksan inyeksiyasından 20 gün sonra diabetik simptomlar göstərmişlər. Modelləşdirilmiş alloksan şəkərli diabet zamanı sümük toxumasında metabolizminin pozulmasının qanda və limfada markerləri (D vitamininin fəallığı, osteokalsin və kalsiumun konsentrasiyası) və hemostaz sisteminin göstəricilərindən olan antitrombin III fəallığı və fibrinogenin səviyyəsi öyrənilmişdir. Bu göstəricilər alloksan yeridildikdən əvvəl və 30, 60, 90 gün sonra qanda və limfada təyin edilmişdir.

Nəticələr. Təcrübə zamanı D vitamininin fəallığının azalması, osteokalsin və kalsiumun konsentrasiyasının artması,

fibrinogenin səviyyəsinin artması və antitrombin III fəallığının azalması müşahidə olunmuşdur. Bu tendensiya limfada qana nəzərən daha çox qeyd olunmuşdur. Təcrübənin sonunda isə həm qanda, həm də limfada D vitamininin fəallığının artması, osteokalsinin və kalsiumun konsentrasiyasının azalması, fibrinogenin səviyyəsinin azalması və antitrombin III fəallığının artması müşahidə olunsada, normal göstəticilərdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənmişdir. Təcrübə zamanı limfanın axın sürəti azalmışdır.

Yekun. Modelləşdirilmiş alloksan şəkərli diabet zamanı sümük toxumasında metabolizmin pozulmasının markerləri və hemostaz sisteminin göstəriciləri qanda və limfada dəyişir. Bu zaman limfanın axın sürətinin dəyişməsi də qeyd olunmuşdur.

ATUJ0299.

EKSPERİMENTAL ŞƏKƏRLİ DİABET ZAMANI LİPİD MÜBADİLƏSİNİN VƏ LİMFANIN DAMARDAXİLİ LAXTALANMASININ POZULMASI

S.C.Əliyev, Ş.M.Hüseynova, Ə.Ə.Quliyeva, Ü.C.Ağamaliyeva

Patoloji fiziologiya kafedrası

Şəkərli diabet (ŞD) xəstəliyinin patogenezinə lipid mübadiləsinin pozulması ilə qanın damardaxili laxtalanmasının arasında sıx əlaqənin olması elmə məlumdur. Eksperimental ŞD zamanı qanla yanaşı, mikrolimfosirkulyasiyanın da pozulmasının öyrənilməsi öz aktuallığını qoruyub saxlamaqdadır. Tədqiqatımızın məqsədi eksperimental diabet zamanı qanda və limfada lipid mübadiləsi və

damardaxili laxtalanma göstəricilərində baş verən dəyişiklikləri müqayisəli şəkildə öyrənməkdən ibarət olmuşdur.

Material və metodlar. Təcrübələr çəkisi 2,0-2,5 kq olan "Şinşilla" cinsinə aid olan 18 baş dovşan üzərində aparılmışdır. Dovşanlar təcrübə və nəzarət qrupu olmaqla 2 qrupa ayrılmışdır. Birinci qrupa daxil olan 8 dovşana ditizon əvəzinə NaCl-un 0,9%-li məhlulu yeridilmişdir. Bu zaman qan və limfada tədqiq edilən göstəricilərdəki dəyişikliklər müvəqqəti xarakter daşımışdır, bir neçə saatdan sonra həm lipid mübadiləsindəki, həm də qan və limfadakı dəyişikliklər bərpa olunmuşdur. 10 baş dovşanda isə ditizondan istifadə edilərək şəkərli diabetin modeli yaradılmışdır. Bu təcrübə qrupu dovşanlarında alınan göstəricilər onu deməyə əsas vermişdir ki ditizon eksperimental diabeti zamanı qanla yanaşı, limfada da lipid mübadiləsinin göstəricilərində ciddi dəyişikliklər baş verir. Belə ki, qanda ümumi xolesterin və triqliseridlərin miqdarı norma ilə müqayisədə xeyli dərəcədə artmış, yüksək sıxlıqlı lipoproteinlərin miqdarı azalmış, çox aşağı və aşağı sıxlıqlı lipoproteinlərin miqdarı isə kəskin artmışdır. Bu göstəricilər qanla yanaşı, limfada da yuxarıdakı istiqamətdə dəyişilmişdir. Həmçinin qan və limfada damardaxili laxtalanmanın markerləri, fibrin monomerlərin həll olan kompleksi və fibrinin deqradasiya məhsulları da aşkar edilmişdir. Lipidlərin peroksidləşmə məhsullarının qan və limfada artması toxumaların limfadrenajının pozulması ilə müşayiət etmişdir. Bunu döş axacağına yeridilmiş konyuladan limfanın axma sürətinin başlanğıc səviyyənin 70%-nə qədər azalması bir daha sübut etmişdir.

Nəticə. Aparılan tədqiqatların nəticəsindən belə qənaətə gəlmək olar ki, eksperimental ŞD zamanı həm mikrohemosirkulyasiya, həm də mikrolimfasirkulyasiya pozulur və lipid mübadiləsinin göstəriciləri norma ilə müqayisədə xeyli dərəcədə dəyişilir. ŞD zamanı maddələr mübadiləsinin pozulması nəticəsində toksiki məhsulların toxumalardan daşınması pozulur, yeni toxumaların limfadrenajı azalır. Bu da orqanlarda müxtəlif ağırlaşmaların yaranmasına gətirib çıxarır.

Yekun. ŞD zamanı yaranan ağırlaşmaların patogenezinə lipid mübadiləsinin və limfanın damardaxili laxtalanmasının pozulması mühüm rol oynayır. Bu da, şəkərli diabet xəstələrində kardiovaskulyar patologiyaların yaranmasına gətirib çıxarır.

ATUJ0300.

SƏRBƏST RADİKALLARIN DİABETİK HEPATOPATİYARIN PATOGENEZİNDƏ ROLU

S.C.Əliyev, C.T.Əliyeva, A.Ş.Qasımova,
J.Ş.İbrahimova

Patoloji fiziologiya kafedrası

Davamlı xronik hiperqlikemiya orqanizmin müxtəlif orqanlarının: göz, böyrək, ürəyin fəaliyyətinin pozulmasına səbəb olur. Şəkərli diabet (ŞD) zamanı daha ağır zədələnən orqanlardan biri də qaraciyərdir. Bu isə xəstəliyin gedişinə və proqnozuna əsaslı dərəcədə təsir göstərir. Çoxsaylı tədqiqatlar göstərir ki, "diabetik hepatopatiya" xəstələrin 60-80%-də rast gəlinir. Müəyyən olunmuşdur ki, ŞD fonunda lipidlərin peroksid oksidləşməsi (LPO) proseslərinin intensivləşməsi qaraciyərin

zədələnməsinin əsas mexanizmlərindən biridir.

Tədqiqatın məqsədi qan plazmasında dien konyuqatlarının (DK) və malon dialdehidinin (MDA) səviyyəsi ilə qaraciyərin fermentativ funksiyasının pozulması arasında korrelyasiyanı müəyyən etməkdir.

Tədqiqatın material və metodları.

Tədqiqatlar "Şinşilla" cinsinə aid, çəkisi 2,5-3,0 kq olan 10 baş dovşan üzərində yerinə yetirilmişdir. ŞD modeli təcrübə heyvanlarının qulaq venasına alloksan monohidratın 5%-li məhlulunu yeritməklə yaradılmışdır. Tədqiqat heyvanları hər birində 5 olmaqla iki qrupa – kontrol və təcrübə qruplarına bölünmüşdür. Təcrübə zamanı qan plazmasında dien konyuqatlarının, malon dialdehidinin miqdarı, AIAT, AsAT-ın fəallığı təyin olunmuşdur.

Nəticə. Təcrübə qrupuna daxil olan heyvanların qanında şəkərin miqdarının orta göstəricisi nəzarət qrupu ilə müqayisədə 3,5 dəfə, MDA-nın səviyyəsi 3,6 dəfə ($p < 0,05$), AIAT-ın fəallığı intakt heyvanlarla müqayisədə 2,0 dəfə ($p < 0,05$), AsAT-ın fəallığı isə 1,8 dəfə ($p < 0,05$) artmışdır. AIAT, AsAT-ın konsentrasiyasının yüksəlməsi sərbəst radikalların təsirindən hepatositlərin baryer funksiyasının zəiflədiyini ehtimal etməyə imkan verir. LPO məhsulları ilə AIAT, AsAT-ın səviyyəsi arasında təyin olunan korrelyativ göstəricilər də bunu deməyə əsas verir. Belə ki, yüksək hiperqlikemiya fonunda DK və MDA-nın səviyyəsi ilə AIAT ($r=0,977$; $r=0,991$), eləcə də DK və MDA-nın səviyyəsi ilə AsAT ($r=0,972$; $r=0,989$) arasında müsbət korrelyasiya aşkarlandı.

Yekun. Ədəbiyyat məlumatları da göstərir ki, DK və MDA-nın artıq miqdarda

toplanması hüceyrənin destruksiyasına səbəb olmaqla sitoliz sindromunun inkişafı ilə nəticələnir, qanda qaraciyər fermentlərinin fəallığının artması ilə müşayiət olunur. Bütün bunlar sitoliz sindromu ilə LPO-nun fəallaşması arasındakı paralelliyi sübut edir. Beləliklə, ŞD zamanı qan plazmasında DK və MDA-nın miqdarının artması qaraciyərin funksional fəaliyyətinin pozulmasının inkişaf mexanizmində əsaslı rol oynayır. Bu baxımdan şəkərli diabetin ağırlaşmalarının patogenetik müalicəsində antioksidant təsirli maddələrin tətbiqi mütləq hesab olunur.

ATUJ0301.

MEŞƏ ALMASINDAN (MALUS SYLVESTRIS) PEKTİNİN ALINMASINA TƏSİR GÖSTƏRƏN TEXNOLOJİ AMİLLƏR

K.Y.Əliyeva, P.Ə.Abbasova

Əczaçılıq texnologiyası və idarəçiliyi kafedrası

Polimer maddələr xüsusilə, bitki mənşəli polimerlər- polisaxaridlər, əczaçılıq sənayesində dərman və köməkçi maddələrin mənbəyi kimi, həmçinin dərmanların hazırlanmasında matrisa kimi tibbdə və əczaçılıqda geniş istifadə olunur. Belə biopolimerlərdən biri də pektinlərdir. Pektin maddələri (Pectine, matieres pectiques) 1-4 qlikozid əlaqəsi vasitəsilə birləşən D-qalakturon turşusunun qalıqlarından təşkil olunmuş təbii polimer maddələrdir.

Pektinlər mənbəyindən asılı olaraq müxtəlif quruluşlu olub geniş bioloji fəallıq diapozonuna malik bioloji uyğun polisaxaridlər olub, hidrogelə çevrilə və elastiki polimer şəbəkələri meydana

gətirə bilirlər. Aşağı maya dəyərində malik olmaqla iqtisadi cəhətdən əlverişli olan pektinlər həm təsiredici, həm də köməkçi maddə kimi qida, əczaçılıq və biotibbi məqsədlər üçün, dərmanların çatdırılma sistemində perspektivli mənbə hesab olunurlar.

İşimizin məqsədi meşə almasından (*Malus sylvestris*) pektinin müqayisəli şəkildə alınması və ekstraksiya prosesinə texnoloji amillərin təsirinin öyrənilməsi olmuşdur.

İlk olaraq meşə alması qurudulub, xırdalanaraq ələkdən keçirilmişdir. Ekstraksiya prosesi 1%-li xlorid, limon, oksalat və sirkə turusu məhlulları ilə 1:20 nisbətində aparılmışdır. Ekstraksiya müddəti 30, 60, 90, 120, 150 dəq. arasında dəyişmiş və temperatur rejimi isə 40 ° C, 50 ° C, 60 ° C, 70 ° C, 80 ° C arasında olmuşdur. Pektin maddələri 96%-li etil spirti ilə 1:1,5-də çökdürülmüşdür. Ayrılmış pektin kolbada soyuq yerdə 3-4 saat saxlanılmışdır. Pektin kağız filtdən süzülmüş, otaq temperaturunda qurudulmuş və xırdalanmışdır.

Analiz nəticəsində ekstraksiya zamanı pektin maddələrinin ən çox çıxımı ekstragent kimi xlorid, limon turşusu məhlulları götürüldükdə, ekstraksiya müddəti 2 saat və temperatur rejimi 60° C olduqda müşahidə olunmuşdur. Temperatur 60° C -dən yuxarı olduqda çıxım faizi tədricən azalmağa başlamışdır.

ATUJ0302.

NORMADA İNSANIN QARA CİYƏRDAXİLİ ÖD AXACAQLARININ LİMFOİD STRUKTURLARININ MAKROTOPOQRAFIYASININ ÖYRƏNİLMƏSİNİN NƏTİCƏLƏRİ

N.H.Əlieva, S.V.Şadlinskaya, B.M.Hüseynov
İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya kafedrası

Giriş. Orqan mənsubiyyətindən asılı olmayaraq orqanların limfoid törəmələri bir çox xəstəliklərin mənbəyi hesab olunur. Elmi ədəbiyyatda öd kisəsinin, öd kisəsi axacağının, ümumi qara ciyər və ümumi öd axacaqlarının limfoid törəmələrinin anatomiyası və topoqrafiyası haqqında məlumatlara rast gəlinir. Lakin, qara ciyərdaxili öd axacaqlarının limfoid strukturlar az öyrənilmişdir.

Tədqiqatın məqsədi normada müxtəlif yaşlı insanların qara ciyərdaxili öd axacaqlarının limfoid strukturlarının makro topoqrafiyasını öyrənmək olmuşdur.

Material və metodlar. Tədqiqat obyektini müxtəlif yaşlı, hər iki cinsə aid 24 insan meyitindən götürülmüş qara ciyərdaxili öd axacaqlarının limfoid strukturları təşkil etmişdir. Limfoid strukturların mikroanatomiyası və mikrosintopiyası mikroskopik preparatlarda öyrənilmişdir. Mikroskopik preparatlar Van Gizon metodu ilə, hematoksilin-eozinlə, metilen abısı ilə, total preparatlar isə Hellman T metodu ilə boyadılmışdır.

Nəticələr. Qara ciyərdaxili öd axacaqların mikroskopik tədqiqi göstərir ki, bu orqanların divarlarında limfoid törəmələr limfoid düyüncüklər və diffuz limfoid toxuma ilə təmsil olunurlar. Bu orqanlarda limfoid strukturlar daim müəyyən edilir.

Qara ciyərdaxili öd axacaqların total preparatlarında limfoid düyüncüklər orqan divarının daha açıq fonunda tünd (əsasən tünd göy) strukturlar kimi aşkar edilir. Bu axacaqların divarları boyunca limfoid düyüncüklərin və diffuz limfoid toxumanın üstünlük təşkil edilən lokalizasiya sahələri vardır. Limfoid düyüncüklər bu orqanların selikli qişasında və selikli qişasında yerləşirlər. Limfoid düyüncüklərin periferik konturları aydın şəkildə müəyyən edilir, onların çoxalma mərkəzləri olmur. Selikli qişa epitelinin bazal zarı və kiçik venaların yaxınlığında diffuz limfoid toxuma hüceyrələri aşkar edilir. Keyfiyyət baxımından qara ciyərdaxili öd axacaqlarının limfoid törəmələri eyni tipli hüceyrə tərkibinə malikdir. Bu törəmələrdə limfositlər əhəmiyyətli üstünlük təşkil edir (50-70%). Bundan başqa, plazmositlər, makrofaqlar, retikulyar və tosğun hüceyrələr müəyyən olunmuşdur. Limfoid toxumanın tərkibində mitoz əlamətləri olan hüceyrələr həmişə aşkar edilmişdir. Qara ciyərdaxili öd axacaqların limfoid törəmələrinin ölçü göstəricilərinin gradienti müşahidə olunur. Belə ki, limfoid düyüncüklərin ölçü-miqdar göstəriciləri və bütün limfoid törəmələrdə hüceyrələrin miqdarı paycıq axacaqlarından başlayaraq artır.

Yekun. Beləliklə, qara ciyərdaxili öd axacaqlarının limfoid törəmələrinin mikrosintopiyası digər borulu orqanların müvafiq göstəricilərinə uyğundur.

ATUJ0303.

NEFT EMALI SƏNAYESİNDƏ KOMPÜTER TEXNİKASI ÜZRƏ ƏMƏK FƏALİYYƏTİ ZAMANI İSTEHSALAT STRESSLƏRİ

R.H.Əliyeva, S.A.Gürzəliyev, C.Y.Salihova,
M.Y.Nəbiyeva

Uşaq-yeniyetmələrin sağlamlığı və əmək sağlamlığı kafedrası

Giriş: Ədəbiyyat məlumatları araşdırılması nəticəsində istehsalat şəraitində kompyuterlər və videoterminallarda çalışanların əmək şəraiti və sağlamlıq göstəriciləri ayrı-ayrı meyarlar üzrə öyrənilsə də, nəticələrin kompleks şəkildə qiymətləndirilməlidir.

Tədqiqatın məqsədi: Neft emalı müəssisələrində kompyuterlər-videodisplay terminalları üzrə avtomatlaşdırılmış informasiya sistemində çalışan operatorların orqanizmlərində mərkəzi sinir sisteminin və görmə analizatorlarının texnoloji proseslə bağlı baş verən dəyişiklikləri gigiyenik, fizioloji və erqonomik cəhətdən öyrənməklə, alınan nəticələr əsasında işçilərin sağlamlığının qorunub saxlanması istiqamətində sağlamlaşdırıcı tədbirlərin və səmərələşdirici təkliflərin işlənilib, hazırlanmasından ibarətdir.

Tədqiqatın material və metodları: Bakı Neft emalı zavodunun birbaşa qovma və katalitik krekinq sexlərində kompyuter və videodisplay texnikasında işləyən 25-40 yaşlı, iş stajları 3 ildən yuxarı olan, praktiki sağlam 80 nəfər işçi, operator və dispetçerlər, yanaşı olaraq 30 nəfər nəzarət qrupu müayinəyə cəlb olunmuşdur. Bu zaman tərəfimizdən yerli və xarici aparatlardan istifadə etməklə.

kompleks professioqrafik, gigiyenik, fizioloji-erqonomik, kliniki, sosioloji, statistik müayinə metodlarından istifadə edilmişdir. İstehsalat amillərinin zərərlik və təhlükəlilik dərəcəsi, əməyin peşə qrafik xarakteri, ağırlıq və gərginlik göstəriciləri, o cümlədən, əmək şəraitinin gigiyenik cəhətdən qiymətləndirilməsi (R.2.2.2006.05) nömrəli rəhbərliyə əsasən aparılmışdır. Əməyin peşə qrafik təhlili göstərir ki, "kompüter videodisplay texnikasında işləyən operator və dispetçerlərin ümumi iş müddəti 3 növbəli iş rejimi üzrə 12saat, iş növbəsinin 93.2-95.4%-ni təşkil edir. Peşə sahiblərinin "oturaq vəziyyətdə" gözlərini ekranlara zilləmə müddəti 9,5-10,0 saat, yardımçı işlərə (5-7%) və mikropauzalara (5,3-11%) sərf edirlər. Səs və işıq siqnallarının daxil olma sıxlığı saatda 250-360(N-175) təşkil edir. Əl barmaqları ilə icra olunan hərəkətlərin sayı isə 60000-dən çoxdur (N- 40000). Əmək şəraiti kompyüterlə və videoterminallarla işləyənlərin iş qabiliyyətinə mənfi təsir göstərməklə, ümumi yorğunluq, baş ağrısı, gözlərdə ağrı, görmə və eşitmə motor reaksiyaların latent dövrünün müvafiq olaraq 16-22% və 10-24% uzanması, informasiyaların işləmə sürətinin 25-33% azalması qeyd olunur. Kontrol qrupda şikayətlərə təsadüfi hallarda (1-5%) rast gəlinir.

Nəticələr və yekun: Neft emalında kompyüter-video texnikasında işləyən operator və dispetçerlər stress təsirli istehsalat peşə amillərinin təsirinə məruz qalmaqla, görmə orqanları və ümumi orqanizmində yorğunluğun inkişafına səbəb olur. İş stajının artması xroniki istehsalat stressinin işkişaf etməsinə gətirib çıxarır. Bu məqsədlə istehsalat stress amillərinin təsir şəraitində işçilərin

əmək şəraitinin optimallaşdırılması və sağlamlıqlarının qorunub saxlanılmasına yönəlmiş elmi cəhətdən əsaslandırılmış profilaktiki tədbirlər işlənib hazırlanmışdır.

ATUJ0304.

XƏZƏR ZƏFƏRANI (CROCUS CASPIUS) BİTKİSİNİN İSTİFADƏ PERSPEKTİVLƏRİ

S.E.Əliyeva, A.A.Abasova
Farmakoqnoziya kafedrası

Bitki mənşəli preparatlara artan tələbat, dərman bitkilərinin tədqiqini aktual edir. Xüsusən yabanı bitkilərin kimyəvi tərkibinin öyrənilməsi, müalicəvi effektinin təyin edilməsi və xammalının tədqiq edilməsi ölkəmiz üçün də əhəmiyyətlidir. Bu baxımdan farmakoqnostik cəhətdən az öyrənilmiş zəfəran cinsinə aid növlərin tədqiqi elmi əhəmiyyətə malikdir. Dünyanın bir çox ölkələrində zəfəran cinsinə daxil olan növlərin tibbi praktikada istifadəsi və fitokimyəvi tədqiqi sahəsində araşdırmalar aparılır. Azərbaycanda yayılan Xəzər zəfəranı bitkisi fitokimyəvi və farmakoloji cəhətdən tədqiq edilməmişdir. Bitkini tədqiq etmək məqsədilə ilkin olaraq ədəbiyyat məlumatları əldə etmək arzu olunandır.

Crocus Iridaceae fəsiləsinə (Süsənkimilər) aid çiçəklil bitkilər cinsidir, 100-ə yaxın çoxillik bitkilərdən ibarətdir. Azərbaycan florasında isə bu cinsə məxsus 6 növə rast gəlinir. Bu növlər bir çox alimlər tərəfindən tədqiq edilmişdir. Crocus caspius növü Fischer və Meyer tərəfindən, Cənubi Xəzər regionunda dəniz səviyyəsindən 1300 metrə qədər yüksəklikdə tapılmışdır. Crocus cinsinə daxil olan bitkilər soğanaqlı, nisbətən iri ağ, sarı, narıncı və ya bənövşəyi çiçəklər

verən, çiçəkləndikdən sonra yuxuya gedən bitkilərdir. Çiçəklər gecə və buludlu hava şəraitində bağlanır. Crocus cinsi tarix boyu, əsasən zəfəranın mənbəyi kimi tanınıb. Zəfəran payızda çiçəkləyən Crocus sativus növünün qurudulmuş dişicik tellərindən əldə edilir. O, ədviyyat və boyaq maddəsi kimi qiymətləndirilir və dünyanın ən bahalı ədviyyatlarından biridir. Bu cinsin vətəni dəniz səviyyəsindən Alp tundrasına qədər, Şimali Afrika, Mərkəzi və Cənubi Avropa, Egey adaları, Yaxın Şərq və Mərkəzi Asiyadan Çinin qərbindəki Sincan-a qədər dəniz səviyyəsindən tutmuş meşəlik, kolluq və çəmənliklərdir.

Xəzər zəfəranı soğanaqlı yumruları ilə inkişaf edən 12-17 sm hündürlüyündə çoxillik ot bitkisi. Soğanaqlı yumrusu 2 sm hündürlükdə, 1 sm enində, üzəri pərdəli, tünd – qəhvəyi, lifli örtüklüdür. Daxili örtük qısa tükcüklüdür. Gövdə 12-17 sm hündürlükdə yarpaqlar və çiçəklərlə birlikdə görünür. Yarpaq 5-7 ədəddir, bəzən çiçəklərdən hündür, xətvəri, 1,5-2 mm enində itidir. Çiçək yanlığı sadədir, bitişik ləçəklidir, 6 büküslü, uzun silindrik borucuğa malikdir, büküyü zəif-bənövşəyi və yaxud da daha tünd rəngli damarlanmaya malikdir. Erkəkciklərin sayı 3-dür. Dişiciklər narıncı rəngdə olub, 3-3,5 sm uzunluğundadır və çiçəkyanlığının qanadları arasından sallanır. Bitki payız aylarında çiçək açır. Çiçəkləmə, adətən, 3 həftə çəkir.

Zəfəran cinsinə daxil olan növlər tibb praktikasında göz və ginekoloji xəstəliklərin müalicəsində istifadə olunur. Dişiciklərin sulu dəmləməsi sakitləşdirici, ağrıkəsici, spazm əleyhinə, sidikqovucu, iltihab əleyhinə və antiseptik vasitə kimi istifadə olunur. Şərq təbabətində zəfəran 300-dən çox dərman vasitəsinin tərkibinə

əsas komponent kimi daxil edilmişdir. Həmçinin müasir araşdırmalar nəticəsində bu cinsə daxil olan növlərin diabet əleyhinə, hepatoprotektiv, neyroprotektiv xüsusiyyətləri öyrənilmiş, uşaqlarda diqqət çatışmazlığı sindromu və hiperaktivlik zamanı terapevtik effekti mövcud olduğu aşkar edilmişdir.

ATUJ0305.

EKSPERİMENTDƏ ANAFİLAKTİK ŞOK YARADILMIŞ HEYVANLARIN QANINDA VƏ LİMFASINDA BƏZİ İMMUN GÖSTƏRİCİLƏRİN DƏYİŞİKLİKLƏRİ

T.Əliyeva

| Patoloji fiziologiya

Allergik reaksiyalar zamanı İgE –nin səviyyəsinin dəyişikliklərinin mühüm patogenetik rolu vardır. Bu zaman İL-4-ün səviyyəsinin artması İgE-nin sekresiyasının da artmasına və İgE-dən asılı allergik reaksiyaların inkişafına səbəb olur. Həmçinin, bu reaksiyalar zamanı İgE ilə yanaşı İgG-nin də səviyyəsi artır və bu iki antiser arasında antigenlə birləşmək uğrunda rəqabət gedir.

Məlumdur ki, adaptiv immun cavab reaksiyası zamanı bir neçə izotip anticisimlərin sintez olunması ilə inkişaf edir ki, bunların da əsas hissəsini İgG təşkil edir. Yalnız atopik xəstəliklər və parazitar infeksiyalar zamanı İgE səviyyəsi artır. Bunları nəzərə alaraq, eksperimentdə anafilaktik şok yaradılmış heyvanların qanında və limfasında İgE və İgG-nin səviyyəsinin müqayisəli olaraq, öyrəndik.

Material və metodlar. Tədqiqat iki seriyada, "Şinşilla" cinsindən olan 18 dovşan üzərində aparılmışdır. Nəzarət

qrupu kimi 9 intakt dovşanın qanında və limfasında İgE və İgG səviyyəsi tədqiq edilmişdir. Eksperimentdə anafilaktik şok almaq üçün əvvəlcədən sensibilizasiya olunmuş dovşanların qulaq venasına 1ml at qanı zərdabı inyeksiya edilmişdir Qanda və limfada İgE səviyyəsini müəyyən etmək üçün immunoferment analizi üsulundan istifadə edilmişdir.(İFA). İmmunoqlobulinlərin təyini alman firması "Farmingen" test-sistemi dəstinin köməyi ilə aparılmışdır.

Tədqiqat üçün lazım olan qan dovşanın qulağının kənar venasından, limfa isə V.Q. Məmmədov və M.X.Əliyevin modifikasiyasında V.V.Kornienko üsulu ilə döş limfa axacağından götürülmüşdür. Tədqiqat nəticəsində məlum olmuşdur ki, anafilaktik şok yaradılmış heyvanların qanında İgE-nin səviyyəsi həm sensibilizasiya, həm də anafilaktik şok zamanı artsa da, şok mərhələsində daha nəzərəçarpan olmuşdur. Belə ki, İgE-nin səviyyəsi sensibilizasiyanın 7-ci günü nəzarət qrupu ilə müqayisədə 3,5 dəfə artaraq 35,6 mE /l-ə bərabər olmuş, sensibilizasiyanın 21-ci günü yeni anafilaktik şok mərhələsində 151,1mE/l-ə qədər artmışdır ($p<0,001$). İgG səviyyəsi isə anafilaktik şokun sensibilizasiya mərhələsində (7-ci gün) nəzarət qrupu ilə müqayisədə bir qədər artsa da, şok mərhələsində kəskin azalmışdır. İgG sensibilizasiyanın 7-ci günü 8q/l ($p<0,001$)-ə qədər artmış, şok mərhələsində 1,2 dəfə azalaraq, 4,5 q/l -ə çatmışdır ($p<0,001$).

Limfada İgE-nin səviyyəsi anafilaktik şokun sensibilizasiya mərhələsində (7-ci gün) nəzarət qrupu ilə müqayisədə 2,4 dəfə artaraq 11mE/l bərabər olmuş($p<0,001$), İgG 2,6 ($p<0,001$) dəfə artaraq 7,6 q/l bərabər olmuşdur.

Sensibilizasiyanın 21-ci günü yeni anafilaktik şok mərhələsində İgE daha da artaraq 50,2 mE/l-ə bərabər olmuş, İgG isə 4,0 q/l-ə qədər azalmışdır.

Nəticələr: Eksperimentdə anafilaktik şok yaradılmış heyvanların qanında və limfasında İgE-in səviyyəsi artsa da, İgG qatılığı azalmışdır.

Eksperimentdə anafilaktik şok yaradılmış heyvanların qanında İgE və İgG qatılığının dəyişiklikləri limfa ilə müqayisədə daha nəzərəçarpan olmuşdur.

Yekun. Beləliklə, nəticələrdən görüldüyü kimi, anafilaktik şok yaradılmış heyvanların qanında və limfasında İgE-nin qatılığı artmış, İgG isə azalmışdır

ATUJ0306.

"44 GÜNLÜK VƏTƏN MÜHARİBƏSİ" ZAMANI III-cü SƏVİYYƏLİ TİBBİ YARDIM MƏRHƏLƏSİNDƏ HAVA NƏQLİYYATI VASİTƏSİLƏ TƏXLIYƏ OLMUŞ YARALILARIN ÇEŞİDLƏNMƏSİ VƏ TƏXLIYƏSİ

Ç.Əlləzov, M.Rzayev, B.Əliyev

Hərbi Tibb Fakültəsi

Açar sözlər: 3-cü səviyyəli tibbi yardımın təşkili, aviasiya yolu ilə (təyyarə və helikopter) təxliyə, çeşidləmə.

Giriş: Sülh şəraitində təcili və təxirəsalınmaz cərrahi yardıma ehtiyacı olan xəstə, yaralı və zədələnən şəxs stasionara daxil olan zaman ona yardım edəcək həkim həmin tibb müəssisəsinin mövcud imkanlarından – müalicə və diaqnostika resurslarından istifadə edərək lazım olan tibbi yardımı maksimal yerinə yetirməyə nail ola bilər. Kütləvi şəkildə (döyüş əməliyyatları, ciddi tibbi fəlakətlər) qısa zaman ərzində çoxsaylı yaralı və

zədələnmələr daxil olduqda isə tamamilə fərqli situasiyalar qarşıya çıxır. Çoxsaylı yaralıların hər birinin təcili və təxirəsalınmaz qaydada tibbi yardıma ehtiyacı vardır.

Tədqiqatın məqsədi: “ 44 günlük Vətən müharibəsi ” zamanı III-cü səviyyəli tibbi yardım mərhələsində hava nəqliyyəti vasitəsi ilə təxliyə olmuş yaralıların çeşidlənməsi və təxliyyəsinin təşkilini və qeyd olunan ağırlaşmaları araşdırmaqdır.

Tədqiqat material və metod: 27.09.2020- 08.11.2020 tarixlər arasında təxliyə günü toplam 21 gün müxtəlif tarixlərdə aviasiya yolu ilə (təyyarə və helikopter) təxliyə edilmiş xəstələr öncə triaj üsulu ilə çeşidlənmişdir və yaralanma xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq ixtisaslı hospitallara ambulanslar tərəfindən aparılmışdır. Gündəlik bir-üç arasında yaralılar təxliyə edilirdi. Toplam bütün yaralıdan 4,9 % xəstə tədqiqata daxil olmuşdur. Bu yaralılar aviasiya yolu ilə (təyyarə və helikopter) təxliyə edilmişdirlər. Hava meydançasından xəstəxanaya yaralıların təxliyəsi zamanı öncədən polislerin xəbərleşmə yolu ilə gedəcəkləri yol boşaldılırdı və ambulansların önündə polis maşınları müşayəti altında aparılırdı ki, bu yaralılarımızın qısa müddətdə təxliyəsi təşkil olunsun. Yaralıların Çeşidlənməsi və Təxliyyəsinin paylaşdırılması xəstəxanalara görə aşağıdakı kimi olmuşdur: Müdafiə Nazirliyinin Baş Klinik Hospitalına 37%, Elmi Tədqiqat Travmatologiya və Ortopediya İnstitutuna 15%, Dövlət Təhlükəsizliyi Xidmətinin Hospitalına 14%, Yeni Klinikaya 11%, 1 sayılı Klinik Tibbi Mərkəz 10%, Eksperimental Xəstəxana 4%, Mirgasimov adına Respublika Klinik Xəstəxanası 2%, ATU Tədris Cərrahiyyə

Klinikası 2%, Daxili İşlər Nazirliyi Hospitalına 2%, Bona dea Beynəlxalq Hospital 1%, Sərhəd Xidmətinin Hospitalı 1%, Respublika Neyrocərrahiyyə Xəstəxanası 1% arasında yaralılar paylaşdırılmışdır. En çox təxliyyə Müdafiə Nazirliyinin Baş Klinik Hospitalında olmuşdur 37%. Aparılan tədqiqata əsasən Elmi Tədqiqat Travmatologiya və Ortopediya İnstitutuna 15% olduğunu və ikinci sırada olduğunu görürük. Bunu da qeyd etmək istərdim ki, MN BKH təxliyə olunan yaralıların müxtəlif lokalizasiyalı yaralanmış xəstələr olduğunu fərz etsək Elmi Tədqiqat Travmatologiya və Ortopediya İnstitutuna sırf travmatoloji yaralanmaların başvurmaları Travmatik Yaralanmaların birinci sırada olduğunu görürük.

Nəticə: Bu məqalədə 3-cü səviyyəli tibbi yardımın təşkili zamanı çeşidləmə və təxliyə prinsiplərinə əsasən qısa müddətdə və vaxtında bütün xəstələrin vaxt itkisi olmadan birbaşa xəstəxanalardakı palatalarına yerləşdirildiklərinin və müalicələrinə başlanıldığını gördük. Təxliyyə zamanı 0,6 % xəstəmizdə ağırlaşma ilə təxliyəsi olmuşdur. Ağırlaşan xəstənin olmasına baxmayaraq tibbi personalın düzgün müdaxiləsi, çeşidləmə və təxliyyənin düzgün taktikasının seçilməsi nəticəsində xəstəxanaya catdırılmışdır. Bunun nəticəsində bir daha görürük ki düzgün seçilmiş olan aviasiya yolu ilə (təyyarə və helikopter) təxliyə edilmiş yaralıların həm zaman, həm də ağırlaşma nöqtəyi nəzərdən vacib rol oynayır.

ATUJ0307.

XƏRÇƏNGİN MÜALİCƏSİNDƏN YARANAN YAN TƏSİRLƏRİN DƏRMAN BİTKİLƏRİ VASİTƏSİLƏ MUALİCƏSİ

¹M.Əmirova, ¹G.Əzizova, ²M.Vəliyeva, ¹E.Hüseynova, ¹A.Dadaşova

ATU-nun ¹Biokimya kafedrası
ATU-nun ²Əczaçılığın Texnologiyası və İdarəçiliyi

Xülasə. Xərçəng həm yayılma sürətinə görə, həm ölüm hallarına görə müasir təbabətin ən aktual problemlərindən biri olaraq qalır, hətta hal-hazırkı müalicə üsullarının qənaətbəxş olmadığını desək yanılmazdır. Bu səbəbdən dünyanın aparıcı laboratoriyalarında əlavə olaraq yeni həm təbii, həm sintetik müalicəvi vasitələrin araşdırılması aparılır. Bununla belə, şişlərin müalicəsi üçün müxtəlif istiqamətdə təsir edən preparatlar işlənilib hazırlansa da, bu xəstəlik minlərlə insanın həyatına son qoymağa davam edir. Bu fakt ilk növbədə onunla bağlıdır ki, şişlərin müalicəsi zamanı seçicilik təmin oluna bilmir, və kimyəvi preparatlar xərçəng hüceyrələri ilə yanaşı sağlam hüceyrələri də zədələyərək sıradan çıxarır, orqan və toxumalarda qıcıqlanma, iltihablaşma inkişaf edir, beləliklə həyati zərurət kəsb edən qaraciyər, böyrək, ürək və s. orqanlarda nekroz baş verir. Bununla əlaqədar olaraq kimya terapiyası zamanı bütün orqanizmə məhvedici təsir göstərən proseslərin profilaktik olaraq qarşısını ala bilən və ya ən azı ləngidə bilən dərman bitkilərin istifadəsi xüsusi maraq doğurur. Belə ki, bir sıra ölkələrdə biyandan əldə edilən birləşmələr artıq kimya terapiyanın fəsadlarını aradan qaldırmaq məqədi ilə istifadə edilmiş və müsbət nəticələr əldə edilmişdir. Son illərdə sübut edilməmişdir ki biyan,

tərkbindəki saponin və flavonoidlər reseptor vasitəçiliyi ilə siqnalın hüceyrə daxilinə transduksiyası, habelə pro- və antiinflammator proseslərə çoxşaxəli təsir göstərməsi ilə əlaqədar xərçəng kimya terapiyasından sonra mənfi reaksiyaları aradan qaldırmaq üçün ən güclü təsir göstərən seçim preparatların sırasına daxildir.

Açar sözlər: biyan, flavonoid, kimya terapiyası, saponin, xərçəng, yan təsir

ATUJ0308.

BİRLƏŞDİRİCİ TOXUMANIN İRSİ DİSPLAZİYASININ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ RAYONLARI ÜZRƏ PAYLANMASI

T.Ə.Əsgərova

Biokimya kafedrası

Çoxsaylı ədəbiyyat məlumatlarının analizi son 10 ildə birləşdirici toxumanın irsi displaziyası (BTİD) ilə müşayiət olunan xəstəliklərin artmasını göstərir. Bu patologiyalar artıq uşaq ölümünə, şikəstliyə gətirib çıxaran xəstəliklər arasında ön sırada gedir. Müxtəlif ölkələrdə bu irsi patologiyaların yayılma tezliyi ən geniş hədlər arasında dəyişilir. Hər 1000 doğulan uşaq üçün 1,5%-dən 56,17%-ə kimi aşkar olunmuşdur. Bu da irsi xəstəliklərin ümumi qeydiyyatının aparılmaması, regional xüsusiyyətlərdən asılı olaraq yayılma tezliyinin təyin olunmaması ilə əlaqədardır.

BTİD həm kliniki, biokimyəvi, həm də genetik formaları bir çox ölkələrin alimləri tərəfindən öyrənilmişdir. Bu patologiya zamanı birləşdirici toxumanın mövcud olduğu bütün orqanlarda zədələnmələrin olması xəstə üçün ağır kliniki gedişatın üzə çıxmasına, tibbi-sosial problemin

yanmasına gətirib çıxarır ki, bu da irsi xəstəliyin öyrənilməsinin vacib olduğunu göstərir. Bundan əlavə, alimlər tərəfindən mutasiyaların xarakteri ilə xəstəliyin fenotipik üzə çıxması arasında birbaşa əlaqənin olması müəyyən edilmişdir.

İşin məqsədi BTİD-nin Azərbaycan Respublikasının müxtəlif rayonlarında yayılma tezliyini müəyyən etməkdir.

Tədqiqat Azərbaycan populyasiyasına aid müxtəlif cinsə mənsub olan yendoğulmuşlardan 50 yaşına qədər 1216 nəfər üzərində aparılmışdır. Müayinə üçün xəstələrin qanı Bakı şəhərinin Uşaq xəstəxanasından, Qaragözova Tibb Mərkəzindən, Prenatal Mərkəzdən, Doğum evlərindən, Abşeron rayonunun və respublikanın müxtəlif rayonlarından gələn şəxslərdən götürülmüşdür. Müayinədə biokimyəvi və genetik metodlardan istifadə edilmişdir.

Bizim aldığımız nəticələrə əsasən BTİD-nin 3 əsas forması Marfan sindromu, natamam osteogenez, mitral klapanın ailəvi prolapsı müəyyən edilmişdir. 917 nəfər müayinə olunanların 204-də (22,3%), BTİD-nin 3 əsas forması, 104 nəfərdə (10,9%) isə xəstəliyin digər formaları – Elers-Danlos sindromu, axondroplaziya və s. aşkar edilmişdir.

Xəstəliyin genetik formalarının fenotipik və genotipik yayılma tezliyinin öyrənilməsi mutant genin yayılma tezliyinin 0,0208-0,04525 və 0,02944 qiymətləri arasında müəyyən edilmişdir. Mutant genin yüksək qiymətləri mitral klapanın ailəvi prolapsı və birləşdirici toxumanın irsi displaziyasının digər növlərində (0,044525 və 0,08668) müəyyən olunmuşdur.

Natamam osteogenezdə və Marfan sindromunda aşağı yayılma tezliyi təyin olunur. BTİD bütün 4 formasında –

homoziqot formalarda fenotipinin yayılma tezliyi 68,8%, Marfan sindromunda 77,3%, natamam osteogenezdə 60%, mitral klapanın ailəvi prolapsında 59,0% irsi xəstəliyin digər formalarında müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatımızın sonrakı mərhələsində BTİD olan xəstələrin Azərbaycanın hansı rayonlardan olması müəyyən edilmişdir.

Alınan nəticələr göstərmişdir ki, bu patologiyanın ayrı-ayrı rayonlar üzrə yayılma tezliyi eyni deyil və bu da irsi patologiyanın çox yüksək heterogenliyindən xəbər verir. Ən çox irsi xəstəliyi yayılma tezliyi Cənub rayonlarında təsadüf olunmuşdur. 12,2% ən az yayılma tezliyi Gürcüstan Respublikasından köçən azərbaycanlılar arasında təyin olunmuşdur – 1,1%.

Beləliklə, alınan nəticələr BTİD-nin Azərbaycan Respublikasının əhalisi arasında bərabər yayılmadığı və yüksək genetik heterogenliyə malik olduğunu göstərmişdir.

ATUJ0309.

TƏBABƏTİN PRIORİTET SAHƏLƏRİNDƏN BİRİ OLAN ANTIOKSİDANT TƏSİRLİ MADDƏLƏRİN FARMAKOLOJİ TƏDQIQI

V.Y.Əsmətov, İ.A.Tahirov, Ü.M.Məcidova, M.M.Qəniyev

| Farmakologiya kafedrası

Təbiətin aqressiv faktorlarının insan orqanizminə göstərdiyi zədələyici təsirlərin lipidlərin peroksidləşməsi (LPO) proseslərinə təsirinin öyrənilməsi ilə bağlı aparılan tədqiqatlar həmişə olduğu kimi yenə də aktual olaraq qalır. Oksidativ stresslər zamanı hüceyrə və toxumalarda

əmələ gələn sərbəst radikallar hüceyrə membranlarında doymamış piy turşularının oksidləşməsinə səbəb olmaqla LPO məhsullarının miqdarını artırır ki, bu da orqanizmin erkən yaşlarda qocalmasına, eyni zamanda müalicəsi problem olan xəstəliklərin inkişaf etməsinə səbəb olur. Normada orqanizmin hüceyrə və toxumalarında LPO-nun məhsulları mövcuddur və onların əsas funksiyası orqanizmin hüceyrələrinin böyüməsində, canlı toxumaların tənəffüsü prosesində, fasiləsiz hüceyrə keçiriciliyinin tənzimində, progesteron və steroid hormonların, prostoqlandin E1-in biosintezində, xolesterinin sterol nüvəsinin hidrosilləşməsindən ibarətdir. Bunlarla yanaşı LPO məhsulları leykotriyenlərin sintezi və zərərli maddələrin detoksikasiyasında da mühüm rol oynayır. Bu reaksiyalarda katalizator rolunu sitoxrom tipli hemin birləşmələri, hemoqlobin, Fe+2 ionları oynayır.

LPO məhsullarının miqdarı normal olduqda müsbət tərəfə sinir impulslarının ötürülməsi, zədələnmiş xromosomların məhv olması, mitoxondrilərdə oksidləşmə-fosforlaşma, lipiddənəsilı membran əlaqəli fermentlərin aktivliyinin saxlanması, prostoqlandinlərin, leykotriyenlərin sintezi, mitogenez, orqanizmdə fəaliyyət potensialının yaranması və s. baş verirsə, LPO məhsullarının miqdarının artması isə mənfi tərəfə sərbəst radikalların bir çox xəstəliklərin patogenezi, toxumaların destruksiyasında, postişemik, reperfüzion və hiperoksik zədələnmələrdə, həmçinin bir sıra ürək-damar və genetik xəstəliklərdə, virus xəstəliklərində, travmatik intoksikasiyalarda, onkoloji

xəstəliklərdə və s. mühüm yer tutmasına səbəb olur. LPO prosesinin sürətlənməsi əsas membran lipidlərinin peroksidləşməsi hesabına baş verir. Bu zaman orqanizmdə sintez olunan oksigenin aktiv forması (OAF) birləşdirici toxumaların hüceyrələrini zədələmək qabiliyyətinə və destruktiv proseslərin inkişafına səbəb ola bilər. Bütöv orqanizm səviyyəsində sərbəstradikalı LPO prosesləri hüceyrələrin fəaliyyətinin pozulmasında həlledici rola malikdir. Orqanizmdə daimi prooksidantların əmələ gəlməsi hüceyrədaxili və hüceyrəxarici antioksidantların aktivliyi ilə adekvatlıq təşkil edirlər ki, bununla da pro- və antioksidant sistemlər arasındakı tarazlığın müəyyən optimal səviyyəsi saxlanılır. OAF yüksək reaksiyaya girmə qabiliyyətinə malik olduğu üçün hüceyrələrdə onun fəaliyyəti endogen antioksidantlarla tənzim olunur. Əks təqdirdə sərbəstradikalı proseslərin intensivləşməsi orqanların funksiyasında ciddi pozğunluğun əmələ gəlməsində rol oynayan, hüceyrə və toxumalarda sürətli zədələnmələrin inkişaf etməsinə səbəb ola bilər. Orqanizmdə sərbəstradikalı reaksiyalar endogen antioksidant müdafiə sisteminin nəzarəti altında baş verir.

Yekun olaraq bütün qeyd etdiklərimiz orqanizmdə pro və antioksidant sistemlər arasında tarazlığın qorunub saxlanması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bunun üçün Azərbaycanımızın zəngin bitki örtüyünə malik olmasını və bu bitkilərin böyük əksəriyyətinin tərkibinin antioksidant təsirli maddələrlə zəngin olduğunu nəzərə alaraq onların xammalından ya antioksidant təsirli dərman maddələri və yaxud qida əlavələrinin alınaraq insanların gündəlik

istifadəsinə verməklə bir çox xəstəliklərin düzgün profilaktikası ilə məşğul ola bilərik.

ATUJ0310.

KÖK HÜCEYRƏLƏRİ MƏNŞƏLİ EKZOSOMLARIN BAŞ BEYİNDƏ İNKİŞAF EDƏN XRONİKİ NEYROİLTİHABDA EFFEKTİVLİYİ

G.M.Əyyubova

| Sitologiya, embriologiya və histologiya kafedrası

Giriş. Artıq sübut olunmuşdur ki, sinir kök hüceyrələrinin (SKH) ifraz etdikləri ekzosomlar neyroprotektiv, antioksidant, iltihab əleyhinə və neyrogenezi stimullaşdıran mikro-RNT-lər və zülallarla zəngindir. Bundan əlavə, şiş törətmə xüsusiyyətlərinin olmaması və hematoensefalik baryeri sərbəst keçmək qabiliyyətləri onların baş beyində inkişaf edən neyrodegenerativ proseslərdə terapevtik vasitələr kimi istifadəsi üçün əsas yaradır.

Tədqiqatın məqsədi xroniki neyroiltihab modelində SKH-mənşəli ekzosomların effektivliyini araşdırmaq olmuşdur.

Material və metodlar. Yetkin erkək siçanlarda neyroiltihab modeli periton daxilinə yeddi gün ərzində ardıcıl olaraq e.coli lipopolisaxaridi (0,75 mq/kq) yeritməklə yaradılmışdır. İkinci həftədə neyroiltihab yaradılmış heyvanların bir qisminə həmçinin burundaxilinə SKH-mənşəli ekzosomlar yeridilmişdir. Tədqiqata başladıqdan bir ay sonra heyvanlar dekapitasiya olunmuş və onların baş beyinlərindən lazımı kəsiklər, eləcə də qan nümunələri əldə edilmişdir.

Nəticələr. Baş beyin hipokampus hissəsindən əldə olunmuş kəsiklərin İBA-1, CD68, CD210 kimi markerlərdən

istifadə etməklə aparılan immunhistokimyəvi tədqiqi zamanı burada mikroqliya hüceyrələrinin miqdarının artması, onların daha çox qruplar şəklində yerləşməsi, onların aktivləşmiş mikroqliyaya xas xüsusiyyətlərə malik olması aşkar edilmişdir. Bunun əlavə, beyin tikələrinin biokimyəvi təhlili burada İL-1 β , İL-6, TNF α kimi iltihab sitokinlərinin miqdarının artmasını göstərmişdir. Bununla belə, NSC-mənşəli ekzosomlarla müalicə olunmuş heyvanlarda mikroqliozun əhəmiyyətli dərəcədə azalması, iltihab sitokinlərinin səviyyəsinin isə normaya yaxınlaşması diqqəti cəlb etmişdir. Əldə olunmuş nəticələr yeddi gün ərzində ardıcıl olaraq LPS inyeksiya olunmuş heyvanlarda ilk inyeksiyadan bir ay keçməsinə baxmayaraq baş beyində hələ də davam edən neyroiltihabın olmasını sübut etmişdir. Digər tərəfdən isə, iltihabın kəskin fazasında kök hüceyrələri mənşəli ekzosomların burundaxilinə yeridilməsi nəticəsində bu prosesin qarşısının alınması da sübut olunmuşdur. Belə ki, istər İBA-1+CD68 müsbət hüceyrələrinin miqdarının azalması, istərsə də beyin toxuması homogenatları tərkibində iltihab-törədici sitokinlərin səviyyələrinin aşağı düşməsi sinir kök hüceyrələri mənşəli ekzosomların hipokampusda xroniki neyroiltihabın qarşısının alınmasında mümkün terapevtik vasitə olduğunu göstərmişdir.

Yekun. Tədqiqatın nəticələri ilk dəfə olaraq SKH-mənşəli ekzosomlarla müalicənin xroniki neyroiltihabın siçan modelində mikroqlial aktivasiya və baş beyində inkişaf edən iltihabi reaksiyaların aradan qaldırılması üçün effektiv vasitə olduğunu sübut etmişdir.

ATUJ0311.**SÜMÜKLƏRİN METABOLİZM
MARKERLƏRİ VƏ TƏNZİMLƏYİCİLƏRİ
ARASINDA KORELYASIYA ƏLAQƏSİ**

G.İ.Əzizova, N.A.Həsənova

| Biokimya kafedrası

Giriş. Sümük metabolik aktiv toxumadır, daim yenilənməsi osteoblastların (sümüklərin yenidən qurulması) və osteoklastların (sümüklərin rezorbsiyası) aktivliklərindən asılıdır. Tədqiqatın məqsədi qan serumunda sümük və qığırdaq metabolizmi markerlərinin (kalsium, fosfor, maqnezium), onların tənzimləyiciləri (qələvi fosfataza, vitamin D, ümumi zülal) ilə aralarındakı əlaqəni müəyyənləməkdir.

Tədqiqatın material və metodları. Tədqiqata müxtəlif sümük patologiyaları (osteoporoz, osteoporotik sınıqlar və s.) olan 111 xəstənin və kontrol qrupu olaraq 17 nəfər sağlam şəxsin qan analizi nəticələri daxil edilmişdir. Qan serumunda kalsium (Ca), fosfor (P), maqnezium (Mg), qələvi fosfataza (QF), vitamin D, ümumi zülalın səviyyələri təyin edilmiş, alınmış nəticələr SPSS 26.0 statistik paketində təhlil edilmiş, korrelyasiya analizi aparılmışdır.

Nəticələr. Sınıqları olan xəstələrdə qanda Ca-un qatılığı 0,90-2,20 mmol/l olub, kontrol qrupuna nisbətən 36,9% ($pU < 0,001$), fosforun qatılığı isə 0,40-2,10 mmol/l olub 28,3% ($pU = 0,008$) azalmışdır. Mg-un qatılığı 0,40-1,87 mmol/l, kontrol qrupuna nəzərən 54,9%, Vit.D-nin qatılığı 1,5-29,1 nq/ml olmuş, kontrol qrupuna nisbətən 2,3 dəfə ($pU < 0,001$) əhəmiyyətli azalmışdır. Qələvi fosfataza fermentinin fəallığı 143,2-

200,5U/l-dir. Kontrol qrupu ilə müqayisədə 17,9% ($pU = 0,043$) azalma aşkar edilib. Ümumi zülalın serumda qatılığı 39,4-84,1 q/l, olmuş, kontrol qrupuna nisbətən çox cüzi dəyişiklik qeyd edilmişdir ($pU = 0,661$).

Yekun. Osteoporozlu xəstələr qrupunda, yaş artdıqca QF fermentinin fəallığı artır. Vitamin D-nin çatışmazlığı isə ümumi zülalın azalmasına səbəb ola bilər. Osteoporotik sınıqları olan xəstələrdə Ca-la vit.D ($p = 0,577$, $p = 0,003$), Ca ilə qələvi fosfataza ($p = 0,428$, $p = 0,033$), vit.D ilə ümumi zülal ($p = 0,488$, $p = 0,013$) arasında müsbət korrelyasiya aşkarlanmışdır. Belə nəticəyə gəlmək olar ki, osteoporotik sınıqları olan xəstələrdə vitamin D-nin defisiti və QF fermentinin fəallığının azalması Ca-un çatışmazlığına və ümumi zülalın azalmasına səbəb ola bilər. Kalsiumun defisiti isə öz növbəsində sümüklərin zülal tərkibinin pozulmasına və sümükyaranma prosesinin zəifləməsinə gətirib çıxara bilər. Yalnız instrumental müayinələrlə deyil, həm də serumdakı biomarkerlərin dəyişməsinə izləməklə sümük sınıqlarının bərpa dövründə sümük metabolizminə nəzarət etmək mümkündür.

ATUJ0312.**YUMURTALIQLARIN XƏRÇƏNGİNİN
PATOGENEZİNDƏ METALLO-
PROTEİNAZA-7-NİN ROLUNUN
ÖYRƏNİLMƏSİ**

G.İ.Əzizova, S.Ç.Qəmbərova

| Biokimya kafedrası

Giriş. Yumurtalıqların xərçəngi ginekoloji orqanların bədxassəli törəmələrindən ölüm səbəbləri içərisində birinci yeri tutur. Yüksək ölüm səviyyəsi xəstəliyin əksər

hallarda gecikmiş mərhələdə - qarın boşluğuna metastazverməsi zamanı aşkar olunması ilə əlaqədardır. Metastazvermənin biokimyəvi mexanizmlərinin öyrənilməsi daha spesifik və yüksək informativliyə malik markerlərin müəyyən edilmə-sində böyük əhəmiyyət kəsb edə bilər. Metalloproteinazalar (MMP) yumurtalıqların xərçənginin metastaz-verməsində mühüm rol oynayır. MMP epitelial transformasiyada, yumurtalıqların onkogenezinə və qarınboşluğu daxilinə metastazların yaranmasında mühüm mərhələ olan bazal membranın və hüceyrəxarici matrisin deqradasiyasında iştirak edirlər. Yumurtalıqların xərçəngində MMP-ın proqnostik əhəmiyyəti və xəstəliyin patogenezinə onların rolu kifayət qədər öyrənilməyib. Son zamanlar yumurtalıqların patogenezinə MMP-7-nin (matrilizin-1) rolu daha çox öyrənilir. Tədqiqat işinin məqsədi yumurtalıqların xərçəngi olan xəstələrin qan serumunda MMP-7-nin qatılığının öyrənilməsidir.

Material və metodlar. Tədqiqat işində Azərbaycan Tibb Universitetinin Onkoloji klinikasında müayinə və müalicə olunan 18 nəfər 49-68 yaşlarında yumurtalıqların xərçəngi olan xəstənin qan serumunda MMP-7-nin qatılığının analiz edilmişdir. Xəstələrə diaqnoz klinik-instrumental və histoloji müayinə üsulları əsasında qoyulmuşdur. Kontrol qrupuna müvafiq yaşlı 10 nəfər praktiki sağlam şəxslər daxil edilmişdir. Qan serumunda MMP-7-nin qatılığının "Human Total MMP-7" (Almaniya) firmasına məxsus reaktiv dəstinin köməkliliyi ilə immunoferment analiz üsulu ilə təyin edilmişdir.

Nəticələr. Tədqiqat işində aparılan nəticələr göstərdi ki, yumurtalıqların

xərçəngi olan xəstələrin (9,8 nq/ml) qan serumunda MMP-7-nin qatılığının kontrol qrupuna (4,5 nq/ml) nisbətən 2,2 dəfə ($p < 0,001$) statistik əhəmiyyətli artır. Bu göstəricinin qatılığının xəstəliyin I-II mərhələsində (7,6 nq/ml) kontrol qrupu ilə müqayisədə 62,2% ($n=12$; $p=0,023$), III-IV mərhələsində (12,5 nq/ml) isə 2,8 dəfə ($n=6$; $p=0,047$) artması müşahidə edilmişdir. MMP-7 geniş proteolitik fəallığa malik olub, hüceyrəxarici matrisin bir çox zülallarını: IV tip kollageni, proteoqlikanları, jəlatinləri, laminin, aqtrekan, entaktin və elastini proteoizə uğradır, endotelial hüceyrələrin proliferasiyasını artırır, endotelidə MMP-1 və MMP-2-nin ekspressiyasını sürətləndirir, in vivo angiogenezi induksiya edir. Nəticələrdən görüldüyü kimi, MMP-7-nin qatılığının xəstəliyin III-IV mərhələsində I-II mərhələsi ilə müqayisədə daha nəzərə çarpacaq dərəcədə artır. Alınan nəticələr MMP-7-nin şişin progressivləşməsində və invaziyanın sürətlənməsində rolunu inkar etmir.

Yekun. Yumurtalıqların xərçəngi zamanı MMP-7 şişin invazyasında və metastazverməsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

ATUJ0313.

OLANZAPİNİN KİMYƏVİ-TOKSİKOLOJİ ANALİZİ

V.İ.Gözəlzadə, K.F.Hüseynquliyeva,
S.A.Paşayeva

Əczaçılıq toksikologiyası və kimya
kafedrası

Açar sözlər: olanzapin, Stas-Otto, NTX, UB-spektroskopiya

Giriş: Olanzapindən şizofreniyanın və bipolyar pozğunluqlarla müşayiət olunan

maniyaların kəskin epizodlarının qısamüddətli müalicəsində istifadə olunur. Geniş farmakoloji təsir spektri olan antipsixotik (neyroleptik) vasitədir. Antipsixotik təsiri mezolimbik və mezokortikal sistemlərin dofamin D2-reseptorlarını blokadağa alması ilə, sedativ təsiri- baş beyin gövdəsinin retikulyar formasiyasının adnoreseptorlarını blokadağa alması ilə; qusma əleyhinə təsiri-qusma mərkəzinin triqer zonasının D2-dofamin reseptorlarını blokadağa alması ilə; hipotermik təsiri- hipotalamusun dofamin reseptorlarını blokadağa alması ilə əlaqədardır.

Olanzapin psixozların produktiv (sayıqlama, hallusinasiyalar) və neqativ simptomatikasını (düşməncilik, emosional və sosial autizm, şübhəlilik) azaldır. Olanzapin yüksək dozalarda toksik təsir göstərdiyi üçün onunla zəhərlənmənin kimyəvi-toksikoloji diaqnostikasını araşdırmaq əczaçılıq elmi üçün aktual və vacib bir problemdir. Doza həddinin aşılması zamanı çox tez-tez hallarda (>10 %) taxikardiya, oyanıqlıq (ağressiya), dizartriya, müxtəlif ekstrapiramid simptomlar, şüurun səviyyəsinin tormozlanmadan komayadək enməsi baş verir; 2%-dən az hallarda isə delirium, konvulsiyalar, koma, neyroleptik sindrom, tənəffüsün zəifləməsi, aspirasiya, arterial təzyiqin enməsi və ya yüksəlməsi, aritmiyalar, çox nadir hallarda ürək-ağciyər çatışmazlığı əmələ gəlir. Olanzapin antipsixotik vasitə kimi tibb təcrübəsində geniş istifadə olduğundan, müxtəlif şəraitdə təsadüfi və ya qəsdən zəhərlənmə halları baş verir. Belə zəhərlənmələr zamanı tədqiqat obyektlərində olanzapinin sübutu üçün

kimyəvi-toksikoloji analiz üsulları tətbiq olunur.

Tədqiqatın məqsədi: əlavətmə üsulu ilə hazırlanmış model nümunələrdə olanzapinin kimyəvi-toksikoloji analiz üsulları ilə vəsfi sübutudur.

Material və metodlar: əvvəlcə iribuynuzlu qaramalın xırdalanmış qaraciyərindən əlavətmə üsulu ilə hər biri 20 qr olmaqla 6 model nümunə hazırlanmışdır. Sonra Stas-Otto üsulu ilə təcridetmə mərhələsi aparılmışdır. Alınmış xloroformlu çıxarışlarda olanzapinin vəsfi sübutunu aparmaq üçün NTX üsulu (xromatoqrafik lövhə - ALUGRAM® SIL G/UV254, 0,20 mm Silica gel 60, Germany) və UB-spektroskopiya üsulu tətbiq edilmişdir. NTX üsulunda həlledici qarışıq kimi etilasetat-xloroform-25% ammoniyak məhlulu (85:10:5) istifadə olunmuşdur.

Nəticə və müzakirələr: NTX üsulu ilə təyinat zamanı $R_f=0,76$ alınmışdır. R_f -in bu göstəricisi "Zalasta" tabletlərindən (KRKA POLSKA, Polşa) alınmış olanzapinin R_f göstəricisi ilə üst-üstə düşmüşdür. Olanzapinin UB spektrində maksimum udmalar 231 nm və 275 nm dalğa uzunluğunda müşahidə edilir. İşlə bağlı tədqiqatlar davam etdirilir.

ATUJ0314.

***Vicia faba L.* XAMMALININ ƏDƏDİ GÖSTƏRİCİLƏRİNİN TƏYİNİ**

T.Hacıbəyli, D.Qafarova
| Əczaçılıq kimyası kafedrası

Dərman bitki xammalının standartlaşdırılması məqsədilə xammalın ədədi göstəricilərinin təyini vacib şərtlərdən biridir.

Azərbaycan florasında geniş yayılan *Vicia L.* cinsinə aid növlərin farmakokimyəvi tədqiqinin tərkib hissəsi olaraq, *Vicia faba* xammalının standartlaşdırılması məqsədilə ədədi göstəricilərin təyin edilməsi aktualdır.

İşin məqsədi - *Vicia faba L.* xammalının ədədi göstəricilərinin tədqiqidir.

Material və metodlar – Tədqiqat məqsədi ilə istifadə olunan *Vicia faba L.* xammalı 2021-ci ilin may ayında Cəlilabad rayonu ərazisindən tədarük edilmişdir.

Xammalda ədədi göstəricilərin (kül, xlorid turşusuna həll olmayan kül, rütubət və s.) təyini Farmakopeya üsulları ilə aparılmışdır.

Nəticələr: Külün təyini - Bu məqsədlə 1 qr bitki xammalı xırdalanır. Farfor kasa qızdırılaraq, soyudulduqdan sonra analitik tərəzidə çəkilir. Xammal farfor kasaya əlavə olunaraq ehtiyatla qızdırılır, əvvəlcə aşağı temperaturda, daha sonra alovu artırmaqla yandırılır. Yandırma, külün eriməsinin və kasanın kənarına yapışmasının qarşısının alınması şərti ilə davam etdirilir. Sabit çəkiyə qədər yandırma davam etdirilir və sonda içərisində kül olan kasa eksikatora soyudulur. Çini kasanın çəkisi, küllə birlikdə təyin edilir, daha sonra çini kasanın çəkisini çıxaraq, külün sabit çəkisi müəyyən edilir.

Xlorid turşusunda həll olmayan külün miqdarının təyin edilməsi: Bunun üçün çini kasada qalan külün qalıqına 2-3 ml duru xlorid turşusu əlavə etdikdən sonra, kasa saat şüşəsi ilə örtülür, 10 dəq ərzində qaynar su hamamında qızdırılır. Üzərinə 10 ml qaynar su əlavə edilir və filtdən süzülür, yenidən həmin kasaya yerləşdirərək yandırılır və çəkisi müəyyən edilir.

Rütubətin təyini – bitki xammalında rütubəti təyin etmək üçün analitik tərəzidə 3 qr xammal çəkilərək büksdə 100-105 C0 temperatur şəraitində qurudulur, 30 dəqiqə fasilə olmaqla proses 3 dəfə təkrar olunur, hər bir nümunə ayrı-ayrı çəkilir və çəkilər arasındakı fərq 0,01 qr çox olmadıqda sabit çəki əldə olunmuş hesab edilir. Nəticədə, xammalda rütubətin 12,1% olduğu müəyyən edildi.

Beləliklə, *Vicia faba* xammalının ilk götürülən 1 qram çəkisindən yandırıldıqdan və kül halına saldıqdan sonra 0,258 qr qalıq alınır. Xlorid turşusunda həll olmayan külün miqdarının təyin edilməsi zamanı nəticə 0,257 qr oldu. Rütubətin təyini zamanı isə 3 qr götürülmüş xammaldan 2,637 qr qalıq alındı ki, bu da rütubətin miqdarının normaya uyğun olduğunu göstərdi.

Yekun. *Vicia faba L.* xammalının standartlaşdırılması məqsədilə ədədi göstəriciləri təyin edilmişdir. Müəyyən edilmiş ədədi göstəricilər *Vicia faba* xammalına dair Farmakopeya Məqaləsinin tərtibində, eləcə də xammalın eyniliyinin təyində istifadə olunacaqdır.

ATUJ0315.

PARTLAYIŞ YARALANMALARINDA EKSTERNAL FİKSATORUN TƏTBİQİNƏ MÜASİR YANAŞMA

E.A.Hacıyev, B.Q.Qurbanov, F.A.Eldarlı, Ş.H.Cəfərov

— Hərbi tibb fakültəsi

Giriş. Partlayış yaralanmaları yumşaq toxuma və sümük defekti ilə xarakterizə olunan yüksək enerjili travma hesab olunur, vaxtında və düzgün tibbi yardım xəstənin həyatının və əmək qabiliyyətinin

qorunub saxlanılmasına xidmət edir. Eksternal fiksasiya aparatlarının son illər müasirləşdirilməsi müharibə cərrahiyesindəki tətbiqini artırmışdır. Eksternal fiksatorların düzgün tətbiqi xəstələrin səhra hospitallarından sonrakı tibbi yardım mərhələsinə etibarlı tətbiqini, bəzi hallarda bu üsulla müalicə taktikasının seçilməsini təmin edir.

Məqsəd: II Qarabağ müharibəsində ətraf yaralanmalarında eksternal fiksatorun tətbiqini, tətbiyə mərhələlərində və sonrakı müalicə dövründə əhəmiyyətini araşdırmaqdır.

Material və metod. Tədqiqata II Qarabağ müharibəsində ətrafların partlayış yaralanması olan, səhra hospitalında eksternal fiksator qoyulmuş və daha sonra müalicəsi MN Baş Klinik Hospitalında izlənmiş 78 xəstə daxil edilmişdir. Xəstələr yuxarı və aşağı ətraflar üzrə qruplara ayrılmışdır. Sümük və yumşaq toxuma zədələnməsindən əlavə olaraq damar və sinir zədələnməsinin olub-olmamasına, eksternal fiksatorun montajından əvvəl və sonra baxılmışdır. 3-cü səviyyə tibbi yardım mərhələsində (MN BKH) xəstələrin müalicə taktikasının eksternal fiksatorla saxlanması və ya xaric olunaraq digər müalicə taktikasının seçilməsi səbələri araşdırılmışdır.

Nəticə: Tədqiqata daxil edilmiş xəstələrdən 62 nəfərdə aşağı, 16 nəfərdə yuxarı ətrafa eksternal fiksator montaj edilmişdir (34-bud, 28-qamış, 16-bazu, 3-həm bud, həm qamış). 17 xəstədə bud sümüyünün sınığı ilə yanaşı bud arteriyasının, 3 xəstədə oturaq sinirin zədələnmə əlamətləri qeyd edilmişdir. Damar zədələnməsi olan xəstələrə autovenoplastika cərrahi əməliyyatından

sonra sınıq fraqmentlərinin repozisiyası aparılmış və eksternal fiksator montaj edilmişdir. Eksternal fiksatorun montajından sonra yatrogen fəsadlaşma görülməmişdir. Xəstələr etibarlı tətbiyə edilmiş, tətbiyə zamanı hərəkətə bağlı əlavə zədələnmələrin qarşısı alınmışdır. MN BKH-da yuxarı ətraf yaralanması olan 16 xəstənin müalicəsi eksternal fiksatorla davam etdirilmiş, bunlardan 5 xəstə üzərində korreksiya edici prosedur tətbiq olunmuşdur. Bud və baldır nahiyələrinə eyni anda montaj olunmuş eksternal fiksatorlu xəstələrin 2-nin müalicəsi eyni qaydada davam etdirilmiş və sağalma qeyd olunmuşdur. Bud yaralanması olan xəstələrdə və baldır yaralanması olan 15 xəstədə eksternal fiksator sonra xaric edilərək digər müalicə taktikasına keçilmişdir. Səbəb olaraq aktiv istinad funksiyasının olmaması göstərilmişdir.

Yekun. I Qarabağ müharibəsindən fərqli olaraq II Qarabağ müharibəsində ixtisaslı cərrahi briqadaların cəbhəyə maksimum yaxınlaşdırılması eksternal fiksatorun uğurlu tətbiqini artırmışdır. Bu metod gips və şina immobilizasiyasından fərqli olaraq xəstələrin növbəti müalicə mərhələsinə etibarlı tətbiqini təmin etməklə yanaşı, əksər xəstələrin eksternal fiksatorla müalicə taktikasının davam etdirilməsi, 3-cü səviyyə tibbi yardım mərhələsində həkimlərin iş yükünü və xəstələrin təkrari cərrahi əməliyyat keçirməsi hallarını azaldır.

ATUJ0316.

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN SƏHIYYƏSİ

S.V.Hacıyeva, H.M.Əliyeva, Y.A.Baxışova, H.T.Mansurova

Tibbi mikrobiologiya və immunologiya kafedrası

Millətin millət kimi mövcud olmasını müəyyənləşdirən iki amil var: maarif və səhiyyə. İnamlı deyə bilərik ki, bu məsələlərin hər ikisində ulu öndərimizin fəaliyyəti xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Ən qədim dövrlərdən başlayaraq Azərbaycan təkcə “Odlar diyarı” kimi deyil, həm də ecazkar şəfaverici qüvvəyə malik olan bir diyar kimi tanınmışdır. Azərbaycan xalqının qədim əcdadları olmuş midiyalılar gigiyenaya çox böyük əhəmiyyət verirdilər. Ona görə də təsadüfi deyildir ki, Əbu Əli ibn-Sina özünün ən mühüm əsərlərini 5 cildlik təbabət ensiklopediyasını və “Şəfa kitabı” adı fəlsəfi əsərini məhz Midiyanın paytaxtı Ekbatan şəhərinin yaxınlığında Həmadanda yazmışdır. Məlum olduğu kimi ölkəmiz XX əsrdə demokratik inkişaf mərhələsi keçmişdir. XX əsrin 60-cı illərin sonu – 70-ci illərin əvvəllərində öz xalqının ümid yeri kimi fəaliyyətə başlamış Heydər Əliyev bir millətin əsil ellər atası kimi işini davam etdirmişdir. Tarixçilərimiz, o cümlədən təbabət tarixçilərimiz bilməlidirlər ki, indiyədək yaradılmış və hazırda yaradılmaqda olan sənədli məcmuələri əsas götürərək XXI əsrə qədər gətirilməsi Heydər Əliyevin adı, onun quruculuq fəaliyyəti ilə bilavasitə bağlıdır.

H.Ə.Əliyevin təfəkkürünün bünövrəsi – daim humanizm ideyalarının daşıyıcısı olmuş doğma xalqıdır. Ulu keçmişimizlə bağlı müdrik kəlamları biz xalqımızın ən yaxşı oğullarının, şairlərin, rəssamların, alimlərin, o cümlədən Hippokratın davamçılarının yaradıcılıqları vasitəsilə öyrənirik. Onlar həm öz müasirlərinə, həm də gələcək nəsillərə həyata açıq gözlə baxmaq, yetkinlik kimi müsbət keyfiyyətləri, yəni bu gün prezidentimizdə

müşahidə etdiyimiz keyfiyyətləri aşılamişlar.

Xalqımızın hərtərəfli inkişafında ümummilli lider H.Ə.Əliyevin böyük rolu olmuşdur. Milli səhiyyə kadrlarının hazırlanmasında, tədris qurumlarının təşkil edilməsində və yerli tibb mətbuatının - “ADU-nun xəbərləri”, “Bakı Tibb jurnalının” yaradılmasında uzun illər boyu elmi-pedaqoji fəaliyyət göstərmiş tibb alimlərinin böyük xidmətləri olmuşdur.

Ölkəmizin ictimai həyatının bütün sahələrində olduğu kimi, səhiyyə sahəsində də yeni iqtisadi sistemə uyğun olaraq həyata keçirilən islahatlar, inkişaf və tərəqqi Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Heydər Əliyevin prezidentliyi dövründə səhiyyəimizin maddi–texniki bazasının gücləndirilməsi istiqamətində də xeyli iş görülmüşdür, o cümlədən bir sıra tibb müəssisələrində təmir–tikinti işləri aparıldı, bəzi səhiyyə ocaqları yeni avadanlıq və cihazlarla təchiz edildi. O illərdə bu sahədə ən diqqətəlayiq hadisələr—Azərbaycan Tibb

Universitetinin yeni korpusunun istifadəyə verilməsi və müasir dünya standartlarına cavab verən Mərkəzi Klinik Xəstəxananın açılışı isə ümummilli liderin Azərbaycan xalqının sağlamlığına göstərdiyi qayğının ən parlaq təcəssümü oldu. Yadda saxlamaq lazımdır ki, ümummilli lider öz ölkəsini demokratik yolla tarixi və milli ənənələrə söykənərək, ümumbəşəri nailiyyətlər və dəyərlər təcrübəsindən istifadə etməklə, hüquqi və müasir dövlət quruculuğu prinsipləri əsasında inkişaf etdirməyi planlaşdırılmışdır.

Ümummilli lider tarix elmini, o cümlədən təbabət tarixini çox yaxşı bilirdi. Elə bunun sayəsində də cəmiyyətimiz, o cümlədən səhiyyə işçiləri siyasətlə ictimai

şüur arasında səbəb-nəticə əlaqələrini izləməyin üsullarını mənimsəyiblər. Həkimlik sənəti daim inkişaf edir, qazanılmış təcrübə hesabına zənginləşərək irəliləyir. Heydər Əliyevin səhiyyə sahəsinə dair, nəzəri baxışlarının və əməli fəaliyyət təcrübəsinin öyrənilməsinə hərtərəfli elmi-tədqiqat mövqeyindən yanaşma da çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Onun ənənələri və tibb sahəsində yeni kadrların hazırlanması siyasəti Azərbaycan Respublikasının prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Məhz onun rəhbərliyi altında Heydər Əliyev siyasəti, gələcəyə istiqamətlənmiş strateji inkişaf kursu davamlı sürətdə irəliləyir və Azərbaycanın uğurlarının əsasını təşkil edir.

ATUJ0317.

YARALILARDA QAN SİSTEMİNDƏ BAŞ VERƏN DƏYİŞİKLİKLƏRİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

S.Həsənov

Hərbi terapiya kafedrası

Giriş: Keçən əsrin ortalarında N.İ.Piroqov travmanın daxili orqanlarda qanunauyğun şəkildə müxtəlif dəyişikliklər törətdiyini prinsipial olaraq irəli sürmüşdür. O yazırdı: "Travma göründüyü kimi adi olmayıb, bütün orqanizmi çox dərin bir şəkildə zədələyir". Böyük Vətən müharibəsindən sonrakı 30 il ərzində aparılan çox istiqamətli tədqiqat göstərmişdir ki, travma nəticəsində orqanizmin həyati funksiyaları və homeostazın parametrlərinin pozulması uzun müddətli xarakter daşıyır. Texnikanın, nəqliyyatın, istehsalatın, texnogen qəzaların sayının kəskin

artması travma xəstəliyi probleminin və zədələnmişlərin müalicəsində öz əhəmiyyətini daha da artırmışdır. Bunlarla yanaşı, hərbi konfliktlər nəticəsində insanlar arasında ölüm və əlillik halları yüksək səviyyədə qalır. Ötən illərdə əldə olunmuş müvəffəqiyyətlərə baxmayaraq, travma xəstəliyi konspeziyası hələ də inkişaf mərhələsindədir və çox sayda araşdırılmamış aspektlər mövcuddur. Travma xəstəliyinin patogenezinin əsasında duran proseslərdən biri qanıtırmədir ki, bu da gələcəkdə mono- və ya poliorqan çatışmazlığına zəmin yaradır. N.D. Kloçkov və həmmüəllifləri belə hesab edirlər ki, travma xəstəliyinin semiotika və morfogenezinin əsasında travmaya qarşı sistem və ya orqan cavabı durur ki, buda travma nəticəsində baş vermiş qanıtırmə ilə tətiklənən neyroendokrin mexanizmlərlə reallaşır. Miokardiodistrofiyalar, nefro və hepatopatiyaların patogenetik inkişaf faktorlarından ən əsası posthemorragik anemiyalardır.

Müzakirə və nəticələr: Əfqanıstan müharibəsində döyüş travması daxili orqanlarda postravmatik dəyişikliklərin yüksək rast gəlmə tezliyi ilə xarakterizə olunmuşdur. Beləki, tənəffüs sistemi orqanlarında patoloji dəyişiklik 32.2%, qan dövranı orqanlarında 45,8%, həzm sistemi orqanlarında 54,8%, sidik - cinsiyyət sistemi orqanlarında 61,5%, qan sistemi orqanlarında isə 95,9% müşahidə olunmuşdur. Çeçen müharibəsində yaralıların daxili orqanlarında baş verən patoloji dəyişikliklər sidik cinsiyyət orqanlarında 14,8%, tənəffüs sistemi orqanlarında 9,9% qan sistemi orqanlarında 20,8% müşahidə olunmuşdur. Yaralılarda qan itirmə

nəticəsində dövr edən qanın ümumi həcmi azaldığından hipovolemiya yaranır. Yaralanmanın ilk günlərində qan sistemində stereotip reaksiya: hemoqlobinin konsentrasiyasının enməsi eritrositlərin sayının azalması, eritrositlərin çökmə sürətinin artması və reaktiv leykositoz baş verir. Q.P. Alekseyev və A.F.Mefodovskiye görə qanın və döş yaralanmalarının da hemotokritin azalması, 54,7% hallarda müşahidə olunmuşdur. Kəllə-beyin travmalarında inkişaf edən anemiyaların əsasında autoimmun hemoliz və qeyri - effektiv hemopoez durur. Yaralılarda eritrositlərin sayının bərpası və hemoqlobin səviyyəsinin normallaşması ortalama 53,4 gün təşkil edir. Yaralılardan 50%-də leykositar formulda eozinofillər olur. Müəlliflər aneoziofiliyanı ümumi adaptasion sindromun təzahürü hesab edirlər. Yaralanmadan sonra stress əlaməti olaraq qan sistemində immun aktivliyin zəifləməsini göstərən monositoz və limfopeniya müşahidə olunur.

Yekun: Bütün yuxarıdakılara əsaslanaraq aşağıdakı nəticələrə gəlmək olur.

1. Yaralılarda qan sistemində baş verən dəyişikliklər travma xəstəliyinin inkişafında əsas patogenetik məqamlardan biridir.
2. Yaralılarda qan sistemində baş verən dəyişikliklər erkən və gecikmiş olmaqla iki yerə bölünür.
3. Yaralılarda qan sistemində baş verən dəyişikliklər digər orqan və sistemlərin funksiyalarının pozulması ilə patogenetik olaraq sıx əlaqəlidir və onlar bir birlərini ağırlaşdırırlar.
4. Yaralılarda rast gəlinən qan sistemi dəyişikliklərinin erkən diaqnostikası təxliyənin mərhələlərində aparılan düzgün patogenetik müalicənin

təyin olunmasına imkan yaradır və yaralılarda erkən mərhələlərdə baş verən ölüm hallarının aradan qaldırılmasına və gecikmiş hallarda isə yaralılardan sağalma müddətinin qısalmasına şərait yaradır.

ATUJ0318.

MÜASİR DƏRMAN DİZAYNINDA KOMPYUTER PROQRAMLARININ ƏHƏMİYYƏTİ

K.F.Hüseynquliyeva, S.A.Paşayeva,

E.A.Qarayev

Əczaçılıq toksikologiyası və kimya
kafedrası

Açar sözlər: dərman dizaynı, de novo, molekulyar dinamika, molekulyar dokinq, QSAR, CADD, farmakofor dizayn

Giriş: Yeni dərman preparatı yaradılması zamanı yüksək terapevtik xüsusiyyətlərə malik, lakin toksik təsiri olmayan və ya nisbətən az olan molekulun axtarılması tələb olunur. Bunun üçün müasir tələblərə cavab verən, yeni kompyuter proqramlarının vasitəsilə dərmanların hazırlanması istiqaməti tətbiq edilir. Bu istiqamət nisbətən yeni sahə olmaqla ədəbiyyatda dərman dizaynı (Drug design) kimi təsvir edilir.

Dərman dizaynında istifadə edilən əsas anlayışlar hədəf və dərman molekuludur. Burada hədəf – orqanizmdə müəyyən fizioloji funksiyalara malik, zədələndikdə isə patoloji proseslərə gətirib çıxaran makromolekulyar quruluşlu bioloji hissədir. Dərman molekulu isə hədəfin hər hansı hissəsi ilə rabitə yaratdığı zaman cavab reaksiyası nəticəsində onun zədələnmiş fizioloji funksiyalarının bərpasına çalışan kimyəvi birləşmədir.

İşin məqsədi və metodlar: Yeni dərman preparatının yaradılması prosesi özündə nümunələrin seçilməsi, maddələrin sintez

edilməsi, onların fiziki-kimyəvi xassələrinin öyrənilməsi, skrining aparılması, toksiklik və terapevtik effektivliyinin araşdırılması kimi prosesləri birləşdirir.

Yeni dərman vasitəsinin yaradılması həddən artıq çox zəhmət və zaman tələb edən (10-12 il), həmçinin maddi cəhətdən çox bahalı (təqribən 1 milyard ABŞ dolları) bir prosesdir. Əvvəlcə yeni dərmanın hədəfləri və ya təsiri ehtimal olunan molekulun identifikasiyası aparılır, sonra isə fundamental elmi laboratoriyalardan klinik tədqiqatlara keçid baş verir. 1960-cı illərə qədər bioloji fəallığın yoxlanılması əsasən heyvanlar üzərində (in vivo) aparılırdı. Bir qədər sonralar belə skrining çox zaman in vitro təcrübələr vasitəsilə həyata keçirilirdi, lakin son illər kompyuter texnologiyalarının xüsusi proqram təminatları ilə in silico araşdırmalarla aparılır.

İndiyə kimi dərman preparatlarının yaradılması "sınaq və səhv" prinsipi ilə aparılırdısa, hazırda molekulyar biologiya, genomika və kompyuter texnologiyalarının tətbiqi bu prosesi daha effektiv araşdırmağa kömək edir və kompyuter köməyi ilə dərman dizaynı – CADD (Computer Aided Drug Design) adlandırılır.

Müvafiq kompyuter metodlarına PDB (Protein Data Bank) ilə dərman hədəfinin proqnozlaşdırılması, virtual skrining, molekulyar bağlanma (Molecular Doking), kəmiyyət quruluş-fəallıq əlaqəsi – QSAR (Quantitative Structure Activity Relationship), de novo, farmakofor dizayn (Pharmakophore design), molekulyar dinamika – MD (Molecular Dynamics) və s. təhlillər daxildir.

Nəticə və onların müzakirəsi: Hazırda kafedrada bioloji aktivliyə malik təbii və sintetik maddələrin müasir kompyuter proqramlarının köməyi ilə tədqiqi və toksikliyin qiymətləndirilməsi istiqamətində tədqiqatlar aparılır. Bu məqsədlə bitki xammalından bioloji fəal molekullar ayrılır, onların yarımsintetik çevrilmə məhsullarının toksikliyi (ADMET – Absorption, Distribution, Metabolism, Excretion, Toxicity) və bioloji fəallığı (in silico, in vitro və in vivo) araşdırılır.

ATUJ0319.

MINİMAL İNVAZİV CƏRRAHİ ÜSULLARIN TƏHLİLİ, AÇIQ CƏRRAHİ ÜSULLARLA MÜQAYİSƏSİ, YENİ ÜSULLARIN TƏTBİQİ

S.Hüseynov, O. Q.Nəbiyev, S.A.İbrahimov
| Silahlı Qüvvələrin Baş Klinik Hospitalı,
| Ümumi Cərrahiyyə Şöbəsi

Açar sözlər: Laparoskopiya, Minimal invaziv cərrahiyyə, İCG/NIR.

Giriş: Minimal invaziv cərrahiyyə son 10 illikdə, həm texnoloji, həm icra oluna bilən cərrahi əməliyyatların spektr genişliyi, həm də yeni üsulların tətbiqi sayəsində daha da, inkişaf etmişdir. Minimal invaziv cərrahiyyənin bu sürətli inkişafı, açıq cərrahiyyə ilə daim müqayisə olunmasına səbəb yaradır.

Tədqiqatın material və metodları: Laparoskopik cərrahiyyə minimal invaziv cərrahiyyənin ilk növlərindən biridir. Laparoskopik cərrahiyyədə əməliyyat nazik borular, nazik videokamera və uzun, nazik cərrahi alətlərlə aparılır. Bu cərrahiyyə kiçik kəsiklər vasitəsilə böyük əməliyyatların aparılması deməkdir. Minimal invaziv əməliyyat sayəsində xəstə daha tez sağalır. Xəstə sağalarkən,

daha az ağrı hiss edir, daha az xəstəxanaya yerləşdirilir və daha az ağırlaşmalar olur. Robotik cərrahiyyə laparoskopik cərrahiyyənin daha təkmil variantıdır. Robot cərrahiyyənin ən əhəmiyyətli xüsusiyyəti cərraha 3D görüntülər göstərməsi və daha həssas əməliyyatların (ən əsası tikişin) asanlıqla həyata keçirilməsidir. Video görüntüləmə sahəsində böyük irəliləyişlər əldə edilmişdir: bunlar arasında yüksək dəqiqlikli və 3D təsvir sistemlərinin istifadəsi və son zamanlarda indosiyenin yaşılı (ICG) flüoresan görüntüləmə cərrahi prosedurlar zamanı intraoperativ qərarların qəbul edilməsinə böyük töhfələr kimi ortaya çıxır.

Nəticələr və onların müzakirəsi: Açıq cərrahiyyədə ki, fərqlər əməliyyat aparacağımız sahə üzərində kəsiyin aparılması, kəsiyin böyüdülməsinin bilinməsi, görüntünün 3D olması, orqanların əllə hiss oluna və rahat hərəkət etdirilə bilinməsi, qanaxma və digər əməliyyat daxili ağırlaşmalara müdaxilə imkanının rahat olması və s. kimidir. Digər tərəfdən minimal invaziv cərrahi üsullarda isə xəstəyə kiçik ölçülü kəsiklərin aparılması, cərrahın əllərinin xəstənin xaricində olması buda infeksiyalaşmanın minimuma endirilməsi deməkdir. Orqanla toxunma hissini olmaması. Tikiş atma kimi işlər mürəkkənləşir. Kəsik sahəsi azaldığı üçün xəstənin həyata geridönüşümü asanlaşır və postoperativ yırtıqların yaranma riski minimuma enir.

ATUJ0320.

STASIONAR MÜALİCƏ ALAN XƏSTƏLƏRİN KLİNİK NÜMUNƏLƏRİNDƏN İZOLƏ EDİLƏN QRAM MƏNFİ BAKTERİYALARIN İDENTİFİKASIYASI VƏ ANTİBİOTİKLƏRƏ HƏSSASLIQLARININ ÖYRƏNİLMƏSİ

F. Heydərova, R. Bayramlı

Tibbi mikrobiologiya və immunologiya kafedrası

Bütün dünyada olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasında da son illərdə xəstəxanadaxili infeksiyalarla xəstələnmələrin geniş yayılması, müalicə xərclərinin artmasına və ölüm hallarının sayının yüksəlməsinə səbəb olur.

Xəstə xəstəxanaya daxil olduqda infeksiyanın inkubasiya dövründə deyilsə və ya həmin infeksiyanın əlamətlərini daşımırsa, xəstəxanada baş verən infeksiyalar nozokomial (xəstəxanadaxili) infeksiya (Nİ) kimi qiymətləndirilir. Ümumiyyətlə, Nİ xəstəxanaya daxil olduqdan 48-72 saat sonra və evə yazıldıqdan sonrakı 10 gün müddətində inkişaf edir.

Xəstəxana mənşəli sidik yolu infeksiyalarının təxminən 80%-i kateterlə əlaqəli, 10-15%-i isə sistoskopiya və digər uroloji müdaxilələrdən sonra inkişaf edir. Kateterlə əlaqəli əlaqəli bakteriuriyaların ən çox rast gəlinən törədiciləri E.coli, Proteus spp., Klebsiella spp. və digər etioloji agentlərdir. Kateterlə əlaqəli bakteriuriyalar qadınlarda 70-80%, kişilərdə isə 20-30% hallarda rast gəlinir. Xəstəxana mənşəli pnevmoniyalar zamanı ölüm halları 50-70% arasında dəyişir. Süni ventilyasiya ilə əlaqəli pnevmoniyaların ən çox rast gəlinən

törədiciləri P.aureginosa, Acinotobacter.spp, digər fermentasiya etməyən Qram mənfi bakteriyalar və S.aureus-dur.

Aparılan tədqiqatlara görə, əməliyyat olunmuş xəstələrin 2.8-17%-ndə cərrahi infeksiyalar inkişaf edir. Xüsusilə S.aureus CYİ-nin əsas törədicisi hesab edilir. Qram mənfi bakteriyalar isə 40% hallarda CYİ törədir və xəstənin endogen florası burada əsas rol oynayır.

Bu bakteriyalar həm həddindən çox antibiotik istifadəsi, həm də xəstələrin immunsupressiv vəziyyəti ilə əlaqədar olaraq çoxlu sayda antibiotikə davamlılıq qazana bilirlər. Rezistentlik qazanmış bu mikroorqanizmlər xəstəxana daxilində, xüsusilə Reanimasiya və intensiv terapiya şöbələrində tibbi personal və ya tənəffüs cihazları ilə daşınaraq xəstələr arasında yayılır.

Beləliklə, aparılan elmi tədqiqatlardan aydın olur ki, stasionar müalicə alan xəstələrin klinik nümunələrindən izole edilmiş qram mənfi ştammların antibiotiklərə həssaslığının öyrənilməsi mikrobiologiyanın və ümumilikdə səhiyyənin aktual problemi olaraq qalmaqdadır.

ATUJ0321.

ƏCZAÇILIQ MÜƏSSISƏLƏRİNİN KORPORATİV SOSIAL MƏSULİYYƏT ANLAYIŞINA MÜNASİBƏTİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ

A.B.Hüseynova, Ü.Ş.İsmayilov

| Əczaçılıq Texnologiyası Və İdarəçiliyi
| Kafedrası

Giriş. Korporativ sosial məsuliyyət (KSM) - quruluşların cəmiyyətə qarşı olan məsuliyyətlərinin məcmusudur. İstənilən

şirkətin dövlət və cəmiyyət qarşısında müəyyən öhdəlikləri vardır. Vergilərin vaxtında və tam həcmdə ödənilməsi, işçilərə dövlətin müəyyən etdiyi minimum əmək haqqından az olmamaq şərti ilə ödəniş edilməsi və s. şirkətin hüquqi məsuliyyətidir. Bu məsuliyyətdən qaçmaq mümkün deyil. KSM isə tamamilə könüllülük prinsipinə əsaslanan fəaliyyət növüdür. KSM könüllülük prinsipinə əsaslandığı üçün, bununla bağlı müxtəlif fikirlər mövcuddur. Korporativ Sosial Məsuliyyət anlayışını, biznesin fəaliyyət növündən, inkişaf mərhələsindən, fəaliyyət göstərdiyi bazardan asılı olaraq müxtəlif cür qəbul edirlər. Belə ki, 1 qrup menecerlər biznesin yeganə məsuliyyətini gəlirləri artırmaqda görürlər. Onlara görə insanların sosial vəziyyəti ilə bağlı isə yalnız dövlət düşünməlidir. İkinci qrupun yanaşmasında isə deyilir ki, biznesin əsas işi tək gəlirləri artırmaqdan ibarət deyil. İstənilən biznes, eyni zamanda sosial məsuliyyət də daşıyır. İctimai problemlərin həllində özəl biznes də fəaliyyət göstərməlidir. Təəssüf ki, çox az şirkət Korporativ Sosial Məsuliyyətin fəlsəfəsini tam qavrayır. Buna görə də biz əczaçılıq şirkətlərinin menecerlərinin KSM anlayışına münasibətini öyrənməyi lazım bildik.

Tədqiqat işinin məqsədi. Məqsədimiz əczaçılıq fəaliyyəti ilə məşğul olan böyük və orta həcmli şirkətlərin KSM layihələrində iştirakı və KSM anlayışına münasibətlərini öyrənməkdir.

Tədqiqatın materialı və metodu. Tədqiqat obyektini kimi bir neçə əczaçılıq şirkətinin menecerlərinə şifahi sorğu metodu ilə müraciət etdik. Sorğuda 10 nəfər menecer aşağıdakı sualları cavablandıraraq iştirak etdi.

1. KSM nədir və bu anlayışı necə başa düşürsünüz?

2. Fəaliyyət göstərdiyiniz şirkət hər hansı KSM layihəsində iştirak edibmi?

Nəticə. Bu sorğuda iştirak edən 10 menecerdən 7-si 1-ci sualı cavablandırarkən KSM anlayışı haqqında eşitdiklərini və məlumatlı olduqlarını bildirdilər. Onlardan bəziləri korporativ məsuliyyəti ya risklərin idarə edilməsi, ya da ki, xeyriyyəçilik tədbirləri kimi başa düşdüklerini qeyd etdilər. Şirkət rəhbərləri düşünür ki, onlar cəmiyyətə yalnız xeyriyyəçiliklə fayda verə bilirlər. Lakin xeyriyyəçiliyin cəmiyyətə sistemli tövhəsi yoxdur və onunla əsaslı dəyişikliklərə nail olmaq mümkün deyil. Bəziləri isə Korporativ Sosial Məsuliyyətin vahid bir formasının, qaydalarının və ya fəaliyyət planının olmamasını göstərdilər. Onlar KSM-i daha çox ideya, məsuliyyətin dərk edilməsi və etika kimi başa düşdüklerini söylədilər. Bu sorğunu cavablandıran 3 nəfər menecer isə bu barədə heç bir məlumatlarının olmadığını bildirmişlər. 1-ci sualı cavablandıran 7 respondent növbəti 2ci sualı cavablandırarkən idarə etdikləri şirkətin bəzi xeyriyyə tədbirlərində və risklərin idarə olunması istiqamətində görülən layihələrdə iştirak etdiklərini bildirmişlər. Sorğuların bütün nəticələrinin yekunu olaraq demək olar ki, Azərbaycanda əczaçılıq sahəsində sahibkarlar KSM haqqında dolğun məlumatlı deyillər və öz fəaliyyətlərində bunu düzgün tətbiq etmirlər.

ATUJ0322.

GÖY-GÖL RAYONUNDA YAŞAYAN HERONTOLOJİ YAŞ QRUPLARINDA ARTERIAL QAN TƏZYİQİNİN TƏDQIQI

E.C.Hüseynova, Ə.V.Hüseynova

Gəncə Dövlət Universiteti, Anatomiya, fiziologiya və zoologiya kafedrası

Giriş. Ürək-damar sistemi xəstəlikləri insanlar arasında ən çox təsadüf olunan xəstəliklərdir. Yaş artdıqca ürək əzələsi atrofiyaya uğrayır, onun kütləsi azalır, ürək boşluqlarının həcmi böyüyür, arteriyaların daxili təbəqəsi qalınlaşır, arterial təzyiq yüksəlir. Normal qocalma prosesi ürək və damarların quruluşunda, bilavasitə funksiyalarında yaşla bağlı dəyişikliklərlə xarakterizə olunur.

Son dövrlər arterial hipertenziya daha çox müşahidə olunur. Bunun əsas səbəblərindən biri kimi stresigöstərmək olar. Hipertoniya uzunmüddətli və güclü həyəcan, tez-tez təkrarlanan emosional gərginliyin təsirindən inkişaf edə bilər. Zərərli vərdişlər, alkoqoldan istifadə, ayaqüstü yeməklər, çox duz qidalar və s. təzyiqi yüksəldir.

Tədqiqat işində Göy-göl rayonunda yaşayan ahıl və qoca yaşlı şəxslərdə yaşla əlaqədar yaranan dəyişikliklər izlənmiş və elmi təhlil aparılmışdır. Tədqiqatlar nəticəsində herontoloji yaş qrupuna mənsub insanlarda yaşla əlaqədar olaraq arterial qan təzyiqində artım müşahidə olunmuşdur. Uzunömürlülərdə isə aşağı arterial qan təzyiqi müşahidə edilir.

Tədqiqatın materialları və metodları
Aparığımız tədqiqat işi Göy-göl rayonunda yaşayan herontoloji yaş qrupuna ahıl (60-74 yaş), qoca (75-89 yaş) və uzunömürlülər (90 yaş və yuxarı) üzərində aparılmışdır. Tədqiqat zamanı sağlam və özünü idarə edə bilən uzunömürlülər seçilmişdir. Tədqiqata 10 kişi, 10 qadın olmaqla 20 nəfər cəlb olunmuşdur. Arterial qan təzyiqini ölçmək üçün tonometrdən istifadə edilmişdir.

Nəticə. Tədqiqatlarımız zamanı ahıl, qoca yaşlı və uzunömürlü şəxslərdə arterial qan təzyiqinin təyin edildi. Bu yaş qruplarında arterial qan təzyiqinin yüksək olması da sıx rast gəlinən əlamətlərdəndir. Bu dəyişikliklər qocalma prosesinin sürətlənməsinə böyük təsir göstərir.

Müşahidələr göstərdi ki, bu regionun ahıl və qoca yaşlılarında ürək-qan-damar sistemində yaş dəyişiklikləri nəzərə çarpır. Tədqiq etdiyimiz herentoloji yaş qruplarında göstəricilər fərqlidir. Tədqiqatlarımızın nəticələrinə əsasən qeyd etmək lazımdır ki, tədqiq olunan hər 3 yaş qrupunda (ahıl, qoca və uzunömürlü) arterial hipertoniya vəziyyəti müəyyən olundu. Uzunömürlülərdə isə arterial hipertoniya ilə bərabər həm də arterial hipotoniya vəziyyəti müşahidə olundu.

Aşkar edilən yaş dəyişikliklərinin vaxtında qarşısını almaq üçün profilaktik tədbirlərin görülməsi daha məqsədəuyğun olardı.

ATUJ0323.

GƏNCƏ ŞƏHƏRİNDƏ YAŞAYAN HERONTOLOJİ YAŞ QRUPLARINDA QANDA ŞƏKƏRİN SƏVİYYƏSİNİN TƏDQIQI

E.C.Hüseynova, M.S.Xəlilova

Gəncə Dövlət Universiteti, Anatomiya, fiziologiya və zoologiya kafedrası

Giriş. Şəkərli diabet xəstəliyi onunla əlaqədar ağırlaşmaların geniş yayılmasına, əlillik və ölüm faizinin yüksək olmasına görə endokrin xəstəlikləri içərisində xüsusi yer tutur. Son illər şəkərli diabetlə xəstələrin sayı sürətlə artır. Belə ki, əhəlinin karbohidratlı qidalardan çox istifadə etməsi və

texnikanın inkişafı sayəsində hipodinamiyanın artması bu xəstəliyin inkişafına şərait yaradır.

Qanda şəkərin səviyyəsi psixoemosional vəziyyətdən, hərəkətsiz həyat tərzi, stress, qidalanma rejimi və başqa amillərdən asılı olaraq dəyişə bilər. Şəkərli diabet xəstəliyinin yaranmasında psixi və fiziki travma faktoru damühüm rol oynayır. Şəkərli diabetin profilaktikası üçün əsasən bədən çəkisini hər zaman normada saxlamaq, qida rasionuna diqqət etmək, immun sistemini daim möhkəmləndirmək, aktiv həyat tərzi sürmək, zərərli vərdişlərdən imtina etmək lazımdır. Alimlər təsdiq edirlər ki, depressiya, özünə qapanma diabet xəstəliyinin inkişafını sürətləndirir. Əksinə, insanın əhval-ruhiyyəsi yaxşı olduqda, qanda şəkərin səviyyəsi stabilləşir və bu da müəyyən qədər insulini əvəz edir.

Bütövlükdə dünyada hər il şəkərli diabet xəstələrinin sayı 6-8% artır. Azərbaycanda da şəkərli diabet xəstəliyinə düçar olan şəxslərin sayı durmadan artır və bu tendensiya davam etməkdədir.

Materiallar və metodik. Tədqiqat işi Gəncə şəhərində yerinə yetirilmişdir. Qanda şəkərin səviyyəsini təyin etmək üçün Accu-Chek portativ ekspress analizatordan və Accu-Chek Softlix lansetindən istifadə edilmişdir.

Nəticə. Bizim tədqiqatlarımız zamanı qanda şəkərin səviyyəsində yüksək göstəricilərinə rast gəlinib. Belə ki, qanda şəkərin səviyyəsi ahıl yaşlı şəxslərdə 6,8-9,1 mmol/l intervalında dəyişmişdir. Bu şəxslərdə şəkərli diabetə xarakterik olan qlukozuriya əlamətləri müşahidə olunmuşdur. Tədqiqatlar nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, buna səbəb

onların sağlam qidalanmamaları və fəal həyat tərzini keçirməmələridir.

ATUJ0324.

BEYNİN YUXARI SAGİTTAL CİBƏ AÇILAN SƏTHİ VENALARININ FƏRDI XÜSUSİYYƏTLƏRİ HAQQINDA

G.A.Hüseynova

| İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya kafedrası

Giriş. Müasir neyrocərrahiyyənin son illərdə inkişafı baş beynin damarlarının, eləcə də səthi venalarının fərdi və topoqrafik anatomik xüsusiyyətlərinə dair yeni məlumatların olmasını tələb edir.

Tədqiqatın məqsədi. Tədqiqatda yaşlılarda beynin yuxarı sagittal cibə açılan səthi venalarının morfoloji və topoqrafik baxımdan fərdi xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi qarşıya məqsəd qoyuldu.

Material və metodlar. Tədqiqatda beynin yuxarı sagittal cibə açılan səthi venaları müxtəlif yaşlı insanlara məxsus 20 meyit preparatı üzərində təşrih metodu ilə tədqiq olundu.

Tədqiqatın nəticələri. Tədqiqatın nəticələrinə görə beynin yuxarı sagittal cibə açılan səthi venalarının sayı eyni yaş dövrünə aid insanlarda müxtəlifdir – 4-dən 18-ədək qeyri-sabit sayda qeyd edilirlər. Yuxarı-bayır səthi alın venasının sayında fərdi dəyişiklik daha çox – 1-dən 9-ədək qeyd edildi və bu venanın formalaşmasının üç tipi diqqəti cəlb etdi. I tipdə səthi alın venası yuxarı alın qırışıq səviyyəsində müxtəlif mənbələrinin birləşməsindən bir ədəd ümumi vena şəklində formalaşaraq yuxarı yuxarı qalxır və yuxarı sagittal cibə açılır. II tipdə kiçik diametrlili və çoxlu sayda alın venaları sərbəş şəkildə yuxarı sagittal cibə

açılırlar. III tipdə isə çoxlu sayda anastomozlu kiçik alın venaları müxtəlif səviyyədə – beyin yarımkürəsinin bayır kənarından yuxarı kənara doğru yönəlir və ardıcılıqla öz aralarında birləşərək tək vena şəklində yuxarı sagittal cibə açılırlar. Beynin yuxarı sagittal cibə açılan səthi venalarının diametri yaşlılarda 1-5 mm hüdudunda dəyişir. Bunlardan ən iri diametrlili səthi venalara mərkəzi, arxa alın və ön təpə venaları, ən kiçik diametrlili venalara isə ön alın, ənsə venaları aiddir. Mərkəzi, mərkəzətrafi, mərkəzarxası venalar əksər hallarda qeyd edildi və onların sayı nisbi sabitdir. Müxtəlif qonşu funksional qabıq mərkəzləri arasında yerləşən səthi venalar bütün hallarda aşkarlanmadı.

Yekun. Beynin yuxarı sagittal cibə açılan səthi venaları bir sıra fərdi xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur. Bu venaların sayı qeyri-sabit olub, onların sayı az olduqda, diametrləri böyük, sayı çox olduqda isə diametrləri kiçikdir. Beynin səthi venalarının sayı onların mənsub olduqları funksional qabıq mərkəzlərindən də asılıdır. Adətən, hər qabıq mərkəzə aid əsas və əlavə səthi vena uyğun gəlir. Sayında ən çox dəyişkənlik qeyd edilən səthi venalar müxtəlif və qonşu funksional qabıq mərkəzləri arasında aşkarlanır.

ATUJ0325.

PARAZİTAR XƏSTƏLƏNMƏNİN YEKUN GÖSTƏRİCİLƏRİNİN QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

X.N.Xələfli

| Epidemiologiya və biostatistika kafedrası

Bağırsağ helmintozları insanların sağlamlığına yetirdiyi zərərin həcminə

görə bütün xəstəliklər və travmalar arasında mühüm rol oynayan səbəblərin dördlüyünə daxildir. Əhalinin parazitoidlərdən sağlamlaşdırılması ÜST-ün prioritet istiqamətlərindən sayılır. ÜST ekspertlərinin fikrincə, müasir dövrdə helmintozlar müəyyən dərəcədə «unudulmuş xəstəliklərə» çevrilmişlər – bütün dünyada onların tibbi-sosial əhəmiyyəti kifayət qədər qiymətləndirilmir.

Tədqiqatın məqsədi: parazitər xəstələnmənin yekun göstəricilərinin qiymətləndirilməsi olmuşdur.

Material və metodlar. İşdə qarşıya qoyulan məsələlərin həlli epidemioloji, sanitar-parazitoloji, statistik müayinə metodlarının tətbiqi ilə kompleks şəkildə həyata keçirilmişdir. Xəstələnmənin vəziyyətini öyrənmək üçün statistik hesabatlarının əsasında dinamikada infeksiyon və parazitər xəstələnmənin statistik hesabatları təhlil edilmişdir. Alınmış nəticələrin statistik işlənməsi variasion statistikanı ümumi qəbul edilmiş metodları ilə aparılmışdır.

Nəticələr. Parazitər xəstəliklər zamanı epidemik prosesin inkişafında ətraf mühitə mühüm rol ayrılır. Sanitar-helmintoloji müayinələrdə qəbul edildiyi kimi, aşkar edilmiş yumurta və sürfələrin sayı müayinə olunan 1 kq torpağa görə hesablanmışdır. Torpaq nümunələri daha çox çirklənmişlər (28,5%): 1 kq torpaqda orta hesabla 44,3 askarid və 32,2 tükbaş qurd yumurtaları aşkar edilmişdir, bu zaman aşkar edilən bütün yumurtaların 8-9,8%-i invazion olmuşdur. Ayrı-ayrı yaşayış məntəqələrində torpağın askarida yumurtaları ilə çirklənməsi 13,1 ilə 98,5 arasında, tükbaş qurd yumurtaları ilə - 9,6 ilə 64,1 arasında dəyişmişdir. Yoluxucu və parazitər xəstəliklər yoluxma mexanizmi və prioritetliyi nəzərə

alınmaqla qruplaşdırılmışdır. Nəticədə ikili göstəricilər əldə olunmuşdur: bu xəstəliklə (və ya xəstəlik qrupu ilə) yoluxmuş bütün şəxslər arasında uşaqların (0-14 yaş) xüsusi çəkisi və uşaqlar və böyüklər arasında xəstəliklərin baş vermə tezliyi. Ümumilikdə yoluxucu və parazitər xəstəliklərlə yoluxanların hamısının arasında uşaqlar 61,0% təşkil etmişdir. İkinci göstərici - uşaqlar və böyüklər arasında xəstəliklərin baş vermə tezliyi - müqayisə qruplarının sayından asılı olmayaraq onların həqiqi yayılmasını gizlədir. Bizim tədqiqatda bu göstərici birincini (bütün xəstə şəxslər arasında uşaqların xüsusi çəkisi) xeyli tamamlaya bilər, belə ki, Respublika əhalisi arasında uşaqların sayı böyüklərə nisbətən 4,5 dəfə azdır. İntensiv göstəricilərin hesablanması göstərdi ki, uşaqlar havadamcı (8,5 dəfə) və bağırsağ (5,3 dəfə) infeksiyaları, parazitər xəstəliklərlə (16,4 dəfə) daha tez-tez xəstələnilirlər.

Yekun. Təqdim olunmuş materiallar son illər yoluxucu xəstəliklərin əhəmiyyətinin artmasını açıq-aydın təsdiq edir ki, bunu da Respublika əhalisinin sosial-iqtisadi və ekoloji şəraitinin dəyişməsinin nəticəsi kimi qəbul etmək olar.

ATUJ0326.

EKSPERİMENTAL ŞƏRAİTDƏ MİS KUPOROSU (CUSO₄ X₅HO) İLƏ XRONİKİ İNTOKSİKASIYA ZAMANI AĞ SİÇOVULLARIN HƏZM ORQANLARINDA BAŞ VERƏN HİSTOLOJİ DƏYİŞİKLİKLƏR

V.H.Xəlilov, F.M.Müseiyibov, Q.K.Cəfərova, N.T.Quliyeva

Azərbaycan Tibb Universitetinin Elmi Tədqiqat Mərkəzi

İnsan və heyvan orqanizmində vacib mikroelementlərdən biri misdir. Mis ionları əksər oksidləşdirici fermentlərin tərkibinə daxildir, zülal və karbohidratların mübadiləsində fəal iştirak edir, askarbin turşusu ilə birlikdə orqanizmə iltihab törədicilərinin daxil olmasının qarşısını alır. Lakin mis ionlarının artıq miqdarı orqanizmə daxil olduqda bəzi fermentlərin fəallığı zəifləyir, maddələr mübadiləsi proseslərində pozulmalar olur və Altsgeymer xəstəliyinin yaranmasına şərait yaranır.

Azərbaycan Tibb universitetinin ETM-də müxtəlif qatılıqlı mis kuporosu (CuSO_4) məhlullarının ağ siçovullara toksiki təsiri öyrənilmişdir.

Material və metod. Tədqiqatlar 24 baş ağ siçovullar üzərində aparılmışdır. Təcrübə heyvanları iki əsas qrupa bölünmüşdür. Birinci qrupda (nəzarət qrupu) 6 baş siçovullar vivari şəraitində normal qidalanma və su qəbulu rejmində saxlanılmışdır. İkinci qrupda 18 baş siçovullara normal qidalanma şəraitində xüsusi qəfəsdə saxlanılmaqla içdikləri su əvəzinə 0,5%-li mis kuporosu məhlulu ($\text{CuSO}_4 \times 5\text{H}_2\text{O}$) verilmişdir.

Nəticələr. Mikroskopik analizlərin nəticələri göstərdi ki, bir həftə ərzində 0,5%-li mis kuporosu ilə xroniki intoksikasiya zamanı siçovulların mədə və nazik bağırsağ divarının selikli qişasında epitel hüceyrələrinin və selikli qişa altı hüceyrələrin şişkinləşməsi müşahidə olunur. Lakin mədə və bağırsağ xovlarının epitel hüceyrələri demək olar ki zədələnməmişdir. Xovlararası sahə bir qədər genişlənməmişdir. Bir həftəlik intoksikasiyadan sonra siçovulların qaraciyər hüceyrələrində də hidrofik distrofiya, sinusoid kapillyarların bir qədər

genişlənməsi müşahidə olunsa da hepatositlər zədələnməmişdir.

İki həftə ərzində mis kuporosu ilə intoksikasiya olunmuş siçovulların mədə və nazik bağırsağ divarının selikli qişasında və qişaaltı bazalt qatda genişlənmə, epitel hüceyrələrinin bəzilərinin qopması və dağılması izlənilmişdir. Həmin heyvanların qaraciyərində xüsusilə üçüncü sahədə sinusoid kapillyarların genişlənməsi, zəif zülal və yağ distrofiyası, hepatositlərin ölçülərinin böyüməsi izlənilir.

Üç həftəlik mis kuporosu ilə ($\text{CuSO}_4 \times 5\text{H}_2\text{O}$) intoksikasiyadan sonra ağ siçovulların mədə və nazik bağırsağ divarında epitel hüceyrələrinin zədələnməsi və qopub ayrılması, selikli qişa aqlı bazalt qatda xeyli qalınlaşma, hidropik distrofiya izlənilmişdir. Həmin siçovulların qaraciyərində də ciddi struktur dəyişiklikləri baş vermişdir. Makroskopik analizlər göstərdi ki 3 həftəlik intoksikasiya nəticəsində qaraciyərin ölçülərində böyümə müşahidə olunur. Mikroskopik analizlər göstərdi ki, əksər hepatositlərin ölçülərə artmış, bəzi hüceyrələrin mübranları qismən zədələnməmişdir. Əksər hepatositlərdə kiçik ölçülü yağ distrofiyası, bəzi öd axacaqlarında durğunluq və öd toplanması izlənilir.

ATUJ0327.

BAĞIRSAQ KEÇMƏZLİYİ MODELİ ZAMANI ÜMUMİANTİOKSİDANT FƏALLIĞININ VƏZİYYƏTİ

H.F.Xıdırova

Azərbaycan Tibb Universitetinin Elmi-Tədqiqat mərkəzi

Giriş. Endotoksikozlar müxtəlif xəstəliklər zamanı meydana çıxan çoxmərhləli prosesdir.

İşin məqsədi. Bağırsağ keçməzliyi modeli yaradılmış dovşanların qaraciyər toxumasında ümumi antioksidant fəallığının (ÜAF) vəziyyətini təyin etməkdir.

Material və metodlar. Tədqiqat işində şinşilla cinsinə mənsub 12 dovşan üzərində bağırsağ keçməzliyi modeli yaradılmışdır. Tədqiqatda Spektr E.V. və variasion statistik metodlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri. Bağırsağ keçməzliyi modeli fonunda şinşilla cinsinə mənsub olan dovşanların qaraciyər toxumasında ÜAF-ın kəskin şəkildə azalmışdır. Belə ki, inkant vəziyyətdə olan dovşanların qaraciyər toxumasında ÜAF-ın orta kəmiyyət göstəricisi $61,3 \pm 4,3$, minimal həddi 50%, maksimal həddi isə 70% olduğu halda, bağırsağ keçməzliyi modelinin yaradılmasından 1 gün sonra 42,4% ($P < 0,001$) və ya 1,7 dəfə azalaraq $35,3 \pm 3,6$ -ya enmişdir. Qaraciyər toxumasında ümumi antioksidant fəallığın hər iki həddi də normadan aşağı olmuşdur.

Analoji dəyişikliklər modelin 3-cü günündən sonra da müşahidə olunmuşdur. Bağırsağ keçməzliyi modelinin 3-cü günü qaraciyər toxumasında ÜAF-ın orta kəmiyyət göstəricisi $33 \pm 2,9\%$ minimal həddi 27% maksimal həddi isə 40% olmuşdur. Norma ilə müqayisədə bu azalma 46,1% ($P < 0,001$) təşkil etmişdir. Onun hər iki həddi də kəskin şəkildə azalmışdır. Təcrübənin 5-ci günü qaraciyərin ümumi antioksidant fəallığı daha kəskin şəkildə, norma ilə müqayisədə 60,8% ($P < 0,001$) və ya 2,6 dəfə azalmışdır. Onun

fəallığının orta kəmiyyət göstəricisi $24 \pm 4,1$ -ə, minimal həddi 18%, maksimal həddi isə 36%-ə bərabər olmuşdur.

Bağırsağ keçməzliyi modelinin inkişaf dinamikasında qaraciyər toxumasında ümumi antioksidant fəallığın dəyişməsinin müqayisəli təhlili göstərir ki, 1-ci günlə müqayisədə 3-cü gün ümumi antioksidant fəallığı 6,4% ($P < 0,05$) (1,5dəfə) təşkil etmişdir.

Yekun. Şinşilla cinsinə mənsub olan dovşanlarda bağırsağ keçməzliyi modelinin yaradılması qaraciyərin antioksidant müdafiə sistemini zəiflədir və buna müvafiq olaraq toxumada lipidlərin sərbəst peroksidləşməsinə kəskin şəkildə intensivləşdirir.

ATUJ0328.

UŞAQLARDA AĞIRLAŞMIŞ KƏSKİN RESPIRATOR VİRUS İNFEKSİYALARININ MÜALİCƏSİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

G.X.İbrahimova, S.İ.Əhmədova,
S.B.Məmmədov, R.R.Bəylərova
Yoluxucu xəstəliklər kafedrası

Ədəbiyyat məlumatlarının təhlili göstərmişdir ki, tez-tez respirator virus xəstəliklərindən əziyyət çəkən uşaqların 92-94% -ində bağırsağ disbakteriozu inkişaf edir.

Tədqiqatın məqsədi. Fəsadlaşmış respirator virus infeksiyası olan uşaqlarda probiotik preparat olan Probiocsin kids-in kompleks terapiyada effektivliyini və bağırsağ mikrobiosozuna təsirini öyrənmək.

Materiallar və tədqiqat metodları. Müşahidə altında kəskin respirator virus infeksiyalarının orta və ağır bakterial ağırlaşmaları ilə olan (otit, follikulyar və

ya lakunar angina, kəskin bronxit, kəskin pnevmoniya) 6 aydan 14 yaşa qədər 38 xəstə uşaq olub. Xəstəxanaya daxil olandan bütün xəstələrə antibiotiklər (amoksisillin/klavulanat, sefalosporinlər 1-ci,3-cü nəsil), mukolitik, desensibilizasiya edən dərmanlar, vazokonstriktor burun damcıları, qələvi inhalyasiya daxil olmaqla ənənəvi bazis terapiya təyin edilib. Bunlardan 20 uşaq əsas qrupu təşkil edirdi ki, onlar standart terapiyaya əlavə olaraq stasionar müalicənin ilk günündən yaşa uyğun Probiocsin kids qəbul ediblər. Müqayisə qrupuna probiotiklər olmadan standart bazis terapiya alan 18 uşaq daxil edilmişlər. Hər iki qrup bütün meyarlara görə (yaş, klinik formalar, ağırlığı) müqayisə edilmişlər.

Nəticələr. Müqayisə qrupunun 18 xəstəsindən 8-də antibakterial terapiyanın aparılması fonunda 5-7 gün ərzində nəcisin gündə 3-5 dəfəyə qədər sürətlənməsi (nəcisin bakterioloji müayinəsi mənfi) və nəcisin xarakterinin dəyişilməsi şəklində antibiotiklə assosiasiya olunmuş diareyanın (AAD) inkişafı müşahidə olunmuşdu. Probiocsin kids qəbul edən əsas qrup xəstələrdə AAD simptomları müşahidə edilməmişdir ($p < 0,05$.)

Beləliklə, tədqiqatın nəticələrinə əsasən demək olar ki, uşaqlarda kəskin respirator virus infeksiyalarının bakterial fəsadları ilə mədə-bağırsaq traktının kobud mikroekoloji pozğunluqları formalaşır. Uşaqlarda KRVI-nin mürəkkəb formalarının kompleks terapiyasına probiotik Probiocsin kids preparatının daxil edilməsi əsas klinik simptomların və ağırlaşmaların müddətinin azalmasına gətirib çıxarır, obliqat bağırsaq mikroflorasının səviyyəsini artırmaqla disbiotik pozğunluqların şiddətini azaldır,

AAD-nin qarşısının alınmasını təmin edir, davam edən antibiotik terapiyasına baxmayaraq, disbiotik pozğunluqların şiddətinin azalmasını təmin edir və antibiotiklə əlaqəli ishal hallarının azalmasını təmin edir.

ATUJ0329.

İNTERFERON-ALFA VƏ GEMŞİTABİN KOMBİNASİYASININ MƏDƏALTI VƏZİ XƏRÇƏNGİNDƏ ŞİŞ HÜCEYRƏLƏRİNƏ TƏSİRİNİN ARAŞDIRILMASI

O.R.İsayev

| Sitologiya, embriologiya və histologiya
| kafedrası

Mədəaltı vəzi xərçəngi tibb elminin qarşısında duran ən böyük problemlərdən biri olmaqda davam edir. Yüksək ölüm faizi mədəaltı vəzi xərçənginin əsas xüsusiyyətidir və ümumi 5 illik sağ qalma nisbətinin 5%-dən az olması ilə özünü göstərir. Diaqnoz qoyulmuş xəstələrin yalnız 15-25 faizi operabel vəziyyətdə olurlar. İnoperabel vəziyyətdə olan xəstələrin standart kimyəvi terapiyası gemsitabin və ya 5-flüorourasil preparatı ilə aparılır və hazırda tətbiq olunan standart terapiyanın effektivliyi istənilən səviyyədə deyildir. Mədəaltı vəzi xərçəngi kimyəvi terapiyaya qarşı yüksək rezistentliklə xarakterizə olunur. Kimyəvi terapiyaya rezistentlik probleminin araşdırılması mədəaltı vəzi xərçənginin müalicəsi və qarşısının alınması üçün yeni strategiyaların hazırlanması üçün çox vacibdir.

İnterferon-alfa xərçəng xəstəliyinin (melanoma, leykemiya və s.) müalicəsində uzun müddətdir tətbiq olunur və son zamanlar bu digər xərçəng növləri üçün də aktuallaşmışdır.

İnterferon-alfa şiş hüceyrələrinə birbaşa təsir etməklə yanaşı, xərçəng kök hüceyrələrinin aktivləşdirilməsində böyük rol oynaya bilər.

Bu tədqiqatın əsas məqsədi tək və interferon-alfa ilə birlikdə gemsitabin preparatının mədəaltı vəzi xərçəngi hüceyrələrinin (Mia-PaCa2, Panc1) in vitro metabolik, proapoptotik və proliferativ fəaliyyətinə təsirini araşdırmaqdır. Aparığımız tədqiqat göstərdi ki, interferon-alfa və gemsitabin preparatının kombinasiyası monoterapiya ilə müqayisədə şiş hüceyrələrinin metabolik aktivliyini azaltmışdır. Həmçinin, eyni kombinasiyada monoterapiyaya nəzərən şiş hüceyrələrinin proliferativ qabiliyyətinin azalması müşahidə olunub. Hüceyrələrin metabolik aktivliyinin və proliferasiya qabiliyyətinin azalmasının molekulyar mexanizmlərini araşdırarkən onların əsasən ilkin apoptoza məruz qaldığı müşahidə olunub. Araşdırmanın nəticəsi olaraq qeyd etmək olar ki, interferon-alfa və gemsitabin preparatının kombinasiyası monoterapiyaya nəzərən daha effektiv sayıla bilər. In vitro şiş hüceyrələrinin metabolik aktivliyinin və proliferasiya qabiliyyətinin azalması barədə əldə olunan nəticələr pre-klinik tədqiqatlar üçün faydalı ola bilər. Hazırda in vivo şəraitdə kombinə olunmuş terapiya və monoterapiyanın şiş hüceyrələrinə təsirinin müqayisəli şəkildə araşdırılması planlaşdırılır.

ATUJ0330.

KOKSAKİ VİRUS B (CVB) İNFEKSİYASININ TİP I DİABETİN (T1D) QARŞISININ ALINMASINDA ROLU

N.İsazadə, N.Rəfiyeva, H.Əliyeva

Tibbi mikrobiologiya və immunologiya kafedrası

Son dövrlərdə tip 1 diabet (T1D) digər autoimmun xəstəliklərlə yanaşı nəzərəcarpacaq dərəcədə artmağa başlamışdır. Dünyada təxminən 9 milyon əhali T1D–dən əziyyət çəkir ki, bunun da təxminən 1,5 milyonu uşaqların (0-20 yaş) payına düşür. Bu faktlar yalnız genetik faktorlarla əlaqəli olmayıb, eyni zamanda ətraf mühit amillərinin, məsələn mikrobiota, vitamin D çatışmazlığı, bakterial, viral infeksiyaların, xüsusilə də enterovirusların rolu danılmazdır. İnkişaf etmiş ölkələrdə enterovirus infeksiyasının azalması, diabetin kəskin artması ilə müşahidə edildiyi üçün, koksaki virusların diabetin gedişində supressiv rolu olduğu güman edilir. Bizim məqsədimiz inkişaf etmiş ölkələrdə gigiyenik qaydalara rəayət olunduğuna görə azalan kəskin infeksiya agentləri (İEV) və artan T1D arasındakı əlaqəni aşkarlayıb, alternativ müalicə yollarını təklif etməkdir. Koksaki virusunun diabetin qarşısının alınmasına təsir edən mexanizmləri və yolları aktual olaraq araşdırılmaqdadır, əlavə olaraq, koksaki virus B-nin törətdiyi infeksiya nəticəsində T1D–in supressiyasında İNKT hüceyrələrin rolu, TLR (toll-like receptor) və TLR aqonistlərinin potensial dərman vasitəsi kimi T1D hədəf alması vurğulanacaqdır. Tip 2 diabetli xəstələr istisna edilmişdir. Koksaki viruslar Picornaviridae fəsiləsinin Enterovirus cinsinə aid olub, təksaplı, müsbət genomlu, qışasız RNT viruslarıdır. 2 subtipi vardır: CVA (coxsackievirus type A)-24 serotip; CVB (coxsackievirus type B)-6 serotip. CVB infeksiyasının diabetin gedişində ikili rolu vardır. Belə ki, CVB4-in təsiri birbaşa beta

hüceyrələrinə olduğu üçün diabetin yaranmasını stimule edir. Halbuki, CVB3 aşağı dozda mədəaltı vəzin ekzokrin hüceyrələrinə təsir etdiyi üçün diabetin supressiyasına zəmin yaradır. T1D isə, autoreaktiv CD4, CD8 T limfositlər tərəfindən pankreas adacıqlarının beta hüceyrələrinin destruksiyası nəticəsində normadan az insulin sintez edir. Beləliklə, qanda şəkərin səviyyəsini təmzimpləyə bilməməsi hiperqlikemiya ilə xarakterizə olunur. Autoreaktiv T hüceyrələrinin əsas hədəfi beta hüceyrələrinin GAD (qlutamat dekarboksilaz), proinsulin, tirozin-fosfataz, xromoqranin A və s kimi antigenləridir. Ədəbiyyatlarda CVB-nin T1D önləməsi müddəası müxtəlif mexanizmlərlə göstərilir. Burada iNKT hüceyrələrinin rolu böyükdür. Belə ki, həmin hüceyrələrin CVB infeksiyası zamanı qalaktozilseramidlə aktivasiyası mədəaltı vəzdə supressiv makrofaqların infiltrasiyası ilə nəticələnir. Onlar da, öz növbəsində indolamin-2,3 dioksigenaza fermentini sintez edərək anti-islet (adacıq) T hüceyrə cavab reaksiyasının qarşısını alır və diabetin gedişini ləngidir. Bundan başqa, iNKT hüceyrələrinin aktivləşməsi müxtəlif immunorequlyator hüceyrələrin və sitokinlərin sintezini stimule edir. İnfeksiya sonrası Treg (T reqlator) hüceyrələrinin proliferasiyasının artması nəticəsində TGF- beta uzun müddətli qorunmada böyük rol oynayır. Digər mexanizm isə autoreaktiv CD8+ T hüceyrələrinin inhibisiyası ilə əlaqədardır. Belə ki, CVB3 infeksiyası limfoid hüceyrələrdə olan PD-L1 inhibe reseptorlarının ekspressiyasını artırır. Həmin reseptorlar CD8+ T hüceyrələrin səthində olan PD-1 molekulaları ilə əlaqələnərək diabetin gedişinə mane olur. Həmçinin, eksperimentlər göstərir ki,

Toll-like reseptorlarının infeksiya zamanı aktivləşməsi immunorequlyator CD4+ və CD25+ hüceyrələrin sayını artırmaqla diabetə öz inhibeəddici təsirini göstərir. Bu hipotezin özünü doğrultmasında müxtəlif faktorların da rolu var. Belə ki, koksaki virusun bu zaman inhibeəddici rolu ancaq 15 yaşdan kiçik və insulini çatışmayan xəstələrdə keçərlidir. Bunu da qeyd etmək lazımdır ki, bağırsağ mikroflorasının da diabetin qarşısının alınmasında rolu böyükdür. Normal mikrobiotaya aid olan laktobasillilər və E.coli bakteriyaları LPS vasitəsilə Treg hüceyrələri aktivləşdirərək diabeti inhibe etmişdir. Bu mexanizmə əsasən, probiotiklərin anti-diabetik istifadəsi alternativ bir müalicə kimi təklif oluna bilər. Bu məqsədlə aparılan tədqiqatda 4-6 həftəlik qeyri-obeş siçanların (NOD mice) koksaki virusu ilə yoluxdurulması diabetin gedişini ləngidərək, uzun müddətli T1D-dən qorunma imkanı yaradır. Bundan başqa, prediabetik bir siçanın sintetik TLR2 aqonisti ilə müalicəsi T1D insidentini azaldıb, CD4+CD25+Treg hüceyrələrinin sayını və funksiyasını, eyni zamanda dendritik hüceyrələrin (DC) tolerogenlik xüsusiyyətini artırdığı müəyyən edilmişdir. Həmçinin, probiotiklər də orqanizmin bağırsağ mikroflorasını gücləndirdiyi üçün, diabetin profilaktikasında effektiv bir üsul kimi geniş istifadə oluna bilər. Erkən yaşda virusla konkatda olaraq və ya ana südü ilə anticisimləri qəbul edərək gələcəkdə yarana biləcək diabetdən yayınmaq faktoru göz önündədir. Son illərdə, bu xəstəlik cavanlaşaraq, xüsusilə 1 yaşa qədər uşaqlar arasında daha çox rast gəlinir. Hər il orta hesabla 102 min insan T1D-dən dünyasını dəyişir. Müasir tibb elmində, koksaki virusunun

T1D supressiyaetmə mexanizmlərindən istifadə edərək, qeyd edilmiş yeni alternativ üsullar diabetin qarşının alınmasında, hətta müalicəsində belə əvəzsiz rol oynaya bilər.

ATUJ0331.

KALIUM-PERMANQANATIN SPEKTOFOTOMETRİYA ÜSULU İLƏ MİQDARI TƏYİNİ

V.H.İskəndərov, S.F.Abbasova,
A.Ə.Abdullayeva, K.Ə.Hüseynova
| Əczaçılıq kimyası kafedrası

Kalium-permanqanat tibb təcrübəsində güclü antiseptik dərman vasitəsi kimi kalium-permanqanat geniş tətbiq olunur. Preparatın durulaşdırılmış məhlullarının (təxminən 0,1%) tibbdə qarqara, yaraları yumaq, yanıqları müalicə etmək məqsədilə, ginekologiya və urologiyada istifadəsi məlumdur. Bəzən "Condy kristalları" kimi adlanan bu maddə morfin, nikotin və digər alkaloidlərlə zəhərlənmə hallarında antidot kimi müvəffəqiyyətlə istifadə edilir. Kalium-permanqanat dezinfeksiyaedici, qoxu aparan və büzücü xüsusiyyətlərə malik oksidləşdiricidir.

Bu müsbət cəhətlərlə yanaşı oksidləşdirici kimi pirotexnik və narkotik maddələrin (efedron, mefedron və s.) hazırlanması üçün də yararlıdır. Bu səbəbdən ölkəmizdə idxalına, ixracına, tranzit nəql edilməsinə və istehsalına lisenziya tələb olunan prekursorların IV siyahısına daxildir. Buna görə hazırlanmış poroşoklarda miqdarı 45% - dən artıq olmamalıdır.

Tibbdə istifadə olunan kalium permanqanat preparatının eynilik və miqdarı analizi müxtəlif kimyəvi üsullarla

aparılır. Miqdarı təyini isə NS-ə əsasən təyin edilir.

İşin məqsədi. Kalium-permanqanatın spektrofotometriya ilə görünən sahədə qırmızı-bənövşəyi rəngli olması nəzərə alınaraq ($\lambda_{\max}=526\pm 2$ nm) miqdarı təyinatının aparılmasıdır.

Material və metodlar. Tədqiqat Əczaçılıq kimyası kafedrasının laboratoriyasında "Agilent Technologies Cary 60 UV-Vis"(USA) markalı spektrofotometrə aparılmışdır. İlkin olaraq alınmış məhlulun spektri 200-800 nm dalğa uzunluğunda çəkilmişdir və tədqiqatlar üçün maksimum dalğa uzunluğu 526 nm seçilmişdir.

Tədqiqatlar üçün kalium-permanqanatın substansiyasından istifadə edilmişdir. Preparatın dəqiq kütləsi son məhlulun 1 ml-də 3.3 mq olmaq şərtilə su ilə durulaşdırılır və qat qalınlığı 1 sm olan küvetə yerləşdirilərək spektrofotometrə optik sıxlığı təyin olunur.

Preparatın standart nümunəsindən hazırlanmış məhlulun xüsusi udma göstəricisi $E_{1\text{ sm}}^{1\%} = 108$ hesablanmışdır.

Nəticə. Təklif olunan spektrofotometriya üsulu ilə kalium-permanqanatın xüsusi udma göstəricisinə əsaslanaraq miqdarı təyinatı aparılmışdır.

ATUJ0332.

BƏZİ DƏRMAN PREPARATLARIN RƏQƏMSAL POLYARİMETRİYA İLƏ TƏYİNİ

V.H.İsgəndərov, N.A.Adıgözəlova
| Əczaçılıq kimyası kafedrası

Dərman maddələrinin miqdarı təyininin aparılmasında kimyəvi üsullarla bərabər, fiziki-kimyəvi üsullarından da geniş istifadə olunur. Bu üsullardan biri maddələrin stereoquruluşuna əsaslanan

polyarimetriyədir. Son illər laboratoriyalarda daha yüksək həssaslığa və dəqiqliyə malik olan müasir rəqəmsal polyarimetrlərin istifadəsinə üstünlük verilir. Məlumdur ki, bu üsul maddənin polyarizə olunmuş şüanın polyarizasiya müstəvisini fırlatma xassəsinə əsaslanır. Tərkibində asimmetrik karbon atomu ("xiral" mərkəz) olan üzvi maddələr polyarizasiya müstəvisini fırlatmaq qabiliyyətinə malikdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, xiral karbon atomu ilə maddənin farmakoloji təsiri arasında "quruluş-fəallıq" əlaqəsi vardır.

Polyarizasiya müstəvisinin ilkin vəziyyətdən meyllənməsi bucaqlarla ölçülür, bu kəmiyyət fırlatma bucağı (α) kimi işarələnir, göstərici kimi obyektivdir, səciyyəvidir, cihaz vasitəsilə müəyyən olunur və bu rəqəm kənardan müdaxiləyə məruz qalmır. Polyarizasiya müstəvisini sağa fırladan (sağ izomer) maddələr sağ (+) və ya d işarəsi ilə qeyd olunur. Polyarizasiya müstəvisini sola fırladan (sol izomerlər) maddələr sol (-) və ya l işarə ilə qeyd olunur. Maddənin optik fəallığı xüsusi fırlatma bucağı ilə xarakterizə olunur və $[\alpha]D_{20}$ işarə olunur. Konsentrasiyası 1 ml həcmdə 1 qram və qatının qalınlığı 1 dm olan məhlulun polyarizasiya müstəvisini fırlatması qabiliyyəti xüsusi fırlatma adlanır. Xüsusi fırlatma $20^{\circ}C$ temperaturda və natriumun D spektri xəttinin dalğa uzunluğunda aparılırsa, onu $[\alpha]D_{20}$ ilə işarə edirlər.

Bu üsulla tibbdə geniş istifadə olunan, xiral karbon atomuna malik bir sıra maddələrin – aminturşular, prolin törəməsi olan, angiotenzinçevirən fermenti ingibə edən maddələr (kaptopril, lizinopril və s.), pterin törəməsi olan fol turşusu, nitrofenilalkilamin törəməsi olan xloramfenikol, steroid təbii

betametazon, etinilestradiol, arilalkilamin törəməsi olan efedrin-hidroxlid, xinolon törəməsi olan ofloksasin kimi dərman maddələrinin eyniliyi və miqdarı təyinatının aparılması mümkündür. Bunlara nail olmaq üçün analiz olunan maddələrin standart nümunələrindən müqayisə üçün istifadə olunur.

"Əczaçılıq kimyası" kafedrası laboratoriyasında yuxarıda adı çəkilən xiral karbon atomuna malik, əsas təsiredici bioloji fəal maddələrin müasir rəqəmsal polyarimetr ("Rudolph Research Analytical, Autopol-I" (CWA) vasitəsilə fırlatma bucağı (α), xüsusi fırlatma bucağı ($[\alpha]D_{20}$) və konsentrasiyanı müəyyən etmək mümkündür. Alınan nəticələr analiz olunan preparatların standartlaşdırılması üçün önəmlidir. Təklif olunan metodlar əczaçılıq kimyası kafedrasının tədris prosesində və analitik ekspertizası təcrübəsində istifadə oluna bilər.

ATUJ0333.

İNYEKSIYA ÜÇÜN "QLUTATION" PREPARATINDA QLUTATIONUN MIQDARI TƏYİNİ

V.H.İskəndərov, H.Y.Əliyev, G.R.Zeynalova, D.S.Qafarova

Əczaçılıq kimyası kafedrası

Qlutation (2-amino-5-[[2-[(karboksimetil)amino]-1-(merkaptometil)-2-oksoetil]amino]-5-oksopentanoy turşusudur və tripeptid quruluşlu γ -qlutamilsisteinilqlisindir. Qlutation, sisteynin amin qrupu ilə qlutamin turşusunun yan zəncirinin karboksil qrupu arasında peptid rabitəsi əmələ gətirir. Hüceyrələrdəki qlutation miqdarları, antioksidant xüsusiyyətlərini

izah edir. Əslində qlutation, hüceyrəni sadəcə toksik sərbəst radikallardan qorumur, ümumi olaraq hüceyrədaxili mühitin redoks xüsusiyyətlərini yaxşılaşdırır. Əsasən hepatoprotektor kimi qaraciyər xəstəliklərində istifadə olunur. Normativ sənədlərə əsasən bu preparatın kimyəvi və fiziki-kimyəvi üsullarla analizi aparılır və əsasən peptidin tərkibindəki amin turşuların müəyyən olunmasına əsaslanır.

Tədqiqatın məqsədi: İnyeksiya üçün substansiyada qlutationun düzünə yodometriya üsulu ilə miqdarı təyinatının aparılması. Yodometriyanın seçilməsinin əsas səbəbi qlutationun kimyəvi quruluşunda sistein amin turşusunun sulfhidril (tiol) qrupu saxlamasıdır.

Material və metodlar: Analiz üçün Azərbaycanda qeydiyyatda alınmış İtaliya istehsalı olan "Lisapharma SpA" şirkətinin "Qlutation" adlı inyeksiya üçün substansiyası götürülmüşdür.

Analiz əczaçılıq kimyası kafedrasının laboratoriyasında titrimetriya üsulu ilə aparılmışdır

Bu məqsədlə preparatın 1 flakonundakı quru substansiyası (0,6 qr dəqiq kütlə) analitik tərəzidə çəkilir və həcmi 200 ml olan konik kolbaya keçirilir. Preparat 50 ml suda həll edilir. Alınmış məhlulun üzərinə indikator kimi nişasta əlavə edilir və büret vasitəsi ilə 0.1 M I₂ titrli məhlulu ilə göy rəngin əmələ gəlməsinə qədər titrlənir. Qlutationun miqdarı aşağıdakı düstur ilə hesablanır:

$$x = V \cdot k \cdot T_p$$

Burada analiz üçün götürülən kütlə $p = 0.6009$, reaksiyanın titri $T = 0.0307$, düzəliş əmsalı $k = 1.0$ (fiksaldan hazırlanmış məhlul), titrləməyə sərf olunan yod məhlulünün

həcmi $V = 11.7$ ml, $x = 0.597$ qr (qlutationun 1 flakondakı miqdarı).

Alınmış nəticə normativ sənədlərin tələblərinə (0.575-0.625 qr intervalında olmalıdır) cavab verir və tərkibində qlutation olan müftəlif dərman preparatlarının analizində təklif etdiyi-miz üsul tətbiq oluna bilər. Üsul səciyyəvidir və asan yerinə yetirilir.

ATUJ0334.

"APILAK" PREPARATININ ANALİZ ÜSULLARI

¹V.H.İskəndərov, ²M.M.Nağiyeva, ¹H.Y.Əliyev

¹Azərbaycan Tibb Universitetinin Əczaçılıq kimyası kafedrası

²Azərbaycan Aqrar Universiteti, Əczaçılıq kafedrası

Giriş. Təbii mənşəli biostimulyator qrupuna aid olan "Apilak" ("Grindex", Latvia istehsalı) preparatı, əsasən orqanizmdə metabolik və regenerasiya proseslərinə müsbət təsir göstərir. Tərkibində 10 mq arı südü liofilizati və köməkçi maddə kimi 127,5 mq laktoza olan preparat tablet şəklində buraxılır.

Ümumi stimulyator kimi istifadə olunan preparat işçi arıların allotrof vəzilərindən ifraz olunan sekretdən əldə edilir. Vitaminlər, mikro-, makroelementlər və aminturşularla zəngin olan apilak ümumi tonizəedici və hüceyrəvi metabolizmə induktiv təsir göstərir. Eyni zamanda preparat laktotrop vasitə (süd əmələgətirici) kimi hipolaktasiya zamanı istifadə olunur.

İşin məqsədi. "Apilak" preparatının rəqəmsal polyarimetriya və UB-spektrofotometriya üsulu ilə analizinin aparılmasıdır.

Material və metod. Təcrübələr Əczaçılıq kimyası kafedrasının elmi-tədqiqat

laboratoriyasında aparılmışdır. Tədqiqat materialı olaraq "Apilak" preparatı götürülmüşdür. Tədqiqat məqsədilə "Rudolph Research Analytical, Autopol-I" (ABŞ) markalı rəqəmsal polyarimetr və "Agilent technologies UV spektrofotometri Care-60" (ABŞ) UB-spektrofotometriya cihazları istifadə olunmuşdur.

Nəticələr. Tədqiqat məqsədilə dozası 10 mq olan tabletlər həvəngdə əzilmişdir. Həvəngdə poroşok halına gətirilən tabletlər 10 dəqiqə ərzində su ilə qarışdırılmışdır. Qarışıq mikrofilyr vasitəsi ilə süzölmüş və analizə üçün hazırlanmışdır (Polyarimetrik tədqiqat üçün həmin məhlul, spektrofotometrik tədqiqat üçün isə bu məhlul 1:100 nisbətində durulaşdırılmışdır). İlk polyarimetrik tədqiqatlar əsasında məlum olmuşdur ki, preparat polyarizə olunmuş işıq müstəvisini fırladır və üsul azaliz üçün perspektivlidir. İlk spektrofotometrik tədqiqatlar göstərdi ki, preparatın sulu məhlulu udma maksimumuna malikdir və bu metod da öz növbəsində perspektivlidir.

Yekun. "Apilak" preparatı çoxkomponentli olub və əlverişli üsullarla analiz olunması zəruridir. Bu cəhətdən rəqəmsal polyarimetriya və UB-spektrofotometriya üsulları ilə preparatın analizi məqsədə uyğundur.

ATUJ0335.

ASKORBİN TURŞUSUNUN KEYFİYYƏTİNİN POLYARİMETRİYA ÜSULU İLƏ TƏYİNİ

¹V.H.İskəndərov, ²M.N.Nağıyeva, ¹G.R.Zeynalo, ¹D.S.Qafarova

1Azərbaycan Tibb Universiteti, Əczaçılıq kimyası kafedrası

2Azərbaycan Aqrar Universiteti, Əczaçılıq kafedrası

Giriş. Askorbin turşusu (C vitamini) suda həll olan vitaminlərə aid olub, orqanizmdə gedən oksidləşmə-rəduksiya reaksiyalarında antioksidant maddə kimi iştirak edir. Eyni zamanda askorbin turşusu orqanizmdə 3-valentli dəmirin 2-valentli dəmirə çevrilməsini və çevrilməsini təmin etməklə dəmirin absorpsiyasını artırır və buna görə də, hipoxrom anemiyada antianemik vasitə kimi istifadə olunur. Orqanizmdə qan laxtalanması və kollagenin sintezinə müsbət təsir göstərir. Kimyəvi quruluşuna görə 2,3-dehidro-L-qulon turşusunun γ-laktonudur. Molekulunda 4-cü və 5-ci vəziyyətlərdə 2 ədəd assimetrik karbon atomu saxlayır və optik izomerliyə malikdir. Belə ki, təbiətdə rast gəlinən və sintez yolu ilə alınan L-askorbin turşusu (I-izomeri) fizioloji fəaldır. L-askorbin turşusu yüksək dərəcə temperaturda, işığa və digər amillərə qarşı həssasdır. 80°C temperaturda askorbin turşusu parçalanaraq 2,3-diketo-L-qulon turşusuna çevrilir ki, o da oksidləşərək oksalat və L-treon turşusunu əmələ gətirir. Askorbin turşusunun bu dərəcədə labil olması onun keyfiyyətinə mənfi təsir göstərir.

Tədqiqatın məqsədi- askorbin turşusunun keyfiyyətini yoxlamaq üçün rəqəmsal polyarimetriya üsulunu istifadə etməkdir.

Material və metod. Tədqiqat əczaçılıq kimyası kafedrasının elmi-tədqiqat laboratoriyasında aparılmışdır. Təcrübənin aparılması üçün askorbin turşusunun standart nümunəsindən ("Marbiofarm", Rusiya, seriya:371014) və "Rudolph Research Analytical, Autopol-I"

(ABŞ) markalı rəqəmsal polyarimetr cihazından istifadə edilmişdir.

Nəticələr. Askorbin turşusunun standart nümunəsindən 5%-li məhlul hazırlanmışdır və müxtəlif temperaturlarda (30°C, 50°C, 70°C və 90°C) qızdırılmışdır. Hər məhlulu soyutduqdan sonra ayrı-ayrı nümunələr polyarimetriya üsulu ilə “Rudolph Research Analytical, Autopol-1” (ABŞ) markalı rəqəmsal polyarimetrde analiz edilmişdir.

Yekun. Müəyyən olunmuşdur ki, askorbin turşusunun standart nümunəsindən hazırlanmış məhlulun temperaturdan asılı olaraq optik fırlanması çox cüzi dərəcədə dəyişmişdir. Beləliklə, optik fırlanma nöqtəyi-nəzərdən preparat sabitdir və bu üsulu preparatın standartlaşdırılması üçün istifadə etmək, hətta yüksək temperatura məruz qalmış məhlulda baş verən kimyəvi reaksiyaların gedişatına nəzarət etmək mümkündür.

ATUJ0336.

ADENOİPOFİZ-BÖYRƏKÜSTÜ VƏZİ SİSTEMİ HORMONLARININ FƏALLIĞINA AĞIR METALIN TƏSİRİ

Y.B.İsmayılov, T.A.Səlimli, A.T.İsmayılova, Q.K.Cəfərova, G.Y.Hacıyeva

ATU-nun Elmi Tədqiqat Mərkəzi

Ədəbiyyat məlumatlarında göstərilir ki, bir sıra xarici mühit amilləri orqanizmin müxtəlif funksional vəziyyətlərinə mənfi təsir göstərərək müəyyən dəyişikliklər yaradır. Eləcə də insan və təbiət arasındakı tarazlığın pozulması, müxtəlif qıcıqlara məruz qalma, ekstrenmal vəziyyətlər stres yaranmasına optimal şərait yaradaraq orqanizmdə ciddi funksional dəyişikliklərə səbəb olur. Müəyyən ekstrenmal vəziyyətlər də adenohipofizar və stresor hormonların

rolu araşdırılsa da, ağır metal təsirindən yaranan toksiki stres şəraitində orqanizmin neyrohormonal homeostazdakı qarşılıqlı əlaqədə adreno kortikotropinin (AKTH) və kortizolun fəallığında yaranan dəyişikliklər zəif araşdırılmış və bu məlumatlar ziddiyyətlidir. Bu baxımdan toksikantların təsirinin öyrənilməsi həm nəzəri, həm də praktik cəhətdən vacibdir. İşinin məqsədi diş ağ siçovullarda ağır metalla yaradılmış ekstrenmal vəziyyətdə orqanizmin neyro hormonal homeostazdakı qarşılıqlı əlaqədə AKTH və kortizolun fəallığının dəyişməsinə öyrənməkdir.

Tədqiqatlar 250±10 q. kütləli diş ağ siçovullarda 7 qrupda aparılmışdır. Tədqiqatda siçovulların 1-ci qrupu intakt vəziyyətində olmuş, siçovulların 2-ci,3-cü və 4-cü qruplarına müvafiq olaraq 7;14 və 21 gün hər gün 1 ml olmaq şərti ilə 0,4 %-li (100 q. diri çəkiyə) kobalt asetat məhlulunu pero os yolla verməklə ekstrenmal vəziyyət yaradılmış, siçovulların 5-ci,6-cı və 7-ci qrupları ekstrenmal vəziyyət mode lin tətbiqindən sonra müvafiq olaraq 7;14 və 21 gün ərzində heç bir təsire məruz qalmamışdır. Kontrol qrup siçovullara eyni miqdarda fizioloji məhlul verilmişdir. Bütün qruplarda monoaminlərin (MA), hormonların miqdarının və immun markerlərin fəallığını araşdırmaq üçün təcrübənin 7-ci;14-cü və 21-ci günlərindən sonra və modelin tətbiqindən keçən 7;14-i və 21gün sonra siçovullar dekapitasiya edilmişdir. MA-lərin , hormonların və immun markerlərin miqdarını immunofement üsulu ilə təyin edilmişdir.

Müəyyən edilmişdir ki, kobalt asetatın təsirindən hipotalamusda və qanda MA

miqdarı modelin gedişi ərzində get-gedə etibarlı olaraq kəskin azalır. Hər iki mühitdə MA miqdarının dəyişməsi və onun rın metabolizminin yenidən qurulmaları eyni istiqamətli olur. Hipotalamik sistemlər arasındakı qarşılıqlı əlaqə mexanizmi pozulduğundan adenohipofiz-böyrəküstü vəzin stresor hormonları, adenohipofiz-qalxan vari vəzin tireoid statusu və adenohipofiz-cinsiyyət vəzi sistemi hormonlarının fəallığı da dəyişir. MA fəallığında yaranan biokimyəvi resiprokluk pozulur. Belə funksional xarakterə malik dəyişikliklər modelin sonrakı günləri də müşahidə edilir. Belə şərait fonunda orqanizmin immun fəallığında da dərin kənarlaşmalar müşahidə edilir. Modelin təsirindən keçən 21 gün ərzində MA fəallığında baş vermiş kənarlaşmalar davam etdiyindən immun fəallığında baş vermiş dəyişikliklərdə normallaşdır. Beləliklə, kobalt asetatla yaradılmış ekstpermal vəziyyətdə (toksik stres) və bu modeldən sonrakı dövr ərzində hormonal-mediator statusda baş verən pozulmalar nəticəsində orqanizmin immun fəallığında dərin kənarlaşmalar yaranır. Ona görə də bu patologiyanın mərkəzi tənzimi mexanizminin korreksiyası yolları istiqamətində araşdırmaların aparılmasının davam etdirilməsi məqsədə uyğundur.

ATUJ0337.

KALSIUM ANTAQONİTLƏRİNİN HAMİLƏLİK ZAMANI İSTİFADƏSİ

A.U.Kazımova, G.A.Hüseynova,
Ş.M.Poluxova, M.F.Heybətova
| Farmakologiya kafedrası

Müasir dövrümüzdə reproduktiv sağlamlığın vəziyyəti doğum faizinin aşağı düşməsi, hamilə qadınlar arasında somatik patologiyaların artması, nisbətən normal doğuş prosesi hallarının azalması və xəstə uşaqların doğulması ilə xarakterizə olunur. KA-nın reproduktiv funksiyaya təsirinin öyrənilməsi istiqamətində aparılan tədqiqatın davamı olaraq tədqiq qəbulu fonunda hamiləlik, hamiləliyin gedişi, davam etmə müddəti, doğuş prosesi, doğuşdan sonrakı vəziyyət, doğulan nəslin kəmiyyət tərkibi və çəkisinin öyrənilməsi onların reproduktiv funksiyaya təsiri barədə ətraflı fikir söyləməyə imkan yaradır. Belə ki, nəzərə alsaq ki, reproduktiv funksiya dedikdə canlının nəsil törətmə qabiliyyəti nəzərdə tutulur, bu halda müvafiq parametrlərin tədqiqi zərurəti meydana çıxmış olur. Qarşıya qoyulan məqsədə müvafiq olaraq 180-230 qram çəkiddə olan və cinsi yetişkənliyə çatmış dişi siçovullarla 190-240 qram çəkili cinsi yetişkənliyə çatmış erkək siçovullar aşağıdakı kimi qruplaşdırılmışdır. Dərman maddələri gündəlik olaraq, günün səhər saatlarında qarınboşluğuna yeridilmişdir. Müalicə kursunun sonunda eksperimentə cəlb edilən tədqiqat siçovulları 2:1 nisbətində intakt erkək siçovullar ilə, tədqiqat erkəkləri isə 1:2 nisbətində intakt dişilərlə 10 gün müddətinə bir qəfəsə salınmışdır. Balalıq yolundan götürülən yaxmaya əsasən spermatozoidin tapıldığı ilk gün hamiləliyin birinci günü kimi qeydə alınmışdır. Aparılan vizual müşahidələr hər üç tədqiqat preparatının hamiləlikdən öncə və bütün hamiləlik dövründə təyini fonunda hamiləliyin gedişi zamanı hamilə siçovulların davranışlarında kontrol qrup dişilərindən fərqli hər hansı bir

kənarçıxmaların baş vermədiyini aşkara çıxarmış olur. Hamilə siçovulların xarici tük örtüyünün hamar və sıx olması və selikli qişaların təmiz olması qeydə alınmışdır. Nəticələrdən məlum olur ki, diltiazemin 5 mq/kq dozaları yeridilmiş dişi siçovullar qrupunda hamiləliyin müvafiq dövrlərində bədən çəkilərində əhəmiyyətli dəyişiklik baş vermişdir. 5 mq/kq diltiazem tətbiq edilən təcrübə heyvanlarında qeydə alınmış dəyişiklik verapamil (5 mq/kq) qrupundakı dəyişikliklə analogiya nümayiş etdirərək NaCl-un fizioloji məhlulu yeridilmiş kontrol qrupu heyvanlarının müvafiq göstəricilərindən geri qalır. 5 mq/kq nifedipin təyin edilmiş dişilərdə müşahidə edilən dəyişiklik kontrol qrup heyvanlarının müvafiq parametrləri ilə müqayisədə nəzərə çarpacaq fərq etməmişdir. Verapamil və diltiazemin 5 mq/kq dozaları yeridilmiş dişi siçovullar qrupunda hamiləliyin müvafiq dövrlərində bədən çəkilərində əhəmiyyətli dəyişiklik baş verir, lakin dihidropiridin törəməsi olan KA nifedipinin 5 mq/kq dozasının hamiləlikdən öncə və bütün hamiləlik dövründə təyini dişilərin bədən çəkisinin dəyişilmə dinamikasına əhəmiyyətli təsir göstərmir.

ATUJ0338.

ŞƏKƏRLİ DİABETDƏ ANTIOKSİDANT TERAPİYASI

A.U.Kazımova, E.A.Şadlinski,

İ.R.Cahangirova, İ.A.Tahirov

| ATU-nun Farmakologiya və
| Farmakoqnoziya kafedraları

Beynəlxalq Diabet Federasiyasının verdiyi məlumatlara görə 2013-cü il üçün bütün dünyada diabet xəstələrinin sayı 317 milyon, hal-hazırda bu rəqəm 425

milyon, 2030 – cu il üçün bu rəqəm 552 milyon, 2045-ci ildə isə bu göstərici 629 milyon təşkil edəcək. Nümayiş etdirilən statistik rəqəmlər şəkərli diabetin rast gəlmə tezliyinin ildən ilə artım istiqamətində dəyişdiyini göstərir. Oksidativ stress şəkərli diabet fonunda törənən müxtəlif formalı toxuma zədələnmələrinin, xüsusilə də endotel disfunksiyaların əsas səbəbidir. Oksidativ stress sərbəst radikalların əmələ gəlməsi və zərərsizləşməsi arasındakı tarazlığın pozulması hesabına, daha dəqiq vurğulasaq prooksidant – antioksidant sistem arasında yaranan disbalans hesabına baş verir və nəticə etibarlı ilə poliyol heksozaamin və mitoxondrial tənəffüs zənciri mexanizmini aktivləşdirir ki, bu da qlükozanın avto-oksilləşməsi ilə şərtlənir və sərbəst oksigen radikalının (SOR) əmələ gəlməsini induksiya edir ki, bu da lipidlərin peroksid yolu ilə oksidləşməsini sürətləndirir. Nəticə etibarlı ilə sərbəst radikalların produksiyası artır. Lipidlərin peroksid yolu ilə oksidləşməsi zülalların aqreqasiyasını artırır, bu da qaraciyər və böyrək parenximasının, eləcə də damar patologiyalarının yaranmasına cavabdehdir ki, son nəticə olaraq retinopatiya, nefropatiya, ətrafların amputasiyası, eləcə də bütün dünyada ölümün baş vermə səbəbləri arasında əsas yeri tutan ürək-damar xəstəliklərinin yaranmasına səbəb olur. Həmçinin hiperqlikemiya fonunda lipid peroksidasiyasının biomarkeri olan plazma malondialdehidin də (MDA) səviyyəsi artır və bu da qaraciyər parenximasının zədələnməsini şərtləndirir. Antioksidant sistem sərbəst radikalların produksiyasını və yayılmasını müxtəlif mexanizmlər vasitəsilə qarşısını alaraq, öz-özünə oksilləşmə prosesinə

nəzarət edir. Belə ki, antioksidantlar xüsusi kimyəvi quruluşa malikdirlər ki, bu da onlara sərbəst radikallara proton (H+) verməsini təmin edərək peroksidləşmə yolu ilə oksidləşməni induksiya edən maddələri məhv edir, öz-özünə oksidləşmə reaksiya zəncirini qırır, SOR-nı zərərsizləşdirir və H₂ O₂ –nin əmələ gəlməsinin qarşısını alır. Şəkərli diabet fonunda sərbəst radikalların artması və antioksidant sistemin zəifləməsinə nümayiş etdirdiyini sübut etmiş olur. Həmçinin kliniki və eksperimental təcrübələrin nəticələri antioksidantların, xüsusilə də E vitamininin təyini insulinrezistentliyi və diabetik vəziyyətdə terapeutik effektinin mövcudluğunu nümayiş etdirir. Antioksidantlar multispektrli olduğu səbəbilə onların nişanlanmış oksidativ stres nəhiyyəsində effektiv konsentrasiyanı əldə etmək çətinlik törədir. Bu səbəbdən antioksidantlarla şəkərli diabetin daha effektiv farmakoterapevtik strategiyasının hazırlanması və güclü təsirli aqentlərin alınması növbəti tədqiqatların aparılması perspektivini ortaya qoyur.

ATUJ0339.

FERULA PERSICA WILD. NÖVÜNÜN FİTOKİMYƏVİ TƏDQIQI

E.H.Kərimli, F.İ.Hacıyeva
Farmakoqnoziya kafedrası

Ferula Apiaceae fəsiləsindən olan bir bitki cinsidir. Cinsin 130 növü Orta Asiya, Sibir, Çin (Sinçszyan), Əfqanıstan, İran, Aralıq dənizi və Şimali Afrikada, Qafqazda 10, Azərbaycanda isə 8 növü yayılmışdır. Cinsin *Ferula persica* növündən bir sıra bioloji fəal maddələr, seskviterpenoid kumarinlər: konferol,

konferon, səmərqəndin, səmərqəndin-asetat, farneziferol A, farneziferol B, umbelliprenin, gummozin, ferulon C, persikaozid A-D və s. kimi birləşmələr alınmışdır. Onlar tibb və xalq təbabətində geniş istifadə edilir. Belə ki, bitkinin efir yağının tərkibindəki kükürlü birləşmələr onun antimikrob, iltihab əleyhinə təsirə malik olduğunu göstərir.

Tədqiqatın məqsədi Azərbaycan Respublikasında yayılan *Ferula persica* növünün fitokimyəvi tədqiqini yerinə yetirməkdir.

Tədqiqat obyektini olaraq Qobustan rayonunun Ceyrankeçməz ərazisində toplanmış *F. persica* növü öyrənilmişdir. Bitkinin xammalı – kökləri 2022-ci ilin aprel ayında toplanmışdır. Toplanmış 2 kq köklər kölgəli yerdə qurudulmuş, 3-5 mm ölçüsünə qədər xırdalanmışdır. Sonra şüşə qabda 1:5 nisbətində etanolla ($\geq 99\%$ Merc, Almaniya) ekstraksiya edilmişdir. Ekstraksiya hər gün bir dəfə olmaqla 3 gün təkrarlanmışdır. Ekstraktlar birləşdirilmiş və su hamamında rotor buxarlandırıcı qorğu vasitəsilə tünd-qəhvəyi rəngli qətranlı məcmu alınana qədər qovulmuşdur. Nəticədə 146 qram (7,3 %) ekstrakt alınmışdır. Alınmış ekstraktın xromatoqrafiya borusunda fərdi maddələrə bölünməsi həyata keçirilmişdir. Bunun üçün qətranlı ekstraktan 10 qram az miqdar etil spirtində həll edilir, aktivliyi Brokmuna görə III dərəcəli neytral alüminium-oksidi ilə doldurulmuş (h=70 sm, d=3,5 sm) sütunlu boruda xromatoqrafiya edilmişdir. Qətranlı ekstraktla sorbentin nisbəti 1:10, hər fraksiyanın həcmi 100 ml olmuşdur. Ümumilikdə 100 fraksiya əldə edilmişdir. Xromatoqrafiya sütunu heksanla, heksan-benzolla (9:1, 8:2, 7:3, 6:4, 1:1), benzolla, benzol-etilasetat (5:1, 4:2, 1:1) və

etilasetatla elyuasiya edilmişdir. Heksanbenzolla (1:1) nisbətində elyuasiya olunmuş fraksiyadan ağımtıl sarı rəngli kristallik maddə alınmışdır. Təkrar xromatoqrafiya edilmiş 20-25-ci fraksiyadan ağ rəngli kristallik maddə alınmışdır. Sulu etanollu kristallaşdırma nəticəsində maddə tam saflaşdırılmışdır. Alınmış fərdi maddənin hal hazırda fiziki-kimyəvi üsullarla identifikasiyası yerinə yetirilir.

Ferula persica bitkisinə dair ədəbiyyat məlumatları, eləcə də eksperimental tədqiqatlarda alınan nəticələr bitkinin köklərinin kimyəvi tərkibinin zəngin olduğunu göstərir. Bitkidən alınacaq bioloji fəal birləşmələr gələcəkdə effektiv fitopreparatların hazırlanması üçün yeni xammal mənbəyi ola bilər.

ATUJ0340.

YENİDOĞULANLARIN SEPSİSİ ZAMANI BİOKİMYƏVİ MARKERİN, ENDOTOKSİNİN PROQNOSTİK ƏHƏMİYYƏTİ

N.T.Kərimova

Azərbaycan Tibb Universiteti, Biokimya kafedrası

Sepsis, infeksiyaya qarşı immun reaksiyanın tənzimləyici mexanizmlərinin pozulması nəticəsində baş verən klinik sindromdur. Dünyada sepsis uşaqlar arasında xəstələnmə və ölümün aparıcı səbəbini təşkil edir. Neonatal sepsis (NS) vaxtında doğulan və vaxtından qabaq doğulan uşaqlar arasında üstünlük təşkil edən əsas xəstəliklərdən biridir.

Yoluxucu xəstəliklər yenidə doğulmuş uşaqların ölümünün aparıcı səbəblərindəndir. Neonatal sepsis, omfalit, meningit, konyunktivit və s. kimi

özünü biruzə verə bilər. Erkən və gec neonatal sepsisli uşaqlarda orqanizmin 3 və daha çox sisteminin funksiyasının pozulması, yəni poliorqan çatışmazlığı qeydə alınır, eyni zamanda orqan və sistemlərin müxtəlif dərəcəli zədələnməsi sepsisin gedişinin ağırlığını müəyyən edir.

İşin məqsədi: Vaxtından qabaq doğulan uşaqlarda neonatal sepsis zamanı endotoksinlərin öyrənilməsi olmuşdur. Çoxalma və parçalanma zamanı mikroorqanizmlər bir sıra məhsullar əmələ gətirirlər ki, bunlara mikrob ifrazatı deyilir. Bu ifrazatlar zəhərli və zəhərsiz olmaqla iki yerə bölünür. Zəhərli ifrazat toksin adlanır. Toksinlər suda əriyir, buna görə də olduqları mühitdə sürətlə yayıla bilərlər. Olduqca qüvvətli zəhərdirlər. Maye halda qismən aktivliklərini itirirlər. Toksinlər də öz növbəsində iki qrupa bölünürlər: ekzotoksin və endotoksinlər.

Endotoksinlər - LPS (lipopolisaxarid) quruluşunda olan bir sıra toksik maddələrdir, hansı ki, bakteriyaların hüceyrə divarında tapılır və yalnız hüceyrənin parçalanması nəticəsində xaricə çıxarılır. Aparığımız tədqiqat zamanı xəstəxanaya daxil olarkən 24 nəfərin vəziyyəti ağır, 71 nəfərin vəziyyəti çox ağır, 5 nəfərin vəziyyəti isə preaqonal olmuşdur.

Tədqiqat zamanı I qrup qan serumundakı endotoksinlərin miqdarının (1,500±0,024IU/ml) 3,65 dəfə, nəzarət qrupu ilə müqayisədə (0,410±0,018 U/ml) artmışdır.

II qrupda 3,91-dəfə (1,318±0,037) nəzarət qrupu ilə müqayisədə (0,337±0,019 IU/ml) artdığı müəyyən edilmişdir.

Gözlənilən nəticələr: Sonda belə nəticəyə gəlmək olar ki, endotoksinlərin orqanizmin hüceyrələrinə göstərdiyi təsir

statusunun öyrənilməsi sepsisin yenidoğulmuşlarda və vaxtından qabaq doğulmuşlarda yarana biləcək ağırlıq dərəcəsini müəyyən etməyə imkan verəcək.

ATUJ0341.

ÜZ KANALI GİRƏCƏYİNİN MORFOMETRİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

G.E.Kərimzadə

İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya kafedrası

Giriş. Üz kanalının tədqiqi, onun müxtəlif hissələrində (seqmentlərində), uzunluğunun, diametrinin normativ morfometrik parametrlərinin müəyyən edilməsi aktuallaşmış.

Tədqiqatın məqsədi kompüter tomoqramların təhlili əsasında müxtəlif yaş qruplarında üz kanalının girəcək hissəsinin morfometrik xüsusiyyətlərini dəyərləndirilməsi olmuşdur.

Material və metodlar. Tədqiqatlar 128-kəsikli TOSHIBA tomoqrafında aparılmışdır. Üz kanalının başlanğıcına yaxın daxili qulaq keçəcəyinin diametrinin ölçülməsi, labirint seqmentinin uzunluğu və diametri kompüterdə istifadə üçün uyğunlaşdırılmış RadiAnt DICOM Viewer proqramından istifadə edərək aksiyal proyeksiyada aparılmışdır. Material yaş qruplarına bölünmüşdür: I qrup (7-12 yaş), II qrup (13-16 yaş), III qrup (17-21 yaş), IV qrup (22-35 yaş), V qrup (36-60 yaş) və VI qrup (61-74 yaş). Material seçərkən, gicgah sümüyü, üz sinirinin patologiyaları olmayan pasiyentlərin tomoqramları təhlil edilmişdir.

Tədqiqat nəticələri. Nəticələrimiz göstərdi ki, bütün tədqiq edilən qruplarda həm sağda, həm solda kəllə formasından

asılı olmayaraq labirint seqmentinin daralması müşahidə olunmuşdur. Mann-Whitney-ə görə statistik təhlilin nəticələri göstərdi ki, braxiokranlarda III yaş qrupunda daxili qulaq keçəcəyinin diametri sağda I ($p<0,010$), II ($p<0,027$) və VI ($p<0,037$) yaş qrupları ilə müqayisədə xeyli azalmışdır. Solda, ən böyük diametr V yaş qrupunda müşahidə olunmuşdur, VI qrupla müqayisədə etibarlılıq $p<0,016$ təşkil etmişdir. Mann-Uitniyə görə labirint seqmentinin diametrində əhəmiyyətli fərqlər sağda I və III ($p<0,010$), solda III və VI ($p<0,035$) yaş qruplarını müqayisə edərkən qeyd edilmişdir. Eyni zamanda, dolixokranlarda daxili qulaq keçəcəyinin diametri ölçülmüşdür. Qruplar üzrə diaqramda bu göstəricinin dəyəri aydın şəkildə göründüyündən, yaş və ölçmə tərəfini nəzərə alaraq yalnız əhəmiyyətli fərqlər təqdim edilmişdir: solda I və II qruplar arasında ($p<0,037$), I və IV qruplar arasında sağda ($p<0,003$), I və V qruplar arasında sağda ($p<0,033$) və solda ($p<0,016$), I və VI qruplar arasında sağda ($p<0,015$) və solda ($p<0,003$), solda II və V qruplar arasında ($p<0,015$), solda IV və V qruplar arasında ($p<0,026$), sağda IV və VI qruplar arasında ($p<0,004$), V və VI qruplar arasında sağda ($p<0,012$) və solda ($p<0,006$).

Nəticələr. Beləliklə, kompüter tomoqramları təhlil edərkən, müxtəlif yaş qruplarında labirint seqmentinin uzunluğu və diametrində fərqlər qeyd edilmişdir. Üz kanalının labirint seqmentinin morfometrik parametrləri 7 yaşdan 35 yaşa qədər yüksək olub, 61 yaşdan sonra isə azalmışdır.

ATUJ0342.

ATMOSFER HAVASINDA HİDROGEN SULFİD QAZININ TƏSİRİNDƏN GÖRMƏ FUNKSIYASINDA BAŞ VERMİŞ DƏYİŞİKLİKLƏR

¹G.Q.Qarayeva., ²Ş.H.Qasımov

¹ATU-nun Elmi Tədqiqat Mərkəzi

²Milli Müdafiyyə Universitetinin Hərbi Elmi Tədqiqat İnstitutu

Ətraf mühit ilə sağlamlıq arasında qarşılıqlı və bir-birindən ayrılmaz vəhdət vardı. Təəssüf ki, son dövrlərdə elmi texniki inkişafda ardı-arası kəsilməyən müharibələrlə meşə yanğınları ilə bağlı olaraq ətraf mühitə bir çox zərərli maddələr səpələnir və onlar atmosfer havasına qarışaraq insan orqanizminə çox ciddi təsir göstərərək bir sıra funksiyalarının pozulmasına səbəb olur.

Qarabağın işğalı dövründə törədilmiş meşə yanğınları və həmin ərazilərin işğaldan azad edilməsi uğrunda aparılan müharibə həmin ərazinin ətraf mühitinin xüsusilə də atmosfer havasının global çirklənməsinə səbəb olmuşdur.

Azərbaycan Dövlət Aerokosmik agentliyinin verdiyi məlumat əsasən hazırda Qarabağın postkonflik zonasında atmosfer havasında bir çox qazlar toplanmışdır ki, onların qatılığı normadan bir neçə dəfə artıqdır. Belə qazlardan biri hidrogen sulfid (H₂S) qazıdır. Müəyyən edilmişdir ki, postkonflik zonada H₂S qazının qatılığı 2-3 dəfə artmışdır. Onun canlı orqanizmə təsirini öyrənmək məqsədilə biz çəkisi 140-200 qr arasında olan 24 baş ağ siçovul üzərində

təcrübələr apardıq. Təcrübə aparılarkən Avropa İttifaqının onurğalı təcrübə heyvanları ilə davranış qaydalarına ciddi riayət olunmuşdur.

Təcrübə heyvanları xüsusi konstruksiya əsasında düzəldilmiş kameraya yerləşdirilərək 250 ppm dozada 3 5 və 15 gün müddətində H₂S-lə tənəffüs etdirilmişdir. Təcrübə heyvanlarının H₂S qazı ilə tənəffüs müddəti 15 dəqiqə olmuşdur. Təcrübə heyvanları 4 qrupa bölünmüşdür.

1-ci qrupa daxil olan təcrübə heyvanları kameraya yerləşdirilərək 15 dəqiqə müddətində adı atmosfer havasında tənəffüs etdirilmişdi.

2-ci qrup heyvanları 5 gün, 3-cü qrup heyvanları 15 gün, 4-cü qrup heyvanları 30 gün müddətində gündə 15 dəqiqə müddətində H₂S qazı qarışığı olan hava ilə tənəffüs etdirilmişdir.

Görmə funksiyasında baş vermiş dəyişiklikləri müəyyən etmək üçün təcrübələr sona çatdırıldıqda ağrısızlaşdırma şəraitində təcrübə heyvanları cansızlaşdırılmış və gözlər enikulyasiya edilərək formalində fiksasiya edilmişdir. Sonra blok halına salınaraq yarım nazik kəsik vasitəsilə torlu qişadan preparat hazırlanmış, xüsusi proqramlaşdırılmış kompyuter vasitəsilə mikroskopik görüntülərdən damar strukturunun morfometriyası aparılmışdır. Müəyyən edilmişdir ki, H₂S sulfid qazı ilə tənəffüs etdirilmiş 3-cü qrup heyvanlarda bir qədər mülayim 4-cü qrup heyvanlarda gözün torlu qişasında ciddi dəyişikliklər müşahidə edilmişdir.

ATUJ0343.

ONURĞA BEYNI QIŞALARINDA BİOLOJİ SƏDD ROLUNU OYNAYAN STRUKTURLARIN HİSTOTOPOQRAFİYASI, ULTRASTRUKTUR VƏ IMMUNHİSTOKİMYƏVİ QURULUŞ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

E.K.Qasimov, Ş.Ə.Hüseynova

| Sitologiya, embriologiya və histologiya
| kafedrası

Giriş. Hal-hazırda qədər mərkəzi və periferik siinr sistemə aid edilən strukturları əhatə edən qışa elementlərinin sərhədləri, sədd rolunu oynayan hissələrin topoqrafik vəziyyəti, immunhistokimyəvi və ultrastruktur xüsusiyyətləri haqqında fikir birliyi yoxdur. İşin məqsədi. Onurğa beyni qışalarının təşkilində iştirak edən hüceyrə və fibrilyar elementlərin histotopoqrafiyasının, ultrastruktur və immunhistokimyəvi quruluş xüsusiyyətlərinin öyrənilməsidir.

Material və metodlar. 10 ağ siçovul, 6 ev qazı və 6 ədəd ev ördəyinin cəsədlərindən onurğa beyni qışalarından götürülmüş tikələr fiksasiya edildikdən sonra ümumi qəbul olunmuş qaydalar üzrə hazırlanmış araldit-epon bloklarından alınmış kəsiklər transmission elektron mikroskoplarında (Jeol, "JEM 1400"), parafin bloklardan hazırlanmış kəsiklərdə isə Avidin-Biotin peroksidaza metodu ilə ara filament və EMA zülalların ekspresiyası müəyyən edilərək, Primo Star (Zeiss) işıq mikroskopu vasitəsi ilə tədqiq edilmişdir. Nəticələr. Sərt qışanın tərkibində ancaq hüceyrəvi elementlərdən təşkil olunmuş hüdudi qat aşkar edilməmişdir. Yəni bu strukturların tərkibində hər hansı bir sədd funksiyası

yerinə yetirə biləcək hüceyrəvi element yoxdur. Sərt qışa səviyyəsində fibrosit və kollagen lifi dəstələri arasında, ələlxusus quşlarda, pəncərəli elastiki zarın olduğu müəyyən edilmişdir. Tədqiq olunan onurğa beyni qışalarının hamısını birləşdirən ümumi əlamət sərt qışanın daxili qatı ilə bilavasitə əlaqədə olan hədsiz yastılaşmış sitoplazmaya malik, çox çıxıntılı, desmosomlar, sıx və kommunikasiya əlaqələr vasitəsi ilə bir-birləri ilə birləşən leptomeningeal hüceyrələrin yerləşməsidir. Əgər təsvir olunan hüceyrələrin daxili qatı ağ siçovullarda hörümçək torunabənzər qışanın tor qatından fasiləli bazal səfhə vasitəsi ilə ayrıldıqları halda, quşlarda leptomeningeal hüceyrələrin plazmolemmaları və onların arasında yerləşən bazal səfhə elementlərinin hədsiz sıx yerləşmələri nəticəsində formalaşan ilanvari gedişə malik osmifil struktur təşkil edir. Yuxarı qatlarda olduğu kimi təsvir olunan osmiofil xətt boyu desmosomlar və kommunikasiya əlaqələr yerləşirlər. Hörümçək torunabənzər qışanın tor qatının əsas fərqli cəhəti leptomeningeal hüceyrələr arasında kollagen lifi dəstələrinin müəyyən edilməsidir. İmmunhistokimyəvi olaraq pansitokeratinin hər iki qatında ekspressiya aşkar olunduğu halda, Epitel Membranı Antigeni (EMA) ancaq onun səthi qatın təşkilində iştirak edən hüceyrələrdə aşkar olunurlar.

Yekun. Leptomeningeal hüceyrələrinin bir-birləri ilə sıx əlaqələrlə birləşmələri, aralarında kollagen lifi dəstələrinin olmaması, torlu qatla sərhədində fasiləli olsa da bazal səfhənin yerləşməsi və EMA ekspressiya olunması hörümçək torunabənzər qışanın səthi qatının

təşkilində iştirak edən hüceyrələrin bioloji sədd roluna malik olmalarını göstərir.

ATUJ0344.

PARAZİT NEMATODLARDA QEYRİ-HÜCEYRƏVİ STRUKTURLAR

¹E.K.Qasımov, ²F.H.Rzayev

ATU-nun Sitologiya, embriologiya və histologiya kafedrası¹

ETM-in Elektron Mikroskopiya şöbəsi²

Giriş. Sap qurdlarda (Nematoda) qeyri-hüceyrəvi strukturlara parazitın kutikulası və bazal membranlar aiddir. Bazal membranlar nazik ixtisaslaşmış qeyri-hüceyrəvi matriksdən ibarət olub, hüceyrələrin sərhəddində yerləşməklə əksər toxumaları əhatə edir. Onlar toxumalara sabitlik və möhkəmlik verilməsində vacib olmaları ilə yanaşı, sədd rolunu da oynayırlar. Kutikula isə paraziti xarici mühitin fiziki və kimyəvi təsirlərindən qoruyur. H. dispar nematodunun qeyri-hüceyrəvi strukturları tədqiq edilməmişdir.

Tədqiqatın məqsədi. İlk dəfə olaraq Heterakis dispar (Schrank, 1790) nematodunun elektron mikroskopik üsulla orqan və toxumalarının ultrastrukturunun tədqiqi və qeyri-hüceyrəvi quruluşa malik strukturların müəyyən olunaraq təsvir edilməsi.

Material və metodlar. Nematodlar bölünməklə 0,1M fosfat buferində hazırlanmış (pH=7,4) 2,5%-li qlutaraldehyd, 2%-li paraformal-aldehyd, 4%-li surcosa, 0,1%-li pikrin turşusundan ibarət məhlulda fiksə olunaraq elektron mikroskopiyada qəbul edilmiş ümumi metodlar əsasında Araldit-Epon blokları hazırlanmış, Leica EM UC7 ultramikrotomu vasitəsilə yarımnazik (1 mkm) və ultranazik (50-70 nm) kəsiklər

kəsilmişdir. Nümunələrə JEM 1400 (Jeol) Transmission Elektron və Primo Star (Zeiss) işıq mikroskopları vasitəsilə baxılmış və şəkillər çəkilmişdir.

Nəticə. H. dispar sap qurdunun orqan və toxumalarının ultrastruktur xüsusiyyətlərinin tədqiqi zamanı qeyri-hüceyrəvi quruluşa malik kutikulanın 8 qatdan təşkil edildiyi müəyyən olundu. Həmin kutikula inkişafını hipodermadan götürür. Helmintin bəzi daxili orqanlarını da mənəfdən kutikula örtür. Buraya ağız boşluğu, udlaq, qida borusu, bağırsağın arxa hissəsi (kloaka), erkək fərdin spikulaları və s. aiddir. Ağız boşluğu və udlağın divarında olan kutikula epitel qatdan, qida borusunun metakorpus hissəsində olan kutikula isə epitel və əzələ hüceyrələrindən inkişaf edir. Daxili orqanların mənəzində qeyd edilən kutikula cəmi 3 qatdan (qabıq, homogen və bazal) ibarətdir. Onların qalınlığı müxtəlif orqanlarda fərqlidir. H. dispar nematodunun bütün orqanları bazal membranla nəhayətlənir. Lokalizasiya yerinə görə membranların ölçüləri də müxtəlif olur.

Yekun. Onurğalılarda patoloji proseslərin inkişafına səbəb olan H. dispar nematodunun elektron mikroskopik üsulla toxuma və orqanlarını əhatə edən qeyri-hüceyrəvi quruluşa malik strukturlar ilk dəfə tədqiq olunmuşdur.

ATUJ0345.

ONTOGENEZİN BİRİNCİ UŞAQLIQ ,YENİYETMƏ VƏ GƏNCLİK DÖVRLƏRİNDƏ BOYUN KƏLƏFİNİN KÖRPÜCÜKÜSTÜ ŞAXƏSİNİN KÖTÜKDAXİLİ QURULUŞU VƏ MİELOARXİTEKTONİKASININ DİNAMİKASI

Ş.İ.Qasımov

| İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya kafedrası

Giriş. Embrionun ilkin mərhələlərində mayası goyulan sinir kötöklərinin quruluş komponentləri nəql edici və birləşdirici toxuma elementlərinin birləşməsindən əmələ gələn sistemdir. Ontogenezin bütün dövrlərində morfometrik ölçüləri, mielinli sinir liflərinin miqdarı, birləşdirici toxuma və hüceyrə elementlərinin nisbətinin dəyişməsi müşahidə edilir. Sinirlərin funksional aktivliyi isə döl dövrdən əsas goyulan mielinizasiya prosesinin miqdarından və gedişindən asılıdır.

Tədqiqatın məqsədi. Ontogenezin birinci uşaqliq,yeniyetmə və gənclik dövrlərində körpücüküstü sinirin kötökdaxili quruluşu və mieloarxitektonikasının dinamikasını öyrənilməsi.

Material və metodlar. Müxtəlif cinsdən və yaşlardan götürülmüş 60 preparat fikse olunmuşdur.Tədqiqatı aparmaq üçün Veyqert-Pal və Krutsay metodlarından istifadə edilmişdir. Körpücüküstü siniri təşkil edən mielinli liflərin miqdarı, ölçüləri aparılmaqla şəkilləri çəkilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri. Birinci uşaqliq ,yeniyetmə və gənclik dövrlərində körpücüküstü sinir ən çox inkişaf və differensasiya malik olur. Beləki, sinirin

diametri köndələn kəsiyində birinci uşaqliq dövrlərində sağda $861,9 \pm 94,3$ mkm,gənclik dövrlərində $1197,0 \pm 147,2$ mkm çatır. Sol tərəfdə təxminən eynidir. Körpücüküstü sinirin diametrin artması sinir liflərinin və onu əhatə edən lifli stromanın hesabına baş verir. Epinevral qişanın sağda qalınlığı birinci uşaqliq dövrlərində $13,3 \pm 3,01$ mkm,yeniyetmələrdə $80,1 \pm 7,5$ mkm, gənclərdə isə $89,5 \pm 7,6$ mkm təşkil edir. Perinevral qişanın göstəricələri isə müvafiq olaraq $22,4 \pm 3,05$ $30,9 \pm 3,1$ və $32,2 \pm 3,0$ mkm bərabər olur. Endonevral qişanın qalınlığı göstərilən yaş qruplarında getdikcə azalır. Birinci uşaqliq dövrlərində mielinli sinir liflərinin miqdarı sağda $1801 \pm 184,2$,solda $1721,5 \pm 211,9$ bərabərdir. Bununla $70,5$ % kicik diametrlilə, $27,4$ % orta, $2,5$ %-ni böyük diametrlilə mielinli sinir lifləri təşkil edir.Yeniyetmə və gənclik dövrlərində birinci uşaqliq dövrünə nisbətən orta diametrlilə mielinli liflərin miqdarı artır. yeniyetmələrdə $2661,0 \pm 143,3$, gənclik dövrlərində isə, $2796,5 \pm 233,5$ bərabər olur. Gənclik dövrlərində körpücüküstü sinirin tərkibində az miqdarda böyük və çox böyük mielinli sinir liflərinə də rast gəlinir. **Yekun.**Tədqiqatımıza əsaslanaraq qeyd etmək olarki, boyun kələfinin hissi şaxələrindən olan körpücüküstü sinir quruluş dəyişikliklərinə uğrayan morfoloji vahiddir və aktivliyi yaşla əlaqədar olaraq korellasiya edir. İnkişaf və böyümə nəticəsində körpücüküstü sinirin mieloarxitektokasında baş verən dəyişiklər, periferik sinirlərin morfofunksiyasına uyğundur.

ATUJ0346.

TARİXİ YADDAŞ PROBLEMI

B.O.Qasımova

| İctimai fənlər kafedrası

Sosial-tarixi yaddaş problemi filosofların, kulturoloqların, sosioloqların diqqət mərkəzindən heç zaman yayınmamışdır. Problemə müxtəlif aspektlərdən yanaşma onun şəxsiz aktuallığından xəbər verir. Bugünün reallıqları tarixi yaddaş problemini milli-mənəvi inkişaf mexanizmi kimi tədqiqini davam etdirməyi irəli sürür. Yaddaşın funksiyası tarixin predmetini bugünümdə öyrənməkdən, tarixi yerləri, məskənləri öyrənmək, bu faktlarda milliliyin dərk olunmasıdır. Burada biz milli mentalitet məsələsinə toxunmalı oluruq, yəni milli tarixi yaddaşın reallığını yalnız emosional səviyyədə deyil, intellektual dərk etmək üçün, yetkin tərəkürə və milli şüurun pozitiv potensialına yiyələnməliyik. Bunu isə mentalitetdən kənarında dərk etmək, düzgün anlamaq mümkün deyildir. Qeyd etmək lazımdır ki, yetkin şüur və şüurun mentallığı, ümumiyyətlə, tərəkür dünyagörüşünün əsasları bir tarixi dövrdən digərinə keçid zamanı müəyyən obyektiv və subyektiv təbiətli dəyişikliklərə uğrayır. Deməli, tarix də dövrlərin yeniliklərini və mental xüsusiyyətlərini əxz edərək həm dəyişir, həm də zənginləşir. Bu dəyişikliklərin təsiri insanlarda bir daha tarixi təcrübəyə müraciət ehtiyacı yaradır, çünki yaddaşın pozitiv potensialını təşkil edən hər bir tarixi hadisədə, konkret tarixi dövrdə yaşayıb yaradan insanların düşüncə tərzi və mentaliteti birləşir. Yaddaşın millilik potensialına aydınlıq gətirmək üçün “mentalitet”lə və milli mənlik şüurunun nisbəti məsələsinə

diqqət yetirmək yerinə düşərdi. Müasir fəlsəfi fikirdə mentalitet hər bir insan birliyinin mənlik şüurunun özünəməxsus sosial-psixoloji nüvəsi kimi nəzərdən keçirilir. Məhz bu “özünəməxsus” nüvə fərdə sosial gerçəkliyi öz bildiyi tərzdə qiymətləndirməyə, bu reallıqda bərqərar olan davranış normalarına uyğun hərəkət etməyə imkan verir, həmin mühitdə formalaşan həyat tərzinə adekvat reaksiya göstərməyə sövq edir. Bu kontekstdə istər ayrıca bir insanın, istərsə də bütöv bir xalqın tarixi yaddaşı, onun mədəni varlığının təəcəssümüdür. Özünün ən elementar formalarında tarixi şüur bəşəriyyətin yaddaşında tarixiliyin ifadəsi olmuşdur. Deməli, tarix, tarixilik və tarixi yaddaş bir-birlərindən ayrılmazdır. Ümumiyyətlə, yaddaşın sosial mahiyyəti bundadır ki, insanlar hər şeydən əvvəl mədəniyyətə malikdirlər.

Mənlik şüuru özü də sözün müəyyən mənasında bir yaddaşdır, belə ki, tarixi yaşantı hissi nəsillərin mədəni varisliyini keçmişin, bu günün və gələcəyin mənlik şüurunun yaddaşında dərk etməyi nəzərdə tutur. Bu hiss insana, millətə mədəniyyətdə “mən” özümü unutmamışam, “mənliyimi dərk edirəm” deməyə tam mənəvi haqq verir, tarixi milli ölçülərdə dərk etməyi öyrədir. Beləliklə, deyilənlər sübut edir ki, yuxarıda araşdırılan komponentlər tarixi yaddaşın milli mənlik şüurunun potensialını müəyyənləşdirən ən mühüm dəyərləridir

ATUJ0347.

YENİDOĞULMUŞLARDA UDLAĞIN KİÇİK EKZOKRİN VƏZİLƏRİNİN LOKALİZASIYASININ YAŞ XÜSUSİYYƏTLƏRİNƏ DAİR

T.M.Qasımova

İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya kafedrası

Aktuallıq. Borulu və boşluqlu daxili orqanların divarlarındakı kiçik ekzokrin vəzilərinin anatomik sruktur elementlərinin, onların lokalizasiyasının yaş, fərdi və cinsi xüsusiyyətlərinin, funksional anatomiyasının tədqiqi XXI əsrin əvvəllərindən etibarən morfoloqların ən çox müraciət etdikləri elm sahələrindən hesab olunur. Bu da həmin aspektdə əldə edilən elmi nəticələrin səhiyyə praktikasına birbaşa tətbiqinin üstünlükləri ilə şərtləndirilir. Udlağın divarlarındakı selikli qışa vəzilərinin morfoloji elementlərinin tədqiqinin elmi ədəbiyyatdakı qıtlığı onun əsaslı surətdə öyrənilməsinə möhkəm zəmin yaradır, aktuallıq diapazonunu daha da genişləndirir.

Tədqiqatın məqsədi. İşin məqsədini hər iki cinsə mənsub yenidoğulmuşlarla 1-ci yetkinlik və qocalıq yaş dövrələrinə aid şəxslərdə udlağın divarlarındakı kiçik ekzokrin vəzilərinin lokalizasiyasının morfoloji xüsusiyyətlərinin müqayisəli tədqiqi təşkil edir.

Tədqiqat işinin material və metodları. Tədqiqat zamanı 10 nəfər yenidoğulmuşda (5 oğlan və 5 qız), 121 nəfərdə isə 1-ci yetkinlik və qocalıq yaş dövrələrinə aid meyitlərdən götürülmüş udlağın divarlarındakı kiçik ekzokrin vəzilərinin morfoloji strukturlarına diqqət yetirilib. Udlaq vəziləri total preparatlar üzərində makro-mikroskopik metodla (P.D. Синельников metodu ilə) öyrənilib. Təşrih zamanı mikrotəşrih iynələrindən istifadə edilib.

Əldə olunan nəticələr və onların müzakirəsi. Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, bütün yaş dövrlərində udlağın

divarlarındakı kiçik ekzokrin vəziləri boylama sıralarla, tək-tək, cüt şəkildə və kiçik qruplar halında yerləşirlər. Sözügedən vəzilərin boylama sıraları, adətən, udlağın boylama oxuna paralel istiqamətdə nəzərə çarpır, yaxud onunla iti bucaq təşkil edir. Müqayisəli yanaşma göstərir ki, belə boylama sıralar yenidoğulmuşlarda - $7,0 \pm 14,5$ % hallarda, 1-ci yetkinlik yaş dövründə – $57,1 \pm 13,2$ % hallarda, qocalıq yaş dövründə – $41,7 \pm 14,2$ % hallarda aşkar edilir. Əksər hallarda yenidoğulmuş uşaqlarda digər yaş qruplarından fərqli olaraq, udlağın burun hissəsinin selikli qışasında belə boylama sıralara heç rast gəlinmir, onun ağız və qırtlaq hissələrində isə daimi olaraq müşahidə olunur. Bu səpkili lokalizasiyaya yenidoğulmuşlarda – $20,0 \pm 12,6$ % hallarda, 1-ci yetkinlik yaş dövründə – $21,4 \pm 11,0$ % hallarda, qocalıq yaş dövründə isə – $25,0 \pm 12,5$ % hallarda rast gəlinir. Analitik təhlillərin müzakirələri göstərir ki, udlağın selikli qışa vəzilərinin həmin göstəriciləri yenidoğulmuş uşaqlarda digər yaş qruplarına mənsub şəxslərdəki dəlillərlə müqayisədə fərqli göstəricilərə malik olur.

ATUJ0348.

YEDDİDİLİM ACIÇİÇƏK BİTKİSİNİN FARMAKOPEYA MƏQALƏSİNİN HAZIRLANMASI

¹A.İ.Qədimli, ²C.İ. İsayev

¹Tibb və sağlamlıq elmləri təhsili kafedrası

²Farmakoqnoziya kafedrası

Bəşər tarixində insanlar bir çox xəstəlikləri bitkilərdən istifadə etməklə müalicə etməyə çalışmışlar, ürək-damar, tənəffüs, dayaq-hərəkət və digər sistem xəstəliklərinin müalicəsində müsbət

nəticələr əldə edilmişdir. Məhz bu səbəbdən dərman bitkilərinin standartlarının müəyyən olunması olduqca vacib məsələdir. Bu məqsədlə mütəxəssislər tərəfindən dərman bitkilərinin effektivliyini, keyfiyyət xüsusiyyətlərini və etibarlılığını qeydə alan mənbələr - milli və beynəlxalq farmakopeyalar, müvəqqəti farmakopeya məqalələri, monoqrafiyalar və s. kimi standartlar hazırlanır. Farmakopeya, sintetik və təbii mənşəli dərman və ya bioloji fəal maddələrin canlılar üzərində diaqnostik, müalicə və profilaktik məqsədlə istifadəsi üçün zəruri və etibarlı xüsusiyyətlərə malik, müvafiq ölkələrin rəsmi mənbə və qanunu xarakter daşıyan, müəyyən dövrlərdə yenilənməli olan xüsusi qaydalar kitabıdır.

Təqdim edilən tezisdə məqsəd Azərbaycanda yayılmış yeddilim acıçığək bitkisinin xammalına aid Farmakopeya məqaləsinin layihəsini hazırlamaqdır.

Dünyanın əksər ölkələrində Avropa, Britaniya, Amerika, Yaponiya, Çin və Hindistanın Ayurveda Farmakopeyaları, eyni zamanda Komissiya E və ESCOP monoqrafiyaları istifadə olunur. Avropa ölkələrində etibarlı və vacib farmakopeya Avropa Farmakopeyasıdır. Məhz bu səbəbdən Yeddilim acıçığək bitkisinin farmakopeya məqaləsi Avropa farmakopeyası əsasında hazırlanmışdır. Farmakopeya məqaləsində bitkinin nəzarət metodları (təsviri və mikroskopiyası), eyniliyin təyini, ədədi göstəriciləri, miqdarı təyini, qablaşdırma, markalanma, daşınma və saxlanma xüsusiyyətləri verilmişdir. Farmakopeya məqaləsi yeddilim acıçığək bitkisinin həm kökü, həm də otu üçün ayrı-ayrılıqda hazırlanmışdır. Bitki xammallarının

identifikasiyasını təmin edən makroskopik və mikroskopik xüsusiyyətlər, eləcə də eyniliyinin təyini üçün istifadə olunan optimal həlledici sistemdə nazik təbəqədə xromatoqrafiya sxemi və ekstraktiv maddələr, xlorid turşusunun 10%-li məhlulunda həll olmayan külün, xırdalanmış hissələrin, üzvi qarışıqların, mineral qarışıqların minimum miqdarı kimi ədədi göstəricilər qeyd olunmuşdur. Yeddilim acıçığək bitkisinin həm kökü, həm də otunun tərkibində gentiopikrozid sekoiridoidinin miqdarı təyinatı müasir metodla (HPLC-DAD) aparılmış və miqdarının uyğun olaraq 75.90 ± 1.5 mq/q və 5.08 ± 0.10 mq/q olduğu müəyyən edilmişdir.

Beləliklə, Yeddilim acıçığək bitkisinin Farmakopeya məqaləsi bitkinin keyfiyyətinə nəzarəti həyata keçirməyə imkan verir.

ATUJ0349.

UROGENİTAL İNFEKSİYALAR VƏ ONLARIN TÖRƏDİCİLƏRİNİN ANTİBİOTİKLƏRƏ DAVAMLILIQ PROBLEMİNİN BƏZİ ASPEKTLƏRİ

H.Qədirova, F.Ağayeva

| Tibbi mikrobiologiya və immunologiya kafedrası

Urogenital sistem infeksiyaları insanların həyatı boyu ən çox qarşılaşdıqları infeksiyalardır. Urogenital infeksiyalara cinsi yolla keçən infeksiyalar və sidik yolları infeksiyaları aiddir.

Cinsi yolla keçən infeksiyalar (CYKİ) bütün dünyada ən çox yayılmış yoluxucu xəstəliklər arasındadır və əhəlinin sağlamlığı üçün ciddi problem yaradır. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının məlumatına görə, 2016-cı

ildə dörd CYKİ-nin 376 mln yeni yoluxma hadisəsi qeyd edilmişdir ki, onlardan trixomoniaz - 156 mln, xlamidioz - 127 mln, gonoreya - 87 mln və sifilis - 6 mln təşkil etmişdir.

Sidik yolları infeksiyalarına (SYİ) qram müsbət və qram mənfi bakteriyalar, eləcə də bəzi göbələklər səbəb olur. Bakteriyalar tərəfindən törədilən SYİ-lər ən çox yayılmış infeksiyalardan biri hesab olunur və dünyada hər il 150 milyon insan onlara yoluxur. Uropatogen *Escherichia coli* (UPEC) fəsadlaşmış və fəsadlaşmamış SYİ-lər zamanı ən çox rast gəlinən törədicidir (müvafiq olaraq, 65% və 75% hallarda). Fəsadlaşmış SYİ-lərin patogenezinə iştirak edən mikroblara həmçinin *Enterococcus spp.*, *K.pneumoniae*, *S.aureus*, *P.mirabilis*, *P.aeruginosa* və *Candida sp* daxildir. Fəsadlaşmamış SYİ-lərin patogenezinə *K.pneumoniae*, *S.saprophyticus*, *E.faecalis*, B qrupu *Streptococcus* (GBS), *P.mirabilis*, *P.aeruginosa*, və *Candida spp.* iştirak edir.

Antibiotiklərə davamlı bakteriyaların getdikcə yayılması urogenital infeksiyaların müalicəsini çətinləşdirir. Bu nöqtəyi nəzərdən, geniş spektrli beta-laktamazanı kodlaşdıran plazmidlərə malik olan bəzi enterobakteriyalar (məs. *Klebsiella pneumoniae* və *Escherichia coli*) xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Nəticə etibarilə, uropatogenlərin təxminən 80%-i hazırda ən azı iki antibiotikə qarşı davamlılıq göstərir və beləliklə, geniş dərmanlara davamlı (MDR) SYİ-ləri sağlamlıq üçün real və əhəmiyyətli təhlükə yaradır.

Ölkəmizdə antibiotiklərin geniş istifadəsi, müalicənin müntəzəm tətbiq edilməməsi və müalicədə ilk seçim olaraq son nəsil antibiotiklərdən istifadə edilməsi

mikroorqanizmlərin davamlılığının inkişaf etməsinə səbəb olmuşdur. Bu baxımdan, urogenital infeksiyaları törədən mikroorqanizmlərin növlərini, yayılma tezliyini və antimikrob preparatlara davamlılıq spektrini təyin etmək aktual tibbi problemlərdəndir.

ATUJ0350.

BİTKİ EKSTRAKTLARI ƏSASINDA HAZIRLANMIŞ PREPARATIN

ANTİMİKROB XÜSUSİYYƏTLƏRİ

H.Ə.Qədirova, T.A.Süleymanov,
T.H.Süleymanova

Azərbaycan Tibb universitetinin Tibbi mikrobiologiya və immunologiya və Əczaçılıq kimyası kafedrası

Giriş: Son illər patogen mikroorqanizmlərin antimikrob preparatlara davamlılığının artması tibbin ən aktual probleminə çevrilmiş və yeni antimikrob preparatların, o cümlədən dərman bitkilərin, axtarışını gündəmə gətirmişdir. Dərman bitkiləri ilə müalicənin çox qədim tarixi kökləri vardır. Dərman bitkilərinin müalicəvi xüsusiyyətləri onların tərkibindəki alkaloid, flavonoid, kumarin, ksanten, qlikozid, vitamin və s. bioloji aktiv maddələrlə bağlıdır. Bu bioloji aktiv maddələr bir çox patogen mikroblara öldürücü təsir göstərir. Bu səbəbdən ən vacib məsələlərdən biri bitki mənşəli antimikrob maddələrin müəyyən olunmasıdır.

Tədqiqatın məqsədi: bir neçə bitki ekstraktı (cökə ağacının quru ekstraktı, gülxətmi kökünün quru ekstraktı, kəklikotu otunun quru ekstraktı, çobanyastığı çiçəklərinin quru ekstraktı, portağal qabığının quru ekstraktı) əsasında ATU-

nun Farmokoloji kimya kafedrasında hazırlanmış yeni dərman preparatın antimikrob xüsusiyyətlərinin öyrənilməsidir.

Material və metodlar: Təqdim edilən preparat ATU-nun Tibbi mikrobiologiya və immunologiya kafedrasında tədqiq edilmişdir. Preparatın antibakterial və antifunqal təsirini öyrənmək üçün ilkin olaraq disk-diffuziya üsulundan istifadə edilmişdir. Bu xassələri öyrənmək üçün test-kultura kimi qrammüsbət bakteriyalardan *Staphylococcus aureus*, qrammənfi bakteriyalardan *Esheria coli* və *Pseudomonas aeruginoza*, mayayabənzər göbələklərdən *Candida albicans*, spor əmələ gətirən qrammüsbət bakteriyalardan *Bacillus anthracoides*, kapsullu bakteriyalardan *Klebsiella pneumoniae* götürülmüşdür. Kontrol kimi 95%-li spirtindən istifadə edilmişdir. Təcrübələr 3 dəfə təkrarlanmış və alınmış göstəricilər cədvəl-1-də qeyd edilmişdir. Alınmış nəticələr və onların müzakirəsi: Təqdim edilən preparatın və kontrolun test-kulturalara təsiri, maddələr hopdurulmuş disklərin ətrafında əmələ gələn inhibisiya zonasının diametrinə görə mm-lə qeyd edilmişdir.

Cədvəl-1. Preparatın antimikrob fəallığının disk-diffuziya üsulu ilə tədqiqinin nəticələri

Test-kultura	Tədqiq olunan preparat	Kontrol (95%-li spirt)
<i>S. aureus</i>	19 mm	3 mm
<i>E.coli</i>	21 mm	3 mm
<i>P. aeruginoza</i>	14 mm	0 mm
<i>C.albicans</i>	25 mm	3 mm
<i>B.anthracooides</i>	4 mm	0 mm

K. <i>pneumoniae</i>	11 mm	3 mm
-------------------------	-------	------

Aparılan tədqiqatların nəticələrindən görüldüyü kimi, tədqiq olunan bitki ekstraktları əsasında hazırlanmış yeni preparat antimikrob və antifunqal fəallığa malikdir. Belə ki, yeni preparata hopdurulmuş disklərin ətrafında test-kulturaların bitməsinin inhibisiya zonaları, kontrol kimi istifadə edilən 95%-li etil spirti ilə müqayisədə nəzərəcarpacaq qədər yüksəkdir: 0-3 mm kontrolda, 4-25 mm təcrübədə. Qeyd etmək lazımdır ki, yeni preparatın ən güclü təsiri *Candida albicans* göbələyinə qarşı aşkar edilmişdir (25 mm). Eyni zamanda, 95%-li spirt təsir etməyən və xəstəxanadaxili infeksiyaların davamlı törədicilərindən olan *P.aeruginoza* bakteriyasına da yeni preparat orta güclü öldürücü təsir etmişdir.

Nəticə: Beləliklə, bir neçə bitki ekstraktlı (cökə ağacının quru ekstraktı, gülxətmi kökünün quru ekstraktı, kəklitotu otunun quru ekstraktı, çobanyastığı çiçəklərinin quru ekstraktı, portağal qabığının quru ekstraktı) əsasında hazırlanmış yeni dərman preparatı güclü antifunqal və orta güclü antibakterial xassələrə malikdir.

ATUJ0351.

ÇOXDÜYÜNLÜ TOKSİKİ ZOB ZAMANI QALXANABƏNZƏR VƏZİDƏ TÖRƏNƏN MORFOLOJİ STRUKTUR DƏYİŞİKLİKLƏRİ

Q.M.Qəniyeva

| İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya kafedrası

Giriş. Statistika göstərir ki, qalxanabənzər vəzin bədxassəli şişləri 55% hallarda çoxdüyünlü toksiki zob

(ÇTZ) zamanı vəzi toxumasında baş verən geridönməz funksional və morfoanatomik pozğunluqların nəticəsi olaraq meydana çıxır. Arzuolunmaz hal ondan ibarətdir ki, qalxanabənzər vəzi xərçənginin son onillikdə, xüsusən nisbətən cavan- 40 yaşa qədər olan qadınlarda müşahidə olunan artım dinamikası, əksər təqdidatçıların bu xəstəliyi qalxanabənzər vəzin ən çox müşühidə olunan ÇTZ əsaslı şiş xəstəlikləri sırasına aid etməsinə əsas verir. Başqa sözlə, qalxanabənzər vəzin məlum etiologiyalı bədxassəli şiş xəstəlikləri, başvermə tezliyinə görə, vəzin digər xəstəliklərlə müqayisədə nozoloji vahid kimi birinci yerdə durur. Odur ki, müvafiq patologiyalar zamanı qalxanabənzər vəzi toxumasında törənən spesifik struktur dəyişikliklərinin tədqiqi istər bədxassəli prosesin etiopatogenetik mexanizmlərinin öyrənilməsi, istər diaqnostik qiymətləndirilməsi, istərsə də müalicə və profilaktika baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatın məqsədi. İşin məqsədini çoxdüylü toksiki zob zamanı qalxanabənzər vəzin struktur elementlərində törənən morfoloji dəyişikliklərin ilkin tədqiqi təşkil edir.

Material və metodlar. Tədqiqat işində histoimmunokimyəvi və elektron mikroskopiyaya metodlarından istifadə olunub. Müayinə metodlarının geniş təsviri əvvəlki tədqiqat işlərimizdə verilmişdir.

Nəticə. Aparılan tədqiqatlar göstərdi ki, ÇTZ zamanı qalxanabənzər vəzi toxumasının struktur elementlərində diaqnostik qiymətləndirmədə praktik əhəmiyyət kəsb edən nəzərəçarpacaq dəyişikliklər baş verir. Belə ki, bazal membranın qalınlaşması, genişlənmiş

fenestrləri və hamar səthli plazmolemması olan şişkinmiş endoteliositlər aydın şəkildə müşahidə olunur. Nəzarət qrupunda follikulların kəsikləri sahəsinin orta ölçüsü $8,14 \pm 0,01$ mkm² olduğu halda, ÇTZ zamanı bu göstərici $9,39 \pm 2,3$ mkm²-ə yüksəlir. Paralel olaraq, qalxanabənzər vəzidə tireositlərin və sitoplazmanın sahəsi iki dəfə artır. Kapilyarların sahəsində 80% kəskin sıçrayışlı, statistik dürüst artım müşahidə olunur. Tireositlər nüvəsi sahəsində dəyişikliyə görə üç qrupa bölünür. Birinci və ikinci qrupda nüvələrin miqdarı kəskin dərəcədə- müvafiq olaraq 33,3% və 63,3% artır. Üçüncü qrupda isə, qeyri-statistik nisbi artım (3,3%) müşahidə olunur.

Yekun. Alınan nəticələrin interpretasiyası söyləməyə əsas verir ki, ÇTZ zamanı qalxanabənzər vəzidə törənən morfoanatomik struktur dəyişikliklərinin öyrənilməsi mühüm praktik əhəmiyyətə malikdir. Bu, ilk növbədə, vəzin subvahidlərində törənən dəyişikliklərin izlənilməsi istiqamətində, diaqnostik qiymətləndirmədə yeni metodoloji yanaşmanın işlənilib hazırlanması baxımından əməli əhəmiyyət kəsb edir. Əldə olunan dəlillər məlum patologiyanın müalicəsi prinsiplərinin düzgün qurulması və uğurlu nəticələrin alınması istiqamətində də prinsipial marağa səbəb olur.

ATUJ0352.

BƏZİ AĞIZ BOŞLUĞU XƏSTƏLİKLƏRİNİN TÖRƏDİCİLƏRİNİN MİKROBİOLOJİ VƏ İMMUNOLOJİ SƏCİYYƏLƏNDİRİLMƏSİ

A.Qurbanova, N.Ağayeva

| Tibbi mikrobiologiya və immunologiya
kafedrası

Ağız boşluğu mikroflorasında şərti-patogen bakteriyaların törətdiyi patologiyalar infeksiyon xəstəlikləri arasında özünəməxsus yer tutur. Bu bakteriyalardan Enterobacteriaceae, Staphylococcus, Streptococcus cinsinin, Enterococcus faecalis, Pseudomonas aureginosa, Klebsiella spp., anaerob bakteriyaların nümayəndələrindən isə Poryphyromonas gingivalis, Fusobacterium nucleatum və s. üstünlük təşkil edir. Bu bakteriyalardan Streptococcus mutans kariogen bakteriya olub, diş səthinə yapışa bilməsi, mühitdə saxaroza və diş çürüklərinə səbəb olan digər şəkərləri fermentasiya edir. Digər bakteriya- Poryphyromonas gingivalis diş ətinin epitel hüceyrələrinə fimbrialar vasitəsilə yapışır, hüceyrələrin içərisinə daxil olur və periodental səthlərdə iltihab səbəb olur. Aparılan bir araşdırmaya görə on üç yaşından böyük 160 milyon çox şəxsdə ağız boşluğunun florasını incələyən zaman pasiyentlərin 90%-də bu bakteriya tapılmışdır.

Lactobacillus cinsinin nümayəndələri də ağız boşluğunun mikroflorasında özünəməxsus yer tutur, əsasən diş

karieslərinə səbəb olur. Bu növ çoxlu miqdarda süd turşusu istehsal etmək və geniş diapozonda pH aralığında inkişaf göstərmək xüsusiyyətinə malikdir.

Lactobacillus paracasei isə P. gingivalis, P. intermedia, S. salivarius və S. sanguinis növlərinin inkişafını inhibə edən və bu bakteriyaların hüceyrə divarında porlar əmələ gətirən bakteriosin istehsal edir.

Enterococcus faecalis isə ağız boşluğunda peridontit və diş çürüməsinə səbəb olan bakteriyadır. E.faecalisin diş kökü kanallarında 12 aya qədər qala bilməsi aşkar olunmuşdur. Bu xüsusiyyətin onun biofilmlər yaratmaq və supragingival biofilmləri kolonizasiya etmək qabiliyyəti ilə əlaqədar olduğu müəyyən olunmuşdur.

Şərti patogen bakteriyaların artıb çoxalması orqanizmin immun amillərindən birbaşa asılıdır. Belə ki, ağız boşluğunun selikli qişasının yerli immun amili kimi tanınan slgA çox əhəmiyyətli rola malik olub, proteolitik fermentlərə qarşı davamlıdır. Belə ki, slgA-nın konsentrasiyasının ağız suyunda, selikli qişalarda kəskin azalması, şərti-patogen mikrofloranın artması və aktivləşməsi sonda ağız patologiyaları ilə nəticələne bilər. Elə bu səbəblərdən yerli immun amillərin tədqiqi ağız boşluğu xəstəliklərinin patogenizi və diaqnostikasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Ağız boşluğunda rast gəlinən müxtəlif infeksiyon patologiyalar zamanı şərti-patogen bakteriyaların izolə edilməsi, onların antibiotiklərə həssaslığının öyrənilməsi və antibiotiklərə davamlı ştamlarının seçilməsi praktikada mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

ATUJ0353.

POLİKLİNİKA İNFORMASIYA SİSTEMİ

N.H.Qurbanova, Z.Ə.Hacıyev, N.K.Hacızadə, S.E.Həsənova

| Tibbi və bioloji fizika kafedrası

Giriş. Cəmiyyətin inkişafının müasir mərhələsi sayılan informasiya cəmiyyətində informasiyanın, xüsusən də onun ən yüksək forması - biliyin istehsalı, saxlanması, emalı və satışı onun üzvlərinin fəaliyyətində əsas yer tutur. Azad edilmiş regionlarımızda "Ağıllı şəhər" (Smart City) və "Ağıllı kənd" (Smart Village) konsepsiyasının hazırlanması iqtisadi inkişafın yeni yollarını tətbiq etməklə vətəndaşların sağlamlığı və rifahını yüksəltməyə yönəlmişdir. Tibbi müəssisələrdə xəstələrin qeydiyyatı, onlara yardımın göstərilməsi, monitorinq və müalicəsi prosesində "bulud" informasiya texnologiyalarına əsaslanan tibbi sistemlərin tətbiqi önəmlidir.

Tədqiqatın məqsədi. Son zamanlar infeksiya xəstəliklərinin pandemiya səviyyəsinə qədər yayılması tibbi yardıma yeni yanaşma tələb edir. Bu baxımdan poliklinika informasiya sisteminin işlənməsi sahə həkiminə tibbi yardım göstərməyə, müalicə planlarını təqdim etməyə, lazım olarsa ev şəraitində stasionar tibbi xidmətin və xəstəyə davamlı nəzarətin edilməsinə imkan yaradır.

Material və metodlar. Poliklinika informasiya sistemi böyük həcmli mətn, multimediya, rəqəmsal şəkillər və video təsvir formatları ilə işləyir. Belə böyük həcmli informasiyanın işlənməsində PACS (Picture Archiving and Communication System) sistemi, DICOM

(Digital Imaging and Communication in Medicine) standartına uyğun tibbi təsvirlərin - rentgen, ultrasəs, maqnit rezonans, radionuklid, endoskopik və s. (ümumilikdə 29 növ təsvir) "bulud" saxlanclarında yerləşdirilməsi, müalicə protokollarının seçilməsində neyron şəbəkələr tətbiq edilir.

Nəticələr. Poliklinika informasiya sistemi tibbi xidmətin göstərilməsi üçün çoxmodullu informasiya sistemidir. Sistemin əsasını Elektron sənəd modulu təşkil edir. Bu modul prioritetə əsasən işçi yerlərin qurucusu kimi fəaliyyət göstərir. Belə ki, digər moduldan olunan müraciətə görə sorguların ağacavari strukturu əsasında sistemin istifadəçisi üçün elektron sənəd formalaşdırılır. Elektron sənəd modulu Qeydiyyat, Həkimlər, Funksional diaqnostik müayinələr, PACS, DICOM, elektron xəstəlik vərəqinin Web forması kimi proqram modulları arasında informasiya mübadiləsinin həyata keçirir. İnformasiyanın "bulud" saxlanclarına yerləşdirilməsi sistem istifadəçisi kimi digər həkim - mütəxəssislər tərəfindən məsafədən onun əldə olunmasına şərait yaradır.

Yekun. Poliklinikada informasiya sistemi xəstələrə zamanında tibbi yardım göstərilməsi, mütəxəssis həkimlərlə məsləhətləşmə, multimediya vasitələri və "bulud" saxlanclarından istifadəni, informasiya təhlükəsizliyini təmin edir. Belə sistemlərin mərkəzdən uzaqda yerləşmiş yaşayış məntəqələrində tətbiq edilməsi tibbi yardımın keyfiyyətinin yüksəlməsinə xidmət edir.

ATUJ0354.

İCBARİ TİBBİ SİĞORTA SİSTEMİNDƏ BAKİ ŞƏHƏRİ SƏHIYYƏSİNİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

R.B.Liftiyev, E.T.Məmmədov (magistr)

İctimai sağlamlıq və səhiyyənin təşkili
kafedrası

İcbari tibbi sığorta sistemində tibb müəssisələrinin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi nəticəsində əhaliyə göstərilən tibbi xidmətin həcmi və keyfiyyəti nəzərə çarpacaq dərəcədə yaxşılaşdırılması prioritet məsələlərdəndir.

Xəstələnmənin azaldılması səhiyyə orqanlarının fəaliyyətinin səmərəliyini və keyfiyyətini xarakterizə edir. Xəstələnmənin öyrənilməsi tibbi fəaliyyətin bütün xəstəliklərə qarşı mübarizəsi, sanitariya-əksepidemik və müalicə profilaktika idarələrinin, bütün ixtisas həkimlərinin tibbi fəaliyyətinin bilavasitə xidmət obyektə sayılır. Ölkəmizdə əhalinin həkimlərlə təminatı hər 10 min nəfər üçün 35 (Bakı şəhərində 90,1), xəstəxana çarpayıları ilə təminatı isə 49.1-ə (Bakı şəhərində 85,8) bərabər olmuşdur.

Bakı şəhərinin 2021-ci ilin əvvəlində səhiyyənin əsas göstəricilərindən görüldüyü kimi həmin dövr üçün həkimlərin sayı 20734 (2015-ci ildə -19971) və orta tibb işçilərinin sayı 22737 (2015-ci ildə - 20515) nəfər, xəstəxanaların sayı 161 (2015-ci ildə - 148), xəstəxana çarpayılarının sayı 19739 (2015-ci ildə - 18433) olmaqla artması, əhaliyə ambulatoriya–poliklinika yardımını göstərən müalicə müəssisələrinin sayı 295 (2015-ci ildə-

300) olmaqla nisbətən azalması müşahidə olunmuşdur.

Bakı şəhəri əhalisinin həkimlərlə təminatı 2015-ci il üçün hər 10 min nəfərə 89,7 olmuşdursa 2021-ci ilin əvvəli üçün 90,1, xəstəxana çarpayıları ilə təminatı isə hər 10 min nəfərə müfəfiq olaraq 82,8 və 85,8 olmaqla artması müşahidə olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasında o cümlədən Bakı şəhərində ana və uşaq ölümü ilə mübarizə aparmaqdan ötrü 20 çeşiddə dərmanlar pulsuz müalicə-profilaktika müəssisələrinə verilir.

Səhiyyənin prioritet sahələri olan ana və uşaqların sağlamlığı, şəkərli diabet, irsi qan xəstəlikləri, qan xidməti, xroniki böyrək çatışmazlığı, onkoloji, vərəm, yoluxucu xəstəliklərin immunoprofilaktikası üzrə həyata keçirilən tədbirlər proqramı nəticəsində xəstələrə göstərilən tibbi xidmətin səviyyəsi xeyli yüksəlmiş, bu xəstəliklər üzrə müayinələrin həcmi artırılmış, xəstələrin dərmanla təchizatı əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşmışdır. Ana və uşaqların sağlamlığının qorunması sahəsində qəbul olunmuş Dövlət Proqramı uşaqlar arasında xəstələnmə, sağlamlıq imkanlarının məhdudluğu və ölüm səviyyəsinin azaldılmasına, perinatal yardım sahəsində islahatların davam etdirilməsinə yönəldilmişdir. Azərbaycanda isə bu artım 10 faizdən az olmuşdur ki, bu da həmin göstəricinin əvvəlki illə müqayisədə yaxşılaşması deməkdir. İcbari tibbi sığorta sistemində Bakı şəhərində tibb müəssisələrinin maddi-texniki bazasının gücləndirilməsi yekununda əhaliyə göstərilən tibbi xidmətin həcmi və keyfiyyəti nəzərə çarpacaq dərəcədə yaxşılaşmışdır.

ATUJ0355.

COVID-19 XƏSTƏLİYİNƏ QARŞI MÜBARİZƏDƏ İSTİFADƏ OLUNAN BİYAN TƏRKİBLİ DƏRMAN VASİTƏLƏRİNİN BAZARININ ARAŞDIRILMASI

F.İ.Mədətli, B.C.Yavərzadə

| Əczaçılıq texnologiyası və idarəçiliyi
kafedrası

Açar sözlər: Biyan kökü, Covid-19 virusu, “Biyon Bronxo”, “Biyon İmmunovit”

Biyon kökündən təbabətdə geniş istifadə olunur. Ondan bir çox preparatlar hazırlanır. Şirin biyanın (*Glycyrrhiza glabra* L.) müalicəvi təsiri hələ çox qədimdən insanlara məlum olmuşdur. Hazırkı dövrdə şirin biyandan hazırlanan preparatlardan bronxit, göy öskürək, vərəm, mədə yaraları, zəhərlənmə əleyhinə, xüsusən ət və göbələk zəhərlənmələrinə qarşı istifadə olunur. Bundan başqa, ondan ilanvurma, əqrəbsancma, quduzluq əleyhinə də istifadə olunur. Şirin biyandan maddələr mübadiləsinin nizama salınmasında, iflic – sinir xəstəliklərinin müalicəsində istifadə edilir. Şirin biyan kökündən elmi təbabətdə sirop və müxtəlif qalen preparatları hazırlanır. Biyan kökündə olan polisaxaridlərin tərkibində 34% nişasta, 30% sellüloza və pektin maddələri var. Biyan kökü müxtəlif təbii turşular, qətran və efir yağları ilə zəngindir. Həmçinin biyan kökünün tərkibində çox miqdarda karbohidratlar mövcuddur.

Essen Universitetinin alimləri biyan kökü üzərində araşdırmaları nəticəsində müəyyən etmişlər ki, biyanın tərkibindəki glisirizin turşusu Covid-19-virusuna qarşı

kəskin təsirlərə malikdir. Aparılan tədqiqat 8 mq/ml konsentrasiyalı biyan kökü üzərində həyata keçirilmişdir. Daha sonra alimlər fərqli dozalarda (0.002-4 mg / ml) biyan ekstraktına virusun 60 faizlik yoluxucu dozasını əlavə edib, 37 dərəcə (selsi) temperaturda inkubasiya dövrü yaradıblar. Yerinə yetirilən bütün sınaqlar xəstəliyin zəifləməsi istiqamətində müsbət nəticələnmişdir.

Covid-19 virusunun müalicəsində biyan kökünün müsbət təsiri onun əczaçılıq bazarında tələbatının artımına gətirib çıxarmışdır. Respublikamızda bu xəstəliyin qeydə alındığı aylardan yeni 2020-ci ilin birinci yarısından 2022-ci ilin birinci yarısına qədər olan müddətdə böyük alıcı kütləsi olan apteklər şəbəkəsində aparılan sorğulara əsasən bazarda lider olan biyan tərkibli sirop və qida əlavələri müəyyən edilmişdir.

Hal-hazırda Azərbaycanın əczaçılıq bazarında yerli istehsalla yanaşı Rusiya, Çin, Ukrayna, Qazaxıstandan idxal olunan biyan tərkibli dərman və qida əlavələri üstünlük təşkil edir. 2019-cu ildə Azərbaycanda Biyan Sənaye Parkının yaradılması xaricdən biyanın idxalını kəskin şəkildə azaltmışdır. Müəssisənin “Biyon Products” əmtəə nişanı altında istehsal etdiyi “Biyon İmmunovit”, “Biyon Bronxo”, “Biyon Qripson”, “Biyon Sed”, “Biyon Şərbəti” sirop və qida əlavələrini, xaricdən ölkəmizə idxal olunanlara isə “СамараМедПром” əmtəə nişanlı “Солодки Сироп” habelə “Potter’s Herbals” əmtəə nişanlı “Liquorice Syrup” siroplarını göstərmək olar.

Biyon immunovit-Biyon Sənaye Parkında “Biyon Products” əmtəə nişanı ilə istehsal olunan biyan tərkibli sirop immunostimulyator və iltihab əleyhinə, virus və allergiya əleyhinə,

antikanserogen, bəlgəmgətirici, bəlgəmdurulaşdırıcı, yarasəğaldıcı həmçinin interferon sintezini və orqanizmin xəstəliklərə qarşı müqavimətini artırır. Tərkibi A, B, C, D, E, K vitaminləri, kalsium və maqnezium mineralları, sink və dəmir ilə zəngindir. İstehsalına 2019-cu ilin oktyabrından başlanılan biyan tərkibli immunostimulyator tərkibli sirop 2020-ci ildə 150 ml-lik şüşə bağlamalarda 120 min ton, 2021-ci ildə isə 160 min ton həcmində yerli bazara, xarici bazarda isə əsasən şərq və cənubi Avropa ölkələrinə ixrac edilmişdir. Satış kəmiyyətinin yüksək olması 2020-ci ildə 30 faiz, 2021-ci ildə isə 55 faiz gəlir mənfəətinin yüksəlməsinə səbəb olmuşdur. Həmçinin deyə bilərik ki, biyana olan tələbatın artması bazarda olan biyan məhsullarının da sayının artımına gətirib çıxarır. Nəticədə rəqabətli mühit əmələ gəlir. Hal hazırda bazarda lider olmağa namizəd bir neçə yerli istehsal olunan biyan tərkibli dərman vasitələri vardır. Onlardan “Biyana Sed” və “Biyana Qripson” vasitələrini göstərmək olar.

ATUJ0356.

MS FONUNDA GEDƏN AP VƏ AH-DAN ƏZİYYƏT ÇƏKƏN XƏSTƏLƏRİN ORQANİZMİNDƏ LİPİD MÜBADİLƏSİNİN POZULMALARININ MÜQAYİSƏLİ BİOKİMYƏVİ TƏDQIQI

N.V.Məlikova, Ü.M.Məcədova, G.N.Qasımova, S.H.Məhərrəmova

Biokimya və farmakologiya kafedrası

Giriş. XXI-ci əsrdə də ürək-damar sistemi xəstəlikləri başvermə tezliyi və ölümə səbəb olmalarına görə digər xəstəliklərlə müqayisədə birinci yerdədir. Bu xəstəliklərin əsas formalarından biri olan

abdominal piylənmələr (AP) və arterial hipertenziyaların (AH) inkişaf etməsində digər faktorlarla yanaşı əsas risk faktorlarından biri də ateroskleroz sayılır. Bir sıra müəlliflərin tədqiqatlarında arterial hipertenziyalar zamanı insan orqanizmində lipid mübadiləsinin pozulmalarına dair məlumatlara rast gəlinir. Eyni zamanda AH-ların inkişafı üçün abdominal piylənmənin olması əsas şərtlərdən hesab olunur.

Bütün qeyd etdiklərimi nəzərə alaraq metabolik sindrom (MS) fonunda inkişaf edən AP və AH-dan əziyyət çəkən xəstələrin qanında ÜXS, XS-LDL, XS-HDL, TQ-lərin miqdarını təyin etməyi qarşımıza məqsəd qoyduq.

Tədqiqatların material və metodları.

Tədqiqatlarda yaşı 25-70 arasında olan 16 xəstənin (kişi cinsi) qanında lipid mübadiləsində baş verən dəyişiklikləri təyin etmək üçün dirsək çuxurundakı venadan 12 saatlıq aclıqdan sonra qan götürülmüşdür. ÜXS, XS-LDL, XS-HDL, TQ-lərin miqdarı “Human” (Almaniya) firmasının reaktiv dəstlərinin vasitəsilə təyin edilmiş, ölçmələr STAT FAX 1904+ (ABŞ) biokimyəvi analizatorunda həyata keçirilmişdir. Alınmış nəticələrin statistik işlənməsi Styudentin parametrik və Uilkoksonun (Mann-Uitni) qeyri-parametrik kriteriyası nəzərə alınmaqla həyata keçirilmişdir. Bütün hesablamalar kompüter proqramı ilə EXCEL-2010 elektron cədvəlində və SPSS-20 paket proqramında həyata keçirilmişdir.

Alınmış nəticələr və onların müzakirəsi.

MS fonunda inkişaf edən AP və AH-dan əziyyət çəkən xəstələrin qanında lipid mübadiləsinin göstəricilərini tədqiq və alınmış nəticələri təhlil edən zaman belə bir qənaətə gəldik ki, bu xəstələrin orqanizmində lipid

mübadiləsinin gedişində artım istiqamətdə pozulmaların olması müşahidə olunur. Belə ki, bu xəstələrin qanında ÜXS, XS-LDL, və TQ-in miqdarının yüksək olması sübuta yetirilmişdir. Bu göstəricilərin nəzarət qrupunun göstəriciləri ilə müqayisədə statistik dürüst artması öz təsdiqini tapmışdır. Lipid mübadiləsi göstəricilərindən ən az artım XS-HDL-in miqdarında müşahidə olunmuşdur (16,4%). Bu da statistik dürüst olsa belə, ümumi məlum nəzəriyyə şərtlərinə uyğun gəlir, yəni orqanizmin kompensator reaksiyası olaraq artır ki, o, XS-LDL-i qara ciyəre daşıya bilsin və aterosklerotik prosesin getməsinin qarşısını almış olsun. Beləliklə AP və AH dan əziyyət çəkən xəstələrin orqanizmində lipid metabolizminin pozulmasının nəticəsi olaraq belə qənaətə gəlirik ki, ÜXS-in miqdarı nəzarət qrupunun göstəriciləri ilə müqayisədə 43,5% $p < 0,001$, XS-LDL miqdarı 41,3% $p < 0,001$, XS-HDL miqdarı 16,4%, TQ-in miqdarı isə 96,6% $p < 0,001$ statistik dürüst artır. Alınmış bu nəticələr bir daha sübut edir ki, abdominal piylənmə və arterial hipertenziyadan əziyyət çəkən insanların orqanizmində lipid mübadiləsində pozulmalar müşahidə edilir.

Bütün qeyd etdiklərimizi nəzərə alaraq qeyd edə bilərik ki, MS fonunda AP Və AH-dan əziyyət çəkən insanların qanında ÜXS-in miqdarında müəyyən qədər baş verən artım, XS-LDL-in miqdarındakı yüksəliş, XS-HDL-in miqdarındakı çox cüzi artım və hipertrigliseridemiya artıq orqanizmdə lipid mübadiləsinin gedişində əmələ gələn pozulmaların bariz nümunəsi olsa da o, hələ MS anlamına gəlməməlidir. Eyni zamanda ÜXS, XS-LDL, XS-HDL və TQ-in artıq miqdarda

olması da MS olmaması və yaxud onun inkişaf edə bilməyəcəyi riskinin olmaması anlamına gəlməməlidir.

ÜXS-in miqdarının normadan çox olması bu sistemin funksiyalarının pozulması ilə bağlıdır və bu xolesterinin geriye, qaraciyərə daşınmasının pozulması zamanı baş verir. Alınmış nəticələrin təhlili göstərir ki, lipoproteinlipaza fermentinin aktivliyinin aşağı düşməsi və həmin prosesdə iştirak edən zülalların hiperqlikemiya şəraitində q-fermentativ yolla qlikozilləşməsi yolu ilə həyata keçirilməsi qanda həm xolesterinin, həm XS-LDL-in, həm XS-HDL-in, həm də triqliseridlərin miqdarının artmasına səbəb olur.

Nəticə. Aparılmış tədqiqatların alınmış nəticələrini ümumi təhlil edərək belə bir qənaətə gəlirik ki, AP və AH-dan əziyyət çəkən xəstələrin orqanizmində lipid mübadiləsində baş verən pozulmalar da hələ ki, MS-un əlaməti deyil və yaxud metabolik sindromun əmələ gələcəyi anlamına gəlməməlidir. Alınmış nəticələr xəstələrin qanında lipid mübadiləsinin göstəricilərinin artım istiqamətində olan dəyişikliyin zamanında korreksiya olunması istiqamətdə müalicə həkimlərinə faydalı tövsiyələr verə bilər.

ATUJ0357.

MEKSİDOLUN TƏYİNİ FONUNDA ETANOLUN DİŞİ SİÇOVULLARA XRONİKİ VERİLMƏSİNİN ONLARDAN DOĞULAN NƏSLİN KƏMIYYƏT VƏ ANATOMİK GÖSTƏRİCİLƏRİNİN DƏYİŞİLMƏSİNƏ TƏSİRİNİN TƏDQIQI

T.S.Məmmədhasənov, V.Y.Əsmətov,
İ.A.Tahirov, M.M.Qəniyev
| Farmakologiya kafedrası

Mövzunun aktuallığı. Elmi mənbələrdə xroniki etanol qəbulu fonunda meksidolun korreksiyaedici dərman maddəsi kimi diş siçovulların qonadotrop və steroid hormonal fonuna və generativ orqanlarına təsiri barədə məlumatlara demək olar ki, az rast gəlinir və bu məlumatlar da ziddiyətlidir. Bu məlumatları nəzərə alaraq meksidolun təyini fonunda etanolu xroniki qəbul etmiş dişlərin intakt erkəklərlə cütləşdirilməsi zamanı dişlərdə hamiləliyin gedişinə, xarakterinə, dölün kəmiyyət göstəricilərinə və s. necə təsir göstərəcəyini öyrənməyi qarşıımıza məqsəd qoyduq.

Tədqiqatın material və metodları. Tədqiqat işində 200mq/kq dozada meksidol 25%-li etanolun 12ml/kq dozasının xroniki qəbulu fonunda 10 diş ağ siçovula təyin edilmişdir. Sonradan həmin diş siçovullar intakt erkəklərlə eyni qəfəsə salınmış və hamiləlik baş verdikdən sonra erkək heyvanlar onlardan ayrılmışdır. Hamiləliyin baş verməsinin göstəricisi, dişlərin uşaqly yolunun ifrazatından hazırlanmış yaxmada spermazoidlərin aşkar olunmasıdır.

Alınmış nəticələr və onların müzakirəsi. Aparılmış tədqiqatların alınmış nəticələrini təhlil edən zaman belə bir qənaətə gəlirik ki, etanolun xroniki qəbulu fonunda meksidol verilmiş dişlərdən yeni doğulan balaların sayı nəzarət qrupunun (etanol) göstəriciləri ilə müqayisədə çox olmuşdur. Belə ki, meksidolun təsiri altında dişlərdən doğulan balaların sayı nəzarət qrupunun göstəriciləri ilə müqayisədə yuxarıda qeyd olunduğu kimi artmış, yeni nəzarət qrupunda bir diş siçovuldan 8-10 bala doğulduğu halda, meksidolun təyini zamanı onlardan törəyən yenidoğulan

balalarda sayı nəzarət qrupu ilə müqayisədə 2 bala çox olmuşdur. Xroniki etanol almış nəzarət qrupunda ölü doğulmuş balaların say miqdarı $0,6 \pm 0,1$, meksidol fonunda xroniki etanol təyin edilmiş diş siçovullar qrupunda $0,5 \pm 0,14$ olmuşdur.

Tədqiqatlarımızda eyni zamanda etanolun xroniki qəbulu fonunda dişlərdən törənən nəslin cinsiyyət göstəriciləri də öyrənilmişdir. Belə ki, xroniki etanol almış nəzarət qrupundakı dişlərdən törənən: erkək cinsli balaların say miqdarı $-4,2 \pm 0,1$; diş cinsli balaların say miqdarı isə $-4,3 \pm 0,1$ olmuşdur. Deməli, hamiləlik zamanı meksidolun təsirinə məruz qalmış xroniki etanol almış dişlərdən doğulan balaların cinsiyyət sayında qeydə alınmış təqribi eynilik istiqamətindəki dəyişiklik tədqiqat preperatlarının dölə məhz ana bətnində göstərdiyi təsir effekti ilə əlaqədardır. Həmçinin alınmış müvafiq nəticələrin təhlilini apararaq belə qənaətə gəlirik ki, tədqiq olunan dərman maddələri ana orqanizminə göstərəcəyi təsiri həmin dərmanların müvafiq funksional dəyişikliklərə səbəb olması ilə əlaqələndirmək olar.

Yekun. Diş siçovullara etanolun xroniki verilməsi fonunda təyin edilmiş meksidol yeni törənən nəsildə inkişaf edə biləcək qüsurları korreksiya edir.

ATUJ0358.

ETANOLUN ERKƏK SIÇOVULLARA XRONİKİ TƏYİNİ FONUNDA ONLARDAN TÖRƏYƏN NƏSLİN KƏMİYYƏT VƏ ANOTOMİK GÖSTƏRİCİLƏRİNİN DƏYİŞİLMƏSİNƏ MEKSİDOLUN TƏSİRİNİN TƏDQIQI

T.S.Məmməd həsənov

Giriş. Elmi mənbələrdə xroniki etanol qəbulu fonunda meksidolun korreksiyaedici dərman maddəsi kimi erkək siçovulların qonadotrop və steroid hormonal fonuna və generativ orqanlarına təsiri barədə məlumatlara demək olar ki, az rast gəlinir və bu məlumatlar da ziddiyətlidir. Bu məlumatları nəzərə alaraq etanolu xroniki qəbul etmiş erkəklər tərəfindən qəbul edilmiş meksidol onlarla cütləşdirilmiş dişilərdə hamiləliyin gedişinə, xarakterinə, dölün kəmiyyət göstəricilərinə və s. necə təsir göstərəcəyini öyrənməyi qarşımıza məqsəd qoyduq.

Tədqiqatın material və metodları.

Tədqiqat işində 200mq/kq dozada meksidolu 25%-li etanolun 12ml/kq dozasının xroniki qəbulu fonunda 20 erkək heyvana təyin edilmişdir. Sonradan həmin erkək siçovullar intakt dişilərlə eyni qəfəsə salınmış və hamiləlik baş verdikdən sonra erkək heyvanlar onlardan ayrılmışdır. Hamiləliyin baş verməsinin göstəricisi, dişilərin uşaqlyq yolunun ifrazatından hazırlanmış yaxmada spermazoidlərin aşkar olunmasıdır.

Alınmış nəticələrin müzakirəsi.

Aparığımız tədqiqatların alınmış nəticələrini təhlil edən zaman belə bir qənaətə gəldik ki, meksidolun təyini fonunda erkəklər tərəfindən xroniki etanol qəbulu onlarla cütləşdirilən intakt dişilərdə hamiləliyin gedişinə və törənən nəsle müsbət təsir göstərir və etanolun toksiki təsirinin müəyyən qədər neytrallaşmasına səbəb olur. Törənən nəslin sayına gəldikdə məlum olmuşdur ki, erkək siçovullara meksidolun 200mq/kq dozada təyini zamanı onlardan törəyən

yenidoğulan diri balaların sayı nəzarət qrupunun (etanol) göstəriciləri ilə müqayisədə 2,3% çox olmuşdur, yəni nəzarət qrupunda bir diş siçovuldan 7-9 diri bala doğulduğu halda, meksidol qrupunda 8-10 bala doğulmuşdur. Alınmış müvafiq nəticələri tədqiq etdiyimiz maddənin erkək orqanizminə təsir göstərərək müvafiq funksional dəyişikliklərə səbəb olması ilə əlaqələndirmək olar. Erkək siçovulların intakt dişilərlə cütləşdirilməsi və hamiləlik zamanı tədqiqat dərmanının təsir effektivinin istisna təşkil etməsi doğulan balaların prenatal inkişaf parametrlərində hər hansı nəzərə çarpacaq dəyişikliyin baş verməməsi ilə nəticələnmişdir. Digər tərəfdən tədqiqat dərmanlarının uzunmüddətli təsirinə məruz qalmış erkəklərdən törəyən balaların antenatal kəmiyyət parametrlərinin nəzarət qrupu balalarından fərqlənməməsi müvafiq tədqiqat dərmanlarının erkək cinsi hüceyrələrinə bu aspektdən təsir göstərmədiyini nümayiş etdirmiş olur. Etanolun xroniki qəbulu fonunda erkəklərdən törənən nəslin cinsiyyət göstəricilərini də tədqiq etmişik. Etanolun xroniki qəbulu fonunda nəzarət qrupundakı erkəklərdən törənən nəslin cinsiyyət göstəriciləri: erkək cinsli balaların say miqdarı $-4,3 \pm 0,1$; diş cinsli balalar say miqdarı isə $-3,8 \pm 0,1$ olmuşdur. Deməli, nəzarət qrupundakı erkəklərdən törənən erkək balaların sayı diş balaların sayından 11,7% çox olmuşdur. Tədqiq etdiyimiz dərmanın təsirinə məruz qalmış xroniki etanol almış erkəklərdən törənən nəslin cinsiyyət sayı bir-biri ilə müqayisədə fərqlənmiş, statistik dürüstlük göstərdiyi məlum olmuşdur ($p < 0,001$).

Buradan belə bir nəticə çıxarmaq olar ki, erkək heyvanlara təyin edilmiş tədqiqat preparatı yeni törənən nəslin cinsiyyət sayına təsir göstərmişdir. Belə ki, meksidol almış erkəklərdən törənən erkək cinsli balaların say miqdarı nəzarət qrupu ilə müqayisədə təqribən 7%, dişi cinsli balaların say miqdarı isə 5,3% çox olmuşdur. Etanolun xroniki qəbulu fonunda digər inkişaf göstəricilərinə nəzər saldıqda müvafiq qrup balalarda qulaq seyvanının açılması sürətinin nəzarət qrupunun göstəriciləri ilə müqayisədə meksidol qrupunda 14,3% tez açıldığı məlum olur. Yəni, nəzarət qrupundakı balalarda qulaq seyvanının açılması sürəti $2,8 \pm 0,1$ gün müddətində baş verirsə, meksidol qrupundakı balalarda isə bu $2,4 \pm 0,24$ gün müddətində baş verir. Etanolun xroniki qəbulu fonunda yeni nəsildə birincili tük örtüyünün əmələ gəlməsi gün etibarlı ilə nəzarət qrupunun göstəriciləri ilə eynilik təşkil etmədiyi müəyyən edilmişdir. Yeni nəzarət qrupunda tük örtüyünün əmələ gəlməsi $7,8 \pm 0,3$ (bu normadan 10,3% çoxdur) gün olduğu halda, meksidol qrupundakı balalarda tük örtüyünün əmələ gəlməsi sürəti 5,2 gün müddətində baş verir. Bu da dərman maddələrinin müalicəvi xüsusiyyətlərindən irəli gəldiyini göstərir.

Nəticə. Apardığımız tədqiqatlardan müəyyən edilmişdir ki, meksidolun xroniki etanol qəbulu fonunda erkək cinsdən olan siçovullara təyini fonunda onlardan törənən nəsillə arzu edilən təsir effekti göstərmiş və dölün zahiri anomaliya və prenatal inkişaf profili baxımından təhlükəsiz dərman maddəsi hesab oluna bilər.

ATUJ0359.

BƏZİ ALFA-ADRENOBLOKATORLARIN SPEKTROFOTOMETRİK ANALİZ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

F.İ.Məmmədov, Z.H.Quliyeva

Əczaçılıq kimyası kafedrası

Giriş. Məlumdur ki, orqanizmin müxtəlif orqan və toxumalarında yerləşən alfa-adrenoreseptorları blokada edən dərman maddələri qrupuna – alfa-adrenoblokatorlar deyilir. Bu birləşmələr öz təsirinə görə qeyri-selektiv (həm alfa1, həm də alfa2 reseptorları blokada edən) və selektiv (yalnız alfa1 reseptorları blokada edən) qruplara bölünürlər. Alfa1 adrenoreseptorlar özləri müxtəlif orqan və toxumalarda yerləşən alfa1A, alfa1B və alfa1D reseptorlara bölünürlər. Bunların içərisində daha çox alfa1A reseptorlara qarşı affiniyyəti olan və uroselektiv hesab olunan tamsulozin və nisbətən daha yeni maddə - silodozin, tibb təcrübəsində Prostat Vəzinin Xoşxassəli Hiperplaziyasında geniş tətbiq olunurlar.

İşin məqsədi. Tamsulozin və silodozinin tək- və çoxkomponentli preparatlarda spektrofotometrik analiz xüsusiyyətlərinin öyrənilməsidir.

Material və metodlar. 2000-2022-ci illəri əhatə edən müxtəlif ədəbiyyat məlumatlarında və Normativ Sənədlərdə verilmiş tamsulozin və silodozinin tək- və çoxkomponentli preparatlarda spektrofotometrik analiz üsullarının ədəbiyyat xülasəsi aparılmış və bu məlumatlar sistemləşdirilmişdir.

Nəticə və müzakirə. Ədəbiyyat icmalı tamsulozin və silodozinin təyini üçün müxtəlif Normativ sənədlərdə (Rusiya, Avropa və Yaponiya Farmakopeyaları) və

elmi nəşrlərdə spektrofotometrik üsulun geniş tətbiq olunduğunu müəyyən edib.

Bu maddələrin spektrofotometrik xüsusiyyətləri cədvəldə təqdim olunublar.

Cədvəl. Tamsulozin və silodozinin spektrofotometrik xüsusiyyətləri.

Madde	Həllədiçi	λ_{max} , nm	Fotometrik üsul	Mənbə
Tamsulozin	Metanol	282	UB-spektrofotometriya	D.G.Sankar et al. (2007)
	Su/metanol (bromfenol göyü reaktiv kimi)	414	Spektrofotometriya	A.Shrivastava et al. (2011)
	Dietilamin/metanol / etanol/ heksan	225	UB-spektrofotometriya	ГФ РФ XIV (2018)
	NaOH	222-226 278-282	UB-spektrofotometriya	JP XVII (2017)
Silodozin	Metanol	272	UB-spektrofotometriya	P.Bhamre et al. (2014); JP XVII (2017)
	Toluol/metanol/ dietilamin	366	HPTLC	P.S.Sayana et al. (2012)

Yekun. Beləliklə, tamsulozin və silodozinin müxtəlif preparatların tərkibində analizi üçün spektrofotometrik üsul geniş tətbiq olunur. Gələcəkdə, Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi tərəfindən qeydiyyatda alınmış tərkibində tamsulozin və silodozin olan mono- və çoxkomponentli preparatların analizi üçün unifikasiya edilmiş spektrofotometrik analiz üsullarının işlənilib hazırlanması və onların validasiyasının aparılması planlaşdırılır.

ATUJ0360.

BƏZİ PROTON POMPASI İNHİBİTORLARININ SPEKTROFOTOMETRİYA İLƏ TƏYİNİ

F.İ.Məmmədov, S.V.Mürşüdzadə
Əczaçılıq kimyası kafedrası

Giriş. Mədə bağırsaq traktının bir sıra xəstəliklərinin yaranmasında əsas səbəb hiperasidoz vəziyyətidir. Bununla əlaqədar mədə şirəsinin turşuluğunun artması ilə əlaqəli pozğunluqlar halında, spesifik hipoasid təsirli dərmanlar istifadə olunurlar. Son illər bu qrupun daha fəal istifadə olunan altqrupu - Proton Pompasının (Nasosunun) İnhibitorlarıdır (PPI). Bu qrupun ilk nümayəndəsi olan omeprazol hələ 1979-cu ildə sintez olunmuş və tibb təcrübəsində istifadə olunur. Hazırda omeprazol və onun S-izomeri olan esomeprazol, lansoprazol və onun d-izomeri olan dekslansoprazol, pantoprazol və rabeprazol maddələri tək- və çoxkomponentli preparatların tərkibində geniş tətbiq olunurlar. İşin məqsədi tərkibində PPI olan tək- və çoxkomponentli preparatların spektrofotometrik analiz xüsusiyyətlərinin öyrənilməsidir.

Material və metodlar. 2012-2022-ci illəri əhatə edən müxtəlif ədəbiyyat məlumatlarında və Normativ Sənədlərdə verilmiş tərkibində omeprazol,esomeprazol, lansoprazol, dekslansoprazol, pantoprazol və rabeprazolun müxtəlif preparatlarda spektrofotometrik analiz üsullarının ədəbiyyat xülasəsi aparılmış və əldə olunmuş məlumatlar sistemləşdirilmişdir.

Nəticə və müzakirə. Ədəbiyyat icmalı PPI-lərin substansiya və müxtəlif dərman formalarında təyini üçün spektrofotometrik üsulun geniş tətbiq olunduğunu müəyyən edib. Omeprazol həlledici kimi asetronitril/metanol istifadə olunduqda 305 nm dalğa uzunluğunda, dimetilasetamid istifadə olunduqda isə 440 nm dalğa uzunluğunda maksimuma malikdir. Esomeprazolun maqnezium duzunun suda olan məhlulu 285.2 nm, dimetilformamiddə olan məhlulu isə 275 nm dalğa uzunluğunda spesifik maksimum udmaya malikdir. Lansoprazol bromat-bromid qarışığında oksidləşərək tiosianid ionu ilə maksimumu 470 nm dalğa uzunluğunda olan kompleks əmələ gətirir. Asetonitril məhlulunda isə 281 nm dalğa uzunluğunda maksimuma malikdir. Dekslansoprazolun amid törəməsi xloroform mühitində 425 nm dalğa uzunluğunda maksimum udma göstərir. Pantoprazolun metanoldaki məhlulu 290 nm, rabeprazolun isə 284 nm dalğa uzunluğunda spesifik udmaya malikdir. Bu maddələrin Normativ Sənədlərində də təyinatlar üçün spektrofotometrik usullar təklif olunurlar.

Yekun. Tərkibində PPI olan müxtəlif preparatların analizi üçün spektrofotometrik üsullar geniş tətbiq olunurlar. Gələcək işlərimizdə, AR SN tərəfindən qeydiyyatda alınmış tərkibində

PPI olan müxtəlif tək- və çoxkomponentli preparatların analizi üçün ümumiləşdirilmiş spektrofotometrik analiz üsullarının işlənilib hazırlanması və onların validasiyasının aparılması nəzərdə tutulur.

ATUJ0361.

DIABETİK NEFROPATİYALARIN PATOGENEZİNDƏ BƏZİ SİTOKİNLƏRİN ROLU VƏ KORREKSİYASININ ÜMUMİ PRİNSİPLƏRİ

Y.C.Məmmədov, S.İ.Hacıyeva,
L.X.Səfərəliyeva, A.A.Azadova
| Patoloji fiziologiya kafedrası

Şəkərli diabet (ŞD) xəstəliyinin sürətlə yayılması müalicəyə çətin tabe olan ağırlaşmaların yaranması ilə izah edilir. Bu ağırlaşmalardan biri də diabetik nefropatiyadır. ŞD zamanı xronik hiperqlikemiyanın təsirindən prostasiklin və azot oksidinin artıqlığı böyrəklərin gətirici arteriollarının genişlənməsinə, digər tərəfdən isə böyrəklərdə lokal olaraq angiotensin-II, endotelin-1 və katexolaminlərin fəallaşması çıxarıcı arteriolların spazmına səbəb olur. Nəticədə yumaqcıqdaxili hipertenziya yumaqcığın filtrasiya sürətinin artması ilə müşayiət olunur. ŞD zamanı böyrəklərdə struktur və funksional pozulmaların yaranmasının xəstəliyin ilk illərindən baş verməsi faktı şübhə doğurmur. Böyrəklərin zədələnməsinin erkən əlaməti olaraq hiperfiltrasiya və yumaqcıqların hipertrofiyası sonradan bazal membranın qalınlaşmasına, strukturunun pozulmasına, interstisiyanın fibrozuna gətirib çıxarır.

Tədqiqat işinin əsas məqsədi: Eksperimental şəkərli diabet modeli yaradılmış və nefroektomiya edilmiş dovşanların qanında bəzi sitokinlərin miqdarının təyini və bu parametrlərin nefropatiyanın inkişafı ilə əlaqəsinin araşdırılması.

Material və metodlar: Tədqiqatlar 8 baş "Şinşilla" cinsindən olan dovşanlar üzərində aparılmışdır. ŞD modeli dovşanların qulaq venasına alloksan monohidratın suda məhlulu yeridilməklə yaradılmışdır. Tədqiqat zamanı qanda şəkərin, IL-1 β , TNF- α -nın miqdarı təyin olunmuşdur.

Nəticə: Tədqiqatların nəticəsi göstərmişdir ki, alloksan məhlulu yeridildikdən 15 gün sonra qanda şəkərin miqdarı norma ilə müqayisədə 2-3 dəfə artmış, 30 gün sonra isə 4 baş dovşanda sol tərəfli nefroektomiya aparılmış və tədqiqatın 15-ci günündən etibarən immunoferment üsulu ilə qanda IL-1 β , TNF- α miqdarı təyin edilmişdir. ŞD modeli yaradılmış dovşanların qanında IL-1 β , TNF- α miqdarının 2 dəfə artması mikroangiopatiyaların progressivləşməsinə səbəb olmuş, nefroektomiya aparılmış dovşanlarda isə 4,5 dəfə artması ($p < 0,001$) müəyyən edilmiş, IL-1 β -nin sidiklə ekskresiyasının artması diabetik nefropatiyanın ağırlıq dərəcəsindən xəbər vermişdir.

Yekun: Uzunmüddətli hiperqlikemiya hüceyrəarası adheziya molekullarının və iltihab lehinə sitokinlərin sintezini artırır. Sonuncular da öz növbəsində qlomerulyar və tubulointerstisial iltihabın və fibrozun inkişafına səbəb olur.

ATUJ0362.

TƏRKİBİNDƏ EFİR YAĞLARI SAXLAYAN DƏRMAN BİTKİLƏRİ ƏSASINDA BƏZİ MÜALİCƏVİ KOSMETİK FORMALARIN TEXNOLOGİYASININ İŞLƏNİB HAZIRLANMASI

Ə.Məmmədova, G.Məmmədova

| Əczaçılıq texnologiyası və idarəçiliyi
| kafedrası

Əczaçılıq üçün aktual məsələ müasir kosmetik formaların inkişafıdır. Əczaçılıq kosmetika çeşidində hazırda tələb olunan formalar sırasında gel, krem, patç forması mühüm yer tutur.

Qeyd olunanlar tərkib hissəsi, tərkibinin xüsusiyyətləri və son məhsulun spesifik məqsədi nəzərə alınmaqla, bitki kompozisiyası və digər təbii mənşəli bioloji fəal əlavələrdən istifadə etməklə kosmetik məhsulun hazırlanması üçün məqsədyönlü araşdırma aparmağa zəmin yaradır.

Hazırkı tədqiqatın məqsədi efir yağları və bitki ekstraktlarından ibarət antibakterial, antifunqal, iltihabəleyhinə təsirli vasitələrin alınma texnologiyasının işlənilməsi, uzunmüddətli saxlanma şəraitində stabilliyinin nəzəri və eksperimental əsaslandırılmasından ibarətdir.

Kəklükotu və xüsusilə kəklükotu yağı güclü yarasağaldan xüsusiyyətlərinə malik olub yanıqlar, xoralar, dondurma zamanı, ekzema, psoriaz kimi dəri xəstəlikləri zamanı müalicəvi effekt verir.

Adaçayı iltihabsorucu və dezinfeksiyaedici maddə kimi xaricə ən çox dəri xəstəliklərində işlənilir. Tərkibindəki efir dezinfeksiyaedici və

qıcolma əleyhinə, aşı maddələr isə bağırsaq çatmamazlığı hallarında işlədilir.

Pişik nanəsi mədə xəstəliklərində çox yaxşı təsir göstərir. Həzmlə bağlı problemləri aradan qaldırır. Spazmolitik effektə malikdir, yuxusuzluq zamanı qısa müddət ərzində yuxu gətirir.

Gel formasının üstünlüyü istifadə asanlığıdır. Formaverici əsas kimi mөлhm və gellərin tərkibində fitoəlavələrlə uyğunluğu nəzərə alınmaqla daha çox hidrofil sintetik polimerlər istifadə olunur. Krem forması yüksək özlülüyə malik (daha qalın), yarıbək emulsiyalardır. Patç forması- yarıyumşaq dərman formasıdır. Patçlar çox az su ehtiva edə və ya susuz ola bilərlər.

Yuxarıda qeyd olunanlar tərkib hissəsi, tərkibinin xüsusiyyətləri və son məhsulun spesifik məqsədi nəzərə alınmaqla, bitki kompozisiyası və digər təbii mənşəli bioloji fəal əlavələrdən istifadə etməklə kosmetik məhsulun hazırlanması üçün məqsədyönlü araşdırma aparmağa zəmin yaradır.

ATUJ0363.

SİNTETİK POLİMER DAŞIYICILAR ƏSASINDA KOSMETİK VASİTƏLƏRİN TEXNOLOGİYASININ İŞLƏNİB HAZIRLANMASI

Ə.Məmmədova, Z.Məmmədova

| Əczaçılıq texnologiyası və idarəçiliyi
| kafedrası

Yeni və daha effektiv bitki mənşəli kosmetik fitovasıtlərin axtarışı həmişə xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Azərbaycan Respublikasının florası zənginliyi ilə seçilir və məhz bu baxımdan ölkə ərazisində bitən və becərilən bitki xammalları əsasında daha effektiv

kosmetik vasitələrin yaradılması müasir əczaçılıq elminin qarşısında duran aktual məsələlərdəndir.

İldən ilə ekologiyanın çirklənməsi insanların üz dərisində öz mənfi təsirini göstərir və bu sahədə əldə edilən irəliləyişlərə baxmayaraq, artan tələbat çeşidini də genişlənməsini tələb edir. Müasir dövrdə kosmetik vasitələrin istehsalında təbii xammalın istifadəsinə üstünlük verilir. Məlumdur ki, itburnu, gülümbahar və rozmarin bitkiləri bioloji fəal maddələrlə zəngin olduqlarına görə, tibb təcrübəsində geniş istifadə olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, tərkibində bu bitkiləri saxlayan xaricə istifadə olunan iltihabəleyhinə təsir göstərən müalicəvi-kosmetoloji gəlin yerli istehsalı məhdudiyət təşkil edir.

İtburnu (lat. *Rosa*) zəngin antioksidant qaynağıdır. C vitamininin miqdarına (5-7%, bəzən 14%) görə 1-ci yer tutur. Orta əsrlərdə infeksiya xəstəliklərin müalicəsində əhəmiyyətli rol oynayan itburnu tərkibindəki C vitamini sayəsində orqanizmin müqavimətini artırır. Sızanaq və qara nöqtə ləkələrinin müalicəsində istifadə edilir. Dərinin nəm balansını qoruyur.

Gülümbahar (lat. *Calendula*) çiçəyinin müalicəvi xüsusiyyətləri XII əsrdən elmə məlumdur. Tərkibində flavonoidlər, karatinoidlər, aktiv alkaloidlər, likopen, sitraksantin, kialoksantin, rubiksantin, fitonsidlər, flavoxrom və saponinlər var. Yanıqlar, yaraların sağalması, irinli və gec sağalan yaraların müalicəsi üçün faydalı olduğu dəfələrlə öz təsdiqini tapıb. Gülümbahardan eqzemalar, dermatitlər, dəri yaralarının müalicəsi zamanı da geniş istifadə edilir. Xalq təbabətində gülümbahar dəmləməsindən saçların möhkəmlənməsi üçün istifadə edilir.

İltihabəleyhinə, yarasağaldıcı və antiseptik vasitə kimi sızanaqlarda (islatma şəklində) tətbiq edilir.

Bibəriyə (lat. Rosmarinus) həmişəyaşıl, çoxillik kol bitkisidir. Vitaminlər, minerallar və antioksidantlar baxımından zəngin olan rozmarin əsrlərdir ərzaq və dərman kimi istifadə olunur. Nanə ailəsinə məxsus olan bu ətirli bitki müxtəlif terapiya xüsusiyyətlərinə malikdir. Selülit, bədəndə yaranan göyərmələri aradan qaldırır. Dəri üzərində yeniləyici təsire malikdir. Saç köklərinə tətbiq olunduğu zaman saç tökülməsi və kəpək problemini aradan qaldırır.

Əczaçılıq üçün bir başqa aktual məsələ müasir kosmetik formaların inkişafıdır. Tibbi kosmetika çeşidində hazırda tələb olunan formalar sırasında gel forması mühüm yer tutur.

Gel formasının üstünlükləri - istifadə asanlığıdır. Formaverici əsas kimi məlhəm və gəllərin tərkibində fitoəlavələrlə uyğunluğu nəzərə alınmaqla daha çox hidrofil sintetik polimerlər istifadə olunur.

Yuxarıda qeyd olunanlar tərkib hissəsi, tərkibinin xüsusiyyətləri və son məhsulun spesifik məqsədi nəzərə alınmaqla, bitki kompozisiyası və digər təbii mənşəli bioloji fəal əlavələrdən istifadə etməklə kosmetik məhsulun hazırlanması üçün məqsədyönlü araşdırma aparmağa zəmin yaradır.

ATUJ0364.

QRANDAKSİNİN KİMYƏVİ-TOKSİKOLOJİ ANALİZİ

G.E.Məmmədova, K.F.Hüseynquliyeva,
S.A.Paşayeva

Əczaçılıq toksikologiyası və kimya kafedrası

Açar sözlər: qrandaksin, Stas-Otto, tofizopam, NTX, UB – spektroskopiya

Giriş: Qrandaksin (tofizopam) 1,4 – benzodiazepin törəməsi olub, psixoaktiv dərmanlar sırasına aid edilir. Benzodiazepinlər beyin bölgələrində hərəkət edərək miorelaksant, sedativ, yuxugetirici təsir göstərilir. Əksər benzodiazepin törəmələri anksiolitik effektə yanaşı hipnotik-sedativ təsir və əzələ relaksasiyası törətmək xüsusiyyətlərinə malikdir. Qrandaksin isə onlardan fərqli olaraq sedativ, yuxugetirici, əzələ tonusunu azaldan və qıcolma əleyhinə təsire malik olmayan preparatdır. Qrandaksin psixostimuləedici təsir xüsusiyyətləri vardır və onunla aparılan müalicə kursu dövründə xəstələrdə əhval-ruhiyyənin yüksəlməsi halları müşahidə olunur. Əsasən nevroloji xəstəliklərdə və psixotik pozğunluqlarda istifadə olunur. Preparatın yan təsirləri azdır. Mərkəzi sinir sisteminin funksiyasının zəifləmə effekti yüksək doza qəbulundan sonra yaranır. Belə dozalar nəticəsində qusma, şüurun dumanlanması, koma, epiqastrik ağrı, yuxusuzluq və ağızda quruluq kimi hallar baş verə bilər. Qrandaksin tətbiqi fiziki və ya psixi asılılığa səbəb olmur, yalnız yüksək dozalarda barbituratların və etanolun təsirini artırır. Maksimum 12 həftə ərzində təyin edilməsi tövsiyə olunur. Yüksək dozalarda toksikoloji təsir göstərdiyi nəzərə alınaraq onunla zəhərlənmənin kimyəvi-toksikoloji diaqnostikasını araşdırmaq tələb olunur.

Tədqiqatın məqsədi: Qrandaksinlə zəhərlənmələrin model təcrübələrdə kimyəvi-toksikoloji diaqnostikasını araşdırmaqdır.

Material və metodlar: Əvvəlcə iribuynuzlu qaramalın xırdalanmış

qaraciyərindən əlavə etmə üsulu ilə hər biri 20 qr olmaqla 6 model nümunə hazırlanmışdır. Sonra Stas-Otto üsulu ilə təcrid etmə mərhələsi aparılmışdır. Alınmış çıxarışlarda qrandaksinin vəsfi təyini aparmaq üçün NTX və UB – spektroskopiya üsulu tətbiq edilmişdir. NTX üsulunda həlledici qarışıq kimi toluol-aseton-25% ammoniyak (50:50:1) nisbətində götürülməsi daha optimaldır. UB – spektroskopiya üsulunda həlledici kimi metanoldan istifadə edilmişdir.

Nəticələr və müzakirələr: NTX üsulu (xromatoqrafik lövhə - ALUGRAM® SIL G/UV254, 0,20 mm Silica gel 60, Germany) ilə təyinat zamanı alınmış Rf-lə qrandaksin tabletlərindən (ЗАО «Фармацевтический завод ЭГИС», Венгрия) alınmış tofizopamin Rf göstəricisi ilə üst-üstə düşmüşdür. 6 model nümunədən Stas-Otto üsulu ilə alınmış çıxarışlarda qrandaksin UB spektroskopiya üsulu ilə vəsfi təyini zamanı 310 nm dalğa uzunluğunda maksimum udmaya malik spektr alınmışdır.

ATUJ0365.

UŞAQLARDA ARTIQ ÇƏKİ VƏ PİYLƏNMƏYƏ SƏBƏB OLAN BƏZİ AMİLLƏR HAQQINDA

H.A.Məmmədova¹, H.H.Qabulov², Ş.M. Balayeva³.

¹. Uşaq-yeniyetmələrin sağlamlığı və əmək sağlamlığı kafedrası.

². Uşaq xəstəlikləri II kafedrası.

³. Uşaq-yeniyetmələrin sağlamlığı və əmək sağlamlığı kafedrası.

Açar sözlər: uşaqlar, hemoqlabin (Hgb), Vit D₃, fosfor, kortizol, piylənmə.

Ключевые слова: дети, гемоглобин (Hgb), витамин D₃, фосфор, кортизол, , ожирение.

Keywords: children, hemoglobin (Hgb), vitamin D₃, phosphorus, cortisol, ,obesity. Artıq çəki və piylənmə - bədənin bir çox orqan və sistemlərinin zədələnməsinə səbəb olan xroniki bir metabolik xəstəlik olub dünyada sağlamlığa mənfi bioloji, mexaniki, sosial, psixoloji təsir göstərən ciddi problem olaraq qalmaqdadır. Problemin qloballığı onun dünyada epidemiya halını almasıdır. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının məlumatına görə 2016-cı ildə 5-19 yaş arası 340 milyondan çox , 2019-cu ildə 5 yaşınadək təxminən 38,2 milyon , 2005-ci ildə ən azı 5 yaşınadək 20 milyon, 2020-ci ildə 5 yaşınadək 39 milyon uşaq artıq çəki və piylənmədən əziyyət çəkir. Piylənmənin inkişafında qidalanmanın rolu böyükdür. Həddindən artıq qidalanma orqanizmdə piy toxumasının artıq çökməsinə səbəb olur .Artıq çəki və piylənmədə qlobal artım bir sıra amillərlə əlaqələndirilir, bunlar arasında: yağ və şəkərin çox miqdarda qəbulu, bir çox iş növünün getdikcə daha çox oturmaq olması, rejimlərdəki dəyişikliklər səbəbindən fiziki aktivliyin azalmasına meyl və s.. Bir vaxtlar yüksək gəlirli ölkələrdə problem hesab edilən bu hal indi aşağı və orta gəlirli ölkələrdə də artmaqdadır.

Məqsəd: Bu tədqiqatın məqsədi uşaqlarda artıq çəki və piylənməsi olan uşaq və yeniyetmələrdə qanın biokimyəvi analizinin müqayisəli təhlili, piylənmənin yayılması arasında əlaqənin tədqiqinə yönəlmişdir.

Material və metodlar: Tədqiqat zamanı alınmış göstəricilər diskriminant (χ^2 -Pearson) və dispersiya (ANOVA-test)

üsulları ilə təhlil edilmiş, sonradan fərqi statistik dürüslüyü qeyri-parametrik H-Kruskal-Wallis meyarı ilə dəqiqləşdirilmişdir. Bütün hesablamalar SPSS-26 statistik paketində aparılmışdır. Araşdırma üçün Azərbaycan Tibb Universitetinin Tədris Terapevtik klinikasının arxivindən istifadə olunmuşdu.

Tədqiqatın nəticələri və onların müzakirəsi : Şəhər və kənd əhalisi arasında müqaisə apardıqda məlum oldu ki, piylənmənin yayılması yaşayış mühitindən dürüst şəkildə asılıdır ($p=0,016$). Yaş qrupları üzrə təhlillər göstərir ki, 5 və aşağı yaşda olan uşaqlar arasında abç və piylənmə 6-17 yaşda olanlara nisbətən azdır. (≥ 5 yaş 23.3%; 6-17 yaş 42.4% $P<0.05$). Deməli yaş artdıqca uşaq və yeniyetmələr arasında abç və piylənməsi olan uşaqların sayı artır. vit D3 aradılması zamanı o, hər iki kəmiyyət və keyfiyyət araşdırmasında yüksək statistik dürüst olmuşdu $p<0,05$. Uşaqlarda qanın biokimyəvi analizinin təhlili göstərdi ki, yalnız iki göstərici üzrə çəkiddən asılı olaraq fərq var. Fe, Ca, fosfor, hemoqlabin (Hgb) çəkiddən asılı olaraq fərq az, digər göstəricilərdə eritrositlərin çökmə sürəti (EÇS), somatotrop hormonu, xolesterol totalda qeyd edilən müqaisəli artım və ya azalma nəzərə az çarpmış və statistik dürüst olmamışdı.

Nəticə. 18 yaşadək uşaqlarda artıq çəki və piylənmə yayılması araşdırılmışdır. Tədqiqatlarımıza görə, artıq çəkisi olan uşaqların normal çəkisi olan uşaqlarla müqayisədə vit D3 səviyyəsinin aşağı olma ehtimalı yüksək ($p<0,05$), Fe, Ca, fosfor və kortizolda isə çəkiddən asılı olaraq fərq var. Abç və piylənmənin artması ilə əlaqədar olaraq yüksək

informativliyə malik qanın biokimyəvi analizinin araşdırılması müasir şəraitdə artıq çəki və piylənməyə təsir edə biləcək çoxsaylı faktorların öyrənilməsi aktual istiqamətlərdən hesab oluna bilər.

Beləliklə, təqdim etdiyimiz icmalda, son zamanlar dünya elmi ədəbiyyatında uşaqlar arasında artıq çəki və piylənmənin yayılma səviyyəsi onu göstərir ki, bu müasir dövrdə çox aktual və diqqət tələb edən bir problem olaraq qalır. Sadə profilaktik tədbir, bir-birilə qarşılıqlı əlaqəli olan xəstəliklərlə mübarizə uşaqların sağlamlığına verilən bir töhfədir. Beləliklə, yanaşı xəstəliklərin erkən diaqnostikası və adekvat idarə olunması risk qrupuna aid olan xəstələrin proqnozuna müsbət təsir etmə imkanı yarada bilər.

ATUJ0366.

AĞ MƏRYƏMNOXUDU (TEUCRIUM POLIUM L.) BİTKİSİNİN ETNOBOTANİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ VƏ ELMI TƏBABƏTDƏ İSTİFADƏSİ

N.H.Məmmədova*, M.C.Əliyeva*,
A.S.Manafova**

ATU-nun Farmakoqnoziya kafedrası
1 Nömrəli Baki Baza Tibb Kolleci

Azərbaycanın zəngin florasının öyrənilməsi, onun içərisində perspektivli dərman əhəmiyyətli növlərin aşkarlanması, onların əməli məqsədlər üçün istifadə təklifləri ölkəmizin müasir farmakoqnostlarının qarşısında duran aktual məsələlərdən biridir. Bu baxımla dodaqçiçəkkimilər və ya dalmazkimilər (Lamiaceae L.) fəsiləsinin Teucrium L. cinsinə aid olan ağ məryəmnoxudu (Teucrium polium L.) bitkisi böyük maraq kəsb edir. Xoş iyə malik olan, bozulturəngli çoxillik ot və

ya yarımkolcuq bitkisi olub, Azərbaycanın ovalıq hissəsindən tutmuş orta dağ qurşağına kimi bütün ərazilərdə yayılmışdır. Quru, gilli və daşlıyamaqlarda, qumlarda, qayalıqlarda, kolluqlarda, yovşanyarımsəhralıqında rast gəlinir.

Teucrium polium L. yabanı halda ən çox cənub ölkələrdə yayılmışdır və burada bu bitki xalq təbabətində ən əsas mədəbağırısaq xəstəlikləri, müxtəlif mənşəli iltihablar, diabet və revmatizm kimi patoloji hallarda istifadə edilmişdir. Təxminən 2000 il bundan əvvəl istifadə edilən bitkilərdən biri olan ağ məryamnoxudunu çayı Ənənəvi İran Təbabətində qarın ağrısı, həzmsizlik, soyuqdəymə və ikinci tip diabet kimi bir çox xəstəliyin müalicəsində istifadə olunur. Yuxarıda qeyd olunan xüsusiyyətlərin elmi təsdiqi üçün bir çox tədqiqatlar aparılmışdır; bunun üçün bu bitkidən təcrüd olunmuş ekstraktların və birləşmələrin fitokimyası, farmakologiyası və toksikologiyası sahələrində dərc edilmiş 100-ə yaxın elmi məqalə təhlil olunmuşdur. Son 40 il ərzində *T. polium* bitkisindən müxtəlif hissələrindən müxtəlif qrup bioloji fəal birləşmələri alınmışdır ki, onların da əsasını terpenoidlər ilə flavonoidlər təşkil edir. Müəyyən edilmişdir ki, bu birləşmələr antioksidant, xərçəng əleyhinə, iltihab əleyhinə, hipoqlikemik, hepatoprotektiv, hipolipidemik, spazmolitik, sidikqovucu, tonik, antibakterial və göbələk əleyhinə farmakoloji təsirlərgöstərir. Ağ məryamnoxudunun kimyəvi, farmakoloji və toksikoloji xüsusiyyətlərinə dair məlumatların təhlilinin nəticələri bu bitkinin ən çox xərçəng və şəkərli diabet əleyhinə vasitələrin hazırlanması sahəsinin perspektivi olduğunu

təsdiqləyir. Deyilənləri nəzərə alaraq, bu bitkinin farmakoqnostik tədqiqə ehtiyacı vardır. Hal hazırda farmakoqnoziya kafedrasında bu sahədə elmi işlər aparılır.

ATUJ0367.

QISA MÜDDƏTLİ İŞEMİYADAN SONRA BAŞLANAN REPERFUZİYANIN QARACİYƏR TOXUMASININ STRUKTURUNA TƏSİRİ

M.İ.Mirzəyev, R.P.Həsənov, R.N.Niftaliyev, T.N.Mirzəyeva

Patoloji anatomiya kafedrası

Giriş. Reperfüziya sindromunun törətmiş olduğu fəsadlar haqqında genişmiqyaslı tədqiqat işləri aparılır və bu gün də aparılmaqda davam edir. Lakin buna baxmayaraq transplantasiyadan sonrakı dövrdə qanaxımının bərpası ilə bağlı olaraq reperfüzion sindromun patogenezinin bir sıra məqamları açıqlanmamışdır. Bununla bağlı olaraq biz eksperimentdə reperfüziya modeli yaratmaqla qaraciyər toxumasında gedən struktur dəyişiklikləri öyrənməyi qərara aldıq.

Material və metodlar. 25 baş təcrübə heyvanlarında qaraciyərdə 5 dəqiqə müddətində işemiya yaratdıqdan sonra reperfüziya aparılmış və həmin heyvanlar (hər birində 5 baş olmaqla) 5 yarımqrupa bölünmüşlər. Qaraciyərin işemiyaya və reperfüziyaya məruz qalan hissələrindən tikələr götürülərək histoloji preparatlar hazırlamaq üçün istifadə edilmişdir. Alınmış preparatlar hematoksilin və eozin, karmin boyaqları (Best üsulu) ilə boyadılmışlar.

Nəticə. Reperfüziyadan 15 dəqiqə sonra qaraciyəri təşkil edən, histoloji quruluşuna

daxil olan portal trakt ətrafındakı sinusoidlər və sinusları təşkil edən boşluqlar qanla dolmuşdur. Sinusoidal sahələrin isə aydın görünən ödem, hepatositlərin hialin damlalı və hidropik distrofiyası diqqəti cəlb edir. Portal trakt ətrafı sahələr neytrofil leykositlər ilə infiltrasiya olunmuşdur. Mərkəzi vena qanla dolmuşdur. Reperfuziyadan 30 dəqiqə sonra qaraciyərin portal traktı ətrafındakı hepatositlərin regenerativ aktivliyi yüksəlmiş, nüvələri böyümüşdür. Bəzi hepatositlərdə kariopiknoz əlamətləri görünür. Lakin buna baxmayaraq hüceyrələrin membranları tamlığını saxlamışdır. Reperfuziyadan 1 saat sonra damarların doluqanlılığının davam etməsi, hepatositlərin regenerativ aktivliyi yüksəlməsi, iri və ikinüvəli hepatositlərin miqdarının çoxalması, tədqiqatın əvvəlki günlərindən fərqləndirici əlamətləri ilə özünü biruzə vermişdir. Sinusoidlər doluqanlıdır. Reperfuziyadan 3 saat sonra digər vacib əlamətlərdən biri isə portal trakt ətrafında zəif interstisial ödem müşahidə olunmasıdır. Ödem olması, öz növbəsində portal trakt ətrafında leykosit infiltrasiyası, sinusoidlərin qanla dolmasının artması aşkarlanmışdır. Reperfuziyadan 24 saat sonra bir qrup hepatositlərdə bərpa prosesi tam şəkildə başa çatmışdır. Hepatositlərin mərkəzində yerləşmiş nüvələr hiperxromdur, bəzi yerlərdə iki nüvəli hepatositlərin miqdarı artmışdır. İki nüvəli hüceyrələrin sayının artması, qaraciyərin funksional fəallığının, eləcə də toxumanın normal quruluş istiqamətində daha intensiv bərpasını göstərir.

Yekun. Beləliklə, işemiyadan 5-ci dəqiqədən sonra reperfüziya müddəti artdıqca hepatositlərdə regenerasiya qabiliyyəti daha da artmış olur.

ATUJ0368.

ORTA MÜDDƏTLİ İŞEMİYADAN SONRA BAŞLANAN REPERFUZİYANIN ANTIOKSİDANT MÜDAFİƏ SİSTEMİNƏ TƏSİRİ

M.İ.Mirzəyev, R.P.Həsənov, R.N.Niftaliev, T.N.Mirzəyeva

Patoloji anatomiya kafedrası

Giriş. Müasir təbabətin aktual problemlərindən biri qaraciyər xəstəliklərinin müalicə və diaqnostikasını müasir texnoloji vasitələrdən istifadə etməklə yaxşılaşdırmaq və bu patologiyaya düçar olunmuş xəstələrin reabilitasiya faizini yüksəltməkdir. Bu problemin ön sıraya çıxarılması sayəsində vaxtı ilə müalicəsi mümkün hesab edilməyən qaraciyər xərçəngi, qaraciyərin sirrozu və işemiyası artıq qaraciyər köçürülməsinin praktik təbabətə tətbiq edilməsi ilə öz həllini tapmışdır. Belə problemlərdən biri də transplantasiyadan sonra yaranmış reperfüziya sindromudur.

Material və metodlar. Təcrübələr çəkisi 200-250 qr arasında olan cinsi xətti bəlli olmayan 25 baş ağ siçovul üzərində aparılmışdır. 25 baş təcrübə heyvanlarında qaraciyərdə 15 dəqiqə müddətində işemiya yaradılmış və onlar da hər birində 5 baş olmaqla 5 yarımqrupa bölünmüşdür. Təcrübələrə götürülən ağ siçovulların qaraciyərindən hazırlanmış homogenatda antioksidant müdafie sisteminin aşağıdakı göstəriciləri təyin edilmişdir: Səthi yerləşən zülal hidrosulfid qrupları, strukturdaxili zülal hidrosulfid qrupları, reduksiya olunmuş qlütation, katalaza, ümumi antioksidant fəallığı (ÜAF).

Nəticə. Reperfuziyanın 15-ci dəqiqəsində səthi zülal SH qrupunun qatılığı nəzarət qrupu ilə müqayisədə 3%, strukturdaxili zülal SH qrupu 7,3%, reduksiya olunmuş qlütation 8,9%, katalaza 0,5%, ÜAF 0,7% artmışdır. Reperfuziyanın 30-cu dəqiqəsində səthi zülal SH qrupunun qatılığı nəzarət qrupu ilə müqayisədə 1,3%, strukturdaxili zülal SH qrupu 5,1%, reduksiya olunmuş qlütation 5,5% yüksəkdir. Katalazanın qatılığı 0,5%, ÜAF isə 1,3% aşağıdır. Reperfuziyadan 1 saat sonra səthi zülal SH qrupunun qatılığı 1,3% aşağı düşmüşdür. Strukturdaxili zülal SH qrupunun qatılığı isə nəzarət qrupu ilə təxminən eyni səviyyədə olmuşdur. Reduksiya olunmuş qlütationun qatılığı 1,5%, katalaza 1%, ÜAF isə 4,5% azalmışdır. Reperfuziyadan 3 saat sonra səthi zülal SH qrupunun qatılığı nəzarət qrupla müqayisədə 3,5%. strukturdaxili zülal SH qrupu 2,9%, reduksiya olunmuş qlütation 8,4%, katalaza 2,1%, ÜAF 5,8% azdır. Reperfuziyadan 24 saat sonra da antioksidant müdafiə sisteminin zəifləməsi davam etmişdir. Səthi zülal SH qrupunun qatılığı nəzarət qrupla müqayisədə 4,8%, strukturdaxili zülal SH qrupu 3,6%, reduksiya olunmuş qlütation 11,0%, katalaza 3,1%, ÜAF 7,3% azalmışdır. Beləliklə, bizim apardığımız təcrübələrin nəticəsi göstərmişdir ki, 15 dəqiqə müddətində davam edən işemiyadan sonra qan axımının bərpası reperfuziyanın 24-cü saatına qədər antioksidant müdafiə sistemi azalmaqda davam etmişdir.

Yekun. Beləliklə, apardığımız təcrübələrin nəticəsi göstərmişdir ki, işemiyadan sonra qan axımının bərpası qaraciyər toxumasında antioksidant müdafiə sistemini zəiflədir.

ATUJ0369.

ARIÇILIQ MƏHSULLARININ TİBBDƏ İSTİFADƏSİ

E.M.Musayeva, V.Y.Əsmətov, K. M.Yaqubov, M.F. Heybətova

Farmakologiya kafedrası

Mövzunun aktuallığı: Azərbaycanın coğrafi mövqeyi, biomüxtəlifliyi ilə seçilən əlverişli təbiəti, relyef quruluşu, müxtəlif və məhsuldar torpaq örtüyü, bu ərazidə arıçılığın qədim zamanlardan inkişafına və arıçılıq məhsullarının (bal, arı çörəyi, arı südü, propolis, arı zəhəri və mumu) geniş istifadəsinə səbəb olmuşdur. Arıçılıq məhsulları, müxtəlif fizioloji xüsusiyyətlərə malik bitki və heyvan mənşəli bioloji aktiv maddələrin təbii birləşməsidir. Onların bioloji aktivliyi tək-cə ayrı - ayrı komponentlərlə deyil, həm də özünəməxsus təbii uyğunluğu ilə müəyyən edilir. Arıçılıq məhsulları orqanizm üçün zərərsizdir. Bu gün arıçılıq məhsulları tibb sənayesində, kosmetologiyada və pəhriz qidalanmasında güclü yer tutmuşdur. Tibbdə müalicəsində istifadə edilən dərman maddələrinin müəyyən hissəsini arıçılıq məhsulları təşkil edir. Onların istifadəsi ilə hazırlanmış bir sıra dərman və dərman forması var. Bir çox elmi araşdırmalar sübut etmişdir ki, arıçılıq məhsulları uzun illərdir ənənəvi tibbdə müxtəlif xəstəliklərin müalicəsində istifadə olunur və biostimullaşdırıcı, cavanlaşdırıcı təsirə, mikroblara qarşı, antioksidant, şiş əleyhinə, iltihab əleyhinə və s. bioloji fəallığa malikdir.

Məqsəd: Son zamanlar tədqiqatçılar və praktik həkimlər əsas diqqəti patogenetik terapiyaya yönləndiriblər. Bu istiqamətdə Azərbaycan florasına aid edilən arıçılıq

məhsullarından alınmış bioloji fəal çıxarışların ilkin eksperimental tədqiqi aparılmışdır. Tədqiqatlar başlanğıc mərhələdə olsa da, bu nəticələr bəzi arıçılıq məhsullarının potensial aktivliyə malik olduğunu söyləməyə əsas verir.

Nəticə: Topladığımız uzunmüddətli müşahidələr və fərdi məlumatlar göstərir ki, arıçılıq məhsulları yalnız müəyyən xəstəliklər üçün yaxşı vasitə deyil, həm də profilaktik xüsusiyyətlərə malikdir.

ATUJ0370.

1918-1920-ci İLLƏRDƏ AZƏRBAYCANDA DAŞNAK- BOLŞEVİKLƏR TƏRƏFİNDƏN HƏYATA KEÇİRİLMİŞ SOYQIRIM SİYASƏTİ TÜRKİYƏ TARİXŞÜNASLIĞINDA

F.İ. Musayeva

İctimai fənlər kafedrası

Erməni işğalçılarının bu gün və gələcəkdə tarix qarşısında cavab verməsi üçün ermənilər tərəfindən türk-müsəlman əhaliyə qarşı törədilən soyqırımları Azərbaycan və Türkiyə tarixşünaslığında öyrənilməsi zəruridir və hər iki xalqın milli maraqları baxımından xüsusi aktualıq kəsb edir. Qeyd edək ki, Türkiyə tarixşünaslığı Bakı və Azərbaycanın müxtəlif ərazilərində yerli türk-müsəlman əhalisinə qarşı törədilmiş soyqırım siyasətinə öz obyektiv baxışına görə diqqəti cəlb edir. Bunun əsas izahı iki qardaş türk dövlətinin oxşar problemlə üz-üzə qalmasıdır. Belə ki, erməni ideoloqları və onların havadarları artıq bir əsrdir ki, dünyanı inandırmaq istəyirlər ki, 1915-ci ildə Osmanlı ərazilərində “zavallı erməni xalqı”na qarşı dövlət səviyyəsində soyqırım törədilmişdir. Ermənilər məkrli iddialarını tanıtdırmaq üçün hələ Sovetlər

Birliyi dövründən fəal iş aparmış, qondarma “soyqırım qurbanları”na abidə ucaltmışlar. SSRİ rəhbərliyinin bu məsələdə maraqlı olması erməni şovinistlərini daha da ruhlandırmış, “soyqırım” kampaniyasının sistemli şəkildə aparılmasına imkan yaratmışdır. SSRİ dağılana qədər bu təbliğat bilavasitə Türkiyə Cümhuriyyətinə qarşı yönəlsə də, dolayı yolla bu məsələdə bütün türk-müsəlman dünyası günahlandırılırdı. Qondarma “erməni soyqırımı” məsələsinin harada və necə müzakirə edilməsindən asılı olmayaraq, ümumilikdə bu siyasət, həm Türkiyə, həm də Azərbaycana qarşı yönəldilmiş bir siyasətdir. Əslində, ötən əsrin 80-ci illərindən Azərbaycana qarşı başlanmış növbəti ərazi iddiaları da məhz bu məkrli siyasi kampaniyanın davamı olmuşdur. Təbii ki, bu kampaniyada Türkiyə və Azərbaycana təsir göstərmək, hər iki strateji müttəfiq ölkəni bir-birindən uzaqlaşdırmaq məqsədi güdülür. Əvvəla, bu, qondarma təbliğat yolu ilə hər il xristian dünyası ermənilərin XX əsrin əvvəllərində və sonlarında Anadolu və Azərbaycan türklərinə qarşı apardıqları etnik təmizləmə siyasətini və soyqırımını pərdələməyə çalışır. İkincisi, erməni-daşnak faşistləri Azərbaycan türklərinə qarşı soyqırımı davam etdirmək niyyətində olduqlarını nümayiş etdirirlər. Üçüncüsü, uydurma iddialarını dünya birliyinə tanıtdırmaqla Türkiyə Cümhuriyyətindən təzminat almaq, torpaq qoparmaq iddiasından əl çəkmək fikrində olmadıqlarını açıq şəkildə bəyan edirlər. 1918-1920-ci illərdə Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində daşnak-bolşevik quldurları tərəfindən həyata keçirilmiş soyqırım siyasətinin Türkiyə tarixçiləri tərəfindən öyrənilməsinə şərti olaraq bir

neçə mərhələyə bölmək olar: ilkin dövr Türk istiqlal hərbinin fəal iştirakçılarının xatirə səciyyəli əsərləri; 50-ci illərin sonu 60-cı illərin əvvəllərindən etibarən Türkiyə tarixçiləri “erməni məsələsi” ilə bağlı problemlərin araşdırılmasına diqqəti artırmış və bu kontekstdə yazılmış tədqiqat əsərləri; 90-cı illərdən bəri çağdaş Türkiyə tarixçiləri tərəfindən problemə hər tərəfli toxunulmuş tarixi tədqiqatlar.

Tədqiq olunmuş əsərlərdə türk-müsəlman əhalisinə qarşı həyata keçirilən kütləvi qırğınlar, daşnak lideri S.Şaumyan və onun bölgələrdəki nümayəndələrinin gizli planlarında türk-müsəlman əhalisinə qarşı etnik təmizləmə aparmaq, eləcə də “Böyük Ermənistan” planının reallaşdırılmasının əsas yer tutduğu göstərilmişdir.

ATUJ0371.

GİLƏMEYVƏLİ QARAÇÖHRƏ BİTKİSİNİN İLKİN FITOKİMYƏVİ TƏDQIQI

X.N.Mustafayeva, L.E.Məmmədova
Farmakoqnoziya kafedrası

Giriş. Giləmeyvəli qaraçöhrə (*Taxus baccata* L.) Taxaceae fəsiləsinə aid ağac bitkisi. Xalq arasında “çürüməyən ağac” və ya “qırmızı ağac” adlanır. Nadir bir bitki olduğu üçün giləmeyvəli qaraçöhrə Azərbaycanın “Qırmızı kitab”ına salınmışdır. Qaraçöhrə növləri - *T. brevifolia* və *T. baccata* - günümüzdə yumurtalıq, ağciyər, döş-sinə, kiçik hüceyrəli ağciyər və prostat xərçəngin müalicəsində geniş istifadə olunan taksan diterpen amidi olan taksolun əsas mənbələridir.

Məqsəd: Tədqiqatımızın məqsədi Azərbaycan florasından olan Giləmeyvəli qaraçöhrə bitkisinin fitokimyəvi tədqiqatını aparmaqdır.

Material və metodlar: *T. baccata* yarpaqları, qabıqları və meyvələri 2022-ci ilin

Cədvəl 1. Keyfiyyət analizinin nəticələri.

Maddələr	Test (Reaktiv)	Nəticə
Alkaloid	Vaqner-Buşard	+++
	Dragendorf	+++
	Tanin məhlulu	+
	Bertran	+++
Flavonoid	Sianidin	++
	Dəmir(III)-xlorid	++
	Vilson	+++
İridoid	Ştal	+
	Trim-Hill	+
Saponin	Köpük əmələ gətirmə	-
	Salkovskiy	-
	Lafon sınağı	-
	Sanye	+
Tanin	Jelatin məhlulu	-
	Alkaloidlər	-
	Dəmir-ammonium zəyi	-
Antrasen	Borntrager	-

oktyabr ayında Şamaxı rayonunun Dəmirçi kəndi ətrafından meşəlik ərazidən toplanılmışdır. Araşdırmanın ilkin mərhələsində xammallar ayrı-ayrılıqda 95%-li etil spirti ilə 72 saat ərzində 2 dəfə maserasiya edildi, ekstraktlar süzüldü, rotar buxarlandırıcısı ilə sulu qalığa qədər qatılaşdırıldı. Alınmış çıxarış lipofil maddələri kənarlaşdırmaq

məqsədilə heksanla maye-maye ekstraksiyaya məruz qaldı. Təmizlənmiş sulu qalığı NTX üsulu ilə (silikagel lövhələri və metanol:su (8:2) sisteminin istifadəsi ilə) tədqiq edildi. Xromatoqram 20%-li H₂SO₄ məhlulu ilə işlənilib, 3-5 dəqiqə 100-105°C qızdırılaraq aşkarlandı. Bundan əlavə, qaraçöhrə yarpaqlarının ekstraktında mövcud qrup bioloji-fəal maddələrini aşkarlamaq məqsədilə alkaloid, flavonoid, iridoid, saponin, tanin və antrasenlərə müvafiq keyfiyyət reaksiyaları aparıldı (Cədvəl 1).

Nəticələr. T. baccata bitkisinin yarpaq və qabıqlarında NTX analizi vasitəsilə flavonoid birləşmələri aşkarlandı. Yarpaqların ekstraktı ilə aparılan keyfiyyət reaksiyaları nəticəsində bitkidə flavonoidlərin, eləcə də alkaloid və iridoidlərin mövcudluğu təsdiq edildi.

ATUJ0372.

YENİDOĞULMUŞLARDA GÖZ YUVASININ DİVARLARININ SƏCİYYƏVİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

N.A.Mustafayeva

İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya kafedrası

Giriş. Yenidoğulmuşlarda göz yuvasının divarları çox nazik və zərif olur. Göz yuvasının divarlarından nisbətən yaxşı inkişaf etmiş yuxarı divardır. Bayır divar yuxarı divarla müqayisədə bir qədər zəif inkişaf etmişdir. Həmçinin erkən yaş dövrlərində içəri və xüsusən də aşağı divar zəif inkişaf etmişdir.

Tədqiqat işində məqsəd yenidoğulmuşlarda göz yuvasının divarlarının uzunluğunu tədqiq etmək olmuşdur.

Material və metodlar. Yerinə yetirdiyimiz tədqiqat işində Azərbaycan Tibb Universitetinin insan anatomiyası və tibbi terminologiya kafedrasının əsas muzeyinin kraniooloji kolleksiyasından xüsusi olaraq seçilib götürülmüş 18 uşaq kəlləsi klassik kraniometrik üsulla tədqiq edilmişdir.

Nəticələr. Tədqiqatlarımızın nəticələri göstərmişdir ki, yenidoğulmuşlarda göz yuvasının divarları çox nazik və zərif olur. Yuxarı divarın konturu yuxarı və bayır istiqamətlərdə həm əyilmiş, həm də qabarmış qövsə bənzəyir. Göz yaşı vəzisinə məxsus çuxur bir qədər dərin olub, daha yaxşı müşahidə edilir. İçəri divar qısa və nazikdir. Aşağı divar yaşlılarda müəyyən olunan formaya malik olur, gözyuvasıaltı şırım və gözyuvasıaltı dəlik yaxşı formalaşmışdır. Bayır divar vertikal yerləşmiş üçbucaq formasındadır və zirvəsi görmə kanalına doğru istiqamətlənmişdir. Tədqiqatda göz yuvalarının ayrı-ayrı divarlarının ölçü göstəricilərinin yaş xüsusiyyətləri də öyrənilmişdir. Ölçmələrin göstərir ki, yenidoğulmuşlarda göz yuvasının yuxarı divarının uzunluğu 22,9 mm-dən 26,1mm-ə qədər, içəri divarının uzunluğu 20,4 mm-dən 24,9 mm-ə qədər, aşağı divarının uzunluğu 20,1 mm-dən 24,6 mm-ə qədər, bayır divarının uzunluğu 21,4mm-dən 25,3mm-ə qədər təşkil etmişdir. Yenidoğulmuşlarda ən uzun yuxarı, ən qısa isə aşağı divardır. Beləliklə, göz yuvasının ayrı-ayrı divarlarının uzunluğu insanın bətnxarici inkişafının ilkin yaş dövrlərində, xüsusi ilə də birinci uşaqlıq dövründə intensiv olaraq artır. Bu artımı göz yuvasının içəri və aşağı divarlarında daha yaxşı müşahidə etmək olur. İnsanın bətnxarici inkişaf dövrlərinə aid kəllələrinin göz

yuvalarında aparılmış kranio-metrik ölçmələrin nəticələri göstərmişdir ki, insanın bətnxarici inkişafının ilk yaş dövrlərində (erkən və birinci uşaq yaş dövrlərində) göz yuvalarının ölçüləri intensiv olaraq böyüyür.

Yekun. Göstəricilərin təhlilinin nəticələri göstərmişdir ki, yenidogoğulmuşlarda ən uzun yuxarı, ən qısa isə aşağı divar olur. Göz yuvasının içəri və aşağı divarlarının uzunluğunda ilkin yaş dövrlərində intensiv artım müşahidə olunur.

ATUJ0373.

BAĞIRSAQ İNFEKSİYASI OLAN UŞAQLAR ARASINDA MÜXTƏLİF SİMPTOMLARIN RAST GƏLİNMƏSİ

¹F.M.Müse-yibov, ¹F.O.Rəcəbova, ³N.T.Quliyeva, ²S.İ.Əliyeva

Azərbaycan Tibb Universitetinin Elmi Tədqiqat Mərkəzi¹

Azərbaycan Tibb Universitetinin Normal Fiziologiya Kafedrası²

Azərbaycan Tibb Universitetinin Sitologiya, embriologiya və histologiya Kafedrası³

Giriş. Uşaqlarda bağırsağ infeksiyası kəskin bakterial və virus mənşəli xəstəlik olub, bağırsağ sindromu, intoksikasiya və dehidratasiya ilə müşayiət olunur. Uşaqlarda infeksiyon xəstələnmə hallarının strukturunda bağırsağ infeksiyaları kəskin respirator virus infeksiyalarından sonra ikinci yerdə dayanır. Bağırsağ infeksiyalarına qarşı həssaslıq uşaqlarda yetkin insanlarla müqayisədə 2,5-3 dəfə yüksəkdir. Uşaqlarda bağırsağ infeksiyası hallarının demək olar ki, yarısı erkən uşaq yaşlarında yaxud başqa sözlə 3 yaşa kimi olan uşaqlarda qeydə alınır.

Material və metod. Bu məqsədlə tərəfimizdən 80 nəfər rotavirus, 30 nəfər E.coli və 40 nəfər salmonelyoz mənşəli

olmaqla, ümumilikdə 150 nəfər yaşı 1-3 olan kəskin bağırsağ infeksiyası keçirən ümumilikdə ana südü ilə bərabər süni qidalardan istifadə edən uşaqlar tədqiqata cəlb edilmişdir. Qeyd edilən hər üç qrup üzrə tədqiqat obyektlərində intoksikasiya, qızdırma (38 °C-dən yüksək), kataral proseslər, qusma, qarında ağrılar, meteorizm və diareya kimi müxtəlif simptomların rast gəlinməsi və davam etmə müddətinin müəyyənləşdirilmişdir.

Nəticə. Tədqiqat zamanı həm eşerixioz, həm də salmonelyozla əlaqədar meydana gələn kəskin bağırsağ infeksiyasından əziyyət çəkən uşaqlardan təşkil etdiyimiz tədqiqat qruplarında ishalın mövcudluğu bütün tədqiqat obyektlərini əhatə etməklə 100% təşkil etsə də, rotavirus infeksiyası ilə əlaqədar meydana gələn kəskin bağırsağ infeksiyası diaqnozu qoyulmuş pasiyentlər qrupunda bu göstərici 98 nəfərdə qeydə alınmaqla qrup üzrə 98,0±1,405 uşaqları əhatə etmişdir.

Yekun. Respirator infeksiyaların 1 yaşına kimi yayılması mərhələsində həm ana südü ilə təbii yolla qidalandırılan körpələrdə, həm də süni qarışıqlarla qidalandırılan körpələrdən ibarət tədqiqat qrupunda ən çox rast gəlinən hal kəskin respirator infeksiyalar olmuşdur.

ATUJ0374.

ƏCZAÇILIQ MÜƏSSİSƏLƏRİNDƏ İQTİSADİ MÜNƏSİBƏTLƏRİN YARANMASINDA MANEƏLƏR

N.M.Naibov, L.A.Ağayeva

Əczaçılıq texnologiyası və idarəçiliyi kafedrası

Məlumdur ki, hadisələrin inkişafına əngəllər törədilməsə onlar daim inkişaf edir. Eləcə də iqtisadi münasibətlərin

inkişafına maneəçilik törədən səbəblər vardır. Bütün təşkilatlarda həmin maneələri müəyyənləşdirmədən onları aradan qaldırmaq mümkün deyil. Əgər bu maneələr aradan qaldırılmazsa iqtisadi münasibətlər sistemi pozular və təşkilat zərərlə işləyərək müflisləşə bilər. Əlbəttə, kiçik görünən bir maneə baş verərsə bu iqtisadi münasibətlər sisteminin ardıcılığını pozur. Ardıcılıq pozulduqda isə iş fəaliyyətində fasilələr yaranır. Belə olduğu halda xidmət sahəsində problemlər yaranır. Ona görə də hər bir təşkilat, eləcə də aptek təşkilatları iqtisadi münasibətlərə maneəçilik törədən səbəbləri araşdırır, yaranacaq əngəlləri qabaqcadan müəyyənləşdirməyə çalışır və onların aradan qaldırılması üçün tədbirlər planı, proqnozu hazırlayır.

Bu baxımdan məqsədimiz aptek fəaliyyəti zamanı yaranan iqtisadi münasibətlərə maneələri öyrənmək olmuşdur.

Məqsədə nail olmaq üçün aptek təşkilatında çalışan 56 nəfər əczaçının bu sahədə şifahi sorğu vasitəsi ilə fikirlərini öyrənməyə çalışdıq. Sorğu "iqtisadi əlaqələr, münasibətlər zamanı siz hansı maneələri qeyd edərdiniz?". 56 nəfər əczaçı da sorğuda iştirak edib fikirlərini söylədilər. Həmin fikirləri sistemləşdirərək aşağıdakı təxmini sxemi verməyə çalışdıq:

Rəqabətin düzgün aparılmaması. Rəqiblərin araşdırılmaması, onların düzgün qiymətləndirilməməsi (52 nəfər, 92,9%)

İqtisadi münasibətlərin, əlaqələrin yaranmasında və mənimsənilməsində səhvlərə yol verilməsi (48 nəfər, 85,7%)

Əczaçının iqtisadi münasibət yaratmaq istəyinin aydın başa düşülməməsi (46 nəfər, 82,1%)

Əmək bölgüsündə çatışmazlıqlar (50 nəfər, 89,3%)

Kadrlar arasında münasibətlərin olması (52 nəfər, 92,9%)

Əczaçının alıcıda alış etmək qərarını verməsi üçün inam yarada bilməməsi (54 nəfər, 96,4%)

Sifarişlərin vaxtında verilməməsi (51 nəfər, 91,1%)

Mal göndərənin düzgün seçilməməsi (49 nəfər, 87,5%)

Ödəmələrin gecikdirilməsi (48 nəfər, 85,7%)

Müəssisə ilə mal göndərən arasında əlaqənin zəif olması (46 nəfər, 82,1%)

Vaxtı-vaxtında daxili nəzarətin, baxışın və müşahidənin aparılmaması ((56 nəfər, 100%)

İnformasiyanın düzgün verilməməsi (52 nəfər, 92,9%)

Xərclərin qeyri-düzgün aparılması (46 nəfər, 82,1%)

Mənfəətin artırılmasında çatışmamazlıq (47 nəfər, 83,9%)

Gəlirin düzgün bölüşdürülməməsi (50 nəfər, 89,3%).

ATUJ0375.

TİKİŞ İSTEHSALINDA PEŞƏ RİSKİNİN FORMALAŞMASINA ƏMƏK ŞƏRAİTİNİN TƏSİRİ

M.Y.Nəbiyeva

Uşaq-yeniyyət mələrin sağlamlığı və əmək sağlamlığı kafedrası

Xalq təsərrüfatının istənilən müəssisəsinin müvəffəqiyyəti işçilərin sağlamlığı ilə birbaşa əlaqədardır. Belə istehsalat sahələrindən biri də çox saylı qadınların işlədiyi tikiş istehsalıdır. Praktiki olaraq qadınlar istehsalatın müxtəlif sahələrində, həmçinin tikiş

sənayesində işləyərək, mütəmadi olaraq kompleks fiziki, kimyəvi, bioloji istehsalat mühitinin (formaldehid, ammoniyak, karbon oksidi və s.) əmək prosesi amillərinin (lokal fiziki iş, monotonluq) təsirinə məruz qalırlar. Tikiş sənayesində qadınların işi uzun müddət ayaqüstə durmaqla bədənəri müxtəlif mailliklə məcburi yarı əyilmiş və oturaq vəziyyətdə davam edir. İşin məqsədi mebel istehsalı zamanı peşə riskinin formalaşmasında əmək prosesi və əmək şəraiti amillərinin təsirinin gigiyenik qiymətləndirilməsi.

Material və metodlar. Müayinələr Bakı Tikiş istehsalatında aparılmışdır. Əmək prosesi və istehsalat mühiti amilləri GEM-in laborator analizlərinin nəticəsinə əsasən qiymətləndirilmiş, qadınlara anket sorğu vərəqi paylanmışdır.

Tədqiqatın nəticələri. Tədqiqat apardığımız Bakı tikiş istehsalında iş prosesi konveyer axın üsulu ilə əsas əmək fəaliyyətidir. Müxtəlif növ paltar hissələrinin hazırlanması əsas əməliyyatlarından: parçanın biçilməsi, ayrı-ayrı hissələrinin hazırlanması, tikilməsi, yapışdırılması və paltara son bəzək formasının verilməsindən ibarətdir. Biçmə və tikmə sexlərində müxtəlif markalı elektrik tikiş maşınları və alətlər işləyərkən səs-küy və vibrasiya yaradır. Tikici-motoris iş yerlərində geniş zolaqlı (500-2500 Hz) orta-yüksək tezlikli küylərin səviyyəsi orta hesabla $90,8 \pm 7,5$ dBA olduğu aşkar edilmişdir və bu səs təzyiqi icazə verilən səviyyədən 10 dBA qədər çoxdur, ayrı-ayrı iş yerlərində bu fərq bəzən 10-13 dBA qədər artır. Texnoloji proseslərə əlaqədar tikiş sexində nəmləyici-isidici əməliyyatları alət qurğularının və parçaların xeyli qızması ilə müşayiət olunur. Belə ki, yay aylarında

ətraf mühitin temperaturu 30-35°C, hava cərəyanının sürəti 0,5-0,9 m/san, nisbi rütubət 72-80% təşkil edir. Süni sintetik parça tikilmiş materiallar xüsusi hopdurucu ilə emal edilərkən, plyonkaların tətbiqi zamanı parçaları – 200-230°C qızdırıldıqda spesifik iy yaranır. Parçaya hopdurulmuş tərkibin destruksiyası zamanı hava mühiti formaldehid buxarı, ammoniyak və s. maddələrlə çirklənir. Anket sorğusunun nəticələri göstərir ki, xüsusi çəkisinə görə aparıcı yeri tənəffüs sisteminin (xroniki bronxit, xroniki tonzilit, farinqitlər və s.) xəstəlikləri, ikinci yeri sümük-əzələ sisteminin (artrit, ostioxondroz və s.) və üçüncü yeri sinir və periferik damar pozğunluqları tutur.

Nəticə: Tikiş istehsalında çalışan qadınlar işi yerinə yetirərkən, əmək fəaliyyəti əlverişsiz istehsalat amillərinin kompleks təsirinə məruz qalırlar, eyni zamanda sinir emosional gərginliyin monoton əməklə birgə olması da işçilərin sağlamlığına neqativ təsir göstərir.

ATUJ0376.

15-17 YAŞLI MƏKTƏBLİLƏRDƏ HEMODİNAMİK VƏ SOMATOMETRİK GÖSTƏRİCİLƏRİN NORMAL VƏ NORMADAN YÜKSƏK QIYMƏTLƏRİ ARASINDA KROSSKORRELYASIYA DƏYİŞİKLİKLƏRİ HAQQINDA

G.İ.Pənahova

Fiziologiya İnstitutu Qocalmanın
Fiziologiyası laboratoriyası

P.K.Anoxinin funksional sistemlərin sistemogenez nəzəriyyəsinə və funksional sistemlərin təşkilində orqanizmin heteroxron inkişafı prinsipinə uyğun olaraq demək olar ki, uşaqlarda və

yeniyetmələrdə müxtəlif sistem və strukturların inkişaf tempinin fərqli olması onlarda qeyri mütənasib inkişafa səbəb olur ki, bu da özünü neyroendokrin və neyrokimyəvi tənzim proseslərində əks etdirir. Bütün bunlar bir çox həyati vacib fizioloji proseslərin, o cümlədən arterial təzyiğin, miokardın qan təchizatının, orqanizmin endokrin və metabolik təminatının pozulmaları şəklində özünü göstərir. Bədən çəkisinin normadan çox olması, adinamiya, emosional stress kimi amillər çoxaldıqca bu dəyişikliklər daha da dərinləşir

ÜST-nin verdiyi məlumatlara görə hazırda Dünyada məktəbli yaşlarında olan 200 milyon uşaq və yeniyetmə bədən çəkisinin artıqlığından əziyyət çəkir ki, bu da ürək- damar sistemi göstəricilərinin pozulması ilə müşayiət olunur.

İşin məqsədi: Bədən çəkisi normal və normadan yüksək olan 15-17 yaşlı məktəblilər arasında ürək-damar və somatometrik göstəricilərin qarşılıqlı əlaqələrini öyrənmək.

Bu məqsədlə 15-17 yaşlı bədən çəkisi normal və normadan yüksək olan məktəblilər arasında arterial təzyiğin (AT) və miokardın qan təchizatında baş verə biləcək ilkin dispersiya dəyişiklikləri, başqa sözlə desək, “keçici” işemiya əlamətlərini əks etdirən miokard indikatorunun (Mİ) kompleks tədqiqi aparılmışdır.

Material və metodlar: Tədqiqatlar ATU-nun və Bakı şəhəri 36 və 258 sayılı orta məktəblərinin bazasında, qeyri invaziv üsullarla aparılmışdır. AT uşaqlar üçün manjetlə təmin olunmuş tonometrlə, N.S.Korotkov üsulu ilə ölçülmüş, Mİ isə “Kardiovizor – 06C” («Кардиовизор – 06C») tipli analizatorla təyin olunmuşdur.

Nəticə: Müəyyən olunmuşdur ki, hemodinamik və somatometrik göstəricilər arasında funksional əlaqələrin krosskorrelyasiya əmsalları AT-nin və Mİ-nin yüksəlməsi ilə müşayiət olunur ki, bu somatometrik göstəricilərin arterial təzyiqə və miokardın işemik əlamətlərinə effektiv təsirinin olduğunu bildirir.

Tədqiq olunan göstəricilərin AT və Mİ-yə eyni istiqamətli təsiri həmin göstəricilərin yüksək qiymətlərində özünü daha qabarıq şəkildə büruzə verir.

Tədqiqatlarımız göstərir ki, məktəblilərdə təhsil müddətində mümkün xoşagəlməz dəyişikliklərin vaxtında aşkar olunması və onların sağlamlığının qorunması üçün hemodinamik və somatometrik göstəricilərin skrininqi vacibdir.

ATUJ0377.

UŞAQLARDA BAĞIRSAQ İNFEKSİYALARININ ETİOLOGİYASI VƏ TÖRƏDİCİLƏRİNİN ANTİBİOTİKLƏRƏ HƏSSASLIĞININ MONİTORİNQİ

F.Rəhimli, E.Ağayeva

Tibbi mikrobiologiya və immunologiya
kafedrası

Müasir dövrdə bağırsağ infeksiyaları təbabətin kəskin sosial və iqtisadi problemlərindən biri hesab olunur. Bağırsağ infeksiyaları geniş yayılmasına və yüksək xəstəlik törətmə riskinə görə xüsusilə, uşaqlar arasında aktual məsələlərdən biridir.

ÜST-nin məlumatına görə, dünyada hər il, təxminən, 3 milyard mədə-bağırsağ infeksiyası (MBİ) halı qeydə alınır, 5 milyon uşaq həyatını itirir. Etiopatogenez, diaqnoz, müalicə və profilaktika məsələlərinin inkişafında əldə olunan əhəmiyyətli irəliləyişlərə baxmayaraq,

uşaqlarda bağırsağ infeksiyalarının yayılması dünyada epidemioloji vəziyyət olaraq qalmaqda davam edir.

Dünyada MBI hallarının, təxminən, yarısının etioloji identifikasiyası aşkar edilməmiş qalır. Müəyyən olunmuşdur ki, uşaqlarda çox rast gəlinən diareya şərti-patogen bakteriyalar tərəfindən törədilir. Şerti-patogen mikroorqanizmlərin populyasiyalarının, ilk növbədə, antigen strukturuna görə heterogenliyi onların identifikasiyasında çətinliklər yaradır, antibiotik preparatlara qarşı rezistentliyi əsasında isə populyasiyalarda antibiotiklərə davamlı ştammların kütləvi şəkildə yayılmasına səbəb olur.

Eyni zamanda, uzun illərdir ki, bakterial bağırsağ infeksiyalarının azalma tendensiyası müşahidə olunmur.

Hal-hazırda mikroorqanizmlərin antibiotiklərə qarşı rezistentliyi problemi həm tibbi, həm də sosial-iqtisadi cəhətdən böyük əhəmiyyət kəsb edir. Son illərdə aparılan tədqiqatlar göstərmişdir ki, bir çox antibiotiklərin həddən artıq miqdarda və ya uzunmüddətli istifadəsi, eləcə də orqanizmin müdafiəsinin spesifik və qeyri spesifik amillərinin təsiri altında infeksiyon xəstəliklərin törədicilərinin bir sıra bioloji xüsusiyyətlərində dəyişikliklər baş verdi. ÜST antibiotiklərə qarşı davamlı olan və insan sağlamlığı üçün daha böyük təhlükə törədən "prioritet patogenlərin" – 12 bakteriyanın siyahısını dərc etdirmişdir. "Yüksək prioritet səviyyəsi" qrupuna - metisillinə rezistent *Staphylococcus aureus* (MRSA), genişlənmiş spektrli beta-laktamaza (GSBL) sintez edən mikroorqanizmlər, *Escherchia coli*, *Klebsiella pneumoniae*, *Pseudomonas aeruginosa*, *Acinetobacter* spp, *Enterobacter* spp və s. aid edilir.

Azərbaycan ədəbiyyatlarında mikroorqanizm populyasiyalarında antibiotikə qarşı davamlı ştammların geniş yayılması tez-tez qeyd olunur, proqnozlara görə davamlı ştammların rastgəlmə tezliyi tədricən artacaqdır. Bu baxımdan bağırsağ infeksiyalarının etioloji strukturu, törədicilərinin bioloji xüsusiyyətləri və antibiotikə davamlı ştammların monitorinqi əsas aktual problemlərdən biri olaraq qalır.

Yuxarıda qeyd olunan mədə-bağırsağ infeksiyalarının xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla gələcəkdə bu mövzuda məqsədyönlü araşdırma aparmaq planlaşdırılır.

ATUJ0378.

ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN ŞƏRƏFLİ ÖMRÜ XALQIN SAĞLAMLIĞI KEŞİYİNDƏ

A.A.Rüstəmov

Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinin
Elmi-Tədqiqat Mərkəzi

Cəmiyyətin hər tərəfli tərəqqisində aparıcı rolunu zamanın yetişdirdiyi dühalar olmuşlar. Azərbaycan Respublikasının inkişafı 1969-cu ildən XX əsrdən başlayaraq XXI əsrin ortalarına qədər 30 illik müddətdə siyasi hakimiyyətdə olmuş Ulu öndər Heydər Əliyevlə bağlıdır. O, SSSR-nin mərkəzi orqanlarında çalışarkən öz xalqının sosial-iqtisadi, mədəni həyatının bütün sahələrində dirçəlişə nail olub. Müvafiq olaraq tibb işçilərinin fikrincə, Heydər Əliyev üçün ən mühüm sahə məhz insanların sağlamlığı, səhiyyənin və tibb elminin inkişafında savadlı, bilikli əsl peşəkar kadrlarının hazırlanması olmuşdur. Bu şərəfli və çətin fəaliyyətində müdrik xalqından güc alaraq

onları reallaşdırır. Heydər Əliyevin xalqın sağlamlığının mühafizəsinin əsas prinsipləri millətin genofondunun qorunması çox saylı müalicə profilaktika müəssisələrinin yaradılması təşkil edir. Hakimiyyətə gəldiyi ilk günlərdən respublikada durğunluq dövründə baş verən qeyri-səmimi fəaliyyətlər hərtərəfli islahatlar tələb edirdi. Ulu öndərin səhiyyədə apardığı islahatlar aşağıdakı mərhələdə planlaşdırılır.

İlkin mərhələ-xalq təbabətinin maddi texniki bazasını təkmilləşdirərək yeniləşdirilməsi, xalqın infeksiya xəstəliklərinə qarşı immunizasiyası, ana və uşağın sağlamlığı mühafizəsində ixtisaslı, elmi tibbi kadrların yetişdirilməsi təşkil edir. Bunlar 1969-cu ilin avqust plenumunda respublikada səhiyyənin inkişafı probleminə həlli qarşıya qoyulmuşdur. 1969-cu ilin dekabrında ali sovetin qəbul etdiyi sağlamlıq məəcəlləsindəki korrupsiyaya qarşı mübarizə tədbirləri də səhiyyənin inkişafına önəmli təsirini göstərdi.

Ulu öndərin hakimiyyətinin 1975 və 1980-ci illər arasında aşağıdakı tibb müəssisələri tikilib istifadəyə verilmişdir. Elmi-tədqiqat, Pediatriya institutu, Neyrocərahiyyə şöbəsi, Klini Uroloji xəstəxana, Elmi-tədqiqat Oftalmoloji İnstitut, Hemotoloji və Transfuziya xəstəxanası aiddir. Bu sahələrdə tibbi ixtisaslı, cavan elmi kadrların yetişdirilməsi bilavasitə Heydər Əliyevin ittifaqın aparıcı tibbi müəssisələrində göndərişlə və dissertantura, doktorantura vasitələri ilə həyata keçirilmişdir. Tibb institutunda respublikanın ucqar rayonlarından qəbul olunan tələbələrin ixtisas seçimində və müsabiqə ballarının ödənilməsində də mütərəqqi tədbirlər görülmüşdür. Ulu öndərin hakimiyyəti

dövründə aparılan məqsədyönlü immunizasiya nəticəsində əhali arasında geniş yayılan vərəm, difteriya, qızılca və virusogen hepatitlərin təsadüflərinin sayı xeyli azalmışdır. Xalqın sağlamlığı keşiyindəki ümummilli liderin nailiyyətlərində onun ömür gün yoldaşı akademik, Zərifə xanım Əliyeva ilə də məsləhətləşmələri və tövsiyələri də diqqətə layiqdir.

ATUJ0379.

MÜXTƏLİF YAŞ DÖVRLƏRİNDƏ İNSAN BƏDƏNİNDƏ BİOMEXANİK XÜSUSİYYƏTLƏRİN PATOLOJİ PROSESLƏR ZAMANI TƏSİR MEXANİZMİNİN ÖYRƏNİLMƏSİNİN ƏHƏMİYYƏTİ

S.M.Rüstəmov, Z.R.Seyidova

İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya kafedrası

Giriş: Məlumdur ki, orqanizmin tamlığı, onun tənzimlənməsi zehni fəaliyyətin və fiziki əməyin nəticəsi olaraq meydana çıxır. Odur ki, hər bir insan bədənində biomexanik xüsusiyyətlərin yaşla əlaqədar təsviri zəruri hesab edilə bilər.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqat işində müxtəlif yaş dövrlərində insanda bədən kütləsi, bədən proporsiyası, oynaqların mütəhərrikliliyi və s. orqanizm təsirinə öyrənilməsi əsas götürülür.

Müayinə və metodlar: Tədqiqat işində tibbi-laborator müayinədən keçən və müxtəlif yaşlarda, xüsusilə endokrin patologiyası olan 45 nəfər insanın nəticələrini əsas götürmüşük.

Nəticələr: Müşahidələrimizə əsasən müxtəlif yaş dövrlərində bəzən sürətli inkişaf, bəzən bədən vəziyyətinin sabitləşməsi, qocalıq dövrünə doğru isə

involyutiv dəyişikliklərin olması qeyd edilir. Bu baxımdan yaşla əlaqədar özünü göstərə bilən patologiyalardan osteoporoz sümük toxumasının zədələnməsi ilə nəticələnən bir xəstəlik olub, öyrənilməsi əhəmiyyətlidir. Araşdırmalarımız göstərir ki, sümük toxumasını təşkil edən əsas elementlərin toplanması uşaqlıq və gənclik dövrlərində qeyd edilsə də, yetkinlik dövrünün I mərhələsində arta bilər, II mərhələsindən sonra isə azalmağa doğru meyillik qeyd edilir. Bu həm kişilərdə, həm də qadınlarda fərq nisbətləri ilə özünü büruzə vermiş olur.

Yekun: Beləliklə, müxtəlif yaşlarda insan orqanizmində birinci və ikinci uşaqlıq, yeniyetmə dövrlərində, habelə yetkinlik yaşının II dövrünə qədər sümüklərdə hər hansı səbəbdən müəyyən zədələr müşahidə olunarsa daha erkən tibbi müayinədən keçmək əlverişli sayıla bilər. Odur ki, hər hansı xəstəliyin profilaktikası, piylənmənin qarşısının alınması üçün ilk növbədə düzgün qidalanma, eyni zamanda daimi hərəkət məqsədəuyğun hesab edilir.

ATUJ0380.

BAŞ BEYİNİN SENSOMOTOR SAHƏSİNDƏ NEYRONLARIN İNTEQRATİV FƏALİYYƏTİNİN ELEKTROFİZİOLOJİ VƏ NEYROKİMYƏVİ TƏDQIQI

A.Ş.Rüstənzadə, Z.T.Baxşiyeva,
A.A.Rüstənzadə, A.F.Rüstənova
Normal fiziologiya kafedrası

Kortikal neyronların və neyron şəbəkələrinin fəaliyyətinin adekvat modelləşdirilməsi üçün tek neyronların konvergent tutumunun elektrofizioloji və

neyrofarmakoloji tədqiqatlarını aparılması lazımdır.

Tədqiqatımızın məqsədi baş beyin qabığının sensomotor nahiyəsinin neyronları üzərində spesifik və qeyri-spesifik oyanmaları, eləcə də heteromodal siqnalların qarşılıqlı təsirinin bəzi xüsusiyyətlərini öyrənməkdir. Dovşanlar üzərində aparılan təcrübələrdə işığın, səs və ağrının təsiri altında beyin qabığının sensomotor nahiyəsinin müxtəlif təbəqələrində M-xolinolitik intrakarotid ineksiyasından əvvəl və sonra neyronların impuls aktivliyində dəyişikliklər öyrənilmişdir. Bu zaman atropin ineksiyasından sonra bəzi neyronların impulsasiyası güclənir, bəzilərinin isə zəifləyir və ya dayanır.

Həmçinin müəyyən edilmişdir ki, beyin qabığının törədilmiş potensialının azalması təkə retikulokortikal aktivləşdirici təsirlər fonunda deyil, həm də onların yoxluğunda müşahidə olunur. Törədilmiş potensialın konfigurasiyası neyrotrop maddələrin təsiri altında müxtəlif dəyişikliklərə məruz qalır. Xolin və adrenoreaktiv beyin strukturlarının blokadası və eyni dərəcədə stimullaşdırılması beyin qabığının müxtəlif təbəqələrində neyronların konvergent tutumunun daralmasına və ya genişlənməsinə səbəb olur. Neyronların reaksiyalarında bu cür dinamizm emosional və motivasiya davranışına səbəb olan kortikal neyronlara qalxan, hipotalamik impulsların qarşılıqlı təsirini qeydə alınması zamanı baş verir.

Verilən məlumatlar kortikal sinapsların neyrokimyəvi heterojenliyi ilə izah edilə bilər.

Əldə edilən məlumatların məcmusu onu göstərir ki, neyronların integrativ fəaliyyətinin əsasında kimyəvi cəhətdən

heterogen sinaptik proseslərin qarşılıqlı təsiri dayanır.

ATUJ0381.

HEYDƏR ƏLİYEVİN “AZƏRBAYCAN TARİXİ” HAQQINDA

C.Ş.Sadiqov

İctimai fənlər kafedrası

Bakı Dövlət Universitetinin dünya şöhrətli məzunu olan Ulu Öndər şanlı ömür yolu ilə, o cümlədən, iki dəfə hakimiyyətdə olduğu gərgin dövlətçilik fəaliyyəti illərində milli tariximizə yeni baxış konsepsiyası işləyib hazırlamışdır. Heydər Əliyev Azərbaycan tarixinə dair hər bir fikri, verdiyi hər bir qiymət bütün tədqiqatçı tarixçilərimizdən ötrü həqiqət meyarıdır.

Azərbaycan tarixini yazmaq üçün tariximizə Heydər Əliyev konsepsiyası əsasında yenidən nəzər salınmalı, bir çox hallarda Azərbaycan tarixi təhriflərdən, saxtalaşmalardan təmizlənməlidir. Ulu Öndər deyirdi: “Xalq gərək öz kökünü xatırlasın, tarixini öyrənsin, milli mədəniyyətindən və elmindən heç vaxt ayrılmasın”.

Bəşər tarixini incəliklərinə qədər bilən Heydər Əliyev ömrünün bütün anlarında Azərbaycan tarixi məsələlərini diqqət mərkəzində saxlamış, tarix elminin inkişafına xüsusi diqqət yetirmişdir.

Heydər Əliyev Vətənin yaşaması üçün, ölkənin hər bir vətəndaşının doğma tarixi mükəmməl bilməsini vacib şərt sayırdı. Buna görə bütün çıxışlarında, nitqlərində tarix məsələlərinə xüsusi önəm verirdi. O deyirdi: “Vətənpərvərlik insanın daxilindəki duyğulardır. Əgər bunlar yoxdusa, o insan mənəviyyətsizdir”. Heydər Əliyev Azərbaycanda rəhbərlik

etdiyi bütün dövrlərdə xalqımızın keçdiyi tarixi yola dərinləndirən nəzər salmaq, mühüm tarixi proseslərə, hadisələrə, tarixi şəxsiyyətlərə obyektiv qiymət verilməsini, prinsipial münasibət bildirilməsini dəfələrlə vurğulanmışdır.

Böyük siyasətçi Heydər Əliyev xalqımızın tarixində Azərbaycan dövlətinin yaradılmasını ən böyük nailiyyət hesab etmişdir, ölkəmizin demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlət kimi dünyaya qoşulmasını yüksək dəyərləndirmişdir. O deyirdi: “Azadlıq və istiqlaliyyət hər bir xalqın milli sərvətidir”, “Müstəqilliyin əldə olunması nə qədər çətindir, onun saxlanması, əbədi olması ondan da çətindir. Tarix heç nəyi silmir, tariximizin hər bir səhifəsi bizim üçün əzizdir”.

Heydər Əliyev bütün çıxışlarında bugünkü nəsilləri, bütün müasirlərimizi zəngin tarixi irsimizə layiq olmağa çağırırdı: “Keçdiyimiz yola nəzər salarkən aydın olur ki, biz nadir bir irsin varisləriyik. Hər bir Azərbaycan vətəndaşı bu irsə layiq olmağa çalışaraq böyük bir tarixi keçmiş, zəngin mədəniyyəti, yüksək mənəviyyəti olan ölkəmizin həm dünənə, həm bugünü, həm də gələcəyinə dərin bir məsuliyyət hissi ilə yanaşmalıdır”.

Heydər Əliyev daima Azərbaycanın keçdiyi tarixi yola nəzər salaraq, tariximizin ayrı-ayrı dövrlərini, mərhələlərini prinsipial şəkildə dəyərləndirilmiş, bir çox hadisələrinə tarixşünaslığımızda ilk dəfə olaraq daxil edilməsi barəsində göstərişlər vermişdir.

ATUJ0382.

ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN TƏHSİL SİYASƏTİ

E.C.Sadıqov

İctimai Fənlər kafedrası

Azərbaycan xalqının ümummilli lideri, görkəmli dövlət xadimi Heydər Əliyevin zəngin nəzəri irsində və möhtəşəm fəaliyyətində təhsil məsələləri xüsusi yer tutur. Ulu öndərimiz ölkənin və xalqın taleyində, hərtərəfli tərəqqisində, uğurlar qazanmasında təhsilin xüsusi rolunu, əhəmiyyətini həmişə nəzərə almış, yüksək dəyərləndirmişdir. Dahi rəhbər deyirdi: “Hər bir dövlət əgər istəyirsə ki, öz ölkəsinin inkişafını təmin etsin, öz millətinin elmini, mədəniyyətini dünya standartlarına çatdırsın, o mütləq, hər şeydən çox, təhsilə fikir verməlidir, təhsilin inkişafına səy göstərməlidir, təhsil üçün bütün imkanları yaratmalıdır”. Ulu öndərimiz həm təhsilin məzmunu, mahiyyəti, məqsədləri, səmərəli təşkili, müəllim əməyinin şərəfi, şagirdlərin və tələbələrin vəzifələri barədə dəyərli fikirlər söyləmiş, həm də Azərbaycan təhsilinin hərtərəfli yüksəlişi qayğısına qalmış, illər boyu bu sahədə böyük inkişafa rəvac verən sistemli tədbirlər həyata keçirmişdir.

Ümummilli lider Heydər Əliyev istər Azərbaycana birinci, istərsə də ikinci rəhbərliyi dövründə daim təhsilə, tərbiyəyə strateji sahə kimi baxmış, Vətənin, xalqın tərəqqisində onların roluna yüksək qiymət vermişdir. “Təhsil sahəsi xalqımızın bu günü, millətimizin, dövlətimizin gələcəyi üçün ən vacib bir sahədir”, – deyən müdrik rəhbər Azərbaycan təhsilinin inkişafı naminə son dərəcə böyük işlər görmüşdür. Böyük

dövlət xadimi təhsilə yalnız savad, bilik qazanmaq, elm öyrənmək imkanı kimi baxmamış, bütövlükdə, hər bir insanın həyatını düzgün qurmasında, fəal vətəndaş mövqeyinin formalaşmasında, cəmiyyətdə gedən tərəqqi prosesində yaxından iştirak etməsində təhsilin mühüm rola malik olduğunu önə çəkərək demişdir: “Həyat böyük bir prosesdir. Bu prosesdə uğurla iştirak etmək üçün insan müasir tələblərə uyğun olan təhsilə malik olmalıdır”.

Heydər Əliyevin müəllimə olan münasibəti bir müdriklik, qayğıkeşlik, bu sənətin mahiyyətinə dərinlən nüfuz etmək, cəmiyyətin əsil müəllimlərə böyük ehtiyacı olduğunu tövsiyə etmək məharəti özünü göstərir. Bu bir tərəfdən onun ilk ixtisası müəllim olması ilə bağlıdır desək bəlkə də səhv etmərik. Çünki, müəllimə aid olan bütün kəlamalarda onun özünün bu peşəyə, sənətə şəxsi hörməti, münasibəti açıq-aydın görünür. Ulu öndərin ilk müəllimlərindən olan qocaman pedaqoq Lətif Hüseynzadə ilə görüşməsi, ona xüsusi ehtiram göstərməsi və onu dövlətimizin ən yüksək mükafatı olan İstiqlal ordeni ilə təltif edilməsi bunun bariz nümunəsidir.

Heydər Əliyev müəllimlərə qarşı həmişə tələbkar olmuşdur. Ulu öndər müəllimlərin işini çətin, lakin lazımlı, gərəkli iş olduğunu qeyd edir və onların üzərinə düşən vəzifələrin Vətən üçün, xalq və millət üçün olduğunu göstərir. Hər bir müəllim bilməlidir ki, onun üzərinə düşən vəzifə, onun dövlət üçün, millət üçün, Azərbaycan xalqı üçün gördüyü iş bütün başqa sahələrdə fəaliyyət göstərən insanların hamısının işindən ən gərəklisi ən lazımlısıdır. Ulu Öndər Azərbaycan müəllimlərinin qarşısında vəzifələr qoyur və onların həyata keçirilməsinin

istiqlamətlerini də göstərirdi. Bu istiqamətlər xalqımızın gələcəyi ilə səsleşən bu gün də, sabah da, gələcəkdə də aktual olan vəzifələrdir. Ulu öndərin təhsil, tərbiyə və müəllim haqqında fikirləri bu gün də dəyərli, qiymətli və aktualdır.

Ulu öndərimiz, Azərbaycan xalqının Ümummilli lideri Heydər Əliyev ölkənin və xalqın taleyində, hərtərəfli tərəqqisində, uğurlar qazanmasında təhsilin xüsusi rolunu, əhəmiyyətini həmişə nəzərə almış, yüksək dəyərləndirmişdir.

Ümumilliyə lider Heydər Əliyev təhsil, tərbiyə və müəllim haqqındakı fikirləri bu gün də sabahda aktualdır. Onun həyat yolu bir məktəbdir, şəxsiyyəti isə müəllimlərə nümunədir.

ATUJ0383.

CAMPANULA SAXIFRAGA SUBSP. MEYERIANA BİTKİSİNİN KÖKÜNDƏ FLAVONOİDLƏRİN TƏDQIQI

N.M.Səfərova, C.İ.İsayev

Farmakoqnoziya kafedrası

Zəngçiçəyikimilər (*Campanulaceae*) fəsiləsinə morfoloji əlamətlərinə və yayılma ərazilərinə görə fərqli olan, dünyanın tropik yağışlı meşələrindən arktik tundraya qədər müxtəlif iqlimli ərazilərdə, bütün qitələrdə yayılmış 84 cins və 2400 bitki növü daxildir. Azərbaycan ərazisində isə bu fəsiləyə 6 cins daxildir. Fəsilənin Zəngçiçəyi (*Campanula*) cinsi növ müxtəlifliyi baxımından daha çox maraq oyadır. Azərbaycanın əksər bölgələrində cinsin 32 növü (10 yarım növ) yayılmışdır. Kimyəvi tərkib və xammal bazasına görə *Campanula saxifraga subsp. meyeriana* (*Rupr.*) Ogan – Fomini zəngçiçəyi diqqət cəlb edən növlər arasındadır.

Eynilik reaksiyaları və nazik təbəqədə xromatoqrafiya üsulu vasitəsilə Fomini zəngçiçəyi bitkisinin kökünün daha çox flavonoidlərlə zəngin olduğu müəyyən edilmişdir. Bunu nəzərə alaraq *C. saxifraga subsp. meyeriana* kökünün tərkibində flavonoidləri sütun xromatoqrafiyası vasitəsilə tədqiq etməyi qarşımıza məqsəd qoyduq.

Tədqiqat obyektini olaraq *C. saxifraga subsp. meyeriana* bitkisi 2022-ci ilin iyun ayında, bitkinin çiçəkaçma dövründə Quba rayonunun Qrız kəndi ətrafında, dəniz səviyyəsindən 2100 m hündürlükdə, qayaların çatlarından toplanmışdır. Toplanmış köklər doğranmış və kölgəli yerdə qurudulmuşdur. Qurudulmuş xammal (1 kq) 1:5 nisbətində 95 %-li etanolla ekstraksiya edilmişdir. Ekstraksiya 3 dəfə təkrarlanmışdır. Nəticədə 217,5 q quru qalıq alınmışdır. Ekstrakt (31 q) poliamid doldurulmuş sütun xromatoqrafiya vasitəsilə tədqiq edilmişdir. Xromatoqrafiya borusu 150 q poliamidi təmzilənmiş su ilə qarışdıraraq qurulmuşdur. Proses təmizlənmiş su ilə başlanmış, sonra uyğun olaraq 25 hissə CH₃OH və 75 hissə H₂O; 50 hissə CH₃OH və 50 hissə H₂O; 75 hissə CH₃OH və 25 hissə H₂O və sonda təmiz CH₃OH yekunlaşmışdır. Nəticədə hər biri 20 ml olmaqla 383 fraksiya alınmışdır. Növbəti mərhələdə 183-260-cı fraksiyalar (quru qalıq 1,23 q), 265-276-cı fraksiyalar (quru qalıq 1,653 q) və 280-384-cü fraksiyalar (quru qalıq 1,19 q) qurudularaq ayrı-ayrı olmaqla silikagel doldurulmuş boru xromatoqrafiya vasitəsilə tədqiq edilmişdir.

Tədqiqat nəticəsində tərkibində 2-3 maddə olan fraksiyalar alınmışdır. Alınmış fraksiyaların nazik təbəqədə

tədqiqi zamanı birləşmələrin flavonidlərə uyğun gəldiyi aşkar edilmişdir. Tərkibində qarışıq şəkildə olan flavonoidlərin tam olaraq fərdi maddələrə ayrılması davam etdirilir. Eynilik reaksiyaları və xromatoqrafik analiz Fomini zəngiçəyinin flavonoidlərlə zəngin olduğunu göstərir və gələcəkdə bitkinin istifadə imkanlarını müəyyənləşdirməyə zəmin yaradır.

ATUJ0384.

SIÇOVULLARDA XRONİKİ STRES TƏSİRİNDƏN HEMATOLOJİ MARKERLƏRİN MİQDARININ DƏYİŞMƏSİ

T.A.Səlimli, Y.B.İsmayılov, A.T.İsmayılova, Q.K.Cəfərova

ATU-nun Elmi Tədqiqat Mərkəzi

Emosional stres problemi bu gün də öz tibbi-sosial əhəmiyyətini saxlayır. Belə ki, orqanizmə təsir edən stressorlar çox saylı xəstəliklərin yaranmasının aparıcı səbəblərindəndir. Ona görə də insanların sağlamlığı baxımından müxtəlif təbiətli streslərə tibbdə aktual bir problem kimi baxılır. Çünki bu və ya digər etiologiyalı stres reaksiyalar homeostazda real təhlükə yaradır. Homeostazda vacib rol oynayan qan sistemi müəyyən stabilliyi ilə xarakterizə olunsa da, bu sistem endogen və ekzogen amillərin təsirinə yüksək həssaslıq göstərir. Stres vəziyyətlərdə hemopoez zəif araşdırılmış və alınan məlumatlar ziddiyyət təşkil edir. Ona görə də bu istiqamətdə araşdırmaların aparılması vacibdir.

Tədqiqatın məqsədi xroniki emosional stres təsirindən siçovulların qanında hematoloji markerlərin miqdarının dəyişməsinin dinamikasını öyrənməkdir..

Tədqiqatlar 250 +10 q. kütləli ağ siçovullarda 5 qrupda aparılmışdır. 1-ci qrup siçovullar intakt vəziyyətində olmuş (norma) ; 2-ci və 3-cü qrup siçovullar müvafiq olaraq 4 və 8 gün passiv kontrol kimi istifadə olunmuş (stres tətbiq edilən qurğuda 30 dəqiqə saxlanılmış və stres təsirinə məruz qalmamış) : 4-cü və 5-ci qrup siçovullar 4 və 8 gün ərzində xroniki stres təsirinə məruz qalmışdır. Elektrostimulyator vasitəsi ilə fasilələrlə (1 dəq. qıcıq verilmiş, 1 dəq. fasilə) 30 Vt elektrik cərəyanı ilə qıcıq verməklə xroniki stres vəziyyəti yaradılmışdır. Qanda hematoloji markerlərin miqdarı avtomatik hematoloji analizator olan RAYTO (RT-7600)-(AUTO Hematology Analyzer RAYTO-RT-7600) vasitəsi ilə təyin edilmişdir.

Müəyyən edilmişdir ki, stres təsirinə məruz qalmış hər iki qrupda leykositlərin qandakı miqdarı kəskin olaraq yüksəlir. Bu təsirdən limfositlərin qandakı miqdarı 2 fazlı dəyişir. Təcrübənin 4-cü günü bu miqdar zəif azalsa da, stres təsirinin 8-ci günü kəskin yüksəlir. Analoji qanuna uyğunluqlar qranulositlərin miqdarında da müşahidə edilir. Orta hüceyrələrin miqdarı yüksəlir. Limfositlərin və qranulositlərin faiz miqdarı praktik olaraq dəyişməsə də, orta hüceyrələrin faiz miqdarı zəif də olsa yüksəlir. Stres tətbiqinin 4-cü günü eritrositlərin miqdarı bir qədər artsa da, 8-ci gün zəif azalır. Analoji qanuna uyğunluqlar hemaqlobinin qatılığında da müşahidə edilir. Buna uyğun dəyişikliklər hematokritdə də müşahidə edilir. Lakin korpuskulyar həcm və eləcə də hemaqlobinin orta korpuskulyar həcmi dəyişmir. Bunlarla yanaşı eritrositlərin yayılma sıxlığı 4-cü gün zəif azalır, 8-ci gün isə bir qədər yüksəlir. Trombositlərin miqdarı

təcrübənin 8-ci günü kəskin yüksəlir. Lakin trombositlərin orta həcmi dəyişmir. Onun yayılma sıxlığı is praktik olaraq az dəyişir. Trombositlərin iri hüceyrələrə faiz nisbətən azalır. Trombositokrit 2 fazalı dəyişir. 4-cü gün azalsa da, 8-ci gün kəskin yüksəlir.

Beləliklə, stresin davam etmə müddətindən asılı olaraq periferik qanda hematoloji göstəricilərin miqdarında, faiz tərkibində və yayılma sıxlığında müxtəlif istiqamətli dəyişikliklər getdiyindən orqanizmin homeostazını və hemoestazını təmin edən mexanizmlər pozulur. Ona görə də emosional stresin korreksiya yollarının işlənməsi istiqamətində tədqiqatların aparılması vacibdir.

ATUJ0385.

ANTIHELMINT XÜSUSİYYƏTLƏRƏ MALİK BİTKİLƏRİN HELMINTLƏRƏ TƏSİRİ

M.İ.Seyidbəyli

Normal fiziologiya kafedrası

Giriş. Hazırkı dövrdə kənd təsərrüfatı heyvanlarında, o cümlədən ev su quşlarında geniş yayılmış helmintoz törədicilərinə qarşı əsasən kimyəvi preparatlar istifadə olunur. Həmin preparatlar yüksək səmərə göstərməsi ilə yanaşı sahib orqanizminə və ətinin keyfiyyətinə də təsir göstərir. Ona görə də yerli antihelmint xüsusiyyətlərə malik bitkilərin istifadə olunması və helmintlərin quruluşunda baş verən patomorfoloji dəyişikliklərin öyrənilməsi aktual məsələlərdən biridir.

Tədqiqatın məqsədi. Ölkə ərazisində geniş yayılan və antihelmint xüsusiyyətlərə malik 4 növ bitkidən

(sosnovski baldırğanı, qatlı solmazçıçək, dəlikli daziotu, adi boymadərən) hazırlanan ekstraktın in vitro şəraitində T. tenuis nematoduna qarşı istifadə olunmaqla parazitə ultrastrukturunda baş verən dəyişikliklərin müəyyənləşdirilməsi.

Material və metodlar. Təcrübələrdən toplanan sap qurdlar 0,1M fosfat buferində hazırlanmış (pH=7,4) 2,5%-li qlutar-aldehid, 2%-li paraformal-aldehid, 4%-li surcosa, 0,1%-li pikrin turşusundan ibarət məhlulda fiksə olunaraq elektron mikroskopiyada qəbul edilmiş metodlar əsasında Araldit-Epon blokları hazırlanmış, yarımnazik (1 mkm) və ultranazik (50-70 nm) kəsiklər isə Leica EM UC7 ultramikrotomu vasitəsilə kəsilmişdir. Elektronogrammalar Transmission Elektron Mikroskopda (JEM 1400) çəkilmişdir.

Nəticə. Ev su quşlarında geniş yayılaraq onlara ciddi ziyan verən T. tenuis helmintinə qarşı istifadə olunan bitkilərin hamısı tərkibində olan bioloji aktiv maddələrin hesabına parazitə orqan və toxumalarında müxtəlif vaxtlarda destruktiv dəyişikliklər yaratmışdır. Parazitə kontrol qrupunda olan fərdlərinin ultrastrukturunu ilə müqayisə etdikdə bitki ekstraktları ilə təsir edilmiş sap qurdların dəri-əzələ kisəsinin, o cümlədən kutikulanın zədələndiyi aşkar edildi. Parazitə həm erkək, həm də dişi fərdlərinin cinsiyyət orqanlarının divarını təşkil edən epitel qatının bir çox yerlərdə dağıldığı müəyyən olundu. Hər iki fərdin həzm orqanlarında da həmçinin patoloji dəyişikliklər izləndi. Yuxarıda qeyd olunan dəyişikliklər helmintə orqanizmində dönməz reaksiyalara səbəb olur ki, bu hal da parazitə məhvə gətirib çıxarır. İstifadə olunan antihelmint xüsusiyyətə malik bitkilərin tətbiqindən

əldə olunan nəticələri müqayisə etdikdə baldırğan və solmazçıçəyinin helmintoza qarşı daha effektiv olduğu müəyyən edildi.

Yekun. İn vitro şəraitində nəzarət qrupu ilə müqayisədə baldırğan bitkisi helmintə 4.5; solmazçıçəyi 3; daziotu 2.25; boymadərən isə 1.12 dəfə daha tez təsir etməklə onu məhv etdiyi müəyyən olunmuşdur.

ATUJ0386.

HEYDƏR ƏLİYEV: “TARİX OLDUĞU KİMİ YAZILMALIDIR”

A.N.Seyidova

İctimai fənlər kafedrası

Tədqiqatlarda keçmişin hadisələri bəzən qərəzli şərh edilir. Obyektivliyə səy göstərən, faktları qərəzsiz şərh etmək iddiasında olan tədqiqatçı tarixçilər üçün də keçmişə öyrənərkən öz düşüncələrini emosional elementlərdən təmizləmək, keçmiş hadisələri bugünün birbaşa sələfləri kimi şərhindən çox çətinliklə təmizləməli olurlar.

Tarixçinin qərəzsiz olması mümkündürmü? Bu sual, ümumiyyətlə hər bir elm nümayəndəsi, o cümlədən tədqiq etdiyi predmetin mahiyyətini obyektiv açmaq istəyən tarixçi üçün əsas prinsipdir. Tarixçi heç zaman öz tədqiqatına lazım olan materialı hazır şəkildə almır: mənbələrdə yerləşən faktlar əvvəlcə toplanmalı, sonradan təhlil və şərh edilməlidir. Ulu öndər Heydər Əliyev həmişə tövsiyə etmişdir ki, tarixi olduğu kimi yazmaq lazımdır. Keçmişə münasibətini bildirərkən tarixçi yalnız obyektiv və qərəzsiz təhlili rəhbər tutmalıdır. Tədqiqatçı tarixdə öz dövrü üçün baza elementlərinə oxşar, yaxud

fərqli sosial təşkil elementlərini tapmalı, tarixçi keçmişin şərh üçün ideal modeli müasirlikdə əlaqələndirməlidir.

Bəşər tarixi xalqların və dövlətlərin, ölkə və regionların, mədəniyyət və sivilizasiyaların tarixidir, müxtəlif epoxaların və onların əvəzlənməsinin, xarakterilə seçilən müxtəlif müharibələrin və inqilabların, bir sözlə, bəşəriyyətin həyatında daim baş verən kütləvi sayda unikal hadisələrin tarixidir. Hər bir sosial fenomen kimi tarixi prosesin gedişinin də öz məntiqi vardır. Lakin təcrübə göstərir ki, dünya prosesinin gedişi barədə müasir təsəvvürlər öz obyektiv məcrasını tapmamışdır və subyektiv xarakter daşıyır, yəni tədqiqatlardan məlum olur ki, tarix haqqında subyektiv bilik məntiqin insan intellekti tərəfindən necə başa düşülməsindən asılıdır. Bu mənada tarix haqqında çox sayda subyektiv təsəvvürlər insan zəkasının məhsulu kimi şübhə oyatmaya bilməz.

Tarixi prosesə belə baxış olduqca aktualdır və həm tarixçilərin, fəaliyyətində sosial əhəmiyyətli istiqamətlərdən birinə çevrilmişdir. Təcrübə göstərir ki, dərin sivilizasiya böhranları, iqtisadi və siyasi sarsıntılar dövründə cəmiyyətin öz tarixinə qədim keçmişinə marağı xüsusilə artır. Biz 80-ci illərin sonunda cəmiyyətimizin böhranlı vəziyyətinin, keçirdiyi iqtisadi-mədəni sarsıntıların şahidi olmuşuq və bu gün də öz tariximizə və bəşər tarixinə maraq hissi bizi intellektual böhranla üzləşdirir. Böhranlı vəziyyətdə həyat oriyentirlərini itirən insanlar həmişə öz keçmişinə müraciət edir və məhz keçmişin dərki prosesində onları maraqlandıran suallara cavab tapmağa çalışırlar.

Keçmiş bugününüzdə tarixi yaddaş kimi, gələcək isə özünün ideal formasında

iştirak edir. Bugünümüzdə tarixi yaddaşın və sosial idealın olması cəmiyyətin inkişafının zəruri şərtidir.

ATUJ0387.

BAĞIRSAQ PATOGENLƏRİNƏ QARŞI SÜD-TURŞU BAKTERİYALARININ TƏSİRİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ

G.Seyidova, Ş.Səfərova

| Tibbi mikrobiologiya və immunologiya kafedrası

Süd qıvcırması törədən süd- turşu bakteriyaları təmiz kulturalarının alınması XIX əsrdə Lui Pasterin və Robert Koxun tədqiqatları ilə bağlı olmuşdur. Süd-turşu bakteriyalarına Lactobacillus, Lactococcus, Leuconostoc, Enterococcus, Streptococcus və Pediococcus cinsləri daxildir. Maddələr mübadiləsində fərqlilik göstərən Bifidobakteriyalar kimi mikroorqanizmlər də bu bakteriyalar içərisinə daxildir.

Hal-hazırda dünyanın bütün ölkələrində süd-turşu bakteriyalarının təmiz kulturalarından ibarət maya əsasında (qatıq, kefir, kumiz, çal və digər məhsullar) həm qida , həm də müalicə profilaktik məqsədi ilə sənaye miqyasında istehsal olunur .

Süd-turşu bakteriyaları patogen və çürüntü törədən Helicobacter, Campylobacter, Salmonella, Shigella mikroorqanizmlərinə qarşı antibiotik xassələrə malik olması (eyni zamanda onların “yeməli” bakteriyalar olması) son illər bu bakteriyaların öyrənilməsinə diqqəti xeyli artırmışdır .

Süd-turşu bakteriyaları, fermentasiya nəticəsində süd turşusu əmələ gətirmək qabiliyyəti olan Lactobacillaceae ailəsinin bakteriyalarının əsas xüsusiyyətidir. Süd

turşusu insanın bağırsağ hərəkətliliyinə müsbət təsir göstərir, meteorizmi azaldır, həmçinin tüpürcək vəzilərinin sekretor fəaliyyətinə stimullaşdırıcı təsir göstərə bilər; onun iştirakı ilə kalsium, fosfor və dəmirin udulması yaxşılaşır. Süd-turşusu bakteriyaları heç bir patoloji prosesin baş verməsində iştirak etmir, əksinə, insan orqanizminin həyati fəaliyyətinə müsbət təsir göstərir, bundan əlavə bitkilərin yerüstü hissəsində, insanın yoğun bağırsağında, məməli heyvanların mədəsində geniş yayılmışlar.Süd-turşu bakteriyalarının əsas xüsusiyyətlərindən biri də şəkərləri süd turşusuna qədər qıvcırtmasıdır . Lactobacillus, Lactococcus, Leuconostoc, Enterococcus, Streptococcus və Pediococcus bakteriyalarının patogen və çürüntü törədən Helicobacter, Campylobacter, Salmonella, Shigella mikroorqanizmlərinə qarşı antimikrob xassəyə malik olduğu üçün bu bakteriyaların təmiz kulturalarının alınmasına və onların morfoloji, kultural xassələrinin öyrənilməsinə xüsusi diqqət verilir .

Yuxarıda qeyd olunan süd-turşu bakteriyaların xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla, gələcəkdə məqsədyönlü araşdırma aparmaq üçün zəmin yaradır.

ATUJ0388.

SOSIAL ƏDALƏT PRİNSİPİ (etik-fəlsəfi təhlil)

G.H.Səfərova

| İctimai fənlər kafedrası

“Ədalətli sultanın bir günlük ədaləti altmış ilin ibadətindən yaxşıdır”

Siracəddin Ürməvi

(XIII əsr Şərqi filosofu)

Ədalət kateqoriyası fəlsəfə və etikanın əbədi mövzularından biridir. Ona münasibət Antik dövr və Orta əsrlər kimi ictimai-iqtisadi formasionalardan başlayaraq fərqli mədəniyyətlərdə müxtəlif şərhələrlə müşayət olunmuşdur. Sosial ədalət anlayışı isə Yeni dövrün məhsulu olmaqla daha çox radikal sosial dəyişikliklərin baş verdiyi təlatümlü dövrlərdə, eləcə də cəmiyyətdə həyata keçirilən ciddi islahatlar şəraitində diqqət cəlb etmişdir.

Əxlaqi şüurun elementi olan ədalət prinsipi ictimai həyatın bütün sferalarında mühüm əhəmiyyət kəsb etməklə insanın və ya sosial qrupun cəmiyyətin həyatında praktik rol ilə sosial vəziyyətləri, hüquq və vəzifələri, əməli və payı, əmək və mükafatları, cinayət və cəzaları, adamların xidməti ilə onların ictimaiyyət tərəfindən bəyənilməsi arasında uyğunluq tələbini bildirir. Bu nisbətə pozulması isə ədalətsizlik kimi qiymətləndirilir.

Sosial ədalət insanların həyat standartı, gəlirləri və s. göstəricilərinin bərabər imkanlar çərçivəsində nəzərə alınaraq sosial müstəvidə təmin edilən tarazlıq vəziyyətidir.

Cəmiyyətdə sosial ədalətin təmin edilməsi dövlətin siyasəti, o cümlədən onun sosial siyasətlə bilavasitə bağlıdır. Sosial siyasət ikili rol oynayır: 1) iqtisadiyyatın inkişafı və milli gəlirin artması vətəndaşlar üçün əlverişli şərait yaradaraq onların sosial müdafiəsini gücləndirir; 2) əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşması cəmiyyətdə əmək məhsuldarlığının da artmasını təmin edir. Dövlətin sosial siyasəti onun konkret növləri: ailə siyasəti, gənclər siyasəti, ahıl vətəndaşların və əlillərin sosial müdafiəsi siyasəti, insanın əmək fəaliyyətinin xarakteri və iş şəraitində baş verən

dinamikada daha aydın seçilir. Çünki məhz bu sahədə onun məzmununun humanistliyi özünü büruzə verir.

Azərbaycan cəmiyyətində sosial ədalət prinsipinin təzahürlərindən biri də Azərbaycan multikulturalizmidir. Onu dünyada analoqu olmayan mədəni fenomen kimi də qiymətləndirmək olar. Belə ki, Azərbaycanda heç bir zaman digər xalqların və etnik qrupların assimilyasiyasını nəzərdə tutan tədbirlər həyata keçirilməmiş, əksinə onların varlığı və inkişafı üçün ən optimal şərait yaradılmış, azərbaycançılıq ideyasından bəhrələnərək sosial ədalətin tərəqqisinə, onun milli ideya və strateji doktrina səviyyəsinə qaldırılmasına nail olmaq məqsədi ehtiva olunmuşdur.

ATUJ0389.

NEFT TULLANTILARI İLƏ ÇIRKLƏNMİŞ ƏRAZİLERDƏ ZƏRƏRLİ AMİLLƏRİN MÜŞTƏRƏK TƏSİRİNƏ DAİR

Ş.X.Səmədov, S.F.Fətullayeva,
A.A.Abdullayeva, N.V.Əliyeva

Qidalanma və tibbi ekologiya kafedrası

Tədqiqatın aktuallığı. Neft istehsalında ayrılan şlamın və lay sularının ətraf mühit obyektlərini çirkləndirməsi və əhali sağlamlığına təsirinə tədqiqi profilaktik təbabət qarşısında duran prioritet məsələlərdən hesab olunur.. Emal prosesində neft şlamı və lay suları ilə ayrılan U238, Th232, Ra228 və Ra226 radionuklidləri və onların parçalanma məhsulları ilk növbədə torpağın çirklənməsinə, karbon 2-oksidi (CO), karbon 4-oksidi (CO₂) və uçucu neft karbohidrogenləri isə ərazinin havasının çirklənməsinə səbəb olur. Həmin radioaktiv maddələrin yaratdığı qamma

fon və kimyəvi maddələrin müştərək təsirinin tədqiqi hazırda daha çox aktualıq kəsb edir.

Tədqiqatın məqsədi. Neft tullarının daha çox ayrıldığı Neftin ilkin emalı və nəqli müəssisəsinin ətrafındakı ərazilərdə yay və qış mövsümlərində havanın radioaktivliyini, CO və CO₂-in konsentrasiyasını tədqiq edib, gigiyenik cəhətdən səciyələndirməkdir.

Tədqiqatın material və metodları. İlkin emal sexinin ətrafındakı neft şlamı və lay suları ilə çirklənmiş sahələrdə yay və qış mövsümlərində radiasiya fonu torpağın səthindən 25-30 sm hündükdə CП-68-01 markalı səyyar dozimetrlə, karbon 2-oksidi konsentrasiyası universal qazoanalizator (UQ-1) cihazı vasitəsilə, karbon 4-oksidi miqdarı isə P.V.Vinokurov üsulu ilə təyin edilərək müqayisəli təhlil olunmuşdur

ATUJ0390.

VERBASCUM STACHYDIFORME - XAMMALININ İRIDOID TƏRKİBİNİN TƏDQIQI

T.Süleymanov, K.Ağamirzəyeva

Əczaçılıq kimyası kafedrası

Açar sözlər: Verbascum stachydiforme, iridoid, xromatoqrafiya

Təbii mənbələrdən bioloji fəal maddələrin alınması və kimyəvi tədqiqi əczaçılıq elminin qarşısında duran mühüm vəzifələrdəndir.

Verbascum stachydiforme - poruqvari keçiqulağı Sığırquyruğu fəsiləsinə aid olub Azərbaycan florasında yayılan bitkidir.

Respublika florasından Verbascum L. cinsinə aid növlərin farmakokimyəvi tədqiqi istiqamətində aparılan

araşdırmaların tərkib hissəsi olaraq, bitki xammalının iridoid tərkibinin öyrəniləsi üzrə tədqiqatlar aktualdır.

İşin məqsədi – V.stachydiforme xammalının iridoid tərkibinin tədqiqidir.

Material və metodlar – Tədqiqatlar məqsədilə istifadə olunan V.stachydiforme xammalı 2021-ci ilin iyul ayında Astara rayonu ərazisindən tədarük edilmişdir.

Xammaldan iridoid məcmusunu almaq üçün ekstraksiya üsulundan, ekstragent kimi 70%-li etil spirtindən istifadə olunmuşdur. İridoid məcmusunu tərkib hissələrinə ayırmaq üçün kolon xromatoqrafiyası və vakuumlu maye xromatoqrafiya üsullarından, sorbent kimi silikogel (Merck 7734, Pore size 60A, 70-230 mesh), həlledici sistemi kimi xloroform-metanol (100:00:100) istifadə edilmişdir.

Nəticələr.

V.stachydiforme-un qurudulmuş və üyüdülmüş yuxarı hissəsi (1kq) 10 litr 70%-li etanol ilə hər biri 8 saat olmaqla 3 dəfə ekstraksiya olunaraq süzölmüş, ekstraktlar birləşdirilərək aşağı təzyiq altında və 40 dərəcədən yüksək olmayan temperatur şəraitində qatılaşdırılmışdır. Əldə olunmuş qalıq su ilə suspenziya edilərək, xloroform,etilasetat və butanol ilə ekstraksiya edilmişdir. Alınmış fraksiyaların NTX üsulu ilə tədqiqi zamanı etilasetat fraksiyasının digərləri ilə müqayisədə daha zəngin tərkibə malik olması müşahidə olunmuş və tədqiqatın bu fraksiya ilə davam etdirilməsi zəruri hesab edilmişdir.

Kolonun hazırlanması: 150 q silikogel götürölmüş və lazımi miqdar xloroformla suspenziya halına gətirilmişdir. Hazırlanan qarışıq kolona əlavə edilir. Etilasetat fraksiyasından 5 qr quru tətbiq

üsulu ilə hazırlanaraq, boru içərisinə əlavə olunmuş və eluasiya edilmişdir. Nəticədə cəmi 237 fraksiya əldə edilmiş və NTX tətbiq olunmuşdur. 105-118-ci fraksiyayla (824.2 mg) tədqiqata Vakuumlu maye xromatoqrafiyası ilə davam edilmişdir.

Kolonun hazırlanması: Müəyyən miqdar adsorbent quru halda boruya doldurulmuş və borudan hər biri 50 ml olmaqla, 100, 80, 60, 40, 20 və 10% -li metanol keçirilərək adsorbentin doyması təmin olunmuşdur. Fraksiyadan 400 mq götürülərək, yaş tətbiq üsulu ilə boruya əlavə olunmuşdur. Boru üzərindən 100 ml su, sonra isə 10%-li metanol keçirilərək fraksiyaların toplanmasına başlanmışdır.

Cəmi 176 fraksiya toplanmış və NTX tətbiq olunmuşdur. 92-95-ci fraksiyayla (87 mg) tədqiqata Kolon Xromatoqrafiyası ilə davam edilmiş, toplam olaraq, 45 fraksiya toplanmış və NTX tətbiq olunmuşdur. Saf halda 19-21 (23 mg), 22-24 (19.4 mg) 35-38 (1.4 mg), 39-45 (1.1mg) fraksiyaları əldə edilmişdir.

Növbəti borunun qurulması 106-113 fraksiyadan istifadə edilməklə yerinə yetirilmişdir. Cəmi 57 fraksiya toplanmış və NTX tətbiq olunmuşdur. 22-23-cü fraksiyalarda saf, fərdi maddələr alınmışdır.

Yekun. Beləliklə, V.stachydiforme xammalından iridoid məcmusu alınmış və tərkib hissələrinə ayrılaraq saf halda 5 fərdi maddə alınmışdır. Maddələrin identifikasiyası istiqamətində tədqiqatlar davam etdirilir.

ATUJ0391.

İYA İLƏ ANALİZİ

T.Süleymanov, E.Balayeva, N.Məmmədova
| Əczaçılıq kimyası kafedrası

Son dövrlərdə immun sisteminin vəziyyətinin qiymətləndirilməsi məqsədilə bioloji mayelərdə immunosupressant faktorların analizi geniş istifadə olunur. Bu məqsədlə ölkəmizdə bioloji mayelərdə siklosporin A, takrolimus, evrolimus və sirolimus kimi immunosupressantların YEMX-KS/KS ilə analiz üsulunun hazırlanması aktualdır.

Dünyada hər il 100 000-dən çox orqan transplantasiyası həyata keçirilir. Kalsineurin (siklosporin A, takrolimus), serin/treonin kinaza (sirolimus, everolimus) və inozin monofosfat dehidrogenazın inhibitoru (mikofenolat mofetil) bərk orqan transplantasiyasından sonra immunosupressiv vasitələr kimi istifadə edilən ən çox yayılmış dərmanlardır. İmmunosupressantlar orqanizmin immun sisteminin gücünü azaldan dərmanlar sinfidir. Bu dərmanlardan bəziləri orqanizmin qaraciyər, ürək və ya böyrək kimi transplantasiya edilmiş orqanı rədd etmə ehtimalını azaltmaq üçün istifadə olunur. Bioloji mayelərdə immunosupressantların təyini üçün çoxsaylı üsullar sınaqdan keçirilmişdir. Son zamanlar yüksək effektiv maye xromatoqrafiya kütlə spektrometriya-kütlə spektrometriya üsulu yüksək həssaslıq, spesiflik və qısa müddətdə analiz kimi mühüm üstünlüklərinə görə immunosupressantların təyində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İşin məqsədi: Sirolimusun qan plazmasında yüksək effektiv maye

xromatoqrafiya kütlə spektrometriya-kütlə spektrometriya ilə miqdarı analizidir.

Material və metodlar: Eksperimental tədqiqatlar KS-detektorlu YEMX-Agilent-1100 (ABŞ) xromatoqrafında aparılmışdır. Hərəkətsiz faza "Jasem" kolonkasıdır. Borunun temperaturu 600C, həlledicinin verilmə sürəti 0.9 ml/dəq., inyeksiya həcmi 20 µL-dir. KS/KS-nın parametrləri - nebulayzerin təzyiqi 40 psi, qazın temperaturu 3500C, qazın axın sürəti 11 ml/dəq, kapilyarın pozitiv ionda gərginliyi 3500 V-dur. Xromatoqrammanın çəkilmə müddəti 10 dəqiqədir.

Tədqiq edilən bioloji məhlulu hazırlamaq üçün 500 µL qan nümunəsi sınaq şüşəsinə yerləşdirilir, üzərinə 25 µL internal standart əlavə edilərək 5 saniyə müddətində vorteks qarışdırıcısına qoyulur, sonra 975 µL reaktiv-1 əlavə edilərək 15 saniyə müddətində təkrarən vorteks qarışdırıcısına yerləşdirilir. Alınmış məhlul 3000 dövr/dəq. sürətlə 5 dəqiqə sentrifüqadan keçirilir. Bioloji mayedən hazırlanmış məhlulun YEMX-KS/KS-də xromatoqramları çəkilir və alınmış xromatoqramların nəticəsinə əsasən dərman maddəsinin miqdarı hesablanır.

Bələliklə, sirolimusun bioloji mayelərdə YEMX-KS/KS ilə analizi aparılmış və xəstələrdən götürülmüş qan nümunələrində miqdarı müəyyən edilmişdir. Təqdim edilən üsul yüksək həssaslığı və seçiciliyi ilə fərqlənir və həmin xəstələrin ümumi vəziyyətini nəzarətdə saxlamağa imkan verir.

ATUJ0392.

DƏRMAN GÜLXƏTMI-ALTHAEA OFFICINALIS L. XAMMALINDA POLISAXARİDLƏRİN MİQDARI TƏYİNİ

T.Süleymanov, J.Fərəcova

Əczaçılıq Kimyası kafedrası

Dərman gülxətmi -*Althaea officinalis* L. ekstraktı tibb təcrübəsində geniş istifadə olunan "Altex" preparatının əsas təsiredici hissəsidir. "Altex" preparatının analizi zamanı şərbətin sıxlığı, orqanoleptik göstəriciləri və digər parametrlər yoxlanılır, lakin şərbətin tərkibində istifadə olunan əsas komponentin miqdarı təyini aparılmır. Bu da preparatın keyfiyyətinə nəzarəti tam həyata keçirməyə imkan vermir. Göstərilənləri nəzərə alaraq, "Altex" preparatının istehsalında xammal kimi istifadə olunan *A. officinalis* köklərində polisaxaridlərin miqdarı təyini üsulunun işlənilib hazırlanmasının aktual olduğunu qeyd etmək olar.

İşin məqsədi: Dərman gülxətmi köklərində polisaxaridlərin miqdarı analiz üsulunun işlənilib hazırlanmasıdır.

Material və metodlar: Tədqiqatlar məqsədilə Azərbaycan florasında geniş yayılan Dərman gülxətmi- *A. officinalis* L. xammalı istifadə edilmişdir. Dərman gülxətmi xammalı 2021-ci ilin oktyabr ayında Xaçmaz rayonu ərazisindən toplanmışdır. Polisaxaridlərin miqdarı təyini Agilent Technologies Cary 60-2 UV-Vis markalı spektrofotometrə aparılmışdır.

Bitki materialından karbohidratların təcrid edilməsi üçün həlledici kimi sudan istifadə olunur. Reduksiya olunan şəkərlərin ekstraksiyası zamanı qatı xlorid turşusu ilə hidroliz aparılır. Kompleks birləşmələri

formalaşdırmaq üçün 5%-li fenol məhlulu istifadə edilir.

Nəticələr: Xammalda polisaxaridlərin miqdarı təyini spektrofotometriya üsulu ilə aparılmışdır.

Nümunə məhlulunu hazırlamaq üçün 2,0 q (dəqiq çəki) Dərman gülxətmi xammalı götürülüb, 7 mm ölçüdə olan ələkdən keçə biləcək ölçüyə qədər xırdalanır. Xammal 100 ml ölçüdə olan konik kolbaya əlavə olunur, üzərinə 40 ml təmizlənmiş su və 7 ml qatı xlorid turşusu əlavə olunaraq əks soyuducuya birləşdirilmiş isti su hamamına qoyulur. Ekstraksiya 60 dəqiqə müddətində davam edir, bitdikdən sonra kolba əks soyuducudan ayrılır və otaq temperaturunda soyudulur. Alınmış ekstrakt 5 qat tənzifdən 100 ml-lik kolbaya süzülür. Xammalın qalıqları 10 ml təmizlənmiş su ilə yuyulur. Tənzifdə qalan xammalın qalıqları yenidən konik kolbaya əlavə olunur və ikinci dəfə ekstraksiya olunur. Alınmış ekstrakt içərisində birinci ekstrakt olan 100 ml-lik kolbaya əlavə olunur və ölçü xəttinə çatana qədər təmizlənmiş su əlavə olunur (A məhlulu). Standart qlükoza məhlulunun hazırlanması üçün 0,1 q (dəqiq çəki) qlükozanın standart nümunəsi 100 ml-lik ölçülü kolbaya əlavə edilib, üzərinə 60 ml təmizlənmiş su əlavə olunub çalxalanır, sonra həlledici ilə ölçüyə çatdırılır. Hazırlanmış məhluldan 1 ml götürüb 25 ml-lik ölçülü kolbaya əlavə olunub, həlledici ilə ölçüyə çatdırılır (B məhlulu).

ATUJ0393.

EPILOBIUM DODONAEI XAMMALINDA FLAVİNOİDLƏRİN MİQDARI TƏYİNİ

T.A.Süleymanov, K.Ə.Hüseynova

Əczaçılıq kimyası kafedrası

Epilobium (Chamerion) – onaqra cinsinin Qafqazda 20, Azərbaycan florasında isə 14 növü yayılmışdır. Chamaenerion angustifolium L. növü İvançay adı ilə daha çox tanınır, yuxarı tənəffüs yolları xəstəliklərinin müalicəsində, həmçinin də virus əleyhinə vasitə kimi geniş istifadə edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan florasında yayılan Epilobium növləri fitokimyəvi və farmakoloji cəhətdən tədqiq edilməmişdir. Tərəfimizdən Epilobium cinsinə dair növlərin farmakokimyəvi tədqiqi istiqamətində aparılan tədqiqatların tərkib hissəsi olaraq xammalda flavonoidlərin miqdarı təyini aparılmışdır.

İşin məqsədi - Epilobium dodonaei xammalında flavonoidlərin spektrofotometriya ilə miqdarı təyini.

Material və metodlar - Tədqiqatlar məqsədi ilə istifadə olunan E.dodonaei bitkisinin xammalı 2021-ci ilin avqust ayında Qax rayonu ərazisində tədarük edilmişdir. Xammaldan flavonoid məcmusu ekstraksiya üsulu ilə, 80%-li etil spirdən istifadə olunmaqla alınmışdır.

Spektrofotometrik tədqiqatlar Agilent Technologies Cary 60 UV – Vis markalı spektrofotometrə aparılmışdır.

Nəticələr - Qurudulmuş bitki xammalı məsamələrinin ölçüsü 1mm olan ələkdən keçəbiləcək ölçüyə qədər xırdalanır. Dəqiq çəkilməmiş 1 qr xammal 150 ml-lik kolbaya yerləşdirilir və üzərinə 50%-li etil spirt əlavə olunur. Daha sonra əkssoyuducuya birləşdirilmiş su hamamı üzərində 30 dəqiqə müddətində ekstraksiya edilir. İsti çıxarış 100 ml-lik kolbaya süzülür. Bu şəkildə ekstraksiya prosesi 3 dəfə aparılır. Alınan çıxarışlar süzülüb birləşdirilir, soyudulur və həcmi 50%-li spirtlə ölçüyə çatdırılır. (A məhlulu)

Nümunə məhlulu kimi həcmi 25 ml olan kolbaya 1ml $AlCl_3$ -in 95%-li etil spirtində olan məhlulu, 1 damcı sirkə turşusu, 1ml A məhlulu tökülür və 95%-li spirtlə ölçüyə çatdırılır. Məhlulun optik sıxlığı 40 dəqiqədən sonra spektrofotometrde 415 nm dalğa uzunluğunda ölçülür(küveyt 1mm).

Müqayisə məhlulu kimi 25 ml-lik kolbaya 1ml A məhlulu, 1 damcı sirkə turşusu əlavə edilir və həcmi 95% - li spirtlə ölçüyə çatdırılaraq alınan məhluldan istifadə edilir.

Paralel olaraq rutinın standart nümunə məhlulunun optik sıxlığı Dövlət Farmakopeyasına əsasən yoxlanılır.

Rutin standart nümunəs məhlulunun hazırlanması - Dəqiq çəkilmiş 0.05 qr rutin, 130-1350 –də 3 saat ərzində qurudulur, sonra 85 ml 95%- li etil spirtində 100 ml-lik kolbada su hamamında qızdırılaraq həll edilir.Soyudulur və həcmi spirtlə ölçüyə çatdırılır.

Mütləq quru xammalda flavanoidlərin rutinə olan nisbətinin fazilə miqdarı müvafiq düsturla hesablanır.

Yekun - Beləliklə, *Epilobium dodonaei* xammalında flavonoidlərin miqdarı təyini spektrofotometriya üsulu ilə aparılmış və flavonoidlərin miqdarının 2.19. % olduğu müəyyən edilmişdir.

ATUJ0394.

SİROLİMUSUN QAN PLAZMASINDA YÜKSƏK EFFEKTİ MAYE XROMATOQRAF POLİSAXARİDLƏRİN MÜASİR ANALİZ ÜSULLARI

T.A.Süleymanov, V.H.İskəndərov,
M.Y.Fadhıl

Əczaçılıq kimyası kafedrası

Giriş. Polisaxaridlər insan qidasının əsasını təşkil edən karbohidratlara aiddir. Bu birləşmələr bitki və heyvan mənşəli olub, qlikozid rabitəsi ilə bir-birinə birləşmiş monosaxaridlərdən təşkil olunmuşdur. Polisaxaridlərə nişasta, selüloza, inulin, qlikogen, pektin, xitin, selik maddələri və s. aid edilir. Bu birləşmələr çox geniş bioloji fəallığa malikdirlər. Bəzi tədqiqatlar polisaxaridlərin immunostimulyator, şiş əleyhinə, antihiperlipidemik, antiviral, antioksidant təsirlərini müəyyən etmişdir. Bəzi bitki mənşəli preparatlar tərkibindəki polisaxaridlərin hesabına farmakoloji fəallıq göstərir. Tibb təcrübəsində bu maddələrdən əsasən tabletlərin hazırlanmasında köməkçi maddə kimi nişasta, bürüyücü və bəlgəm gətirici təsirli selik maddələri, prebiotik təsirli inulin və çox geniş farmakoloji spektrli pektin istifadə olunur.

Polisaxaridlər mürəkkəb quruluşa malik olub, müxtəlif üsullarla analiz edilir. Bu üsullara şəkər tərkibinin təyini, molekul kütləsinin təyini, qarışıqların təyini, quruluşum müəyyən olunması aiddir. Şəkər tərkibinin müəyyən edilməsi üçün hidroliz üsulundan istifadə olunur. Belə ki, polisaxaridlər sulfat turşusunun təsirindən hidroliz uğrayaraq monosaxaridlərə çevrilirlər və bu birləşmələr dehidrogenləşdirilərək fenollar, aminturşular və s. maddələrlə rəngli birləşmələr əmələ gətirən aldehidlərə çevrilirlər. Əmələ gələn rəngli məhsullar spektrofotometriya üsulu ilə analiz edilir. Polisaxaridlərin molekul kütləsinin təyin edilməsi üçün dəqiq bir metod yoxdur. Osmotik təzyiq metodu, vizkozimetriya və s. metodlar istifadə olunur. Hal-hazırda geniş olaraq istifadə edilən üsullar gel filtrasiyası və YEMX üsuludur. Molekul

kütləsi 50000-dən az olan polisaxaridlər kütlə spektroskopiyası ilə müəyyən edilir. Müxtəlif qarışıqların təyini üçün kimyəvi, fiziki və bioloji analiz üsulları istifadə olunur. Analiz üçün əsasən, kağız xromatoqrafiyası, nazik təbəqəli xromatoqrafiya, qaz xromatoqrafiyası, yüksək effektivli maye xromatoqrafiya üsulları istifadə olunur.

Monosaxaridlərin müxtəlifliyi və yan zəncirin olması quruluşun müəyyən olunmasını olduqca çətinləşdirir. Quruluşun təyini üçün əsasən İQ-spektroskopiya üsulu tətbiq edilir.

Nəticə. Tərkibində polisaxarid saxlayan bəzi dərman preparatlarının daha dəqiq və həssas olan modifikasiya olunmuş YEMX-KS/KS üsulu ilə analizinin işlənilib hazırlanması perspektivli və aktualdır.

ATUJ0395.

ORDUDA BƏZİ AKTUAL İNFEKSİYALARA QARŞI APARILAN PROFİLAKTİK VƏ ƏKSEPIDEMİK TƏDBİRLƏRİN XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Ş.N.Süleymanov, F.T.Meybəliyev,
E.İ.Dadaşov

ATU Hərbi tibb fakültəsinin Tibbi
profilaktika kafedrası

Azərbaycanda COVID-19 – koronavirus infeksiyası ilə xəstələnmə halları 2020-ci ilin qış aylarında qeyd olunmağa başladı. Hava-damcı infeksiyası olaraq COVID-19 zəncirvari epidemik tiplə yayılırdı və əsasən təşkilatlanmış kollektivlərə, o cümlədə Silahlı Qüvvələrin kazarmalarda yerləşdirilmiş hərbi qulluqçularına təhlükə törətmişdir.

Vətən müharibəsi vaxtı pandemiyanın geniş vüsət aldığı dövrə təsadüf etməsi döyüş əməliyyatlarının aparılmasında

şəxsi heyətin sağlamlığının və eyni zamanda döyüş qabiliyyətinin zəiflənməsinə ciddi təhlükə yarada bilərdi. Bu səbəbdən, epidemiyanın Silahlı Qüvvələrdə, əsasən döyüş əməliyyatlarının aparıldığı ərazilərdə hərbi hissələrdə yayılmasının qarşısının alınması məqsədi ilə epidemik vəziyyət ciddi nəzarətə götürülmüş və əksepidemik tədbirlər planı hazırlanmışdır.

COVID-19-a qarşı aparılan əksepidemik və profilaktik tədbirlərdə əsas yer observasiya, peyvəndləmə və xəstəliyin laborator diaqnostikası tutmuşdur. Şəxsi heyətə hər gün səhər baxışı və axşam yoxlanışı zamanı sorğu və ehtiyac olduqda termometriya aparılması, yoluxmuş hərbi qulluqçuların təcili hospitalizasiyası, şəxsi heyətin qoruyucu tibbi maskalarla təmin edilməsi tədbirlərinə nəzarət artırılmışdır. Laborator diaqnostika Müdafiə Nazirliyinin Sanitariya Epidemioloji Nəzarət Mərkəzinin (MN SENM) xüsusi təhlükəli infeksiyalar şöbəsinin virus infeksiyaları bölməsinin laboratoriyasında xəstələrdən əsasən orofaringeal və nazofaringeal yaxma nümunələri götürülməklə aparılmışdır.

Bölmənin həkim-mütəxəssisləri və orta tibb işçiləri tərəfindən pandemiyanın davam etdiyi iki il ərzində (aprel 2020 – dekabr 2022) 87410 PZR (polimeraz zəncirvari reaksiya) və 20360 ekspres test olmaqla ümumi sayı 107770 analiz yerinə yetirilmişdir.

2022-ci ilin mart ayından Covid -19-a qarşı aparılan mübarizə tədbirləri əsaslı dönüş yaratmış və xəstələnmə səviyyəsi kəskin enmişdir. Lakin Silahlı Qüvvələrin şəxsi heyəti arasında koronavirus infeksiyasına qarşı aparılan əksepidemik

tədbirlərin keyfiyyətini yalnız gələn ilin qış-yaz mövsümündə epidemik vəziyyətdən asılı olaraq qiymətləndirmək və yekun nəticə çıxartmaq olar.

ATUJ0396.

KLOPIDOQREL PREPARATININ QANDA LİPİD MÜBADİLƏSİNƏ TƏSİRİ

E.A.Şadlinski, İ.A.Tahirov, N.T.Bayramov,
A.N.Əliyev

Farmakologiya kafedrası

Kəskin koronar sindromu zamanı antiaqreqant klopidogrel preparatının qan plazmasında olan lipid mübadiləsinə təsiri eksperimentdə tədqiq olundu.

Tədqiqat zamanı müəyyən olundu ki, klopidogrel preparatının qəbulundan 3 saat sonra lipidlərin ümumi miqdarı ilkin vəziyyətə nisbətən təqribən 14 % ($p < 0,05$) artmışdır. Lakin, preparatın təyinindən bir gün sonra isə əksinə lipidlərin ümumi miqdarı ilkin vəziyyətə nisbətən 23 % ($p < 0,01$), üç gün sonra 19 0/0 - ə müvafiq olaraq azalmış, yeddi gündən sonra isə bu göstərici 12 % oldu. Aparılan eksperimental tədqiqatlar zamanı kontrol seriyalarda sərbəst yağ turşularının da miqdarının əhəmiyyətli dərəcədə azalması müşahidə olundu. Sərbəst yağ turşularının miqdarı klopidogrel preparatın qəbulundan 3 saat sonra ilkin vəziyyətə nisbətən 39 % artdı, preparatın təyinindən 7 gün sonra isə bu göstərici 47 0/0 ($p < 0,05$) oldu.

Əldə etdiyimiz nəticələrə əsasən müəyyən olundu ki, tədqiq olunan göstəricilər klopidogrel preparatının təsirindən nisbətən az miqdarda artır.

Klopidogrel preparatının təsirindən fosfolipidlərin miqdarı dəyişənliyi isə müvafiq olaraq 3 saatdan sonra 24 %

artdı, 24 saatdan sonra isə bu artım təqribən 1,9 dəfə artsa da, sonrakı günlər isə azalma müşahidə edildi.

Eksperimentdə 3 gündən sonra triqliseridlərin miqdarı ilkin vəziyyətə nisbətən 47 0/0, 7 gündən sonra isə 26 % artmışdı.

Tədqiqat zamanı β -lipoproteinlərin miqdarı dəyişənliyində də eyni göstəricilər özünü göstərdi.

Kəskin koronar sindromda antiaqreqant klopidogrel preparatının eksperimentdə qəbulundan sonra nisbət dəyişikliyə səbəb olduğu müəyyən edildi.

ATUJ0397.

PTERİONUN ANATOMİK TIPLƏRİ

V.B.Şadlinski, A.S.Abdullayev

İnsan anatomiyası və tibbi terminologiya kafedrası

Giriş. İstər nəzəri, istərsə də təcrübi təbabətin diqqət mərkəzində saxladığı pterion alın, gicgah sümüklərinin, təpə sümüyünün əsas bucağının, əsas sümüyün böyük qanadının arasında yerləşir. Beyin qışasının orta arteriyası, eləcə də beyinin anatomik törəmələrinin təyini üçün mühüm kraniometrik əhəmiyyət daşıyan pterion anatomik tipləri ilə fərqlənir.

Tədqiqatın məqsədi. Pterionun anatomik tiplərinin öyrənilməsi tədqiqatın məqsədi olmuşdur.

Material və metodlar. Tədqiqatın materialı olaraq I və II yetkinlik dövrlərinə aid, 60 kişi və 91 qadın kəlləsindən istifadə edilmişdir. Tədqiqatda kranioskopik üsul tətbiq olunmuşdur. Pterion tiplərinin müəyyən edilməsi üçün Murphy (1956) təsnifatından istifadə edilmişdir. Alınmış kəmiyyət

göstəricilərinin təhlili üçün χ^2 -Pirson və U-Mann-Whitney meyarları tətbiq edilmiş, statistik analiz "IBM Statistics SPSS-26" proqramında aparılmışdır.

Nəticələr. Murphy (1956) təsnifatına əsasən pterionun 4 tipi mövcuddur: əsas-təpə, alın-gicgah, ulduzabənzər və epipterik. 60 kişi kəlləsinin sağ və sol tərəflərinin tədqiqi göstərmişdir ki, sol tərəfdə 4 halda tikişlər sinostozlaşdığına görə pterionu təyin etmək olmur (6,7%); 50 halda (83,3%) pterionun əsas-təpə tipi, 2 halda (3,3%) ulduzabənzər tipi, 4 halda (6,7%) epipterik tipi müəyyən edilmişdir. Kişi kəllələrində sol tərəfdə pterionun alın-gicgah tipi müşahidə olunmamışdır. Sağ tərəfdə 4 halda pterion təyin edilməmişdir (6,7%); 49 halda (81,7%) pterion əsas-təpə tipində, 1 halda (1,7%) alın-gicgah tipində, 1 halda (1,7%) ulduzabənzər tipdə, 5 halda (8,3%) epipterik tipdə müəyyən olunmuşdur. 91 qadın kəlləsinin tədqiqi zamanı müəyyən olunmuşdur ki, sol tərəfdə tikişlərin sinostozlaşması pterionu təyin etməyə imkan vermir (4,4%); 68 halda (74,7%) pterionun əsas-təpə tipi, 2 halda alın-gicgah tipi (2,2%), 17 halda (18,7%) epipterik tipi müşahidə olunur. Qadın kəllələrində sol tərəfdə pterionun ulduzabənzər tipi müəyyən edilməmişdir. Sağ tərəfdə pterion tiplərinin analizi göstərmişdir ki, 4 halda pterionu əmələ gətirən tikişlərin sinostozlaşması ilə əlaqədar pterionun tipini təyin etmək mümkün olmur (4,4%); 68 halda (74,7%) pterionun əsas-tipi (74,7%), 1 halda (1,1%) alın-gicgah tipi, 18 halda (19,8%) epipterik tip müşahidə olunmuşdur. Qadın kəllələrində sol tərəfdə olduğu kimi, sağ tərəfdə də pterionun ulduzabənzər tipi müəyyən edilməmişdir. Sol pterion üçün kişi və qadın kəllələri arasında fərqlər statistik dürüst olmamışdır $P\chi^2 = 0,066$;

$PU=0,094$. Sağ pterion üçün də cinsi fərqlər statistik cəhətdən əhəmiyyət daşımamışdır $P\chi^2 = 0,259$; $PU=0,154$.

Yekun. Pterionun anatomik tiplərinin analizi hər iki cinsdə əsas-təpə tipinin üstünlük təşkil etməsini göstərmişdir. Bununla yanaşı, digər tiplərin də rastgəlmə tezliyi istər nəzəri, istərsə də təcrübi cəhətdən əhəmiyyətə malikdir.

ATUJ0398.

YARALILARDA STRES XORALARI

R.Ə.Şirvanova, A.N.Məmmədova
Hərbi terapiya kafedrası

Giriş: Dünya əhalisinin əsas ölüm səbəblərindən sayılan travmalar müasir dövrün tibbi-sosial probleminə çevrilmişdir. Sülh dövründə travmatizmin artmasına baxmayaraq, travmaik patologiyalar müharibənin ayrılmaz hissəsidir. (S.P. Baker, 1985; V.C.Baum, 2002). Əsrimizin siyasi hadisələri, baş verən lokal müharibələr insanların, o cümlədən, hərbiçilərin psixososial yüklənməsinə səbəb olur ki, bu da öz növbəsində, müxtəlif visseral patologiyaların inkişafına şərait yaradır. Yaralılarda döyüş travmaları nəticəsində baş verən xoralar Con Dall Vayl tərəfindən verilmiş təsnifata uyğun olaraq, stres (simptomatik) xoralarına daha çox rast gəlinir. Peptik xoralardan fərqli olaraq, stres xoraları kəskin proses olub, mexaniki-termiki travmalar, septiki ağırlaşmalar, intoksikasiyalar, cərrahi əməliyyatlardan sonra və digər hallarda yaranıb inkişaf edir.

Məqsəd: II Qarabağ müharibəsində iştirak etmiş hərbiçilərimiz arasında mədə və 12 barmaq bağırsağ xoralarının rast gəlmə tezliyini təyin edilmişdir.

Material və metodlar: Bu məqsədlə Baş Klinik Hospitalın gastroenterologiya bölməsində stasionar müayinə və nüalicədə olan yaralıların xəstəlik tarixləri tərəfimizdən retrospektiv araşdırılmışdır. Araşdırma müddəti 29.09.2020-11.11.2020-ci il tarixləri əhatə etmişdir. Yaralıların aldığı döyüş travmaları ilə xoraların inkişaf etməsi arasında əlaqə və müxtəlif yaş qruplarında xoraların rast gəlinmə tezliyinin müqayisəli təhlili aparılmışdır. Diaqnoz kliniki-instrumental-laborator müayinələrin nəticələri əsasında təyin edilmişdir.

Alınan nəticələrin təhlili nəticəsində 9,3 % yaralıda "mədə və 12 barmaq bağırsağın kəskin xorası" diaqnozu müəyyən edilmişdir. Mədə xorası 27,3%, 12 barmaq bağırsağ xorası 63,4%, mədə və 12 barmaq bağırsağın xoraları 9,1% yaralıda təyin edilmişdir. Kəskin xoralar, nisbətən cavan yaşlı yaralılarda üstünlük təşkil edərək 80% olmuşdur (25 yaş + 4,5). 18 % yaralıda perforasiya və qanaxma ilə fəsadlaşan xora xəstəliyi müəyyən edilmişdir.

Yekun olaraq, aparılan araşdırmalar nəticəsində aşağıdakı nəticələr əldə edilmişdir:

1. II Qarabağ müharibəsinə iştirak etmiş və döyüş travmaları almış yaralılarda rast gəlinən həzm sistemi xəstəlikləri arasında mədə və 12 barmaq bağırsağ xoraları üstünlük təşkil edir ki, bu da dünya ədəbiyyat göstəriciləri ilə uzlaşır.
2. Yaralılarda rast gəlinən stres xoralarının klinik təzahürləri döyüş travmaları fonunda arxa plana keçir ki, bu da diaqnostikada özünəməxsus çətinliklər yaradır.
3. Yaralılarda xoraların inkişafının qarşısının alınması məqsədilə travmanın ilk sutkalarından başlayaraq profilaktik

müalicə tədbirlərinin aparılması məqsəduyğun hesab edilir.

ATUJ0399.

VISCUM ALBUM (AĞ ÖKSƏOTU) BİTKİSİNİN FARMAKOKİMYƏVİ TƏDQIQI

¹A.S.Şükürova, ²T.A.Süleymanov
| ATU-nun ¹Farmakoqnoziya kafedrası
| və ²Əczaçılıq kimyası kafedrası

Bitki növləri içərisindən bioloji fəal maddələrin yeni mənbələrinin müəyyən edilməsi, xammaldan maddələrin alınması, kimyəvi tədqiqi və bioloji fəallığının müəyyən edilməsi əczaçılıq elminin, o cümlədən farmakoqnoziyanın qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biridir. Bu baxımdan Azərbaycan florasında təmsil olunan növlərin tədqiqi aktualdır.

V. album L. (Ağ öksəotu) Avropa, Cənub-Qərbi Asiya və Nepalda yayılan Loranthaceae fəsiləsinə aid olub, ümumilikdə 60-a yaxın növündən Qafqazda 2-i, Azərbaycanda 1 növü yayılmışdır.

V. album L. bitkisinin dünyada aparılan fitokimyəvi tədqiqatları nəticəsində xammalın tərkibində fenol turşular, fenilpropanoidlər, flavonoidlər, triterpenlər, fitosterollar, oliqopeptidlər və polisaxarid kimi digər mühüm bioloji aktiv birləşmələrin də mövcud olduğu müəyyən etmişik. *V. album L.* bitkisinin ekstraktlarının xərçəngə qarşı, neyrofarmakoloji, ürək, diabet əleyhinə, hepatoprotektiv, immunomodulyator, antibakterial və göbələk əleyhinə təsiri malik olduğu aşkar edilmişdir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, Azərbaycanda yayılan *V. album L.* növü fitokimyəvi və

farmakoloji cəhətdən tədqiq edilməmişdir. Göstərilənlərə diqqət yetirsək, *Viscum* cinsinə aid olan *V. album L.* növünün yarpaqları və otunun fitokimyəvi tədqiqini qarşımıza yerinə yetirmək üçün məqsəd qoyduq.

Keyfiyyət reaksiyaları və xromatoqrafik tədqiqatlar nəticəsində xammalın tərkibində fenol turşuları, fenilpropanoidlər, flavonoidlər və s. bioloji aktiv birləşmələr aşkar edilmişdir.

V. album L. bitkisinin *in vitro* antioksidant fəallığı ilk dəfə DPPH (2,2-difenil-1-pikrilhidrazil) üsulu ilə öyrənilmişdir.

Xammalın antioksidant fəallığı metanol ekstraktı əsasında öyrənilmişdir. Metanol ekstraktı əsasında 50, 100, 200 və 400 mg/ml qatılıqlarında istifadə edilmişdir.

Tədqiq edilən nümunələr içərisində ən yüksək antioksidant fəallıq *V. album L.* xammalının metanol ekstraktının 400 mg/ml qatılığında aşkar edilmişdir.

Beləliklə, alınan nəticələr *V. album L.* bitkisinin geniş fitokimyəvi və farmakoloji tədqiqatlarının həyata keçirilməsinə zəmin yaradır.

ATUJ0400.

İNULİN ƏSASINDA II TİP ŞƏKƏRLİ DİABETDƏ İSTİFADƏ OLUNAN FİTOQRANULLARIN ALINMA TEXNOLOGİYASININ İŞLƏNİLİB HAZIRLANMASI

S.Ə.Tağıyev, S.A.Ataşizadə

| Əczaçılıq texnologiyası və idarəçiliyi kafedrası

II tip şəkərli diabetin geniş yayılması və ağır fəsadlar törətməsi, tərkibində bitki mənşəli bioloji fəal qida əlavələri saxlayan yeni vasitələrin hazırlanması üçün əsaslı zəmin yaradır. Məlumdur ki, ənənəvi və

qeyri - ənənəvi təbabətdə kök yumrulu günəbaxan (*helianthus tuberosus*, topinambur) bitkisinin köklərindən hazırlanan vasitələrdən II tip şəkərli diabetin inkişafının qarşısını almaq üçün profilaktik məqsədlə geniş istifadə olunur.

Bütün bunları nəzərə alaraq biz kök yumrulu günəbaxan bitkisinin köklərindən istifadə etməklə daha güclü şəkərsalıcı effektə malik olan bioloji fəal qida əlavəsinin - fitoqranullarının hazırlanmasını qarşımıza əsas məqsəd qoyduq.

2021-ci il noyabr ayında təzə toplanmış kök yumrulu günəbaxan bitkisinin kökləri digər qarışıqlardan təmizləndikdən sonra su ilə təmiz yuyulur və qurudulur. Qurudulmuş təzə kök yumrulu günəbaxan bitkisinin kökləri doğrandıqdan sonra AKAY markalı şirəçəkən maşından keçirilərək şirəsi alınır. Alınan şirə 4 qat tənzifdən süzüləndikdən sonra kalsium-oksidlə qələviləşdirilir. Alınan çöküntü süzülənməklə uzaqlaşdırılır. Süzüntü neytral reaksiya alınanaqədək 5%-li oksalat turşusu ilə işlənir. Neytrallaşmış məhlul 95%-li etil spirti ilə işlənir, alınan çöküntü süzülür, süzgəcdə qalan qalıq spirtlə bir neçə dəfə yuyulur. Çöküntü təmizlənmiş suda həll edilir və asetonla işlənir. Bu zaman inulin çöküntü şəkilində ayrılır. Asetonla təkrar çökdürülməklə təmizlənmiş inulin (28,7%) alınır. İnulin ağımtıl-boz rəngli poroşok olub suda çox yaxşı həll olur.

Təmizlənmiş inulin əsasında bioloji fəal qida əlavəsi – qranullarının hazırlanması belə həyata keçirilir: 40,0 inulin 10,0 alma pektini ilə qarışdırılır. Qarışığı əvvəlcədən 1:2 nisbətində hazırladığımız darçın qabıqlarının və zəncəfil köklərinin sulu ekstraktı – konsentratı ilə nəmləşdirilir (hər birindən 3,75ml götürməklə). Həmin

kütlə qranulasiya aparatından keçirməklə qranullaşdırılır. Qranullar 45-500C-də qurudulur. Fitoqranulların keyfiyyət analizi zamanı onların bioloji maye mühitdə 10-15 dəq. müddətində parçalanmasını müəyyən etdik. Bu da öz növbəsində istifadə olunan fitoqranulların çox qısa müddətdə qanda şəkərsalıcı effektinin meydana çıxmasında çox həlledici rol oynayır.

ATUJ0401.

STRESS ƏLEYHİNƏ FİTOMİKROSFERLƏRİN HAZIRLANMASI VƏ ONLARIN MİKROINKAPSULLAŞDIRILMASI

S. Ə.Tağıyev, İ. R.Ələsgərova

| Əczaçılıq texnologiyası və idarəçiliyi
| kafedrası

Son illərdə stress amillərinin təsiri nəticəsində müxtəlif genetik xəstəliklərin əmələ gəlməsi və inkişafı üçün əlverişli şərait yaranmışdır. Stressin özünü və eyni zamanda onun təsiri nəticəsində əmələ gələn xəstəlikləri müalicə etmək üçün müxtəlif vasitələrdən, o cümlədən bitki mənşəli preparatlardan istifadə olunur. Belə preparatlara hazırda geniş istifadə olunan fitomikrosferləri misal göstərmək olar. Bunu nəzərə alaraq, stressin və onun törətdiyi ağırlaşmaların qarşısını almaq üçün aşağıdakı bitkilərin - daziotu (lat. *Hypericum perforatum*) -15 qr., rozmarin (lat. *Salvia rosmarinus*) -5 qr., qaraqınıq (lat. *Origanum vulgare*) -5 qr., melissa (lat. *Melissa officinalis*) -7,5 qr. qarışığından istifadə etməklə fitomikrosferlərin hazırlanması həyata keçirilmişdir. Bu zaman bitki kompleksindən 1:5 nisbətində 30 %-li spirtli çıxarış alınmış, daşıyıcı kimi isə

mikrokristallik selüloza və laktoza qarışığından (4:1) istifadə olunmuşdur. Fasiləli qarışdırma üsulundan istifadə etməklə daşıyıcı hissəciklərin səthinə aldığımız çıxarış hopdurulmuşdur. Nəticədə fitomikrosferlərin alınması həyata keçirilmişdir. Fitomikrosferlərdə bioloji fəal maddələrin sabit qalması üçün onlar mikroinkapsullaşdırma prosesinə məruz qoyulmuşdur. Alınan fitomikrosferlərin inkapsullaşdırılması aşağıdakı kimi həyata keçirilmişdir: mumu heksanda qızdırmaqla (60° C-ə qədər) 2%-li məhlulu hazırlanır və həmin məhlula fitomikrosferlər əlavə edilir və qarışdırılır. Qarışdırılma o vaxta qədər davam etdirilir ki, məhlulun temperaturu 20° C-ə çatsın. Qarışdırılma dayandırılır və kütlə sakit vəziyyətdə saxlanılır. Tam soyuduqdan sonra bərk fazanın ayrılması baş verir. Bərk faza soyuq heksanla bir neçə dəfə yuyulur və qurudulur. Inkapsullaşdırılmış mikrokapsullarla - in vitro təcrübələr zamanı müəyyən olunmuşdur ki, inkapsullaşdırılmış fitomikrosferlər süni mədə şirəsində parçalanmır. Lakin, süni bağırsağ şirəsində parçalanma prosesinə məruz qalaraq özündən təsiredici maddələrin tədricən azad olunmasını təmin edir.

ATUJ0402.

ALINMASINDA YENİ XAMMAL MƏNBƏYİ KİMİ

S.Ə.Tağıyev, S.C.Mehraliyeva

| Əczaçılıq texnologiyası və idarəçiliyi
| kafedrası

“Kivi” kimi tanınmış aktinidiya meyvələri təkcə qida məhsulu olmayıb, eyni zamanda tərkibində kifayət qədər bioloji fəal maddələr saxlayan meyvə

kimi müxtəlif xəstəliklərin profilaktika və müalicəsində istifadə olunur.

Biz Azərbaycanda becərilən aktinidiya (kivi) meyvələrinin yüksək müalicəvi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq onun əsasında qidaya bioloji fəal əlavələrin (QBFƏ) alınma texnologiyasının işlənilib hazırlanmasını qarşıya məqsəd qoyduq.

İlk növbədə tərəfimizdən aktinidiya meyvələrindən tərkibi mineral maddələrlə, vitaminlərlə, üzvi turşularla və antioksidantlarla zəngin olan heç bir konservant saxlamayan qatılaşdırılmış şirə alınmışdır.

Bundan başqa aktinidiya meyvələrindən ardıcılıqla, xüsusi texnoloji yanaşma üsullarından istifadə etməklə proteolitik ferment, suda həll olan və həll olmayan polisaxarid məcmuu, bitki lifləri saxlayan fraksiyalar alınmışdır.

In vitro təcrübələrdə proteolitik ferment fraksiyasının ferment fəallığı yoxlanılmış və onun da pepsin kimi həzm prosesinə müsbət təsir göstərdiyi müəyyən edilmişdir. Buna görə də ferment məcmuu əsasında pepsini əvəz edə biləcək qidaya bioloji fəal əlavənin hazırlanması nəzərdə tutulur.

Suda həll olan və həll olmayan polisaxarid məcmuu, eləcə də bitki lifləri mədə-bağırsaq traktı xəstəliklərində korreksiyaedici təsirə malik olan QBFƏ-in, konkret olaraq pre- və probiotiklərin hazırlanmasında əsas xammal kimi istifadə oluna bilər.

Aktinidiya meyvələrinin kənar qarışıqlardan təmizlənmiş toxumlarından selik maddəsinin alınması da həyata keçirilmişdir. Bu selik maddəsi həm sərbəst halda, həm də kivin digər kompozisiyaları ilə birlikdə mədə-bağırsaq traktında baş verən müxtəlif genezli xəstəliklərin müalicəsində QBFƏ-

in hazırlanması üçün nəzərdə tutulmuşdur

ATUJ0403.

HEYDƏR ƏLİYEV GÖRKƏMLİ SİYASI XADİM KİMİ MÜASİR AZƏRBAYCAN TARİXİNDƏ PARLAQ SİMADIR

L.A.Talışinski

İctimai fənlər kafedrası

Dünya durduqca yaşayan, əbədlilik qazanan böyük şəxsiyyətləri tarix az-az yetirir. Əqidəsi, məsləki zalqının azadlığı, inkişafı, qüdrətlənməsi uğrunda mübarizəyə həsr olunmuş belə simalar nəsillər dəyişdikcə daha böyük əbədiyyət qazanırlar. Azərbaycanın milli sərvəti olan bu nəhəng şəxsiyyətlər həm yaratdıqları ilə həm də yeni təfəkkürlər tərzilə yaddaşlarda əbədi iz buraxırlar.

XX əsrin son otuz ilində Azərbaycanda rəhbərlik özündən əvvəlki dövrlərdən tamamilə fərqlənmişdir. Bu dövr Azərbaycan tarixində xüsusi yer tutur. Bu dövrü fərqləndirən mühüm cəhətlərdən birir ondan ibarətdir ki, Azərbaycanda Heydər Əliyev kimi dünya şöhrətli dövlət başçısı və siyasi xadim rəhbərlik etmişdir. Zəmanənin ən böyük şəxsiyyəti olan Ümumilli Liderimiz Heydər Əliyev təkcə Azərbaycanın deyil, dünyanın tarixinə daxil olmuş cahanşümul əhəmiyyətli bir şəxsiyyətdir.

Dahi Heydər Əliyevin müasir Azərbaycan dövlətçilik tarixində də müstəsna xidmətləri vardır. Heydər Əliyev öz müdrik siyasəti, dönməz əqidəsi və tarixi uzaqgörənliyi sayəsində Azərbaycançılıq məfkurəsinin formalaşmasında milli dövlətçilik ideyasının gerçəkləşdirilməsinə, müasir Azərbaycan dövlətinin qurulmasına və xalqımızın

müstəqillik arzusuna çatmasına nail olmuşdur. Məhz Heydər Əliyevin fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycan özünün geostrateji, iqtisadi və mədəni potensialından istifadə edərək Şərqlə Qərb arasında etibarlı körpü rolunu oynamağa başlamış və hazırda H.Əliyev rəhbərliyi ilə dünyanın ən dinamik inkişaf edən ölkələrindən birinə çevrilmişdir.

Azərbaycanda müasir demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət quruculuğu, vətəndaş cəmiyyətinin təşəkkülü, milli-mənəvi dəyərlərə qayıdış və elmin, təhsilin, mədəniyyətin inkişafı, ölkəmizin əsas qanunu Konstitusiyanın qəbul edilməsi, hakimiyyətlərin bölünmə prinsipinin təsbit olunması, hüquq normalarının və qanunvericilik bazasının beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, müasir idarəetmə üsullarının bərqərar olması və müvafiq dövlət qurumlarının formalaşdırılması Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə gerçəkləşən genişmiqyaslı quruculuq proqramının tərkib hissələridir. Azərbaycanın dünya miqyasında neft-qaz hasil və ixrac edən ölkəyə çevrilməsi, milli neft strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi, xarici dövlətlərin aparıcı neft şirkətləri ilə müqavilələrin bağlanması, neft sənayesinin müasir tələblərə uyğun infrastrukturunun qurulması, neftin Bakı–Tbilisi–Ceyhan, Bakı–Supsa, TAP, TANAP boru kəmərləri vasitəsilə şaxələnmiş şəkildə nəqli bilavasitə Heydər Əliyevin xidmətləri və ideyaları əsasında gerçəkləşmişdir.

Ulu öndərin vaxtilə Cəmşid Naxçıvanski adına hərbi liseyin açılması ilə həyata keçirməyə başladığı müdrik siyasəti milli ordumuzun formalaşması və Azərbaycan Silahlı Qüvvələrinin yaradılması mərhələlərindən keçərək onun Cənubi

Qafqazda aparıcı hərbi qüvvə olmasına gətirib çıxarmışdır.

Ana dilimizin dövlət dili kimi tətbiqində, onun imkanlarının genişləndirilməsi və Azərbaycan xalqının ən böyük sərvəti kimi dəyərləndirilməsində Heydər Əliyev şəxsiyyətinin rolu danılmazdır. Azərbaycan mədəniyyətinin və zəngin tarixi irsimizin dünya ictimaiyyətinə tanıtılması Heydər Əliyevin misilsiz xidmətlərindəndir. Məhəmməd Füzulinin 500 illik və “Kitabi-Dədə Qorqud”un 1300 illik yubileylərinin UNESCO səviyyəsində keçirilməsi Azərbaycan mədəniyyətinin təbliğinə xidmət edərək beynəlxalq mədəni ictimaiyyətlə yeni əməkdaşlıq formalarının bərqərar olmasına gətirib çıxarmışdır.

Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının ümumilli lideri kimi insanlarımızın milli həmrəylik və birlik simvoluna çevrilib. Heydər Əliyev şəxsiyyəti, adı və ideyaları ətrafında birləşən Azərbaycan cəmiyyəti daha güclü, qüdrətli və əzəmətli görünür. Bütün bunların hamısı təbii ki, Heydər Əliyevin Azərbaycanın tarixində oynadığı müstəsna roldur, həyata keçirdiyi müstəsna xidmətlərdir və tarixi missiyadır. Azərbaycan xalqı fəxr edir ki, onun Ulu Öndəri dünyanın ən güclü siyasətçilərindən biridir. O. Qəlbini canından çox sevdiyi xalqının səadəti uğrunda məşəl kimi yandıraraq insanların yoluna nur səpdi. Bu yolda alovlu mübarizələrdən, çətin sınaqlardan keçdi. Həyatın hər imtahanından da alnıaçıq, üzüağ çıxdı. Çünki mənən güclü idi. Heydər Əliyev öz vətənpərvərliyi, humanistliyi, şəxsiyyəti və siyasi qüdrəti ilə Azərbaycan xalqının milli sərvətidir. Biz xoşbəxt xalqıq ki, tarixi qismətimizə Heydər Əliyev kimi lider düşüb. Onun dünyanı gəzən şöhrəti, siyasi fəaliyyəti,

Vətəninə, xalqına təmənnəsiz, müqəddəs münasibəti güclü bir məktəb, tükənməz xəzinədir. Gələcək nəsillər bu məktəbdən hələ çox şey öyrənəcək, bu xəzinədən bəhrələnəcəklər. Heyrət Əliyev müasir demokratik Azərbaycanı yaratdı, onu dünyanın nüfuzlu, hegemon ölkəsinə çevirdi. Bununla da onun adı Azərbaycan tarixinə görkəmli ictimai-siyasi xadim, müstəqil dövlətimizin memarı, uzaqgörən siyasətçi, vətənpərvər və qayğıkeş bir rəhbər kimi yazıldı. O, ölkəyə başçılıq etdiyi bütün dövrlərdə millətin gələcəyinə, təhsilinə, səhiyyəsinə, iqtisadiyyatına, mədəniyyətinə və digər sahələrdə hərtərəfli inkişafına həmişə qayğı ilə yanaşan parlaq sima idi.

ATUJ0404.

TARİXİMİZƏ YENİ BAXIŞ

A.B.Təhməzova

İctimai fənlər katedrası

Tariximizə yeni baxışın əsasını ulu öndər Heydər Əliyev qoymuşdur. O yaxşı bilirdi ki, tariximizdə bir çox hadisələr saxtalaşdırılmış, əsl həqiqətlər xalqdan uzun müddət gizlədilmişdir. Olduqca zəngin tariximiz sovet ideologiyasına uyğunlaşdırılmışdır. Buna misal olaraq Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini göstərə bilərik. Belə ki, sovet dönəmində yazılmış monoqrafiyalarda dərsliklərdə 23 ay fəaliyyət göstərmiş Şərqdə ilk demokratik dövlət olan cümhuriyyətin tarixinə ya toxunulmamış, ya da xalqa düşmə qismində çatdırılmışdır.

Ulu öndər hakimiyyətə ikinci dəfə gəlişinin ilk vaxtlarında akademiya əməkdaşları ilə görüşmüş, bir çox çıxışları dinləmiş və öz fikirlərini bildirmişdir ki, azman tariximizə, o cümlədən XIX- XX əsrin əvvəlləri

tariximizə yeni baxış olmalıdır. Ulu öndərin bu fikirlərini Azərbaycan prezidenti İlham Əliyev də daima diqqət mərkəzində saxlamışdır. Onun təşəbbüsü ilə respublika ərazisində arxeoloji qazıntıların aparılmasına dəstək verilir və vəsait ayrılır. Bu çox önəmli məsələdir. Biz keçmişimizi bilirik, daha dərinə öyrənməliyik və bu istiqamətdə aparılan işlər təqdirəlayiqdir. Arxeoloji qazıntılar bizə yeni biliklər, yeni məlumatlar verir. Prezident İlham Əliyev 2011-ci ilin aprelində Akademiya əməkdaşları ilə görüşdə giriş nitqində demişdir: “Tarix elmləri ilə bağlı olan məsələlər daim diqqət mərkəzindədir. Biz bu məsələyə çox böyük diqqət göztəririk. Mən çox şadam ki, tarixçilərimiz çox sanballı əsərlər yaradırlar. Xüsusilə Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin mövcudluğu diktə edir ki, bu sahəyə daha da böyük diqqət yetirək. Məlum məsələdir ki, bu bölgənin tarixi daim saxtalaşdırılmış, daim təhrif olunmuşdur. İlham Əliyevin çağırışına alimlərimiz müsbət cavab verərək qısa müddət ərzində bu bölgənin tarixi ilə bağlı çox gözəl real faktlara əsaslanmış əsərlər yazmışlar. Əsasən İrəvan xanlığının tarixi ilə bağlı yaradılmış əsərlər xüsusilə qeyd edilməlidir. Çünki əfsuslar olsun ki, dünya birliyi demək olar ki, bilmirdi ki, bu günki Ermənistan dövlətinin tarixi Azərbaycan torpaqlarında yaranmışdır”.

Sovet dönəmində bu faktlar da xalqdan gizlədilmişdir ki, İrəvan Ermənistanın paytaxtı kimi Azərbaycan dövləti tərəfindən 1918-ci ildə verilmişdir. İrəvan xanlığında yaşayan əhalinin böyük əksəriyyəti azərbaycanlılar idi. Zəngəzur mahalının torpağı olmuş qədim Azərbaycan torpaqlarında və süni şəkildə Ermənistana verilmişdir. Bu böyük

ədalətsizlik idi və böyük mənfi nəticəsi oldu. Bütün türk dünyasını bir-birindən ayırmışdır. Bu faktlar müasir Ermənistan ərazisində yüz illər boyu mövcud olmuş Azərbaycan toponimlərinin, o cümlədən Dağlıq Qarabağın mərkəzi hesab olunan Xankəndi şəhərini-Stepanakerti əlavə etmək olar. Bu münasibətlə İlham Əliyev demişdir ki, “Mən dəfələrlə bu barədə demişəm, əgər o yaşayış məntəqəsinin tarixi adı olsa idi, o tarixi adı ermənilər bərpa edərdilər. Bu, bizim torpağımızdır. Bunlar barədə elmi araşdırmalar və elmi əsərlər yazılır. Biz bu sahədəki işimizi daha da gücləndirməliyik və müasirləşdirməliyik. Bu bugün üçündə lazımdır, gələcək üçün də”.

ATUJ0405.

İNFEKSİON XƏSTƏLİKLƏRİN KLİNİKASINDA BÖYRƏK ZƏDƏLƏNMƏLƏRİ

Ə.H.Vəliyev, R.R. Bəylərova, M.N. Məmmədova, M.H.Bağirova
Yoluxucu xəstəliklər kafedrası

İnfeksiyon xəstəliklərdə böyrəklərin zədələnməsi həm onların kliniki gedişinə, həm də proqnozuna ciddi təsir göstərir. Belə ki, leptospiroz, hemorragik qızdırmalar, vəba, malariya və s. infeksiyalarda ölümün əsas səbəbi kəskin böyrək çatışmazlığı (KBÇ) olur.

Tədqiqatın məqsədi infeksiyon xəstələrdə rast gələn böyrək zədələnmələrinin patogenezi və onların növlərinin araşdırılması, kəskin böyrək çatışmazlığının erkən müəyyən edilməsi və kompleks müalicə tədbirləri ilə qarşısının alınması olmuşdur.

Material və metodlar. Bakteriemiya, parazitemiya, virusemiya və toksinemiya

verən qarın yatalağı, meninqokokk infeksiyası, malariya, virus hepatitləri, hemorragik qızdırmalar, vəba, salmonelloz infeksiyalarının kliniki təzahürləri fonunda böyrək zədələnmələrini əks etdirən göstəricilərgündəlik sidiyin miqdarı, xüsusi çəkisi və mikroskopiyası, qanda kreatinin, qalıq azot, sidik cövhəri, kalium, laxtalanma faktorları və PH təyin edilmişdir.

Materialın müzakirəsi və nəticələr. Göstərilən infeksiyalarda yumaqcıq və kanalcıqların keçiriciliyinin artması, iltihab-destruktiv dəyişiklikləri, laxtalanma faktorlarının çatışmazlığı, hipovolemiya, sistolik təzyiqin kəskin azalması, dərmanların toksiki təsiri ilə əlaqədar olaraq böyrək zədələnmələrinin bu növləri müəyyən edilmişdir:

infeksiyon toksiki böyrək sindromu-yüksək qızdırma fonunda sidikdə eritrosit, leykositlər, silindirlər, epitel hüceyrələri və zülal tapılır, odem, hipertoniya olmur (qlomerulonefritdən fərqli);

prerenal böyrək çatışmazlığı – dehidratasiya və hipovolemiya ilə əlaqədar oliqoanuriya, azotemiya, dizelektrolitemiya və asidozla təzahür edir, əsasən vəba, salmonelloz, qida toksikoinfeksiyalarında rast gəlir, dərhal rehidratasiya, reminellaşdırma tələb edir; renal böyrək çatışmazlığı – yumaqcıq və kanalcıqların, parenximanın iltihab-destruktiv dəyişiklikləri – leptospiroz, malariya, hemorragik qızdırmaların ağırlaşmaları olur;

şok böyrəyi –İTS sindromu ilə ağırlaşan xəstələrdə böyrəklərin qan təhçizatının kəskin çatışmazlığı və damar daraldıcılarının tətbiqi verir-meningokokk sepsisi, salmonellozda rast gəlir;

nefrotrop dərmanların, xüsusilə aminoqlükozidlərin böyrək parenximasına toksiki təsiri.

Yekun. Bakteriemiya, parazitemiya, virusemiya, hipovolemiya və toksinemiya ilə gedən kəskin infeksiyon xəstəliklərdə böyrək zədələnmələrini vaxtında aşkar etmək və müvafiq etiopatogenetik və korrelyativ müalicə vasitələri tətbiq etməklə KBÇ-nin qarşısını almaq olur.

ATUJ0406.

QIDA TOKSIKOİNFeksiYALARINDA ERKƏN DIAQNOZUN PROQNOSTİK ƏHƏMİYYƏTİ

Ə.H.Vəliyev, E.Q.Orucova, R.R. Bəylərova, X.Ə. Əhmədzadə

Yoluxucu xəstəliklər kafedrası

Müxtəlif bakteriyalar və onların toksinlərinin törətdikləri qida toksikoinfeksiyaları (QTİ) qısa müddətli, yüngül gedişli və adətən sağalma ilə qurtaran xəstəliklər olsalar da başlanğıc əlamətlərinə görə ciddi ağırlaşmalar verən bir sıra somatik və infeksiyon xəstəliklərdən çətin fərqləndirilə bilər.

Tədqiqatın məqsədi QTİ diaqnozu ilə müraciət etmiş xəstələr arasında ürəkbulanma, qusma, qızdırma, mədə ağrısı ilə başlayan infeksiyon və somatik xəstələrin erkən aşkar edilməsi və müvafiq yardım göstərilməsi olmuşdur.

Material və metodlar. 2010-2022 – ci illər ərzində QTİ diaqnozu ilə müraciət etmiş 76 xəstə üzərində müşahidə aparmışıq. Diaqnozu dəqiqləşdirmək üçün klinik - anamnez məlumatlarla yanaşı qanın ümumi və seroimmunoloji müayinəsi, onun, qusuntunun, mədə yuyuntusunun və nəcisin əkilməsi, hemotokrit, pH, elektrolitlər, plazmanın

xüsusi cəkisi yoxlanmışdır. Lazım gəldikdə USM, RRS və EKG tətbiq edilmiş, qanda amilaza, ALT, AsT, virus markerləri öyrənilmişdir.

Materialın müzakirəsi və nəticələr.

Müşahidələrimiz göstərmişdir ki, srasionara göndərilərkən dispeptik əlamətlər, şübhəli qıdanın yeyilməsi, qusuntuda onun qalıqlarının tapılması və qısa inkubasiyon dövr QTİ diaqnozu üçün əsas götürülmüşdür. Xəstələrin 55-i qrup şəklində (3 və daha çox şəxs) 21-i tək-tək xəstələnmişdir.

Kompleks müayinə metodlarının və xəstələr üzərində intensiv nəzarətin köməyi ilə 76 xəstədən 58 nəfərində QTİ diaqnozu təstiq olunmuşdur. Qalan xəstələrdə şigelloz - 1 nəfər, salmonelloz-2, A virus hepatiti – 1, botulizm-2, irinli meningit-2, uşaqlıqdan kənar boru hamiləliyinin pozulması və daxili qanaxma-1, kəskin appendisit-2, göbək zəhərlənməsi-1, bağırsağ yersiniozu-1, kəskin xolesisto-pankreatit-2, miokard infarkti-1, hipertoniya xəstəliyinin krizi-hemorragik insult-1, erkən hamiləlik toksikozu-1 təyin edilmişdir. Erkən differensial diaqnoz bu xəstəliklərin qorxulu ağırlaşmalarının qarşısını almağa imkan vermişdir.

Yekun. Qida toksikoinfeksiyalarını, xüsusilə sporadik xəstələnmələr zamanı oxşar əlamətlərə görə qorxulu ağırlaşmalar verən somatik və infeksiyon xəstəliklərdən fərqləndirmək çətin olur. Bu işə adekvat müalicə tədbirlərinin tətbiqini ləngidərək ciddi nəticələr verə bilər. Odur ki, klinik-anamnestik və epidemioloji məlumatlar, laborator və alət müayinələrini tətbiq etməklə qısa müddət ərzində diaqnozu dəqiqləşdirməyə çalışmaq lazımdır.

ATUJ0407.

HEYDƏR ƏLİYEV BÜTÖV MÜSTƏQİL AZƏRBAYCANIN ƏBƏDİYAŞAR LİDERİDİR

M.N.Vəliyeva

Əczaçılıq texnologiyası və idarəçiliyi
kafedrası

Ədəbiyaşar Liderimiz, müdrik Ağsaqqal, Dünyaşöhrətli siyasətçi, Ulu öndərimiz Heydər Əlirza oğlu Əliyev 10 may 2023-cü ildə 100 yaşı tamam olur. Azərbaycanın milli yüksək siyasi ifadəsi olan müstəqillik ideyasının yeni tarixi məhz H.Əliyevin adı, şəxsiyyəti ilə bağlıdır. H.Əliyev müstəqil Azərbaycanın memarıdır. H.Əliyev müasir Azərbaycan tarixinin yaradıcısıdır. H.Əliyev azərbaycançılıq ideologiyasının banisidir. H.Əliyev nəsillərin min illik arzusunu tarixi reallığa çevirdi. O, böyük zəhməti hesabına ərəsəyə gətirdiyi ən böyük əsərini müstəqil, demokratik, hüquqi, sivil, unitar, dünyəvi Azərbaycanı qurdu, inkişaf etdirdi və xalqımıza ərmeğan etdi, millətimizin gələcəyinin təməlini qoydu. Heydər Əliyev Azərbaycanı öz şəxsi nüfuzu və əməli fəaliyyəti ilə dünyada tanıtdı. Onun həyat və fəaliyyəti tarix üçün bir örnək, nəsillər üçün bir nümunədir. Heydər Əliyev Azərbaycanı Avropa ölkələri ailəsinin tamhüquqi üzvü etdi, ona Qafqaz regionunun iqtisadi, hərbi təsir gücünə malik ən nüfuzlu dövləti statusunu qazandırdı. O, təkcə öz ömrünün, bir insan həyatının müdriklik zirvəsində deyildi, həm də bütöv bir xalqın tarixinin yüksək zirvəsində idi. Bu zirvədən baxanda yalnız bir ömrün yaşadığı illər deyil, bir xalqın dünəni, bu günü, sabahı görünürdü. Müasir müstəqil Azərbaycan dövlətinin hər bir atributu

Heydər Əliyevin adı ilə, onun yorulmaz fəaliyyəti ilə bağlıdır. O, çiyinlərində bütöv bir xalqın varlığını, bütün bəşəri keyfiyyətini, dövlətçilik missiyasını daşıyan Əbədiyaşar lider kimi, millətin xarakterini, milli iradəsini atdığı hər bir addımında əks etdirirdi. O, Azərbaycanın, eləcə də ümumdünyanın siyasət arenasına yeni siyasi mədəniyyət gətirdi. H.Əliyev əvəzsiz dünya şöhrətli siyasətçi idi. Heydər Əliyev həm də ən müdrik və böyük elm Adamı idi. Onun müdrik siyasətinin dərinliyi, məhz bu siyasətin elmi prinsiplər üzərində qurulması, intellektual potensiala arxalanmasında idi. Heydər Əliyev öz fəaliyyəti və siyasi təcrübəsində hər zaman elmi fikirlərin ən yeni nailiyyətlərindən faydalanırdı. O, cəmiyyətin, xalqın inkişaf zəminini elmdə, intellektdə görürdü. Bu dahi insan elmimizin, mədəniyyətimizin, ədəbiyyatımızın gözəl bilicisi və araşdırıcısı idi. O, həm də polad iradəsi, dəmir nitqi ilə istənilən auditoriyayı özünə cəzb edən gözəl natiq idi. Bütün bunların fəvqündə Heydər Əliyev təkrarsız bir in-san, onun keçdiyi yol zəngin bir həyat ensiklopediyası idi. Hələ bundan sonra neçə nəsil bu zəngin ensiklopediyayı sətir-sətir öyrənəcək, özünə bir əqidə yolu seçəcək. Heydər Əliyev ömrünü xalqımıza bəxş edən yüksəliş Zirvəsidir və onun bizlərə əmanət etdiyi irs Azərbaycan xalqının milli müdriklik zirvəsi və sərvətidir. Heydər Əliyev ən dərin qaranlıqları nurlandıra bilən, heç zaman sönməyən bir işığın daim bərq vuran Şöləsidir. Heydər Əliyev dünyaya Lider və Qalib olmaq üçün gəlmişdir. Bu böyük Şəxsiyyət Azərbaycan xalqının qəlbində, onu tanıyan insanların ürəyində özünə əbədi bir abidə ucaltmışdır. Neçə ki, Azərbaycan Dövləti, Azərbaycan xalqı

yaşayır, Heydər Əliyev adı da tarixdə yaşayacaq. Tərəqqi edən Azərbaycanın hansı sahəsinə baxsan, Heydər Əliyevin Vətən və xalq üçün gördüyü işlər canlanır. Demək o, mənən ölməyib və öz ölməzliyilə onu sevən Azərbaycan xalqının ürəyində və əməllərində daim yaşayacaqdır. Bu gün bizə təsəlli verən, gələcəyə ümidlə baxmağa inam yaradan Heydər Əliyevin siyasi varisi, onun uzaqgörən siyasətinin davamçısı və başladığı işləri uğurla tamamlayan qalib ölkə başçısı möhtərəm Prezidentimiz İlham Heydər oğlu Əliyevdir. Ulu öndərimiz Dağlıq Qarabağ, Şuşa arzusu ilə yaşadı. Ruhun şad olsun Əziz Atamız! Şanlı Bayrağımız Qarabağın hər tərəfində şərəflə dalğalanır! Ədəbiyaşar Liderimiz Ruhunuz şad olsun! Bu günkü Azərbaycanın varlığına, inkişafına Sizə borcluyuq. 100 illik yubiley günündə bütün Azərbaycan xalqı dik və alnıaçıq dayanır, çünki sevimli liderimizin ruhu qarşısında başımız ucadır. Qalib, müzəffər dövlət başçımız, fəxrimiz, cənab İlham Heydər oğlu Əliyevin fədakarlığı ilə Bütöv Müstəqil Azərbaycanımızı sürətlə inkişaf edir. Bayrağımız yüksəklərdə ucalır. Ölkəmizdə Ulu Öndərin xatirəsi əziz tutulur, tibb işçiləri onu böyük hörmət və məhəbbət ilə yad edir. Biz səhiyyə işçiləri, elm adamları həmişə bu Böyük insanın qayğısını, diqqətini hiss etmişik, daim onun işıqlı ideyalarının davamçısı olmuşuq, müdrik siyasətini dəstəkləmişik, ona dayaq olmuşuq, onu qorumuşuq.

ATUJ0408.

ONKOLOJİ XƏSTƏLİKLƏRİN PROFİLAKTİKA VƏ MÜALİCƏSİ ÜÇÜN TÜKSİÜZ BİYANIN ƏSASINDA DƏRMAN FORMALARININ İŞLƏNİB HAZIRLANMA TEXNOLOGİYASI

M.N.Vəliyeva, E.Z.Cəfərli

Əczaçılıq texnologiyası və idarəçiliyi
kafedrası

Xərçəng xəstəliyi bütün dünyada əhəmiyyətli bir problemdir. Bu, xəstələrə, onların ailələrinə və tibbi sığorta sistemlərinə böyük iqtisadi və mənəvi zərər vururlar. Xərçəng vaxtından əvvəl ölümün əsas səbəblərindən biridir və dünyanın demək olar ki, hər bir ölkəsində gözlənilən ömür uzunluğunun artmasına əhəmiyyətli şəkildə maneə törədir. 2020-ci ildə 19,3 milyon yeni xərçəng hadisəsi, həmçinin 10 milyona yaxın xərçəng ölümü qeydə alınmışdır. Ənənəvi olaraq, standart xərçəng müalicələrinə cərrahiyyə, sitotoksik kimyaterapiya və radioterapiyası daxildir. Bu ağırlaşmalar xəstənin müalicəsinin keyfiyyətinin azalmasına, hətta kəsilməsinə səbəb ola və həyat keyfiyyətini azalda bilər. Buna görə də, kimyaterapiya və radioterapiyanın effektivliyini sinergik şəkildə artırmaq və toksikliyi azaltmaq üçün daha effektiv terapevtik strategiyalar və ya köməkçi müalicələr hazırlamaq vacibdir. Buna görə də, son illərdə kimyaterapiya və radioterapiyadan qaynaqlanan mənfi təsirlərini və toksikliyini azaltmaq və onun sinergik şəkildə effektivliyini artırmaq üçün daha effektiv terapevtik strategiyalar və ya köməkçi müalicələrin hazırlanmasına və inkişaf etdirilməsinə xüsusi önəm verilir. Bu məqsədlə Azərbaycan coğrafiyasında

bitən tüksüz biyan bitkisi xüsusi diqqət çəkir. Şirin, tüksüz və ya çılpaq biyan - Glycyrrhiza glabra L. ölkəmizin milli bitki sərvətidir. Biyan hələ qədimdən təbii mənşəli qiymətli xammal kimi dərman qida parfümeriya - kosmetik texniki və başqa məhsulların alınmasında diqqəti cəlb etmişdir. O, 5000 ildən çoxdur ki müxtəlif ölkələrin xalq və elmi təbabətində geniş tətbiq olunur. Bu ecazkar bitkinin elmi araşdırmalarına görə 14562 ixtira müxtəlif ölkələrdə təsdiq edilib. Azərbaycan Tibb Universitetinin patoloji fiziologiya və əczaçılıq texnologiyası, iqtisadiyyatı və təşkil kafedralarının birgə əməkdaşlığı sayəsində biyanın fitoprofilaktik və fitoterapevtik vasitələri yaradılıb. İlk dəfə dünya təbabətində həmin vasitələrin limfotrop xassələri aşkarlanıb, bu da həmin dərman vasitələrinin onkoloji xəstələrdə geniş tətbiq etməyə imkan verir, bundan başqa immun çatışmazlığı patologiyalarında, o cümlədən də QİÇS xəstəliyində istifadə olunmasına imkan yaradır (Vəliyeva M.N. 1993-2022).

Ümumdünya tədqiqatçıları tərəfindən isə biyandan müxtəlif bərk, maye, yumşaq, qazabənzər dərman formaları alınıb və onların ətrafı immunotrop, iltihabəleyhinə, yarasığaldıcı, öskürək əleyhinə, antiallergik, spazmolitik, sidikqovucu, bəlgəmgetirici, işlədici, virusəleyhinə, antimikrob, antisklerolik, diabetəleyhinə, antidot, antikoagulyasiyaedici, radioprotektor şişlərəleyhinə xassələri ətraflı olaraq elmi əsaslarla öyrənilib .

Magistr dissertasiyasının məqsədi tüksüz biyanın qatı ekstraktı əsasında onkoloji xəstəliklərin profilaktikası və müalicəsi üçün dərman formalarının işlənilməsi və hazırlanması texnologiyasını öyrənməkdən ibarətdir.

Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı vəzifələr yerinə yetiriləcək:

1. Tüksüz biyanın qatı ekstraktı əsasında tablet formasının işlənilməsi və hazırlanması
  2. Tüksüz biyanın qatı ekstraktı əsasında qranulların işlənilməsi və hazırlanması
  3. Alınan dərman formalarının keyfiyyət normalarını dəqiqləşdirmək və normativ-texniki sənədləri işləmək.
- İlk dəfə olaraq tüksüz biyanın qatı ekstraktı əsasında tablet və qranul dərman formalarının alınma texnologiyasının işlənilməsi və hazırlanması işimizin elmi yeniliyidir.

ATUJ0409.

VAZOPROSTATIN İMMUN SİSTEMİNDƏ ROLU

Z.Y.Vəliyeva, Ə.N.Əzizova, M.Y.Yusifova,
V.N.Yaqubova

Elmi Tədqiqat Mərkəzi

İmmun müdafiənin azalması, infeksiyaların yayılmasına və güclənməsinə şərait yaradan əsas amildir. Belə olan halda orqanizmin iltihaba qarşı verdiyi cavab reaksiyası da get-gedə zəifləyir. Son zamanlar müxtəlif patologiyalarda vazoprostandan (prostaqlandin E1-alprostadil) geniş istifadə edilir. Lakin onun immuntrop xüsusiyyətləri və müxtəlif mənşəli intoksikasiyalarda tətbiqinin məqsədyönlülüüyü öyrənilməmişdir. Bu qeyd olunanları nəzərə alaraq indiki işin əsas məqsədi orqanizmin spesifik və qeyri-spesifik immun göstəricilərində baş vermiş dəyişikliklərin səviyyəsinin öyrənilməsi və dəyişikliklərin korreksiyasında vazoprostanın rolunu öyrənməkdir.

Material və metodlar. Tədqiqatlara çəkisi 18-24 kq, hər iki cinsdən olan itlər üzərində və Avropa ittifaqının təcrübə heyvanları ilə davranış qaydaları haqqında tövsiyələrə əməl etməklə aparılmışdır. Orqanizmin immun statusunu öyrənmək üçün təcrübə heyvanlarının arxa ətraf venaları katerizasiya edilərək qan götürülmüşdür. Qanda lizosimin, immunqlobulin (İg) G, A və M-in miqdarı təyin edilmişdir.

Nəticələr. Aparılan tədqiqatların nəticələri göstərmişdir ki, intakt vəziyyətində olan heyvanların venası daxilinə vazoprostanın köçürülməsindən sonra qanda əksər immun markerlərin qatılığı yüksəlir. Bu təcrübənin analizi sübut edir ki, vazoprostan orqanizmin immun statusunu fəallaşdırır. Ona görə də tədqiqatın növbəti mərhələsində vazoprostanın immuntrop effektini öyrəndik.

ATUJ0410.

ÜRƏK-DAMAR XƏSTƏLİKLƏRDƏ FLAVONOİDLƏRİN ROLU

C.Y. Yusifova, S.R. Əkbərova
| Əczaçılıq kimyası kafedrası

Açar sözlər: flavonoidlər, bioloji fəal maddələr, kversetin, rutin, taksifolin, antioksidant

Son illərdə dünyada ən geniş yayılmış xəstəliklərdən biri ürək-damar sistemi xəstəlikləridir. Bu xəstəliklər iş qabiliyyətinin itirilməsi, insan ömrünün qısalması və ölümünün əsas səbəblərindən biridir. Ürək-damar sistemi xəstəliklərinin müalicəsində təbii mənşəli dərman vasitələri də geniş istifadə olunur. Onların tərkibinə efir yağları, terpenoidlər, karotinoidlər, ürək qlikozidləri, flavonoidlər

və digər bioloji fəal maddələr daxildir. Flavonoidlər 5000-dən artıq hidrosilləşdirilmiş polifenol birləşmələr daxil olan böyük bir qrupdur. Flavonoidlər iltihab əleyhinə, antioksidant, damar möhkəmləndirici, angioprotektor, antikoagulyant və s. təsirlərə malikdirlər. Məlumdur ki, flavonoidlər angiotenzin çevirici fermentin fəaliyyətini blokada edir. Bu ferment ürək-damar xəstəliklərinin əsas səbəblərindən biridir. Adətən bu fermentin fəaliyyətini sintetik inhibitorlarla aşağı salırlar, bu da lazımlı nəticəni vermir, hətta neqativ təsir göstərir. Flavonoidlərdə isə bu hal müşahidə olunmur. Məsələn, taksifolin (dihidrokversetin) ən fəal damar qorucu, kardioprotektordur. O təbii bioflavonoiddir, Siberian larch və ya Dahurian larch bitkilərdən təcrid olunur. Yemişan meyvələrinin tərkibinə flavonoidlərdən kversetin, hiperin, hiperozid, viteksin və s. daxildir. Yemişan ekstraktı hipotenziv, antiaritmik, kardiotonik, aterosklerotik, spazmolitik və antioksidant təsirlərə malikdir.

Varikoz damarları ürək-damar sisteminin ən çox yayılmış xəstəliklərdəndir. Tibbdə xroniki venoz çatışmazlığında flebotrop preparatlar kimi flavonoid tərkibli preparatlardan geniş istifadə olunur. Bunlardan Detraleks (Detralex), Daflon (Daflon), Trokserutin, Troksevasin (Troxerutin, Troxevasin), Paroven (Paroven), Venoruton, Essin (Escin), Venostat (Venostat), Eskuzan (Escusan) və digərlərini göstərmək olar.

Beləliklə, əczaçılıq analizində əsas və aktual problemlərdən biri yeni, müasir, dəqiq üsulların işlənib hazırlanmasıdır. Buna görə də bəzi flavonoid tərkibli preparatların keyfiyyətinə nəzarət məqsədilə istifadə olan analiz üsullarının

təkmilləşdirilməsi, eləcə də yeni üsulların işlənilib hazırlanması aktualdır

ATUJ0411.

ПАТОЛОГИЧЕСКАЯ ФИЗИОЛОГИЯ САХАРНЫЙ ДИАБЕТ В ПЕРИОД ИНФАРКТА МИОКАРДА

У.И.Ахмедзаде

Кафедра Патологической физиологии

Сахарный диабет (СД) является одним из наиболее распространенных эндокринных заболеваний. По прогнозам Всемирной организации здравоохранения к 2025 г. количество больных сахарным диабетом составит более 333 млн.человек (1,2).

Сахарный диабет является одним из основных факторов риска инфаркта миокарда (ИМ). Причем, сахарный диабет часто сочетается с артериальной гипертензией, дислипидемией и абдоминальным ожирением, являющимися важнейшими факторами риска инфаркта миокарда. В результате, как правило, риск инфаркта миокарда у больного сахарным диабетом становится равным риску инфаркта миокарда у человека без диабета, который ранее однажды уже перенес инфаркт (3,4).

По данным III Национального исследования здоровья и питания в США, 69% больных СД имеют нарушения липидного обмена [5]. Сдвиги липидного обмена, сохраняющиеся у больных СД типа 2 после коррекции уровня глюкозы в крови, настолько характерны, что получили название «диабетической дислипидемии». Это липидная триада,

представляющая собой специфический вариант атерогенной дислипидемии, который способствует развитию атеросклероза, независимо от повышения уровня общего холестерина и общей фракции липопротеинов низкой плотности (ЛПНП) [6,7]. Компонентами диабетической дислипидемии являются: гипертриглицеридемия, увеличение процентного содержания «малых, плотных» ЛПНП и снижение уровня липопротеинов высокой плотности (ЛПВП).

Материал и методы. Обследована случайная выборка из 340 больных (172 мужчин и 168 женщин) сахарным диабетом, получавших амбулаторное лечение в VM центре эндокринологии, диабета и метаболизма.

Критериями включения в исследование являлись:

- Наличие СД типа 2;
- Возраст от 45 до 65 лет;
- Наличие информации, необходимой для вычисления риска ИМ с помощью программы PROCAM [23], в том числе данных о:
  - Возрасте обследованного (ой);
  - Наличии (или отсутствии) ИМ в возрасте до 60 лет у родственников первой степени родства;
  - Курении;
  - Гликемии натощак;
  - Систолическом артериальном давлении (САД);
  - Холестерине липопротеидов высокой плотности (ЛПВП), холестерине липопротеидов низкой плотности (ЛПНП), триглицеридах (ТГ).

У всех обследованных определялся риск заболевания инфарктом миокарда

в течение 10 лет с помощью программы PROCAM [23].

Кроме указанных выше данных, выяснялась также давность заболевания сахарным диабетом, определялся уровень диастолического артериального давления (ДАД). Уровень гликемии натощак определялся с помощью аппарата для лабораторного исследования гликемии Precision PCxMediSense (Abbot, США). Уровни липидов (общего холестерина (ОХ), ЛПВП, ЛПНП, липопротеидов очень низкой плотности (ЛПОНП), ТГ) определились на автоматическом анализаторе KobasMira (Roshe, Швейцария) с помощью реактивов компании HumanDiagnosicsWorldwide (Германия). У больных также определяли уровень гликогемоглобина (HbA1c) на аппарате NycocardII (Axis-Shield, Норвегия).

Статистический анализ проводился с помощью стандартной компьютерной программы Excel [24].

Результаты и их обсуждение. На рис. Представлены данные о половом составе подгрупп низкого (НР), повышенного (ПР) и высокого риска (ВР) общей группы больных СД 2.

Как видно из рис., на котором приводятся данные общей группы больных СД 2, в подгруппе НР доля мужчин составила $48,9 \pm 3,76\%$, а доля женщин – $51,1 \pm 3,76\%$. Различия между долями мужчин и женщин не были статистически значимы ($p > 0,05$). В подгруппе ПР доля мужчин также была ниже, чем доля женщин ($43,8 \pm 5,29\%$ и $56, \pm 5,29\%$ соответственно; $p > 0,05$). В подгруппе ВР картина была противоположной: доля мужчин стала

больше, чем доля женщин ($63,0 \pm 5,69\%$ и $37,0 \pm 5,69\%$ соответственно). Различия в долях мужчин и женщин в группе ВР были велики (26%).

ATUJ0412.

ЛЕКАРСТВЕННО-РАСТИТЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ АЗЕРБАЙДЖАНА КАК ИСТОЧНИК ГЕПАТОПРОТЕКТОРНЫХ СРЕДСТВ.

Р.А.Ахундов, В.Г.Халилов, С.В.Гулиева, Э.А.Шадлинский
| НИЦ, отделы фармакологии, биохимии
| и морфологии

Введение. В качестве гепатотропного средства изучена новая фитокомпозиция Азгепафлор, состоящая из более чем 10 растений, произрастающий в республике: Расторопша (Qanqal), Спорыш (Qırxbuğum), Бессмертник (Solmaz çiçəyi), Тысячелистник (Boymadərən), Зверобой (Dazotu), Лопух (Pitraqotu), Календула (Gülümbahar), Полынь (Aci yovşan), Барбарис (Zirinc), Кукурузные рыльца (Qarqıdalı saçağı) и Сельдерея (Kəğəviz) содержащее достаточное количество флавоноидов, алкалоидов, сапонинов и эфирных масел.

Целью исследования служило создание у крыс модели токсического гепатита, на фоне модели выявления гепатотропного эффекта Азгепафлора.

Результаты исследования. При моделировании токсического гепатита тетрахлорметаном у крыс получена устойчивая форма поражения гепатобилиарной системы. Был проведен биохимический анализ активности ферментов, таких как АЛТ, АСТ, γ -GTP и щелочной фосфатазы.

Результаты указывали на повышение активности трансаминаз в сыворотке крови. Данное положение свидетельствуют о повреждениях мембран гепатоцитов, повышение их проницаемости, а также гибели части клеток печени, вызванных введением тетрахлорметана, которое сопровождается выходом внутриклеточных субстанций в кровь и лимфу. На этом фоне применение фитокомпозиции вызывает положительную динамику изменений активности ферментов. Так, новое средство существенно стимулировало нормализацию биохимических показателей крови животных при этом в организме наблюдалась стабилизация аминотрансфераз и значительное снижение уровня билирубина.

Наряду с позитивными биохимическими изменениями в крови применение Азгепافلора нормализовало картину белковой и жировой дистрофии гепатоцитов гепатобилиарной системы крыс. Так, гистологические исследования у крыс вывели, что введение Азгепافلора в течение 30 дней вызывает репарацию ткани печени. По истечении 40 дней применения Азгепافلора в печени крыс нарастает увеличение числа нормальных гепатоцитов, усиливается репаративный процесс, наблюдаются крупноядерные гепатоциты, что свидетельствует об активации репаративного процесса.

Выводы. Фармакологическое исследование комплекса в условиях экспериментального моделирования токсического гепатита тетрахлорметаном с применением

ферментативного биохимического анализа подтвердило высокое антиоксическое и гепатопротекторное действие новой фитокомпозиции. Таким образом, Азгепافلор обладая существенным гепатотропным и детоксикационным действием, сопоставимый с эффектом классического гепатотропного препарата Гепасилимарт, после всестороннего фармакологического исследования может служить предметом для подачи заявки на получение национального патента.

ATUJ0413.

ВЛИЯНИЕ ПОДВЕРЖЕННОСТИ ПАССИВНОМУ КУРЕНИЮ НА ЗДОРОВЬЕ ОКРУЖАЮЩИХ

П.Н.Бабаев, Р.Г.Мусаев

Кафедра Общественного здоровья и организации здравоохранения

Табакокурение признано одним из глобальных факторов риска, пагубно влияющим на здоровье населения мира. Значительная масса людей, не имеющих пристрастия к курению, так или иначе вдыхают табачный дым, что не менее опасно для здоровья, чем само табакокурение. Особенно сильное воздействие пассивное курение оказывает на организм детей. При этом негативное влияние пассивного курения на состояние организма не ограничивается только моментом воздействия, но сказывается на его дальнейшем росте.

Цель исследования. Социально-гигиенические аспекты подверженности детей пассивному

курени изучены недостаточно, что ограничивает осуществление программ по радикальному устранению этого пагубного для их здоровья явления. Учитывая, что наиболее подвержены курению школьники (в школе, общественных местах, семье), мы решили наиболее важным проведение этих исследований в данной социально-возрастной группе населения.

Материалы и методы исследования. Разработали анкету, содержащую 7 блоков вопросов по различным социально-гигиеническим аспектам пассивного курения. Анкета содержала две части, одну часть заполняли школьники, другую их родители. Работу провели в 7 городских средних школах (Ясамальского, Наримановского и Сабунчиского районов) по согласованию с районными отделами образования. В разработку включали только полностью заполненные анкеты. Всего школьникам раздали 8000 анкет, отклик составил 2363 анкеты (29,5±0,5%). В собранных анкетах школьников содержались также ответы в общей сложности 3895 родителей, из них 1885 отцов и 2010 матерей. Всех школьников разделили на 2 группы: 818 школьников, у которых родители были табаконезависимыми и 1545 школьников, у которых родители были табаконезависимыми. В зависимости от степени табаконезависимости родителей 818 школьников, разделили на группы: 1-я группа – не систематическое курение родителей (около 5 сигарет в день), табаконезависимость слабая, видимых воздействий на здоровье не

оказывается – 204 школьника; 2-группа – привычное курение родителей (5-15 сигарет в день), табаконезависимость умеренная, проявляется ряд негативных воздействий на здоровье – 252 школьника; 3-я группа – пристрастное курение родителей (более 15 сигарет в день) – 362 школьника. Также в детских поликлиниках выше указанных районов провели анонимную работу с использованием тестов иммунохроматографического анализа “ИмунноХром –Котинин – Экспресс ” для выявления котинина – метаболита никотина в моче детей. Выводы. В то же время, пассивное курение наиболее легко устраняемое явление, которое можно достичь путем соответствующей антитабачной работы среди населения. Наряду с этим, уровень медицинских знаний населения о вреде пассивного курения для здоровья школьников недостаточный. В связи с этим необходимо осуществление широкой разъяснительной работы среди родителей по ограждению детей от принудительного пассивного курения.

ATUJ0414.

ЭПИДЕМИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТРАНСФУЗИОННЫХ ВИРУСНЫХ ИНФЕКЦИЙ, НА ПРИМЕРЕ ВИРУСНОГО ГЕПАТИТА С

И.З.Бабазаров

Кафедра эпидемиологии

Введение. Следует отметить, что несмотря на достигнутые в борьбе с инфекциями, вызываемыми вирусами гепатита В (ВГВ) и гепатита С (ВГС)

успехи, данная проблема продолжает находиться в центре внимания исследователей. Следует отметить, что в Азербайджане принята государственная программа борьбы с этими инфекциями. Благодаря этой программе успешно контролируется эпидемиологическая ситуация. Несмотря на это, необходимо иметь в виду, что эпидемиологическая обстановка по той или иной инфекции с течением времени может подвергаться значительным изменениям, особенно когда против нее ведется активная борьба на государственном уровне. С этой точки зрения, важность изучения эпидемиологических особенностей инфекций вообще и вирусных гепатитов в частности, трудно переоценить.

Цель. Изучить сероэпидемиологию и тенденции развития эпидемического процесса при инфекции, вызываемой ВГС в популяции в целом.

Материалы и методы. Исследования проведены на базе Ширванской Центральной Городской Больницы. Были проанализированы и статистически обработаны результаты тестирования на инфекцию, вызываемую ВГС 16173 безвозмездных доноров крови, в возрасте от 18 до 65 лет, проводившегося в Ширванской Региональной ВИЧ-лаборатории Республиканского Центра по Борьбе с СПИД-а Министерства Здравоохранения Азербайджанской Республики, методом ELISA, с применением тест систем 3-го поколения с максимальными показателями чувствительности и

специфичности на момент проведения исследований, под названием Bio-Rad. Изучались данные за пятилетний период времени от 01.01.2017 до 31.12.21. Статистическую обработку проводили с использованием SPSS-26. Для определения уровня статистической значимости различий применяли Pearson Chi-Square Tests. Различия считали статистически значимым при $p < 0,050$.

Результаты. Соотношение мужчин и женщин составило 5:1. Наибольшее число БДК наблюдалось в возрастной группе 26-35 лет (33,2%), наименьшее – в группе 56-65 лет (9,7%) ($p < 0,001$). Средняя частота выявления anti-HCV в выборке БДК составила 1,045 (95% CI, 0,985-1,125%). Не выявлены статистически значимые различия по частоте выявления anti-HCV среди БДК в гендерном аспекте ($p = 0,097$).

Выводы. Азербайджан, по-прежнему, относится к территориям с умеренной распространенностью ВГВ-инфекций

ATUJ0415.

О ПРИРОДЕ ХОЛИНО РЕЦЕПЦИИ НЕЙРОННОЙ ОРГАНИЗАЦИИ СЕНСОМОТОРНОЙ ОБЛАСТИ КОРЫ БОЛЬШИХ ПОЛУШАРИЙ ГОЛОВНОГО МОЗГА

З.Т.Бахшиева, А.Ш.Рустам-заде,
А.Ф.Рустамова, А.А.Рустам-заде

АМУ Кафедра нормальной физиологии

Нейроны коры больших полушарий головного мозга преимущественно холинергичны. Одни

холиночувствительные нейроны имеют М-, а другие Н-холинергическую природу, причем химическая

гетерогенность в виде М- и Н-холинореактивности может углубляться до уровня рецепторного аппарата даже одного и того же синаптического образования.

С целью выяснения природы холинорецепции нейронной организации коры больших полушарий головного мозга был проведен сравнительный анализ импульсной активности одиночных корковых нейронов, электрокардиограммы, давления и дыхания, регистрируемых до и после интракаротидного введения стимулятора и блокатора холинореактивной системы.

Эксперименты проводились на кроликах в условиях уретанового наркоза. Суммарная электрическая активность разных областей коры мозга отводилась игольчатыми, а нейронная активность – стеклянными микроэлектродами. Проведенные исследования показали, что в условиях уретанового наркоза интракаротидное введение холинэргических стимуляторов (прозерин) вызывает реакцию десинхронизации ЭЭГ и соответствующие сдвиги артериального давления, ЭЭГ и дыхания. На фоне поверхностного уретанового наркоза введение малых доз холинолитика атропина (250 мкг/кг) блокирует сосудистые М-холинорецепторы и ослабляет или устраняет депрессорной эффект ацетилхолина, а его синхронизирующее действие на ЭЭГ, устраняемое введением больших доз атропина (500 мкг/кг), лишь ослабляет. Отсюда следует, что холинэргическая реакция активации коры мозга

обусловлена участием как М-, так и Н-холинореактивных нейронов. При изучении импульсной активности нейронов сенсомоторной коры больших полушарий было выявлено, что интракаротидное введение холинолитика способствует или урежению или учащению электрической активности нейронов. В ряде случаев наблюдается также и двухфазное изменение импульсной активности, выражающееся в урежении электрической активности нейронов после учащения и в учащении после урежения.

Совокупность полученных данных указывает на то что, сенсомоторной области коры головного мозга имеются как холинэргические нейроны торможения, так и холинэргические нейроны возбуждения.

ATUJ0416.

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ СТАБИЛЬНОСТЬ КАК ФАКТОР СОЦИАЛЬНОГО ЗДОРОВЬЯ ОБЩЕСТВА

Ф.М.Ганиева

Кафедра общественных наук

Общество как сложная, динамичная система воспроизводит себя постоянно и непрерывно. Оно воспроизводит себя физически (генетически), социально, духовно, нравственно, при этом совершенствуясь, развиваясь, обогащаясь за счет новых исторических приобретений. Одним из главных приобретений явилось общественно-политическая стабильность в обществе, ставшая возможной благодаря прозорливой

деятельности Общенационального лидера Азербайджанской Республики Гейдара Алиева.

Что дает нам общественно-политическая стабильность в плане укрепления социального здоровья общества?

Общественно-политическая стабильность обеспечивает нормальное функционирование деятельности всех структур, имеющих отношение к проблеме жизнеобеспечения общества.

Общественно-политическая стабильность – это необходимое условие нормальной организации спокойной, мирной, трудовой и производственной деятельности людей, смещение акцентов на созидательный процесс.

Общественно-политическая стабильность – важнейший и главнейший фактор душевного и психологического здоровья общества, снижения доли стрессов, укрепления в людях веры в себя, в общество, государство и его законы.

Общественно-политическая стабильность является крайне важным фактором для спокойного осмысления человеком своего положения, для социальной адаптации к новым условиям и новым принципам.

Общественно-политическая стабильность позволяет обществу в целом, гражданам страны обращать больше внимания на социальные нужды людей, на поддержание и развитие социальной инфраструктуры – здравоохранения, образования, сети культурных и просветительских учреждений, государственных и общественных структур, занятых

трудоустройством людей, вопросами их быта, досуга, семьи и т.д. Ибо без всех этих факторов укрепление, улучшение социального здоровья общества немыслимо.

Общественно-политическая стабильность является необходимым условием становления социального мира и социального партнерства. Социальное партнерство в свою очередь является важнейшим фактором снижения противостояния в обществе, целесообразной и целенаправленной деятельности всех социальных рычагов, наиболее эффективной и продуктивной работы общества и социальной системы.

Самым большим достижением за годы независимости стало то, что смогли установить в Азербайджане общественно-политическую стабильность. Однако, стабильность нельзя воспринимать в буквальном смысле. Абсолютная стабильность в стране практически не возможна. Она предполагает не только неподвижность самой системы и составляющей ее элементов, но и их изоляции от всяких внешних воздействий, такой стабильностью не обладают даже «мертвые» системы, лишённые внутренней динамики.

В результате восстановления в республике общественно-политической стабильности и частичного возрождения прежних экономических, культурных, научных и иных связей с зарубежными странами заметно усилился пульс социального организма, он стал продуктивно взаимодействовать с внешним миром. Полагаясь на национальные интересы азербайджанского народа, и, реализуя

его исторические мечты и желания, Гейдар Алиев заложил основы азербайджанского государства. Созданный им современный Азербайджан с уважением воспринимается всеми цивилизационными странами мира как правовое и демократическое государство.

Гейдар Алиев вошел в историю Азербайджана как лидер – созидатель, посвятивший всю свою многолетнюю плодотворную деятельность строительству суверенного Азербайджана и как лидер-освободитель, спасший страну от расчленения и предотвративший ее распад и исчезновение с политической карты мира. Идеи и политический курс общенационального лидера, достойным продолжателем которого является Президент Азербайджана Ильхам Алиев, является надежной гарантией единства и солидарности народа и власти, сохранения устойчиво стабильной общественно-политической ситуации, национального единства и солидарности и социально-экономического развития.

ATUJ0417.

ИЗУЧЕНИЕ СТРОЕНИЯ И ТОКСИЧНОСТИ ПАЛЛАДИЙ СОДЕРЖАЩИХ СОЕДИНЕНИЙ ЦИСТЕИНА

Х.И.Гасанов, Г.И.Аджалова, А.Н.Азизова,
Ш.Г.Касумов

Азербайджанский Медцинский
Университет, НИЦ, кафедра
фармацевтической токсикологии и
химии

Комплексные соединения палладия с N,S,O -содержащими лигандами являются объектами многих исследований в виду их возможной каталитической и биологической активности. Известно, что биологически активные серо и азотсодержащие соединения защищают наш организм от токсичного действия тяжелых металлов. Они связывают ионы металлов в комплексы, которые могут обладать полезными свойствами. В качестве одного из таких соединений может выступать комплекс цистеина с ионами палладия. К сожалению, сведения о составе и строении этого соединения единичные, и иногда противоречивые, а данные по влиянию состава соединений палладий (II) с цистеином на их токсичность очень малочисленны. Поэтому целью нашей работы стало исследование состава и строения палладийсодержащих соединений цистеина и выявление их токсичности.

Синтез палладийсодержащих соединений цистеина проводили в растворе при комнатной температуре. Смешивали растворы $[K_2PdCl_4]$ и цистеина (концентрации 1М) в мольном соотношении 1:1 и 1:2. Выделены два вида комплекса состава: $[PdLClH_2O](I)$ и $[PdL_2](II)$. Методами ИК-спектроскопии, спектрофотометрии и потенциометрии исследовали свойства выделенных и полученных комплексов в растворе. ИК-спектры соединений II близки, содержат полосы характерные для координированных через атом серы молекул, в ДИК полоса поглощения

при 249 - 260 см⁻¹ отнесена к $\nu(\text{Pd-S})$. Отличием ДИК-спектра комплекса II является присутствие полосы при 353 см⁻¹, наиболее вероятно, обусловленной $\nu(\text{Pd-Cl})$. Определено, что связь с ионами палладия во всех вариантах осуществляется через атомы серы и аминокислотной группы цистеина. ЭСП I и II в кристаллическом состоянии (364, 850 нм и 480, 890 нм) также содержат длинноволновую полосу поглощения, что позволяет отнести полученные соединения к цистеиновым комплексам палладия(II). Установлено, что в водном растворе наиболее устойчив комплекс палладия с одной молекулой цистеина в качестве лиганда, логарифм его константы устойчивости 5,6. Исследование токсичности выделенных комплексов проводили по методике, основанной на изменении интенсивности биолюминесценции генно-инженерного штамма бактерий. При разбавлении насыщенного раствора в 1,5 раза индекс токсичности резко уменьшается, в два раза индекс токсичности уменьшается еще сильнее, идет стимуляция люминесценции, во всех соотношениях.

ATUJ0418.

СИНТЕЗ И ИССЛЕДОВАНИЕ КООРДИНАЦИОННЫХ СОЕДИНЕНИЙ ПЛАТИНЫ(II) С МЕРКАМИНСОДЕРЖАЩИМИ ЦИТРАТАМИ

Х.И.Гасанов, А.Н.Азизова, Ш.Г.Касумов,
М.Ю.Юсифова

Азербайджанский Медцинский
Университет, НИЦ

В последнее время все актуальнее становится изучение разнолигандных координационных соединений как в биологическом, так и в практическом аспекте. Одновременное введение двух лигандов в организм в виде комплексных соединений, вероятно более активно обеспечивает жизнеспособность и нормальное развитие живых организмов.

Настоящая работа посвящена исследованию получения комплексов с меркаминам и лимонной кислотой одновременно как в твердой фазе, так и в водных растворах.

Синтезированы новые соединения общей формулы: $\text{PtL}_1\text{L}_2 \cdot n\text{H}_2\text{O}$, $n=1\div 3$, где L_1 - меркамин. L_2 - лимонная кислота. Комплексы растворимы в воде, малорастворимы в этиловом спирте и диметилформамиде.

Нами были изучены способность комплексообразования платины (II) с меркаминам и лимонной кислотой, а также методом рН-потенциометрического титрования в водных растворах и ИК спектры поглощения полученных соединений.

Определены константы устойчивости ($\lg\beta$) разнолигандного комплекса $\text{PtL}_1\text{L}_2 \cdot n\text{H}_2\text{O}$, величины которых находятся 5.23. Логарифма величин констант устойчивости соответствуют строению комплекса. Величины констант диспропорционности ($\lg K_d=0.801$) разнолигандного комплекса, значение которых выше нуля, доказывают возможность совместности двух разноклассных лигандов (тиоамин и оксикислота) во внутренней сфере комплекса, а также полидентантность обоих лигандов.

С целью установления характера и природы связей металл-меркамин, металл-цитрат ион изучены их ИК спектры поглощения (400-4000см⁻¹). Изучение показывает, что в координационных соединениях биометаллов с меркаминсодержащими цитратами оба лиганда внутрисферные. В частности, лимонная кислота, за счет связей оксигрупп с платиной, выступает в роли двухдентатного лиганда, а затем к образовавшемуся цитрату по донорно-акцепторному механизму, с помощью атома азота аминогруппы и атома серы сульфогидрильную группы, координируется меркамин.

Дифференциально-термический анализ комплекса показывает, что термическое разложение соединения включает в себя пять переходов. Имеются четыре пика, соответствующие эндотермическим процессам, то есть - слабые теплопоглощающие процессы при 110, 138, 156 и 188^oC и широкий пик для экзотермических процессов при температуре 198^oC. Разложение комплекса начинается с 206^oC.

ATUJ0419.

ФИЗИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ СОСТОЯНИЕ СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТОЙ СИСТЕМЫ ШКОЛЬНИКОВ

С.А.Гасанова, З.Г.Исмаилова,
И.И.Мустафаева

Кафедра здоровья детей-подростков и
здоровья труда

Актуальность. Внедрение в учебный процесс современных технологий, интенсивных развивающих программ

зачастую не учитывающих возрастнополовых и морфофункциональных особенностей детского организма, которые должны являться основополагающими при нормировании умственной и физической нагрузки, являются причиной неуклонного снижения числа практически здоровых детей, увеличения доли детей, страдающих хронической патологией.

Цель. В наших исследованиях проводились определение физического развития и показателей, характеризующих резервные возможности сердечно-сосудистой системы школьников, обеспечивающих сохранение гомеостаза при адаптации на физическую нагрузку, сопоставлялась динамика выявленных изменений с возрастном аспекте и ее связь с физическим развитием.

Материалы и методы. Объектом наших исследований были 639 школьники 5-х,7-х и 9 классов общеобразовательных школ г.Баку. Физическое развитие оценивалось по модифицированных шкалам регрессии, состояние сердечно-сосудистой системы -по результатам Гарвардского степ-теста, определялся временной диапазон реабилитации показателей АД и сердечного ритма до первоначальных значений.

Результаты. В физическом развития школьников, являющимся одним из информативных показателей здоровья, за весь период школьного обучения отмечается стабильно отрицательная динамика. В 5 классе нормальное физическое развитие по усредненным данным отмечалось всего у 67,2 %, в 7 классе у 53,8%, в 9 классе у 50, 1%

школьников. В 7 классе отмечен высокий процент низкорослых детей - 16,3%, что свидетельствует об общем отставании в физическом развитии. Во всех классах отмечается высокий процент детей с избытком массы тела. Не соответствовали норме и показатели деятельности сердечно-сосудистой системы. АД в 5-ом классе в покое по усредненным данным соответствовали норме у 59,0 %, школьников, к 9 классу этот показатель несколько повышается и составляет 71,7 % у девочек и 73,4% у мальчиков. Аналогичная динамика отмечается и с частотой пульса. Временной диапазон возвращения частоты пульса и АД после нагрузки до первоначальных значений у 42 % школьников превышал допустимые нормативы, что свидетельствует о низких адаптационных возможностях сердечно-сосудистой системы.

Заключение: Таким образом, проведенные нами исследования свидетельствуют о неблагоприятной тенденции в состоянии здоровья обследованных школьников.

ATUJ0420.

НЕКОТОРЫЕ МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ СОБСТВЕННЫХ ЖЕЛЕЗ ПИЩЕВОДА В ОБЛАСТИ ГЛОТОЧНОГО СУЖЕНИЯ ЭТОГО ОРГАНА

У.Т.Джафарова

Кафедра Анатомии человека и
медицинской терминалогии

Введение: Собственные железы в области глоточного сужения пищевода характеризуются компактным

расположением начальных отделов, наличием преимущественно трех и более начальных отделов. В зонах сужений собственные железы, располагаясь в виде скоплений, образуют муфты.

Цель исследования: Целью настоящего исследования является изучение длины и ширины начальных отделов собственных желез, располагающихся в зонах глоточного сужения пищевода у людей разного возраста.

Материал и методы исследования: Железы пищевода изучены на препаратах, полученных от трупов 48 человек разного возраста. На тотальных препаратах пищевода методами макромикроскопии (по Синельникову) и морфометрии мы изучили длину и ширину начальных отделов собственных желез этого органа.

Полученные цифровые данные начальных отделов собственных желез в глоточном сужении сопоставлялись с аналогичным показателем, полученным у желез, находящихся рядом с этим сужением.

Результаты исследования и их обсуждение: В области глоточного сужения длина начальных отделов желез больше, чем в соседней с этим сужением области сравнения у новорожденных детей в 1,45 раза ($p < 0,001$), в 1-м детском возрасте – в 1,12 раза, у подростков – в 1,21 раза ($p < 0,05$), в 1-м периоде зрелого возраста – в 1,12 раза, в старческом возрасте – в 1,56 раза ($p < 0,001$).

Ширина начальных отделов желез области глоточного сужения больше, чем у желез, расположенных рядом с

ним в период новорожденности в 1,75 раза ($p < 0,001$), в 1-м детском возрасте – в 1,38 раза ($p < 0,001$), у подростков – в 1,27 раза ($p < 0,01$), в 1-м периоде зрелого возраста – в 1,40 раза ($p < 0,001$), в старческом возрасте – в 1,52 раза ($p < 0,001$).

Индивидуальные минимумы и максимумы длины и ширины начальных отделов собственных желез пищевода в его глоточном сужении независимо от возраста больше, чем в зонах возле этого сужения.

Заключение: Полученные данные имеют интерес для теоритической медицины.

ATUJ0421.

ТОКСИЧЕСКИЕ ЭФФЕКТЫ СОЛЕЙ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ ПРИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМ АТЕРОСКЛЕРОЗЕ

Р.И.Ибрагимов

Научно-Исследовательский Центр

Введение: Проблема загрязнения окружающей среды тяжёлыми металлами (ТМ), в ходе которого они в конечном итоге по пищевой цепи попадая в организм человека приводят к серьезной опасности для здоровья, является весьма актуальной.

Цель исследования: Учитывая, что атеросклеротические поражения на уровне сердечно-сосудистой системы являются основной причиной смертности человечества целью настоящего исследования, явилось изучение влияния хронической заправки солями ТМ на течение экспериментального атеросклероза.

Материалы и методы: Эксперименты проведены на 150 белых нелинейных крысах-самцах. Для экспериментальных исследований выбрана модель атеросклероза по И. В. Савицкому с соавт. (2016), которая основана на полиэтиологической теории развития заболевания. В качестве токсикантов использованы водорастворимые соли ТМ: сульфат кадмия (1мг/кг), азотнокислый никель (2 мг/кг) и азотнокислый кобальт (2 мг/кг).

Животные подвергались хроническому воздействию ТМ через питьевую воду в течении 60 дней в трех опытных сериях (в течении 15, 30 и 60 дней). Прослежены уровень общего холестерина (ОХ), триглицеридов (ТГ), липопротеидов низкой плотности (ЛПНП), липопротеидов высокой плотности (ЛПВП), малонового диальдегида (МДА), диеновых конъюгатов (ДК) и каталазы (КА) в крови при хронической заправке солями ТМ после моделирования атеросклероза у экспериментальных крыс.

Результаты исследования и их обсуждение: Исследований показали, что при хронической заправке солями ТМ выявляется усугубление нарушений липидного обмена, зарегистрированных после моделирования атеросклероза. Так нарастал уровень ОХ, ТГ и ЛПНП с параллельным снижением уровня ЛПВП. Полученные данные подчёркивают важную роль хронического отравления солями ТМ, в процессе усугубления атеросклеротических процессов. Заправка животных солями ТМ на

фоне атеросклеротических изменений также значительно усугубляла нарушения в процессах оксидативного стресса, имевших место после моделирования атеросклероза - возрастание уровня МДА, ДК с параллельным снижением активности КА. Выраженность вышеотмеченных изменений имела временной характер и по степени выраженности патологических сдвигов была следующей в убывающем порядке: сульфат кадмия → азотнокислый никель → азотнокислый кобальт. Наиболее резкие изменения отмечались к 60 суткам исследования. Несмотря, на что кобальт является одним из необходимых микроэлементов его избыточное поступление также приводило к усугублению нарушений липидного обмена и ПОЛ при хронической заправке солями ТМ.

Заключение: Полученные данные диктуют необходимость разработки эффективных методов коррекции биохимических нарушений на уровне как липидного обмена, так и процессов ПОЛ при хронической интоксикации солями ТМ, что особенно важно для категории пациентов, имеющих атеросклеротические поражения сосудов.

ATUJ0422.

ДИНАМИКА ЭЛЕКТРОЭНЦЕФАЛОГРАФИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ПРИ РАЗЛИЧНЫХ ЭМОЦИОНАЛЬНЫХ СОСТОЯНИЯХ У ЗДОРОВЫХ ЮНОШЕЙ

А.Г.Казымов, Д.М.Алиева, Г.Дж.Велиева

Кафедра нормальной физиологии АМУ

Оценивание пространственной организации корковой ЭЭГ является одним из перспективных подходов к изучению интегративной деятельности мозга человека. Особый интерес представляют методы анализа совокупной согласованности одновременно нескольких отведений ЭЭГ, направленные на изучение целостной организации коркового биоэлектрического поля.

Основной целью является изучение в возрастном аспекте интегративной деятельности мозга у здоровых юношей (15-18- лет) при различных функциональных состояниях (ФС): спокойном, напряженном, отрицательно- и положительно-эмоциональном.

Исследования проводили у 24 практически здоровых юношей возрастных группах А-15, А-16, А-17 и А-18. Регистрацию биоэлектрической активности (ЭЭГ) осуществляли монополярным способом от (F3 F4), (С3 С4) и (О1 О2) обоих полушарий головного мозга, расположенных по международной схеме 10-20 на 16 – канальном электроэнцефалографе фирмы «Нейрон-Спектр». Проведен сравнительный анализ ЭЭГ-показателей, регистрируемых у практически здоровых юношей, отражающих процентное распределение (представленность) отдельных ЭЭГ - ритмов, спектральной мощности ритмических компонентов ЭЭГ-сигнала в различных частотных диапазонах, а также амплитудно-частотный анализ ЭЭГ в состоянии спокойного бодрствования и при

моделировании напряженной психической деятельности.

С возрастом (от группы А-15 до группы А-18) в состоянии покоя отмечается умеренное нарастание процентного вклада и спектральной мощности альфа-ритмики во фронтальных и центральных отведениях, более выраженное слева, а также снижение вклада и относительной мощности спектра бета-ритма при смещении частотных характеристик альфа-ритма в сторону альфа-1 диапазона (8-10 Гц), а бета-ритма - в сторону бета-1 диапазона.

При напряжении в младших возрастных группах типичной реакцией была коактивация по альфа- и бета мощностям в лобных и центральных отведениях справа и слева, а также повышение тета-активности - во фронтальных зонах мозга, а дельта-активности - в лобных и центральных зонах слева. В группах же 17-18 лет при сохранении общей тенденции альфа-бета коактивации в передних зонах мозга отмечалось снижение мощности дельта-ритмики в лобных и задних областях, что можно интерпретировать как более «экономичное» мозговое обеспечение напряженной психической деятельности.

ATUJ0423.

К ВОПРОСУ БИОИНДИКАЦИИ ТЯЖЕЛЫХ МЕТАЛЛОВ В ОБЪЕКТАХ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ

М.А.Казимов, V.M. Kazımova

Кафедра питания и медицинской экологии

Согласно сформировавшимся представлениям, тяжёлые металлы являются неотъемлемыми компонентами объектов окружающей среды. Среди 4 основных объектов окружающей среды (атмосферный воздух, почва, вода, пища) наибольшее содержание тяжёлых металлов находится в почве. Это объясняется, с одной стороны естественным рассеиванием металлов в природной среде, с другой – постоянной подверженностью почвы антропогенным воздействиям путем как непосредственного попадания тяжёлых металлов в почву при добыче и переработке полезных ископаемых, при сжигании топлива, движении транспорта и т.д., так и через атмосферный воздух и водных объектов. Именно через почвы тяжёлые металлы оказывают вредное действие на флору, фауну и людей. Целью настоящего сообщения является изыскание путем анализа литературных данных и результатов собственных исследований наиболее оптимальных путей биоиндикации и оценки опасности тяжёлых металлов с позиций медицинской экологии, рассматривающей все аспекты воздействия вредных факторов окружающей среды на здоровье человека.

Изучению вредного действия тяжёлых металлов (их в природе около 50) посвящены множество исследований. Вместе с тем, вопрос об определении степени опасности тяжёлых металлов не только для людей, но и для экологии в целом, к настоящему времени считается нерешенным. Проблема при этом заключается в

выборе тест-объектов обнаружения эффекта и критерий оценки опасности. Проведенные нами исследования позволили определить тяжёлых металлов в различных объектах, в том числе в культивируемых растительных продуктах, в земляных живностях (моллюски, дождевые черви и др.), в биоматериалах людей, проживающих на разных территориях, имеющих разную степень землепользования и, следовательно, загрязнения.

Результаты наших исследований, соизмеримые с результатами других авторов, дают основание считать, что для оценки экологической опасности тяжёлых металлов, тест-объектами могут служить растения в разные вегетационные периоды развития. Исследования этих объектов оказались более информативными. Так, количественное содержание тяжёлых металлов в растениях, являющихся легкодоступным биоматериалом, позволяет определить их состояние и уровень в почве, что проливает свет на степень загрязнения почвы исследуемых территорий. Исследование растений в разные вегетационные периоды даёт возможность установить локализацию накопления металлов в органах растений и судить о возможном генетическом эффекте их воздействия.

ATUJ0424.

ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОСТЫХ ЗРИТЕЛЬНО-МОТОРНЫХ РЕАКЦИЙ (ПЗМР) ПИЛОТОВ НА СИМУЛЯТОРАХ

А.М.Мамедов, А.Х.Алиев, Р.К.Абасов,
Ш.Р.Эйвазова

Азербайджанский Медицинский
Университет Кафедра Нормальной
Физиологии
Национальная Академия Авиации
Лаборатория «Человеческий фактор» в
Авиации

Актуальность: В настоящее время проблема безопасности полетов трансформировалась из области техники в новые гуманитарные направления социальной психологии, психофизиологии и медицины.

Они приняты как проблемы человеческого фактора в Авиации. По данным International Civil Aviation Organization – JCAO нарушения безопасности полетов в 70-80% случаев приходится на человеческий фактор. Эти исследования проводятся в соответствии с совместным Меморандумом принятым Национальной Академией Авиации и Азербайджанским Медицинским Университетом.

Цель: Исследования простых зрительно-моторных реакции (ПЗМР) пилотов на симуляторах, отражающих реальные условия полетов.

Методика: Исследования простых зрительно-моторных реакции (ПЗМР) проводились на компьютерном – диагностическом аппарате «НС – Психотест».

Методика «Оценка внимания» предназначена для диагностики концентрации и устойчивости внимания. Обследуемому последовательно предъявляются световые сигналы на экране монитора. Необходимо как можно быстрее и правильно отреагировать на

появление сигнала нажатием на кнопку.

Результаты: Исследованы ПЗМР – показатели пилотов до и во время полетов на симуляторах. Было выявлено, что в 63% случаев во время полетов наблюдается, снижение среднего значения времени реакции приблизительно с 300 мсек до 280 мсек. При этом повышалась скорость оценки видео теста, сопровождаясь повышением коэффициента точности по Уипплу и снижением ошибок на несколько единиц. Характерно, что в это время концентрация внимание несколько повышается с низкого до среднего уровней, а в некоторых случаях до высоких значений.

Таким образом в случаях повышения скорости видеомоторных реакций концентрация внимания несколько повышается. Ошибки фиксируются, хотя их количество снижается. Работоспособность при этом средняя. Все это указывает на то, что работа обследуемого сопровождается умеренным эмоциональным напряжением.

Обследуемый является промежуточным типом между инертным и подвижным типом высшей нервной деятельности.

ATUJ0425.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПЕННОГО ЧИСЛА ТРАВЫ ОРТОСИФОНА ТЫЧИНОЧНОГО

Х.Н.Мустафаева, Н.А.Оруджова
Кафедра Фармакогнозии

Введение. Сапонины – растительные метаболиты, обладающие

поверхностной активностью – свойством, обуславливающим образование устойчивой пены при взбалтывании. Благодаря этому, сапонины представляют интерес для использования вместо алканоламидов в приготовлении шампуней, а также моющих средств, зубных паст. Целью данного исследования было определение пенного числа сапониносодержащих растений, и выявление потенциала для их применения в качестве пенообразователей длительного действия.

Ход работы: Объектом анализа послужила трава почечного чая (*Orthosiphon stamineus*, Lamiaceae), предоставленная кафедрой фармакогнозии. Для определения пенного числа, применили метод, предложенный Европейской Фармакопеей (Ph. Eur.7). Порошок растения (5 гр) с очищенной водой (100 мл) нагревали в течении 15 минут на водяной бане при 80°C. После фильтрования приготовили серию разведений очищенной водой в пробирках (15x150 мм), первая пробирка, содержащая только очищенную воду (10 мл), служила отрицательным контролем. Далее, пробирки интенсивно взбалтывали в вертикальном положении в течение 15 с, и производили измерение высоты, образовавшегося пенного столба через 5 мин после взбалтывания. Для определения пенного числа использовали объем настоя растительного сырья в этой пробирке, использованного для приготовления разведения, образовавшего

устойчивый пенный столб, высотой не менее 1 см.

Таблица 1. Высота пенного столба и соответствующие разведения настоя.

Номер пробирки	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Концентрация раствора (%)	0	5	10	15	20	25	30	35	40	45	50
Высота пенного столба (см)	0	0,2	0,7	1,5	2	2,5	2,9	3,2	3,4	4	4,2

Результат: Наименьшая концентрация настоя, при которой наблюдалось образование пенного столба, высотой не менее 1 см составила 15% (Таблица 1). Величина пенного числа для 1%-ного раствора *O. Stamineus* составила соответственно 15, что является хорошим показателем. Таким образом, сапонины из *O. Stamineus* демонстрируют хорошие пенообразующие свойства и могут быть применены в приготовлении моющих и косметических средств.

ATUJ0426.

МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ВЗАИМООТНОШЕНИЯ ГЛАЗОДВИГАТЕЛЬНОГО НЕРВА С ЧЕРЕПНЫМИ НЕРВАМИ

З.Д.Насирова

Кафедра Анатомии человека и
медицинской терминологии

Актуальность. В научной литературе приводится только общая схема взаимоотношений глазодвигательного, блокового, глазного и отводящего нервов без указания на возможные варианты, проекций, связей, что осложняет работу неврологов.

Цель исследования. Изучение анатомо-топографической особенности глазодвигательного нерва на протяжении его следования.

Материал и методы. Для выполнения поставленных задач использовано обычное и тонкое препарирование по В.П.Воробьеву глазодвигательных нервов у трупов разного возраста в количестве 94.

Результаты и вывод. В начальном отделе пещеристой пазухи отмечается прямолинейный ход глазодвигательного нерва с расположением выше других нервов, а в сторону верхней глазничной щели в соответствии с анатомией пазухи наблюдается его латеральное отклонение с прохождением нижней ветви в области верхней глазничной щели ниже остальных нервов. Глазодвигательный нерв имеет сложное взаимоотношение с другими нервами пещеристой пазухи и их ветвями. Так, снизу и латеральнее от глазодвигательного нерва находятся блоковый нерв, первая ветвь тройничного нерва, а снизу и медиально отводящий нерв и внутренняя сонная артерия с симпатическим сплетением. На латеральной стенке глазодвигательный нерв контактирует с глазной ветвью тройничного нерва и симпатическим сплетением внутренней сонной артерии. Однако, связи между ветвями глазодвигательного нерва с ветвями глазного нерва являлись

непостоянными и носили асимметричный характер. Связь же с вегетативной нервной системой посредством глазодвигательного корешка, отходящего от нижней ветви нерва, постоянная. Таким образом, взаимоотношение глазодвигательного нерва с черепными нервами глазницы изменчиво.

ATUJ0427.

ЭЛЕКТРОФИЗИОЛОГИЧЕСКОЕ И НЕЙРОХИМИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ИНТЕГРАТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НЕЙРОНОВ СЕНСОМОТОРНОЙ ОБЛАСТИ КОРЫ ГОЛОВНОГО МОЗГА.

А.Ш.Рустам-заде, З.Т.Бахшиева,
А.А.Рустам-заде, А.Ф.Рустамова
| Кафедра нормальной физиологии

Для адекватного моделирования деятельности корковых нейронов и нейронных сетей необходимо проведение электрофизиологических и нейрофармакологических исследований конвергентной емкости одиночных нейронов.

Целью наших исследований было изучение некоторых особенностей взаимодействия специфических и неспецифических возбуждений, а также гетеромодальных сигналов на нейронах сенсомоторной области коры мозга. В экспериментах на кроликах изучались изменения импульсной активности нейронов разных слоев сенсомоторной области коры мозга под действием светового, звукового и болевого раздражений, наносимых до и после интракаротидной инъекции М-холинолитика. При этом после

инъекции атропина одни нейроны усиливали, а другие замедляли или прекращали свою импульсацию. Было установлено также, что подавление вызванного потенциала коры мозга наблюдается не только на фоне ретикулокортикальных активирующих влияний, но и при их отсутствии. Конфигурация вызванного потенциала претерпевает различные изменения под действием нейротропных веществ. Блокада и в равной мере стимуляция холин- и адренореактивных структур мозга приводят к сужению или расширению конвергентной емкости нейронов в разных слоях коры мозга. Такая динамичность в реакциях нейронов имеет место при регистрации взаимодействия восходящих к корковым нейронам гипоталамических импульсов, вызывающих эмоциональное и мотивационное поведение. Приведенные данные можно объяснить нейрохимической разнородностью корковых синапсов. Совокупность полученных данных указывает на то, что в основе интегративной деятельности нейронов лежит взаимодействие химически разнородных синаптических процессов.

ATUJ0428.

МАКРО-МИКРОСКОПИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЩИТОВИДНОЙ ЖЕЛЕЗЫ У ИНТАКТНЫХ ЖИВОТНЫХ.

С.М.Рустамова
| Кафедра анатомии человека и
| медицинской терминологии

Введение. Одной из основных функций живого организма является сохранение морфофункциональной устойчивости биологических систем и регулирование стабильности функциональных процессов в организме, в том числе и в щитовидной железе.

Цель работы. Получение данных о макро-микроскопических исследованиях щитовидной железы у животных в норме.

Материалы и методы. Макро-микроскопическим были изучены щитовидные железы у 35 белых крыс с массой тела 130-150г. Выделяли трахео-гортанный комплекс с щитовидной железой. Щитовидные железы фиксировали в 12% формалина. Для общего морфологического и морфометрического исследования срезы щитовидной железы окрашивали гематоксилином-эозином.

Определяли условную массу, диаметр структурных элементов щитовидной железы у интактных крыс.

Результаты. Нами установлено, что масса щитовидной железы составляет $14,2 \pm 1,65$ мг, условная масса эпителия $7,85 \pm 0,72$, коллоида $3,69 \pm 0,28$ мг. Большой диаметр ядра тироцита составляет $5,2 \pm 0,13$ мкм, меньший диаметр $4,1 \pm 0,17$ мкм. Для интактных крыс характерно размещение основной массы обеих долей щитовидной железы на заднебоковых поверхностях гортанно-трахеального комплекса и частично ткань щитовидной железы переднебоковых сторон.

Выводы. Анализ морфологических признаков, которые соответствуют различной функциональной активности

щитовидной железы, позволил сделать такой вывод что, под некоторых определенных воздействиях изменяется массы структурных элементов щитовидной железы у интактных крыс. Эти изменения отражают различные уровни функциональной активности и влияют на морфометрических параметров щитовидной железы.

ATUJ0429.

СОСТОЯНИЕ ЗДОРОВЬЯ РАБОТНИКОВ ПРОИЗВОДСТВА НЕФТЯНОГО БИТУМА

Д.Я.Салихова

Кафедра Здоровья детей и подростков, здоровья труда

Введение: Битумное производство с новой технологией, полученное на основе гудронов Бакинского нефтеперерабатывающего предприятия вырабатывает высококачественную продукцию, которая широко используется не только в Республике, но и экспортирует за ее пределы. Нефтяные битумы представляют собой твердые и полутвердые продукты, состоящие из смеси высокомолекулярных углеводородов, метанового, нафтенного и ароматического ряда и их кислородных, сернистых, азотистых производных с содержанием целого ряда металлов.

Цель исследования: Работающие на указанном производстве при выполнении трудовых операций ежедневно испытывают влияние факторов производственной среды и

трудового процесса, которые при определенной степени выраженности и продолжительности подвергаются их воздействию и могут оказывать неблагоприятное влияние на состояние здоровья и привести к возникновению профессиональных заболеваний. Поэтому целью данной работы явилось научное обоснование мер профилактики по уменьшению рисков заболеваемости на данном производстве.

Материалы и методы исследования: Объектом исследования явились условия труда и изучение заболеваемости с временной утратой трудоспособности работающих на производстве нефтяного битума по данным медицинской отчетности за 5 лет по форме (№16 ВН).

Результаты и выводы исследования: Условия труда работающих производства нефтяного битума характеризуется комплексом производственно-профессиональных факторов, где ведущее гигиеническое значение имеют физические факторы, химические факторы разных интенсивностей, а также имеет место нервно-эмоциональное напряжение. Высокий риск (RR) развития производственно-обусловленных заболеваний подтверждается степенью профессиональной обусловленности (EF) болезней: органов дыхания (RR=6,0; EF=80,5%; $p<0,01$), высокой степенью болезней опорно-двигательного аппарата и периферической нервной системы (RR=5,8; EF=66,8%; $p<0,01$), болезней системы кровообращения (RR=5,0; EF=51,3%; $p<0,01$), гипертоническая болезнь, болезни артерии и вен

(RR=4,3; EF=39,7%; $p<0,05$), болезни органов пищеварения (RR=2,4; EF=32,6%; $p<0,05$). Необходима ранняя диагностика заболеваний и проведение комплексных мер профилактики, направленных на снижение уровня заболеваемости с учетом оздоровления условий работы и вопросов охраны труда.

ATUJ0430.

ПРИМЕНЕНИЕ СТАФИЛАКОККОВОГО БАКТЕРИОФАГА В ЛЕЧЕНИИ ОСТРОГО И РЕЦИДИВИРУЮЩЕГО СИНУСИТА

Дж.Х.Талыбова, М.С.Новрузова,
С.Ф.Гурбанова, С.А.Мурадова
| Кафедра Медицинской микробиологии и
| иммунологии

В последние десятилетия отмечен неуклонный рост частоты острого и рецидивирующего синусита и переход заболеваний околоносовых пазух в хроническую форму. Использование для лечения синусита даже новейших эффективных антибактериальных и противовоспалительных средств не всегда позволяет изменить тенденцию роста. Одна из причин неблагоприятного течения воспалительного процесса в области верхних дыхательных путей - несостоятельность местных и общих механизмов иммунной защиты. В связи с чем, поиск новых высокоэффективных методов лечения больных является весьма актуальным. Настоящей панацеей для современной медицины стало возвращение к фаговой терапии - к препаратам, которые точечным ударом

справляются с болезнетворными микробами и уничтожив их, самостоятельно выводятся из организма, не нарушая работу систем и органов. Еще одним преимуществом фаговой терапии является элиминация патогенных бактерий, без нарушения баланса нормофлоры, что весьма целесообразно для организма больных; фаги не вызывают побочных эффектов, таких как снижение слуха, диарея, аллергические реакции. Лечение проводилось в Детском Восстановительном Центре. Из 28 больных, у которых в результате микробиологических исследований выявили *Staphylococcus aureus*, множество штаммов которых были резистентны к наиболее часто применяемым антибиотикам. Кроме того, известно, что суперантигены *S.aureus*, влияют на пролиферацию Т-лимфоцитов с экспрессией β -цепи, что может привести к «иммунологическому параличу» слизистой оболочки.

Целью исследования явилось изучение и оценка терапевтического и иммунологического эффекта стафилококкового бактериофага, являющегося иммунологическим препаратом, способствующим повышению резистентности организма к инфекциям, вызываемым *S.aureus* у больных синуситом. У 24-ти больных после лечения наблюдалось риноскопическое улучшение: снижение гиперемии слизистой оболочки носовых раковин, уменьшение отека, у 28 исчезли выделения из носа, у всех больных после фаготерапии отмечалось значительное улучшение носового дыхания, уже на 4-е сутки,

полное восстановление функции по 4 балльной шкале на 7-9-е сутки. При микробиологическом исследовании, после лечения стафилококковым бактериофагом, наблюдалось уменьшение количества бактерий в смыве из носа.

Установленная в ходе исследования высокая клиническая эффективность стафилококкового бактериофага дает основания рекомендовать препарат для проведения ирригационной терапии при острых и хронических бактериальных риносинуситах, аденоидитах.

ATUJ0431.

СОСТОЯНИЕ ЗАБОЛЕВАЕМОСТИ СИНДРОМОМ РАЗДРАЖЕННОГО КИШЕЧНИКА ВОЕННОСЛУЖАЩИХ И ЧЛЕНОВ ИХ СЕМЕЙ

Р.И.Халафова

Поликлиника военного института им.
Г.А.Алиева

Введение: В последние годы синдром раздраженного кишечника (СРК), приобретший широкое распространение среди населения и наносящий серьезный ущерб его здоровью приобрел важное медико-социальное значение. Часто СРК сопровождается эмоциональным стрессом (ЭС). В то же время сведения с заболеваемости СРК среди столь специфичной социальной группы населения каковыми являются военнослужащие и члены их семей (ВСС), отсутствуют.

Цель работы: Изучение распространенности СРК среди ВСС. Материал и методика. Диагностирование СРК проводили в соответствии с

Римскими критериями IV (2016 г). Уровень эмоционального стресса (ЭС) определяли по шкале Ридера. Всего обследовали 1977 курсантов (17-22 года), 326 офицеров (24-55 лет) и 257 их жен (23-51 год).

Результаты и обсуждение. Выявляемость СРК среди ВСС варьирует от $18,7 \pm 2,2$ до $22,2 \pm 2,6\%$ ($P > 0,05$). Наиболее часто выявляется СРК-З (запор), нежели СРК-Д (диарея), т.к. пациенты с диареей чаще обращаются к врачам и получают лечение. В целом, медицинская обращаемость пациентов слабая и составляет в среднем $30,7 \pm 2,3\%$, а $37,3 \pm 2,4\%$ пациентов проводят самостоятельное лечение, еще $32,0 \pm 2,3\%$ пациентов терпимо относятся к клиническим проявлениям СРК ($P > 0,05$). При сочетаниях СРК с другими синдромами медицинская обращаемость возрастает до $62,1 \pm 9,2\%$. В период адаптации к условиям жизни и учебы в училище уровень сильного ЭС у курсантов возрастает до $32,3 \pm 2,3\%$, по мере адаптации (через 4 года) она снижается до $3,4 \pm 1,1\%$ ($P < 0,001$).

Заключение. Высокий уровень заболеваемости СРК, часто сопровождаемый ЭС может снижать качество обучения курсантов и выполнение служебных обязанностей офицерами. В связи с этим своевременное выявление СРК среди ВСС и его лечение имеет важное значение.

ATUJ0432.

МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВЕРХНЕГО НИСХОДЯЩЕГО БРОНХИАЛЬНОГО НЕРВА У ПОДРОСТКОВОГО И ЮНОШЕСКОГО ВОЗРАСТОВ

Э.А.Хыдыров, Н.Н.Исаев

Кафедра анатомии человека и
медицинской терминологии

Введение. Изучение морфологических особенностей нервов легких приобретает большую практическую значимость.

Целью исследования. Целью исследования явилось изучение внутривольного строения верхнего нисходящего бронхиального нерва.

Материалы и методы исследования. Материалом исследования послужило 12 трупов подросткового и юношеского возрастов.

Для внутривольного изучения нервов были использованы методики окрашивания миелиновых волокон по Вейгерту-Палю и Крутсаю.

Результаты исследований. Результаты исследований показали, что в подростковом возрасте преобладают средние миелиновые нервные волокна, число которых справа составляют $511, 41 \pm 31,77$ и слева - $498, 12 \pm 30,22$. Нарастает число крупных нервных волокон, которые справа - $125, 42 \pm 10,60$, а слева - $114, 58 \pm 8,83$ и очень крупных нервных волокон, число которых справа - соответственно $8, 51 \pm 0,78$ и слева - $7, 51 \pm 0,70$. От подросткового возраста к юношескому продолжается рост всех микрометрических показателей нерва. Диаметр поперечного сечения его на

протяжении указанного периода колеблется в пределах $611,02 \pm 42,63$ мкм справа и $475,71 \pm 44,19$ мкм слева. Эпиневральная оболочка постепенно утолщается и в юношеском возрасте достигает значений в правом нерве- $94,27 \pm 8,66$ мкм и в левом- $91,32 \pm 8,68$ мкм. Каждый нервный пучок окружен периневральной оболочкой, толщина которой в правом нерве составляет- $15,42 \pm 1,01$ мкм, а в левом- $14,37 \pm 0,94$ мкм. Число нервных пучков практически не изменяется. От подросткового к юношескому возрасту продолжает увеличиваться общее количество мелких волокон. В правом нерве их средние значения достигают - $4212,41 \pm 363,85$, а в левом - $3987,41 \pm 338,39$. Количество пучков колеблется в пределах - $3,45 \pm 0,29$ справа и - $3,24 \pm 0,23$ слева.

Заключение. Таким образом было установлено, что в подростковом и юношеском возрастах увеличивается количество миелиновых нервных волокон среднего и крупного диаметра.

ATUJ0433.

МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ВЕРХНЕГО НИСХОДЯЩЕГО БРОНХИАЛЬНОГО НЕРВА У ПЛОДОВ

Э.А.Хыдыров, Н.Н.Исаев
| Кафедра Анатомии человека и
| медицинской терминологии

Введение. Изучение внутриствольного строения периферических нервов представляет собой один из важных аспектов нейроморфологии.

Цель исследования. Целью исследования явилось изучение морфологические особенностей

верхнего нисходящего бронхиального нерва у плодов.

Материалом исследования. Материалом исследования послужили 12 плодов 6-9 месячного возраста. Для внутриствольного изучения нервов были использованы методы окрашивания миелиновых волокон по Вейгерту-Палю и Крутсаю.

Результаты исследования. Результаты исследований показали, что изменения диаметра блуждающего нерва на уровне верхнего края щитовидного хряща разных возрастных группах показало что у плодов 6-9-ти месяцев составляют справа- $1-1,5$ мм, а слева- $0,8$ мм. Диаметр поперечного сечения верхнего нисходящего бронхиального нерва у плодов 6-9-ти месяцев справа составляет - $250,80 \pm 23,69$, слева - $220,81 \pm 19,89$. Толщина эпиневральной оболочки в указанном возрастном периоде достигает в правом нерве - $24,5 \pm 2,19$ мкм, в левом - $20,50 \pm 1,33$ мкм. Каждый нервный пучок окружен периневральной оболочкой, которая по своей толщине составляет - $6,21 \pm 0,39$ и $6,02 \pm 10,37$ мкм справа и слева соответственно.

Количество миелиновых нервных волокон у 6-9-ти месячных плодов справа составляет - $2314,10 \pm 226,38$, слева- $1945, \pm 189,72$. Численность средних миелиновых волокон в правом нерве достигает - $171,60 \pm 16,13$, в левом- $11 \pm 9,89$. Крупные миелиновые волокна составляют справа- $14,81 \pm 1,19$, а слева- $8,10 \pm 0,66$. Преимущественной их разновидностью являются я мелкие волокна.

Заключение. Анализ состава миелиновых волокон верхнего нисходящего бронхиального нерва у

плодов 6-9-ти месяцев показал, что процентное содержание мелких миелиновых волокон колеблется справа в пределах 89 - 96%, а слева - 90 - 97%.

ATUJ0434.

СТРУКТУРНЫЕ И РАЗМЕРНЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ ЖЕЛЕЗ И ЛИМФОИДНЫХ ОБРАЗОВАНИЙ ПРЕДДВЕРИЯ ВЛАГАЛИЩА У ЖЕНЩИН РАЗНОГО ВОЗРАСТА В НОРМЕ.

С.В.Шадлинская

Кафедра анатомии человека и
медицинской терминологии

Введение. В настоящее время железы и лимфоидный аппарат органов пищеварения и дыхания изучены лучшей степени по сравнению с железами стенок органов мочеполового аппарата. До сих пор эти структуры преддверия влагалища остаются мало изученными. В научной литературе почти отсутствуют данные о количестве и размерах малых желез и лимфоидных образований преддверия влагалища.

Целью исследования явилось получение макромикроскопических данных о малых железах и лимфоидном аппарате преддверия влагалища в постнатальном онтогенезе человека в норме.

Материал и методы. Объектом исследования явились железы и лимфоидные структуры стенок преддверия влагалища, полученных от трупов 120 женщин разного возраста. Микроанатомию желез и лимфоидных структур изучали на микроскопических

препаратах. Микроскопические препараты окрашивались гематоксилин-эозином, гематоксилин-пикрофуксином по Ван Гизон. Полученные в ходе исследования цифровые данные подвергались статистической обработке.

Результаты. Исследование показало, что в стенках преддверия влагалища находятся многочисленые трубчатые альвеолярные железы, они к рождению девочек сформированы. Наибольшее количество и размеры желез отмечаются в 1-ом периоде зрелого возраста. Иволютивные изменения желез начинаются со 2-го периода зрелого возраста, которые проявляются уменьшением количества и размеров желез, возрастанием доли желез с ампулообразно расширенным общим выводным протоком, увеличением содержания стромы.

Лимфоидные образования преддверия влагалища человека представлены диффузной лимфоидной тканью и лимфоидными узелками, располагающихся преимущественно возле выводных протоков и начальных отделов желез. Лимфоидно-железистые взаимоотношения наименее выражены у новорожденных девочек, а в максимальной степени у женщин репродуктивного возраста. Лимфоидные образования преддверия влагалища максимального развития приобретают в раннем детском возрасте. После этого возрастного периода постепенно отмечаются иволютивные преобразования.

Итог. Полученные данные могут являться стандартами (нормативами), с которыми может быть сопоставлены

биопсионные и секционные материалы.

ATUJ0435.

INTRATRUNK STRUCTURE OF THE OPHTHALMIC AND RECURRENT LARYNGEAL NERVES OF PEOPLE OF MATURE AGE

Q.M.Abdullayeva, A.J.Mamedova
| Department of Human Anatomy and
| Medical Terminology

Introduction. The problem of intratrunk structure and myeloarchitectonics of the visceral nerves is an important link in a complex chain of innervations connections of the internal organs. We found some information about the histostructure of individual branches of the vagus and ophthalmic nerves of experimental animals and humans in the works of V.B. Shadlinsky (1982), R.A. Askerov, J.J. Shapiro (1982), V.B. Shadlinsky, V.V. Bobina (1991), V.B. Shadlinsky, R.A. Qafarova (1997), R.A. Askerov, E.A. Khydyrov (1998) etc.

The intratrunk structure of peripheral nerves is important for morphologists, clinicians and neuropatologists. Organization of the above mentioned nerves is of great practical interest.

Purpose of the study. The aim of this work was to study the intratrunk structure of the ophthalmic and the recurrent laryngeal nerves.

Material and research methods. The material for the study was the transverse sections of these nerves taken from 10 corpses of people of mature age on both sides. The nerves were stained according to the method of Weigert-Pal and Krutsay. The diameters of the nerves and

myelin fibers were measured using an ocular micrometer. When counting myelin fibers, a micrometer grid was used. Digital data processed by statistical methods.

Results. On a transverse section, the ophthalmic nerve has a flattened or oval shape. Regardless of the configuration of the nerve, the conductive elements (myelin fibers) in percentage predominate over the area occupied by the connective tissue elements. The recurrent laryngeal nerve contains a pronounced connective tissue component with all constituent elements and also fibrous conductive structures. On a transverse section, the nerve is usually round or oval in shape.

The results of the study showed that in adulthood, the ophthalmic and recurrent laryngeal nerves show an increase in the total number of myelin fibers due to an increase in the number of the large and very large myelin nerve fibers.

ATUJ0436.

SUGGESTIONS FOR STOPPING TUBERCULOSIS IN THE MILITARY

¹S.B.Ahmadov, ²A.N.Ahmadova
| ¹Azerbaijan Medical University, Military
| Medical Faculty
| ²Scientific Research Institute of Pulmonary
| Diseases, Reference Laboratory

First of all, tuberculosis disease spreads easily among military personnel. Respiratory infections can spread easily in the barracks. It is important to stop tuberculosis in military base. Military doctors are trying to stop the spread of tuberculosis. Tuberculosis disease is dangerous to spread in military personnel. Military personnel are included in the risk group due to tuberculosis.

Tuberculosis has increased among young people in the Republic of Azerbaijan. X-ray and immunological screening are recommended for military personnel from areas with a high incidence of tuberculosis. Military base should not be located in areas with a high incidence of tuberculosis. This is my anti-epidemic advice. Early detection of pulmonary tuberculosis in military personnel is appropriate. Military personnel from 18 to 25 years of age are offered a special medical examination against tuberculosis. Improving early detection of latent tuberculosis among young military personnel is the most important. If infiltrative pulmonary tuberculosis is diagnosed, anti-epidemic control increase in a military base. Active detection tuberculosis on a military base is appropriate. A new mobile medical group will be organized for stopping tuberculosis disease. It is appropriate to look for high-risk groups for tuberculosis for tuberculosis disease in military base. Those who want to join the military should be examined for tuberculosis. Soldiers with more than 6 months of military service include in the high risk level for tuberculosis disease. Immunologically examination is advised in addition to X-ray examination for tuberculosis. In addition, X-ray examination is advised for tuberculosis disease. Anti-tuberculosis is suggest for military personnel in the autumn-winter seasons. A full tuberculosis screening is advised on a military base. Active detection is the most important for tuberculosis. Early detection of tuberculosis recommended. Anti-tuberculosis is more recommended in the army forces than navy and air forces.

ATUJ0437.

ULTRASTRUCTURAL CHANGES OF LUNG ALVEOLI AND COMPONENTS OF AERO-HEMATIC BARRIER UNDER EFFECT OF "MACROPHAGE MIGRATION INHIBITOR FACTOR (MIF)"

¹A. Aliyarbayova, ²I. Hasanov

Department of Cytology, Embryology and Histology of Azerbaijan Medical University¹,
Azerbaijan State Academy of Physical Education and Sport²

Introduction. The ultrastructural changes of lung alveoli and aero-haematic barrier after experimental intravenous injection of "Macrophage Migration Inhibitory factor" (MIF), which is important in immune defense mechanisms, have been poorly studied. The purpose of the research was to study the dynamics of ultrastructural changes in the alveolar wall of the lungs and the aero-hematic barrier after intravenous administration of MIF.

Materials and methods. The study was conducted on 60 adult male white rats divided into 3 groups: 1) intact - 12; 2) "comparison" (injection of 0.3 ml physiological solution) - 12; 3) "main" (injection of 1.39 micrograms of MIF in physiological solution) - 36. After 2 hours, also on 2nd, 3rd, 7th, 15th and 30th days of post MIF injection into the tail vein, the animals were removed from the experiment by decapitation under anesthesia. The obtained tissue specimens of lung were prepared into Araldit-Epon blocks according to general methods accepted in electron microscopy, then the sections gained from blocks in 0.5-1.0 µm thickness

were studied under a light microscope, and ultrathin sections of 50-70 nm under a transmission electron microscope JEM-1400 (JEOL, Japan). The average mathematical value of the parameters, its average error ($M \pm m$) and the accuracy of the difference (t, p) were calculated.

Results. In the animals of the main group, the ultrastructural changes on the cells of the alveolar floor and wall framework, as well as on the components of aero-hematic barrier (including endotheliocytes) were already noted in the 2nd hour of MIF injection, reinforced on the 2nd day, and reached the maximum intensity on the 3rd day. After 7 days of MIF injection, the intensity of the changes was significantly lessened ($p < 0.04$). On the 15th and 30th days of observation, the ultrastructural changes were mainly manifestations of fibrosis of the perialveolar microzones and basement membranes.

Conclusion. The ultrastructural changes in the lung alveoli, perialveolar microzones and within aero-haematic barrier under influence by MIF injection can be conventionally grouped as "cell/wall" changes of the early period (2 hours - 3 days) and "wall/periwall" changes of the late period (15 - 30 days). The results can be used to evaluate the morphofunctional state of structures that ensure gas exchange and surfactant metabolism in experimental immune pathologies of the lungs.

ATUJ0438.

SIGNIFICANCE OF LYMPHSTIMULATING CORRECTION IN THE TREATMENT OF DIABETIC NEPHROPATHY

A.J.Aliyeva, N.A.Jafarova, S.R.Panahova, N.A.Usubova

Department of Pathological Physiology

Diabetes mellitus (DM), a very common and multifaceted metabolic disorder is considered as one of the fastest growing public health problems in the world. In developed countries, about 10% of their budget for health care is utilized for the management of diabetes. It has been predicted that the prevalence of diabetes mellitus will reach up to 642 million by the year 2040 globally. Since diabetes imposes serious threat to individual's health and causes societal economic burden research on its management and treatment is now one of the most sought area of interest.

Development of complications such as retinopathy, nephropathy, as well as acute coronary syndrome makes the outcome of the diabetes more dangerous. Studies in this area have been found out that the toxic products are collected in the tissues during the DM, microcirculation slows down and lymph drainage in tissues is weakened. These products accumulate in interstitial areas and lead to the development of pathologies in various organs (kidneys, heart, eye, etc.). Investigation of disturbance of lymph circulation with diabetic nephropathy (DN), which is the most common complications of DM, was the main purpose of our research.

The DM and DN models were reproduced on the animals (rabbits) in our experiments by administration of alloxan solution intravenously. Indicators of the coagulation-anticoagulation-fibrinolysis system and the rate of lymph circulation were studied in the blood and lymph of these animals. The results we have received during the study revealed the dynamics of this pathology in the following pathway: hyperglycemia → endothelial dysfunction → violation of the both microhemocirculation and microlymphocirculation. Damage of the vascular endothelia is one of the most important reasons for the disruption of balance in the coagulation system. With DN, hypercoagulation develops which leads to the weakening of lymph drainage. The violation of the lymph in the tissue results in overloading of the organism with toxic products and thus the vicious circle is formed. Sulodexide was used for correction of microcirculation, and its lymph stimulating effect is revealed. The use of sulodexide has led to the increasing of PTT, PT and TT. The markers of intravascular coagulation were not detected in the lymph. This indicated the importance of the lymph stimulation therapy in the prevention of DM and its complications. Studies has shown that the use of sulodexide activates lymph circulation rate ($p < 0.01$), thereby improves drainage function in tissue. The most valuable result we received was lymphotropic effect of sulodexide and we recommend using of lymph stimulating correction in the treatment of diabetes mellitus and its complications.

ATUJ0439.

ADAPTOGENIC PROPERTIES OF MEDICINAL HERBS GROWING IN AZERBAIJAN

S.M.Babayeva, K.M.Yagubov,
Sh.M.Polukhova, N.T.Bayramov
| Department of Pharmacology

Relevance. Modern studies have shown that adaptogens increase nonspecific resistance of the organism to a wide range of external stress, possesses antioxidant, antihypoxant, immunomodulatory, neuroprotective, regenerative, anti-inflammatory, antiviral, and anti-tumor properties.

Objective of the study. Adaptogens are a unique class of plant, animal and synthetic origin drugs that increase the ability to adapt environmental factors and avoid the damage caused by those factors. Adaptogens are bioregulators that normalize physiological processes of the body by increasing nonspecific resistance. Adaptogens affected with multi-targeted manner by regulating hemostasis through hypothalamic-pituitary-adrenal axis, immune-neuro-endocrine system. Possessing a bimodal function adaptogens have modulating effect, depending on the state of the body, they support adaptation to the environment, thereby affecting the quality of human life. Adaptogens are effective in chronic diseases and pathological conditions, including age-related disorders, neurodegenerative states, dysfunctions of immune, endocrine, cardiovascular systems, regulate biological rhythms. Given the richness and diversity of the medicinal flora of Azerbaijan, it is advisable to screen and

systematize medicinal herbs by belonging to different groups (triterpenes, phenylpropanes, oxylpines, phytoecdysterides) to determine their adaptogenic properties. As criteria for evaluating the adaptogenicity, it is advisable to determine the specific resistance to extreme influences, indices of nonspecific resistance, reparative-restorative potential, psychoactive and neuroplastic actions.

Conclusion. Systematization of medicinal herb growing in Azerbaijan, possessing adaptogenic properties, definition of their pharmacological profiles of action will allow to determine new approaches to the prevention and treatment of diseases, which are based on the problem of disadaptation.

ATUJ0440.

FORENSIC MEDICAL EXPERTISE IN FALLING FROM OWN'S HIGH POSITION

M.O.Bunyatov, G.A.Huseynova
Department of forensic medicine

Introduction. Falling from one's height is a complicated complex of diagnosing mechanical damage. Difficulties in diagnosing the type of injury characterized by various fall options, mechanisms, and circumstances of injuries in different human body locations. The nature and features of injuries depend not only on the mechanism of injury but also on the height and weight of the body, the nature of the surface, age, and the corresponding age-related features and changes in bone tissue.

Aim. It was proposed to analyze the forensic medical results of injuries falling from one's height position.

Material and methods. In accordance with the purpose and objectives of the study, carried out morphological and statistical analyses of human injuries when spontaneously falling from a "standing" position. 118 cases of forensic analysis were analyzed.

Results. The results showed that the injuries were observed in males approximately 2 times more often. Analyzing cases of fatal traumatic brain injury, it was found that isolated traumatic brain injury was detected in only one case. The most frequently isolated damage was observed when falling on the lateral and back surfaces of the body - in 43.75% of all cases of fatal injury when falling from a standing position (in 87.5% of all isolated fatal injuries when falling from a vertical position). The age of the victims varied in the wide range from 1 to 81 years (Fig. 1). Most often, injuries as a result of a fall from a standing position were received by persons in the age group of 20-29 years (34.32%), the second place (21.57%) is occupied by the age group of 40-49 years. Rarely such cases of injury in living persons were noted in the age group over 70 years old, only 3.92%. The frequency of specific injuries in the "working" age group, i.e., at working age 20-59 years, is always noteworthy. In this age group, the damage in living persons due to a fall from a standing position is 84.32%. Among the victims, as a result of a fall from a vertical position, alcohol intoxication was three times less common. 76.3% of the victims were

sober, and only 23.7% were noted to be intoxicated.

Conclusion. We expertly compared the damage with the results of the primary and additional inspections of the scene. The results of our studies made it possible to obtain objective confirmation of the circumstances of the injury, which sometimes did not correspond to the possibilities presented by the investigating authorities.

ATUJ0441.

EFFECT OF METHYLPYRROLPYRROLIDONE STRUCTURE COMPOUNDS ON HEMATOLOGICAL PARAMETERS IN HEMIC HYPOXIA

¹Z.Sh.Iskenderova, ²I.A.Akhundov

¹Azerbaijan Medical University, Scientific Research Center

²Odlar Yurdu University, Department of Biology and Ecology

Introduction. In almost any pathology, conditions are created for the occurrence of hypoxic conditions. This is what determines the ever-increasing interest in the problem of protecting the body from hypoxia with the help of antihypoxants, substances that facilitate the reaction of the body or even prevent its development, as well as accelerating the normalization of cell function in the posthypoxic period.

In the homeostasis of the body, in particular erythropoiesis, a large role belongs to pyrrole. The main function of pyrrole-containing substances is the transport function of blood. Hypoxia is a universal pathological process that accompanies the development of a wide variety of pathology.

Materials and methods. Hemic hypoxia in rabbits was created by intraperitoneal administration of sodium nitrite at a dose of 70 mg / kg, at which chronic insufficiency of the cardiovascular system and respiration develops. Against the background of changes in hemorheological parameters, MPRP was administered at a dose of 30 mg / kg.

Pyrrole compounds and their analogues, interfering in the process of activating the conversion of methemoglobin into hemoglobin, are considered unique biological inducers that allow restoring methemoglobin to the active form – hemoglobin in the early stages of hypoxia. To prove this position, studies were conducted on modeling hemic hypoxia in rabbits under subchronic conditions. For these purposes, the initial respiratory parameters – pulse rate, amount of hemoglobin, erythrocytes, as well as blood coagulability - were preliminarily determined in 12 rabbits.

Results. The aftereffect of the new remedy, in general, did not undergo significant changes, the tendency to restore physiological and hemorheological parameters continued, rabbits developed adequately, there were no lags in weight and height, alimentary and water regime remained against the background of the original.

Based on the above results of this series, it is possible to indicate a significant protective effect of the test substance in "hard" hemic hypoxia, which was characterized by a significant recovery of all the studied physiological and hemorheological parameters. At the same time, a very important component of the action of the new substance is traced, which consists in the partial

transformation of a stable form of methemoglobin into active hemoglobin.

ATUJ0442.

REMDESIVIR AS A TREATMENT OF COVID-19 INFECTION

H.H.Mammadova, J.P.Isayev

Department of Infectious Diseases

The treatment of Covid-19 infection is evaluated according to the clinical course. Since the beginning of the pandemic until now have been used various antiviral drugs. In the global context, the role of remdesivir in the treatment of hospitalized patients with COVID-19 remains unclear. Remdesivir has been administered to patients in many countries under the supervision of the World Health Organization, and the results obtained in this direction have been contradictory.

The aim of the study is to investigate the effectiveness of treatment with remdesivir in patients with COVID 19 infection treated in inpatient conditions.

Material and methods. During the study, the medical histories of 67 patients diagnosed with Covid-19 infection were examined in Baku Clinical Medical Center No. 1. The age range of the patients was between 35 and 70 years. The clinical and anamnestic data of the patients, the results of laboratory and instrumental examinations (computer tomography of the lungs - CT) were examined. From the first day of inpatient treatment, remdesivir drug was prescribed to all patients, with an initial dose of 200 mg and 100 mg on the following days.

Research result and discussion. 35 (53.2%) of the patients included in the study were men, and 32 (47.8%) were

women. Clinical symptoms, SpO₂ and temperature indicators, the number of respiratory movements, and the results of laboratory examinations in all patients treated with the drug Remdesivir - changes in hemogram, CRZ, procalcitonin D-dimer, ferritin level, coagulogram, CT examination results, which appeared during the inpatient treatment, was analyzed. During the examination of the obtained data, only 19.4% (13) patients showed relative improvement, and in the vast majority of patients - 80.6% (54), the deterioration of both clinical-laboratory and CT examination results was determined. Serious changes were noted in 19.4%(13) of the 67 observed patients. Acute respiratory distress syndrome developed in 4 patients (6.0%) and resulted in death in 2 of these patients.

It should be noted that after 10 days of taking remdesivir, the patients had diarrhea, rashes on the body, high blood pressure, as well as an increase in the level of transaminases and creatinine.

Thus, it is clear from the results written above that the application of remdesivir, a new generation broad-spectrum antiviral drug, during COVID-19 infection does not have a positive effect on the dynamics of the course of the disease, on the contrary, it can cause aggravation of the patient's condition with the appearance of a number of side effects.

ATUJ0443.

ORGANIZATION OF REMOTE CARDIOLOGY CARE IN WARTIME.

¹F.M.Museyibov, ¹R.A.Akhundov, ²Khanum
Aydın kızı, ²F.D.Abdulkerimova

Azerbaijan Medical University, Scientific
Research Center¹

Azerbaijan Medical University, Department
of Pharmacology²

Introduction. Transferring the condition of the cardiovascular system of wounded fighters to a specialized center via the Internet, along with timely diagnosis of patients, allows them to develop an effective treatment plan using modern means. As a result, the rehabilitation period of wounded fighters is significantly shortened.

Materials and methods. A paramedic who provides first aid to a wounded soldier removed from the battlefield sends his electrocardiogram to a specialized Cardiology Center via the Internet. Based on the analysis of the electrocardiogram, the diagnosis of the wounded soldier is confirmed at the specialized Cardiology Center, and the necessary first aid measures are sent to the medical facility located in the frontline.

Result. Complications that may arise in the cardiovascular system of wounded soldiers are prevented in time and the risk of death among the wounded is reduced. The internet connection between the specialized center and the hospital accelerates the rehabilitation of wounded soldiers.

ATUJ0444.

INVESTIGATION OF ALKALOID CHEMICAL COMPOSITION OF VARIOUS ORGANS OF THALICTRUM MINUS L. FROM AZERBAIJAN FLORA

E.A.Garayev; I.U.Nasirli*

Department of Pharmaceutical toxicology
and chemistry, Faculty of Pharmacy,
Azerbaijan Medical University,

*Department of Pharmaceutical toxicology
and chemistry, Faculty of Pharmacy,
Azerbaijan Medical University,

OBJECTIVES: *Thalictrum minus* has been used as a folk medicine which is widely spread around the Greater Caucasus Mountains. This plant mainly contains high biological active compounds and secondary metabolites such as alkaloids and shows pharmacological activity such as anti-inflammatory, diuresis and anticancer effects.

METHODS: The air-dried roots, leaves, flowers, and seeds of *T. minus* were collected in 2021 at Altiagach region, powdered and extracted with 70% methanol three times and after removal of methanol in vacuum the extract was moistened with a 10% ammonia solution and extracted with dichloromethane using alkaloid extraction method. In our research, we provided thin layer chromatography (TLC) and Analytic-HPLC methods for identification alkaloids in different parts of plants (leaves, stems and roots). Preparative TLC (PTLC) for the root extraction was carried with chromatography solvent system: n-butanol - ethylacetate -formic acid - water (30:50:10:10) and for the other plant parts this system were used: methanol - dichloromethane -25%

solution of ammonia (8:2:0.1), plate: Merck 254, and detector: Dragondorff's reagent.

RESULTS: As results of this work, TLC has resulted and the retention factor (Rf) parameters are defined. Experimental researches by TLC, we have been identified from the roots (Ext. 1) - 7 spots (Rf – 0.11; 0,23; 0,27; 0,46; 0,54; 0,57; 0,66), from the upper ground parts (Ext. 2) - 3 spots (Rf - 0,12; 0,18 and 0,27). 20 mg of root extraction separated using PTLC and 7 alkaloids confirmed to be individual ones using Analytic-HPLC with DAD detector. Nuclear Magnetic Resonance (NMR) spectroscopy experiments were applied to the 3 alkaloids from roots (2; 6; 7). It was conducted and inspected repeatedly.

CONCLUSIONS: The results of this study show that the compounds as known as the alkaloids were isolated from the roots of *Thalictrum minus* L. Their spectroscopic data was determined using Bruker 600MHz Avance III TXI spectrometer. Interpretation of these spectra continues.

Key Words: *Thalictrum minus* L., medicinal plants, alkaloids, thin layer chromatography, high performance lipid chromatography and Nuclear Magnetic Resonance spectroscopy.

ATUJ0445.

ASSESSMENT OF THE LEVEL OF IRON METABOLISM PROTEINS IN ANEMIA OF PREGNANCY

I.J.Shahverdiyeva, M.R.Guliyev,
G.R.Vahabova, G.V.Narimanova
| Department of Biochemistry

Introduction: Anemia of pregnancy is a topical issue of modern hematology due to its high prevalence and complications. On average, 60 million cases of anemia during pregnancy are diagnosed among women each year. The studies have shown an increased frequency of its diagnosis and related serious complications (premature labor, arrested embryonic development, spontaneous abortions, low birth weights, etc.) over the recent 25 years. Currently, the mechanisms leading to the development of anemia during pregnancy and its relationship with the immune system are not yet fully understood. The scientific research being carried out in this field is sporadic and contradictory. Studying iron deficiency and the proteins regulating its metabolism, including antimicrobial peptides and cytokines, could be of great scientific and practical importance in studying this pathology's pathogenic mechanisms and developing new diagnostic and therapeutic criteria.

The study aims to examine the role of specific proteins (ferroportin, hepcidin) and cytokines involved in the pathogenesis of anemia of pregnancy during different pregnancy periods.

Material and methods: The study was conducted on 85 patients aged between 18 and 35. The diagnosis was further defined based on anamnesis and laboratory results. The comparison and control groups consisted of 19 healthy pregnant women. The patients participating in the study were selected amongst the pregnant with anemia who have applied to the clinical biochemistry laboratory of AMU.

Results: The study revealed a significant decrease in the level of hepcidin in

pregnant women with IDA in all trimesters. There was a tendency to increase the concentration of hepcidin in the third trimester compared to the first trimester results. Decreasing the level of hepcidin can be a natural reaction of the body to an increase in intestinal absorption of iron. In the third trimester, the increased content of hepcidin leads to a lack of iron for the synthesis of Hb. It can be caused by changes in the cytokine profile that occur during the preparation of the body for childbirth. Changing hepcidin level in anemia can be mediated by tissue hypoxia, an increase in erythropoietin, or a decrease in serum and tissue iron levels due to its consumption by red blood cell precursors. The synthesis of hepcidin is suppressed by erythropoietin, which ensures the supply of a sufficient amount of iron to the bone marrow and active erythropoiesis. According to the results of our study, there is a significant increase in the content of serum ferroportin level of pregnant women with IDA, compared with the data of pregnant women without anemia.

Conclusion: A comprehensive determination of various indicators of iron metabolism provides essential information for understanding the pathogenesis of iron deficiency anemia in pregnant women and for early diagnosis of the disease and proper treatment.

ATUJ0446.

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE IMMUNE SYSTEM AND COAGULATION CASCADE DURING THE RECOVERY PERIOD AFTER REANIMATION

M.B.Talishinskaya, G.H.Ibrahimova,
Z.A.Kafarova, U.İ.Ahmedzade

Department of Pathological Physiology.

Introduction. Particular importance is given to the immune system and coagulation cascade changes during the recovery period after reanimation. In the rehabilitation period, coagulation mechanisms can be activated in several ways, also by the involvement of the immune system. It is known that the changes in functions of the immunocompetent cells ensure the release of clotting factors from the thrombocytes. However, while the changes in the immune system during the recovery period after the reanimation were studied in the blood, they were not studied in the lymph.

Purpose. The comparative assessment of some changes in the immune system and coagulation cascade in blood and lymph during the post-reanimation period, as well as the determination of the lymph flow rate.

Materials and methods. The research was carried out on rabbits of the "Chinchilla" breed. Animals were reanimated on the expiry of 3 minutes of clinical death. The absolute number of T-lymphocytes, the activity of the complement system, some indices of the coagulation system in blood and lymph, and lymph flow rate were studied in the post-reanimation period for 7 days. For analysis, blood was taken from the heart cavity, and lymph was taken from the thoracic duct. The operation was performed under anesthesia.

Results. During the study, a decrease in the absolute number of T-lymphocytes is accompanied by the activity of the complement system and hypercoagulability as well as a decrease

in lymph flow rate observed. This tendency is more noted in the lymph than in the blood. At the end of the experiment, the indicators in both blood and lymph approached the level of intact animals indicators, but they differed significantly from them. During the experiment, the lymph flow rate decreased.

Conclusion. During the recovery period after reanimation, depression in the immune system, the changes in both the activity of the complement system and coagulation indices in blood and lymph are observed. At this time, the change in lymph flow rate was also noted.

ATUJ0447.

THE SPECIFICS OF ELECTROENCEPHALOGRAPHIC AND HEMODYNAMIC EFFECTS OF PAIN AND HYPOTHALAMIC IRRITATION

S.G.Yusifova, G.A.Hasanova, T.M.Ismayilov
| Azerbaijan Medical University, Department
| of Normal Physiology

Mobilization of the sympathoadrenal system takes place in the development of arterial hypertension caused by pain stimulation and irritation of the posterior hypothalamus. At the same time, it is known that arterial hypertension in response to a painful stimulus is not excluded by the denervation of the adrenal glands, as well as the adrenoblockers aminazine, suppressing the pain desynchronization of the electroencephalogram does not prevent the depressing effect of the same irritation on the somatosensory cortical potential caused.

Based on this, we have studied the features of EEG and hemodynamic

effects of pain and hypothalamic irritation before and after the blockade of the central and peripheral adrenoreactive system.

We experimentally found that hemodynamic reactions depend on the strength of pain irritation and on the level of urethane anesthesia. As anesthesia deepened, severe pain irritation, as well as mild, in most cases contributed to a decrease of blood pressure. The facts of dependence of the pain stimulus effects on the depth of anesthesia were available earlier, but it is interesting that aminazine inhibits the development of hemodynamic effects of pain irritation. As for the effects of injection of dihydroergotamine and obsidan, which have a peripheral adrenoblocking property, they consisted in eliminating only the hemodynamic components of the "pain" reaction, i.e., unlike aminazine, dihydroergotamine and obsidan could not block the reaction of "pain desynchronization of the EEG

Thus, when comparing the effects of peripheral adrenoblockers (dihydroergotamine and obsidan) with aminazine, it was revealed that aminazine has the ability to block both central and peripheral adrenoreceptors, as evidenced by the elimination of EEG desynchronization reactions by aminazine and hemodynamic shifts caused by the application of a nociceptive stimulus, as well as the prevention of peripheral vascular reactions caused by sympathetic nerve stimulation by aminazine to supplement the data on the features of aminazine blockade as central, as well as peripheral adrenergic structures, we conducted 2 more series of experiments in which the effects of aminazine, dihydroergotamine and obsidan on

electroencephalographic and hemodynamic reactions caused by irritation of the emotional centers of the hypothalamic region of the brain were compared. At the same time, it was considered that the hypothalamus belongs to the central representations of the hemodynamic regulation system, and the formation of emotional reactions, as a rule, occurs through the involvement of the functional hemodynamic system.

Our experiments have shown that electrical stimulation of both positive and negative emotional centers of the hypothalamus contributes to the same type of changes in the recorded indicators. These changes are expressed in the development of the EEG desynchronization reaction, increased blood pressure and increased breathing

Arterial hypertension caused by irritation of both positive and negative centers of the hypothalamus was not excluded after intravenous administration of not only dihydroergotamine and obsidan, but also aminazine.

However, electroencephalographic reactions caused by a painful stimulus were usually prevented by aminazine but were not eliminated by either dihydroergotamine or obsidan.

Based on this, it can be assumed that pressor reactions caused by pain irritation and stimulation of the hypothalamus are based on non-identical neurochemical bases and that the mobilization of adrenoreactive structures is one of the concomitants, but not decisive mechanisms of the hypertensive reaction caused by pain irritation and stimulation of the hypothalamic region of the brain.